

54436

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ÂRIF
HAYATI-ESERLERİ EDEBÎ KİŞİLİĞİ
VE
ESERLERİNİN TENKİDLİ METNİ

CİLT: I

DOKTORA TEZİ

54436

DANIŞMAN
Prof. Dr. Hüseyin AYAN

HAZIRLAYAN
Semra TUNÇ

KONYA-1996

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İ Ç İ N D E K İ L E R

Ö N S Ö Z	XI
K I S A L T M A L A R	XIII

G İ R İ Ő

O N B E Ő İ N C İ Y Ő Z Y I L S O N U N A K A D A R M E S N E V İ.....	1
---	---

B İ R İ N C İ B Ő L Ő M

Â R İ F ' İ N H A Y Â T I, E S E R L E R İ V E E D E B İ K İ Ő İ L İ Ğ İ	18-433
I.HAYATI	18
II.ESERLERİ	22
A.E S E R L E R İ N İ N T A N I T I M I	22
1.MŪŐİDŪ'L-'UBBÂD	25
2.NŪSHA-İ ÂLEM ve ŐERHŪ'L-ÂDEM	40
3.MEVLİDŪ'N-NEBİ	47
4.Mİ'RÂCŪ'N-NEBİ	50
5.VEFÂTŪ'N-NEBİ	68
6.İSİMSİZ BİR MESNEVİ	77
7.DİĒER MANZŪMELER	79
B.E S E R L E R İ N İ N İ N C E L E N M E S İ..	80
1.ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	80
a.v e z i n	80
b.k a f i y e v e R e d i f	86
c.i m l â v e F o n e t i k	90

2.MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ	95
a.D î n	95
Allâh	97
Melekler	99
Azâzîl	100
Azrâîl	100
Cebrâîl	100
Harkâîl	101
İsrâîfl	102
Mâlik	102
Mikâîl	103
Münker ve Nekir	103
Rıdvân	103
Semâvî Kitaplar	104
Tevrât	104
Zebûr	105
İncil	105
Kur'ân-ı Kerîm	105
Sûre ve Âyetler	107
Hadîsler	120
Peygamberler	126
Hz.Âdem	127
Hz.İdrîs	128
Hz.Nûh	128
Hz.Sâlih	129
Hz.İbrâhîm	130
Hz.İsmâîl	131
Hz.Yûsuf	132
Hz.Mûsâ	132
Hz.Hârun	135
Hz.Hızr	135
Hz.Yûnus	135
Hz.Dâvûd	136
Hz.Süleymân	136
Hz.Üzeyr	137
Hz.Zekerîyyâ	137

Hız.Yahyâ	138
Hız.İsâ	138
Hız.Muhammed	140
Ölüm ve Ölümünden Sonrası	158
Kıyâmet	158
Âhiret	159
Mizân	159
Sırât	160
Cehennem	160
Cennet	162
İslâm'ın Beş Şartı ve Amel	167
Kelime-i Şehâdet	167
Amel	167
Namâz	168
Oruç	169
Hac	170
Zekât	171
Diğer Dini Unsurlar	172
Emr	172
Emr-i Ma'rûf Nehy-i Mûnker	172
Şerî'at	173
İmân-Mümin, İtikâd, Mezheb	173
Günâh	175
Tevbe	176
Du'â	176
Zikr	177
Şükr	177
Salavât	177
Hayr-Şer, Hasene-Seyyi'e	178
Küfr-Kâfir, İnkâr-Mûnkir, Mûnâfık ...	179
Arş-Ferş	180
Sidretü'l-Müntehâ, Tûbâ	182
Tûbâ	183
Kalem	183
Levh-i Mahfûz	184

Cin,Perî	185
şeytân	185
Deccâl	187
Beş Binek	188
b.T a s a v v u f	189
Varlık Mertebeleri	190
Berzah	194
Tecellî-Cilvegâh, Mazhar	195
Vahdet-i Vücûd	197
Vahdet-Kesret	199
Senlik-Benlik	201
Fenâ-Bekâ	202
Aşk	206
Maşûk	209
Âşık	212
Tarîkat, Tarîk	214
İrşâd	215
Velâyet, Veli	216
Kutb, Mukarreb, Seyh	219
Ârif	222
Mürîd, Yol Eri, Sâlik, Tâlib	223
Cezbe	226
Ene'l-Hak	226
Meczûb, Meczûb-ı Sâlik	227
Sûfî	229
Hayrân	230
Hâdim-Mahdûm	231
Zühd-zâhid, Takvâ	232
Ta'vikât	233
Gaflet-Gâfil	233
Halvet-Uzlet	234
Riyâzet	235
Himmat	235
Havf-Recâ	236
Tebdîl-Abdâl	237
Tekmîl Eylemek	237

Terk	238
Fasl-Vasl	239
Yakın- Ehl-i Yakın	240
Sır	241
Keşf-Mükâşif, İlham, Firâset	244
Uhd	245
Seyr	246
Mahv	248
Hizmet	249
Terbiye	251
Hakikat, Asl-Fer'	252
Mânâ-Sûret	254
Vücûd-'Adem	256
Tenâsuh	258
c. T o p l u m v e K ü l t ü r	260
Şahıslar	260
Dört Halife	260
Ehl-i Beyt	264
Abbâs	264
Abdullah ibni Abbâs	265
Hz.Âişe	265
Hz.Fâtıma	265
Hz.Hadice	266
Hz.Hasan ve Hüseyin	266
Ümmihânî	267
Ashâb	268
Abdullâh ibni Ömer	268
Abdullâh ibni Zeyd	268
Bilâl-i Habeşî	269
Câbir b. Abdullâh	269
Dihye-i Kelbî	270
Ebû Hüreyre	270
Enes b. Mâlik	270
İbni Mes'ûd	270
Ka'b b. Mâlik	270
Mâlik ibni Sa'sa'a	270

Selmân-ı Fârisî	271
Ukkâşe	271
Diğer şahıslar	273
Agzâb	273
Bâyezîd-i Bîstâmî	273
Buhârî	273
Cüneyd-i Bağdâdî	273
Ebrehe	273
Ebû Cehl	274
Fahreddîn-i Irâkî	274
Firavn	274
H.z.Havvâ	274
Hızr	274
İbni Atâ	274
İbni Fâriz	274
İbrâhîm b. Edhem	275
Kabil	275
Karun	275
Manî	275
H.z.Meryem	276
Mevlânâ	276
Muhyiddîn-i Arabî	276
Muzar	276
Nerîman	277
Nevevî	277
Rüstem	277
Sâm	277
Şeyh Ebû'l-Hüseyn	277
Zâl	277
Mekânlar	278
Dünyâ	278
Dini ve Tasavvufî Mekânlar	284
Kâbe	284
Beyt-i Makdis, Kubbetü's-Sahra ...	285
Beytü'l-Mâmûr	286
Mescid	287

Türbe	288
Dergâh, Mey-hâne	288
Barınak Olarak Kullanılan Mekânlar	289
Diğer İnşâî Unsurlar	289
Millet ve Kavimler	290
Coğrafi Unsurlar	291
Mûsikî Aletleri ve Makâmlar	296
Koku ve Alkâlı Unsurlar	299
Yiyecekler	301
İçecekler	304
Yiyecek ve İçeceklerde Kullanılan	
Eşyalar	309
Giyecekler ve Alkâlı Unsurlar	312
Tefriş ve Aydınlatmada Kullanılan	
Ev Eşyaları	315
Süs Eşyaları	318
Savaş ve İlgili Hususlar	320
ç.î n s a n	323
İnsana Ait Uzuwlar ve İlgili Unsurlar	325
Ten	327
Cân	330
Akıl	333
Nefs	335
Gönül	338
Baş	342
Saç	342
Beyin	342
Yüz	343
Alın	344
Kaş	344
Burun	344
Göz	344

Göz Yaşı	345
Nazar	346
Ağız	346
Leb	346
Diş	347
Dil	347
Tükrük	348
Nefes	348
Yanak	349
Ben	349
Kulak	349
Boyun, Hulkum	350
Bağır	350
Göğüs	350
Yürek	351
Ciğer	352
Böğür	352
Eyeği	352
Zehre	352
Bel	352
Göbek	352
Rahm	352
Karın	352
Uca	353
Omuz	353
Yan	353
Yağır	353
Kol, Bâzû, Bilek	353
El	354
Barmag	354
Ayak, Diz, İncik, Topuk	354
d. f a b f a t	355
Kozmik Unsurlar	355
Gök	355
Burçlar ve Yıldızlar	356

Seyyâreler	356
Zaman ve ilgili Mefhûmlar	358
Dört Unsur	360
Hayvanlar	367
Kanatlılar	367
Dört Ayaklılar	373
Sürüngeçler ve Böcekler	377
Bitkiler	380
Bâdem	381
Elma	381
Servi	381
Üd	381
Üzüm	381
Zakkum	382
Benefşe	382
Ergavân	383
Gül, Gonca	383
Karanfil	384
Lâle	384
Nergis	384
Nesterin	384
Reyhân	384
Sûsen	385
Sünbül	385
Yâsemîn	385
Madenler	386
Metaller	387
Taşlar	389
III.EDEBÎ KİŞİLİĞİ	394
Dil ve Üslûb	397
Edebiî San'atlar	402
Ata Sözleri ve Deyimler	421

Ârif'te Söz ile ilgili Bazı Tesbîtlер.....	430
Hitâb ile ilgili Bazı Tesbîtlер.....	431
S O N U Ç	434
İ K İ N C İ B Ö L Ü M	
T E N K İ D L İ M E T İ N L E R	435-1000
MÜRŞİDÜ'L-'UBBÂD	437
NÜSHA-İ ÂLEM ve ŞERHÜ'L-ÂDEM	650
MEVLİDÜ'N-NEBİ	693
Mİ'RÂCÜ'N-NEBİ	715
VEFÂTÜ'N-NEBİ	872
İSİMSİZ BİR MESNEVİ	990
DİĞER MANZÜMELER	995
İ N G İ L İ Z C E Ö Z E T	1001
B İ B L İ Y O G R A F Y A	1004
İ N D E K S L E R	1011

Ö N S Ö Z

Eserlerinin telif tarihine bakarak 14.yüzyılın ikinci yarısı ile 15.yüzyılın birinci yarısında yaşamış olduğunu söyleyebileceğimiz Ârif ve eserleri hakkındaki çalışmamız, şâirin Türk edebiyatı içindeki yerini ve eserlerinin mâhiyetini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu çalışmayla Ârif'in altı mesnevîsi ve altı manzûmesi transkripsiyonlu metin halinde hazırlanmış ve tamamı bir incelemeye tâbi tutulmuştur. Böylece, kaynaklarda adına rastlayamadığımız şâiri eserlerinden yola çıkarak tanımayı ve tanıtmayı da amaçlamıştık. Ancak eserlerinde şâirin hayatına dâir hiçbir bilgi ve ipucu olmadığını gördük. Bu durumda Ârif'in eserlerini şekil ve muhtevâ yönüyle ayrıntılı olarak değerlendirip şâirliğini, edebî şahsiyetini meydana çıkarmaya çalıştık.

İncelememizde 15. asır meshevîlerinin verildiği "Giriş" bölümünden sonra "Ârif'in Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği" ana başlıklı "Birinci Bölüm"e geçilmektedir. Burada şâirin eserlerinden hareketle adının anıldığı yakın dönemlerdeki çalışmalar ve araştırmalar "Hayatı" alt başlığı ile verilmiştir. Ardından "Eserlerinin Tanıtımı" başlığı altında Ârif'in bütün eserlerinin nüshaları, tertîbi, özetleri verilmiş; şekil ve muhtevâ özellikleri de "Eserlerinin İncelenmesi" ana başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Vezin, kafiye, redif, imlâ ve fonetik gibi hususlar "Şekil Özellikleri"; dîn, tasavvuf, toplum ve kültür, insan, tabiat ve ilgili hususlar "Muhtevâ Özellikleri" başlıkları altında değerlendirilmiştir. "Edebî Kişiliği" başlığı altında ise konuya dâir hususlara ana hatları ile işaret edilmiştir. Zirâ şekil ve muhtevâ ile ilgili bütün bilgi ve değerlendirmeler, aslında şâirin edebî kişiliğini ortaya koymaya mâtûftur. Bu kısımda ayrıca, "Dil ve Üslûb",

"Edebi San'atlar", "Ata Sözlere ve Deyimler" de ele alınmıştır. Nihayet "Sonuç" kısmında ise Ârif'in eserleri ve şahsı hakkındaki tesbitlerimiz maddelenmiştir.

Çalışmamızın "İkinci Bölüm"ü "Tenkidli Metinler", "Bibliyografya" ve "İndeksler"den müteşekkildir. Metin tesbitinde bilinen ilmi Türk transkripsiyon alfabesi kullanılmış, farklı kullanılan işaretlerin karşılığı ise dipnotta belirtilmiştir. Şairin ilk iki mesnevisinin üç nüshası bulunduğundan bunların mukayesesi yapılmış, diğerlerinin ise mukayesesi yapılamamıştır. Ancak, mukayesesi yapılamayan bu eserlerde de zaman zaman kendi tasarruflarımız olmuş ve bunlar dipnotta belirtilmiştir. Metinlerdeki Arapça ve Farsça alıntılar, ibâreler, beyitler; âyet ve hadîsler olduğu gibi kaydedilmiş, âyet ve hadîslerin yerleri dipnotta gösterilmiştir. Eñnun dışında sözü edilen Arapça ve Farsça kısımların Türkçesi verilmemiştir. Âyet ve hadîslere incelemede yer verilmiş ve burada mealleri kaydedilmiştir. Ayrıca Türkçe cümle yapısına uygun olarak kullanılan ve Türkçe'de çok bilinen bazı Arapça ibareler de Türk harfleriyle transkribe edilmiştir. Bibliyografyaya ise sadece dipnotlarda kaydettiğimiz eserler alınmıştır. Bunların dışında çeşitli vesilelerle yararlandığımız eserler verilmemiştir. İndeksler ise şahıs, Eser ve Yer Adları olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır.

İki cilt halinde hazırlanan çalışmadaki hatâların hoş görülmesi dileğiyle; konu seçiminden çalışmanın tamamlanmasına kadar, her aşamada teşviklerini gördüğüm ve müşkilelerin çözümünde bilgilerinden yararlandığım muhterem hocam, danışmanım Prof.Dr.Hüseyin AYAN'a; çeşitli vesilelerle başvurduğum hocam Prof.Dr.Fönül AYAN'a; hadîsler konusundaki yardım ve hoşgörülerinden dolayı Prof.Dr.Ali Osman KOÇKUZU'ya; her zaman ve her konuda desteklerini esirgemeyen hocam Doç.Dr.Emine YENİTERZİ'ye; sık sık sorularıyla vakitlerini aldığım hocalarım Doç.Dr.Ahmet SEVGİ ve Yard.Doç.Dr.Orhan YAVUZ'a; muhtelif konularda fikir alış-verişinde bulunduğum arkadaşım Yard.Doç.Dr.Bahattin KAHRAMAN'a; bölümümüzdeki diğer hocalarım ve arkadaşlarıma, desteklerinden, sabırlarından ve güvenlerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Araş,Gör.Semra TUNÇ

KONYA

K I S A L T M A L A R

a.g.e.:	Adı Geçen Eser	sad. :	Sadeleştiren
a.g.m.:	Adı Geçen Makale	Sel. :	Selçuk
Ank. :	Ankara	Sos. :	Sosyal
Ansk. :	Ansiklopedisi	Tar. :	Tarih
Araş. :	Araştırma, -ları	TDAY :	Türk Dili ve Araştırmaları Yıllığı
Ata. :	Atatürk	TDED :	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
Bak. :	Bakanlığı	TDK :	Türk Dil Kurumu
Bil. :	Bilimler	TTK :	Türk Tarih Kurumu
bkz. :	Bakınız	Tur. :	Turizm
Böl. :	Bölümü	VN :	Vefâtü'n-Nebî
C. :	Cilt	Yay. :	Yayımları
Coğ. :	Coğrafya	yz.t.:	Yazılış Tarihi
çev. :	Çeviren		
Der. :	Dergisi		
Edeb. :	Edebiyatı		
Enst. :	Enstitüsü		
Fak. :	Fakültesi		
haz. :	Hazırlayan		
h.nu :	Hadis numarası		
İlim. :	İlimler		
İM :	İsimsiz Bir Mesnevî		
İsl. :	İslâmî		
KB :	Kültür Bakanlığı		
M :	Mevlidü'n-Nebî		
MAN. :	Diğer Manzûmeler		
MEB :	Millî Eğitim Bakanlığı		
Merk. :	Merkezi		
MN :	Mi'râcü'n-Nebî		
MU :	Mürşidü'l-'Ubbâd		
NA :	Nüşa-i Âlem ve Şerhü'l-Âdem		
Neşr. :	Neşriyat		
öl. :	Ölümü		
s. :	sayfa		
S. :	Sayı		

GİRİŞ
ONBEŞİNCİ YÜZYIL SONUNA KADAR
MESNEVÎ

O N B E Ş İ N C İ Y Ü Z Y İ L S O N U N A
K A D A R M E S N E V İ

Türk edebiyatında ilk dıvan, 13.yüzyılın ikinci yarısı ve 14.yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Yünus Emre'ye aittir. İlk mesnevî örneğini ise 1070 yılında, siyasetnâme türünde, 6645 beyitlik Kutadgu Bilig ile Yûsuf Has Hâcib (öl. ?) vermiştir. 13. asırda Mevlânâ'nın (öl.1273) Farsça olmasına rağmen, 26.000 beyitlik mesnevisi yüzyıllarca Türk şâirleri üzerinde etkisi sürmüştü ve hâlâ sürmekte olan bir eserdir. O kadar ki, bugün mesnevî denince ilk akla gelen Mevlânâ'nın bu eseri olmaktadır. 14. yüzyıl başında Yünus Emre (öl.1320-21) Risâletü'n-Nushiyye (telif tarihi 1307) ile ahlâkî-didaktik küçük mesnevîlerin ilk örneğini vermiştir. 13. asrın son çeyreği ve 14. asrın ilk yarısında yaşamış olan şeyyâd Hamza (öl.1348'den sonra) Yûsuf u Züleyhâ'sıyla konunun ilk örneğini meydana getirir. Yine, 14.asırda Gülşehrî'nin (öl.?) 1317 yılında yazılan Mantıku't-Tayr'ı, Âşık Paşa'nın (öl.1333) 1330 yılında yazılan 12.000 beyit civarındaki Garîbnâme'si ahlakî ve tasavvufî mesnevîlerdendir. Beşerî aşk konulu eserlerden Hoca Mes'ûd'un (öl.1354'ten sonra) 1350'de yazdığı Süheyl ü Nevbahar'ı, şeyhoğlu Mustafa'nın (öl.1409'dan sonra) 1387'de yazdığı Hürşidnâme'si ve Mehmed'in (öl.15.yüzyılın ilk çeyreği) 1398 yılında yazdığı İşknâme'si yüzyılın hacimli eserlerindendir.

Türk edebiyatında mesnevî 15.asırdan itibaren hızlı bir gelişme göstermiştir. Birçok türün ilk örneğini bu yüzyılda görmekteyiz. Daha önce görülmeyen gazavatnâme, mevlid, şehren-giz gibi türler ilk olarak bu asırda telif edilmiştir. Ayrıca ilk hamse de bu asırda görülmüştür.

Yüzyıl başlarında Timûr istilasıyla sarsılan devlette idâri ve siyasî aksaklıklar, dağılmalar olmakla birlikte, bu, edebiyata yansımamıştır. Asrın başında şâirleri ve ilim adamlarını destekleyen -Konya'da Karamaoğulları, Sinop ve Kastamonu'da Candaroğulları, Edirne ve Bursa'da Osmanoğulları olmak üzere- üç saray vardır.

15.yüzyıl mesnevîlerine baktığımızda yoğunluğun dinî, tasavvufî ve ahlakî konuların işlendiği didaktik eserlerde olduğunu görmekteyiz. Sultan II.Murâd Devri(1421-51) mesnevîleri hakkında Doçentlik çalışmasında Prof.Dr.Âmil Çelebioğlu,yüzyılın ilk yarısında 26 mesnevî şâiri ve 25'i ilk çeyreğine,21'i ikinci çeyreğine ait olmak üzere toplam 46 eser tesbit etmiştir⁽¹⁾. Bunlardan Ahmedî'nin(öl.1412) Vîs ü Râmin'i ve Ahmed-i Dâî'nin (öl.1421 civarı) Mansûrnâme'si elde yoktur⁽²⁾. Prof.Dr.İsmail Ünver ise "Mesnevî" adlı makalesinde asrın tamamında 39 mesnevî şâiri ve 59 mesnevî kaydetmektedir⁽³⁾.

Bu tesbitlere göre yüzyılın ilk yarısı ve hattâ tamamı için rahatlıkla,dinî,tasavvufî ve ahlakî konulu, didaktik eserlerin çoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz. İkinci sırayı aşk mesnevîleri, üçüncü sırayı ise tarihî ve hamasî mesnevîler almaktadır.

Bu yüzyılda birçok mesnevî dallarının ilk ve orijinal örnekleri verilmiştir.Ahmedî'nin Mevlid'i, Abdülvâsî Çelebi'nin (öl.?) Halilnâme'si Kemâl Ümmî'nin(öl.1475) Kırk Armağan'ı , Hatiboğlu'nun(öl.1495) Ferahnâme'si,Zaifî'nin(öl.?) Gazavât-ı Sultan Murâd'ı, İbrahim Beg'in(öl.?) Mesnevî Şerhi, Mesihî'nin(öl. 1512) Edirne Şehrengizi⁽⁴⁾, Hamdullah Hamdî'nin(öl.1504,1508 ?) Kıyâfetnâme'si,Tâcizâde Cafer Çelebi'nin(öl.1514) Hevesnâme'si türünün ilkleridir.

(1) Âmil Çelebioğlu,Sultan II.Murâd Devri(824-855/1421-1451) Mesnevîleri (Basılmamış Doçentlik Tezi),Ata.Üniv.İsl.İlim.Fak. Erzurum,1976, s.104-143, 458-65.

(2) Âmil Çelebioğlu, a.g.e., s.129,135.

(3) İsmail Ünver, "Mesnevî", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri),S.415-17 (Temmuz-Eylül 1986),s.458-61.

(İ.Ünver bu makalede, Mehmed'in İşknâme'sini 15.yüzyıl mesnevîlerinden olarak vermiştir. Ancak Sedit Yüksel neşrinde eserin yazılış tarihi 1398 olarak kayıtlıdır. Ayrıca 1400 tarihli bir başka İşknâme'den de söz edilmektedir: S.Yüksel, Mehmed, İşknâme (İnceleme-Metin),Ank.Üniv.Dil ve Tar.Çoğ.Fak.Yay:150,Ankara, 1965,s.19.)

(4) Mine Mengi, "Mesihî'nin Hayatı Şâirliği ve Eserleri",Türko-
loji Dergisi,C.VI,S.1(Ankara 1974),s.118. (Mine Mengi, Mesihî'nin Şehrengiz'inin ilk olma konusundaki şüphelere de işaret eder.)

Türk edebiyatında mesnevî hakkında çeşitli tasnifler yapılmıştır. Bunların çoğunluğunda ölçü konulardır⁽⁵⁾. Ancak, Prof. Dr. İsmail Ünver, konularına ve yazılış amaçlarına göre dört ana başlıkta topladığı mesnevîleri, aynı çerçeveyi esas alarak yüzyıllara göre de sıralamıştır⁽⁶⁾. İ. Ünver'den önce A.S. Levend ise, Dîvan edebiyatında hikâyeyi konularını kutsal kitaplardan ya da Arap ve Fars edebiyatlarından alan anonim hikâyeler ve konularını ulusal hayatımızdan alan yerli hikâyeler olarak ikiye ayırdıktan sonra şöyle sınıflandırır:

1. Dinî konular; enbiyâ ve evliyâ menkabeleri
2. Aşk hikâyeleri
3. Temsili hikâyeler
4. Tasavvufî hikâyeler
5. Serüven hikâyeleri
6. Sergüzeştname ve hasbihal yollu hikâyeler

Ayrıca A.S. Levend, kahramanları bakımından da çift kahramanlı ve tek kahramanlı hikâyeler olarak da sınıflandırılabileceğini belirtir⁽⁷⁾.

Bu kısa girişten sonra biz, 15. yüzyılda yazılan ve bugünkü bilgilerimize göre elimizde bulunan mesnevîleri mümkün merteye kronolojik sıra dahilinde vereceğiz.

Ahmedî (öl. 1412)

C e m ş i d ü H û r ş i d: 4799 beyit olan eser, Çin fağfurunun oğlu Cemşid ile Rûm şâhının kızı Hurşid arasındaki aşkı konu alır. 1403-04'te yazılmıştır.

M e v l i d: İskender-nâme içinde bir bölümdür. 1407-08'de yazılan eser, 615 beyit olup, bugünkü bilgilerimize göre Türk edebiyatında ilk mevliddir.

T e v â r i h-i M ü l ü k-i Â l-i O s m â n: 1403-1410 yılları arasında yazılan eser 334 beyit olup İskender-nâme içinde bulunmaktadır.

(5) A. Çelebioğlu, a.g.e., s. 183-86; Harun Tolasa, "15. Asır Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri", Ege Üniv. Sos. Bil. Fak. Türk Dili ve Edeb. Araş. Der. S. 1 (İzmir, 1982), s. 1-13,

(6) İ. Ünver, a.g.m.

(7) A. Sırrı Levend, "Dîvan Edebiyatında Hikâye I", TDAY-Belle-ten (1967), Ankara, 1968, s. 72-73.

T e r v i h ü ' l - E r v â h : 1403-10 yılları arasında yazılan eser 2 cilttir. Tıbbâ dâir olan mesnevinin bizzat müellifi tarafından 10.100 beyit olduğu bildirilmiştir.

V i s ü R â m i n : Padişahın emriyle başladığı ancak, veratı nedeniyle bitiremediği eseridir. Elde yoktur.

Ahmed-i Dâf (öl.1421 civarı)

Ç e n g - n â m e : 1405 yılında yazılmış olup 1446 beyittir. Eserde çengin yapısı alegorik bir şekilde anlatılır⁽⁸⁾.

C â m a s b - n â m e : Nâsır-ı Tûsî'nin 33 beyitlik Farsça aynı adlı eserinin 74 beyitlik Türkçe çevirisidir. Eser ilm-i ahkâma dâirdir.

Yazıcı Sâlih (öl.?)

Ş e m s i y y e : 1408-09 yılında yazılmıştır. Muhtemelen Farsça'dan çeviri olan eser melhame türündedir. 4724 beyittir⁽⁹⁾.

Refîî (öl.?)

B e ş â r e t - n â m e : Fazlullâh-ı Hurûfî'nin (öl.1394) Câvidânâme, Mahabbetnâme ve Arşnâme adlı eserlerinden seçmeler olup 1408-09'da yazılmıştır. 1390 beyittir.

G e n c - n â m e : Muhtemelen 15. yüzyılın ilk mahsûlüdür. Hurûfîlik ve Fazlullâh-ı Hurûfî'nin medhini havî olan eser 144 beyittir.

Süleyman Çelebi(öl.1422 ?)

V e s î l e t ü ' n - N e c â t : Süleyman Çelebi'nin 1410'da yazdığı bu mevlid 730+2 beyittir⁽¹⁰⁾. Ahmedî'nin mevlidinin

(8) Gönül Alpay Tekin, Ahmed-i Dâf and His Çengnâme (An old Ottoman Mesnevi), Cambridge, 1975; TÜYATOK 34/I (1981).

(9) Âmil Çelebioğlu, "Yazıcı Sâlih ve Şemsiyyesi", Ata.Üniv. İslâmî İlim.Fak.Der. (Erzurum, 1976), S.1, s.171-218.

(10) Faruk Kadri Timurtaş, Süleyman Çelebi, Mevlid, İstanbul 1970; M.Tayyib Okıç, "Çeşitli Dillerdeki Mevlidler ve Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin Tercümelere", Ata.Üniv.İslâmî İlim.Fak.Der.(Erzurum 1976), S.1, s.17-78.

den sonra Türk edebiyatında ikinci mevliddir. Ancak hamsesi-
ni incelediğimiz Ârif'in mevlidi 743 beyittir. Bugünkü bilgi-
lere göre de Türk edebiyatında üçüncü mevlid olup bunların
en hacimlisidir. Fakat eserin 216 beyitlik kısmı elimizdedir.

Abdulvâsi Çelebi (öl.?)

H a l i l-n â m e: Hz. İbrahim ve İsmail kıssalarını ihti-
vâ eden mesnevi 1414 yılında telif edilmiş olup 2833 beyit-
tir. Eser, İslâmî edebiyatlarda görülmeyen bir dinî edebiyat
ürünü olması bakımından orijinaldir.

M i ' r â c-n â m e: 1414 yılında yazılan eser, Türk ede-
biyatında müellifi ve telif tarihi bilinen en eski mi'râc-
nâmedir⁽¹¹⁾.

Hatiboğlu (öl.1495)

B a h r ü ' l-H a k a y ı k: 1410 yılında yazılmış olan
eser Hacı Bektaş-ı Veli'nin Arapça Makalât'ının tercümesi-
dir. 1357 beyittir.

L e t â y i f-n â m e: 1414 yılında Muslihuddin Muham-
med'in Arapça ve mensûr eseri Süre-i Mülk Tefsiri'nden yapı-
lan manzûm tercümedir. 3906+4 beyittir.

F e r a h-n â m e: yüz hadis ve yüz hikâyeyi ihtivâ eden
mesnevi 6091+2 beyittir. 1425 yılında yazılan mesnevi ilk
yüz hadistir.

Tutmacı(Ahmedî veya Seyhoğlu'nun muasıdır)

G Ü l ü H ü s r e v: Attâr'dan nakledilmiştir. Muhteme-
len 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15.yüzyılın başlarında ya-
zılmıştır. 5371 beyittir⁽¹²⁾.

(11) Metin Akar, Türk Edebiyatında Manzûm Mi'râc-nâmeler, I
1000 Temel Eser Dizisi, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara, 1987,
s.161-64.

(12) A.Sırrı Levend, "Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevîsi",
VIII.Türk Dili Kurultayı Bildirileri, ayrı basım, Ankara, 1959;
A.Sırrı Levend, "Attâr ile Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevîle-
ri", TDAY-Belleten(1958), Ankara, 1959 (Bu makalede A.S.Levend,
Tutmacı'nın eserini 14.yüzyılın sonlarına ait gösterir).

Kaygusuz Abdâl (öl.1444 ?)

M i n b e r-n â m e: Hicvî ve didaktik mahiyette 58 beyitlik bir mesnevidir.

G e v h e r-n â m e: Vahdete dâir 71 beyitlik bir mesnevidir.

M e s n e v î- i B a b a K a y g u s u z (I-II-III): Yazmalarda mesnevî başlığı altında üç küçük mesnevî kaydedilmiştir. Bunlardan ikincisi küçük mesnevî adıyla da geçer. Her üç mesnevî de belirli bir konu olmayıp, tasavvuffi vecd ve heyecan etrafında dönerler⁽¹³⁾.

Kemâl Ümmî(öl.1475)

K ı r k A r m a ğ a n: Muhtemelen 1412'den sonra nazmedilen eser 186 beyittir. Mevcûd bilgilere göre bilinen ilk manzûm kırk hadîs tercümesidir⁽¹⁴⁾.

Boyacıoğlu(öl.?)

A n a s ı r-ı E r b a ' a ile ilgili 224 beyitlik bir mesnevidir.

İbrahim Bey (öl.?)

M e s n e v î Ş e r h i (İbrahim Big Külliyyâtı): Dil özellikleri bakımından 14.yüzyıl sonu ile 15. yüzyılın ikinci yarısı içinde bir zamanda yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. 2377 beyit olan eser, Mesnevî'den seçme hikâyelerin şerhidir. Türk edebiyatında ilk Mesnevî şerhi olma ihtimali yüksektir.

Balıkesirli Devletoğlu Yûsuf (II.Murâd Devri)

K i t â b ü ' l- B e y â n (Vikâye Tercümesi): 6960 beyitlik dinî-didaktik eser, 1425 yılında tercüme edilmiştir.

(13) Abdurrahman Güzel, Kaygusuz Abdal , Kültür Bak. Yay. Ankara, 1981, s.109-121.

(14) Abdulkadir Karahan, İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadîs Toplama, Tercüme ve şerhleri, İstanbul,1964.

Seyh Elvân-ı Şirâzî(öl.?)

G ü l ş e n-i R â z: Şebüsterî'nin aynı adlı eserinden çeviridir. Ancak eserin aslı 1000 beyit civarında iken çevirisi 2779 beyittir. 1425 yılında çevrilmiştir⁽¹⁵⁾

Bedr-i Dilşâd (doğ.1405)

M u r â d n â m e: Kabusnâme'nin serbest bir tercümesidir. Yer yer ansiklopedik bilgiler vermesine rağmen eser, dinî ve nasihâtnâme türüne dahil edilebilir. 1427 yılında yazılan mesnevî 10.410 beyittir. Ancak eldeki tek nüshası 9630 beyit tutarındadır⁽¹⁶⁾.

Şeyhî(öl.?)

H a r-n â m e: Hicvî ve mizâhî mesnevîlerin ilkidir. 1419 yılından sonra telif edilmiş olup 126 beyittir⁽¹⁷⁾.

H ü s r e v ü ş i r i n: 1421 ile 1429 yılları arasında yazılmıştır. 6944+109 beyitlik eser aşk ve macera mesnevîleri türündendir⁽¹⁸⁾.

Abdî Mûsâ (öl.?)

C â m a s b-n â m e: 5122 beyit olup 1429 yılında yazılan eser, efsanevî ve destânî mesnevîler türündedir. Danyal Peygamber'in oğlu Câmasb'ın Şâh-ı Mârân'ın yanında başından geçen olayları konu edinir.

(15) Abdülhakî Gölpinarlı, Şebüsterî, Gülşen-i Râz, MEB. Yay. İstanbul, 1993, s.XIX.

(16) Âmil Çelebioğlu, "Kabusnâme Tercümesi Murâdnâme'ye Dâir", Türk Kültürü, C.XVI, S.192, s.719-28.

(17) F.Kadri Timurtaş, Şeyhî'nin Harnâme'si, İstanbul, 1971.

(18) F.K.Timurtaş, Şeyhî'nin Hüsrev ü şirîn'i (İnceleme-Metin), İstanbul, 1963.

Muñ b.Mustafâ(öl.?)

M a n e v i y y ü ' l - M u r â d i: 1435 yılında yazılmıştır. Mesnevî'nin birinci cildinin 2 cilt halinde manzûm çevirisidir ve şerhidir. Birinci cilt 6763, ikinci cilt 7641 beyit olmak üzere, toplam 14.404 beyittir⁽¹⁹⁾.

Hümâmî(öl.?)

S î - n â m e: Eser muhtelif beyit sayısında, mesnevî şekliyle yazılmış 30 hikâyeden müteşekkildir. Emir Hüseyn'in Sînâme veya İşknâme adlı mesnevisinden nakildir. 1435 yılında kaleme alınmıştır.

Âşık Ahmed(öl.?)

C â m i ' ü ' l - A h b â r: 12.239 beyit olup dinî, ahlâkî nasihat mâhiyetindedir. 1430 ile 1451 yılları arasında yazılmış olması muhtemeldir. Evliya tezkiresi niteliğindedir.

Pîr Mehmed (II.Murâd Devri)

T a r î k a t n â m e: Ancak 80 beyitlik kısmı elde olan eserin, bizzat müellifi tarafından Attâr'ın Musîbetnâme'sinden çevrildiği bildirilmektedir. Tasavvufî mesnevîler türündedir⁽²⁰⁾.

Cemâli(öl.?)

G ü l ş e n - i U ş ş â k: Hâcû-yı Kirmanî'nin Hümây u Hümâyun adlı Farsça mesnevisinden nakil yoluyla yazılmış bir eserdir. 1446'da nazmedilmiş olup 4559 beyittir.

M i f t â h ü ' l - F e r e c: 1456 yılında fâtih Sultan Mehmed adına yazılan eser, tasavvufî mesnevîler türüne girer⁽²¹⁾.

D e r - B e y â n - ı M e ş a k k a t - ı S e f e r: Cemâli'nin sergüzeştname türündeki eseridir⁽²²⁾.

(19) Kemâl Yavuz, Maneviyyü'l-Murâdî, I. Cilt (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Univ. Edeb. Fak., İstanbul, 1976; çalışmanın bir kısmı Kültür ve Tur. Bak. tarafından neşredilmiştir (Ankara, 1982).

(20) İ. Hikmet Ertaylan, "Yeni ve Değerli Bir Dil ve Edebiyat Belgesi, Tarikatnâme", TDED (İstanbul, 1946), C. I, S. 3-4, s. 23b-44.

(21) Günay Kut, "Cemâli", İslâm Ansk. Diyanet Vakfı Yay, C. VII, s. 316-17.

(22) İsmâil Ünver'in daha önce zikredilen "Mesnevî" adlı makalesinde sözünü ettiği bu eser, G. Kut'un yazısında yoktur.

Gelibolulu Zaifi (öl.?)

G a z a v â t-ı S u l t a n M u r â d: 1446 ile 1451 yılları arasında yazılan eser, türünün ilk örneği olması bakımından önemlidir. Tek ve eksik nüshası 2566 beyittir.

Yazıcıoğlu Mehmed(öl.15.yüzyılın ortaları)

M u h a m m e d i y e: 1449 yılında yazılmış olup 9008 beyit tutarındadır⁽²³⁾.

Ahmed Hayâlî(öl.?)

R a v z a t ü ' l - E n v â r: 1449 yılında yazılmıştır. 2182 beyitlik mesnevî tasavvufî eserler türüne girmektedir.

Aşkî(öl.?)

H e f t - P e y k e r: Nizâmî'nin Heft-peyker'inden tercümedir. 1456 yılında tamamlanan eser 5000 beyit civarındadır⁽²⁴⁾.

Kerimî(öl.?)

İ r ş â d: 1458 yılında telif edilmiştir. Türk edebiyatında müellifi ve telif tarihi bilinen dördüncü mevliddir⁽²⁵⁾.

Saruhanlı Gülşenî:(öl.?)

K i t â b - ı D i l - g ü ş â: Saruhanlı Gülşenî'ye ait olan mesnevî, kataloglarda İbrahim Gülşenî veya onun şeyhi Rüşenî adına kayıtlıdır. Pendnâme, Râznâme ve Esrârname adlarıyla da bilinen eser 1460 yılında yazılmıştır⁽²⁶⁾.

(23) Âmil Çelebioğlu, Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediye'si, Ata. Üniv. İslâmî İlim. Fak. (Doktora Tezi), Erzurum, 1971 (Çalışma Tercüman 1001 Temel Eser Serisi'nden neşredilmiştir).

(24) Günay Kut, "Aşkî ve Heft-peyker Tercümesi", TDAY-Belleten (1972), Ankara, 1973, s.127-51; İ. Ünver, "Aşkî, Kadîm", İslâm Ansk. Diyanet Vakfı Yay, C. IV, s.22-23. (İ. Ünver, burada Aşkî'nin bu eserinden söz etmezken, yukarıda adı geçen makalesinde 15. yüzyıl mesnevîleri arasında eseri zikreder.)

(25) Hasibe Mazioğlu, "Yeni Mevlid Metinleri", Bilimsel Bildiriler, TDK, Ankara, 1975, s.75. (H. Mazioğlu burada, İrşâd'ı Vesiletü'n-Necât'tan sonra ikinci mevlid sayar. Ancak Ahmedî'nin mevlidini birinci kabul etmezsek, çalışmamıza konu olan Ârif'in mevlidi Türk edebiyatında ikinci mevlid olur. Kerimî ise üçüncüdür.)

(26) Mahmut Kaplan, Hayriyye-i Nâbî (İnceleme-Metin), Ata. Kültür Merkezi, Ankara, 1995, s.15.

Kitâb-ı Dil-güşâ'nın Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan ve tarafımızdan incelenen nüshası 885 beyit olup nasihat, latife ve mev'ize başlıklı 41 tasavvufî hikâye ve öğütlerden müteşekkildir.

Abdurrahim-i Karahisarî(öl.1483-85 ?)

V a h d e t-n â m e : 1460 yılında kaleme alınmış olup, 4000 beyitten fazladır. Tasavvufî mesnevîler türüne girer.

Enverî(öl.?)

D ü s t ü r-n â m e: 1465 yılında yazılmıştır. Eserin en önemli özelliği Aydıoğulları tarihini geniş olarak ele alan ilk kaynak olmasıdır. Bunun yanında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın (öl.1347) Rumeli'deki fetihleri, 1402'deki Ankara Savaşı ve sonrası hadiseleri, 1464 ortalarına kadar Fatih devri olayları ve Enverî'nin hamisi Mahmut Paşa'nın seferleri konu edilmiştir. İlk Osmanlı tarihlerindedir⁽²⁷⁾.

Diyarbakırlı Halilî(öl.1485)

F ü r k a t-n â m e: 1472'de yazılan eser tasavvufî-hasbihal türü mesnevîlerindedir. 700 beyit civarındadır⁽²⁸⁾.

Dede Ömer Rüşenî(öl.1486)

Ç o b a n-n â m e: Mesnevî'deki 97 beyitlik "Mûsâ ve Çoban" hikâyesinin genişletilmiş çevirisidir. 1475 yılında yazılan eser 517 beyittir⁽²⁹⁾.

M i s k i n-n â m e: 1484'te yazılan eser, adını başında bulunan miskin bir kişi ile karınca arasında geçen hikâyeden almaktadır. Tasavvufî 40 hikâye ve latifeden oluşan mesnevî 1200 beyittir⁽³⁰⁾.

(27) Abdulkadir Özcan, "Düstür-nâme-i Enverî", İslam Ansk. Diyanet Vakfı Yay., C.X, s.49.

(28) Günay Kut, "Furkat-nâme", TDAF-Bulleten(1978), Ankara, 1979, s.333-53.

(29) Hasibe Mazıoğlu, "Dede Ömer Rüşenî ve Çoban-nâme'si", I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi Tebliğleri(3-5 Mayıs 1987), Sel. Üniv.Yay., Konya, 1988, s.49-59.

(30) Mustafa Uzun, Dede Ömer Rüşenî ve miskinlik Kitabı (Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi), İstanbul, 1982.

N e y - n â m e: Mesnevî'den mülhem kaleme alınmıştır. Eser Mesnevî'nin ilk beyitlerinin çeviri ve şerhiyle başlar. Devamında neyin, tasavvufî yorumları yapılmıştır. 1082 beyit civarındadır⁽³¹⁾.

D e r - B e y â n - ı S ı f a t - ı K a l e m (Kalemiyye): 99 beyitlik mesnevî, kalemin sıfatlarını, kalemi konuşturarak tasavvufî fikir ve yorumlarla anlatan allegorik bir eserdir⁽³²⁾.

Tebriзли (Akkoyunlu) Ahmedî(öl.1480'den sonra)

E s r â r - n â m e: Yakın zamana kadar Ahmedî(öl.1412) ait zannedilen bu eser, Attâr'ın aynı adlı mesnevisinden Türkçe'ye çevrilmiştir. 1480 yılında kaleme alınan eser, 1865 beyittir.⁽³³⁾

Y ü s u f u Z ü l e y h â: Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub (1478-90) zamanında kaleme alınmıştır. Bu mesnevî de yakın zamana kadar Germiyanlı Ahmedî'ye ait zannediliyordu. Eserde beyit sayısı 4035 olarak kayıtlıdır. Ancak eldeki nüsha 2990 beyittir⁽³⁴⁾.

Hamdullah Hamdî:(öl.1503 veya 1508)

A h m e d i y y e: Muhammediye'ye nazire olarak yazılmıştır⁽³⁵⁾.

(31),(32) Semra Aydemir, Dede Ömer Rüşenî, Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sel. Univ. Sos.Bil.Enst., Konya,1990,s.22-23.

(33),(34) Gönül Ayan, Tebrizli Ahmedî, Esrâr-nâme (İnceleme-Metin), Konya,1989 (Eser Atatürk Kültür Merkezince yayımlanmak üzere.)

(35) Hasibe Mazıoğlu, "Eski Türk Edebiyatı" adlı yazısında Hamdullah Hamdî'nin Ahmediyye adlı bir eseri daha vardır derken (Türk Ansk.C.XXXII,S.256,s.109), "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şâirler" adlı tebliğinde, Ahmediyye'nin ayrı bir eser olmadığını, Hamdî'nin 1484'te yazdığı Mevlid'i olduğunu söyler. Eserin beyit sayısını 1337 olarak gösterir ve Dil ve Tar.Coğ. Fak. Kütüphanesi'nde nüshası bulunduğunu bildirir. Ayrıca, aynı tebliğde Necla Pekolcay'ın "Türkçe Mevlid Metinleri" adlı Doktora çalışmasında Hamdî'ye ait gösterdiği Mevlid'in 16.asırda Ayasofya hatîbi Hamdullah b.Hayreddin'in olduğunu da belirtir.(Türkoloji Der.,C.VI,S.1,s.35-36).

Naci Onur ise, Hamdullah Hamdî'nin Ahmediyye'si olduğunu, ancak elde bir nüshasının bulunmadığını belirtir. (Naci Onur,Yüsuf u Züleyhâ(Hamdî),Akçağ Yay. Ankara,1991, s.22.

(Hamdullah Hamdî'nin diğer eserleri ileride hamselerle ilgili bilgi verilirken zikredilecektir.)

Cem Sultan (öl.1495)

C e m ş i d ü H u r ş i d: Selmân-ı Sâvecî'nin eserinden 1478 yılında çevrilmiştir. 2700 beyittir.

Tâcizâde Cafer Çelebi(öl.1514)

H e v e s-n â m e: 1493 yılında yazılmıştır. Konusu ve tertibinin orijinalliği dolayısıyla sergüzeşt-nâme ve hasbihaller nev'inden mesnevîlerin ilkidir. İstanbul'un tabii ve tarihi, mimârî güzelliklerini ve çeşitli yönlerini, şâirin düşüncelerini ve bazı kişisel faaliyetlerini nakleden eserin bilhassa devrin edebî hayatına dâir yapmış olduğu değerlendirmeler ayrı bir kıymet taşır⁽³⁶⁾.

Ahmed-i Rıdvân (öl.1528-38 ?)

İ s k e n d e r-n â m e: Ahmedî'nin aynı adlı eserinden yararlanılarak 1499 yılında yazılan eser 8300 beyittir⁽³⁷⁾.

L e y l â v ü M e c n û n: 4250 beyit civarındaki mesnevi Nizâmî'nin aynı adlı eserinden serbet bir tercümedir. 1499-1502 yılları arasında yazılmıştır⁽³⁸⁾.

(Ahmed-i Rıdvân'ın diğer eserleri 16. yüzyılda yazılmıştır. Hamselerle ilgili bilgi verilirken adları zikredilecektir.)

(36) İsmail Erünsal, The Life and works of Tâcizâde Cafer Çelebi with a Critical Edition of His Divan, İstanbul, 1983, s.XLVII-LXI; Harun Tolasa, "15. Asır Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri", Ege Univ. Sos. Bil. Fak. Türk Dili ve Edeb. Araş. Der. S.1 (İzmir, 1982), s.11

(37), (38) İsmail Ünver, "Ahmed Rıdvân", İslam Ansk. Diyanet Vakfı Yay. C. II, s.123.

İbrahim Bâli (öl.?)

H i k m e t-n â m e: 13.000 beyitlik ansiklopedik bir mesnevidir. Yazar gezip gördüğü yerlerin tarihi ve coğrafyası hakkında bilgiler vermiştir.

Yûsuf-ı Hakîki:(öl.?)

H a k i k i-n â m e: Muhammediye tarzında yazılmış 7903 beyitlik eserdir.

M u h a b b e t-n â m e: 2750 beyit civarında tasavvufî ve dinî bir mesnevidir.

Sûzî Çelebi(öl.1524)

G a z â-n â m e: Mihaloğlu Ali Bey'in Rumeli'deki gazâlarını, kahramanlıklarını anlatan eserdir. A. Sırrı Levend'in Sehi Tezkiresindeki kayda göre 15.000 beyit olarak bildirdiği eserin eldeki nüshası 1795 beyittir⁽³⁹⁾.

Sinoplu Safayî/(öl.1534)

G a z a v â t-n â m e: Kemâl Reis'in gazâlarından bahseden 10.000 beyitlik bir mesnevidir⁽⁴⁰⁾.

F e t h-i İ n e b a h t ı ve M o t o n: 1499'daki İnebahtı ve 1500'deki Moton Fethi'ni tasvir eder⁽⁴¹⁾.

Bihîştî (doğ.1466-67 ?)

T a r i h-i S u l t a n C e m veya V e k â y i-n â m e-i B i h i ş t i⁽⁴²⁾.

Bu eserler dışında Şâhidî'nin Leylâ vü Mecnûn, Münîrî'nin Mihr ü Müşteri, Ümmî İsâ'nın Mihr ü Vefâ, Bekâî'nin Fatih Devri Tarihi, Sarıca Kemâl'ini Selâtin-nâme, Mahremî'nin Şeh-nâme, Demirhisarlı Abdî'nin Şir'atü'l-İslam çevirisi ile Tecvid Kitâbı, Mehmed adlı birisinin Gülîstân-ı Şemâil gibi eserleri de 15. yüzyılda yazılmış mesnevîlerdendir. (x).

(39) A.Sırrı Levend, Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi, TTK, Ankara, 1956, s.205.

(40), (41) A.S. Levend, a.g.e., s.20-21.

(42) Hasan Aksoy, "Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi", İslam Ansk. Diyanet Vakfı Yay., C.VI, s.144-45.

(x) Âmil Çelebioğlu, II.Murad Devri Mesnevîleri ile ilgili çalışmasında Şeyh-zâde Ahmedî'ye ait 1475-76'da Attâr'dan nazmen aktarılmış bir Esrâr-nâme'den söz eder (s.129).

Türk edebiyatında hamsenin ilk örneği 15.asırda görülür. Yakın zamana kadar ilk hamse sahibi olarak da Ali şîr Nevâî (öl.1501) kabul edilmekteydi. Birçok araştırmacıya göre hâlâ böyledir. Ancak bugünkü bilgilere göre, bu durumu tekrar değerlendirmek gerekmektedir.

Ali şîr Nevâî hamsesinin 1483 yılında yazmağa başlamıştır⁽⁴³⁾. Aynı tarihte Anadolu sahasında Hamdullah Hamdî, hamsesine dahil olan Yûsuf u Züleyhâ'sını kaleme almıştır⁽⁴⁴⁾. Yûsuf u Züleyhâ hakkında başka bir makalede ise, eserin yazılış tarihi 1491 olarak gösterilmiştir⁽⁴⁵⁾. Bu tarihlerden birincisi doğru ise Ali şîr Nevâî ile Hamdullah Hamdî aynı tarihlerde hamse yazmağa başlamışlardır. Bu da Ârif'in Türk edebiyatında ilk hamse şâiri oluşuna engel teşkil etmez. Zira Ârif eserlerini 1437-1439 yılları arasında telif etmiştir.

Bazı araştırmacılar ihtiyatlı olarak, Ahmedî'nin İskender-nâme'sinin çeşitli bölümlerden meydana gelişini göz önünde tutarak- ilk hamse kabul edilebileceğini, ancak Ârif'in eserlerinin de kesinlikle bir hamse niteliğinde olduğunu söylerler⁽⁴⁶⁾. Bu durumda Ârif, Türk edebiyatında ikinci hamse şâiri olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında İskender-nâme'yi hamse kabul etmeyenlere göre de Ârif ilk ve orijinal hamse sahibi bir şâirdir⁽⁴⁷⁾. Kimileri ise şâirimize birinci veya ikinci sırayı vermek bir yana, onu hamse sahibi bile saymaz⁽⁴⁸⁾.

(43)Âgâh Sırrı Levend, Ali şîr Nevâî, Hayatı, San'atı ve Kişiliği, C.I,TDK, Ankara,1965, s.76,80.

(44)Hasibe Mazıoğlu,"Eski Türk Edebiyatı", Türk Ansk. C.XXXII, S.256,s.109.

(45)A.S.Levend,"Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı",TDAY-Belleten (1968), Ankara, 1969,s.174; Cahit Kavcar, "Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı", TDAY-Belleten(1968), Ankara,1969,s.159.

(46)Â.Çelebioğlu, a.g.e., s.127,333,364.

(47)Tunca Kortantamer, Nev'izâde Atayî ve Hamsesi (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ege Üniv.Edeb.Fak. İzmir,1982,s.15-16.

(48)İ.Ünver, "Mesnevî", s.461-62.

Ârif'in eserlerinin hamse sayılmamasında muhtemelen üç mesnevisinin (Mevlid, Mi'râc ve Vefât) konu benzerliği ve kahramanın aynı olmasının etkisi vardır. Ancak sözü edilen bu üç mesnevî Türk edebiyatında muhtelif şâirler tarafından müstakil olarak kaleme alınmıştır. Ârif'in bu konuları ard arda kaleme alması ayrı eser olarak kabul edilmesini engellemez. Kaldı ki her üç eserin de müstakil olarak telif edildiği tertib özelliklerinden anlaşılmaktadır. Bu sebeplerden dolayı da Ârif'in eserleri kendisi hamse tertib ettiğini kaydetmese de bir hamse niteliğindedir. Ayrıca, Türk edebiyatında ilk ve orijinal hamsedir. Ârif'in hamsesinden sonra Türk edebiyatında hamse yazan şâirler ve eserleri ise şunlardır:

Ali Şîr Nevâî (öl.1501)

Hayretü'l-Ebrâr
Ferhad u Şîrîn
Leylâ vü Mecnûn
Seb'a-ı Seyyâre
Sedd-i İskenderî

Hamdullah Hamdî(öl.1503 -1508 ?)

Yûsuf u Züleyhâ
Leylâ vü Mecnûn
Mevlid (Ahmediyye)
Tuhfetü'l-Uşşâk
Kıyâfetnâme

Eserlerini 15. yüzyılın sonu ve 16.yüzyılın başında kaleme alan Ahmed-i Rıdvân da hamse sahibidir. Ancak Prof.Dr.Hasibe Mazioğlu'nun 15. yüzyılın son hamse sahibi olarak kaydettiği şâiri⁽⁴⁹⁾, Prof.Dr. Hüseyin Ayan 16. yüz-

(49) Hasibe Mazoğlu, a.g.m.,s.109.

yılda zikreder ve hamsesindeki mesnevileri sıralar⁽⁵⁰⁾. Prof. Dr. İsmail Ünver ise eserlerini 15. yüzyıla aldığı Ahmed-i Rıdvân'ı hamselerden bahsederken 16. yüzyıl şâiri Yahyâ Bey'den sonra kaydeder⁽⁵¹⁾. Ancak Ahmed-i Rıdvân ile ilgili bir başka yazısında ise, hamsenin ilk iki eserinin 15.yüzyıl sonunda diğerlerinin ise 16.yüzyılda yazıldığı . kayıtlıdır⁽⁵²⁾. Bu durumda şâiri 15'in sonu ve 16.yüzyılın başı olarak kabul etmek, eğer mutlaka bir asra mal etmek gerekirse hamsesindeki eserlerin çoğunluğunu 16. yüzyıl başında yazdığı için 16.yüzyılda zikretmek daha makul olabilir.

Ahmed-i Rıdvân (ö1.1528-38 ?)

İskendernâme
Leylâ vü Mecnûn
Hüsrev ü Şîrin
Rıdvâniyye
Mahzenü'l-Esrâr
Heft-peyker

(Bu bölümde, dipnotla bilgi verilmeyen 15. yüzyıl mesnevileri hakkında, Prof.Dr.Hasibe Maziöglu'nun "Eski Türk Edebiyatı" adlı makalesi ve Prof.Dr.Âmil Çelebioğlu'nun, Sultan II.Murad Devri(824-855/1421-1451) Mesnevileri isimli Doçentlik tezinden yararlanılmıştır.)

(50) Hüseyin Ayan, "Divan Edebiyatında Hamseler", Ata. Üniv. Edeb.Fak.Araş.Der. Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı, Fasikül:1, S.10 (Ankara, 1979), s.90.

(51) İsmail Ünver, "Mesnevi", Türk Dili, S.415-17, s.463.

(52) İ.Ünver, "Ahmed Rıdvân", İslâm Ansk. Diyanet Vakfı Yay. C.II, s.123-24.

BİRİNCİ BÖLÜM
ÂRIF'IN HAYATI, ESERLERİ ve EDEBÎ
KİŞİLİĞİ

Â R İ F'in H A Y A T I, E S E R L E R İ ve
E D E B İ K İ Ş İ L İ Ğ İ

I. HAYATI

Ârif'in hayatı ve eserleri hakkında eski kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanamamıştır. Eserlerinde de kendisi ile ilgili bilgi vermemektedir. Ancak -belki çok zorlama olarak kabul edilecek- aşağıdaki iki beyit Ârif'in Anadolu'ya sonradan gelmiş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir;

Rûm'a indi girü per kâkı o cân
Gel bu şekerden alı gör iy cûvân MU/1499

Hind ilinden tütî-i cân girü uş
Rûm'a geldi armağân getürdi hoş MN/836

Türk edebiyatında son tezkire kabul edilen Tuhfe-i Nâilî'de 35 Ârif kayıtlıdır. Fakat 15. asırda yaşamış aynı adlı şâir yoktur⁽¹⁾. Biz eski kaynaklarda hakkında bilgi bulamadığımız şâirden, yakın dönemlerde bahseden araştırmalara değineceğiz. Ancak bu araştırmalarda da yalnız eserleri söz konusu edilmiş ve hayatı hakkında bilgi olmadığı görülmüştür.

Ârif'ten Vefâtü'n-Nebî adlı mesnevîsi dolayısıyla ilk bahseden Vasfi Mahir Kocatürk'tür⁽²⁾. V.M.Kocatürk, eserin 1532'de istinsah edilmiş bir nüshasına dayanarak eksik bir Mevlid nüshası olduğunu söyler. Yazar kendi bildirdiğine göre, bu kanaate, Vefâtü'n-Nebî'nin "Hâtîme" kısmındaki;

Hamdü li'llâh bu kitâb oldu tamâm
Ol Resûl'ün cânına yüz biñ selâm

Mevlid ü Mi'râc hem dağı Vefât
Uş tamâm oldu hayât-ender-hayât

beyitlerinden yola çıkarak varmıştır. Ancak elimizde bulunan hamse nüshasına ve üzerindeki değerlendirmelerimize göre, Mevlid, Mi'râc ve Vefât üç müstakil mesnevîdir. Muhtemelen araştırmacı, Vefâtü'n-Nebî'nin sonunda üç eserin de adının kayıtlı olmasından, bunları bir bölüm olarak düşünerek yanlışlığa düşmüştür. Fakat Ârif, Vefât'ın sonunda üç eserin adını ve toplam beyit adedini vermekle birlikte, Mevlid dışında diğer iki eserin de beyit sayılarını ve tarihlerini hâtîme kısımla-

(1) Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî, C.II, s.863-876.

(2) V.Mâhir Kocatürk, Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yay. Ankara 1964, s.261-264.

rında da ayrı ayrı vermektedir. Mevlid'in sonu eksik olduğundan bunu tesbit edemiyoruz.

Prof.Dr. Hasibe Mazıoğlu Türk edebiyatı tarihi ile ilgili yazısında, Ârif'in eserlerinden kısaca bahsederek hamse niteliğinde olduğunu söyler⁽³⁾. Mevlidlerle ilgili tebliğinde Kerîmî'nin İrşâd'ının (yz.t.1458), Vesîletü'n-Necât'tan sonra Türk edebiyatında ikinci mevlid olduğunu belirtir⁽⁴⁾. Fakat şimdiki bilgilerimize göre Vesîletü'n-Necât'tan sonra ikinci mevlid Ârif'e aittir. 743 beyitlik bu eserin elimizde 216 beyitlik baş kısımları olduğundan Vesîletü'n-Necât ile karşılaştırma yapılamamıştır.

Ârif'in bütün eserlerini ilk defa geniş olarak değerlendiren Prof.Dr.Âmil Çelebioğlu'dur⁽⁵⁾. Bu çalışmada Sultan II.Murad devri mesnevîleri arasında ele alınan eserlerin nüsha tavsifleri, tertîb husûsiyetleri, konu özetleri ve her mesnevî hakkında varılan sonuçlar Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki yazmadan yararlanılarak kaydedilmiştir. Ancak araştırmacının burada bahsettiği Vefâtü'n-Nebî'nin Millî Kütüphane'de olduğu söylenen eksik nüshası da bulunamamıştır. Çelebioğlu, 13-15.yüzyıl mesnevîlerinde Mevlânâ tesiri ile ilgili tebliğinde de Ârif'in eserlerinden örnekler vererek, Mevlânâ'dan etkilendiğini belirtmiştir⁽⁶⁾.

Ârif'in eserleri, hakkındaki bu değerlendirmelerde de hayatına dâir bir ip ucu yoktur. Eserlerinden yola çıkarak

(3)Hasibe Mazıoğlu,"Eski Türk Edebiyatı",Türk Ansk.,C.XXXII, S.256, s.108.

(4)H.Mazıoğlu,"Yeni Mevlid Metinleri", Bilimsel Bildiriler (I.Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler),TDK, Ankara,1972,s.75.

(5)Âmil Çelebioğlu, Sultan II.Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevîleri (Basılmamış Doçentlik Tezi),Atatürk Üniv.İsl.İlim. Fak., Erzurum,1976, s.325-66.

(6)A.Çelebioğlu, "XIII-XV.(ilk yarısı) Yüzyıl Mesnevîlerinde Mevlânâ Tesiri",III.Mevlânâ Semineri Bildirileri, Mevlânâ ve Yaşama Sevinci, Turizm Derneği Yay. Konya,1978,s.99-126.

hayatı ile ilgili bilgi edinmek de mümkün olamamıştır. Zira hiçbir eserinde şâir, nereli olduğuna, bağlı bulunduğu bir tarîkate, şeyhe veya bir devlet adamına dâir kayıt düşmemiştir. Ancak eserlerindeki bazı söyleyişlerinden ismi mechûl bir tarîkate ve şeyhe bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda sözü edilen araştırmalar dışında Ârif hakkında çeşitli vesilelerle hükümler verilmiştir. Bunlardan biri Prof.Dr.Tunca Kortantamer'e aittir. Nev'izâde Atâyî'nin hamsesi üzerindeki Doçentlik Tezi'nde Kortantamer, şâiri Türk edebiyatında ilk ve orijinal hamse sahibi sayar⁽⁷⁾.

Bunlardan başka Ârif'in bir veya birkaç eseri çeşitli yönleriyle değerlendirilmiş veya adı zikredilmiştir⁽⁸⁾. Ayrıca Ârif'in eserlerinin tamamı hakkında iki Yüksek Lisans Tezi hazırlanmıştır. Ancak bu çalışmalar sadece metin tesbiti ve sözlükten ibârettir⁽⁹⁾.

(7)Tunca Kortantamer, Nev'izâde Atâyî ve Hamsesi(Basılmamış Doçentlik Tezi),Ege Üniv. Edeb.Fak.Türk Dili ve Edeb.Böl. İzmir, 1982,s.16.

(8)Harun Tolasa,"15.Asır Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri", Ege Üniv. Sos.Bil.Fak. Türk Dili ve Edeb.Araştırma Dergisi, S.1(İzmir,1982), s.5-6; İsmail Ünver, "Mesnevî",Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri),S.415-17(Ankara, 1986),s.458; Metin Akar, Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler,1000 Temel Eser Dizisi,KB.Yay. Ankara,1987,s.164-70; Mahmut Kaplan, Hayriyye-i Nâbi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara, 1995, s.14-15.

(9)Bekir Sarıkaya,Ârif, Mürşidü'l-'Ubbâd,Nüsha-i Âlem ve Şerhü'l-Âdem, Mevlid (Giriş,Transkripsiyonlu Metin,Sözlük),Marmara Üniv.Türkiyat Araş. Enst.,İstanbul,1993; Nebahat Gülsoy, Ârif, Mi'râç-nâme,Vefât,İsimsiz Bir Mesnevî(Giriş,Transkripsiyonlu Metin,Sözlük),Marmara Üniv.Türkiyat Araş.Enst.,İstanbul, 1993.

A. E S E R L E R İ N İ N T A N I T I M I

Arif'in eserlerinin ayrı ayrı tanıtımına geçmeden önce yazmaların şecereleriyle ilgili bazı tesbitlerimizi sunmayı uygun gördük.

Türkiye kütüphanelerinde tesbit edebildiğimiz ve mukayeseli metne esas aldığımız üç nüshayı (S,M,K) fonetik ve imlâ husûsiyetleri bakımından değerlendirmeye tâbi tuttuğumuzda K ve M'nin nisbeten birbirine yakın olduğunu görüyoruz.

K ve M nüshaları t-/d- mes'elesinde daha çok t- yanlısı iken, S ise d- yanlısıdır. k ve h mes'elesi açısından baktığımızda da yine K ve M'nin çoğunlukla k, S'nin de h yönünde olduğunu tesbit ediyoruz.

e/i mes'elesinde de durum aynıdır. S nüshası kesinlikle i yönünde iken diğer iki nüsha çoğunlukla e ağırlıklıdır.

S nüshasında vezin gereği Arapça ve Farsça kelimelerde uzun vokallerin kısa, kısaların uzun vokalli gösterildiğini görmekteyiz. Buna karşılık M'de istisnasız, kelimenin asıl imlâsına uyulurken K'da karışık durum söz konusudur.

Dönüştürülük eki -n- ve pasif-meçhûl eki -l- S nüshasında konsonantla biten kelimelere dar ünlü ile bağlanırken, M'de genellikle yuvarlak ünlü ile bağlanmıştır. K harekesiz olduğundan bu durumu kesin olarak tesbit mümkün olamamıştır.

Sonuç olarak, bu açılardan bakıldığında M, ve K'yı aynı yere koyabiliriz. En azından kesin olarak aynı yüzyılda istinsah edildiğini söyleyebiliriz. S ise daha erken döneme aittir.

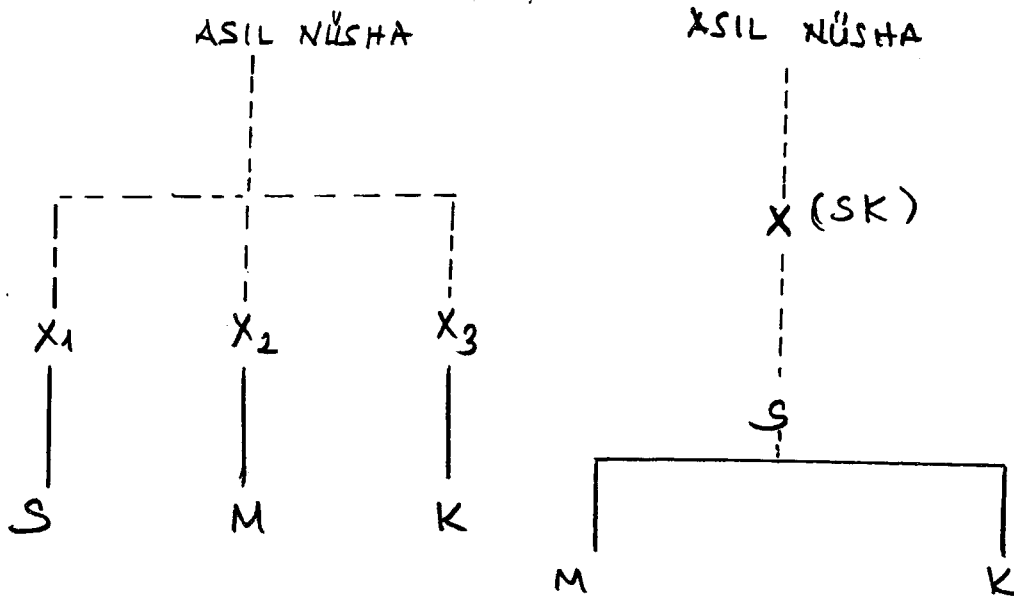
Bunlar dışında M nüshasında, kısmen de K'da, S'ye göre bizce önemli bir tesbit de şudur: Örneklerini aşağıda bolca verdiğimiz kelimelerin sanki kasıtlı olarak yerlerinin değiştirilmesi.

MU/284 koyu virdi S,K
virdi kodı M

MU/48	zahidler anlar	S	MU/799	durma sen	S
	anlar zahidler	M,K		sen turma	M
MU/10	katra derya	M		sen durma	K
	derya katra	K	MU/855	o yolda ben	M
MU/249	sana girü	S		ben o yolda	K,S
	girü sana	M	MU/903	ider kasd	K,S
MU/331	böyle çün	K		kasd ider	M
	çünki böyle	S,M	MU/991	bunda zikri	S,K
MU/352	oldı teferrüc	S,M		zikri bunda	M
	teferrüc oldı	K	MU/1089	mı sanursın	S
MU/410	nicesi artuk	S		sanur mısın	M
	artuk nicesi	M		sanursın sen	K
	nicesi artar	K	MU/1149	toldı içi	K,S
MU/424	ola canun	K,S		ıçı tolu	M
	canun ola	M	MU/1270	büyük küçük	S
MU/463	dünya bulara	K,S		küçük büyük	K,M
	bulara dünya	M	MU/1440	anun içi	K,S
MU/488	sana didüm ki	S		ıçı anun	M
	didüm sana kim	M,K	NA/6	dinüni sen	K,S
MU/530	cin ger	M		sen dinüni	M
	ger cin	K,S	NA/22	uş girü	S,M
MU/575	hem yiri	K,S		girü uş	K
	yiri hem	M	NA/27	yirde gökde	S
MU/605	yyisini işidenler	K,S		gökde yirde	M,K
	işidenler kokusın	M	NA/39	gökde yirde	K,S
MU/646	itme sen	K,S		yirde gökde	M
	sen itme	M	NA/217	ol ki arifdür	K,S
MU/726	girü bunda	K,S		arif oldur ki	M
	bunda girü	M	NA/259	seni Hak	S
				Hak seni	M,K

Ârif'in elimizde ilk iki mesnevisinin (Mürşidü'l-'Üb-
bâd ve Nüsha-i Âlem) üç nüshası vardır. Diğerleri tektir.
Bir külliyyât halinde bütün eserlerinin bulunduğu S nüshası
üzerinde aynı yazı stili ile tashih yapıldığı tesbit edil-
miştir. Mukayeseli metinde SK kısaltması ile gösterilen
bu tashihler tam anlamıyla karşılaştırmaya aldığımız üç
nüshaya da uymamaktadır. Bu durumda şu ihtimâl ortaya çıkmak-
tadır; S nüshası istinsah edildikten sonra tekrar müsten-
sihi tarafından gözden geçirilerek, istinsah edildiği nü-
shaya göre düzeltilmeye çalışılmıştır. Ancak bu tashihle-
rin çoğunluğunun gerek vezin gerek mânâ bakımından uygun
olmadığı görülmüştür. Tashihlerden yola çıkarak üçünden ay-
rı bir X nüshasından söz edebiliriz.

Yukarıdaki duruma göre her üç nüshanın da ayrı ayrı
koldan geldiği düşünülebilir veya S asıl nüshaya en ya-
kın bir nüshadan, diğer ikisi ise S'den istinsah edilmiş-
tir. Bu ihtimallere göre ise şöyle iki tablo ortaya çı-
kar:

1.MÜRŞİDÜ'L-'UBBÂD

Süleymâniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü,nu:355.

Çalışmamızda (S) kısaltmasıyla verdiğimiz bu nüshanın tavsifi şöyledir:

Mü'ellif: Ârif

Te'lif Tarihi:841 /1437-38

Müstensih: Muhammed bin Selmân

İstinsah Tarihi: XV.Yüzyıl (?)

Yk.1^a-72^b, ölç.264x180-180x153 mm, st.15, yz. harekeli nesih, cedvel ve başlıklar kırmızı, kağıt âhârlı, krem renginde, şark işi, cild kahverengi meşin, rûmî göbek şemseli, yıpranmış.

Baş:

Şol deñizde baħrî bulasın i cān
Var idi ol yoğ idi kevn ü mekân

Son:

Bil yakīn kim ħaķ durur işbu kitāb
" فاسع الحق من الحق " iy şebāb

Millî Kütüphane, Yazma Eserler, nu:3529

Bu nüsha (M) kısaltmasıyla verilmiştir.

Mü'ellir:Ârif

Te'lif Tarihi:911/1505-1506⁽¹⁾

Müstensih: ?

İstinsah Tarihi:1036/1626-27

(1) Eserin sonundaki tarih beytinde verilen bu tarih yanlıştır. Muhtemelen, 911'de istinsah edilen nüshanın tarihi telif tarihi olarak esere yerleştirilmiştir.

Yk.1^b-68^b, ölç.199x135-158x104 mm, st.17, yz. harekeli nesih, 20^a ya kadar cedvelli, başlıklar kırmızı, kağıt krem rengi, Avrupa, ciltsiz.

Baş:

Allāh adın çün dilümde zıkr idem
Kuş gibi pervāz urup dün gün gidem

Son:

Bil yakīn kim hak durur işbu kitāb
" فاسمع الحق من الحق " i şāb

Köprülü Kütüphanesi (Yapı ve Kredi Bankası, Köprü-
lü Yazmaları), nu:87

(K) kısaltmasıyla gösterilmiştir.

Mü'ellif: Arif

Te'lif Tarihi: 841/1437-38

Müstensih: ?

İstinsah Tarihi: XV. Yüzyıl sonu- XVI. yüzyıl başla-
rı(?)

Yk.1^b-33^b, 43^b-69^b, (1) ölç.205x130-148x68 mm, st.19, yz. siyâkat divanî, kağıt âhârlı, beyaz, kısmen şiraze kısmen dağılmış, göbek şemseli, cild koyu kahverengi, yıpranmış. Başlıklar, çoğunlukla yazılmamış. Muhtemelen sonradan yazılmak üzere yerleri boş bırakılmıştır. Ayrıca bu nüshanın ilk varlığında birkaç beyitlik kısım yıpranmıştır.

Baş:

Katralar şaçam gönül güline ben
Tā ki tāze ola cān u 'akl u ten

Son:

Bil yakīn kim hak durur işbu kitāb
" فاسمع الحق من الحق " iy şebāb

Hamsenin ilk mesnevîsi olan Mürşidü'l-'Ubbâd bizzât, şâirinin de kaydettiği gibi 2042 beyittir⁽¹⁾. Vezni, Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün olan eserde tevhid, na't ve sebeb-i telif gibi kısımlar yoktur. Allâh adıyla başladığı eserini müellif, dört kısma ayırır ve bu kısımları dolayısıyla da cennetin dört ırmağına benzetir:

Allâh adın çün dilümde zıkr idem
Kuş gibi pervâz urup dün gün gidem MU/1

Dört nehirdür bu kitâb iy kâyinât
Her birinden içilür Âb-ı Hayât MU/2030

Bu dört kısım sâlik, meczûb, âşık ve merdûd-ı Hakk'ın hallerini anlatır. Dördünün tutuğu yoldan ilk üçünün "sı-rât-ı müstakîm", sonuncusunun ise şeytanın yolu, "merdûd yolu" olduğu bildirilir.

(1) S nüshasında muhtemelen bütün mesnevîlerin toplam sayısını vermek üzere, "Hâtîme"de 6301 rakamı zikredilmiştir. Fakat bu rakam hiçbir şekilde beyit adedini göstermemektedir. S dışında diğer iki nüsha (M,K) ve S'nin sayfa kenarında bulunan beyitlerde 2042 sayısı verilmiştir. Elimizdeki nüshalardan S'de 1922, M'de 1833, K'da ise 1995 beyit vardır. Bizim üçünden ve zaman zaman sayfa kenarından (SK) yararlanarak ortaya koyduğumuz metin ise 2051 beyittir. Ancak bize göre bunun 7 beyti alıntı, bir beyti tekrar ve bir beyti de benzer beyit olmak üzere 9 beyti sayıya dahil edilmemelidir. Alıntılar 318, 536, 680-81, 1869-70, 1914. beyitlerdir. 157 ve 435. beyit ise ay-nıdır. Bizce birincisi sehven yazılmıştır. 900 veya 901. beyitler mânen aynı lafzen çok yakın olduğundan biri fazladır. Bu durumda 2051'den anılan 9 beyti çıkardığımızda 2042 sayısına ulaşırız ki, mesnevînin asıl beyit adedi de budur.

Uşda dört yoldur mübeyyen iy nedīm
 Uçidür anuñ şırāt-ı müstaķīm

Ol ki merdūd yolıdur gitme i cān

Cānuñı tamuya atma iy cūvān MU/2031-32

Şâir, kitabının bir kılavuz olduğuna işâret eder ve muhtevâsı ve mahiyeti hakkında şöyle der:

Saña bil mürşid durur işbu kitāb

Ṭoğrı yola kulağuzlar bil i şāb MU/2033

Ol meşâyih remzini keşf eyledüm

Dürlü aḥbār-ı ğarāyib söyledüm

Gördüğüm ü bildüğümdür bu kitāb

Uş saña keşf eyledüm bunda i şāb MU/2037-38

Eserde mesnevi nazım şekli dışında, Türkçe-Arapça mülema' na't (MU/2006-20)⁽²⁾, Fahreddin-i Irakî'ye ait Farsça bir nazım(MU/680-81), İbn-i Fâriz'e ait Arapça bir kıt'a(MU/1869-70)⁽³⁾, Arabî'ye ait Arapça bir matla' (MU/1914) ve muhtemelen Ârif'e ait Farsça bir matla' (MU/536) bulunmaktadır.

Mü'ellif, eserinin adını, telif tarihini ve beyit adedini ise şöyle dile getirir:

MÜRŞİDÜ'L-^cUBBÂD çü buna oldu ad

Bunı fehm iden kişi buldı murād MU/2035

Bil sekiz yüz kırk birinde hicretüñ

Naẓm kılduğ işbu söziñ kudret'üñ

Dercdür bu ḥoḳḳada iy mu^cteber

İki biñ kırk bir ü bir dāne güher MU/2049-50

(2) Mef'ûlü fâ'ilâtü Mefâ'ilü fâ'ilün veznindeki bu na'tin Türkçe ve Arapça kısımları ayrı ayrı bir araya getirildiğinde iki gazel ortaya çıkmaktadır.

(3) Ârif'in İbn-i Fâriz'in kasidesinden aldığını bildirdiği bu parçanın vezni bulunamamıştır.

şâiri tarafından dört kısma ayrılan eserin konusu, bu bölümler dikkate alınarak şöyle özetlenebilir:

Giriş:Bu bölüm, eserin ana bölümlerine giriş mahiyetinde asıl konuya hazırlıktır. Burada şâir, sâlik, meczûb, âşık ve merdûd hakkındaki dört bölümden kısaca bahseder.

Arif;

Allâh adın çün dilümde zıkr idem
Kuş gibi pervâz urup dün gün gidem

beytini müteakib, katreyi ummana ulaştırıp bütün sırları ayan edeceğini; cevherler çıkarıp halka saçı niyetine saçacağını; gönül gülüne katreler serpeceğini; böylece can, akıl ve tenin tazeleneyeceğini beyan eder. Öyle bir gülistanın güllerini koklatacaktır ki o gülistana zeval yoktur. Gülleri dikensizdir. Kişi ancak şâirin sunduğu şerbetten içer ve hikmetleri dinlerse katre ve deryanın ne olduğunu anlar ve cevher elde eder. Dünyadan kanat silkip "lâ-mekân"a ulaşır. İrem Bağı'nda tâvûs olup Arş'ı cilvegâh edinir.

Daha hiçbir şey yaratılmamışken, çekirdekte ağacın gizli olduğu gibi, mahlukatın kendisinde gizli olduğu bir su vardı. İnsanın aslı da o deryadır. İnsan gül sanarak bu dikende kalmamalı, mül sanıp da zehrine kanmamalıdır. Aslın ulaşmak için çaba sarfetmelidir. Zirâ, Hz.Peygamber "Dünya bir köprüdür. Onun tamiriyle uğraşmayın.Geçmeye bakın!"⁽⁴⁾ demiştir.

Kişi Hak yoluna girdiyse yolun sonuna varmadan durmak olmaz. İnsana yedi kat gökleri geçebilmek için kanat verilmiştir. Kul kanadını dünya taşıyla kırıp yoldan geri dönerse, ebediyyen bu mezbelede kalır, Hakk'ı bulamaz. Hümâ

(4) Hz.Peygamber'e atfedilen bu söz kaynaklarda bulunamamıştır.

gibi aslına doğru uçmalı ki bu fenâdan kurtulup aslı gibi bâkî olsun.

Cenâb-ı Hak bilinmeyi istediği ve sevdiği için mahlûkâtı yaratmıştır. Onun vahdet deryasının daher dalgalanışında, sırasıyla enbiyâ, etkiyâ, zahidler ve ger halk vücûda gelir. Bu derya öyle acayip bir deryadır ki, içi bir, dışı ise türlü türlüdür. Bunun gibi Hakk'ın da zâtı bir sıfatı sayısızdır. Bu bir sûretin, şeklin bin aynada çok görünmesine benzer. Ârif olan sûrette kalmamalı, sûret sahibini, yani Hakk'ı istemelidir(MU/1-57).

(Mü'ellif sık sık araya sıkıştırdığı vahdete dair nasihat ve alıntılarla asıl konudan uzaklaşmaktadır.)

İnsan beden merkebiyle vahdet deryasından çıkmış bir katre misalidir. Katre derya ile aynıdır, ancak katre bunun farkında değildir. Nasıl balık suda iken suyun hayatî önemini anlayamaz, ancak kafasını dışarı çıkardığında önemiyetini idrâk edip geri çeker ve nasıl katre denizdeyken denizin kıymetini bilmez, köpüklerden sıyrılıp ayrılırsa, insan da vahdet deryasından beden merkebiyle böyle ayrılmıştır. Oysa cihan Hak (dost) ile doludur, insan bunun farkında olmadan onu aramak için yollara düşmüştür. Fakat gözünde perde, kulağında pamuk olan Hakk'ı göremez ve duyamaz. Ancak gözden perde, kulaktan pamuk giderilirse dost âşikâr olarak görülür ve dostun sesi her yandan duyulur. Böylece katre ile deryanın, insan ile Hakk'ın aslında aynı olduğu anlaşılır. Bu hal, gerçeği arayan katrenin (insanın) yolunu şaşırmadan ona ulaşmasıdır. Yolunu şaşırın katre ise cehennem karanlığında kalır ve "merdûd-ı Hak" olur. Dostu yanılmayan ise sülûk ehlidir. O yolları bilir. Vahdet deryasına varıncaya kadar seyran eder. Gâh sıfatın tecellisini görür, gâh esmâ ve ef'âl ona keşf olur.

Allâh, katrelerin bazısını göz açıp kapayıncaya kadar deryaya ulaştırır. Fakat o, yol görmeden, sülûksuz dostu vardı için hali kalıcı olmaz ve ondan sakınmak gerekir. "Ehl-i yakîn" nezdinde bunun adı "meczûb"dur. Meczûb bâtın-

da kalmıştır. Zâhir ile bâtını cem'edemediği için makbûl değildir. Sülûk ile dostu bulan ise zâhir ile bâtını cem'etmek için mücâhede içindedir.

Hak (dost) tâlibi olan katrelerin kimi seyr esnasında, onu taşıyan beden merkebinin harab olmasıyla yolda kalır. Ancak, Hak eliyle onlar maksûda ulaşır. Bu Kâbe'yi ziyâret niyetiyle yola çıkan birinin yolda ölmesi neticesinde, niyetinin saflığı sebebiyle hac sevâbına nâil olmasına benzer(MU/58-156).

Birinci Bölüm: SÂLİK

Dört bölük halinde seyreden katrelerden biri yolunu şaşırması, üçü ise doğru yoldadır. Bu üçten biri de sâliktir.

Sâlik Hak yüzünü görmek ister. Bu sebeple yola girer, eziyetler çeker ve hiçbir şey onu yolundan alıkoyamaz. Bu seyr ü sülûk sırasında sâlik, âlemin Hakk'ın nûru ile dolduğunu görür. Zâtî tecelli keşfolur. Zâtî tecelli fenâ fizzâttır. Nasıl demir bıçak, ateşe atıldığında ateş sıfatını alır, kızarır, yakıcı olur ve çıkarıldığında tekrar eski sıfatını bürünür ve nasıl katre deryaya ulaştığında derya vasfını alır, ondan ayrılınca kendisinden bu merteye giderse, insan da Hakk'a ulaştığında ve ondan ayrıldığında bu hal içinde bulunur.

Sûretiyle bahre muhalif olan sâlik deryaya erişse bile mahvolmaz. İşte buna "meczûb-ı sâlik"dendenir. Bu durum ise şuna benzer; Tavuk altına ördek yumurtası konur. Pek çok eziyet ve sıkıntı ile bu yumurtaların can bulmasına vesile olan tavuk, ördekler can bulduktan sonra gölde safâ sürerlerken kenarda kekeleyip durur. İnsan da ördek gibi suya meyletmeli, tavuk gibi burada kalmayıp, burayı terketmelidir. Sâliğin tavuk gibi burada kalmaması için mutlaka bir şeyhe bağlanması gerekir. Şeyh hükmünde bulunan sâlik, tavuğa en

yakın yumurta gibidir. Şeyhten uzaklaşan ise tavuk altında zayi olan yumurtaya benzer. Menziline ulaşmadan yollarda harâb olur.

Katrenin deryaya ulaşip derya sıfatını alması gibi vahdet denizinde kendini fenâ eden kişi; kul iken şâh olur. Mülhid olanlar ise yollarını şaşırır. Katreyken kendini derya sanır. Hakk'ın lutfuyla bir anda, zahmetsiz vahdet denizine vasıl olan sâlik, geri dönüp seyr ü sülûk ederse makbûl olur. Aksi takdirde, yolları bilmediğinden mürşid olamaz.

Bir hadîs-i Kudsi'de Hz.Peygamber için "Sen olmasan felekleri yaratmazdım." buyurulmuştur. O, bu kadar yüce ve kerim olmasına rağmen, hizmet ve kulluk etmekten ayakları şişmiştir. Kulluğunun derecesi yoktur. Yine de "Seni gerektiği gibi bilemedim, sana kulluk edemedim" diye Cenâb-ı Hakk'a özür beyan eder. Oysa O, öyle bir makama ermiştir ki, hiçbir kimse bu mertebeye varamamıştır.

Sâlik ulu sultan ve Kâdir olan Hakk'ı görmek için o ilin yollarına düşer. Amacı bu yüce makama, mertebeye ulaşmaktır. Yollarda birçok acayıplikler görür, hayran kalır. Çeşitli makamları geçtikten sonra mukarrebler katına gelir. Onlara kulluk eder ve sonunda sultan sarayına götürülür. Bütün eşyaya onun nuru dolmuştur. O âlemleri ihata etmiştir. Bu güzellikleri gördükten sonra mukarrebler makamını diler, bunun için geri döner ve kulluğunu artırır. Mukarreblerden olur ve kendisine mühr verilir. Artık, irşâd ile görevlendirilmiştir. Kulluğu eskisinden de artmış, hem Hakk'a hem halka hizmetle meşguldür.

Kâmil olan kişi, Hakk'a kulluk edip mertebe kateder ve bekâyâ ulaşır. Bir can terkeder, bin can bulur.

(Bu bölüm, hâtîme mâhiyetindeki beş beyitten sonra biter ve ikinci bölüme geçilir)(MU/157-423).

İkinci Bölüm: MECZÜB

(Bu bölüm 11 beyitlik bir girişten sonra başlar.)

Dört bölük katreden biri de meczûbdur. Bu katre merkeb üzerinde seyrederken ansızın bir aşk yeli kopar ve onu merkebden alır, vahdet denizine bırakır. (Ârif, bu konuya sâlik kısmında da kısaca değinmişti.) Yol zahmetini çekmeden, Cenâb-ı Hakk'ın lutfuyla maksuduna ulaşan meczûb denizde mahvolmuştur, ama merkebi dışarıda kalmıştır. Bir müddet kendini bilmeden dışarıda dolaşır durur. Merkebin, yani bedenın katre, yani cân olmadan bozulmadan kalışı candan eser taşınması sebebiyledir. Bu ceylanın göbeğinden miski alınınca kokusunun bir süre orada kalmasına ve bu koku sebebiyle göbeğin değer bulmasına benzer. Göbek miske kaptır. Bunun gibi ten de can miskine kaptır. Mushaf'ın cildine gösterilen izzet de bu kabildendir. İçinde Allâh kelâmı olduğu ve onu taşıdığı için başlar üzerinde gezdirilir. Aslında bir deridir. Ona verilen değer Mushaf'a yoldaş olduğundandır. Yine, ağaç tesbih olduğu için yanmaktan kurtulur. Bu itibarla kişi aziz olmak istiyorsa bir azize yoldaş olmalıdır. Yani bir şeyhe bağlanmalıdır. Güle yoldaş olan gül kokusu alır, müşk ile oturursan rahat edersin. Eğer kişinin yoldaşı necis ise, kendisi de necis olur. Fâsık ile oturan fâsık, zâhid ile oturan zâhid, âlimle oturan âlim, câhille oturan ise câhildir. Dostu yoldaş eyleyen dostu bulur, şeytani eş eyleyen ise yolda kalır.

Hâlis miskin kendi gitse bile kapta kokusu kalır. Sahtesinin ise kaptan ayrıldığında kokusundan hiçbir eser kalmaz. Canı temiz olan beden çürümez, sırf nûr kesilir. Enbiyâ ve evliyâ misk gibidir. Kokuları bütün âleme dolmuştur. O kokuyu görmezlikten gelerek inkâr etmemek gerekir. Zirâ, dünyada gözsüz olan âhirette de gözsüzdür. Habis can sahte müşk gibidir, koku vermez, kabı da izzet bulamaz. Çabuk yok olur. Sâlih amel sahipleri meleklerin bile mest olacağı bir kokuyla cennete eriştirilirler. Onlar cennette peygamberler-

le dost olur. Ebedî hayata ulaşırlar. Âsî olanın ise canı ateşe atılır, yeri Siccîn'dir.(Burada Siccîn ve cehennemden bahsedildikten sonra tekrar konuya dönülür.)

Katrelerin bazıları denize ulaşır ve beden merkebi dışarıda kalır. Beden merkebi bir süre candan ayrı olarak hayran hayran dolaşır. Neticede zâhir ile bâtın cem'edilemediğinden harab olur gider. Bu cezbe ehlidir. Ondan şeyh olmaz. Ona mukteda olmaktan sakınılmalıdır. Faydası varsa ancak kendinedir. Yol görmeden ve zahmet çekmeden maksadı hasıl olduğu için irşâda ehil değildir. Kılavuzluk yapamaz. Kılavuz o yolu gören, tehlikelerini bilen kişidir. Yol eri için yoldaki bütün engelleri kaldıran, tuzakları bozan, kâsıdı maksûdına, âbidi ma'bûduna ulaştırandır. Zirâ meczûb olan katre ne yol görür, ne tehlike ve tuzakları bilir. Ancak vahdet deryası lutfedip bir dalgayla meczûbu(katreyi) sahile atar ve katre de seyredip, yollardan geçerek tekrar deryaya ulaşırsa makbûl olur. Mürşidler içinde en sağlamı budur. Buna "mezcûb-ı sâlik" denir.

Vahdet deryasının katreleri türlü türlüdür. Renk renk, büyüklü-küçüklüdür. Kimi Âdem veya Nûh, kimisi ise Mûsâ veya İsmâ, kimi İbrahim veya Muhammed olur. Böylece çeşit çeşit sûretler bir süreklilik içinde var olur, tekrar toprağa dökülüp yok olur. Her şey sürekli değişir ve fânidir. Bir tek derya bâkîdir. Aslında varlık birdir. Çeşitli sûretlerde görünmesi, heykellerden, şekillerdendir. Bu şekiller aradan giderse sadece bir kalır, yani "Yaradan" kalır. Senliği çok gösteren benliktir. Benlik giderse sırf senlik kalır. Bu teklik-çokluk ilişkisi güneş-nûr ilişkisine benzer. Güneşin ışığı renkli camlara vurunca çeşitli renkler görünür. Aslında güneşin nuru tektir. Onun çok görünmesi camlardandır. Hakikat de bunun gibi tek nûrdur. Çeşit çeşit görünmesi, beden nurlarından dolaydır. Bütün varlık Hakk'ındır. Bağ, bahçedeki su, ağaçları ve bütün çiçekleri dolaşır. hepsinde ayrı bir şekil, renk, koku ve tat alır ve bir zaman

sonra tekrar aslına döner. Zerre, meczûb olup güneşe erdiğinde her şeyin kendinde olduğunu ve kesretin de vahdete ulaştığını görür. İşte bu "fenâ fîzzât"tır. Kişiyi mi'râc olursa ancak böyle olur. Bütün eşyayı kendinde müşâhede eden kemâl bulur, iki cihanda yok olmaktan kurtulur(MU/424-771).

Üçüncü Bölüm: ÂŞIK

Gökler Allâh aşkıyla şeydâ olmuş dönmektedir. Felekler bazan mutlu, bazan gamlı, bazan nûr içinde bazan da zulmette olur. O maşûğunu görmeden âşık olmuştur. Top gibi hiç durmadan döner durur.

Yerler de aşk şarabından mest ve hayran olup ayak altına düşmüştür. Ona fakir de zengin de basar, Zirâ âşık olan hor ve hakirdir. Yer yüzü, bir gün dosta erebilmek ümidiyle göz yaşını ırmak eylemiştir. Sürekli Allâh adını tekrar ederek ağlar, gözlerinden çeşmeler çağlar. Âlemden denizlerin acılığı bu melâmet yaşındandır. Bazan yer yüzüne dosttan nazar ulaşır, ölü iken dirilir, çiçeklerle bezenir. Yeşiller giyer, nurlanır. Bahâra erer. Dosttan nazar gelmezse diri iken cansız olur.

Âşık olan maşûğı yolunda ölüp ölüp dirilir. Gerçek âşık küfrü terkedip dosta ulaşmaya çabalamalı. Her şey Ona giderken o burada kalmamalı, ayrılık ateşine yanmamalıdır.

Bir mahbûbun olduğunu işiten âşık, Ona görmeden bin can ile sevdalanır. Sabrı ve kararı gider. Nerede olduğunu şaşırır. Yolları bilemez. Sevgiliyi bulmak için dolaşıp durur. Bir gün bir er (mürşid)e ulaşır. O bütün âleme nûr saçmaktadır. Bundan aşığa güzel bir koku erişir. Bu yârin kokusudur. Aşığın canı onunla coşar, akli başından gider, şarap içmeden sarhoş olur. Akli başına geldiğinde ise sevgiliye o erin aracılığıyla ulaşabileceğini anlar. Zirâ dost kokusunu onda bulmuştur. Ona maşûk otağının nerede olduğunu sorar ve yardım ister. Dostu bildiğini söyleyen mürşid âşığa,

"Ben de senin gibi âşıktım, fakat aşkımda sadıktım. Maşûğumun nerede olduğunu bilmezdim. Dostu bulmak için aşk ile yola girdim. Bir ere ulaştım ve onda dost kokusunu buldum ve bana Hak nurundan haber vermesini istedim. Ancak o er, bana bu yolun kolay olmadığını türlü eziyetlere ve çevre tahammül etmeyi öğütledi" der. Âşık, kâmil kişiden bu sözleri duyunca ona mutî olur yollarına başını koyar. Ona can u gönülden bağlılığını bildirir. Bunu duyan er, Âşığın beline hizmet kuşağı bağlar. Âşık artık onun hükmündedir ve her buyurduğunu yerine getirir. Çevre ve eziyetlere katlanır, gözünden perdeler gider, gözü nûr-ı Hak'la sürmelenir. Mürşidin "Eğer bu yolda çevre katlanırsan, dost elinden Âb-ı Hayat'ı içersin" sözlerine mukabil Âşık; "Ey dâima Hakk'ı bulan kişi; Âşığa maşûktan gelen zahmet, rahmet ve rahat olur. Çevre tahammül etmeyen, maşûk için zehir yutmayan, Hak'tan yüz döndüren, kan ağlamayan, seller gibi göz şyaşı dökmeyen, benzi sararmayan aşık değildir. Âşık uyku uyumaz, sürekli ağlar. İki cihanı terketmiştir. O, dost yoluna canını feda etmelidir" der. Bu sözlere karşılık kâmil kişi "Hak yolunun ağuları çoktur, ancak Hak onları nimete çevirir. Kişi riyazetle gönül aynasını temizlemeli ki Hakk'ı görsün, kendisindeki haramilerden kurtulsun. İnsanda iki haramî vardır. Bunun biri nefis biri de şeytandır. İkisi de imân kuzusunu kapmak peşindedir. Eğer Allâh'ın nazarı olmasa müminin imânını bu kurtlar çoktan alıp götürürdü." deyince, Âşık şeyhe neler yapması gerektiğini sorar ve şeyh de şunları söyler: "Gönülden teşvîşi gider, aşk ile halvete gir, çileler çıkar, nefsin kul oluncaya kadar riyâzet et. Sakın dünyaya bakıp yolundan dönme. Zirâ bu yoldan dönmek âr olur." Mürşid bunlar yanında Âşığa daha birçok nasihatler verir, halvete girdirir ve tehlikelere karşı Âşığı hazırlar. Yol azığını tamamlayan Âşık da yola düşer.

Âşık azığını tamamlayıp yola çıktıktan sonra birçok acayıplıklar görür. Artık gözünden perde kalkmıştır. Kabir ahvalini müşahede eder. Cümle mahlûkâtın Hakk'ı zikrettiğini duyar. Bazan sıfat, bazan esmâ ve bazan ef'âl tecellisi-

ni görür. Yoluna devam eden âşık, bir dergah kurulu olduğunu, âletin sürekli işlediğini ancak üstadının görünmediğini düşünür. Onda türlü türlü sûretler zuhur eder, öncekiler batar, yerine yenileri gelir ve bu durum süreklilik içinde devam eder. Buradan geçen âşık yine yoluna devam eder. Bu kez yolda çeşitli renklerde yedi nûr görür. Bu yedi nûr "tecelli-i sıfât"tır. Zât ise şekillerden berfidir(MU/772-1032).

Âşık bundan sonra bir gemiye rastlar ve ona atlayarak seyrine devam eder. Bu yer zevrakıdır. Ona bine. bütün yer yüzünü dolaşır. Bir çok acayıpler görür. Âşık yerin yedi kat altını, yedi tabaka halinde cehennemi müşâhede eder. Her tabakanın azabı birbirinden şiddetlidir. Yine de bunların içinde en şiddetlisi cehennem'dir. Orası âsi ümmet yeridir. Yer zevrakından inen âşık bir başka zevraka biner. Bu da gök zevrakıdır. Onunla gökleri seyre koyulur. Bütün gökleri, melek, hürî, cennet ne varsa hepsini görür. Melekler Hakk'a kullukla meşgûldürler. Sonunda Cebrâ'il'in durağı, Resûlu'l-lâh'ın makâmı Sidre'ye varır(Ârif burada Sidre'yi, hürîleri cenneti ve içindeki ağaçları geniş olarak tasvir eder... ve vahdet-i vücûd ile ilgili birkaç örnek verir.)

Büyük bir deniz vardır. Çeşitli renklerde bardaklarla dolu olan bu deniz, vahdet deryasıdır. Bardaklar denize aşıktır, onu aramaktadırlar. Denize vasıl oldukları halde bunun farkında değillerdir. Bilmez ki kendisi de o denizin suyuyla doludur. Bazan bardakların kimisi kırılır. Ancak yine yenileri peydâ olur. Deniz bâkîdir. O sürekli dalga halindedir. Ya'nî Cenâb-ı Hak sürekli yaratma halindedir.

Güneş doğduğunda nûru dünyaya yayılır. Gizli zerreler âşikâr olur. Zerre güneşe meyl eden bir âşık gibidir. O, maşûk nûruyla doludur. Âlem o ilâhî nûrdan varlık bulmuştur. Bütün kalıplar zerrenin güneşe meyli gibi bu nûra âşık olmuş ve yücelmişlerdir(MU/1033-1316).

Dördüncü Bölüm:MERDÜD

23 beyitlik ölüme, ölüye ve kabire ait bir girişten sonra konuya geçilir. Cümle merdûdlar başı şeytana dâir-
dir. şeytan önceden bir melek iken Hakk'a âsi olup Âdem'e
secde etmediği ve suçu nefsinden bilmeyip Hakk'a yüklediği
için lanetlenerek cennetten, bâki mülkten kovulmuştur.

Cân, ulvî âlemden, süflî âleme gelinceye kadar çeşit-
li mertebelerden geçer. Her bir mertebede ona uygun sûret
tutar. Yer yüzüne iner dört unusuru seyrederek ve sırası-
yla cemâd, nebât ve hayvandan sonra insana gelir, nutfe ve
çocuk olur. Ana onu emzirir, büyütür, baba bakımını sağlamak
için çalışır çabalar(Bu vesileyle ana-babaya itaat öğütle-
nir.)

Kâmil olan vücûd sırasıyla bu mertebelerden geçer
ve yollarda hiçbir engelle karşılaşmaz. Anvak kâmil olma-
yan ise, gah su, gah ot, gah hayvan olur. Bazan yeniden
döner, hayvandan ot suretini alır. Böylece maksada ulaş-
madan kalır.

İnsan Allâh'a kullukla mükelleftir. Kulluğun ise beş
rükünü vardır. Bu rükünler; namaz, oruç, zekât, hac ve gazâ-
dır.(Bunlar hakkında çeşitli kaynaklardan alıntılarla geniş
bilgi verilmiştir.)

İlk rükû: eden insân Hz. Âdem'dir. İlk tesbih eden me-
lek Harkâyil, Âdem'e ilk secde eden melek ise İsrâfil'dir.
Bu beş rükün, dîn ağacınının beş budağı gibidir. Bunları berk
tutanlar Hak katında makbûl olur, aksine hareket eden ise
merdûd olur.

Şeytanın reddedilişinin sebebi Cenâb-ı Hakk'ın emrine
uymaması ve kibirlenmesidir. O kendi ibadetine güvenmiş, H
Hakk'ın rahmetini göz ardı etmiştir.

Rûh bedenden ayrıldıktan sonra kâmil ise ehl-i ber-
zah olmaz ve ebedî âleme seyrederek. Kemâl ehlinden değilse
berzahta kalır. Amelleri çirkin olan canın cehenneme layık,
iyi olan can ise cennete lâayık sûret tutar ve kıyamete ka-
dar berzahta kalır.

(Şair, Fahreddin-i İrâkî'nin Arapça iki beytinden hareketle, tenâsuh inancı hakkında bilgiler verdikten sonra, İslâm dînine aykırı olduğunu belirterek reddeder ve âlemlerin ahvâline geçer.)

Bu âlem bir gölgeye benzer. Bâkî değildir. O latif olan ebedî âlemin veya hümâyâ benzeyen öbür âlemin gölgesidir. İnsanın bu gölgeyi kuş asanıp onu avlamak ümidiyle oklarını ziyan etmemelidir. Elde sermâye varken daha çok kazanmak için çalışılmalıdır. Dünya sarayının ışığına aldanılmamalı, bunun güneşe ait olduğu farkedilmeli ve mutlaka bir gün aslına geri döneceği düşünülmalıdır. Zira bu nûr, parlaklık arazdır, asli değildir(MU/1317-1826).

Eser h"âtime" kısmından önce evliyâ methedilerek bir şeyhe intisâp söz konusu edildikten sonra, bir na't ve hâtime ile sona erer(MU/1827-2051).

2.NÜSHA-İ ÂLEM VE ŞERHÜ'L-ÂDEM

Süleymâniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, nu:355

Mürşidü'l-'Ubbâd ile aynı tavsiftedir. Ancak eser 72^b-86^a varakları arasında kayıtlıdır.

Baş:

zıkr-i Hakk'ı getürelüm biz dile
şöyle kim kamu yürekleri dile

Son:

Añlağıl kim hak durur işbu kitâb
" فاستمع وابصر من الحق " i şâb

Millî Kütüphane, Yazma Eserler, nu:3529

Mürşidü'l-'Ubbâd'ın Millî Kütüphane nüshası ile aynı tavsiftedir. 68^b-74^b, 10^a-16^a varakları arasındadır.

Baş:

zıkr-i Hak getürelüm dâyim dile
şöyle kim kamu yürekleri dele

Son:

Añlağıl kim hak durur işbu kitâb
" فاستمع وابصر من الحق صواب "

Köprülü Kütüphanesi (Yapı ve Kredi Bankası, Köprü-
lü Yazmaları), nu:87

Mürşidü'l-'Ubbâd'ın Köprülü nüshası ile aynı tavsif-
tedir. 33^b-43^a, 69^b-70^b varakları arasındadır.

Baş:

zıkr-i Hakk'ı getürelüm biz dile
şöyle kim kamu yürekleri dile

Son:

Añlağıl kim hak durur işbu kitâb
" فاستمع وابصر من الحق صواب "

Şairin ikinci mesnevîsi olan eser 369 beyittir. Ancak "Hâtîme" kısmında bizzat şâiri tarafından 368 beyit olduğu kaydedilmiştir. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezniyle yazılmış ve mesnevî nazım şekli dışında başka bir şekil ve asıl vezin dışında başka bir vezin kullanılmamıştır.

Eser Hakk'ı zikirle başlar:

Zikr-i Hakk'ı getürelüm biz dile
Şöyle kim kamu yurekleri dile

Daha sonra, vahdet, ve Hz. Peygamber'in makamı gibi konulara kısaca değinilir ve muhataba;

Sen dahı ger ok gibi toğrulasın
Şer^c yasından çü tiz atılasın NA/14

şeklinde öğüt verilir. Böylece insanın Cebra'il'in bile eremediği makama varabileceğine işaret edilir. İnsanın aslının cevher olduğunu; gökde ve yerde ne varsa hepsinin insanda bulunduğunu; kendisinin de bunları beyan edeceğini bildirerek muhatabına can kulağı ile dinlemesini tavsiye ettikten sonra konuya girer(NA/15-21). Bu ifâdelerden, mesnevînin konusunun başlığına uygun olarak, âlemin bir nüshası olan insanın şerhi, yani âlemde bulunan her şeyin insanda karşılığının gösterileceğini anlıyoruz. Ârif, konuya önce gökteki karşılıkları vererek gireceğini söyler:

Başlayalum söze göklerden işit
Cân ile diñle bu sözi iy yigit NA/42

Ve sırasıyla hepsinin insanda karşılıklarını verir. İkinci bölüm olarak kabul ettiğimiz kısımda ise yer yüzündeki mukabillerin verileceği beyan edilir:

Diñle yirlerden dahı virem haber
Gösterem şöyle miğâlin sende ter NA/204

Bu beyitten sonra "Matla'u'l-Kelâm" başlıklı beş beyitlik kısa bir girişten sonra asıl konuya geçilir; ayrıntılı bir şekilde anlatılır.

"Hâtıme" kısmında eserinin adını "Nüsha-i Âlem" koyduğunu, zirâ insanın âlemin bir nüshası, eserinin de insanın şerhi olduğunu şu beyitlerle zikreder;

‘Ârif işbu sözi çün hatm eyledi
Bil ki adın NÜŞHA-i ‘ÂLEM kodı

zîre âdem nüshasıdur ‘âlemün
Añladuñsa şerhidür bu âdemün NA/359-60

Şâir, "Hâtıme" kısmında başta olduğu gibi eserin asıl konusunu tekrar verdikten sonra, burada mânâ deryâsını sözdüğünü, cevherler dizdiğini ve gizli sırları açıkladığını belirtir. Mütevâzi bir fahriyeden sonra da Mürşidü'l-'Ubbâd da olduğu gibi "Söz Hakk'ındır. Ben sadece Hakk'ın verdiği kudret ölçüsünde söyledim" der, tarih ve beyit adedini kaydedederk eserini bitirir(NA/366):

Bil sekiz yüz kırk birinde hicretün
Nazm itdük işbu sözün kudret'ün

Münselik oldu bu silkde iy piser
Uç ^{yüz} altmış yidi bir tane güher NA/367-68

Eseri, tertibi ve konusuna ait bu bilgilerden sonra şöyle özetleyebiliriz:(Eser insana ait unsurların gökte ve yerdeki misallerinin iki bölüm halinde verilmesinden hareketle ikiye ayrılarak özetlenecektir.)

Birinci Bölüm:

Allâh, yedi göğe karşılık insanda yedi uzuv yaratmıştır. Bunlar; baş, yüz, boyun, iki el ve iki ayaktır. Gökteki on iki burcun insanda mukabili ise, iki kulak, iki göz, iki burun, iki meme, iki su yolu, bir ağız ve bir göbek deliği olmak üzere ön iki deliktir. İnsan sözü edilen bu uzuvların her birinden ayrı ayrı zevk alır, her birinin bir görevi vardır.

Gökteki Arş, Kürsi, Levh ve Kalem'e karşılık insanda, kalp (gönül), himmet, fikir ve hemm vardır. Hattâ gönül Arş'tan da yüce, himmet Kürsi'den de geniştir. Cennet sevinç, hürîler, güzel mânâlar; cehennem tasa, keder mukabilidir. Ya da cennet gönül mukabili hattâ gönül cennetten de âlâdır. Zirâ cennet şehvetin, müminin kalbi ise marifetin mahallidir. Cennetin bekçisi Rıdvân, gönlün bekçisi Rahmân'dır.

Gökte sürekli ibâdet eden, Hakk'ı tesbihle meşgul sayısız melek vardır. İnsanda ise kıllar.

Ten (beden), içi askerlerle dolu bir şehirdir. İnsandaki iyi fikirler imân askeri, kötüler ise şeytan askeridir. İyi fikirlerin beyi "akl-ı güzîn", kötü fikirlerin beyi "nefs-i la'în"dir. Bu beyler komutasındaki askerler beden içinde sürekli savaş halindedirler. Bazan akıl çerisi, bazan da nefsin çerisi galip olur. Akıl, sürekli Hakk'a kulluk, nefis ise dâimâ zevk peşindedir. İyi fikirler melek, kötü fikirler şeytan sûretidir. İnsan kötü fikirlerin ölmesi için çabalamalı ki, ten mülkünde melekler hâkim olsun. Bu mülk şeytana kaptırılırsa yazık olur. İnsan kendi kendisine zulmetmiş olur. Beden, cânın içinde sultan sıfatıyla oturduğu bir köşktür. Bu köşkün her biri bir bağa açılan beş kapısı vardır. Hiçbiri de birbirine benzemez. Her birinde çeşit çeşit yemişler biter. Can, ten köşkünden bu bağları temâşâ eder, yemişlerden yer, zevk u safâ içinde yaşar. Bu bağ-

lar; işitmek, görmek, koklamak, tatmak ve tutmaktır. Can nereye gitse köşk ve bağlar da onunla birlikte gider. Can Hz.Süleymân'ın tahtıyla seyrettiği gibi ten köşküyle dolaşır durur.

Âlem Kadîm bağından bir budaktır. Can kuşu bu budâğa gelip safâ bulur. Burada bu kadar zevk ve safâ bulan can, asıl olan Kadîm bağında neler bulacaktır, kimbilir. İnsan burada eziyet çekmektense, güzel amellerle o gülzara erişmeye çalışmalıdır.

Gönüldeki imân nûru, güneş; dildeki şehadet nûru ise ay; namaz, oruç vs. gibi taât nurları da yıldızların nurlarından üstündür. Gökteki yedi seyyâre, sâmia (işitme), nâzıra (görme), şâmiye (koklama), lâmise (dokunma), hâfıza (ezberleme), müfekkire (düşünme) ve zâika (tad alma) hasselerine mukabildir. Yine gökte kendileri gizli eserleri âşikâr iki ukde vardır. Buna karşılık insanda da sağlık ve hastalık vardır. İnsan sağlıklı olduğu müddetçe dâimâ zikir ve şükürle meşgul olmalıdır.

İnsan ömrü bir gün misâlidir. Güneşin doğuşu anadan doğmak, kuşluğa kadarki zaman çocukluk, öyleye kadar gençlik, ikindiye kadar orta yaşlılık, akşama kadar ise yaşlılık ve nihayet güneşin batması ise ölümdür. Neticede insan öldükten sonra bu dünyaya hiç gelmemişe döner.

Keder buluta, göz yaşı yağmura, gülmek şimşeğe, nefes yele, bağırarak gök gürültüsüne, damarlar ırmağa, sağ yan güneye, sol yan kuzeye, cömertlik cennet safâsına ve cimrilik de kuru buluta benzer.(NA/42-203)

İkinci Bölüm:

Ten, sâhil gibidir. Onda kemikler dağ, ilik maden, damarlar ırmak, et toprak, katı gönül taş, kıllar nebat mukabilidir. Yüz maşırık, arka mağrib, uyku ölüm, uyanıklık hayat, gece kabir, gündüz kıyâmet kopması, öfke ateş, sabır sırat, tükürük tatlı su, sümük acı su, göz yaşı deniz

suyudur.

İbâdet enbiyâ, tesbih etmek evliyâ, küfür karanlık gece, imân nûru gündüz, inkâr kapalı kapı, ikrâr açık kapı, aydınlık bahar, gençlik, yaz, orta yaşlılık güz, kocalık serikîş gibidir.

Allâh insanı, her mahlûktan daha yüce yaratmıştır. İnsan bu şerefi korumalı, akıllı davranıp izzetini daha da artırmalıdır. Cenâb-ı Hak âlemleri yarattı, bununla övünmedi de, insanı yarattığı için bu san'atiyle övündü.

Bütün uzuvlar bir görev için yaratılmıştır. Hakk'a kullukla yükümlüdürler. Cenâb-ı Hak ağızda otuz iki diş, başta dört, elde otuz beş, kolda iki, omuzda sekiz, kaburgada on dokuz, belde on sekiz, ucada üç, ayakta otuz beş, incikte iki, uylukta üç kemik; yedi uzuv, yetmiş mafsâl, üç yüz altmış damar ve yüz yirmi dört bin kıl yaratmıştır. Alın secde etmek, kulak hikmet ve Kur'ân-ı Kerîm dinlemek, göz ibret almak, dil şehâdet getirmek, gönül imânı kuvvetlendirmek, el cömertlik eylemek, ayak hizmette bulunmak ve Hakk'a gitmek için yaratılmıştır.

İnsan Allâh'a kulluk etmesi için halkedilmiştir. Şeytana ve nefsine kul olsun diye değil. Cenâb-ı Hak kâinattaki her şeyi insanın emrine âmâde kılmıştır. Melekler hizmete bel bağlamış, insan için Cenâb-ı Hakk'a yüz sürmektedirler. Göğü kubbe, orada güneş ve ayı kandil, yeri atlas örtü yapıp insana sunmuştur. Yine güneş meyveleri, sebzeleri pişiren aşçı, ay renk verici, yıldızlar yol gösterici, bulut sakâ, yel temizlikçi, dağlar hazinedâr olarak insanın hizmetindedir.

Cenâb-ı Hak insanı dünya sarayında sultan yapmıştır. Eger kulluk edip sultanlığa lâyık olursa kişi, tâc, taht, hil'at, saray ve hürfleri elde eder. Burada âsîlik eden, günahkâr olan âhirette hor ve hakîr olur. Makâmı ce-

hennemdir. Zira fâniye lâyık olmayan bâkiye de lâyık olmaz. Bu itibarla insan âhirette de sultanlık ve bekâ istiyorsa sultanlığa yaraşır davranışlar içinde olmalıdır.

Âlemin bozulmasının, kıyametin kopacağıının sebebi şudur: Cenâb-ı Hak bu âlemleri insan için yaratmıştır. İnsan, yani âlemin yaratılış sebebi giderse doğal olarak bir hükmü kalmayacağından âlem de harâb edilecektir. Zira pâdişâh olmazsa sarây, içen olmazsa şarap bir işe yaramaz.

Mümin Allâh indinde çok mükerremdir. Bir mümin ölse yer ile gök kırk sabah ağlar. Hakk'ın emriyle melekler ayaklarına yıldızlar saçar. Bu Allâh'ın mümin kullarına armağanıdır. Mümine gösterilen hürmet ve izzetin neticesidir. İnsan bu izzeti düşünerek iyi ameller peşinde olmalı, er-geç burada bırakacağını, şimdiden terkedip, oraya götürülecekleri toplamalıdır. Kendisinden önce Azrâ'il şarabını içenleri göz önüne getirip, bir kefenden fazlasını götüremediklerini hatırlamalıdır. Bütün amellerini buna göre ayarlamalıdır (NA/204-346).

Ârif, kısa bir münâcâttan sonra "Hatime" kısmıyla eseri bitirir.(NA/347-69).

3.MEVLİDÜ'N-NEBİ

Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü,
nu:355

Mürşidü'l-'Ubbâd ve Nüsha-i Âlem ile aynı nüshadadır. Tek nüshası vardır.

Te'lif Tarihi:841 / 1437-38 (?)⁽¹⁾

87^a-94^b varakları arasındadır. Ölçü ve diğer vasıfları ilk iki mesnevî ile aynıdır.

Baş:

Hamd ol sultâna k'oldur bî-mekân
Bî-zamân u bî-cihet ü bî-nişân

Son:

Ol Resûl'ün dâmenine iy cüvân
Berk yapış kim kurtarasın anda cân ⁽²⁾

(1) Mevlidü'n-Nebî'nin sonu eksik olduğu için tarih kaydı ve beyit adedini gösteren beyitleri tesbit edemiyoruz. Ancak Bundan önceki mesnevî olan Nüsha-i Âlem 841'de, Mevlid'den sonraki mi'râcü'n-Nebî 841, Vefâtü'n-Nebî 842'de te'lif edilmiştir. Buna göre de Mevlid mutlaka 841'de yazılmıştır.

(2) Merhûm Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu, "Sultan II.Murâd Devri Mesnevîleri" adlı çalışmasında, Mevlid'in sonunu:

Yâ Latîf (ü) yâ şefî'a'l-Müznibîn
Kıl şefâ'at k'olmayavuz hasirîn

olarak kaydetmektedir (s.340). Fakat bizce bu yanlıştır. Zira, kaydedilen bu beyit varak ortasına denk gelmektedir. Nüsha-i Âlem'in tam olduğunu tesbit edebiliyoruz. Mevlid'in de "Tevhîd"le başladığı ve mesnevî tertibine uygunluğu tesbit edildiğine göre eksiklik sonlardadır. Bunu Mevlid'den sonra yer alan mi'râc'dan da anlayabiliyoruz. Mevlid'in

şâirin üçüncü mesnevisi olan Mevlid Fâilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezniyle yazılmıştır. 216 beyti elimizde bulunan eserin tamamı 743 beyittir⁽³⁾. Asıl vezinle ve kaside tarzında yazılan, 25 beyitlik tevhd (M/1-25), 25 beyitlik na't (M/26-50) ve 9 beyitlik ashab medhinden (M/51-59) sonra besmele beytiyle başlayan 28 beyitlik sebeb-i telif kısmı vardır (M/60-87).

Eser klâsik mesnevî tertibine uygundur. Mü'ellif eserin sebeb-i telif kısmında Mürşidü'l-'Ubbâd ve Nûsha-i Âlem'i hatm ettiğini, Mevlid, Mi'râc ve Vefât'ı da tamamlayıp kurtuluşa ereceğini belirtir (M/80-84). Yine bu bölümde "Hakikat-i Resûl"ü şerhedeceğini ve Onun Âlemin aslı olduğunu beyan edeceğini, böylece de "لَوْلَاكَ" ve

elimizde bulunan 216 beyitlik kısmından sonra Mi'râcû'n-Nebî'ye ait olan gazel kafiyeli bir na't vardır. Ancak bu na'tin matla' beyti yoktur. Mevlid'in elimizdeki kısmı ise mesnevî nazım şekliyle sona ermektedir. Bu durumda eksiklik Mevlid'in sonu ve Mi'râcû'n-Nebî'nin başındadır. Ârif'in diğer mesnevîlerinin hepsinin "Hâtîme" kısımlarının olduğu ve -biri hariç- Tevhd, na't gibi kısımlarının bulunduğunu da belirtmeliyiz.

Mevlid'in sonu olan 94^b'de sanki eksiklik olmadığına inandırılmak istenircesine -yazmanın hiçbir yerinde bulunmayan- reddâde konmuştur. Oysa 95^a, 94^b'nin devamı değildir.

Mevlid'deki bu eksiklik sondan olmak üzere 527 beyit kadardır. Zirâ şâir, Mi'râcû'n-Nebî, Vefâtü'n-Nebî'nin beyit sayısını ayrı ayrı verdiği gibi, Vefâtü'n-Nebî'nin sonunda üçünün beyit adedini 4000 olarak da vermektedir. Mi'râc 1855, Vefât 1402 beyit olarak kaydedildiğine göre Mevlid'in de tamamı 743 beyit olmalıdır.

(3) 2. dipnota bkz.

" كُنْتُ نَبِيًّا " hadislerinin sırrını açıklayacağını belirterek mesneviye başlar. Ancak tam olarak Hz. Peygamber'in doğumuna gelmeden elimizdeki nüsha sona erer.

Eserin 216 beyitlik eldeki kısmını şöyle özetleyebiliriz:

Âlem yaratılmadan önce Hz.Peygamber'in nûru yaratılmıştır. Cenâb-ı Hak'ın sayısız isimleri ve o isimlere sayısız latif sûretler vardır. Her sûret bir ismin mazharıdır. En büyüğü, yani ism-i a'zam olan Allâh isminin mazharı ise Hz.Muhammed'dir.

Zâhir görünen, mazhar ise görünecek şeydir. (Zâhir görünen, mazhar ise kendisine göre bâtın olan şeyin görüldüğü şey veya yerdir.) Bütün isimler ism-i a'zam mazharına mazhardır. Allâh isminin mazharı da Hz Peygamber'in nûru olduğuna göre âlemdaki bütün her şey de bu nûrun mazharıdır. Onun nûru âleme dolmuştur. İlk mazhar Hz.Muhammed'in nûrudur. Peygamber "Âdem su ve balçık iken ben peygamberdim." buyurmuştur.

Allâh'ın Hz.Peygamber'e Abdu'llâh demesinin sebebi, Onun hakikat yönünden rab, beşeriyet yönünden 'abd olmasıdır. Buna da delil olarak Cenâb-ı Hak " Attığın zaman sen atmadın..." buyurmuştur. Abdu'llâh hitabı ulûhiyyetin Allâh isminin mazharı olmasıyla Ona verildiğine işârettir.

Diğer nebîler bu mezâhirde Resûlu'llâh'ın nâibidirler. Onlar esmâya nebî değildirler. Oysa Hz.Muhammed, bütün isimleri kendinde toplayan, Allâh isminin, yani ism-i a'zaman mazharı olmakla cümle esmâya mazhar olmuştur.

4.Mİ'RÂCÜ'N-NEBİ

Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, nu:355

Te'lif Tarihi: 841 /1437-38

İlk üç mesnevî ile aynı mecmû'a içinde olan eser, 95^a-157^b varakları arasındadır. Diğer vasıfları aynıdır.

Baş:

Urdı bir taşā külünk ol çıkđı nūr
Gördi ümmet irecek yiri i şāb

Son:

Gice gündüz rūhına virbi selām
Tā ki rāzī ola ol Rabbū'l-Enām⁽¹⁾

fā'ilâtün fā'ilâtün fā'ilün vezniyle nazm olunan eserin elimizdeki tek nüshası 1729 beyittir⁽²⁾. Muhtemelen başta tevhîd veya münâcât manzûmesi eksiktir. Başı eksik kasfide tarzında ve mesnevî ile aynı vezinde 16 beyitlik na't (MN/1-16) ve 7 beyitlik âl ve ashab medhiyesi (MN/17-23)nden sonra besmele beytiyle mesnevî başlar. Bu kısım sebeb-i te'lif olarak da kabul edilebilir. Burada Ârif Hak'tan yardım geldiğini, türlü hazineler açacağını, dünyânın geçici-

(1)Eserde,başında ve ilerki varaklarda olmak üzere toplam 126 beyit kadar eksiklik mevcuttur. Başta 95^a'dan önce olan bu eksiklik, kasfide tarzında ve matla' beyti bulunmayan bir na'tten anlaşılmaktadır. İkinci eksiklik 98^b'den sonradır. Bunu ise mü'ellifin 99^a'da, Hz.Peygamber'in göğsünün iki kez yarıldığı ve ikisini de kaydettiği şeklindeki ifadesinden anlıyoruz. Oysa 98^b ve öncesinde böyle bir kayıt yoktur.

(2) Hâtıme kısmında 1855 beyit olduğu kayıtlıdır.

liğini ve terketmek gerektiğini dile getirir. Asıl konuya giriş mahiyetindeki bu bölüm sonunda şâir, mevlid'i bitirip Mirâc'a başladığı kaydeder.

Ârif konuya, İsrâ Sûresi 1. âyetinin tefsiriyle başlar. Resûl'ün Mirâc'ının ne zaman ve ne şekilde olduğu hakkında çeşitli rivâyetler ve peygamber'in göğsünün yarılıp kalbinin niçin temizlendiği ile ilgili bilgiler verdikten sonra urûca geçer. Bu kısım ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Hâdise, muhtelif kişilerin dinî husûslarda görüşleriyle birlikte aktarılmıştır.

Mirâc'ı sûrî (zâhirî) ve sirrî (bâtınî) olmak üzere iki kısma ayıran mü'ellif, 1400. beyte kadar sûrî, bundan sonra da sirrî Mirâc'ı söz konusu eder. Sirrî Mirâc kısmında hâdise ile ilgisi dolayısıyla varlık mertebeleri ve âlemler hakkında bilgi verilir. Burada özel olarak genişçe ele alınan misâl âlemidir. Zirâ Mirâc hadîsesi misâl âleminde vukû bulmuştur.

Eserde baştaki eksik na't ve medhiyeden başka mesnevî nazım şekli dışında, Hâtîme kısmından önce 8 beyitlik gazel kafiyeyle bir na't vardır. Mesnevî ile aynı vezindedir.

Şâir Hâtîme'de, adını zikrettikten sonra eserini mecma'ü-bahreyne benzetir. "Bahr-i zâhir" zâhirî Mi'râc, "Bahr-i bâtın" ise sirrî Mirâc'dır. İkisi de sahtir. Hz.Peygamber'in şahsında nasıl zâhir ile bâtın cem' olduyorsa Mirâc'da da öyledir. Her iki deniz de inci ve cevherle doludur. Zâhire gavvâs, sâlihler ve va'izler; bâtına gavvâs da âşıklar ve âriflerdir.

Te'lif tarihi ve beyit adedi şöyle dile getirilir:

Dercedür bu dürcde iy mu^cteber
Biñ sekiz yüz elli biş dâne güher

Bil sekiz yüz kırk birinde hicrete
Hatm idüp Mi^crâc'ı irdük devlete MN/1718-19

Nüshası ve tertibi hakkında kısaca bilgi verdiğimiz eseri şöyle özetleyebiliriz.

Birinci Bölüm: SÜRİ MİRÂC

Hz.Peygamber bir gün mescidde otururken Ebû Cehl ve bir grup kâfir gelir, derler ki "Yâ Muhammed! Sen nasıl halka peygamber olasın. Malın mülkün, atın bineğin, bağın bahçen yok. Eğer davânda sıdk olsaydı bizim gibi hazinelerin dolu olurdu." Bu sözlere üzülen Hz.Muhammed, amcasının kızı Ümmühânî'nin evine gider. [Bundan sonra Ârif, Mirâc'ın hangi ayda ve günde olduğu hakkındaki rivâyetleri verir; İbni Abbâs'ın rivâyetine göre Rebi'ü'l-Evvel ayının pazartesi gecesinden üç saat geçtikten sonradır. Bir başka rivâyete göre, Recep ayının 27. gecesidir. Üçüncü rivâyete göre ise Ramazan ayının cuma gecesi (Kadir gecesi) vukû bulmuştur.] Resûlu'llâh'a Hak'tan davet burada gelir.

Mirâc'ın başlangıcında Hz.Peygamber'in göğsü yarılıp kalbi imânla pâk edildikten sonra yerine konmuş ve yarık hemen kapanmıştır. Kalbinin imânla doldurulmasının sebebi, ayna gibi her zaman Hak'ın görünmesini sağlamak içindir. Hem de hiç kimsenin bilemeyeceği şeyleri bilmeye muktedir olsun.

Hz.Muhammed'in kalbi yıkanıp yerine konduktan sonra, Cebrâil . nezâretinde tâc ve hulle getirilip Burak'a bindirilir ve Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya doğru yola koyulurlar. Resûl, yolda giderken sağından ve solundan birisinin "yavaş git" diye seslendiğini duyar. Ancak o, bu sese aldırmadan yoluna devam eder. Duyduğu bu ses, servi boylu, süslü püslü, âdetâ bir tâvus gibi bezenmiş kadın kılığında dünyaya aittir. O, nicelerin gönlünü çelmiş ve mecnûn etmiş, nicelerini zülfüne asmıştır. Onun süsüne aldanan ve peşine takılan can mülküne güzer eder. Ancak Hz.Peygamber dışına kanmadığı için Beytül-Mukaddes'e yol bulmuştur.

Resûlullâh Mescid-i Aksâ'ya ulaşınca orada iki rekât sünnet namazı kılar ve Cebrâil'e yoldaki sesin aslını sorar. Cebrâil, sağından gelen sesin Yahûdiler'i azdıran ses olduğunu, ona baksaydı ümmetinin hep Yahûdi olabileceğini; kadın kılığındaki dünyaya meyletseydi ümmetinin dünyayı sevip âhireti bulamayacağını söyler.

Cebrâil'den bu bilgileri aldıktan sonra Resûl'e, Mescid-i Aksâ'da süt ve şarap dolu iki kadeh getirilir. O süt dolu olanını alır ve içer. Cebrâil, "Eğer şarap kadehini alsaydın ümmetinin hepsi azardı. Süt kadehini alıp fıtrata uygun olanı yaptın, ümmetine İslâm ve imânı verdin." der. Akabinde mirâc getirilir.(Şâir burada mirâcın kelime mânası ve mâhiyeti üzerinde rivâyetlere dayanarak bilgi verir. Kimisi mirâcın gümüşten, kimi altından kimisi de inci veyâ nürdan olduğunu söyler. Ancak doğrusu dördüncüsüdür. Yanî nürdandır ve cân bedenden çıktıktan sonra bu vasıta ile göğe açar.) (MN/97-164)

Hz.Peygamber, Cebrâil refakatinde can mirâcı ile birinci göğe,yanî dünya göğüne varır. Her göğün bekçisi vardır. Dünya göğünün bekçisinden izin alındıktan sonra içeri girerler ve Hz.Âdem tarafından tazîm ile karşılanırlar. Oradan sırasıyla ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci altıncı ve yedinci göklere giderler ve her birinde peygamberler ve melekler tarafından karşılanırlar. İkinci gökte Hz.İsâ ve Yahyâ vardır. Üçüncü gökte Hz.Yûsuf, dördüncü gökte Hz.İdris, beşinci gökte Hz.Hârun ile karşılaşır. Altıncı gökte ise Hz. Mûsâ ile karşılaşır. Hz. Mûsâ, Resûlullâh yanından ayrıldıktan sonra hüznelenir ve Onun izzetine gıpta eder. Kendisinden sonra dünyaya gelen birinin ve ümmetinin değerini düşünür ve ağlar.(Şâir burada bir açıklama yapar: Hz.Mûsâ'nın bu tavrı hased değil gıbtadır. Zirâ, peygamberlerden hased gelmez.)

Resûlullâh, Hak katında diğer peygamberlerden aziz olduğu için Cenâb-ı Hak Ona"Habîb" demiştir. Habîb ile Kelîm arasındaki farkı Allâh, Tûr'da Hz. Musâ'ya şöyle açıklar:

"Kelim, rızâmı isteyerek amel edip, dünyâ için tûl-ı emel çekmeyen, beni seven, benim için kırk gün oruç tutan, ibâdet eden ve sonunda Tûr-ı Sînâ'ya ulaşıp benimle münâcât eyleyerek dileğini bildirendir. Habîb ise benim rızâsını istediğim, gönlünün dilediğini verdiği, sevdiğim, yatağında iken Cebrâil'i gönderip kimsenin ulaşamayacağı makâma ulaştırdığım kimsedir. Kelim'e "ayakkabılarını çıkar!" (Tâ-hâ, XX/12) dediğim halde, Habîb'i Arşım için övünç olsun diye ayakkabılarıyla bastırırım." (MN/165-242)

Hz.Muhammed, Hz.Mûsâ'dan ayrıldıktan sonra yedinci gökte atası Hz.İbrahim ile karşılaşır. Yedinci göğü de meleklerin nezaretinde gezip dolaştıktan sonra Cebrâil'in kanatları üzerinde Sidre'ye varır. Resûlullâh Cebrâil'i burada kendi şekliyle görür. Hiçbir nebî Cebrâil'i kendi şekliyle görmemiştir. Sidre hakkında çeşitli rivâyetler vardır. O Arş'ın sağ yanındadır. Peygamber Sidre ağacının dibinden cennetin dört ırmağının çıktığını görür. İki gizli ikisi açık ırmakları Cebrâil'e sorduğunda ise, "gizli olanlar Kevser ve Rahmet, açık olanlar Nîl ve Furât'tır." cevabını alır. [Bu arada Ârif, tekrâr Hz.Peygamber'in göklerde gördüğü peygamberlere döner ve onları ne şekilde gördüğü hakkında kaynaklardan bilgiler aktarır. Bazılarına göre Resûl, bütün peygamberleri cisimleriyle, bazılarına göre ise yalnız İsâ'yı, belki de İdrîs'i bedeniyle görmüştür. Zirâ Cenâb-ı Hak, Hz. İdrîs için "Onu üstün bir makâma yücelttik." buyurmaktadır (Meryem, XIX/57). Ayrıca, Melek şerhi'nden naklen; her nebînin bir menzili olduğu, Hz.Peygamber'in onlardan ubûr ettiği ve menzilin hepsininkinden alâ olduğu bildirilmiştir.]

Resûlullâh Sidre kıyında başka şeyler de görmüştür. Burada boyu binlerce yıllık olan bir melek ile karşılaşır. Bu meleğin her birinde yetmiş bin yüzü olan yetmiş başı, her birinde yetmiş bin dili olan yetmiş bin ağzı, her dilinde yetmiş bin lügati vardır. Bu lügatlerle sürekli Hakk'ı tesbih eder. Her başında nûrdan yetmiş bin bölük saç, her bölükte asıllı binlerce inci, her inci içinde nûrdan deniz ve denizler

içinde her birinin boyu iki yüz yıllık olan ve üzerlerinde "Lâ ilâhe illallâh Muhammeden Resûlullâh" yazılı balıklar vardır. Bu melek Hakk'ı öyle tesbih eder ki sesinden Arş titrer. Hz. Peygamber Cebrâil'e "Bu heybetli melek kimdir?" der. Cebrâil ona, meleğin Hz. Âdem yaratılmadan iki bin yıl önce kendisinin ümmeti için Hakk'ı tesbih ve Hakk'a istiğfârda bulunmak üzere yaratıldığını söyler. Her ikisi de selâm verirler, ancak melek tesbihle meşgûl olduğundan onları duymaz. Cebrail'in ikazı ile duyan melek, hemen kanatlarını gökleri ve yerleri kaplayacak şekilde yayar ve Hz. Peygamber'i kucaklayıp öperek müjdeler verir. Cenâb-ı Hakk'ın ummetine rahmet ettiğini, oruç tutanların cehennemden halas olacağını, önündeki sandıklarda oruçlulara ait beratlar bulunduğunu söyler. (Ârif burada oruç ile ilgili bilgileri, sevâbını Mürşidü'l-'Ubbâd'da çeşitli haberlerle beyan ettiğini açıklayarak, eserine gönderme yapar.)

Yine Hz. Peygamber Mirâc gecesi Hak mülkünde atlarının ve kendilerinin boyları bin yıllık olan süvârifler görür. Bunları soran Resûlullâh'a Cebrâil yaratılalı beri onları bu şekilde gördüğünü ve asıllarını - "Hakk'ın askerlerini Ondan başkası bilmez." (Müddessir, LXXIV/31) âyetini delil göstererek bilmediğini söyler.

Resûlullâh Sidre kıyında Cennetü'l-Me'vâ'yı da görmüştür. Cennetin dört ırmağı Havz-ı Kevser'e akmaktadır. Yine, Cebrâil'e bu ırmakların asıllarını sorar. O da bilmediğini, Hak'tan talep etmesini önerir. Nitekim, Hz. Peygamber'in duasıyla bir melek gelir ve "gözünü yum" der. Biraz sonra açtığında ise latîf bir ağacın dibinde bir kubbe görür. Kapısı altın ve zebercedden, kilidi kızıl altından olan bu kubbe o kadar büyüktür ki, dünyadaki her şey o kubbe üzerine konsa, dağ üzerinde bir kuş veya bir deniz içerisinde kuzu mesâbesinde kalır. Resûlullâh ırmakların aslının bu kubbe olduğunu öğrendince geri dönmek ister, fakat melek içeri girmesini söyleyince miftahını bilmediğini bildirir. Melek de miftâhın "Besmele"

olduğunu söyler ve kapı açılır. Hz.Peygamber, su ırmağının "Bi'smi'llâh"ın "mîm- ۴ "inden, süt ırmağının "Allâh"ın "hâ- ۵ "sından, şarap ırmağının "Rahmân"ın, bal ırmağının "Rahîm"ın "mîm- ۴ "inden çıktığını görür. Bu arada Cenâb-ı Hak'tan "ümmetinden beni hâlis bir kalp ile "Besmele" diye- rek zikreden kişiyi bu dört ırmaktan sulayıp, hûrî, köşk ve çeşitli nimetler veririm." hitabı gelir(MN/348-410).

Resûlullâh cennette iki kubbe görür. Bunların torun- ları Hasan ve Hüseyin'e ait olduğunu, ve Hasan'ın zehirlene- rek öldürüleceği için kubbesinin yeşil, Hüseyin'in kılıçla katledileceği için kubbesinin kırmızı olduğunu öğrenir. Çok üzülen Habîb'ine Cenâb-ı Hak, ümmetine karşılık to- runlarını koruyacağı vadinde bulunur. Resûlullâh annesini, hattâ çok sevdiği kızı Fâtıma'yı dahi ümmetine şefâatçi olabilme ümidiyle fedâ edebileceğini bildirir.(Şâir bura- da Hz.Fâtıma'nın fazîleti ile ilgili bilgiler verir ve Re- sûl'ün cenneti temâşâ ettiğini, ancak cennet ve hûrî vasfını Mürşidü'l-Übbâd'da zikrettiğini belirterek eserine gönder- me yapar).

Mirâc gecesi Hz.Muhammed Beyt-i Mâmûr'u da görmüştür. Orada ona şarap, bal ve süt dolu üç kadeh sunulmuş ve o fit- rata uygun olarak süt kadehini almıştır. Hz.Peygambere bu ge- ce, göklerde ne var ne yok hepsi gösterilmiştir. Onun ulaştı- ğı makama Mukarrebler bile ulaşamamıştır.

Peygamber, cenneti temâşâsından sonra Sidre kıyında Cebrâil'e "Gel Hazret'e gidelim." der. Ancak Cebrâil, maka- mının burası olduğunu, "Bizim her birimiz için bilinen bir ma- kâm vardır... " âyeti delaletiyle, bundan öteye geçemeyeceği- ni söyler(Saffât, XXXVII/164). Hz.Muhammed de ona: "Bana ge- lip dosta gidelim dedin. Şimdi sen kalacak mısın?" der. Bu söz üzerine bir adım atmaya yeltenen Cebrâil Hakk'ın nû- ruyla karşılaşır ve "Bir parmak ucu daha yaklaşıyordum yanar- dım." der.

Resûlullâh, Hakk'a kadar beş binek kullanmıştır.Mekke' den Mescid-i Aksâ'ya Burak; oradan birinci göğe mirâc;yedinci göğe meleklerin kanadı;Sidre'ye Cebrâil kanadı ve Hakk'a kadar da Refref'tir(MN/418-555).

H.z.Peygamber'e Cebrâil'den ayrıldıktan sonra Sidre, Levh-i Mahfûz ve Kalem gösterilir. Bunları da geçtikten sonra Arş'a ulaşır ve Arş'ta rûkû, secde ve kıyâmsız vitir namazı kılar. Arş'ı da geçen Habîb, "Kabe kavseyn"e varır(Necm, LIII/9). Resûl Arş'tan öteye geçtikten sonra ikilik kalkmış, âşık ve mâşuk bir olmuştur. "Kabe kavseyn"den "ev Ednâ"ya (Necm,LIII/9) varmış, kesret gitmiş vahdet kalmıştır. Cânâna ulaşır cânân olmuştur. Bu makama nefis, kalb ve rûh ulaşamaz, ancak sırr-ı Hak varır o makama.

Resûlullâh nefisini göklerde, kalbini Sidre'de ve rûhunu "Kabe kavseyn"de bırakıp sırrıyla Hakk'a ulaşır. Nefsiyle "Sümme denâ"ya (Necm,LIII/8), rûhuyla "Kabe kavseyn"e, sırrıyla "Ev ednâ"ya varır. Cenâb-ı Hak, nefse mağfiret, kalbe mahabbet, rûha rahmet ve kerâmet, sırta ise kendini verdiğini bildirir.

Habîbullâh Hazret'e ulaştığında Hazret Ona "Bana bir dost olarak ne armağan getirdin?" buyurur. O da "Bir avcumda günah ve zellet, bir avcumda eksik tâatim olmak üzere iki avuç nesneden başka bir şeyim yok." cevabını verir. Hak'tan Resûl'üne, tâat eksikliğini kendi rahmetiyle, günahlarını da Habîb'inin şefâatiyle affettiği müjdelenir. Ayrıca Ona Cenâb-ı Hak "Hz.Meryem'i Zekeriyâ'nın himâyesine verirken sen olsaydın, sana verirdim. Ancak sana da cümle âsi ümmetine şefâatçi olma yetkisini verdim." der.

H.z.Peygamber Hak'tan dileklerde bulunur. Cenâb-ı Hak ile aralarındaki konuşmada Habîbullâh'a, Hz.Âdem'e verilip sonradan azledildiği cennet karşılığında ümmetine, ebediyen azledilmemek üzere cennetin bağışlandığı; Hz.Nûh'un gemisine mukabil ümmetine yer yüzünün "mescid-i pâk" kılındığı ve mescidlerle sırat'ı ay gibi rahat geçebilecekleri; Hz.Ibrahim'in gülistanına karşılık cehennemün ümmetine gülistan edileceği; Hz.İsmâil'e verilen Zemzem mukabili Habîb'ine Kevser'in bahşedileceği; yine Hz.İsmâil'in kurbanına karşılık yahûdî ve Hristiyanlar'ın Hz.Muhammed ümmetine kurban edileceği; Hz.Mûsâ'ya Tûr'daki tecelliye karşılık, Resûl'e nûr üzere hitab edildiği; Hz.İsâ'ya su-

nulan mâ'ideye mukabil, Hz.Muhammed'e kıyamette kerâmet mâ'idesinin sunulacağı; Hz. Yûnus'un balık, deniz ve gece karanlığından halas edilmesine karşılık, ümmetini kabir,Sırât ve kıyamet karanlığından korunacağı; Hızr'a bağışlanan Âb-ı Hayat'a mukabil, Resûlullâh'a Selsebil'in bağışlanacağı; Hz.Dâvud'un Zebûr'una karşılık En'âm Suresi (VI);Hz.Mûsâ'nın Tevrât'ına mukabil "Âyete'l-Kürsî (Bakara,II/255); Hz. İsa'nın İncil'ine karşılık da İhlâs Sûresi(CXII)nin vahyedildiği bildirilir. Nihâyet benzeri İncil'de ve Tevrât'ta bulunmayan Fâtihâ Sûresi(I)ni vahyettiğini açıklayan Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'e "Yâ Muhammed! Sen bana cümle mahlukumdan mükerremsin." hitabında bulunur. Bundan sonra da Bakara Sûresi(II)nin son üç âyeti (284-86. âyetler) vahyedilmiştir.

Cenâb-ı Hak Hz.Peygamber'e ümmetinden beş şikâyeti olduğunu belirtir. Bunlar; Allâh yarının amelini istemediği halde, yarının rızkı için çalışmaları; rızkı O verdiği halde gayrıya kulluk etmeleri; rızkını yedikleri halde, başkasına şükretmeleri; izzeti O vermesine karşılık gayrıdan beklemleri; cehennem kâfir için yaratıldığı halde ümmetin girmeye çalışması. Cenâb-ı Hak bu hususlarda ümmetine nasihat vermesini söyleyerek şikayetlerini bitirir. Şikâyetlerden sonra Allâh'tan Habîb'ine "Ayağını sarkıt!" hitabı gelir. Ancak Resûlullâh ayağının altından bir nesnenin hareket ettiğini anlar. Bunun ne olduğunu ve neden ayağının altından kaçtığını sorar. Cenâb-ı Hak onun Arş olduğunu ve Arş'ı Habîb'ine lâyık görmediğini, ayağının bir avuç toprağının bin Arş'tan da yeğ olduğunu bildirir (MN/556-817).

Hz.Peygamber Sidre'den Hak katına kadar, her biri Arş ve Serâ arası uzaklığının yüz bin katı mesafe olan yedi menzil geçmiştir. Cenâb-ı Hak Ona birçok sır açmış, her dileğini kabul etmiştir. Resûlullâh dileklerini tamamlayıp geri dönmek istediğinde Allâh, Ona ve ümmetine müminin mi'râcı olan namazı armağan eder.

Evvelâ elli vakit olarak farz kılınan namaz, Hz.Peygamber'in aracılığıyla beş vakte indirilir. Peygamber elli vakit namaz ile dönerken Hz.Mûsâ'nın yanına geldiğinde, Mûsâ Ona Hak'tan ne armağanla döndüğünü sorar. Resûl de elli vakit namaz ile der. Hz.Mûsâ kendisinin daha önce insanları sınıadığını, elli vakit namaza ümmetinin gücünün yetmeyeceğini, Hak'tan tahfif istemesini söyler. Bunun üzerine geri dönen Habîbullâh Allâh'tan tahfif ister ve on vakti indirilmiş olarak tekrar Hz.Mûsâ'ya gelir. Mûsâ ise ümmetinin buna da gücünün yetmeyeceğini, yine tahfif istemesini söyler. Böylece dört kez daha Hazret'e gider ve üçünde on ve birinde beş vakit indirilerek şimdiki beş vakitlik namazla döner. Hz.Mûsâ yine dönmesini isterse de Resûlullâh utandığını ve artık gidemeyeceğini söyler. Bu arada da Hak'tan "Ben beş vakit namazla farızımı imzâ ve irâde eyledim ve kullarımdan fazlasını hafifletip indirdim."⁽³⁾ hitabı gelir ve sözünden dönmeyeceği "Benim huzurunda söz değiştirilmez..."(Kaf,L/29) âyeti delâletiyle belirtilir.

Namaz, Hakk'ın bire on karşılık verdiği bir armağandır. Vaktinde kılan cehennem azabından kurtulur. Hz. Peygamber Mirâc gecesi vaktinde namaz kılmayanların cehennemde azab içinde olduğunu görür. Yahûdiler ve Hristiyanlar peygamberelerinden sonra namazı terkederek nefislerine zulmetmişlerdir. Cemâatle namaz kılmak "sünnet-i mü'ekkede"dir. Özürsüz, cemâatle namazı terkedenin namazı makbûl değildir. Bir kişi özürsüz olarak cemâatle namazı terkederse cezası "ta'zir", bir nahiye halkı terkederse kılıçla katli vaciptir. Namazı cemâat ile mescidde kılanlar Sırat'ı, mescidlerle deniz üzerinde gemi misali geçeceklerdir (MN/820-936).

(3) Buhârî Tercümesi, C.VIII(Mi'râc Bölümü),s.3641.

Hz.Muhammed, Mirâc gecesi içinden kara dumanlar çıkar halde cehennemi de görür. Cehennem bekçisi Mâlik'ten yakından görmek için izin ister. Önce dayanamayacağını söyleyen Mâlik, Resûlullâh'ın ısrarı üzerine bir iğne deliği kadar yerden gösterir. Orada haksız yere kan dökenler, haram yiyenler, şarap içenler ve fısk edenler, zâniler ve zulmedenler gibi muhtelif günâhkâr tairesi, şiddetli azab içinde kıvranmaktadır. Yine cehennem ateşi içinde asılmış halde annesinin "Vâ Ahmed, vâ Muhammed" diyerek bağırdığını duyar. Bu duruma pek çok üzülen Habîbullâh'a Cenâb-ı Hak'tan "Eğer annesini istiyorsa azaptan kurtarayım, ancak ümmetini cehenneme koyayım. Aksine ümmetini istiyorsa annesini cehennemde terketsin." teklifi gelir. O da ümmeti uğruna annesini fedâ eder.(Bu arada cehennem geniş olarak tasvir edilir ve ondan korunmak için günah işlemekten sakınmak öğütlenir. Bu dünyada gülmek yerine cehennemi düşünerek ona göre amel etmek gerekliliği üzerinde durulur.)

Mirâc gecesinde Hz.Peygamber Allâh'ın Kur'ân-ı Kerîm'de medhettiği Mûsâ ümmetiyle karşılaşır(A'râf,VII/159). Kendisini tanıtır ve hemen Ona iman ederler. Bunlar çok âdildirler. Hiçbirinin birbirinden fazla malı yoktur. Evleri hep aynı yüksekliktedir. Sebebi ise birbirlerine karşı büyüklenmemeleridir. Evlerinin kapıları yoktur. Zirâ gizleyecek bir şeyleri yoktur. İstedikleri kimdeyse rahatça alabilmektedirler. Hiç gülmezler. Cehennemın vasfını hatırlayıp, Cenâb-ı Hak'ın onu ins ü cinle dolduracağını kitabında söylediğini ifade ederler(Secde,XXXII/13). Biri ölse ağlamazlar, zirâ herkes er-geç ölecektir. Aksine bu zindandan kurtuldu diye sevinirler. Hasta olmazlar. Çünkü hastalık günahlandır. Günah işlemezler. Hz.Muhammed ümmetine hastalık günahlarına kefarete olarak verilmiştir. Ölüm sebepleri ise rızklarının tamamlanmasıdır. Kabirleri evlerinin içinde, mescidleri ise evlerinden uzaktadır. Kabirleri, sürekli ölümü hatırlamak için evde, mescidleri ise her adımda sevab kazanma ümidiyle uzakta inşa etmişlerdir.

Kızları olsa bir ay, oğulları olsa iki ay şükür orucu tutarlar. Akrep, yılan gibi zehirli hayvan ve haşereye dokunmadıkları için onlardan zarar görmezler. Koyunları vardır. Onlardan herkes ihtiyacı olduğu kadar yararlanır. Ürünleri yetiştirir, hasat ederler ve gerekli olan dışındakini yerinde bırakırlar. Tartı ve ölçü yoktur. Zinâ eden yoktur. Olsa bile "zan"da bulunurlar. Cenâb-ı Hak da o kişiyi ateşle cezâlandırır. Kızlarını evlendirirken sadece iffet isterler. Rızk Allâh'tan olduğu için servet edinmeye çalışmazlar. Ancak Hakk'a inanmayan kişi, altın ve gümüş biriktirir.

Hız.Peygamber bu kavme Mekki on süre öğretir ve namaz kılmalarını, zekât vermelerini söyler. Onların Resûlullâh'tan dilekleri ise şudur: Kendileri adına "tayy-i mekân" için Hakk'a duâ etmesini isterler ve böylece hiç kimse görmeden bir yıl haccetsinler. Kimse görmesin ve halkın içine fitne düşmesin. Hız.Peygamber duâ eder ve onlar için Hak "yeri dürer". İşte gerçek ümmet bunlardır. Kişi gerçek ümmet olmak istiyorsa sâdik olmalıdır. (MN/937-1100).

Hız.Muhammed Mirâc mucizesi sonunda Mescid-i Aksâ'da Kubbetü's-Sahra'ya iner. Mescid-i Aksâ'da Resûlullâh'a, diğer peygamberlerin rûhları da ulaşıp Mirâc'ını kutlarlar. Cümle peygamberler Hız.Muhammed'in imamlığında namaz kılar. Bu namaz bir rivayete göre göklerde Rabbânî mescidde, rûkû ve secdesiz kılınmıştır. Bu mânevî bir namazdır. Aslolan da odur. Bu dünyada kılınan namaz, göklerde kılınan namazın fer'idir.

Habîbullâh Mekke'ye döndüğünde sabah namazını kılar ve Ümmühânî'ye "Yatsının farzını seninle, sünnetini Mescid-i Aksâ'da, vitri Arş altında ve saha namazını yine seninle kıldım." der. Buna hayret eden Ümmühânî, Resûl'e kimseye söylememesini önerir. Ancak Hız.Peygamber bunun doğru olduğunu, kim inkâr ederse etsin söyleyeceğini bildirerek dışarı çıkar. İlk önce Ebû Cehl'e rastlar ve olanları anlatır. Resûl'e inanmayan Ebû Cehl, bütün Ka'b oğullarını çağırır,

hâdiseyi duyurur ve alay ederler. Birçokları onun tesiriyle mürted olur. Ebû Bekir hemen tasdik ettiği için "Sıddîk" lakabını alır. Kâfirler Resûlullâh'tan delil göstermesini ve olayın isbatını isterler. Bu maksatla Mescidü'l-Aksâ'dan nişan sorarlar. Cenâb-ı Hak Mescid-i Aksâ'yı o anda Habîb'inin gözü önüne getirir ve O da sorduklarını doğru olarak cevaplar. Bununla da ikna olmayan kâfirler, Mekke ve Mescid-i Aksâ arasında bir kervanlarının seyrettiğini ve onu görüp görmediğini sorarlar. Hz. Peygamber, onları gördüğünü kaç kişi olduklarını, develerinin sayılarını bildirir. Hattâ bir devenin kaybolduğu ve onu aradıklarını ve ayrıca ne zaman döneceklerini söyler. Hz. Muhammed'in belirttiği gün geldiğinde müşrikler sevinç içinde beklemektedirler. Zirâ, onun yalancı olduğunun ortaya çıkacağını sanmaktadırlar. Oysa Mekke'de Seniyye tepesine toplanan halk, Resûlullâh'ın dediği gün önlerinde bir deve ile kervanın gelmekte olduğunu görür. Yine de bir kısmı inanmayıp büyücü derler.(Bundan sonra Mirâc mucizesinin uykuda mı uyanıkken mi veya rûhla mı cesetle mi vukû bulduğu hakkında muhtelif görüşler söz konusu edilir. Ârif uyanıkken olduğu görüşünü kabul ederek Sırrî Mi'râc'ın beyan edileceğini haber verir.) (MN/1101-1245)

İkinci Bölüm: SİRRÎ MİRÂC:

Sûrî Mirâc müşktür, Sırrî Mirâc ise buna kokudur. Yahut birincisi cevher, ikincisi ise onun parıltısı veya o mum bu ışığı, o ten bu canı ya da o can, Sırrî Mirâc ise cânândır.

Sırrî Mirâc'a başlarken şâir giriş mâhiyetinde genellikle öğütler içeren bilgiler sunar. Bu kısmın şöyle özetleyebiliriz: Yer, gök, ay, yıldız, deniz, çeşme muhtelif sûretlerde görünür. Bunların bütünü aslında tektir.

Aynada sûret, şekil yoktur. Orada görünen kişinin kendisi, kendi nakşıdır. İyi veya kötü her ne görünüyorsa insanın kendine aittir. Aynada çirkin veya güzel yoktur. Suda sûret görünür ama, o görünen sensin, suda sûret yoktur. Müşkün kokusu dışarı yayılır, ancak o eser müşkte kalır. Güneşin nûru âleme dolar, ancak o bir akistir, güneşten de ayrı değildir.

İnsanın bu âfel(batma)dan geçip Halîl(Hz.İbrahim) gibi Hakk'a ulaşmak için çabalaması gerekir. Dünya güzelliğine aldanılmamalı. Zirâ, koyun kesildiğinde nasıl bir müddet kıpırdanıp sonra sakinleşirse veya canlı bir ağaç kesildikten sonra bir müddet nasıl yeşerirse dünyanın da bekası bunlara benzer. Hepsi bir saatçiktir. Akıllı olan şimdiden yok görür ve hemen terkeder.

Kişinin yaptığı hayırlar, cennete karşısına gelip hayırlı evlat gibi "Ey babacığım! Sen bizi dünyada var ettin, senden olduk." derler. Kişiye ancak vefa bu oğuldandır. Diğerinden cefa çekersin. Çünkü, Kur'an-ı Kerim'de "Malınız ve evlâdınız size düşmandır..."(Enfâl,VIII/28; Tegâbün,LXIV/15) buyurulmuştur. Cennet iyi amellerin mükâfâtıdır. İyi işler cennette bitecek nebât gibidir. İnsanın yaptığı iyi şeyler, sevab kazanmak üzere yaptığı bütün ameller kendisi içindir. Cenâb-ı Hak, Hz. Mûsâ'ya "Benim için amel işledin mi?" diye sorduğunda Hz.Mûsâ:"Namaz kıldım, oruç tuttum, tesbih ve hamdettim, kitabını okudum." cevabını verir. Allâh ise, namazın kulluğun bürhanı, orucun cehennem ateşine kalkan, perde ve kıyamet sıcağında gölge, tesbihin cennette meyve verecek ağaçlar, okunan kitabın hûri ve köşkler, zikrin ise kıyâmet gününde nûr olarak kendisine verileceğini söyler. Yani bunlar Allâh için değil kulun kendisi için yaptığı amellerdir. Allâh için amel onun dostunu candan sevmek, düşmanını düşman olarak görmektir. Hakk'ın dostu ise evliyâdır. (Bu arada evliyâ medhedilmiş, "Evliyâ perde altındadır, Hak'tan gayrısı bilmez." sözü zikredilerek

evliyanın mertebesi hakkında çeşitli örneklerle bilgiler verilmiştir. Neticede mutlaka bir veliye bağlanmak gerektiği belirtilir. Bu tarif ve tasvirlerden sonra vahdette şeyh ile müridin bir olduğu, ikiliğin çokluğun süret âleminde kaynaklandığı kaydedilerek "Müminler bir nefistir" hadîsi zikredilir. Kişinin vahdete ulaşmak için süretten kurtulması, kabı bırakıp kap içine nazar kılmasının lüzumu üzerinde durulur. Nihâyet bu sırları öğrenmek için bir üstada, bu san'atın erbabına bağlanması, ondan hüner öğrenilmesi dile getirilir. Zirâ, erbabından öğrenilmeyen san'atta hüner olmaz. Bu işin erbâbı ise evliyadır. Evliyâyâ münkir olmama öğütlenerek konu bitirilir. Bu girişten sonra da asıl konuya, Sırrı Mirâc'a geçilir.) (MN/1246-1399)

Varlıklar çeşitli mertebelerden sonra bu âlemde vücud bulmuşlardır. Bu mertebelerinin her birinin kendilerine ait âlemleri vardır. Bunlardan misâl âlemi, âlem-i rûhânî ve âlem-i mülk arasında berzahtır. Mirâc da misâl âleminde vukû bulmuştur. Bu âleme aynı zamanda melekût âlemi de denir. Misâl âleminin iki yönü vardır. Bir yönü mülk âlemine, yani yaşadığımız âleme yakın, diğeri ise âlem-i rûhânîye yakındır. Mülk âleminde her ne varsa misâl âleminde misâlleri mevcûddur. Burada olan her şey orada vardır. Ancak orada olanın hepsinin burada bulunması mümkün değildir. Mülk âlemi misâl âlemine göre, yazı içinde bir halka mesabesindedir. Misâl âlemi deniz, şehâdet (mülk) âleminde görünen bütün süretler ise bu denize akan ırmaklar gibidir. Cenâb-ı Hak buradaki varlıkları âlem-i rûhanîden çeşni olsun diye gönderdi ki, bu şekilde o âlemin varlığı bilinsin. İnsanın hayali mukayyed misâldir. Bundan kurtulmalı ki mutlak misale varılsın. Mukayyedde kalan gah hatâ eder gah savâb. Düşde görülen, hakîki emr ise düş gerçek olur. Hakîki değilse kötü fikirlerden meydana gelmiştir. Vâki olmaz, yani gerçekleşemez. Vâki olup olmamanın da sebepleri vardır. Düşlerin bazıları tene, bazıları nefse râcidir. Nefse meyleden Hak ile ülfet tutar ve gerçektir.

Cân âlem-i rûhânîye meylederse eksiklikten pâk ve halâs olur. Beden eşkâlini terkeder, güzelliklerle vasıflanır. Nefs münevver olup hüsn âlemini yırtmak için kuvvet bulur. Zulmet gider hakikî emr ayân olur ve bütün gördüğü de güzel ve kusursuz olur. Rûhların sıfatını alan nefse canlardan feyz iner ve canlar nefsi cezbeder. Hakikî emre hazır olur. Sûretler nefse yazılır. Eğer canlardan gelen bu feyz kesilirse nefs tekrar mülk âlemine döner. İlm ile muttasıf olmuştur. Hicâbsız olarak gördüğü her şey doğrudur. Cisme, yani tene râci olan düşlerde ise tenin ve dimağın sıhhatli, mizâcın mutedil bulunması gerekir. Hem nefis hem de tene râci olan, mâlî ve bedeni tâat ve ibâdetle bulunmalıdır. Hak'tan gayrıyı terketmeli, uyku vaktine kadar zikir ve ibadetle meşgul olmalıdır. Düşlerdeki hatânın sebebi mizacın münharif olması, şehvete bakılması veya yasaklara meyledilmesidir. Bu durumda nefsin zulmeti artar, ne fikrettiyse düşte de onu görür. Böylece bu ve benzeri fikirler âlem-i ervâha perde olur. Bütün görülen "azgasü ah-lâm" yani tabir edilmeye değmeyen karışık rüyalardandır. Dimağı münharif olanın gördüğü düşler, tenin de mizacını harab eder, zaafını artırır. Böylece onun bütün gördüğü kendi halleriyle âşikâr olur. Hayır düşündüyse ve gördüyse hayır, şer düşünüp ve gördüyse şer şeklinde vâki olur. Bunun için tenin ve nefsin zaafa düşmesini engellemek maksadıyla mutlaka bir mürşide ihtiyaç vardır.

Rüyâ ile ilgili olarak ehl-i zevkın mizânı Kur'ân-ı Kerîm ve hadîslerdir. Görülen her düş bu mizâna göre değerlendirilir. Bunun dışında bir ölçü de şudur: Eğer görülen düş, kişiyi hayra yöneltiyorsa, Hakk'a meylini artırıyor veya tâat ü ibâdetten zevk almayı sağlıyorsa "keşf-i Rahmânî"dir. "Melekî" veya "şeytânî" değildir. Bazıları sağ ile önden gelen ekserî "melekî", sol ile arkadan gelen ise ekserî "şeytânî"dir, derler. Ancak bu ölçü değildir. Zira şeytanın her yönden mekrettiği Kur'ân-ı Kerîm'de bu yurulmuştur(A'râf, VIII/17). (MN/1400-1515)

(Misâl âlemi Mirâc mucizesinin vukû bulduğu mahal olması dolayısıyla geniş olarak açıklanmıştır.)

Misâl âleminde her ne varsa insanda vardır. Misâl adı da bu yüzden veya o âlemde bulunan her şeyin ilâhî âlemde ayân sûretinde bulunmasından verilmiştir. Bu "misâl-i sûrî"dir. Maddî değildir. Ayrıca "hayâl-i munfasî" da denir. Bu âlem Arş'ı, Kürsî'yi, gökleri, yerleri ve içindekileri müstemildir.

Hız. Peygamber, Cebrâil'i ve enbiyâyı misâl âleminde görmüştür. Bu dünyadaki varlıklar, sûretler misâl âlemindekilere perdedir. Bu âlemi ancak ârifler, firâset ve keşf ile bilebilirler. Misâl âleminde bulunan her sûretin burada bir örneği bulunmadığından, bazan oradaki bir sûret buraya, yani varlık âlemine ait bir şekil yoluyla burada görünebilir. Cebrâil'in Hız. Peygamber'e ashâbdan Dihye-yi Kelbî şeklinde gelip, imân, islâm ve ihsânın ne olduğu hakkında sorduğu gibi. İşte bunun gibi kâmil insan da başka bir sûrete girebilir. Yine diğer melekler de bu âlemdeki varlıklar sûretinde burada zuhûr edebilirler. Ancak bunları kâmil kişiler, kâmil nefisler görebilir. Kâmil kişilere abdâl da denir. Zirâ onlar, tebdil edip, başka âlemlerde seyredebilirler.

İki berzah vardır. Biri tenezzül berzahı ki bu "berzah-ı evvel"dir. Berzah-ı evvel de misâl âlemdir. İkinci ise urûc berzahıdır. Cân çıktığında oraya gider. Burası amellerin berzahıdır. Her iki berzah da "âlem-i rûhânî" ve "cevher-i nûranî" olmakta ortaklırlar. Tenezzül berzahına "gayb-ı imkânî" de denir. Zirâ oradaki sûretlerin buraya gelmesi mümkündür. İkinci berzaha ise "gayb-ı muhal" denir. Çünkü oradakilerin buraya tekrar gelmesi mümkün değildir. Onlar ancak âhirette zuhûr edeceklerdir. Mükâşiflerin çoğu tenezzül berzahını müşâhede eder, ancak urûc berzahını pek az kişi görür.

Beş hazret vardır. Bunlar: Gayb-ı mutlak, gayb-ı muzaf (ikiye ayrılır. Biri gayb-ı mutlaka yakın olan gayb-ı muzaf, diğeri ise şehâdet âlemine yakın olan gayb-ı muzaf.), şehâdet-i mutlak(mülk âlemi) ve hazret-i câmi, yani bütün bu hazretleri içine alan insan-ı kâmil hazretidir.

Bu âlemlerin mazharları ise şunlardır. Misâl veya melekût âleminin (şehâdet-i mutlaka yakın olan gayb-ı muzaf) mazharı mülk âlemi; ceberût âleminin (gayb-ı mutlaka yakın olan gayb-ı muzaf, âlem-i ervah) mazharı misâl âlemi; âlem-i a'yânın (gayb-ı mutlak, vahidiyet mertebesi) mazharı ceberût âlemi; ahadiyyet hazretinin mazharı ise vâhidiyyettir.

İşte Hz. Peygamber sırasıyla bu âlemleri ve içindekileri temâşâ etmiştir."Kabe kavseyn"e, oradan "Ev ednâ"ya ve nihâyet Vücud-ı Mutlak'a vasıl olmuştur. O Hakk'ı gönül gözüyle görmüştür. O yanılıp, yalanlamaz. Zirâ Hak Ona "mâ zâga'l- basar"(Necm,LIII/17) demiştir. Bütün her şeyi görmüş, menzilleri geçmiş ve ebedilik şarabını içmiştir.(MN/1516-1686)

(Sırrî Mirâc ve burada sona erer ve Ârif, bir na't ve "Hâtîme" ile eserini tamamlar; MN/1687-1729).

5.VEFÂTÜ'N-NEBÎ

Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü,nu:355

Te'lif Tarihi: 842/1438-39

Diğer vasıfları Ârif'in Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan mesnevîleri ile aynıdır. Diğerleri ile aynı nüshada bulunan eser 157^b-207^a varakları arasındadır.

Baş:

Hamd ol sultân(a) k'itdi âşikâr
 Âlem içre gülsitân hoş nev-bahâr

Son:

Key işitdün hak durur işbu kitâb
 Uş didüm va'llâhü a'lem bi's-savâb

"Hâtîme" kısmında 1402 beyit olduğu kaydedilen eserin, elimizdeki tek nüshası 1390 beyittir. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır.

Vefâtü'n-Nebî'nin baş kısmında kaside tarzında tevhîd (VN/1-35), na't (MVN/36-69) ve âl ü ashâb medhiyesi (VN/70-95) vardır. Toplam 95 beyit olan bu manzûmelerden sonra Besmele ile başlayan 37 beyitlik "sebeb-i te'lif" mâhiyetinde bir giriş bulunmaktadır (VN/96-132).

Bölüm sonunda:

Diñle imdi ol Vefât'ı şerh idem
 Ümmetün yüreklerini şerh' idem VN/131

beytiyle şair, Vefât'a başladığını bildirir. Akabinde de;

çün " إِذَا جَاءَ " süresi indi yire
 İrdi aşhâbuñ yüregine yara VN/132

beytiyle Nasr Süresi'nin şerhedileceğini tesbit ediyoruz.

Bu kısım asıl konuya başlangıç mahiyetinde düşünülebilir(VN/133-276).

Yukarıda sözü edilen tevhid,na't ve âl ü ashâb medhiyesinden başka eserde; Hz.Peygamber'in vefâtı sebebiyle üzüntülerini dile getirmek maksadıyla ashâb ağzından söylenmiş "el-vedâ'" redifli (VN/407-505) ve Hz.Peygamber'den istimdâd dileğiyle söylenmiş "meded" redifli kafiyesiz iki manzûme vardır(VN/1308-21). Ayrıca muhtemelen Ârif'e ait iki Farsça kıt'a (VN/737-38, 790-91) ve iki Farsça rübâî (VN/709-10,858-59) bulunmaktadır.

Ârif, "Hâtîme"de adını zikrettikten sonra eserini içi zehirli oklarla dolu terkeşe benzetir:

Uşda kıldum bunu bir terkeş i yâr
Ağulu ok içi dolu âşikâr VN/1335

Ancak bu oklardan ölen kişi, Hakk'a ulaşıp pâdişâh olur. Bu oklardan yaralananın yarasına ise hürîler merhem koyar. Yine bu oklardan sararan yüz Hak katında ağarır... gibi ifadelerden sonra Mevlid, Mi'râc ve Vefât'ı tamamladığını dile getirir. Eserin telîf tarihini ise ayrıntılı olarak verir:

Bil Şafer'den nısfı geçmişdi tamâm
Nazm kıldum bu kelâmı iy hümâm

Hem Rebî'ü'l-Âhîr'ün bişinde bil
Hatm kılduk bu kitâbı iy halîl

Hem sekiz yüz kırk ikiydi hicrete
Hatm kılduk hoş irişdük devlete

Cum'a gicesi dahı nem vakt-ı şâm
Hoş mübârek vaktde hoş oldu tamâm VN/1384-87

Mü'ellif Vefâtü'n-Nebî'nin beyit sayısını;

Bil Vefât ebyâtıdur iy mu'teber
Biñ dahı dört yüz iki tâne güher VN/1388

şeklinde verdikten sonra, Mevlid, Mi'râc ve Vefât'ın toplam beyit adedini de verir;

Mevlid ü Mi'râc Vefât ebyâtı hem
Bil ki dört biñ gevher old' iy muhterem VN/1389

Ârif'in beşinci mesnevîsi olan Vefâtü'n-Nebî'yi iki ana bölümde şöyle özetleyebiliriz:

Birinci Bölüm:Hz.Peygamber'in Vefâtına Kadar

Hz.Peygamber'e Feth Sûresi vahyedildiğinde Cebrâil, bunun ölümüne işaret olduğunu ve kendisi için âhiretin dünyadan yeğ olduğunu bildirir. Resûlullâh Hakk'a sefer kılacağını anlayınca, Bilâl-i Habeşî'yi çağırır ve ashâbı mes-cide toplamasını ister. Ashâb ile iki rekât namaz kıldıktan sonra "vedâ Hutbesi" için minbere çıkar. "Ey Müslümanlar! Ben size peygamber oldum. Hak sözünü hepinize tebliğ ettim mi?" diyerek söze başlar. Oradakiler: "Yâ Habîb! Sen bize ana, ata gibiydin. Nasihatler verdin, Hak sözünü tebliğ ettin, hikmet ile bizi dine davet eyledin. Merhametli oldun. Vaaz ettin. Hakk'a ait hiçbir eksik bırakmadın." cevabını verirler. Hz.Muhammed üç kez şehâdet parmağını kaldırarak "Bu söze tanık ol ey Hak" dedikten sonra kendisine sefer göründüğünü, kendisinde hakkı olanın söylemesini belirtir. İki kez tekrar eder, üçüncüsünde Ukkâşe adlı yaşlı bir sâhib ayağa kalkar ve Resûlullâh'ta hakkı olduğunu söyler.

Bedir ashâbından olan Ukkâşe, Bedir Gazâsı dönüşünde Peygamber'in devesini tutmaya yeltendiğini ve o esnâda Re-

sûl'ün kamçıyla karnına vurduğunu, hakkını almak istediğini söyler. Orada bulunan herkes çok üzülür. Ukkâşe nasıl olur da böyle bir hak ister diye, Hemen, Hz.Peygamber kamçısının getirtir. Orada bulunan Hz.Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve torunları Hasan ve Hüseyin sırayla kalkıp bu hakkın kendilerinden alınmasını isterler. Fakat Hz.Muhammed hepsine teşekkür eder ve oturtur, Ukkâşe'nin hakkının kendisinde olduğunu ve kendisinden alması gerektiğini bildirir. Bu arada Ukkâşe kendisine vurulduğunda karnının açık olduğunu, bu sebeple Resûl'ün de karnını açmasını talep eder. Hz.Peygamber karnını açar ve mescidin içi bir anda nûr ile dolar. Ukkâşe hemen kalkar, yüzünü Onun karnına sürer, öper ve "Atam, anam bütünü sana fedâ olsun yâ Resûlallâh. Sana nasıl vururum. Maksadım cehennem ateşinden kurtulmak için kara yüzümü karnına sürmektir." der. Herkes rahatlar. Hz.Peygamber Ukkâşe ile helâlleşir ve "Cennette bana komşu olmak isteyen Ukkâşe'nin yüzüne baksın." der.

Hutbeyi okuduktan sonra Hz. Peygamber hastalanır, vücudu zayıf düşer. Çeşitli rivayetlere göre hutbeden üç saat veya yedi, on sekiz ya da seksen bir gün sonra Hakk'a vasil olmuştur. Resûlullâh'ın visâl günü ise Rebi'ü'l-Evvel ayının 13'ü Pazartesi günüdür.(Ârif hutbeden sonra on sekiz gün yaşadığı rivayetini doğru kabul ederek hastalığı ve vefatını geniş ve tesirli bir şekilde anlatır.)

Hastalığı pazar günü artan Habîbullâh, namaz kıldırması için Hz.Ebû Bekr'i vekil tayin eder. Kendisi de Hz. Ali ve Abbâs'ın yardımıyla mescide gelir. Oturarak namaz kılar ve onlara:"Bu gün dünyanın âhir, âhiretin evvel günüdür. Hepinizi Hakk'a ısmarladım. İtaatınızda sizi dâim tuta. Ben dosta gidiyorum. Siz de o ilin (dost ilinin) hazırlığını yapın." buyurur. Ashâb ağlaşır ve Habîb'i evine götürürler.

Pazartesi günü bedevî sûretinde Azrâil gelir. Hakk'ın

emriyle Habîb'inin izni olursa canını alacağını bildirir. Habîbullâh Cebrâil'i sorar. Cebrâil hemen gelir ve baş ucuna oturur. Peygamber Cebrâil'e Hakk'a seferin yakın olduğunu, Cenâb-ı Hakk'ın kendisi için neler hazırladığını söylemesini ister. O da göklerin kapısının açık olduğunu; meleklerin canını ziyaret etmek üzere hazır beklediğini; sekiz cennetin kapısının açıldığını; hürîlerin süslendiğini; ağaçların yere indiğini, velhasılı cümlesinin canını beklemekte olduğunu müjdeleyerek, gönlünü hoş tutmasını söyler. Ayrıca, âhirette ilk şefâatçi olacağını da bildirir. Cebrâil, Resûlullâh'a "Niçin böyle teftişle sordun?" dediğinde O, kendisi için değil ümmeti için kaygılandığını; ümmetinin halinin ne olacağını; oruç tutanlara, haccedenlere Allâh'ın neler hazırladığını öğrenmek istediğini söyler. Bu soruların karşılığını almak üzere Cenâb-ı Hakk'a giden Cebrâil, göz açıp kapayıncaya kadar yeni müjdelerle döner. Bunlardan biri de tövbe ile ilgilidir. Cenâb-ı Hak, Hz. Muhammed'in ümmetinin ölmeden bir yıl önce kıldığı tövbeyi kabul edecektir. Ancak, Resûlullâh'ın bunu kabul etmemesi üzerine Cebrâil Cenâb-ı Hakk'a birkaç kez giderek, kademe kademe ölmeden bir ay, bir hafta, bir gün, bir saat ve nihâyet son nefesinde ümmetin diliyle edemeyip gönlüyle bile edeceği tövbenin kabul buyurulacağı haberini getirir. Ayrıca, Habîbullâh cennete girmeden hiçbir nefî, ümmeti girmeden hiçbir ümmetin giremeyeceği bildirilir.

Cebrâil'in müjdesinden sonra Resûl, Azrâil'e canını Hazret'e ulaştırması, bu zindandan cennete eriştirmesi ve âşığı maşûğuna kavuşturması için izin verir. Bu arada Hz. Ali gelir "Seni kim yıkasın, kim kefenleyip namazını kıldırsın ve kabre koysun?" der. Peygamber: "İbni Abbâs suyu mu koysun. Sen yıka ve kefenle. Cebrâil'in getireceği cennet kokusunu da kefenime saçın. Kefenleyip mescide götürdüğünüzde, bir müddet dışarıda bekleyin. Zirâ benim için önce namaz Arş'ta kılınacak, sonra Cebrâil, Mikâil ve cümle melekler kılacaklardır. Siz ondan sonra melekler gibi saf tutarak Ceb-

râil'in imâmetiyle namazımı kusursuz kılıp toprağa koyun." cevabını verir.

HZ.Peygamber'in vasiyyeti bittikten sonra Azrâil ruhunu kabzetmeye gelir. Hz.Fâtıma babasına artık ayrılıyor olduğunu, kendisini nerede bulabileceğini ağlayarak sormaktadır. Habîbullâh ise kızına, kıyâmet gününde Havz-ı Kevser'den ümmetine su verirken bulabileceğini, orada olmazsa terâzide ümmeti için duâ ederken, burada da olmazsa Sırat'ta âsi ümmetine yardım ederken bulabileceğini söyler.

Resûl'ün can acısı artmış, Cebrâil buna gönlünün dayanamayacağını belirterek yüzünü dönmüştür. Bu durumda bile Habîbullâh, ümmetinin can acısını çekmemesi için Azrâil'e bütün acıları kendisine vermesini söyler. Acı daha da şiddetlenir, el ve ayaktan kesilir. Ancak bir nefes kalmıştır. Yalnızca dudaklarının kıpırdandığı görülür. Hz. Ali yaklaşır ve Onun "ümmetî, yâ ümmetî!" dediğini duyar. Nihâyet "cân kuşu pervâz eyleyerek, mâşuğundan yana âvâz eder.", Hakk'a kavuşur(VN/131-757).

İkinci Bölüm: Hz.Peygamber'in Vefâtı Sonrası

Resûlullâh'ın Hakk'a kavuşmasından sonra Medîne yasa boğulur. Ashab ağlaşmaktadır. Şehir efgan u zar ile dolar. Sanki kıyâmet kopmuştur. Dağlar, taşlar, denizde balıklar, yerde cinler, gökte melekler, cennette hürîler, havada kuşlar ağlaşmaktadırlar. Ehl-i Beyt acılar içindedir.

Vasiyyeti üzerine Hz.Ali yıkamak için gömleğini çıkarmak istediğinde "çıkarma" diye bir ses gelir. Bunun üzerine gömleği çıkarılmadan yıkanır ve vasiyyeti yerine getirilerek defnedilir.

HZ.Peygamber 63 yaşında Hakk'a kavuşmuş, 40 yaşında vahiy gelmiş, peygamberliğinin 13 yılını Mekke'de 10 yılını Medîne'de geçirmiştir. Ona öldü denemez. O güneşin duluması gibi bu mağaraya benzeyen dünyadan batmış ve şimdi ukbâyı aydınlatmaktadır.

Habîb'in bu dünyadan ayrılışı herkesi çok üzmüştür. Bu acının tesiriyle kimisinin gözü kör olmuş, kimisi can feda etmiş, kimisi Medîne'den hicret etmiştir. (Ârif, bu ayrılık acısının ashâb ve Ehl-i Beyt üzerindeki etkilerini çok canlı ve samimî şekilde örneklerle anlatır.)

Sahâbeden Abdullâh ibni Zübeyr bostanında çalışırken Hz.Peygamber'in vefâtını duyar. Bu dünyada görülecek bir şey kalmadığını söyleyerek, Allâh'tan gözlerinin nurunu almasını ister. Duâsı biter bitmez gözleri görmez olur. Yine, Hz.peygamber'in kabri başına gelen bir Arab, toprağına yüz sürerek Hakk'a döner ve:"Yâ İlâhî! Sevdiğimizin mezarı başında kullar âzâd ederiz, derdin. İşte bu yatan Habîb'indir. Ben de âsi kulunum. Beni Habîb'in başı için cehennemden âzâd et!" der ve hemen o anda dileğinin kabul edildiğine dâir hitab gelir.

Resûlullâh'ın vefatı bütün Müslümanlar'ın kolunu kanadını kırmıştır. Efendisinin ayrılığına çok üzülen Bilâl-i Habeşî de bunlardan biridir. Artık Medîne'de kalamayacağını söyleyerek Hz.Fâtıma'dan teberrüken Seyyidinin cübbesini alır ve Şâm yakınlarında Eyle kasabasına gider. Orada bir yıl kalır. Ancak, ashâb ve Ehl-i Beyt ona ve güzel sesiyle okuduğu ezanına müştâktir. Hz.Bilâl bir gece rüyasında Resûlullâh'ı görür ve Onun uyarısı üzerine geri döner.

Medîne'de ise bir başka acı daha yaşanmıştır. Resûl'den altı ay sonra kızı Fâtıma da vefat etmiştir. Bilâl çok üzülür. Bilâl'i gören ashâbın acıları tazelenir. Herkes ezan okumasını beklemektedir. Vakit geldiğinde ezana başlayan Bilâl "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullâh" lafzında dayanamaz ve aklı başından gider. Sadece o değil herkes feryada başlar, Habîb'in hatunları ve bütün Medîne halkı evlerinden dışarıya dökülmüştür. İşte gerçek muhabbet budur.

Bu ayrılığa, insanlar dışında hayvanlar bile dayanamaz. Nitekim Hz.Peygamber'in devesi de sahibinin ayrılığına dayanamayıp âhirete göç etmiştir. Bu deve Resûl bir gün hutbe okurken gelmiş ve kendisini almasını istemiştir. Resûl de kendisine halini arzeden deveyi satın alır ve artık her gazasında onunla beraber olur. Deve sahibiyle konuşmalarından birinde kendisinin Hz.Muhammed'in bineği olarak yaratıldığını, ölümünden sonra bile ona kimşenin binmemesi için vasiyet etmesini sahibinden, yani Resûlullâh'tan ister. Resûlullâh'ın Gazban adını koyduğu devenin bir dileği daha vardır; Âhirette de Resûl'ün bineği olmak. Hz.Peygamber ölmeden önce Gazban'ı kızı Fâtıma'ya emânet eder. Bir gün yemlemek üzere dışarı çıkan Hz.Fâtıma'ya deve, efendisinin ayrılığına dayanamayacağını, ona gideceğini, kendisinin babasına gönderecek bir haberi veya ondan isteğinin olup olmadığını sorar. Biraz sonra da Hz.Fâtıma'nın kollarında can verir. Kefenleyip gömülen deve bir hafta sonra bakıldığında mezarında bulunamaz. Cennete girecek on hayvandan biri de bu devedir. Diğerleri ise, Hz.Sâlih'in devesi, İbrahim'in buzağısı, İsmâil'in koçu, Yûnus'un balığı, Süleyman'ın karıncası, Mûsâ'nın sığırı, Üzeyir'in eşiği, Belkıs'ın hüdhüdü ve Ashâb-ı Kehf'in köpeğidir. Bunların hepsi bir dosta yoldaş oldukları için latif koç sûretinde cennete gireceklerdir.

Hız.Peygamber öldükten sonra Medîne'ye gelip Müslüman olanlar, mezarı başında imân edenler de vardır.

Bir Yahûdî Sebt gününde Tıvrat okurken bakmış ki, kitap Hz.Muhammed'in na'ti ile dolu, "Bu na'tleri yırtsam." der. Ancak bütün Tıvrat na't ile dolu olduğundan Tıvrât'ı telef etmesi gerekecektir. Bunun üzerine Resûl'ü merak eder ve Medîne'ye Onu görmek üzere gelir. Ancak Hz.Peygamber vefat edeli üç gün olmuştur. İlk önce Selmân-ı Fârisî'yi o zanneder. Selmân mescide gelene kadar durumu bildirmez. Resûlullâh'ın öldüğünü söylerse Yahûdî'nin dönebileceğini

düşünür. Nihayet mescidde durumu öğrenen Yahûdî yüzünü göremediğine çok hayıflanır. Hz.Ali'ye Onu tarif etmesini ister. Bu tarif Tevrât'taki vasıflarıyla aynıdır. Kendisini göremediği Resûl'ün bir giysisini koklayıp kokusunu almak ister. Hz.Fâtıma'dan cübbesi getirilir. Mesciddeki herkes ve son olarak Yahûdî koklar. Hemen orada imân getirir, kabri başına gider, toprağına yüz sürüp şehadet getirdikten sonra ruhunu teslim eder.

Buna benzer bir başka rivayet de şudur: Hz.Peygamber öldükten on beş gün sonra Medîne'ye yüzü örtülü, elinde kamçı bulunan biri gelir. Yüzü örtülü olmasına rağmen Hz. Ali onu tanır ve selâmını "ey kuyu issi- kuyu sahibi" hitabıyla karşılar. Gelen kişi Mudar ibn Dârem'dir. Kendisini Hz.Ali'nin nasıl tanıdığını sorar. O da Resûlullâh'tan öğrendiğini, kavminin kendisine zulüm ettiği ve kuyuya atıldığını söyler. Hz.Peygamber'in öldüğünü de öğrenen Mudar, bunları bildiğine göre soracağı sorulara da cevap verebileceğini ifade eder. Bunun üzerine Hz. Ali'ye 20 soru sorar ve bütün soruların da cevabını alır. Katmîn olur. Resûl'ün kabri başında ağlayarak canını teslim eder. Ashâb tarafından Hz.Hamza'nın mezarı yanına defnedilir (VN/809-1307).

Eser, Hz.Peygamber'den şefâat dilenen 24 beyitlik "meded" redifli bir manzûme ve "Hâtîme" ile sona erer (VN/1308-90).

6.İSİMSİZ BİR MESNEVİ

Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bölümü, nu:355

Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki diğer mesnevilerle aynı nüshadadır. Te'lif tarihi yoktur. Ölçü ve diğer vasıflar önceki mesnevilerle aynıdır. Sülemâniye (S) nüshasının 207^a-208^b varakları arasındadır.

Baş:

^Älem girü taldı nür-ı Allâh
Aç gözünü kim görine ol mäh

Son:

Makşüduña ırgüre seni o Hâk
Yâricün ola o Ferd ü Muṭlak

39 beyitlik tasavvufî ve dinî nasihatler ihtivâ eden mesnevî Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ûlün vezniyle kaleme alınmıştır.

İlk 12 beyti giriş mahiyeti arz eder. Tecellî, katre-deniz, zerre-güneş gibi vahdete ait hususlardan bahsedildikten sonra gafletten uyanmak, hırs ateşinden, şeytan ve avanesinden, zulmetten uzak durmak öğütlenir.

Son kısmında adını zikreden Ârif, câhil ile Ârifi mukayese eder.

İsmi verilmeyen bu mesnevîyi şöyle özetleyebiliriz:

Âlem, Allâh'ın nuru ile doludur. Ancak görmek için gözü açık olmak gerekir. Hak lutuf eli ile perdeleri kaldırmış, dünyaya nurlar saçmıştır. Bu tecelli nûru vücûd çölünü gülşene çevirmiştir. Can bu nur ile muattar, akıl bununla muanberdir. Hak meyhanesi açılmış, ondan içen kamu varlık sarhoş olmuştur. Her zerre "ene'l-Hak" deyip durmaktadır. " *كُنْتُ كُنَّا* " tılsımı açılıp sırlar fâş olmuş, varlık denizi dalgalanıp katrelerini dışarı bırakmıştır. Katrede deniz, denizde katre; zerrede güneş, güneşde zerre zahir dir. Ancak bunu gözleri olan görebilir.

İnsan bunları düşünerek ve görerek kendi kendisini uyardırmalı ve gönül evinde mum yakmalıdır. Gaflet sarhoşluğundan ayılmalı, hırs ateşine yanmamalı, aşk ateşine yanmalı ki nûr olsun

Gönül Hakk'ın hazinesidir. Orada şeytanın askerine yer yoktur. Gönülünü şeytana verenler kıyamet gününde yüzleri kara olarak kalkacak, Hak'tan ümitleri kesilecek, şeytan ile birlikte zincire dizileceklerdir. İster kul ister sultan olsun, hiçbir ayırım olmayacak. Giysileri katran, yerleri cehennem olacaktır. Etleri eriyip dökülecek, ölüp ölüp tekrar diriltilecek ve dayanılmaz azablara duçar olacaklardır. Allâh'a "Ey Sübhânî Bizi dünyaya tekrar gönder. Sana âsî olmayalım, diri olalım, ölmeyelim. Hiç durmadan kulluk edelim ki cehennemde yanmayalım." diye yalvaracaklar. Ancak Cenab-ı Hak'tan "Sizi dünyaya gönderdiğimde ne olacağını bildirdim. Peygamber, kitap gönderdim. Hakk'ı gösterdi. Ancak siz şeytanın eteğini tuttunuz ve onlara uymadınız. Sizi göndersem yine aynı olacak. Buradan kurtuluş yoktur. Sizi bir kez imtihan ettim. Sınananı tekrâr sınamak olmaz." cevabını alırlar. Ebediyyen ayrılık ateşine yanıp karanlıkta kalacak ve gün görmeyeceklerdir.

Sonunda Ârif adını zikrederek, sözü açık söylediğini, halka Hakk'ı rüşen ettiğini bildirir. Ancak Ârif olan Hakk'a talip, câhil olan ise kuru kalıp kalmıştır. Kendi kendisine zulüm etmiştir. Bütün bu azab ve zulümden kurtuluşun tek çaresi, Ârif olup Hak yüzünü görmek ve Onun rahmetine mazhar olabilmek için kulluk etmektir.

7.DİĞER MANZÜMELER

Süleymâniye kütüphanesi (s) nüshasının sonunda Ârif'in altı manzûmesi vardır. Her biri "Ârif fermâyed" ibâresiyle başlayan bu manzûmeler kafiye bakımından gazel örgüsünde olmasına rağmen konu itibarıyla baktığımızda daha çok ilâhî ve nasihat manzûmesi niteliği taşımaktadır. Bu sebeple bunlara manzume demeyi uygun bulduk ve MAN. kısaltmasıyla incelemeye aldık.

Bütünü vahdete, cehenneme, kıyamete dâir bilgi ve nasihatler ihtiva eder.

Birinci manzûme, Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün vezniyle yazılmıştır. 9 beyittir.

İkinci manzûme, Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezniyle yazılmış ve 8 beyittir.

Üçüncüsü yine Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezninde ve 9 beyittir.

Dördüncü ve beşinci manzûmeler Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün vezninde, ve 7 ve 9 beyttir.

Altıncı manzûme de yine Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün vezninde olup 11 beyittir. Ancak bu manzûme bazı aksaklıklara rağmen musammat kafiyeyle görünmektedir. Her beyti ortadan böldüğümüzde şöyle bir kafiye şeması karşımıza çıkmaktadır:

1.beyit	2.beyit	3.beyit	...
---- b	---- c	---- d	
---- a	---- c	---- d	
---- b	---- x	---- x	
---- a	---- a	---- a	

B. ESERLERİNİN İNCELENMESİ

1.ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

a.V e z i n

Şiirde kafiye ve redifle birlikte âhenk sağlayan unsurlardan biri de vezindir. Vezni dil ile uyumlu kullanabilmek ise, eserin değerini artırdığı gibi müellifin dile hakimiyetini de göstermektedir.

Ârif'in eserlerini bu açılardan değerlendirmeye tâbi tuttuğumuzda kusursuz diyemiyoruz. Ancak bunda Türkçe'nin aruz veznine aykırılığı yanında, şâirin bu hususa pek ehemmiyet vermemesinin de payı büyüktür. Zirâ onun amacı, şiirin imkanlarından yararlanarak bildiklerini ve gördüklerini halkı uyarmak maksadıyla anlatmak ve onları bilgilendirmektir. Hiçbir san'at kaygısı yoktur. Eserlerinde görülen vezin kusurlarını tamamıyla şâire ve dile yüklemek de yanlış olur. Çünkü 15.yüzyıl aruz vezninin Türkçe ile yeni yeni kaynaşmaya başladığı bir dönemdir. Bu sebeple Ârif'te görülen aksaklıklar az veya çok devrin bütün şâirlerinde görülebilmektedir. Bunların bütününü vezin kusuru saymak yerine, aruzun Türkçe'ye uydurulmaya çalışılması olarak kabul etmek gerekir.

Şâir, altı mesnevîsinden beşini remel bahrinin fâ'il-lâtün, fâ'ilâtün fâ'ilün altıncısını ise hezec bahrinin mef'ülü mefâ'ilün fa'ülün vezniyle yazmıştır. Birinci vezin Türkçe'ye en kolay uyan ve hecenin 11'li kalıbına tekabül eden bir vezin olması sebebiyle didaktik eserlerde, özellikle mesnevîlerde çokça kullanılan vezinlerdendir.

Bu vezinler dışında, mesnevîlerdeki müstakil manzûmelerde, iktibaslarda, muhtemelen şâire ait Arapça ve Farsça matla', kıt'a, rübâî ve ayrıca sondaki altı manzûmede kullanılan vezinler ise şunlardır:

Mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün (muzari bahri)⁽¹⁾

(1) Türkçe-Arapça mülemma' na't (MU/2006-20) ve MAN.I.

- Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün
(recez bahri) (2)
- Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fa'ûlün (hezec bahri) (3)
- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün (remel bahri) (4)
- Mef'ûlü Mefâ'îlün Mefâ'îlü Fa'ûl (ahreb) (5)
- Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûl (ahreb) (6)

Mesnevîlerde, bu farklı vezinler dışında mesnevîler ile aynı vezinde kaside ve gazel tarzında manzûmeler de vardır. Bunlar, tevhîd (M/1-25, VN/1-35), na't (M/26-50, MN/1-16, VN/36-69), âl ve ashâb medhi (M/51-59, MN/17-23, VN/70-95) ve ashâb ağzından Hz. Peygamber'in vefâtından doğan üzüntülerin dile getirildiği "el-vedâ" redifli manzûme (VN/497-505), Resûlullâh'tan istimdâd dilenen "meded" redifli manzûme (VN/1308-31), Resûlullâh'a iştiyâk ifade eden gazel (MN/1687-94)dir.

İncelediğimiz eserlerde gördüğümüz vezin kusurları he- hemen hemen devrin bütün şairlerinde mevcuttur. Arif'in eser- lerinde de bütün vezin kusurları bulunmakla birlikte en çok rastladığımız imâledir.

Türkçe'nin aruzla ilişkisi dikkate alındığında bir de- receye kadar hoş görülebilen imâlen Ârif'in her beytinde görül-

(2) Muhtemelen Ârif'e ait olan Farsça kıt'a (VN/737-38), MAN. IV, V, VI.

(3) Muhyiddîn-i Arabî'nin Arapça bir matla'ı (MU/1914) ve muhte- melen müellife ait Farsça bir kıt'a (VN/790-91).

(4) Yine müellife ait olduğu sanılan Farsça bir matla (MU/536), ve Fahreddîn-i İrakî'ye ait iki beyit (MU/680-81).

(5) Ârif'e ait olması muhtemel Farsça bir rübâî (VN/858-59).

(6) Birinci mısra'ı vezne uymayan Farsça bir rübâî (VN/709-10).

mektedir. Örneklerde altı çizili heceler imâleyi göstermektedir:

Didi iy kızum bizi itgil ṭaleb
Ol terāzūda bulasın bī-te'ab VN/691

Ṣoñra siz de mescidüme girüñüz
Çün melek hoş şaf ṭutuban ṭuruñuz VN/670

Fāṭıma'ya çün Resül virdi cevāb
Cānı dahı dizine geldi i şāb VN/699

Sermedī cānın içüp oldı ebed
İkilik girdi hemān-dem oldı ferd MN/656

İşbu beyti nitekim Monlā didi
Anlayanuñ göñli pasını yudı MU/317

Ol cehennem çukurına düşmegil
Ṭamu odında yanuban bişmegil MU/539

İşbu sözde nice cāhil azdı yol
Doğrı yolu ḳodı egri girdi ol NA/28

Eyleye bu sa'yumı meşkür o Ḥak
Menfa'at duta bunuñla tā ki halk M/90

Ḥak Ta'alā ecrüñüz ḳılsun cazım
Mağfired ḳılsun size Ḥayy u Ḳadīm VN/1140

Didi yā Aḥmed selām olsun saña
Yā Ebā'l-Ḳāsım selām olsun saña VN/1037

Örneklerde de görüldüğü üzere imâle, "ı, i, u, ü" veya "a, e, o, ö" ünlülerinin bulunduğu hecelerin hepsinde yapılabilmektedir.

Zihâf, imâleye nazaran daha az rastlanan bir vezin kusurudur. Bütün uzun ünlülü (â,û,î) hecelerle örneklerini gördüğümüz zihâflar zaman zaman kelimenin imlâsının da değiştirilmesine yol açmaktadır. Meselâ, birçok kelimede bulunan uzun ünlüler açık heceye karşılık geldiğinde bazan yalnız harekeyle gösterilmiş, kelimenin aslındaki uzun ünlü yazılmamıştır: hâşa - هَاشَا (VN/386), teşvîşi - تَشْوِشِي (VN/355), sa'at - سَاعَات (MU/1590), tûti - طُوتِي (MU/969), ma'ni - مَعْنَى (MU/997, MN/1246), canuñ - جَانُنْكَ (MN/485) gibi. Ancak biz, vezinden dolayı olduğu anlaşılan bu yazımları dikkate almadık ve metinde asıl imlâsına göre transkribe ettik. Aşağıdaki beyitlerde altı çizili hecelerle zihâfa işaret edilmiştir:

Didi bunlar hâşa 'âşî olavuz
Ol Ĥak'uñ emrini biz red kılavuz MU/1446

Bil ĥakîkat kim saña mülk ol durur
Şeksüz işbu fânî dünyâ müste'âr VN/31

Bizden algıl ĥakkuñı sen iy kişi
Ol Resûl'e virmegil sen teşvîşi VN/355

Bu gibi örneklerin bazılarında, uzun ünlülerin kısa yazılmasında -vezin zarûreti dışında- Türkçe'nin ses yapısına uygun olarak kısa ünlülü okuma temayülü olabileceği düşünülebilir.

Bunlar dışında bazan aynı hece üzerinde hem zihâf, hem ulama yapıldığı da vâkidir:

Ma'şûk otagın bulam dir ol kişi
Gice gündüz aramak oldu işi MU/814

Kıl 'ibâdet Ĥakk'a şādân olasın
Tesbîh it anı ki ferhân olasın NA/230

Bir vezin kusuru olmamakla birlikte med, yabancı kelimeler yanında Türkçe kelimelerde yapıllığıyla dikkat çekicidir: düş- دش (MN/895), taş- طاش (MN/1127), kul- قؤل (MU/299), yüz- يؤز (NA/67) gibi:

Fes kileydin yas oldu ol zamān
Ne diyem kim göklere irdi fiğān VN/928

Genellikle yabancı kelimelerde gördüğümüz medlerin, im-lâ husûsiyeti olarak hemen hemen hepsi harekeyle belirtilmiştir: lîk- ليک (MN/1227, VN/15), şems-vār - شمسوار (VN/9), Kār-dār- کاردار (VN/19), nām-dār- نامدار (VN/38), fikr- فکر (MU/1529, NA/259), kār-dān - کاردان (VN/1218) gibi.

Bunun dışında medli okunması gedeken yerlerde med yapılmaması da dikkat çekicidir:

Müşk kohusı kalur anda bir zamān
Ol kohudan dürlü zevķ ide bu cān MU/471

Terk id anı fesh da^cvîsi ile
Aña resh lāyık durur ger hakķ ola MU/1899

Diñle döndük girü evvelki söze
Çünkü sālîk bakdı ol gorkklü yüze MU/221

Ulama ve kontraksiyon da Arif'in eserlerinde zihâf ve mede nazaran çokça rastladığımız bir durumdur:

Bilmez idi Eyle halkı k'ol Resûl
Hâzret'e gönüldüğün ol bā-usûl VN/888

Vaşfın anuñ belki dil şerh idemez
^cAkl pervāz urup aña gidemez MU/808

Gözün ile gördüğün fikr it i şāb
Uş didüm va'llāhü a^clem bi'ş-savāb VN/826

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, muayyen kelime-lerde her zaman kontraksiyon (hece birleşmesi) a rastlanmaktadır; ki+anda:k'anda, ne+ola:n'ola, ki+ol:k'ol, ne+itmek:n'itmek gibi. Ancak Ârif bilinen bu hece birleşmeleri dışın-da, hemen hemen gerekli gördüğü her yerde kontraksiyona baş-vurmuştur. Bu kontraksiyon ve ulamalar genellikle vasl işâ-reti (ٲ) ile gösterilmiştir:

Gör nic'aña dürlü dürlü hâl olur
  Aşıkun  kaddi bükilüp dâl olur MU/780

 Kork  şu günden k'anda yüzler  ar' ola
 Bunda gülen anda bil bî- ar' ola NA/227

Pes misâlüñ  âlem' oldu cevherî
 Şanma  arâz anı sen iy cevherî MN/1421

Biz, muayyen kontraksiyonlar dışındakileri, metinde diğerleri gibi kaydettik, ancak dipnotta açık olarak verdik.

İncelediğimiz eserlerde tesbit ettiğimiz bu vezin kusurlarının hepsini birden gördüğümüz beyitler de vardır:

Ya  nî kim  la mizâcî münharif
 Meş ul olsa lezzet-i nefis' iy harîf MN/1479

Bütün bunlar dışında, vezin gereği genellikle üç hece-li kelimelerde, orta hecenin düşürüldüğü görülmektedir: hare-ke-t-harket (MU/1614), hazîna-hazne (MU/1827) gibi.

Netice itibarıyla şâirin vezne göre yazmaktan ziyade yazdıklarını vezne uydurmaya çalıştığını söyleyebiliriz.

b.K a f i y e v e R e d i f

Şiirde âhenk unsurlarından olan kafiye ve redife Ârif'in eserlerinde- tesbit ettiğimiz örneklere baktığımızda- gerektiği kadar ehemmiyet verilmediği görülmektedir.

Onun amacı öğretmektir. Bu uğurda kafiye kurallarına bağlılıktan da uzaklaşmıştır. Ancak bunu kafiye ve redif bilgisinden yoksun olarak algılamamak gerekir. Zirâ mesnevîlerin içindeki kasîde şeklinde yazılmış tevhîd, na't ve medhiyelerde kafiye kelimelerinin özenle seçildiği anlaşılmaktadır(M/1-25,26-50,51-59, MN/1-16,17-23,1687-94, VN/1-35,36-69,70-95).

İncelediğimiz eserlerde yukarıda belirtilen hususlar dışında kafiye ile ilgili tesbitlerimizi örnekleriyle şöyle sıralayabiliriz:

Sık sık aynı kelimelerle kafiye yapılmıştır: Habîb-Tabîb (MN/143,151,568,808,810,816,856,867,894,973,1028,1036,1059,1065,1072), dost-dürüst(MN/1032,1305,1344,1543,1630, VN/426,680,987,1254,1266) gibi.

Türkçe ile Arapça veya Farsça kelimelerle meydana getirilen kafiye çoktur: yol-kabûl(MN/43), ol-'ukûl(MN/116), ün-fünûn(MN/145), ol-usûl(MN/163), kim-'Azîm(MN/318), biz-temîz(MU/32), gibi-sabî(NA/166), gice-höca(M/130), bu-'amû(NA/336),yakîn-sakîn(M/125), ol-Resûl(M/201), kan-cân(VN/104), uş-cûş(VN/111) gibi. kimi yerlerde kelimenin biri eksizken diğesinde çekim ekiyle kafiye sağlanmaya çalışılmıştır: beni-ganî(MN/127), görür-zuhûr(MN/1484), günidür-bî-kusûr(VN/507), Hak'ı-şakî(NA/96), yirleri-perî(MU/35), ma'deni-ganî(MU/36), Hak'a-bekâ(MU/63), nazâr-kopar(NA/221), haber-kokar(MN/446) gibi.

Yabancı kelimelerle Türkçe kelimelerin kafiyelenişinde dikkatimizi çeken bir başka husus da "b" ve "p", "d" ve "t", "ع -ayın" ve "ع -gayın", "ك -kâf" ve "ك -kâf-ı Fârisî"nin aynı ses kabul edilip kafiye oluşturrulmasıdır; Çalap-Rab

(MN/363,776, VN/311,360,369,529), metâ'-bâğ (MN/103), reng-
 كَان لَنْ (MU/24) gibi. Revisi "d" ve "t" olan kelimelerde di-
 ğerlerine nazaran biraz farklılık göze çarpmaktadır. Ârif,
 aynı kelimeyi diğerkafiye kelimesine uygun olarak bazan
 "d"li bazan da "t"li şekliyle kullanmaktadır: it-yigit (M/
 155, MN/903), şehîd-yigid(MU/134), kilîd-yigid(MN/334) gibi.
 Ayrıca bir örnek de "ş" ve "ç" sesinin aynı kabul edildiğini
 göstermektedir. baş aşdılar-saçdılar (VN/893) gibi.

Kafiyede asıl olan kelimedede farklılık, yalnız sözde
 farklılık veya yalnız mânâda farklılıktır. Bu üçünden biri-
 sine uymayan kafiye değildir. Ârif'in eserlerinde bunun
 üçünün de örneğini görmekteyiz.

Kelime farklılığına dayanan kafiye örnekle: Kerîm-
 Rahîm(MU/1138), halîm-selîm(VN/1164), çeng-hadeng(MN/1687),
 celâl-misâl(MAN.I/1) gibi.

Yalnız sözde farklılığa dayanan kafiye örnekle:
 yazludur-çizlüdür (MN/578), gönülden-dilden(İM/17), Mek-
 ke'yi-Bekke'yi(VN/167,169), didüm-söyledüm (MN/789) gibi.

Yalnız mânâyaya dayanan kafiye, yani cinâs ise Ârif'in
 eserlerinin vazgeçilmez ahenk unsurudur. Bu tür kafiye ö-
 rnekler ise şunlardır: dile "gönüle"-dile "dilmek fiilinden"
 (NA/1), cevherî "sarrâf"-cevheri "cevherin akkuzatif ekli
 hali"(MN/304), müşteri "alıcı,talip"-Müşteri "gezegen adı"
 (MN/305), vücûd "Allâh, Yaradan"-vücûd "vücûd bulmak, var
 olmak"(MU/1613), yakîn "doğru"-yakîn "Ulûhiyyete ait kesin
 bilgi" (MU/1279) gibi. Kafiyenin bu türü "Edebî San'atlar"
 başlığı altında geniş olarak ele alınmıştır(bkz.Cinâs).

Daha önce de belirtildiği gibi şâir, kafiye hususunda
 pek titiz değildir. Kafiye kelimelerinin aynı dilden veya
 aynı cinsten olması gerekliliği gibi bir kaydı yoktur: ha-
 ber-ter(NA/205), senün-cânun (NA/218),kamu-'amû (VN/787)gibi.
 Hattâ, kelimenin biri yalın diğeri ekli olup ekle kafiye sağ-
 landığı da sıkça görülmektedir: âyetin- mübîn(NA/301), pâre-
 bınara(VN/103), şecer-çıkar(MN/278),vasfını-ganî(MU/1208).

na't(MU/2006-2020), Vefâtü'n-Nebî'de "el-vedâ'" redifli âl ve ashâb ağzından söylenmiş bir na't (VN/497-505) ve "meded" redifli bir istimdâd manzûmesi (VN/1308-1331). Sözü edilen "içün" redifli mülemmâ na'tin Arapça yazılmış beyitleri kendi içlerinde gazel gibi kafiyelenmiştir. Diğer manzûmeler kafiyesizdir.

Mesnevî şekliyle yazılmış beyitlerde hem kafiye hem redif olanlara örnekler: ser-âgâz eyledi- âvâz eyledi(MN/29), geçmek diler-içmek diler(M/30), vîrân iden-ser-gerdân iden(M/34), bulmaz idi-kılmaz idi(MN/149), canın taleb-kânın taleb (MN/165), merg durur-berg durur (MN/1352), fasl olası-vasl olası (MN/1446), insanda gelür-hayvânda gelür (NA/31).

Yalnız redifli olanlara örnekler: ma'î durur-su durur (MU/230), didi Hak-itdi Hak(M/180), âhire kutb ol durur-batına kutb ol durur (M/170), cennet kapusın-cehennem kapusın (NA/348), toldı lebe-be-lebe tokundı lebe-be-lebe (M/63), tag gibi-ma'den gibi (NA/214), feyz ider-cezb ider(MN/1466), lâzım ola-tâ fark ola (MN/1502), kılsan namaz-kanı namaz(MN/1153), uzatdı el-boyadı el(MN/147), döne yirine-anun yirine (MU/1014), iy ahî-an ahî(MU/627), bu imiş-haddi imiş(MU/1203).

Kelime halindeki redifler yanında eklerle de meydana getirilenleri çoktur: silkinesin-iresin(MU/11), dinlene-eglence(MU/24), katrasın-zerresin(MU/18), eyledi-söyledi (VN/717), yardılar-gördiler(VN/739), kalur-olur(VN/828), âdemün-âlemün(NA/360). Bu tür rediflerde dikkati çeken husus, bazan biri kalın biri ince sıradan ünlülerin bulunduğu kelimelerin kafiye olduğu durumlarda, aynı fonksiyondaki ekin kalın ve ince şeklinin redif oluşturmasıdır: dinlegil-anlagıl (MN/98), saklagıl-beklegil (MU/1816), uçmaga-geçmege (MU/26) gibi.

c.İ m l â ve F o n e t i k

15.Yüzyıl imlâ ve fonetik hususiyetler bakımından karışık bir dönemdir. Bu yüzyılda genellikle yuvarlaklaşma ve sedalılılaşma temayülü görülürken, bazı eklerde ise bunun tam aksi durum söz konusudur. 3.teklik şahıs iyelik eki, akkuzatif eki, bildirme 2.teklik şahıs eki ve fiil çekimlerinde kullanılan şahıs eklerinin bazıları hep düz-dar vokallidir. 15.Asırda hep düz-dar olarak bilinen sözü edilen bu eklerden bir kısmını zaman zaman geniş vokalli şekilleriyle de görmekteyiz. Ayrıca bazı kelimelerin birden fazla imlası da dikkat çekicidir.

Biz, bu ve benzeri hususları örnekleriyle vermeye çalıştık.

1.Bugün e'li olan birçok kelime metinde i'li şekilde tesbit edilmiştir: yidi "یدی" (NA/43,156), bidden "بیدن" (MU/794), biş "بیش" (NA/12, MU/1568), didi "دیدی" (MN/494-95), yimişler "ییمیشر" (NA/125,127), idüp "ایدوب" (MN/493) gibi.

2.Günümüz Türkçesinde i'li olarak gördüğümüz bazı kelimeleri de e'li görmekteyiz: eyü "ایو" (NA/103-04), yigdür "یگدور" (MU/566).

3.Hem e'li hem de i'li şekillerde tesbit edilen kelimeler de vardır; belürdi "بلوردی" (M/133,136), bilürdi "بیلردی" (M/134). Bazı kelimeler iki şekilde harekelenmiştir. Meselâ, "belki veya bil ki" (MU/845), "bil kim veya belkim" (MU/855). Yine şahıs zamirlerinden sen ve ben, akkuzatif ve genetik eki aldıklarında bazan i'li harekelenmiştir: sini "سینی" (MN/1302), bini "بینی" (MN/767), sinün "سینک" (MU/1918)

4. Metinlerde Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki temayüle uygun olarak yardımcı vokaller ve bazı eklerin bünyesindeki vokaller genellikle yuvarlaktır. Ancak bunun aksi birkaç örnek de mevcuttur. Meselâ, bu dönemde hep düz vokalli şeklinin kullanıldığı bilinen 3.teklik şahıs iyelik eki ve akkuzatif ekinin geniş vokalli şeklini de tesbit ediyoruz: yüzünü "يُوزُونِي" (MU/556,1779), gözün "كُوزُن" (MU/1785), sözünü "سُوزُونِي" (NA/59), üstüne "سُتْنَه" (MU/818,1075), kamu-sunu "قَامُوسُونِي" (MN/704).

5. Bu dönemde hep yuvarlak vokalli olarak bilinen 1. teklik şahıs iyelik ekini de bir örnekte düz vokalli görmekteyiz: kızımdu "كُزُومْدُ" (MU/980).

6. Gerindium ekleri -up/-üp ve -uban/-üben'in de dar vokalli şekilleri tesbit edilmiştir: diyip "دِيِيْب" (MU/494), azıp "أَزِيْب" (MU/1904), olıban "أُولِيْبِن" (MU/1247), görıben "كُورِيْبِن" (MU/1788).

7. Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman eki olarak kullanılan -ısar/-iser birkaç örnekte geniş vokalli tesbit edilmiştir: giyürüser "كِيُورُوسَر" (MU/694), olusar "أُولُوسَر" (VN/411).

8. Tek heceli bazı Adapça kelimelerde vokal türemesi görülmektedir: kavülde "قَوُلْدَه" (MN/1128), kavül "قَوُل" (MN/490, VN/425), kavüm "قَوُوم" (MU/1747,1877).

9. Bazı kelimelerde vezin gereği aslı olan orta hece vokali düşmüştür: hazne "هَزْنَه" (MU/1976,1813), harket "هَرَكْت" (MU/1613-15).

10. Türkçe kelimelerin bazılarında ç'nin ş ile tesbit edildiğini gözlemlemekteyiz: (açmak) aşdılar "أَشْدِلَر" (MU/1789) (geçmek) geşdi "كَشْدِي" (MN/43) gibi.

11. Arapça ve Farsça kelimelerin aslında bulunan uzun vokaller vezin gereği bazan harekeyle gösterilmiştir: tûti "طُوتِي" (MU/969), sûrî "صُورِي" (MN/1241), sırrî "سِرْرِي" (MN/1253), bahrî "بَحْرِي" (MU/312).

12. 3.teklik şahıs iyelik eki zaman zaman hareke ile gösterilmiştir: def'i "رَفْعُ" (MU/1432), rükni "رُكْنُ" (MU/1568).

13. Akkuzatif eki -1/-i zaman zaman harekeyle gösterilmiştir: beni "بَانُ" (MN/1308), sini "سِينُ" (MU/1719), "alemi" "عَالَمِي" (MU/212) Güzel he (ه) ile biten kelimelerde akkuzatif eki -1/-i hemze (ء) ile; elif (ا) ile biten kelimelerde ise ye (ي) üzerine konan hemze ile gösterilmiştir: zerreyi "زَرَّةُ" (MU/62), dünyayı "دُنْيَا" (MU/216)

14. Görülen geçmiş zaman 3.teklik şahıs eki ve sonu "F" ve-ya "ا" ile biten kelimelerdeki bu sesler harekeyle de gösterilmiştir: sevdi "سَوَدَ" (MU/45), geldi "كَلِمَ" (MU/47), dahı "دَاخَ" (MU/47,119), gibi "كَيْبُ" (MU/63).

15. e/a vokali çoğu zaman harekeyle gösterilmiştir. Bazan, veznin uzun hece gerektirdiği yerlerde elif (ا) le tesbit edilmiştir; kekeleyü "كَطَالَهُ يُو" (MU/228), niceye "نَيْجِيَا" (MU/124), çekesin "حَاكِينُ" (MU/124), yolda "يَلْدَا" (MU/131), Hak'a "حَقَا" (MU/596), Kâbe'ye "كَعْبِيَا" (MU/135), denize "دَاكِرَه" (MU/118), nedür "نَادُرُ" (MU/119).

16. Sonda "u" vokalinin bir örnekte harekeyle gösterildiğini görmekteyiz; kuru "كُورُ" (MN/414).

17. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yalın haldeyken hep "ol" şeklinde kullanılan "o" zamirine bir yerde "o" şeklinde görüyoruz: o "أُو" (MU/596).

18. Mesnevîlerde, aynı kelimenin farklı imlalarına çokça rastlanmıştır: derd "دَرْدُ" (VN/838), dertden "دَرْتَدَنْ" (MU/730); nergis "نَرْكِسُ" (VN/281), nerges "نَرْكَسُ" (VN/440); toğrı "طُوغْرِي" (NA/14), doğrı "دُوغْرِي" (NA/41); taşra- "طَاشْرَه" (MU/215), daşra "دَاشْرَه" (MU/228); yavrı "يَوْرِي" (MU/227), yavruyı "يَوْرُوي" (MU/226), yavrusı "يَوْرُسي" (MU/229); ördük. "أُورْدَهْكَ" (MU/241), ördek "أُورْدَكْ" (MU/230,232), ördek "أُورْدَكْ" (MU/225), ördük "أُورْدَكْ" (MU/241); koku "كُوْقُو" (MU/470), kokusu "كُوْقُوسِي" (MU/515), kokısından "كُوْقُوسِيْدَنْ" (MU/619); kulavuz "كُلَاوُزُ" (MU/619).

(MU/640), kulaguz "قَوْلُغُوز" (MU/305,650); tefe "تَفَا" (MU/1006), defe "دَفَا" (MU/1009); ma'den "مَعْدَن" (MU/1889), ma'din "مَعْدِن" (MU/1886); kurtılup "قُورْتَلُپ" (MU/1501), kurtulasın "قُورْتُولُسِن" (MU/1505); tuta "طُوتَه" (MU/1107), duta "دُوتَه" (MU/1108); uşbu "اُشْبُو" (MU/593,730), işbu "اِشْبُو" (MU/742); dedmak "دَدْمَق" (NA/132), tatdı "تَاتْدِي" (NA/132); geyer "گَيْر" (MU/1978), geyür "گَيْر" (MU/1980); yılduz "يَلْدُز" (NA/146), ılduz "اَلْدُز" (NA/151).

19. Bazan Türkçe kelimelerde şedde kullanıldığına da şahit oluyoruz: kullıgun "قَوْلُغُوك" (MU/1568), bassa "بَسَّصَا" (MU/226).

20. Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin okunuşları ile ilgili bazı tesbitlerimiz olmuştur. Meselâ "katre" kelimesini sonuna getirilen Türkçe -lık/لق- eki dolayısıyla "katra, katralık" gibi kalın ünlülerle okumak gerekmektedir; katralık "قَطْرَه لِق" (MU/179,301,304,643). Yine sonuna aynı ek getirildiğinden dolayı bugün "yeşil" olarak telafuz edilen Türkçe kelimeimizi de "yaşıl, yaşillık" şeklinde tesbit etmek gerekmektedir; yaşillık "يَشَلِق" (MN/1275). Farsça kelimelerde ise benzeri tesbitlerimiz g/k meselesindedir. Bazı Farsça kelimelerdeki kâf (ك) in "g" okunması gerektiğine işaret edilmek istenmiş gibidir. Bu kelimelerdeki kâf (ك) in üzerine üç nokta (ک) konmuştur: giran "گِرَان" (M/10), güzin "گُزِين" (M/77), dergahı "دَرْغَاهِي" (MN/1543), ger "گَر" (M/75), "müşg" "مُشَك" (M/11), reng "رَنْك" (M/13,14). Ancak "müşg" kelimesini biz metinlerde "müşk" şeklinde tesbit ettik. Zirâ, bu kelime "huşk" ile kafiye kelimesi olarak kaydedildiğinden ve Farsça sözlüklerde de "müşk" şeklinde yazıldığından sert sessizle tesbit etmek kanaatimizce daha doğrudur.

Türkçe "senlik" kelimesinin imlasında da kâf (ك) görmektediriz: senligün "سَنْلِقُون" (M/74).

21. Arapça ve Farsça kelimelerin bazılarında uzun vokal bulunmazken, Türkçe kelimelerin imlası gibi bazı kısa vokallerin harfle gösterildiğini tesbit ediyoruz: gül "كُول" (MN/1243), güli "كُولِي" (MU/712), ışık "عَيْشِق" (MU/1235), âşık "عَاشِق" (MU/1255), ârif "عَارِيف" (MU/1267).

22. Farsça ki "كه" tesiriyle olsa gerek, bazı kelimelerde bulunan k (ك) den sonda gelen "i" sesi "he-ه" ile gösterilmiştir: iki "اِيكِه" (MU/653), ikinüzden "اِيكِه كُوَزْدَن" (VN/388), eflâki "اَفْلَاكِه" (MU/1495).

23. Özellikle birinci kelimesi tek heceli Arapça veya Farsça olan birleşik fiillerde, birinci kelimenin sonuna bir vasl işareti (ص) konmaktadır: devr ider "دَوْر اِدْر" hall eyleyem "هَل اَيْلِيْم" .

24. Vezin gereği çoğunlukla uzun olan vokaller kısa gösterilmiş, bazan doğru imlasıyla kaydedilmiştir: canun "هَنَك" (MU/556), cana "هِنَا" (MU/474), sa'at "سَعْت" (MU/395,397), sa'atde "سَعْتَدَه" (MU/395,401), ma'nisinden- "مَعْنِيْدَن" (MU/505), teşvişi "تَشْوِشِي" (MU/926), tertibi "تَرْتِيبِي" (MU/387).

25. Birleşik çekimlerde bazan "imek" fiili görülen geçmiş zaman şekliyle, vokalle biten fiillerden sonra kaynaştırma harfi olmadan eklenmiştir: olmasadı "اَوْلَمَاسَدِي" (MU/480), kaladı "قَالَدِي" (MU/517), irmesedi "اِرْمَاسَدِي" (MU/480).

26. Türkçe kelimelerde bulunan nazal n (ن) çoğunlukla "ك" bazan da "ن" ile gösterilmiştir: öndin "اَوْنَدِن" (M/78), denize "دَاكِرَه" (MU/118), anlagıl "اَطْلَعِل" (MN/457).

27. Atıf vavı, çoğu zaman hareke ile gösterilmiş, bazan da "ı,i" okunacak şekilde harekelenmiştir; hub u güzel "هُوْب كُرُل" (MU/217), ruz u şeb "رُوْزِشَب" (S nüshasında),

2.MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ

a. D i n

Ârif'in üç mesnevisinin (MU, NA,İM) dini,tasavvufi ve ahlâki, üçünün ise (M,MN,VN) Hz. Peygamber ile ilgili oluşu, dolayısıyla dini muhtevâyı ağırlıklı hale getirmektedir. Burada sözü edilen din, İslâm dinidir, diğer dinler ve mensupları ancak İslamiyet ve Müslümanlar ile mukayese sebebiyle anılmışlardır.

Müellif, din kelimesi ile hem İslâm'ı hem de imânı karşılar (MU/902-03,930,1817,1858, VN/304).

İslâmiyet "din-i Hak"tır (VN/154).Din, kökü kalpte olan bir ağaç, İslâm'ın beş şartı ise o ağacın budaklarıdır:

Din bir ağaç gibi köki kalbe berk

Biş budagi bil ki kökden öterek MU/1817

İnsanlar İslâm'a nasıl grup grup girdiyse öyle çıkacaktır (bkz.Hadisler, VN/157). İslâm dini çehâr-yâr, âl ve ashâb ile yüceltilmiştir (M/52, MN/20).

İslâmiyet en son ve en mükemmel din,Hz. Peygamber ise en son peygamberdir. Müslümanlar diğer peygamberleri kabul ettikleri halde, Yahudiler ve Hristiyanlar Hz. Musa ve İsa arasında fark gözetmişler, namazı terkedip şehvete uyup yoldan çıkmışlardır (MN/887-88). Yahudiler ve Hristiyanlar, Cenâb-ı Hak tarafından Hz.Peygamber ve ümmetine kurban edilecektir (MN/718). Hz. Muhammed ve ümmeti cennete girmeden diğer peygamberler ve ümmetlerine cennet haram kılınmıştır:

Hem Habibüm ümmeti ol cennete

Girmedin irişmedin ol rāhata

Kalan ümmete anı kıldum harām

Gönlini şād eylesin dek ol hümām VN/623-24

Ârif, bütün eserlerinde İslâm'ın ve imanın esasları ile ilgili hususları çeşitli vesilelerle ele alır ve açıklar. Bunlar, bu ana başlık (Din) altında, alt başlıklarla değerlendirilecektir.

İslâmiyet dışında Müsevîler, Mûsâ kavmi (VN/1235) ümmet-i Mûsâ (MN/1008), Yahûdî (VN/1008); Hristiyanlar, Nasârâ (MN/887), Nasârâyî (MN/718) gibi kelimelerle karşılanmaktadır.

Bir peygambere inananlar demek olan ümmet ile yukarıdaki örnekler (VN/624, MN/1008) dışında Müslümanlar kasdedilmiştir.

Ârif'in bütün mesnevîlerinin ortak vasfı dinî ve didaktik oluşudur. Bu sebeple hitapların çoğunluğu "iy müslimûn, iy mü'minûn, iy sâlihîn" şeklindedir (bkz.Hitaplar).

Müslüman olmayanlar ve dinin gereklerinin yerine getirmeyenler, kâfir (MU/51,907), küfr ehli (M/53), ehl-i riddet (M/54), müşrik (MN/733), münkir (MU/994), mürted (MN/1177) olarak anılmaktadır.

Allâh

Cenâb-ı Hak, Allâh, Alîm, Azim (Azim-i Kirdgâr), Basîr, Celîl (Rabbü'l-Celîl), Ganî, Hak (Hak Ta'âlâ, Hak Çalâp), Hakîm, Halîm (Halîm-i Kirdgâr), Hâlık (Hâlıkü'l-Ervâh ve'l-Eşbâh), Hay, Kâdir (Kâdir Çalâp), Kayyûm, Kerîm, Latîf, Metîn, Rahîm, Rahmân, Samed, Selâm, Semî', Vedûd gibi esmâ-yı hüsnâdan olan isimleri yanında; Ahad, Bî-çûn, Bî-mekân, câvidan, Celâl, Cemîl, Çalâp, Ferd, Hazret, hekim-i hâzık, Hudâ, ilâh, ilâhü'l-Âlemin, Kadîm, kâr-dâr, Kirdgâr, Kudret, lâ-yezâl, lem-yezal, Mutlak, Müste'ân, Rab (Rabbü'l-Enâm), sultân-ı a'zâm, Sübhân, Vücûd (Vücûd-ı Mutlak), Zü'l-celâl, Zü-fünûn, Zü'l-minen gibi isim ve sıfatlarla da anılmıştır. Ayrıca, zamân zaman pâdisâh, sultân, şâh, şefîk, şerîf gibi kelimelerle de Allah'ın karşılandığını görüyoruz.

Mesnevîlerde Allâh yaratıcılığı (MU/1172,1270), Hz. Âdem'i ve Havvâ'yı yaratması (MU/1420,1429, VN/1201,1203), bütün mahlûkâtın ona aitliği, her işe kâdir olması (MU/174, MN/321), her şeyi gördüğü, bildiği, her yerde kulu ile beraber bulunması (MU/1282, MN/59,359), günahları bağışlaması ve sürekli yardımı (MU/1204, VN/417,421, İM/39) gibi hususlarla ele alınır.

Ayrıca gönül-Hak (bkz.Gönül) ilişkisi (MU/1729 NA/79,M/95),Hakk'a kulluğun ve hizmetin gerekliliği (MU/412,1042,1136, NA/106,122,179,275, MN/1510), sürekli Ona duâ ve zikirle meşgul olunması (MU/416,1283, NA/96,98, MN/49), gerçek kulun Hak'tan korkması gerektiği (MU/1408) ve Ârifin Hak cemâli talibi olduğu gibi çeşitli tasavvurlar içinde konu edilir:

‘Ârif olan ol ki dîdâr isteye

Şûfî olan bil ki helvâ isteye MU/1218

Ayet iktibaslarında da sıkça rastladığımız Hak; Hak Ta'alâ Arşî (MN/594,598), Hak cemâli (VN/241-42,451), Hak emri (VN/1215), Hak hakkı (VN/1021), Hak katı (MN/230), Hakk'ın mey-hânesi (İM/5), Hakk'ın nusreti (VN/136,163), Hakk'ın rahmeti (MU/161), Hak selâmı (VN/1036), celâl-i Hak (VN/333), cemâl-i Kirdgâr (MU/1324), esmâ-yı Hak (M/160), gayr-ı Hak (MN/1319), nûr-ı Hak (MU/841, MN/1324), sırr-ı Hak (MN/1324), sun-ı Hak (VN/1067), vech-i Hak (VN/17), Kudret'in kılıcı (MU/653) gibi terkiplerle de tesbit edilmiştir.

Melekler

Melekler genel olarak, ferişteh, gök feriştehleri, gök halkı, gök melekleri, melek, mukarreb, yetmiş bin melek gibi kelime ve terkiplerle karşımıza çıkmaktadır. Özel olarak çeşitli vesilelerle adı zikredilen melekler ise Azâzil, Azrâfil, Cebrâfil, Harkâfil, İsrâfil, Mâlik, Mikâil, Münker ve Nekir, Rıdvân'dır.

Ayrıca, şeytanın emrinde yetmiş bin melek (bkz. Şeytan) ve yine Hz. Peygamber'in Mirâc'da Beyt-i Mamûr'u tavaf ederken gördüğü yetmiş bin melek de zikredilir (MU/1417,1430, 1448, MN/496).

Cenâb-ı Hak Cebrâfil'in her sabah hayat ırmağına girip silkindiğinde dökülen katrelerden sayısız melek yaratmaktadır (MN/1532-34).

Bunlar yanında melekler, Beyt-i Ma'mûr'u yaptıkları hakkındaki rivâyetler (MN/500), Hz.Âdem'e secde etmeleri (MU/1447), Mirâc'da Hz. Peygamber'i ziyaret etmeleri (MN/190,197, 203,215,221,248.), sürekli secde, zikir, ibâdet, kulluk ve tövbe etmeleri, salavât getirmeleri (MU/1020,1041, NA/95,287, M/144, VN/678,MAN IV/4), kabirde hesap sormaları (MU/1750, NA/343), âsiye lânet (MU/606) ve günahkârlara azâb etmeleri (MN/880) gibi hususlarla ele alınır. Ayrıca meleklerin makamının gökler olduğu, gökte bulduklarına işaret edilmiştir (MU/1132,1969, MN/178).

İnsanda bulunan iyi fikirler melekler suretine benzetilerek, şeytan sûreti olan kötü fikirlerin öldürülmesi ve meleklerin kalması için mücadele edilmesi, böylece melek olup "göl-ı yaban" olunmaması öğütlenir (MU/567).

Hz.Peygamber Mirâc'da boyu binlerce yıllık olan bir melek görür ve Cebrâfil'e kim olduğunu sorar.Adı zikredilmeyen bu meleğin önünde içinde ibâdetlerin karşılığında beratlar bulunan sandıklar vardır (MN/307-40).

Arş'a melekler,müminin gönlüne ise Hak nazar eder.Bu sebeple müminin gönlü Arş'tan yücedir (NA/64). Bir beyitte de melekler "Âmentü"ye telmihle anılır (MN/751).

Azâzîl

Önceleri çok fazla ibâdet eden şeytanın cennetten kovulmadan önceki adıdır (bkz. Şeytan).

Azrâîl

Azrâîl, Melekü'l-Mevt (Ölüm Meleği)tir (VN/550). Bu vasfı ile adı geçen Azrâîl, bedevî şeklinde Cenâb-ı Hak tarafından Hz. Peygamber'in izniyle canını almaya memur edilmiştir (VN/519-24). Resûl'ün izni olmasa almadan geri dönmesi emredilen Azrâîl, Onun ruhunu kabzetmeye gelişi, kabzedişi ile ilgili olarak birçok beyitte anılır (VN/552,559-60,656,660,682,711-12,715,717).

Ârif zaman zaman nasihat bâbında, Azrâîl'i zikrederek ölümü ve kıyâmeti hatırlatır (MU/1325,NA/170, VN/550, G.VI/1). Bunlardan birinde ölmek "Azrâîl şarâbını içmek" olarak vasıflandırılır:

Fıkr kıl şunlar ki bundan göçdiler
Ya'nî 'Azrâ'îl şarâbın içdiler NA/341

O "ecel toğancısı", ölüm ise onun "toğan (doğan)"ıdır:

Ol ecel toğancısı bir gün irer
Seni ol dem toğanına bahş ider MU/236

Cebrâîl (Cebre'il, Emin)

Cebrâîl vahiy meleği olması, Hz. Peygamber'e Mirâc daveti ile gelmesi, o gece hem Sidre'ye kadar hem de dönüşte refakat etmesi gibi çeşitli hususlarla Mi'râc'ü'n-Nebî'nin bütününde çokça anılır. Hz. Muhammed'in seyri esnasında gördüğü fevkalade şeyler hakkında bilgiler verir, sorularını cevaplar.

Cebre'il, Emin, halil, cism-i tarî gibi kelime ve terkiplerle anılan Cebrâîl, Mirâc'da Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar gelmiş, bundan öteye gidemeyeceğini her meleğin bir makamı bulunduğunu (Saffât,XXXVII/164),kendi makamının da burası

olduğunu bildirmiştir (MN/536-39). Ancak Hz. Peygamber'in ısrarı üzerine bir adım atmak isterse de Hakk'ın nuru onu yakar ve serçeye çevirir (NA/13, MN/540-44).

Vefâtü'n-Nebî'de, Hz. Muhammed'in ölümü esnasında yanındadır ve yine bilgi vermektedir. Hz. Peygamber kendisine Hak'tan davet geldiğini ilk önce Cebrâîl'e söyler, Cebrâîl ise Ona âhiretin daha hayırlı olduğunu belirtir (VN/294-95).

Resûlullâh ona "habîbüm" der:

Şordı 'Azrâ'îl'e ol demde Halîl
Didi kandadur habîbüm Cebre'îl VN/559

Hz. Muhammed ölümü yaklaştığında Cebrâîl'i dilemiş Cenâb-ı Hak bu dileğini kabul etmiş ve Cebrâîl ölüm anında bile ümmetini düşünen Hz. Peygamber'e Allah'tan müjdeler getirmeye devam etmiştir (VN/560-655, 704-07). Ayrıca, Resulal-lâh, ölümünden sonra kefenine Cebrâîl'in getireceği cennet kokusunun saçılmasını vasiyyet etmiştir (VN/665,780).

Hz. Ali'den naklen, Hz. Muhammed'in cenaze namazında Cebrâîl tekbirine uyulduğu kaydedilir (VN/787). Ârif, Cebrâîl'in zaman zaman insan sûretinde geldiğine işaret eder. Bunlardan birinde Dihye-yi Kelbî sûretinde gelir (bkz. Dihye-yi Kelbî).

Hz. Peygamber Cebrâîl'i iki kez kendi şeklinde görmüştür (MN/251-53). Birisi peygamberliğinin ilk zamanlarında, ikincisi ise Mirâc'da kanatları üzerinde gökleri seyrederken.

Ayrıca Cebrâîl, Hz. İsâ'nın dünyaya gelmesine vesile olan nefhasından bahisle geçer (VN/1209).

Harkâîl

İlk tesbih eden melek olarak adı zikredilir:

Ya'ni evvel şol ki tesbîh eyledi
Bir melek ki adı Harkâyîl idi MU/1584

İsrâfîl

Kıyâmet günü Şûr'u üfûreceği (MU/1372, NA/151, MAN-IV/5-6), Cenâb-ı Hak tarafından cehennemın kapısına nakşedilen "Bir kulum bana âsî olacaktır" ibâresini okuyunca, bu kulun kendisi olacağından korkması ve üzülmesi (MU/1376-85), Âdem'e ilk secde eden melek oluşu ve alnında Kur'ân-ı Kerîm nakşedildiği gibi hususlarla anılır:

Ya'cî evvel Âdem'e secde kılan
Bil ki İsrâfîl idi yüzün süren

Hak dahi İsrâfîl'e 'izzet kılar
Alnına Kur'ân hemân-dem nakş olur MU/1597-98

Ayrıca Levh-ı Mahfûz tasvir edilirken büyüklüğünden kinâye olarak başının İsrâfîl'in, ortasının Azâzîl'in kucağında olduğuna işaret edilir (MN/581). Yine bütün melekler içinde ilmi en yüksek olan İsrâfîl'dir (MN/588).

Mâlik

Mâlik, cehennem zindanında zebânîlerin başı olan zindancı, cehennem bekçisidir (MN/998). Hz. Peygamber Mirâc'da onu görmüştür. Bütün göklerden uludur, korkunç yüzlü, siyahlar giymiş emrinde hesabsız zebânîler bulunan bir melektir (MN/944-46):

Bakdı gördi tamu Mâlik'in Resûl
Kim kamu göklerden ulu idi ol

Katı korkunç yüzlü geydügi kara
Bir kara taht üzre oturmuş yârâ

Hem öninde katı korkunç yüzlüler
Var hisâbsuz kamusu heybetlüler MN/941-43

Resûlullah cehennemi bir iğne deliği kadar göstermesini dileyince Mâlik dayanamayacağını söylerse de onun isteğine uyar ve gösterir (MN/947-50).

Mikâfil

Dört büyük melekden biri olan Mikâfil'in adı iki beyitte geçmektedir.

Hz. Peygamber Mirâc gecesinde Burak'a bindirilmenden önce Mikâfil örtü getirmiş ve ondan sonra binmiştir:

Dutdı Cebra'îl rikâbın ol zamân
Ġâşiye götürdi Mikâ'îl i cân MN/129

Mikâfil, Cebraîl ve bölük bölük meleklerle birlikte Hz. Peygamber'in cenaze namazına katılmıştır (VN/669).

Münker ve Nekir

Kabirde sorguya çekecek olan meleklerdir. Bir beyitte:

İçi tar anuñ karañu ilan u 'akreb hem tolu
Münker ü Nekir'e cevâb virdünse batduñ sen nûra
MAN.VI/10

şeklinde geçer.

Rıdvân

Rıdvân cennet bekçisi olan melektir:

Cennetün hâzini bil Rıdvân durur
Kalb-i mü'min hâzini Rahmân durur NA/94

Şeytan reddilmeden önce Rıdvân'la bin yıl cennette hazinedâr imiş (MU/1356).

Hz. Peygamber'e Mirâc gecesinde cennet de gösterilmiş, Rıdvân'la konuşmuş ve ondan Hz. Hasan ve Hüseyin'in cennetteki mekânları hakkında bilgi almıştır (MN/422-31). Bir beyitte de Rıdvân'ı ta'zim ifadesiyle görüyoruz:

Cennet ü hürîyle Rıdvân hakkıçün
Hakk-ı Sidre hakk-ı Tübâ kıl meded VN/1328

Semâvî Kitaplar

Kur'ân-ı Kerim dışında Tevrât, Zebûr ve İncil, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed'i tasdiklemek ve yüceltmek maksadı ile anılmışlardır. Bunlardan en çok anılan ve bir de haber nakledilen Tevrât'tır.

Tevrât

Hız. Mûsâ'ya indirilen Tevrât, yahûdiler'in kutsal kitabıdır. Hız. Muhammed'i tasdiklediğinden ve onun vasfını içerdiğinden bahisle zikredilir. Bu konuyla ilgili bir hikaye şöyledir:

Şam'da bir Yahûdî Tevrât okurken farketmiş ki kitap Hız. Peygamber'in vasfıyla dolu. İlgili sayfaları okudukça yırtmağa başlamış. Böyle giderse Tevrât'ın hepsini telef edeceğini düşünerek vazgeçmiş, zirâ kitabın bütününde Hız. Muhammed övmekteymiş. Buna binâen Hız. Peygamber'i görmek gerektiğine inanarak Medine'ye gelir, ancak O vefât etmiştir. Yahûdî bunu duyunca çok hayıflanır ve mezarı başında kelime-i şehâdet getirdikten sonra ölür (VN/1008-1110).

Hız. Peygamber'e Mirâc gecesinde Tevrât'a karşılık, Cenâb-ı Hak Âyete'l-Kürsî'yi gönderdiğini beyan eder (MN/728). Ayrıca, Tevrât ve İncil'de benzeri olmayan Fatiha Süresi de Hız. Peygamber ve ümmetine bir hediyedir:

İncil ü Tevrât içinde bî-nazîr

"Fâtiha"dur eyle fikr it yâ Münîr MN/731

Ârif Mürşidü'l Ubbâd'da Tevrât'tan bir haber nakleder. Bu haber, Kıyâmet gününde Allah'ın Kâbe'yi davet ettiği, ancak Kâbe'nin bu davete Mekke halkı ve hacılara şefâatçi olma dileğinin kabulünden sonra icâbet edeceği ile ilgilidir (MU/1685-1703).

Zebûr

Bir beyitte, Cenâb-ı Hak tarafından Hz.Dâvûd'a gönderilen Zebûr'a karşılık Hz. Peygamber'e En'âm Süresinin indirildiği bildirilir:

Didi kim Dâvûd'a virdün sen Zebûr
Didi saña Süre-i En'âm'ı yâr MN/722

İncil

İki beyitte adı geçen İncil'e karşılık Cenâb-ı Hak Hz. Muhammed'e İhlâs Süresi'ni göndermiştir(bkz.Tevrât):

Didi virdün İsa'ya İncil'i sen
Didi saña "Süre-i İhlâs"ı ben MN/729

Kur'ân-ı Kerîm

Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân, Kur'ân-ı Mübîn, Kelâmu'llâh, Kitâb, Hakk'ın Kitâbı gibi kelime ve terkiplerle anılmaktadır.

Çoğunlukla âyet iktibaslarında zikredilen Kur'an-ı Kerîm, Allâh kelâmı oluşu, Hz.Osman tarafından cem'edilişi ve okuyana karşılık olarak cennette hürî ve köşkler verileceği gibi tasavvurlar içinde ele alınır.

Kur'ân-ı Kerîm Hz. Osman tarafından cem'edilmiştir:

Bil ki 'Osmân eyledi Kur'ân'ı cem'
Pes ki ihyâ itdi ol Kur'ân 'ayân M/56

Mümin Kur'ân okumasına karşılık cennette hürî ve kâsırlara mâlik olacaktır:(MN/1291,1308).Kur'ân dinlemek zevk verir:

Bu kulak işitse âvâz-ı laîf
Yâhu Kur'ân zevk ider cân-ı şerîf NA/49

Ârif, bir veliye bağlanma gereğinden söz ederken

Kur'ân-ı Kerîm'in cildinin Ona cilt olduğu için değer bulduğu, öpülüp başlara konduğu, yüzlere sürüldüğü, keseler içinde saklandığını belirttikten sonra, bir velîye yoldaş olanın da böyle değer göreceğini söyler:

Görme misin Muşhaf'ın cildi nice
İzzet eyler ger fakîr ü ger h^voca

Öpüben başlarına korlar latîf
Hüb u zîbâ yüze sürerler şerîf

Dürlü kîseler içinde saklanur
Pâdişâhlar haznesinde beklenür

Bu kamu İzzet aña bil neyiçün
Ol azîze yoldaş olduğuyiçün MU/476-79

Eğer Kelâmullah'a cilt olmasaydı ayaklara başmak veya pabuç olurdu:

Ger Kelâmu'llâh'a cild olmasadı
Ol sebebden İzzete irmesedi

Başmak olurdu ayaklarda zelîl
Yâhu pābūç olur idi bellü bil MU/480-81

Bir beyitte Kur'ân ile vahy veya sûre karşılanmıştır:

Bil ki bundan sonra Kur'ân inmedi
Key işit kim ba'zılar böyle didi VN/272

Sûre ve Âyetler

Ârif'in bütün eserlerinin ortak özelliği dinî olmasıdır. Bu itibarla şâir, dinî birçok hususu açıklarken dinin baş kaynağı, Kur'an-ı Kerim'e sıkça başvurmuştur. Delil göstermek maksadıyla yapılan bu alıntılar, bazan tam iktibas, bazan nakıs bazan da meâlen iktibas şeklinde olmuştur. Tam iktibaslar çoğunlukla nesir halinde kaydedilmiş . Ayrıca mealler de yine çoğunlukla bunların mealleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iktibaslar dışında terim olarak vahy, sûre, âyet gibi kelimeler de çokça geçmektedir.

Vahy, Kudüs'ün vahye mühbit olduğu(MN/55), Hz.Peygamber'e ilk vahyin Mekke'de geldiği(VN/803), artık Onun ölmünden sonra Cebrâil'in yere inmeyeceği, vahiy getirmeyeceği (VN/755) gibi hususlarla anılır. Ayrıca "çalap sözi, Hak sözi"(VN/262,305) gibi tamlamalarla da vahye işaret edilmiştir.

Âyet, yanında çokluk şekli âyât da kullanılmıştır. Yine haber kelimesinin de ayeti karşıladığı tesbit edilmiştir. Ancak haber, çoğunlukla hadis için ve çeşitli dinî ve tasavvuff kaynaklardan yapılan iktibaslar için kullanılmıştır(bkz.Hadisler):

Didi Hâk mü'minlere di yâ Resûl
Nicesi kıldılar âyâtı kabûl MN/754

Hâk kitâbında didi bir hoş haber
Dinlegil key korku var iy bî-haber MU/1656

Mesnevilerde iktibas edilen âyetler yanında, çeşitli sûre isimleri de zikredilmiştir. Bunlardan Fâtîha Sûresi ; Incil ve Tevrât içinde benzerinin olmadığı, okuyanın cehennem ateşinden korunacağı, anne ve babası müşrik bile olsa azabının azaltılacağı gibi hususlara işaretle anılır (MN/731-33). En'âm Sûresi, Zebûr'a karşılık Hz.Peygamber'e vahyedildiğinden bahisle geçer(MN/722). Yine, İhlâs Sûresi

İncil'e mukabil (MN/729) ve Bakara Sûresi, 255. Âyeti Âyete'l-Kürsî'nin Tevrât'a karşılık vahyedildiğine işaret edilir (MN/728). Tâ-hâ ve Yâ-sîn Sûreleri ise istimdâd ümidiyle şöyle anılır:

Hem dahı Tâ-hâ vü Yâ-sîn . hakkıçün
Hakk-ı Kur'ân-ı Mübîn itgil meded VN/1319

Adı geçen bu sûreler dışında Nasr Sûresi'nin tamamı (VN/133-211), Tahrîm Sûresi 8.âyeti (VN/212-20) ve İsrâ Sûresi 1.âyetinin de tefsirleri kaynaklardan naklen verilmiştir (MN/48-80).

Bu açıklamalardan sonra, mesnevîlerde tesbit ettiğimiz bütün ayetlerin meâllerini Kur'añ-ı Kerîm'deki sırayı esas alarak veriyoruz.

Bakara, II /30: "Hani Rabbin meleklere:" Muhakkak ben yer yüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Melekler de:" Biz seni hamdinle tesbih ve takdis edip dururken orada bozgunculuk edecek, kanlar dökcek- kimse mi yaratacaksın" demişlerdi. Allah (da) "Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim" demişti." (MU/1425)

Bakara, II/39: "O küfredenler ayetlerimizi yalanlayanlar (yok mu), onlar ateşin arkadaşlarıdır. Onlar orada bir daha çıkmamak üzere kalıcıdır." (MU/533)

Bakara, II/34; Kehf, XVIII/50; Tâ-hâ, XX/116: "Hani meleklere:" Âdem'e secde edin" demiştik de, iblisten başkası hemen secde etmişlerdi. O ise dayatmış, kibirlenmek istemişti. (Zaten de) o kâfirlerdendi." (MU/1447)

Bakara, II/117; Ali İmrân, III/47; En'âm, VI/73; Nahl, XVI/40; Meryem, XIX/35: "Göklerin ve yerin yaratıcısıdır O. O bir şeye hükmetdi mi ona ancak ol der o da oluverir." (M/25, VN/14)

Bakara,II/138:"Allâh'ın boyasıyla (boyanmışsızdır). Allâh'tan daha güzel boyası olan kim? Biz ona kulluk edenleriz."(MU/711)

Bakara,II/152:"Öyleyse beni anın ben de sizi anayım. Bir de bana şükredin, bana nankörlük etmeyin."(NA/57,162)

Bakara,II/198,200:"...Allâh'i zikredin." (MU/970)

Bakara,II/255:"...Onun kürsüsü (mülk ve saltanatı) gökleri ve yeri çevrelemiş, kaplamıştır..."(MN/555)

Bakara,II/284:"Göklerde ve yerlerde ne varsa Allâh'ındır. Eğer siz içinizdeki açıklar yahut gizlerseniz Allâh onunla sizi hesaba çeker. Sonra kimi dilerse onu yarlıgar, kimi dilerse onu da azablandırır. Allâh her şeye hakkıyla kadirdir."(MN/755)

Bakara,II/285:"O peygamber de kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. (Onlardan) her biri Allâh'a, onun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı."Onun peygamberlerinden hiçbirini diğerlerinin arasından ayırmayız, dinledik, itaat ettik. Ey Rabbimiz! Mağfiretini (isteriz). Son varış ancak sanadır" dediler."(MN/747,751,756,764)

Bakara,II/286:"Allâh hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez. (Herkesin) kazandığı (hayır) kendi faidesine, yaptığı (şer) kendi zararınadır. "Ey Rabbimiz! İmtuttuk yahut yanıldıysak bizi tutup sorguya çekme. Ey Rabbimiz! Bizden evvelki ümmetlere yüklediğin gibi üstümüze ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Takat getiremeyeceğimizi bize taşıtma. Bizden (sâdır olan günahları) sil, bağışla, bizi yarlığa, esirge. Sen mevlamızsın bizim. Artık kâfirler gürûhuna karşı da bize yardım et."(MN/759,769,773,780,783,84)

Al-i İmrân, III/106: "O günde ki nice yüzler bembeyaz olacak, nice yüzler de kapkara kesilecek. Yüzleri simsiyah olanlara gelince (onlara): İmânınızdan sonra küfrettiniz hat işte o küfretmenize mukabil tadın azabı (denilir)." (NA/229, MAN.V/7)

Nisâ, IV/77: "... Dünyanın faidesi pe azdır, âhîret ise sakınanlar için elbette daha hayırlıdır..." (VN/1090-91)

Nisâ, IV/79: "Sana gelen her iyilik Allâh'tandır. Sana gelen her fenâlık da kendindedir. Seni (Habibim) insanlara bir peygamber olarak gönderdik. (Buna) hakkıyla şahid olarak da Allâh yeter." (MU/1483-85)

Nisâ, IV/86: "Bir selâm ile selâmlandığınız vakit siz ondan daha güzeli ile selâm alın veya onu aynıyle karşılayın. Şüphesiz ki Allâh her şeyin hesabını hakkıyla arayandır." (MU/1448)

Nisâ, IV/106: "Ve Allâh'tan mağfiret iste. Çünkü Allâh çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir." (MU/984)

Nisâ, IV/160: "Yahudîlerin zulmü sebebiyle kendilerine (daha önce) helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri, onlara haram kıldık..." (MN/777)

Mâide, V/3: "...Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak Müslümanlığı (verip ondan) hoşnut oldum..." (VN/273)

En'âm, VI/95-96: "Şüphesiz ki Allâh, taneleri, çekirdekleri yaratandır..."; "Sabahı yarıp çıkarandır..." (MU/1018)

En'âm, VI/160: "Kim (Allâh'a) bir iyilikle, güzellikle gelirse işte ona bunun on katı. Kim de bir kötülükle gelirse bu, o miktardan başkasıyla cezalanmaz. Onlar haksızlığa uğratılmazlar." (MN/873)

A'râf,VII/12; Sâd,XXXVIII/76:"(Allâh) dedi: "Sana emrettiğim zaman seni secde etmekten alıkoyan neydi?(İblis):"Ben ondan daha hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" dedi."(MU/1449)

A'râf,VII/17:"Sonra andolsun, onların önlerinden arkalarından, sağlarından sollarından kendilerine geleceğim (mussallat olacağım). Sen de onların çoğunu şükredici (kimse)ler bulmayacaksın." (MN/1515)

A'râf,VII/23:"Ey Rabbimiz! Kendimize yazık ettik, eğer bizi bağışlamaz, bizi esirgemezsen herhalde (maddî ve mânevî en büyük) zarara uğrayanlardan olacağız" dediler."(MU/1475)

A'râf,VII/159:"Mûsâ'nın kavminden bir cemâat vardır ki (halkı), hakka irşad ederler, onunla (hükümde) adâlet yaparlar."(MN/1009)

A'râf,VII/179:"Andolsun ki biz, cin ve insten birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, bunlarla idrâk etmezler. Gözleri vardır, bunlarla görmezler. Kulakları vardır, bunlarla işitmezler. Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hattâ daha sapıktırlar. Onlar gaflete düşenlerin ta kendisidirler."(MU/2046)

Enfâl,VIII/17:"Onları siz öldürmediniz, fakat Allâh öldürdü onları. Attığın zaman da (Habibim) sen atmadın, ancak Allâh attı.(Ve bunu) müminleri kendinden güzel bir (nimet) imtihânı ile denemek için (yaptı). Şüphesiz ki Allâh, hakkıyla işiten kemâliyle bilendir."(M/180,MAN.I/8)

Enfâl,VIII/28:"Bilin ki mallarınız da evlâdınız da ancak birer imtihandır. (Asıl) büyük mükâfat ise şüphesiz Allâh katındadır."(MN/1286)

Enfâl,VIII/65:" Ey Peygamberi Müminleri harbe teşvik et. Eğer içinizden sabr u sebâta mâlik yirmi (kişi) bulunursa, onlar iki yüze galebe ederler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfirlerden binini yener. Çünkü onlar, anlamazlar gürûhudur." (MN/786)

Tevbe,IX/72:"Allâh, mümin erkeklere de, mümin kadınlara da kendileri içinde ebedî kalıcı olmak üzere- altından ırmaqlar akan Adn cennetlerini ve çok güzel meskenler vadetti. Allâh'ın bir rızası ise daha büyüktür. İşte bu, asıl bu, en büyük saâdetdir."(MU/594)

Yûnus,X/62:"Haberiniz olsun ki Allâh'ın velileri için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzûn da olacak değillerdir." (MU/1972-73)

Hûd,XI /112:"O halde sen (Habibim), maiyetindeki tevbe edenlerle beraber, emrolunduğun vech ile doğdoğru hareket et. Aşırı gitmeyin. Çünkü O, ne yaparsanız (hepsini) hakkıyla görücüdür."(NA/8)

Yûsuf,XII/44:"Onlar da dediler ki:"Bunlar karma karışık ve yalancı düşlerdir. Biz böyle düşlerin tabirini bilici kim-seler değiliz."(MN/1486)

Yûsuf,XII/108:"De ki(Habibim): "İşte bu benim yolumdur. Ben(insanları) Allâh'a (körü körüne değil) bir basîret üzere davet ediyorum. Ben de, bana tâbi olanlar da (böyleyiz). Allah'ı (ortaklardan) tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim." (VN/176)

Nahl,XVI/118:"Biz sana anlattığımız şeyleri Yahudilere daha evvel haram kılmıştık. (Bununla) biz onlara zulmetmemiş-tik. Fakat onlar kendilerine zulmediyorlar."(NA/116)

İsrâ,XVII/1:"Kulunu (Muhammed'i) bir gece, Mescid-i Ha-ram'dan (alıp) Mescid-i Aksâ'ya götüreren (zât-ı ecelle ve alâ her türlü nakâyısdan münezzehtir)..."(MN/48,66,106)

İsrâ, XVII/70: "Andolsun ki biz Âdem oğullarını üstün bir izzet ve şerefe mazhar kılmışızdır. Onlara karada, denizde taşıyacak (vasıtalar) verdik. Onlara güzel rızıklar verdik. Onları yarattığımızın birçoğundan cidden üstün kıldık." (NA/247)

Kehf, XVIII/18: "Sen onları uyanık kimseler sanırsın. Halbuki onlar uyuyanlardır. Biz onları (gah) sağ yanına (gah) sol yanına çeviriyorduk. Köpekleri de (mağaranın) giriş yerinde iki kolunu (ayağını) uzatıp yatmakta idi. Üzerlerine tırmanıp da (hallerini) görseydin mutlaka onlardan yüz çevirir, kaçırdın ve herhalde için onlardan korku ile dolardın." (VN/997)

Kehf, XVIII/29: "De ki: "O (Kur'ân) Rabbimizden (gelen bir) haktır. Artık dileyen îmân etsin, dileyen kâfir olsun..." (MU/1212)

Meryem, XIX/57: "Biz onu pek yüce bir yere yükselttik." (MN/297)

Meryem, XIX/59: "Sonra arkalarından öyle kötü bir nesil geldi ki, namazı bıraktılar, şehvetlerine uydular. İşte bunlar da azgınlıklarının cezasına uğrayacaklardır." (MN/886)

Tâ-hâ, XX/5: "O çok esirgeyici (Allâh'ın emri ve hükmü) Arş'ı istivâ etmiştir." (MU/866)

Tâ-hâ, XX/7: "Sen sesini yükseltsen de (yükseltmesen de birdir). Çünkü O, gizliyi de gizlinin daha gizlisini de bilir." (MN/1613)

Tâ-hâ, XX/12: "Şüphesiz benim, ben senin Rabbin. Haydi pa-buçlarını çıkar. Çünkü, mukaddes vâdide, Tuvâ'dasın." (M /29, MN/241)

Tâ-hâ, XX/18: "(Mûsâ) dedi: "O, benim asâmdır. Ona dayanırım. Onunla davarlarım yaprak silkerim. Ondan bana mahsus başkaca hacetler de var." (MU/1628)

Enbiyâ, XXI/69: "Biz de dedik: "Ey âteş, İbrahim'e karşı se-
rin ve selâmet ol." (MN/714)

Enbiyâ, XXI/104: "(Yâd et) o günü ki, biz göğü kitapların
sahifesini dürüp büker gibi, düreceğiz. İlk yaratışta nasıl
başladıkça, üzerimizde (hak) bir va'd olarak, yine onu iâde
edeceğiz. Hakikette, fâiller biziz." (MU/1908)

Enbiyâ, XXI/107: "Biz seni (Habîbim) âlemlere ancak rah-
met için gönderdik." (MU/1476, 2005, MN/819)

Hac, XXII/27: "İnsanlar içinde haccı ilân et. Gerek yaya
gerek her uzak yoldan gelecek arık develerin üstünde olarak
gelsinler." (MU/1696)

Mü'minûn, XXIII/11: "Ki onlar Firdevs'e varis olacak-
lar. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar." (MU/595)

Nûr, XXIV/39: "O kâfirlere (gelince): Onların amelleri
dümdüz ve engin çöllerdeki bir serâb gibidir ki susayan
onun bir su olduğunu sanır. Nihâyet o buna vardıği zaman onu
bir şey olarak bulamamıştır. Kendi (ameli) yanında (yalnız)
Allâh'ı bulmuştur. O da onun hesabını tastamam vermiştir.
Allâh hesabı çok süratli olandır." (MU/545)

Furkân, XXV/13-14: "Elleri boyunlarına bağılı olarak onun
en dar yerine atıldıkları vakit, orada (yetiş ey) helâk (di-
ye) bağırırılar."; "(Onlara denilir ki): Bu gün bir kere he-
lâk olmaya çağırmayın, birçok defalar helâk olmayı çağırın."
(MN/882)

Kasas, XXVIII/88: "Allâh ile birlikte başka bir tanrı daha
(edinip) tapma. Ondan başka hiçbir Tanrı yok. Onun zatinden
başka her şey helâk olucudur. Hüküm Onundur. ve siz ancak
ona döndürüleceksiniz." (MU/82, 983, 1906, VN/17)

'Ankebût, XXIX/45: "Sana vahyedilen kitabı oku. Namazı da dosdoğru kıl(ve kıldır). Çünkü namaz, edepsizlikten, akıl ve şeriate uymayan her şeyden alıkoyar. Allâh'ı zikretmek elbette en büyük (ibadet)tir. Ne yaparsan Allâh bilir." (MU/1570)

Rûm, XXX/50: "Şimdi bak Allâh'ın rahmet eserlerine: Arzı ölümünün ardından nasıl diriltiyor. Şüphe yok ki O, ölüleri de herhalde (tekrar) dirilticidir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (NA/25)

Lokmân, XXXI/20: "Gökde yerde ne varsa hepsini Allâh'ın muhakkak sizin için musahhar kıldığını, açık ve gizli birçok nimetlerini sizin üzerinizde bol bol tamamladığını görmediniz mi?..." (NA/301)

Secde, XXXII/5: "Gökten yere kadar her işi O tedbir eder. Sonra (o iş) sizin sayageldiğinizce bin sene mikdarında olan (mesafeye) bir günde yine O'na yükselir." (MU/1119)

Yâ-sîn, XXXVI/9: "Biz hem önlerinden bir sed, hem arka-larından bir sed çektik. Böylece onları sarıverdik. Artık görmezler." (MU/533)

Yâ-sîn, XXXVI/78: "O kendi yaratılışını unutarak bize misâl getirdi:" Bu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş" dedi." (NA/25)

Saffât, XXXVII/61: "Artık çalışanlar da bunun gibi (bir murad için) çalışmalıdır." (NA/142)

Saffât, XXXVII/164: "Bizden kimse müstesnâ olmamak üzere her biri için malûm birer makam vardır." (MN/538)

Sâd, XXXVIII/16,26: "(şöyle) dediler: Ey Rabbimiz hesab gününden evvel bizim amel defterimizi acele ver." (MN/9)

Sâd,XXXVIII/24:"...Dâvûd sandı ki biz kendisine mutla-
ka bir azab (suikast) hazırladık. Bunun üzerine o, Rabbin-
den setr (ü himâye) edilmesini istedi, rûkû ile yere kapa-
nıp (Allâh'a) döndü."(MU/1594)

Zümer,XXXIX/53:" De ki:"Ey kendilerinin aleyhinde haddi
aşanlar! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allâh
bütün günahları yarlıgar, şüphesiz ki O, çok yarlıgayıcıdır,
çok esirgeyicidir."(MU/2002-03, NA/350)

Mümin,XL/7; Şûrâ ,XLII/5: "...Müminlerin de yarlıganması-
nı isterler..."(NA/288)

Mü'min,XL/16:"O (kavuşma) gün(ü) onlar (kabirlerinden
fırlayıp) çıkarlar. Onlardan sadır olan hiçbir şey Allâh'a
gizli kalmaz.(Allâh buyurur): Bu gün mülk kimindir? (Yine
kendisi cevap verir) Bir olan (her şeye hakim ve)kahr olan
Allâh'ındır."(VN/25-26)

Fussilet,XLI/46:"Kim salih amel işlerse (sevabı) kendi-
ne, kim de kötülük ederse (cezâsı) yine kendinedir."(MU/1126)

Feth,XLVIII/29:" Muhammed Allâh'ın Resûlüdür. Onun ma-
iyetinde bulunanlar kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında
merhametlidirler. Onları rûkû ediciler, secde ediciler olarak
görürsün. Onlar Allâh'tan fazl u kerem ve rızâ isterler. Sec-
de izinden meydana gelen nişanları yüzlerindedir. işte onla-
rın Tevrat'taki vasıfları budur..."(MN/1549)

Kaf,L/29:"Benim yanımda söz değiştirilmez. Ben kullara
zulümkâr da değilim."(MN/870)

Zâriyât,LI/21:" Kendi nefislerinizde dahi (nice âyetler
var, Bunları) görmüyor musunuz?"(NA/246)

Tûr,LII/22:" Onlara canlarının isteyeceği meyve(ler)i
ve et(ler)i de bol bol verdik."(NA/142)

Necm, LIII/8-11: "Sonra (Cebrâil) ona yaklaştı. Derken sarktı." (MN/642, 647, 678); " (Bu sûretle o, peygambere) iki yay miktarı yahut daha yakın oldu da." (MU/364, NA/12, MN/43, 517, 626-27, 631, 633, 649, 668-69, 677, 679, 1667-68, VN/123); " (Allâh'ın) kuluna vahyettiği neyse onu vahyetti." (MN/827, 1675); "Onun gördüğünü kalbi yalanlamadı." (MN/1676)

Necm, LIII/13: "Andolsun ki o (Cebrail'i hakiki sûretinde) bir kez daha gördü." (MN/254)

Necm, LIII/15-17: "Ki Cennetü'l-Me'vâ onun (Sidretü'l-Müntehâ'nın) yanındadır." (MN/368); " Sidre'yi kaplayan kaplamıştı." (MN/265); "Peygamber'in gözü kaymadı ve kamaşmadı." (MU/1662, 1967, MN/1678)

Necm, LIII/39: "Hakikate insan için kendi çalıştığından başkası yoktur." (NA/4)

Rahmân, LV/41: "Günahkârlar simâlarıyla tanınacak da perçemlerinden ve ayaklarından tutulacaklar." (MN/1550)

Rahmân, LV/58: "Sanki onlar yâkût ve mercandırlar." (MU/1193)

Hadîd, LVII/12: "Mümin erkeklerle mümin kadınları, önlerinden ve sağlarından nurları koşarken gördüğün günde, (onlara), "Bugün müjdeniz, zemninden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir." denilir. İşte büyük kurtuluş budur." (NA/155)

Hadîd, LVII/13: "Münâfık erkeklerle münâfık kadınların, müminlere, "Bizi bekleyin, nurunuzdan bir parça ışık alalım" diyeceği günde kendilerine, "Arkanıza dönün de bir ışık arayın!" denilir. Nihâyet onların arasına, içinde rahmet dışında da azap olan bir sûr çekilir." (MU/1853)

Tegâbün, LXIV/14: "Ey îmân edenler! Eşlerinizden ve evladınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının..." (MN/1286)

Tahrîm, LXVI/8: "Ey îmân edenler! Samimi bir tevbe ile Allâh'a dönün..." (VN/211)

Hâkka, LXIX/23: "(O cennetin) çabucak devşirilecek (meyve) leri (her durumda erişilebilir derecede) yakındır." (MU/1158)

Cin, LXXII/19: "Allâh'ın kulu (Hz. Peygamber) Ona yalvarmaya (namaza) kalkınca, neredeyse onun etrafında keçe gibi birbirlerine geçeceklerdi." (M/181)

Müddessir, LXXIV/30-31: "Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır." (MU/1101); "...İşte Allâh kimi dilerse öyle şaşırtır, kimi de dilerse doğru yola getirir. Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez..." (MN/358)

Nebe', LXXVIII/40: "Biz, pek yakında gelecek bir azab ile sizi uyardık. Kişi, iki eliyle yaptıklarını göreceği bir gün için hazırlansın. O gün kâfir "Keşke (insan olacağıma) toprak olsaydım" diyecek." (MU/804, NA/118)

Tekvîr, LXXXI/1: "Güneş dürüldüğü zaman" (MU/1907, NA/153)

Mutaffifîn, LXXXIII/7: "Gerçek şu ki, kötülük edenlerin yazısı, kaderi muhakkak Siccîn denen cehennemdedir." (MU/609)

Fecr, LXXXIX/28: "Rabbine dön! Sen ondan râzı, O senden râzı olarak." (MU/1327, MN/168)

Şems, XCI/1: "Andolsun güneşe ve onun aydınlığına." (M/140)

Leyl, XCII/1: "Andolsun bürüyüp örtüğü zaman geceye." (M/140, VN/121)

Duhâ, XCIII/1: "Andolsun kuşluk vaktine." (M/140, VN/121, 1318)

Zilzâl, XCIX/7-8: "İşte kim zerre mikdârı bir hayır yapmışsa onun karşılığını görür."; "Kim de zerre mikdârı şer yapmışsa onun (cezasını) görür."(MN/1294)

Nasr, CX/1-3: "Allâh'ın yardımı ve zaferi gelip de, insanların bölük bölük Allâh'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit, Allâh'ına hamederek Onu tesbih et ve Ondan mağfiret dile. Çünkü O tevbeleri fazlaca kabul edendir." (VN/132,135,138-39, 154,175,186,198)

Hadisler

Ârif, hadisleri de ayetler gibi çeşitli konuları desteklemek ve delil göstermek maksadıyla kullanmıştır. Bu hadisler, meâlen veyâ nâkıs iktibaslarla manzûm olarak verildiği gibi, konu başlarında veya sonlarında, başlık görünümünde aynen; mensûr halde kaydedilmiştir. Buralarda tamamı verilenler mutlaka meâlen nazmedilmiş veya bir ibareyle hadise telmihte bulunulmuştur. Zikredilen bu hadisler mutlaka metin içinde geçtiği için, biz telmihleri, meâlleri ve nâkıs iktibasları söz konusu ettik. Ayrıca, hadislerin kaynakları da ilgili sayfada dipnotla gösterilmiştir.

Şâir, hadis yanında haber kelimesini de zaman zaman hadis yerine kullanmıştır. Ancak, hadis yalnız Hz. Peygamber'in bir konuyla ilgili sözünü veya davranışını karşılarken, haber ise çeşitli kaynaklardan iktibasları da karşılamaktadır.

Hadisin terim olarak kullanıldığı beyitlerden örnekler:

Bu hadîsi çün işitdün ağlağıl
Yüzün üstüne düşüben çağlağıl MU/1074

Ol Hasan bil kim rivâyet eylemiş
Bu hadîsi Mustafâ'dan söylemiş MU/1351

Bir hadîşinde Nebî hoş söylemiş
Hak dilinden hoş rivâyet eylemiş MU/1681

Terk kılmağıl namâzı imdi sen
Didüm âyetle hadîsi saña ben MN/890

Haberin hadis karşılığı kullanıldığı örnekler:

Bir haberde dahı ol şıdk u şafâ
Ol nebiler serveri ol Mustafâ MU/1745

Bir haberde dimiş ol kân-ı kerem
 Hâk katında ol Resûl-i muhterem MU/1737

İbni 'Abbās'dan rivāyet bu haber
 Nakl-i Tefsîr-i Ebû'l-Leys iy piser MN/1012

Dinle imdi göz yaşıyla bir haber
 Kim dimişdür râviler iy mu^cteber VN/291

Haberin tefsîr ve tasavvuf kaynaklarından iktibas ve-
 ya mutasavvıfların sözleri yerine kullanıldığı beyitlerden
 örnekler ise şunlardır:

Hâll-i Keşşâf üzre şerh idem i yâr
 Hoş haberler saña virem âşikâr VN/134

Ol fütühât'ında dimiş bir haber
 İ^ctikâdını beyân itmiş ol er MU/1911

Bāyezîd'den nakl kılmış bir haber
 Ol Fuşûs'ında bu söz' iy mu^cteber NA/66

Örneklerde de görüldüğü üzere haber, hadîs karşılı-
 ğında kullanılması yanında, bilinen haber, bilgi mânâsına gel-
 diği gibi, sahih olmayan veya sıhhatinden şüphe edilen hadîs-
 ler için de kullanılmıştır. Oysa, hadîs kelimesinin işaret
 ettiği bütün hadîsler, belli başlı kaynaklarda bulunan ve
 sahih olmasa bile sahih gibi meşhur olanlardır,

Bütün bunlar dışında söz(kavl) de birkaç yerde hadîs
 kasdıyla kaydedilmiştir (MU/1066):

Uşbu sözi ol Nebîmüz söylemiş
 Hâk dilinden saña ma^clûm eylemiş MU/1206

Küllî şey' kılur rüçû^c aşlına bil
 Ol Resûl didi bu sözi iy hâlîl MN/96

Biz burada, Ârif'in çeşitli vesilelerle kullandığı ha-
 dislerin meâllerini, metindeki yerlerine işaretle liste ha-
 linde vereceğiz.

Kudsi Hadisler:

"Oruç benim içindir. Onun mükâfatını ben vereceğim. Oruçlu yiyecek ve içeceğini benim için bıraktı."(MU/1626)

"Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim ve halkı (âlemleri) yarattım."(MU/41,İM/9)

"Beni zikredenin celisiyim."(MN/26)

"İhtiyarlık benim nurumdur.Nurumu ateşimle yakmam."(NA/239)

"Sen olmasan, sen olmasan felekleri yaratmazdım."(M/87, 133)

"Lâ ilâhe illallâh benim kalemdir. Kim kaleme girerse azabımdan emin olur."

"Sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, kulağın işitmediği beşer kalbinin hatır u hayal edemediği nimetler hazırladım."(MU/1205)

"Ben yerime göğüme sığmadım. fakat mümin kululumun kalbine sığımdım."(NA/79)

Nebevî Hadisler:(Kudsi hadisler dışındaki hadisleri bu başlık altında topladık.)

"Adem su ile toprak arasındayken ben peygamberdim."(M/156)

"Aramızda bir aylık mesafe bile olsa düşmana karşı korku ile yardıma mazhar oldum."(MN/792-93)

"Müminin firâsetinden kaçın. Çünkü o Allâh'ın nuruyla bakar."(MN/1546)

"Ümmetini sakat gözlü ve pek yalancı olan Deccâl'den sakındırmadık hiçbir peygamber gönderilmedi. Haberiniz olsun ki o sakat gözlüdür. Rabbiniz ise sakat gözlü değildir. Şüphesiz Deccâl'in iki gözü arasında "Kâfir" yazılmıştır."(MN/1547)

"Erenlerin himmeti dağları yerinden oynatır."(NA/86)

"Kavmin efendisi kulluk edendir." (MU/336)

"Tek ve ortaksız olan Allâh'tan başka hak ilâh yoktur. Mülk Onundur. Hamd de Onundur. O her şey üzerine gücü yetendir. Bizler Allâh'a dönücüleriz. Bizler (kusurlarımızdan) Ona tevbe edicileriz. Bizler Ona ibadet edicileriz. Ancak Rabb'e secde ediciler, hamd edicileriz. Allâh va'dinde doğru çıkmış, kuluna yardım etmiş, bütün düşman topluluklarını yalnız başına hezimete uğratmış, sındırmıştır."(VN/145)

"Günahtan tevbe eden günah işlememiş kimse gibidir." (NA/352)

"İmân Yemenlidir. Hikmet Yemen'e mensûbdur."(VN/165)

"Rabbinizin nefesini Yemen taraflarından alıyorum." (VN/166)

"Dünya müminin hapisanesi, kâfirin cennetidir."(VN/923)

"Dünya âhiretin tarlasıdır."(MN/1293,662)

"Çok hased eden yücelmez."(MU/1472)

"Bir müminin kalbinde, şuracıkta bu iki şey, Allâh'ın kuluna umduğunu vermesi, korktuğundan emin kılması ancak birlikte bulunabilir." veya "Mümin kimse Allâh'ın azab ve ıkabının mikdarını bilseydi, hiçbir kimse cenneti ümit etmezdi. Kâfir de Allâh'ın rahmetinin ne kadar çok olduğunu bilseydi, hiç kimse Onun rahmetinden ümit kesmezdi."(MU/1403,1407).

"Her kap içindekini sızdırır."(MU/549)

"Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur."(MU/950,954)

"Farz zekâtı öde. Zira o seni temizler..." veya "Benim sana verdiğimi yeterli buluyorsan insanların kiri olan zekâtın talibi olma..."(MU/1670)

"İnsanlar Allâh'ın dinine grup grup girmişlerdir ve grup grup çıkacaklardır."(VN/157)

"Kulların kendisinde sabaha erdiği her bir günde muhakkak ki iki melek iner. Bu iki melekten biri; "Yâ Allâh! infâk ediciye bir bedel ver" der. Diğeri de; "Yâ Allâh! (malı) tutucu olana telef ver" diye beddua eder." (NA/198-200)

"...Keza, kenze (hazine) sahip olup da ondaki (Allâh'ın) hakkını ödemeyen herkese kıyamet günü hazinesi dazlak başlı bir yılan olarak gelecek, ağzını açıp peşine düşecektir. Yılan yaklaştıkça adam ondan kaçacak. Sonunda yılan ona: "Gizlediğin hazineni al! Ben ondan müstağniyim" diye bağırır. Adam neticede yilandan kaçma çaresinin olmadığını anlayınca, elini ağzına sokar. Yılan da onu aygırın(alafı) kemirmesi gibi kemirivercek." (MU/1664-67)

"Benim Allâh ile öyle anlarım olur ki ne bir mukarreb melek, ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edebilir." (MAN.I/7)

"Sizden biriniz kapısının önünden bir nehir aksa ve nehirde hergün beş kere yıkansa, acaba üzerinde kir kalır mı, ne dersiniz?" (MU/1573-74)

"Vallahi ben günde yetmiş defadan fazla tevbe ve istiğfar ederim." (VN/187,190)

"İnsanlar içinde belası en şiddetli olanlar peygamberlerdir. Sonra sırasıyla, fazilette ilk olan, sonra ilk olandır." (MU/407)

"Müminin niyeti amelinden hayırlıdır." (MU/138)

"Buyur Allahım buyur! Davetine bütün samimiyetimle icabet ettim. Buyur Allâhım buyur! Senin eşin ortağın yoktur. Buyur Allâhım buyur! Hamd senin, nimet senin, mülk senin. Bunların hiçbirinde eşin ortağın yoktur." (MU/1694,1700,VN/1322)

"Dünya köpeklerin talib olduğu bir leş gibidir." (MU/291)

"Aşktan ölen şehittir."(MU/134,VN/1296).

"Ölmeden önce ölünüz" veya "Ölmeden önce nefse ait heva ve heveslerden vazgeçiniz."(M/78, MN/525-27 1334)

"Onlar benim dünyadan (öpüp) kokladığım iki reyhanımdır."
(VN/382)

"Fatıma, Meryem hariç, cihan kadınlarının efendisidir."
(MN/479)

"Ali'den başka genç (yiğit, er), Zü'lfikar'dan başka kı-
lıç yoktur."(MN/469-70)

"Bir parmak ucu daha yaklaşıyordum muhakkak yanardım."
(NA/13)

Peygamberler

Allâh tarafından insanları tebliğe memur edilen kişiler, peygamber, nebi, enbiyâ ve resûl kelimeleri ile karşılanmıştır.

Cenâb-ı Hak enbiyâyı cevherden yaratmıştır:

Geldi bir mevc gevher oldu enbiyâ
Dahi bir mevc incü oldu evliyâ MU/47

Peygamberlerde hased olmaz, ancak gıpta olur:

Gıptadur buña hased dime i cân
Enbiyâlardan hased gelmez revân MN/227

Bütün peygamberlerin. tebliğ vazifesini gereği gibi yerine getirip getirmediği hususu, ümmetlerinden sorulacaktır:

Kamu peygamber sorılır iy güzîn
Ümmetinden işbu sözi bil yakîn VN/316

Peygamberler, velîler de diğer insanlar gibi ölümlüdür. Dünya peygamberlere kalmaz ve evliyâyâ mahrem olmaz - ken kime kalabilir?

İşbu câlem enbiyâyâ kalmadı
Evliyâyâ dahi mahrem olmadı VN/820

Peygamberler diğer insanlardan Allâh'a ibâdet ve kul-luk dereceleri açısından üstündürler. Ancak, Hz.Peygamber bütün peygamberlerin de en ulusudur. Cennete ilk girecek peygamberdir. Diğer peygamberler, bu dünyada Onun nâibidir(VN/622, M/202):

Enbiyâdan oldu efdal ol Emin
Ümmeti hem kalan ümmetden yakîn VN/626

Bir beyitte de, peygamber "peygamber ü hem Kitab hakkı" şeklinde tazîm ifâdesi içinde kullanılmıştır (İM/28).

Hz.Âdem

Hz. Âdem, ilk yaratılan insan olması, topraktan yaratılması, anasız babasız oluşu, Hakk'ın Ona secde emrine meleklerin uyması ancak şeytanın kıskanarak uymaması gibi çeşitli hususlarla birlikte ele alınır.

Hz. Âdem cisim olarak ilk yaratılmıştır. Rûhen ise Hz. Muhammed ilk yaratılmıştır (bkz. Hadîsler; M/157). Hattâ Âdem "ilm-i cism" arasındayken Hz. Peygamber "cümle esmâya" nebî idi;

Uş didüm nice nebî idi o cān
Şu ile balçıkdağın Âdem i cān

Ya' nî 'ilm-i cism arasındayken ol
Cümle esmâya nebîydi bil Resûl M/200-01

O anasız babasız yaratılmıştır:

Hakk anı topraktan itdi halk i cān
Atası anası yok durur 'ayān VN/1203

Cenâb-ı Hak, Âdem'i yarattıktan sonra meleklerle secde emrini vermiş, bütün melekler bu emre uyarken, şeytan kendisinin ateşten Âdem'in ise topraktan yaratıldığını ve ateşin toprağa galip geleceğini belirterek secde etmez. Bu olay onun reddedilmesine sebep olur (MU/1445-55). Âdem'e ilk secde eden melek İsrâfil'dir (MU/1597).

Hz. Âdem'in lakabı Safiyyullâh'tır (MU/671). O ve Havvâ yaratılmadan önce yer yüzünde cinler hüküm sürmekte imiş (MU/1415). Âdem yaratılış hazinesinin kilidinin dilidir. O vücûda geldikten sonra hazine açılır:

Âdem ol hazne kilîdi dilidür
Çün vücûda geldi hazne açılır MU/1466

Hz. Peygamber ile Hz. Âdem mukayese edilerek, Âdem'in "oğlum kızım" derken Hz. Peygamber'in "ümmetim" diyeceği beyan edilir:

Diye Âdem oğlum u kızum bentüm
Sen diyesin ümmetümdür iy cânum MN/702

Hz.Peygamber'in Mirâc'da birinci gökte karşılaştığı Hz.Âdem, bir rivâyete göre Beyt-i Mamûr'un bânîsidir (MN/187-88,501).Tûfân'da göğe ağıdırılmıştır. Bazılarına göre ise melekler yapmış, Âdem zamanı gelince yere indirilmiş, Nûh Tûfânı'nda ise göğe ağıdırılmıştır (MN/500-505).

Hz.İdrîs

İdrîs peygamber Âdem'in oğlu Şis'in soyundandır. Kendisine İdrîs denilmesinin sebebi Allâh'ın kitabından ve İslâm Dini'nin sünnetinden, Âdem ve Şis'in sahifelerinden çok çok ders yapmış olmasıdır.

Hz.Peygamber rivâyete göre Mirâc'da Hz.İdrîs'i dördüncü kat gökte -belki Hz. İsâ gibi-cismiyle görmüştür (MN/207-08):

Belki İdrîs'i dahı bil kim Resûl
Cismi ile gördi şeksüz kıl kabûl MN/296

Meryem Sûresi 57. âyetinde bildirildiği üzere, Cenâb-ı Hak onu pek yüce bir makâma yükseltmiştir:

Zîre kim kendü Kitâb'ında o şâh
Bil " رَفَعْنَا مَكَانًا " didi ilâh MN/297

Hz.Nûh

Kur'ân'da adı zikredilen ulü'l-azm peygamberlerdendir.

İncelediğimiz eserlerde Nûh,kendine inanmayan kavmi üzerine gelen Tûfân felâketi ile ilgili olarak geçmektedir. Bu Tûfân'da Hz.Nûh'un yakınlarından başka herkes helâk olduğu için o, insanlığın ikinci atası anlamında Ebu'l-Beşer-i Sâni olarak kabul edilmiştir.

Nûh Tûfânı, Beyt-i Mamûr hakkındaki rivâyetlerden bahsederken geçmektedir (bkz. Beyt-i Ma'mûr):

Çünkü Tûfân-ı Nûh oldu iy ğani
Hak Pa'âlâ göge ağdurdı anı MN/505

Lakabı Neciyullâh'tır (MU/671).

Hz. Peygamber'e Mîrâc gecesinde Cenâb-ı Hak Nûh'un gemisine karşılık yer yüzünü "mescid-i pâk" eylemiştir. Bu sâ-yede Ümmet Sırât'ı şahlar gibi mescidler içinde rahatça geçecektir:

Didi Nûh'a sen gemi virdüñ i şâh
Ümmetin kurtarduñ anuñ yâ ilâh

Didi saña yir yüzini iy hümâm
Mescid-i pâk eyledüm anı tamâm

Ümmetüñ mescidler içre şâh-vâr
Ol Sırât'ı giçeler çün mâh-vâr MN/711-13

Hz.Sâlih

Hz.Sâlih,Nûh peygamber'in oğlu Sâ'm'ın soyundandır. Gönderildiği Semûd kavminin mucize istemesi üzerine bir kayadan çıkardığı devesi dolayısıyla anılır:

Ol 'Alî didi şu taşdur iy halîl
Şâlih'üñ devesi andan çıkdı bil VN/1244

Cennete gidecek hayvanlar içinde Sâlih'in devesi de vardır:

Birisi hem nâka-ı Şâlih i yâr
'İcl-i İbrâhîm biri de âşikâr VN/986

Hz.İbrahim

Metinlerde Halil ve Halilullâh olarak da anılan Hz. İbrâhîm, akıl ve mantık yoluyla Hakk'ı bulması, Nemrûd tarafından ateşe atılması ve bu esnâda Allâh'a sığındığı için Halil veyâ Halilullâh adını alması, Kâbe'yi binâ etmesi ve Mirâc'da Hz.Peygamber'i yedinci gökte karşılaması gibi çeşitli tasavvurlar içinde, daha çok telmihen zikredilmektedir.

Hz.İbrâhîm'in sırasıyla yıldızları, ayı ve güneşi rabbi sanması ve sonunda hepsinin battığını görmesi, bunun üzerine "Ben batanları sevmem" (En'âm,VI/76) diyerek bütün bunların sahibinin rabbi olduğu neticesine akıyla varmasına işaret edilir (1):

Gel bu âfelden geç imdi çün Halîl
İresin tâ Hazret'e Rabbün Celîl MN/1272

Hz.İbrahim, Nemrûd'a karşı gelerek kavmini îmâna davet ettiği ve onların inançlarını reddettiği için Nemrûd tarafından ateşe atılmıştır. Ancak, ateşe atıldığı sırada Ceb-râîl'den gelen yardım teklifini, dileğinin sadece Hak'tan olduğunu belirterek geri çevirmesi üzerine, Cenâb-ı Hak da ateşe "soğuk ve sâlim ol" (Enbiyâ,XXI/69) emrini verir. Ateş de o anda gül bahçesi olup Hz.İbrahim'e zarar vermez. Bu hadise de Hz. İbrahim Hakk'a güvendiği için Halilullâh adını almıştır. Bu hadiseye çeşitli yönlerden işaret eden beyitler ise şunlardır:

Kimi İbrâhîm Halîlu'llâh olur
Kimi Muhammed Habîbu'llâh olur MU/673

Assısını isteyen oldu Halîl
Bil ziyânın isteyen oldu zelîl MU/1215

Hoş amel itdi ise oldu Halîl
Luţf ile itdi nazar aña Celîl NA/345

(1)Hadisenin tamamı için bkz. En'âm Sûresi 76-79. âyetler.

Dostlarına gör ne luḫf eyler Celīl

Sen de sa'y eyle ki olasın Ḥalīl VN/1238

H.z.Peygamber Mīrāc'da H.z. İbrāhīm'i görmüş ve H.z. İbrāhīm Gna "ey sālīh oḡul" diye hitab etmiştir (MN/247). Ve yine Mīrāc'da Cenāb-ı Hak, H.z. Muhammed'e, Nemrūd'un ateşini gülistana çevirmesine karşılık ümmetine cehennem odunu gülistan edeceği müjdesini vermiştir:

Didi İbrāhīm odı " بَرْدٌ وَسَلَامٌ "

Eyledün di baña n'itdün iy Selām (bkz.Āyetler)

Didi saña ümmetüne iy güzīn

Ṭamu odın gülsitān itdüm yakīn MN/714- 15

H.z. İbrāhīm Allāh'ın emriyle oḡlu H.z.İsmāīl ile Kābe'yi inşā etmiştir(NA/80). Ayrıca cennete girecek on hayvandan birinin H.z.İbrāhīm'in buzaḡısı olduğundan bahisle anılmaktadır((VN/986).

H.z.İsmāīl

H.z.İbrāhīm'in Hacer'den olan oḡludur. Kābe'yi babası ile birlikte bina etmiş ve ilk örtüyü o örtmüştür.

H.z.İsmāīl zemzem suyu ve kurban edilme hadisesi ile ilgili olarak anılmıştır.Bu hususlar Mīrāc'da Cenāb-ı Hak ile H.z.Peygamber arasındaki konuşmada geçer:

Didi zemzem virdün İsmā'īl'e sen

Didi Kevser virmişem bil saña ben

Didi kurbān virdün İsmā'īl'e hem

Didi virdüm ümmetün' iy muḫterem

Ol Yahūdī'yle Nasārāyī tamām

Ümmetüne kurbān olsun yā İmām MN/716-18

Ayrıca cennete girecek on hayvandan biri de H.z.İsmāīl'in keş (koç)idir (VN/987).

Hz.Yûsuf

Hz.Yûsuf,Hz.İshak'ın oğlu Yakûb'un oğludur. Hz.Yakûb'un 12 oğlundan en çok sevdiğidir. Kardeşleri tarafından kiskanılıp bir kuyuya atılmış,ancak oradan kurtarılıp sonunda Mısır'a sultan olmuştur.

Hz.Peygamber Mîrâc'da onu üçüncü gökte görmüştür. Çok güzeldir, güneş gibi etrafa şûle vermektedir (MN/201-02):

Anda dahı bir nebî görd' âşikâr
Hüb u zibâ gün bigi ol şu'le-dâr MN/200

Ârif, Hz.Yûsuf'un Mısır'a sultan olma hadisesine ise şöyle işaret etmektedir:

Olmayan kul Mısır'a sultân olmadı
Olmayan şakird hem üstâd olmadı MU/334

Hz.Mûsâ

Kendisine Tevrât gönderilen Hz.Mûsâ ulü'l-azm peygamberlerdendir.Nesebi Hz.İbrâhim'e kadar varmaktadır.

Mesnevîlerde Hz.Mûsâ, Hz.Peygamber'le Mîrâc'da karşılaşması, Cona namazla ilgili tavsiyelerde bulunması, Tûr'da ilâhî hitaba mazhar oluşu, asâsının yılan haline gelme mucizesi ve Firavun'un zulmü gibi çeşitli hadiselerle işaretle söz konusu edilmiştir.

Cenâb-ı Hak Hz.Mûsâ'ya Tûr-ı Sinâ'da tecelli etmiş bu hadiseden dolayı da Kelim olarak anılmıştır:

Kimine Mi'rac balık karnın kılur
Kimine Tûr içre tecell' irgürür MN/78

Mûsâ'ya "ayakkabılarını çıkar" emri verildiği halde Hz.Peygamber'e Arş üzre ayakkabıyla bastırılmıştır ki Arş bununla övünstün (MN/241-42):

Mûsâ'ye na'leynüñi " قَاتِلْع " didi
"Arş'a na'lînle anı kıldı revân (bkz.Âyetler)

Hz.Peygamber, Mirâc gecesinde Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak tarafından övülen Hz. Musa kavmi ile de karşılaşmıştır (A'râf,VII/159; MN/1010-95).

Hz.Mûsâ, Mirâc gecesinde Hz.Peygamber'i görüp izzetine gıpta etmiş ve ağlamıştır (MN/223-27).Hz.Peygamber altıncı gökte karşılaştığı (MN/218-19) Hz.Mûsâ ile Hak'tan dönerken de karşılaşır. Bu sırada elli vakit namazın farz kıldığını Hz.Peygamber tarafından söylenince, Hz. Mûsâ buna ümmetinin dayanamayacağını, Cenâb-ı Hak'tan hafifletmek üzere geri dönmelerini ister.Hz.Peygamber bunun üzerine beş kez gidip gelir, en sonunda elli vakit sevâbıyla beş vakit namazla geri döner. Hz.Mûsâ tekrâr gitmesini isterse de utandığını söyleyerek gitmez (MN/849-66)

Hz.Mûsâ Cenâb-ı Hak'la konuştuğu için Kelîmullâh olarak anılmıştır. Ârif, ona Kelîm veya Kelîmullâh denmesinin sebebini ve Kelîm ile Habîb'in farkını, Habîb'in Kelîm'e üstünlüğünü Cenâb-ı Hak'ın Mûsâ'ya hitabı ile açıklar (MN/231-41, 1298-1314):

Hem Kelîm oldur ki beni sever ol
Bil Habîb ol ben sevem kıldum kabûl MN/236

Didi Hazret benüm için iy Kelîm
Dostumı sevdün mi cāndan iy halîm MN/1312

Hz.Mûsâ'yı sihirbazlıkla suçlayan Firavun ve kavmi onu imtihana davet ederler.Sihirbazlar ellerindeki ipleri ve sopaları attıklarında hepsi birer yılan olur.Ancak, Hz.Mûsâ'nın asâsı Allâh'ın yardımıyla hepsinden büyük bir yılan olup diğerlerini yutar. Kıyamete kadar bu yılan acıkmayacaktır. Hz.Mûsâ esasını kendisine nisbet ettiği için sihirbazların sihrini yuttu:

Didi kim " *عيسى* " iy ilâh
Tayanurvan üstine iy pâdişâh (bkz.Âyetler)

Mūsā çün kendüye nisbet itd' anı
Yutdı ol cāzūlaruñ hep sihrini MU/1630

Ol Mużar didi nedür şol ten kim ol
Yidi ayruk acmayısar iy uşul

Ol 'Alī Mūsā 'asāsıdur didi
Cāzūlaruñ sihrini hep ol yidi

Tā kıyāmet acmayısardur yakın
Uş cevābını didüm iy pāk-dīn VN/1224-26

Hız.Mūsā kavmiyle Mısır'dan Firavun'un zulmünden kurtulmak üzere kaçarken önlerine çıkan denize Allāh'ın emriyle asāsını vurmuş, denizde on iki yol oluşmuştur⁽²⁾. Arif bu hādiseye işāret eder. Ancak burada Mūsā'nın asāsını vurduğu deniz değil Nīl Nehri'dir:

İrdiler Mūsā'ya ol dem iy halīl
Mūsā darb itdi 'asāyı Nīl'e bil VN/1232

Ayrıca, Hız.Mūsā'nın kavmi on iki kola ayrıldığı için on iki yol olduğu ve birbirlerini görmeleri için deniz içindeki bu yollara pencereler da açıldığı belirtilir:

On iki şıbt idi Mūsā kavmi hem
Dutdı her şıbt bir yolu iy muhterem

Pencereler oldı yollar(a) i yār
Tā göreler birbirini āşıkār VN/1235-36

Mesnevilerde Hız.Mūsā'yı Kelīm, Kelīmullāh gibi isimleri yanında halīm, selīm gibi sıfatlarla da anıldığını görmekteyiz (MN/233,866,13D6,1310).

(2) Şuarā,XXVI/63.

Hz.Hârun

Hz.Mûsâ'nın kardeşidir. Cenâb-ı Hak tarafından Mûsâ'ya vezir ve destek olmak üzere peygamberlikle vazifelendirilmiştir⁽³⁾.

Mi'râcû'n-Nebî'de Hz.Peygamber'in Hz.Hârûn'u beşinci gökte gördüğü zikredilir(MN/213-14).

Hz.Hızır

Peygamberliği kesin olmayan Hızır (A.S.) yalnız bir beyitte Âb-ı Hayât ile birlikte geçmektedir.

Hz.Peygamber'e Mirâc'da Cenâb-ı Hak, Hızır'a verdiği Âb-ı Hayvân'a mukabil Selsebîl ırmağını armağan ettiğini bildirmiştir:

Didi virdün Âb-ı Hayvân Hızır'a hoş
Didi saña Selsebîl ırmağı uş MN/727

Hz.Yûnus

Hz.Yûnus, Hz. Yakûb'un oğlu Bünyamin'in oğludur. Kur'ân-ı Kerîm'de Zû'n-nûn (balık sahibi) olarak anılır⁽⁴⁾.

Yûnus peygamber, balık tarafından yutulması hâdisesine işaretle ve Cenâb-ı Hakk'ın Hz.Peygamber ile konuşmasında geçer. Hz.Peygamber'in mirâcî Arş üzre, Yûnus peygamberin mirâcî ise balık karnında olmuştur(MN/723, VN/1215):

Kimine mi^c râc balık karnın kılur
Kimine tûr içre tecellî ırgürür MN/78

(3)Furkan,XXV/35, Kasas,XXVIII/35.

(4)Enbiya,XXI/87.

Hz.Dâvûd

İbrahim peygamberin oğlu İshak soyundandır.Hz. Süleyman'ın babasıdır.

Hem peygamber hem hükümdâr olan Hz.Dâvûd, kendisine indirilen Zebûr dolayısıyla zikredilir. Cenâb-ı Hak, Hz.Dâvûd'a indirdiği Zebûr'a karşılık Hz.Peygamber'e En'âm Sûresi'ni vahyetmiştir. Ayrıca bir beyitte sesine de işaret edilmiştir:

Didi kim Dâvûd'a virdüñ sen Zebûr
Didi saña "Sûre-i En'am" i Nûr MN/ 722

Dâvûd âvâzı saña hoş sâz ola
Dün gün anda ma'şûk ile nâz ola MU/188

Hz.Süleymân

Hz.Dâvûd'un oğlu olan Hz. Süleyman da hem peygamber hem hükümdârdır.

İncelediğimiz eserlerde, ins ü cinne, rüzgara hükmettiği, tahtıyla birlikte rüzgâr tarafından istediği yere götürüldüğü ve Kur'ân-ı Kerîm'de de zikredilen karınca hâdisesi⁽⁵⁾ ile ilgili olarak zikredilir(VN/1221-23,MU/997-98).

Hz.Süleyman cân, tahtı ise ten için benzetme unsuru olarak geçmektedir:

Pes Süleymân'dur bu cân çün seyr ider
Kamu bâğa köşk ile bile gider NA/135

Ârif, kendisini "Süleymân-ı zamân" olarak nitelendirir:

Kudretüm irdi tamâmet milküme
Zîre kim oldum Süleymân-ı zamân G.III/5

Ayrıca, Hz.Süleymân'ın hayvanların dilinden anlaması ve onlarla konuşabilmesi mucizesine de işaret edilmiştir:

Kuş dilinden saña virdüm hoş haber
Çün Süleymân'am bu gün ben mu'teber MU/996

(5)Neml,XXVII/18-19.

Hz.Üzeyr

Hz.Üzeyr, Harun peygamberin soyundandır. Israiloğullarına peygamber olarak gönderilen Üzeyr (A.S.), cennete girecek olan on hayvandan bahisle geçer. Bu on hayvandan biri Hz.Üzeyr'in merkeb (hımâr)idir:

Biri ʿÜzeyr'üñ hımârı iy cüvân
Biri Belkīs hüdühüdi durur ʿayân VN/989

Hz.Üzeyr'in hımârı ile ilgili hadise Bakara Süresi 259.âyetinde zikredilmektedir.

Hz.Zekeriyyâ

Hz.Zekeriyyâ Dâvûd (A.S.) soyundandır.

Hz.Zekeriyyâ Beytü'l-Makdis'e annesi tarafından adanan Hz.Meryem'e hâmi olmayı ister, ancak kavmi bunu kabul etmez ve kur'a çekmeyi önerirler.Hz.Zekeriyyâ ve diğer âlimler Tevrat yazarken kullandıkları kalemlerini suya atarlar. Allâh'ın yardımıyla Hz.Zekeriyyâ'nın kalemi su üstünde kalır ve böylece Hz.Meryem'i himaye etme yetkisi ona verilir. Bu hadise Kur'an-ı Kerim'de zikredilmektedir⁽⁶⁾.

Ârif, bu hadiseye şöyle işâret eder:

Her kişi itdi tekeffül bu kıızı
Hem Zekeryâ dahı itdi bu sözi MN/694

Ol Zekeryâ kalemin baturmadum
Meryem'i bil kim âna ısmarladum MN/697

(6)Al-i İmrân, III/37.

Hz.Yahyâ

Hz.Zekeriyâ'nın oğlu ve Hz. İsa ile teyze çocuklarıdır.

Hz.Peygamber Mirâc'da Hz.Yahyâ'yı ve İsa'yı ikinci gökte görmüştür:

Cebre'îl didi Resûl'e vir selâm
 'İsâ vü yahyâ bu iki iy hümâm MN/195

Hz.İsâ

Ârif'in eserlerinde Hz.İsâ, Hz.Peygamber'in onunla ikinci gökte karşılaşması ve kendisine verilen Mâide mucizesi dolayısıyla zikredilir.

Hz.İsâ havarilerine otuz gün oruç tutmalarını söyler. Tuttukları otuz gün orucun sonunda Hz.İsâ'dan Allâh'a duâ etmesi ve kendilerine sofranın indirilmesini isterler. Cenâb-ı Hak da Hz.İsâ'nın duâsını kabul eder ve gökten sofranın iner⁽⁷⁾.

Hz.Peygamber'e Hz.İsâ'ya indirilen sofranın mukabilinin kıyamette verileceği bildirilir:

Didi virdün Mâide 'İsâ'ya sen
 Didi kıyamette virem saña ben MN/720

Hz.İsâ'ya indirilen İncil'e karşılık, Hz.Muhammed'e İhlâs Sûresi vahyedilmiştir:

Didi virdün 'İsâ'ya İncil'i sen
 Didi saña "Sûre-i İhlâs"ı ben MN/729

(7)Mâide,V/112-15.

Rivâyete göre Hz.Peygamber, Hz.İsâ'yı Mirâc'da bedeniyle görmüştür(MN/195):

Lîk 'İsâ'yı bedenle gördi bil
Böyle dimişdür bu sözi anlaşıl MN/ 295

Ayrıca Hz.İsa, babasız doğması ve üç saatde dünyaya gelişi, dördüncü kat göğe yüceltilmesi gibi hususlarıyla ele alınır. Bu sebeplerden dolayı da Hristiyanlar, Hz. İsa'yı Al-lâh'a ortak koşmuşlardır(VN/1208,1247):

'İsî gerekdür ki tâ çarum semâ
Per kâkup a'lâya tuta anda câ MU/1965

Zîre 'İsâ'yı göge ref' itdiçün
Niceler ortağı didi zü-fünün MN/63

Hz.Muhammed

Ârif'in üç mesnevisi (Mevlidü'n-Nebi, Mi'râcü'n-Nebi ve Vefâtü'n-Nebi)Hz.Peygamber'in doğumu, Mirâc mucizesi ve vefâtını konu edindiğinden tabii olarak mevzuu da Hz.Muhammed etrafında toplanmaktadır. Bu itibarla, Resulullâh'ın doğumu, hayatı, isim ve sıfatları, fiziki özellikleri, şefkati, rahmeti ve ölümü gibi konular, çeşitli tasavvurlar içinde benzetmeler ve hikayelerle, âyet ve hadislerle desteklenerek ele alınmıştır.

İncelemede tek tek ele aldığımız isimleri yanında Hz.Muhammed'e hitaben şâh, cân, canlar canı, canım, şerif ve güzîn gibi kelimelerin de kullanıldığını tesbit ettik.

Hz.Peygamber'in fiziki özellikleri ile ilgili olarak ise Hz.Ali'den naklen şu bilgiler kaydedilmiştir:

Orta boylu, değirmi başlı, beyzi alınlı, kara gözlü ve çatık kaşlıydı. Dişleri aralıklı, güldüğü zaman nur saçardı.Yemeği az yerdı, âdetâ karnı arkasına yapıştı. Göğsü hariç, vücudunun hiçbir yerinde kıl bulunmazdı. Ayası kalındı. İki omuz küreği arasında nübüvvet mührü vardı ve üzerinde "Lâ ilâhe illallâh Muhammeden Resulullâh" yazılıydı⁽¹⁾(VN/1059-66).

Ayrıca Ârif, Hz.Peygamber'in kokusunun müşk ve terinin ise anbere benzediğini ve Cenâb-ı Hakk'ın gülü, O'nun terinden yarattığını belirtir :

Kokusu müşk ü deri^canber i yâr
Güli ol derden yaratdı Kirdgâr M/142

(1)Resulullâh'ın iki omuz küreği arasındaki yazıyla ilgili rivayetin yanlış rivayetlerden olduğu Asr-ı Saadet'te kayıtlıdır.(Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Sa'âdet, Çev.Ömer Rıza Doğrul,günümüz Türkçesine uyarlayan:O.Zeki Mollaoğlu,Eser Neşr. İstanbul, 1977,C.III,s.165.)

Hz.Muhammed'in isim ve sıfatlarını tesbit ederken esas olarak Delâil-i Hayrât Şerhi'ne bağlı kaldık. Ancak bunun dışında Hz.Peygamber'e isim olmuş çeşitli kelime ve terkipleri de isim gibi telakkî ederek burada zikrettik.

Abdullâh: Abdullâh Allâh'ın kulu demektir. Hz. Peygamber için Kur'ân-ı Kerim'de beş yerde Abd⁽²⁾, bir yerde Abdullâh⁽³⁾ olarak geçen bu isim Ârif'in eserlerinde bir beyitte Hz. Peygamber'e Cenâb-ı Hakk'ın neden Abdurrahmân veya Abdurrahîm demeyip Abdullâh dediğini beyan maksadıyla zikredilir:

Ol Resûl'e nişe 'Abdu'llâh didi
'Abdurahmân yâ Rahîm hem dimedi M/183

Ârif ilerleyen beyitlerde bunun sebebini şöyle açıklar:

Hz.Peygamber ism-i A'zam olan Allâh isminin mazharıdır. Kâinattaki bütün varlıklar bu mazhardan zuhur etmiştir. Bu yönüyle Hz.Peygamber bütün bu varlıkların rabbıdır. Ancak Allâh'ın mazharı olması yönüyle ise Allâh'ın kuludur.İşte bu sebeple Ona Abdullâh ismi verilmiştir(M/184-85).

Ahmed: En çok hameden, öven anlamına gelen bu ismi Hz.Peygamber'e mübarek nuru yaratıldığından bu âleme gelinceye kadar türlü türlü hamd ve tesbih ettiği için melekler vermiştir. Yer yüzünde bilinen meşhur ismi Muhammed olduğu gibi göklerde de Ahmed'dir⁽⁴⁾.

(2)Bakara, II/23; İsrâ, XVII/1; Kehf, XVIII/1; Furkan, XXV/1; Necd, LIII/10.

(3)Cin, LXXII/19.

(4)Kara Davud, Delâ'il-i Hayrât Şerhi, Terc. Abdulkadir Akçiçek, Merve Yay. İstanbul, 1975, s.69.

Kur'ân-ı Kerim'de de Hz.İsâ tarafından bu isimle müjdelendiği bildirilir⁽⁵⁾.

Şâir, Ahmed ve Ahad arasındaki tek harflik farktan yola çıkarak şöyle der:

Kaṭralık gitdi hemân bahr oldı ferd
Mîm-i Ahmed mahv olup oldı Ahad MN/1672

Ahmed atıldı Ahad deryâsına
Cân fidâ itdi o ma^cşûk yasına NA/9

Beşir: Hz.Peygamber Allâh'ın emirlerini yerine getirenlere, yasak olanlardan kaçınanlara lutfunu bildirdiği için müjdecî anlamında Beşir adıyla anılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz.Peygamber, Cenâb-ı Hakk'ın kâmil müjdecîsi anlamında Beşir, Mübeşşir; gerçek korkutucu ve haberci anlamında Nezir olarak isimlendirilmiştir⁽⁶⁾.

Ârif Hz.Muhammed'in Beşir ismini genellikle Kur'ân-ı Kerim'deki bu âyetlere uygun olarak Nezir ismiyle birlikte kullanmıştır(MN/863,1034,1119, VN/190,712,807):

Biri dahı şamuyı ben iy Nezir
Bil yaratdum kâfir için iy Beşir MN/805

Dâî: Resûlullâh bütün insanları din ve imâna davet ettiği için bu adla anılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de: "Allâh'ın davetçisine icâbet edin. Ona iman edin ki (Allah) sizin günahlarınızdan bir kısmını yarlıgasın ve sizi çok elem verici bir azaptan kurtarsın"⁽⁷⁾. meâlindeki âyet ile Ârif'in aşağıdaki be-

(5)Saf,LXI/6.

(6)Bakara,II/119;Ahzâb,XXXIII/45; Fâtır,XXXV/24.

(7)Ahkâf,XLVI/31.

yitte kısmen verdiği "Ey peygamber, biz seni hakikaten bir şahid, bir müjdecî ve bir korkutucu ve Allâh'a Onun emir (ve tesiri) ile bir davetçi ve nur saçan kandil olarak gönderdik"⁽⁸⁾ meâlindeki âyette, Hz. Muhammed Dâî olarak anılmıştır:

Hak didi aña Beşîr ü hem Nezîr
Hem dahî Dâ'î Sirâc u hem Münîr VN/807

Dürr-i Yetim: Sadeftede tek olan iri, büyük inci anlamına gelen bu terkîb, Hz. Peygamber'e dünya ve ahiretin incisi olduğu eşi ve benzeri bulunmadığından dolayı verilmiştir. Bir beyitte geçer:

Didi Mâlik bilgil iy Dürr-i Yetîm
Dünyede bunlar yidi mâl-ı yetîm MN/963

Ebtahî: Batha (Mekke)ya nisbeten Hz. Muhammed'e Ebtahî (Mekkeli) denmiştir:

Hem Kureyşî Ebtahî şahib-keâm
'Aşîk-ı bî-çâresiyem iy imâm MN/124

Ebü'l-Kâsım: Hz. Peygamber, ilk oğlu Kasım'a izâfeten "Kasım'ın Babası" anlamında bu künye ile anılmıştır:

Didi yâ Ahmed selâm olsun saña
Yâ Ebâ'l-Kâsım selâm olsun saña VN/1037

Emîn: Hz. Muhammed peygamberliğinden önce de bu isimle meşhurdu. Ona, güvenilirliği, emanet sahibi olması ve Allâh indinde itab ve ikabdan emîn olması dolayısıyla bu isim verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de "Orada (melekler arasında) kendisine itaat olunandır, (vahy husûsunda) bir emîndir"⁽⁹⁾ buyu-

(8) Ahzâb, XXXIII/45-46.

(9) Tekvîr, LXXXI/21.

rulmaktadır.

Enbiyâdan efdal oldu ol emîn
Ümmeti hem kalan ümmetden yakîn VN/626

Emin, Cebrâil'in de ismidir(VN/577,704).

Fahr-ı Âlem, Fahr-ı Âlemîn, Fahr-ı Cihan: Cenâb-ı Hakk'ın âlemleri yaratış sebebi olan Hz. Muhammed âlemlerin övüncüdür. Onu "İlâhü'l-Âlemîn" sevmiştir. Elbetteki âlemlerin övünç kaynağı olacaktır:

Seyyidü'l-Kevneyn (ü) Fahrü'l-Âlemîn
Sevdi anı ol ilâhü'l-Âlemîn MU/321

Bütün kâinat Onun nuruyla aydınlanmaktadır:

Ol dü'âlem güneşi Fahr-ı Cihân
Rüşen andandur bu kevn ile mekân NA/196

Fasih: Bir hadîste de işaret edildiği gibi (10) Hz. peygamber Arab'ın en güzel ve yerinde söz söyleyeni olduğundan Fasih, Fasihü'l-Lisân olarak anılmıştır:

Bu iki Mi'râc dahı oldu şahîh
Ikisini dahı kıldı ol Faşîh MN/1699

Habîb, Habîbullâh: Sevilmiş, beğenilmiş, sevgili anlamlarına gelen Habîb, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'in her fiilinden razı olduğuna işarettir. O Allâh'ın ve bütün mahlukâtın sevgilisidir:

Görme misin Fahr-i Âlem Muştafâ
Ol Habîb ü hem Resûl-i Müctebâ MU/320

Kimi İbrâhîm Halîlu'llâh olur
Kimi Muhammed Habîbu'llâh olur MU/673

(10) Keşfü'l-Hafâ, C. II, h. nu: 609.

Ârif, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Mûsâ'ya hitabı ile Habîb ile Kelîm'in farkını şöyle dile getirir:

Ahmed'i kendüzüne kılduñ Habîb
Fark nedür beyne'l-Kelîm ü ve'l-Habîb

Didi Hazret Mûsâ'ya kim iy Kelîm
Sol kula dirler Kelîm bil iy halîm

Kim rızâm isteyüben kıla 'amel
Çekmeye dünyâ için tûl-ı emel

Bil Habîb ol ben rızâsın isterem
Gönüli ne diler anı ben virem

Hem Kelîm oldur ki beni sever ol
Bil Habîb ol ben sevem kıldum kabûl MN/232-36

Ayrıca bir beyitte Hz. Peygamber Cebrâil'e hitaben "habîbim" der(VN/559).

Halîl: Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrahim kasdıyla geçen Halîl⁽¹¹⁾, Hz. Muhammed için de isim olmuştur. Dost, arkadaş, husûsuyla Allâh dostu anlamına gelen bu ismin Delâil-i Hayrât Şerhi'de Halîlü'l-Rahmân şeklinde bizzat Hz. Peygamber tarafından kendisine verildiği zikredilmektedir⁽¹²⁾.

Halîl ismi, zaman zaman Cebrâil, bazan Mirac'da diğer peygamberler ve bazan da Allâh tarafından Hz. Muhammed'e hitaben kullanılmıştır:

Didi ger sen olmasayduñ yâ Halîl
Gökleri yaratmaz idüm ben Celîl MU/322

Didi girü yâ Muhammed istegil
Maşşuduñı neyse virem iy Halîl MN/772

(11) Nisâ, IV/125.

(12) Kara Davud, a.g.e., s.214.

Hâşimî: Hz. Muhammed Kureyş kabilesinin Hâşimî oğullarındandır. Dedesi Abdülmuttalib'in babasının adı Hâşim'dir. O nesebine nisbetle bu isimle anılmıştır:

Didi size söyleyendür ol nebî
Ol Muhammed Ümmî'dür hem Hâşimî MN/1017

Hâtemü'r-Rüsûl: Hz. Muhammed en son peygamberdir. Nübüvvet ve risâlet onunla son bulmuştur. Ayet ve hadislerle (13) de teyid edilen bu husus dolayısıyla Hz. Peygamber'e resûllerin sonuncusu ve resûllerin mührü anlamında Hâtemü'r-Rüsûl denmiştir:

Seyyidü'l-Kevneyn Hâtemü'r-Rüsûl
Kalb-i mü'min 'Arş-ı Rahmân didi ol NA/62

Hayrû'l-Beşer, Hayrû'l-Enâm: Bütün insanların ve peygamberlerin en hayırlısı olduğu için Hayrû'l-Beşer ve Hayrû'l-Enâm denmiştir:

Çün okıdı hutbeyi ol mu'teber
Hasta düşdi ol gün ol Hayrû'l-Beşer VN/422

Pes Resûl ikrâm ile virdi selâm
Didi anlar gelgil iy Hayrû'l-Enâm MN/196

İmâm: Hz. Peygamber bütün peygamberlerin ve ümmetin önderi olduğundan bu isimle anılmıştır. Mirâc'da cümle peygamberlerin ruhlarına imam olup namaz kıldırmıştır. Delâil-i Hayrât Şerhi'nde İmamü'l-Muttakîn olarak geçen bu isim takvâ ve verâ sahiplerinin önderi olduğundan verilmiştir (14). Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur: "Allâh katında en kerem-

(13) Mâide, V/3; Ahzâb, XXXIII/40; Mehmed Sofuoğlu, Sahih-i Buhârî ve Tercemesi, C.VII, s. 3330-32.

(14) Kara Davud, a.g.e., s. 212.

liniz en fazla muttakî olanınızdır"(15).

İncelediğimiz eserlerde Hz.Peygamber'e İmâm hitabı Cenâb-ı Hak, Cebrâil, Hz.İdrîs, kızı Fatıma ve Mirâc'da karşılaştığı Hz.Mûsâ ümmeti tarafından yapılır:

Ol Yahūdî'yle Nasārâyî tamâm
Ümmetüne kurbân olsun yâ İmâm MN/718

Kelîm: Resulullâh Mi'râc'da Cenâb-ı Hak ile vasi-
tasız konuştuğu için bir ismi de Kelîm'dir. Delâil-i Hayrât
Şerhi'nde Kelîmullâh(16) olarak geçen isim, aynı zamanda Tûr-ı
Sînâ'da ilâhî hitaba mazhar olan Hz.Mûsâ'nın da ismidir:

Bu ne rif'atdür Resûl'e iy nedîm
K'ol Habîb oldı vü hem oldı Kelîm MN/823

Kureyşî: Kureyş kabilesinden olan Hz.Peygamber, ka-
bilesine nisbeten bu isimle anılmıştır(MN/124).

Latîf: Esmâ-yı Hüsna'dan olan bu ismi Ârif bir be-
yitte Hz.Peygamber'den şefâat dileğiyle kullanmıştır:

Yâ Latîf (ü) yâ Şefî'a'l-Müznibîn
Kıl şefâ'at k'olmayavuz hâsırîn M/205

Muhammed: Resulullâh'ın dünyayı şereflendirmeden
önceki ismidir. O, daha bu âlemi şereflendirmeden evvel me-
lekler ve peygamberler tarafından ve semâvî kitaplarda çok
övilmesinden dolayı, Cenâb-ı Hak Ona, "çok övülen, methelâ-
yık kimse" anlamında Muhammed ismini vermiş ve kelime-i tev-
hidde kendi ismiyle birlikte anmıştır(17).

(15)Hucurât, XLIX/13.

(16)Kara Davud, a.g.e., s.98.

(17)Kara Davud, a.g.e., s.65-68.

Dört âyette geçen Muhammed ismini⁽¹⁸⁾ Ârif birkaç yerde Mustafa ismiyle birlikte kullanmıştır (M/26,856):

Bula cānuñ orada dürlü şafā
Rāz' ola senden Muhammed Muştafā MU/280

Mustafâ: Hz.Peygamber'in meşhûr isimlerindedir. Ona, beşerî huyların düşüklüklerinden; kötülüklerden saf, temiz ve pâk olduğuna işaret için veya Cenâb-ı Hak Onu kendisine cümleden yakın bulduğu ve yüce makama nâil ettiği için bu isim verilmiştir⁽¹⁹⁾. Ârif, genellikle bir hadis zikrederken Hz.Peygamber'i bu ismiyle anmıştır:

Bir haberde dahı ol şıdk u şafā
Ol nebîler serveri ol Muştafā MU/1745

Müctebâ: Mustafâ ismi ile aynı anlamlardadır. Bunun yanında, Cenâb-ı Hakk'ın özenle seçip ayırdığı, ayrıca mihnetlere ve marazlara sabrettiği, belâlara razı olduğu için bu manalara binâen Müctebâ denilmiştir⁽²⁰⁾.

Görme misin Fahr-ı Âlem Muştafā
Ol Habîb ü hem Resûl-i Müctebâ MU/320

Münîr: Hz.Peygamber kâinatın nurunun kaynağıdır. Bu sebeple Ona Münîr denmiştir.

Ârif, Ahzâb sûresi'nin 46. âyetine işaretle bizzat Cenâb-ı Hak tarafından Ona Münîr dendiğini bildirir(VN/807):

Hak didi aña Sirâc u hem Münîr
Zulmete nûr andan ister Âsiyân M/49

(18)Âl-i İmrân, III/144; Ahzâb, XXXIII/40; Muhammed, XLVII/2; Fetih, XLVIII/29.

(19)Kara Davud, a.g.e., s.197-98.

(20)Kara Davud, a.g.e., s.198.

Resululîâh bu dünyaya geldiğinde yer yüzünü nuruyla güneş gibi aydınlatmıştır:

Çünkü işbu 'âleme geldi Münîr
Yir yüzün kıldı münevver şems-vār VN/37

Münîr ismi, incelediğimiz eserlerde daha çok Beşîr ve Nezir isimlerinden biriyle veya her ikisi ile birlikte anılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de de Ahzâb Süresi 45-46. âyetlerinde bir arada anılan bu isimleri Ârif de bir arada kullanmaya dikkat etmiştir:

Diñle imdi ol Beşîr ü ol Nezir
Kubbetü's-Şahra'ya indi ol Münîr MN/1119

Nebî: Allâh'ın kendisine vahyettiği ve tebliğe me-mur kıldığı kimse nebîdir, resûldür⁽²¹⁾. Kur'an-ı Kerim'de nebî ve resûl kelimeleri arasında fark olduğuna işaret eden âyetler⁽²²⁾ yanında olmadığına işaret eden âyetler⁽²³⁾ de vardır. Nebî ve resûl diğer peygamberler için bir ünvan olmuşken Hz.Peygamber için özel isim olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de resûl ve nebî lafızları başka bir isme bağlı anlatılmadığı takdirde, ondan murâd ancak Resulullâh'tır⁽²⁴⁾.

Mesnevîlerde, Hz.Peygamber'in Nebî ismi Mustafâ ismi gibi genellikle hadis zikredilirken anılmıştır: (MN/526, 590):

Bir hadîsinde Nebî hoş söylemiş
Hâk dilinden hoş rivâyet eylemiş MU/1681

(21) Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, Kelâm, Tekin Kitabevi, Konya, 1991, s.286.

(22) Meryem, XIX/51, 54; Hac, XXII/52.

(23) Bakara, II/253; Nisâ, IV/164.

(24) Kara Davud, a.g.e., s.83.

Ârif de nebî ile resûl arasında fark olduğuna işaret için olsa . gerek, bir beyitte şöyle demiştir:

Hem bilesin ol Resûl ü ol Nebî
Nice sa'îy itdi senüñçün iy ğanî MN/737

H.z.Peygamber nebîler serveridir:

Uşda kabri bundadur ol şāhumuñ
Ol nebîler serveri ol māhumuñ VN/1185

Nezîr: Gerçek korkutucu demek olan nezîr ismi, Hz. Peygamber'e ümmetinden Cenâb-ı Hak'ın emirlerini terkedenleri, yasakladığı fiilleri işleyenleri ve masiyette ısrar edip tevbe ve istiğfarda bulunmayanları azap ve ilâhî ceza ile korkuttuğu için verilmiştir⁽²⁵⁾. Birçok âyette Beşîr ve Münîr isimleriyle birlikte geçen bu ismi Ârif de genellikle âyetlere uygun olarak birlikte zikretmiştir(MN/805,965,VN/190,301,328; bkz.Beşîr, Münîr):

Pes ne düşer bize gülmek iy Beşîr
Çün cehennem böyle ola iy Nezîr MN/1034

Nûr: Allâh âlemleri yaratmadan önce Habîb'inin nûru- nu ve sonra o nurdan da bütün mahlukatı yaratmıştır. Yaratılıştaki ilk nûrun nûr-ı Muhammedî olması dolayısıyla Nûr ismi verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bizzat Cenâb-ı Hak tarafından bu isimle anılmıştır⁽²⁶⁾.

Bir beyitte geçmektedir(MN/722).

(25)Kara Davud, a.g.e., s.116.

(26)Mâide, V/15.

Ayrıca nûr-ı Muhammedî ve Nûr ismi hakkında geniş bilgi için bkz. Kara Davud, a.g.e., s.117-171.

Peygamber: Peygamber resûl ve nebî kelimelerinin karşılığıdır⁽²⁷⁾. Genel bir isim olan peygamber bazan Hz. Muhammed için özel isim gibi kullanılmıştır:

Pes kemâline anuñ ne ʿakl ire
Vir şalavât ʿışk ile peygâmbere MN/1167

Rahîm: Cenâb-ı Hak'ın isimlerinden olan bu isim, Tevbe Sûresi 128. âyetinde yine Allâh'ın isimlerinden Ra'ûf ismiyle birlikte Hz. Peygamber için kullanılmışlardır. Ârif de bu iki ismi bir beyitte bir arada kaydetmiştir:

Mü'mine oldur Ra'ûf u hem Rahîm
Kâfirün cânına urur bil ki nâr VN/43

Rahmeten Li'l-Âlemin: Hz. Muhammed âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de bu terkiyle Hz. Peygamber kastedilmektedir⁽²⁸⁾. Ancak, Ârif bu ibâreyi Hz. Muhammed yanında evliyâ için de kullanmıştır (MN/1326). Metinlerde bu isim, anlamına uygun olarak şefâat ve rahmet dileğiyle kaydedilir (MU/2005):

Mağfîret kılmazsañ olduğ hâsırın
Rahmet it yâ " رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ " MU/1476

Bu isim ile Cenâb-ı Hak Onu bütün mahlukattan üstün tuttuğunu teyid etmektedir:

Cümle mahlûkdan anı kıldı güzîn
Kıldı anı " رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ " MN/819

Raûf: Esirgeyici, bağışlayıcı ve çok şefkatli anlamındaki bu isim de esmâ-yı hüsnâdandır (bkz. Rahîm).

(27) Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, a.g.e., s.285.

(28) Enbiyâ, XXI/107.

Resûl, Resûlullâh: Allâh tarafından insanları dine davet için gönderilen peygamberdir. Her resûl nebîdir ama, her nebî resûl değildir. Resûl özel nebî ise geneldir⁽²⁹⁾ (bkz. Nebî).

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber kasdıyla Resûl kelimesi birçok âyette geçmektedir⁽³⁰⁾. Ârif'in eserlerinde Hz. Muhammed için en çok kullanılan kelime Resûl'dür. Resûl kelimesiyle, Resûl-i ba-safâ, Resûl-i dü cihan, Resûl-i hulle-pûş, Resûl-i kâr-dân, Resûl-i maşrıkîn, Resûl-i muhterem, Resûl-i mu-teber, Resûl-i Müctebâ, Resûl-i nâm-dâr, Resûl-i sâdik gibi terkiplerin kurulduğunu görüyoruz:

Gördüğünde ol Resûl-i hulle-pûş
Enbiyâyı her birin bir gökde hoş MN/299

Yâ Resûla'llâh şefâ'at eylegil
Ben za'îfe tâ ki çekmeyem 'azâb MN/11

Safâ, Safî: Cenâb-ı Hak tarafından bütün yaratılmışlar içinden seçilen halis ve mükemmel insan olduğu için bu mânâlara binâen Safî ismiyle anılmıştır⁽³¹⁾;

Ka'be vü Zenzem hakıçün iy Şafî
Hem Şafâ Merve hakıçün kıl meded VN/1320

Safâ adı da Hz. Peygamber için kullanılmıştır:

Çünkü gitdi ol Habîb ü Muştafâ
Odlara yakdı kamusın ol Şafâ VN/761

(29)Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, a.g.e., s.287.

(30)Mâide, V/67; Tevbe, IX/128; Ahzâb, XXXIII/21; Fetih, XLVIII/29; Hucurât, XLIX/7.

(31)Kara Davud, a.g.e., s.97.

Seyyid, Seyyid-i Alem, Seyyidü'l-Kevneyn: Hz. Muhammed Allâh indinde yaratılanların en ulusu, ibâdet ve verâ sahibi olduğu ve kendisine kötülük edenlere karşı intikam ihissi taşımadığı, hilm ile muamele ettiği için bu mânâlara binâen kendisine Seyyid denilmiştir. Resûlullâh bir hadisinde "Ben insanların seygidiyim, buna rağmen övünme yok" buyurmuştur⁽³²⁾. O, dünya ve ahiret ehlinin efendisi, sığınacakları ve başvuracakları makam olduğundan Seyyidü'l-Kevneyn⁽³³⁾ ve Seyyid-i Alem denilmiştir:

Seyyidü'l-Kevneyn Hâtemü'r-Rüsûl
Kalb-i mü'min 'Arş-ı Rahmân didi ol NA/62

Hem Habîb'ün Seyyid-i 'Âlem durur
Eşref-i cinn ü melek âdem durur NA/351

Sirâc: Kur'an-ı Kerim'de sirâc kelimesi dört yerde geçmektedir. Ancak bunlardan üçünde güneş kastedilirken⁽³⁴⁾ birinde, Hz. Peygamber "nûrlu bir kandil"⁽³⁵⁾ olarak vasıflandırılır. Sirâc ismi de Beşîr, Nezîr, Dâî ve Münîr isimleri gibi Cenâb-ı Hak tarafından verilmiştir:

Hak didi aña Beşîr ü hem Nezîr
Hem dahı Dâ'î Sirâc u hem Münîr VN/807

Şeffî, Şeffî'u'l-Müznibîn: Hz. Peygamber mahşer günü şefâati kabul edilecek olan tek peygamberdir (bkz. Şefâat). Kıyamet günü günahkâr mü'minleri azaptan korumak amacıyla şe-

(32) Kara Davud, a.g.e., s.79; Kadı İyâz, a.g.e., s.166.

(33) Kara Davud, a.g.e., s.355.

(34) Furkan, XXV/61; Nûh, LXXI/16; Nebe', LXXVIII/13.

(35) Ahzâb, XXXIII/46.

fâatçi olacağı için Şeff' ve Şeff' u'l-Müznibin denmiştir.

Ârif, Hz.Peygamber'in ümmetine Şeffi' olabilmek için annesini, kızı Fatıma'yi ve iki gözü nuru Hasan ve Hüseyin'i bile feda ettiğini bildirerek, sık sık şefâat dileğinde bulunur(MN/420,439-40,975-76):

Râziyam ben vir şefâ'at iy Semî'
Tâ ki yarın ümmete olam şefî' MN/441

Kıl şefâ'at yâ şefî'a'l-Müznibin
" رخصة للعالمين "sin " رخصة للعالمين " MU/2005

Tabîb: Hz.Muhammed insanları küfür, dalâlet, cehâlet hastalıklarından kurtaran, onları güzelliklere irşâd eden bir Tabîb'dir. Ayrıca O, zahiri hastalıklara da mübarek elini sürmekle Allâh'ın izniyle şifâ ihsan etmiştir⁽³⁶⁾. Ârif, Hz. Peygamber'in Tabîb adını bu hususlara binâen ve bu çağrışımlar içinde genellikle Habîb adı ile kafiye olarak kullanmıştır (MN/794,1686,VN/736):

Açdum dilümi uşda semâya Habîb için
Derdüm devâsı zahmuma Tabîb için MU/2006

Bil ki sensin baña 'izzetlü Habîb
Ümmetüñ 'āsilerine hem Tabîb MN/808

Ümmî:Okuma yazma bilmeyen, anasından doğduğu gibi demek olan ümmî, Hz.Peygamber için kullanıldığında övgü sıfatıdır. Zira, tek bir harf bilmeden, öğrenmeden,gelmiş geçmiş bütün ilimleri özünde toplamış,diğer peygamberlere ait haberleri açıklamıştır. Ayrıca, ümmî mekkeli manasına da gelmektedir.Yine bütün mahlûkat kendisinin nûrundan yaratıldığı için anaya veya annesinden yeni doğan bir çocuk gibi temiz olmasına teşbihen Hz.Peygamber'e ümmî denmiştir⁽³⁷⁾(bkz.Hâşimî).

(36)Kara Davud,a.g.e.,s.224-25(140.isim:Şâfi).

(37)Kara Davud,a.g.e.,s.201-03.

H.z.Peygamber'in zikredilen bu isimleri dışında çeşitli sıfat ve terkiblerle de karşılandığını görüyoruz. Bunlar: Âlem günü, Âlem güneşi, can, canın canı, canlar canı, enbiyâ cem'ine şem', enbiyâlar hâtemi, fahr-ı enbiyâ, Âlemin kiblesi, eşref-i cinn ü melek(ve) Âdem, evvele ve Âhire kutb, gözlere nûr, Hak rahmeti, Hak Resûlü, hazret, hümâm, imâme-i şerif, Hak habercisi, hak nebî, kân-ı kerem, mâh-ı münîr, mâh-ı tâb, mülte-kâ-yı Âlemeyn, münâ, nebiler serveri, nûr-ı cihân, pâk-dîn, ravza-ı Hak'ın gülü, ravza-ı Rıdvân-ı kül, sahib-keîâm, su, şâh-ı Âlem, şâh-ı Arab, şâh-ı cihan, şâh-ı güzîn, şâh-ı muhterem, şâh-ı müteber, şefkatli ata, şems-i câhan, tâvûs-ı bâğ-ı kuds-ı Hak, tâvûs-ı "mâ zâgâ'l-basar", zât-i pâk, zü-fünûndur.

Bunların yanında güzîn, kerîm, şerîf, mâh, padişah, sultan, zarîf gibi kelimeler de yine H.z.Muhammed için kullanılmıştır.

H.z.Peygamber'in mucizeleri:

Mucize, peygamberlerin dinde, nübüvvet davasında doğruluğunu isbat için Allâh tarafından tabiat kanunlarına aykırı olarak yaratılan harikulade olaydır. Başkaları tarafından benzeri getirilemez. Bütün yaratılmışların gücünü aşan bir vakıadır. Mutlaka nebî veya resûl olduğunu ilan eden biri tarafından icra edilmelidir⁽³⁸⁾.

Metinlerde, H.z.Peygamber'in mucizeleri dışında zaman zaman diğer peygamberlerin de bazı mucizelerine işâret edilmiştir. Sözü edilen bu mucizeler ilgili peygambere ait başlık altında zikredilmiştir.

H.z.Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en büyük mucizesi Mirâc'dır. Ârif, bu konuyu Mi'râcü'n-Nebî adlı mesnevisinde geniş olarak ele alıp rivayetleri ve hakkındaki ihti-

(38)Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, a.g.e., s.316-17.

laflar ile birlikte ortaya koymuştur(bkz.Mi'râcû'n-Nebî)(39). Resulullâh'ın tafsilatlı olarak ele alınan Mirâc'ı dışında diğer mucizelerine yalnızca işaret edilmiştir. Metinlerde geçen bu mucizeleri şöyle sıralayabiliriz:

Hz.Peygamber'in taşa külünkle vurup nur çıkarması (MN/1),devenin konuşup Hz.Muhammed'e sahibini şikayet etmesi ve kendisini onun elinden almasını istemesi (MN/34), yine sahibinden kaçan bir devenin, kendisinin Hz.Muhammed'in bineği olduğunu söylemesi, Onunla konuşması ve kendisinden sonra başkalarının binmemesini istemesi, hattâ Resulullâh'ın ölümünden sonra bu ayrılığa dayanamayacağını kızı Fatıma'ya söyleyip ölmesi (MN/935-62), parmaklarından su akıtması (MN/2012), bir yahudî kadın tarafından sunulan pişmiş koyunun Hz.Peygamber'e zehirli olduğunu söylemesi (M/33),Ebû Cehl'in isteği üzerine taştan tâvûs çıkarması (M/36)⁽⁴⁰⁾, parmağıyla işaret edince ayın ikiye ayrılması (MU/2012,M/35), Mekke fethinden sonra Kâbe'deki putların üzerine asası (kadîbi) ile dokunduğunda yıkılmaları(VN/1167).

Hz.Peygamber'in gaipten haberlere dâir mucizesi ise kızı Fâtıma ile ilgilidir. Hz.Peygamber hastalığı esnasında üzülen kızına, ölümünden sonra ailesinden ona ilk ulaşacak kişinin kendisi olacağını bildirmiştir. Nitekim babasının vefatından altı ay sonra Hz.Fâtıma da ölmüştür (VN/266-68)⁽⁴¹⁾.

Ayrıca , Hz.Muhammed'in doğumu esnasında, İran'daki Tâk-i Kısra'nın yıkılması ve putların yere düşmesi (M/32), Şam ile Yemen arasının nûr ile dolması (M/39) gibi olağan üstü haller zuhur etmiştir. Ancak bunlar, peygamberlikten önce olduğu için mucize değil irhâs olarak adlandırılır.

(39). Mirâc mucizesi ile ilgili olarak bkz:Mehmed Sofuoğlu,Sa-hih-i Buharî ve Tercemesi,C.VIII,s.3632-42; Metin Akar,Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler,K.B.Yay.,Ankara,1987; Mevlânâ Şibli, Asr-ı Sa'âdet,C.II,s.419-462.

(40)İzzetoğlu'nun 60 beyitlik mesnevisi bu mucize ile ilgilidir: Amil Çelebioğlu,Sultan II.Murad Devri(824-855/1421-1451) Mesnevîleri, Atatürk Üniv. İsl.İlim.Fak. Erzurum,1976.

(41)Mehmed Sofuoğlu, a.g.e.,s.3393-94.

Hz.Peygamber'in Şefâati:

Cenâb-ı Hak Hz.Muhammed'e sonsuz şefâat hakkı vermiştir.Resûlullâh, "Her peygamberin yapacak olduğu bir du'âsı vardır.Ben du'âmı şefâat olarak kıyamet gününe ümmetim için sakladım"⁽⁴²⁾buyurmuştur.

Benzeri birçok hadiste de teyid edildiği gibi⁽⁴³⁾Hz. Muhammed,kıyamet gününden şefâati tek kabul edilecek peygamber olarak "Yâ Rabbi, ümmetim! Yâ Rabbi ümmetim!"⁽⁴⁴⁾diyecektir.

Ârif, bu husûsa sık sık değinerek, âsi olduğundan bahisle Hz.Peygamber'in şefâatinden mahrum olmamak için duâ eder ve salavat getirir(M/50,205,MN/9,11,692).

Cenâb-ı Hak nasıl Hz.Meryem'i Hz.Zekeriyyâ'ya emânet etmek için, çekilen kur'ada kalemini suya batırmamışsa (bkz.Peygamberler, Hz.Zekeriyyâ),kıyamette de Hz.Peygamber'in şefâat kalemini kabul edeceğini bildirir(MN/703).

Hz.Peygamber ümmetine şefâatçi olabilmek için, anasını,kızı Fatıma'yı ve çok sevdiği torunları Hasan ve Hüseyin'i bile feda etmiştir(MN/439-441,445,974-76).

Ayrıca, kıyâmet gününde Hz.Peygamber dışında, Kâbe'nin de kendi komşularına ve hacılara şefâatçi olacağı Tevrat-tan nakledildiği kaydedilen bir hikâye ile bildirilmiştir(bkz. Tevrat, Kâbe;MU/1691-1704).

(42)Kadı İyâz,Şifâ-ı Şerif, Terc. Naim Erdoğan-Hüseyin S.Erdoğan,Çile Yay.İstanbul,1977,s.223.

(43)Mehmet Sofuoğlu,Sahih-i Buhârî ve Tercemesi,Ötüken Yay. İstanbul,1989, C.XVI,s.7314.

(44)Kadı İyâz, a.g.e.,s.221.

Ölüm(Merg,Vefât) ve Ölümden Sonrası

"Her nefis ölümü tadacaktır"(Enbiyâ,XXI/35) âyetiyle de tasrîh edildiği gibi, ölüm her canlı için mukadderdir. Hz.Peygamber de "Ölmeden önce ölünüz" buyurmuştur. Gerçek hayat dünyadan ve onun nimetlerinden vazgeçmekle kazanılır(MN/1334; bkz. Hadîsler).

Ölüm hayat ile birlikte çoğunlukla mukayese içinde ele alınmıştır. Uyku ve güneşin batması ölüme, uyanıklık ise hayata benzetilmiştir(NA/168,220). Bu ikisi birbirine hep düşmandırlar(VN/1260). Ölmek nefis için dirliktir, hayattır. Çünkü nefis, boynuna ölüm binmiş bir esir gibidir. Ancak ondan kurtulmakla rahata ulaşır(MN/994,1352).

Hız.Peygamber'in vefâtını konu edinen Vefâtü'n-Nebî'de Onun Hak'tan davet alması, hastalığı, Azrâ'il'in canını almak üzere gelişi ve ölüm anı canlı tasvirlerle anlatılmıştır.

Ölmek ve ölümlle ilgili olarak ecel, ölü, mürde, mey-yit gibi kelimeler de tesbit ediyoruz. Ayrıca ölmek anlamında sefer, dosta nakletmek gibi ifâdeleri de görüyoruz (VN/725,977).

Kıyâmet (Haşr u Neşr, Mahşer,Buñ Demi)

Kıyâmet, İsrâfil'in Sûr'u üfürmesiyle kopacağı, Müslümanların o güne hazırlanmaları ve Hz.Peygamber'in o gün şefâati kabul edilecek tek kişi olarak ümmetine şafi olacağı gibi konularla ele alınır.

Ârif bu konular etrafında kıyâmetle ilgili canlı tasvirler yapar. İsrâfil'in Sûr'u üfürmesiyle başlayacak olan o günde, güneş, ay ve yıldızların nuru gidecek, gökler yarılacak, yerler ve gökler dürülecek, iyiler ve kötüler tefrik edilecektir(NA/152, MU/1686, MAN.V/4). Yine kıyamet gününde Kâbe'nin göğe çekileceği ve cehennemden bir ateş çıkıp bütün her şeyi kaplayacağı dile getirilerek, o gün "korkulu gün" olarak vasıflandırılır(MU/1701, MAN.V/6).

Ayrıca, "buñ demi" tamlamasıyla tesbit ettiğimiz kıyâmet günü (MU/526), Hz.Peygamber'in ölüm günü için de benzetilen olmuştur(VN/119,740,926):

Âhîret (Ukbâ, Dâr-ı Ukbâ)

Ölümden sonraki hayatın makâmı olan âhîret, 'ukbâ, dâr-ı 'ukbâ, bekâ mülkü, mülk, il gibi kelime ve terkiplerle çoğunlukla dünya ile birlikte mukayese içinde kullanılmış ve dünyaya tercih edilmiştir.

Ölümden sonraki bu hayattan ve cezadan kaçış mümkün değildir. Kulun amellerine göre âhîretteki yeri cennet veya cehennem olacaktır(MU/717, NA/193). Bu dünyanın meta'ı kalıdır. İşte bu yüzden Hz.Peygamber'in de öğüdünü tutarak o ilin hazırlığını yapmak ve orayı talep etmek gerekir(VN/1090):

Ben giderem uşda dosta bilüñüz
Siz de ol ilüñ yarağın kılüñüz VN/510

Mîzân (Terâzû)

Mahşer gününde kurulacak olan ve her insanın iyilik ve kötülüklerinin tartılacağı terâzîdir. Tartı sonucu ehl-i yemîn ve ehl-i yesâr ayrılacaktır.

Kıyâmet gününde mîzân ve terâzîmin kurulacağı ve ona göre hükümler verileceği şeklinde bir beyitte geçer:

Mîzân terâzû kurıla anda hükümler sürile
Yirler ü gökler dürile mahşer içi efgân ola

MAN.V/4

Sırât

Cehennem üzerinde kurulu olan, kıldan ince kılıçtan keskin bilinen köprüdür. Müminler kıyâmette Sırât'tan kurtulduktan sonra cennetle cehennem arasında ikinci bir köprüde tevkif olunacaklar ve burada günahlarından arınıp cennete gireceklerdir.

Şâir, müminlerin, mescidde cemaatle namaz kılanların Sırât'ı yel gibi geçeceğinin (MN/910,912,929,30), hattâ mescidleriyle Sırât üzerinde gemi misâli veya gökteki ay gibi seyredeceklerini bildirir (MN/713,931). Hz.Peygamber ve ümmeti, Cenâb-ı Hakk'ın Hz.Yûnus'u üç karanlıktan kurtarmasına karşılık (bkz.Hz.Yûnus), kabir, Sırât ve kıyamet zulmetinden halas edilmişlerdir(MN/726).

Sırâtın bir beyitte kelime anlamıyla kullanıldığını tesbit ediyoruz:

Kaçımak od gibidür sende yārā
Şabr itmeklik sırât anda göre NA/222

Cehennem (Dûzah, Cehîm, Tamu)

Dûzah, tamu, cehîm gibi kelimelerle de anılan cehennem, genellikle ateş (od), azâb, Mâlik ve zebânî gibi unsurlarıyla birlikte ele alınır.

Yedi tabaka olan cehennemin en aşağı tabakasının adı Hâviye'dir ki burası münafıkların yeridir(MU/616-17). En yukarısının adı ise Cehennem'dir(MU/1062). Cehennemde fâcirlerin gireceği yer ise Siccîn'dir. "Bir ulu taş" olarak tarif edilen Siccîn üzerinde, yedi kat yer karar kılmiştir(MU/609-10,612,614). Bir yerde geçen Gayyâ ise cehennem deresidir(MN/889).

Hız.Peygamber, Mirâc gecesinde cehennemi ve içinde çeşitli azablara dūçâr olmuş insanlar görür. Bunlar günahlarına göre muhtelif sûretler içindedirler. Haksız yere kan

dökenler maymun, haram yiyenler domuz şeklinde azâb çekmektedirler(MN/951-55). İçki içen ve fısk edenleri elleri, ayakları bağlı, üzerlerine dökülen hamım suyundan gövdeleri kararmış, zânîleri ve yetim malı yiyenleri. tenleri kokmuş .od içinde yanmakta, zulmedenleri ise etleri ateşten makasla doğranmakta iken görür(MN/956-69).

Cehennem canlı ve olağan üstü benzetme ve tasvirlerle söz konusu edilmiştir. Cehennemın en çok işlenen yönü ateşten oluşu, karanlıklığı ve azâb mahalli olmasıdır(MU/85,114, 1545, M/18, VN/758, İM/26) MAN.V/6). Bir beyitte cehennem, insandaki gussa, keder karşılığı olarak gösterilmiştir(NA/91). Aşağıdaki beyitte de cehennem zincire benzetilmiş ve Hz.Muhammed'in ümmetinin yoldan çıkıp kendisini bu zincire dizmemeleri öğütlenmiştir:

Ol Nebî'nün ümmeti tã azmaya
Tamu zencirine nefsin dizmeye MN/65

Ârif, yukarıda verilen bu hususların çoğunu Mürşidü'l-'Ubbâd'da bir bölüm halinde ele almıştır(MU/1059-74).

Zebânî

Cehennem bekçisi Mâlik'in (bkz. Melekler, Mâlik) maiyetidir. Cehennem ehlini ateşe atmak ve ona azâb vermekle görevlidir.

Şâir zebânîleri, içlerinde zerre kadar rahmet olmayan, azab etmekten zevk alan, gözleri yıldırım gibi parlayan, ağızları kale gibi ve ateşler saçan, vücudlarının kılları ayaklarını örten, iki omuzu arası bir yıllık yol olan gibi insan muhayyilesini zorlayan teşbihlerle tasvir eder. O kadar güçlüdürler ki iki eli ve ayaklarıyla bir anda kırk bin kâfire azâb edebilirler(MU/1100-1118). Ârif, bütün bu vasıflarını çizdiği zebânîlerden kurtuluşun bu dünyada şeytan tuzağına düşmemekle mümkün olacağını beyan eder:

Bunda şeytân duzağına düşmeyen
Ol durur yarın zebânî üşmeyen MN/1124

Azâb

Azâb, azâb-ı mü'lim, ikâb gibi kelime ve terkiplerle, Allâh'ın emirlerine karşı gelerek kötü fiiller işleyenlerin cehennemde çekeceği cezâ karşılığında kullanılmıştır.

Kulun bu azâbdan kurtulması için, Hakk'ın emirlerine uyması, dünya teşvişini bırakması ile mümkündür(MU/969,1548, MN/1876). Allâh'ın emirlerine uymayıp kötü fiiller işleyenleri, cehennemde herbiri birbirinden şiddetli azâblar beklemektedir(bkz.Cehennem).

Hz.Peygamber'e Mîrâc gecesi Cenâb-ı Hak tarafından benzeri İncîl ve Tevrât'ta bulunmayan Fâtiha Sûresi'ni okuyanların, anası babası müşrik bile olsa azâblarının hafifletileceği müjdesi verilmiştir(MN/732-33).

Cennet (Cinân, Firdevs, Uçmak)

Gölgelik bahçe anlamına gelen cennet, hûrî, gılmân, vildân ve Rıdvân (bkz.Melekler, Rıdvân)gibi kelimelerle birlikte çeşitli tasavvurlar içinde zikredilir.

Cennet, iyi amel sahiplerinin mekânı, bekâ mülküdür (MU/279, MN/636, 761, 1281, 1288). İyi ameller cennette bitecek tohumlar gibidir(MN/1289). Müminin bu dünyadaki tesbihi cennette onun için yemiş veren ağaç olacaktır(MN/1307).

Sekiz cennet vardır. Bunlar; Huld, Me'vâ, Na'im, Âliye, Adn, Firdevs, Dârü's-Selâm ve Hayevân'dır. Ârif, bunlardan Cennetü'l-Me'vâ'yı, Mîrâc gecesi Hz. Peygamber'in nûr halinde gördüğü, şehîdlerin ve müttekîlerin cânının oraya gideceği; Firdevs-i Nâ'im, Firdevs-i A'lâ ve Dârü's-Selâm'ı ise müminlerin iyi amelleri sonucunda elde edeceği nimetler olacağından bahisle söz konusu eder(MU/1404, NA/87, MN/842, 1616).

Şâir, Mürşidü'l-'Ubbâd'da cennet ve hûriden geniş olarak bahsettiğinden bahisle, Mîrâcü'n-Nebî'de, aynı konuyu tekrar etmeyeceğini söyleyerek sözü geçen eserine gönderme yapar:

Hürî cennet vaşfını kıldum i yār
Mürşidü'l-'Ubbād içinde āşikār MN/486

Mürşidü'l-'Ubbād'daki ifadelere göre sekiz cennet Sidre'nin yanındadır. Bu sekiz cennetin yedi havlusu vardır. Birincisi ak gümüş, ikincisi altın ve gümüş, üçüncüsü sâfi altın, dördüncüsü ak inci, beşincisi sâfi dür, altıncısı zebced, yedincisi ise nürdandır. Havluların birbirine uzaklığı beş yüz yıllık yoldur. Cennet bütünüyle bembeyazdır. Orada ay ve güneş yoktur. Toprağı müşk, taşı yâkût ve la'l, ırmakları süt, hamr, su ve baldandır(MU/1144-53). Ârif, sekiz cenneti ve havlularını böylece anlattıktan sonra, içindeki ağaçları, köşkleri ve sarayları, hürîleri ve karavaşları müminlere sunulacak nimetlerden olarak ayrıntılı şekilde açıklar(MU/1166-93). Ayrıca bu kaydettiklerinin hadîslere dayandığını da şöyle ifâde eder:

Ol hadîş içre nice kim görmişem
Uş saña bir bir haberler virmişem MU/1198

Neticede şâir, cennetin dil ile vafedilemeyeceği ve muhataba gözü ile görmesi dileğiyle konuyu bitirir:

Dil ile vaşfın ne kadar bilesin
İn şe'allâh gözün ile göresin MU/1194

Hz.Peygamber Mirâc gecesi cenneti temâşâ etmiştir(MN/372,481). Hattâ, cennette yarısını yediği ve diğer yarısını zevcesi Hadîce'ye getirdiği elmadan dolayı kızı Fâtıma'nın cennet elması gibi koktuğu, Fâtıma'nın faziletıyla ilgili bölümde bildirilmiştir(MN/462-74).

Cennet, müminlere, Allâh'ın emirlerine uyup ibâdet edenlere sunulacak benzersiz nimet ve mükâfâttır. Hz.Peygamber ve ümmeti cennete girmeden diğer peygamber ve ümmetlerine cennet haram kılınmıştır(VN/621-23).

Ayrıca, şehidlerin cennete sorgusuz, süâlsiz gireceği ve tarifi imkansız çeşitli nimetler elde edecekleri (MU/1760-73); Hz.Âdem'e verilip sonra oradan azledilmesine karşın, Hz.Muhammed ve ümmetinin sürekli olarak kalacağı(MN/708-10); cennete on hayvanın gireceği(VN/985-91) gibi husûslar da söz konusu edilir.

Hûrî, Gılmân, Vildân

Hûrî, cennette müminlere hizmet edecek güzel kızlar, gılmân ise delikanlılardır. Vildân da cennetteki çocuk hizmetkârlardır. Her üçü de müminlere cennette sunulacak nimetlerden bahisle geçer.

Hûr, hûr-ı in gibi kelime ve terkiplerle anılan hûrîleri, Cenâb-ı Hak, anber, kâfûr, müşk ve za'efrândan yaratmıştır(MU/1172). Daha çok cennet, gılmân, vildân ve Rıdvân kelimeleri ile birlikte kullanılan hurîler, cennette bulunmaları(MU/578,1196,1208,1220, NA/89, M/18,38,51,72,135), cisimlerinin latif olması ve nûr saçmaları(MU/1167, MN/483), iyi amel sahiplerine cennette mükâfât olarak sunulacakları ve onlara sâkîlik yapacakları(NA/307, MN/1288, MU/953) gibi özelliklerine işâretle ele alınırlar.

Ayrıca, hûrî, mânâ için benzetilen olmuştur(MU/1323,NA/89-90, MN/1308):

Ma'nîler hûrîsini uş açmışam
Girmedin uçmağa hûrî kuçmışam MU/1196

Yine, Kur'ân-ı Kerîm okumanın karşılığı, cennette hûrî ve kasırlardır:

Eyü söz hil'at ola iy yüzi nûr
Kur'ân okumak dahı hûr u kuşûr MN/1291

Cennet İrmakları

Hız.Peygamber, Mirâc gecesinde cenneti temâşâsı es-nâsında, ikisi gizli ikisi âşikâr dört ırmak görür. Sidre'nin dibinden çıktığı rivâyet edilen ve metinlerde ayrı ayrı ele alınıp açıklanmayan bu ırmaklardan şarap, su, sût ve bal akmaktadır. Gizli olanlar Rahmet ve Kevser ırmağı, açık olanlar ise Nîl ve Fırat'tır. Ancak bu Nîl ve Fırat'ın buradaki Nîl ve Fırât olmadığı, onların aslı olabileceği veya Hız.Peygamber'in tadını bunlara benzettiği için aynı adla andığı şâir tarafından bildirilmektedir.

Mi'râc gecesinde görülen bu ırmakların aslını Cenâb-ı Hak, Hız.Peygamber'e bir melek nezaretinde gösterir. Havz-ı Kevser'e dökülen bu ırmaklardan, su ırmağı, "Besmele"nin "mîm- م "inden, sût ırmağı "Allâh"ın "hâ- ه "sından, şarap (süci) ırmağı "Rahmân"ın "mîm- م "inden ve bal ırmağı da "Rahîm"ın "mîm- م "inden çıkmaktadır. Neticede Resûlullâh, ırmaklarının aslının " بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ " olduğunu anlar (MN/279-88, 380-405).

Kevser

Havz, Havz-ı Kevser kelime ve terkihiyle de karşımıza çıkan Kevser, tefsirlere göre cennette bir ırmak, havuz veya göldür. Bir hadîste ise şöyle buyurulmaktadır: "Kevser cennette bir nehirdir. Allâh onu bana verdi. O sûtten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Onda bir kuş vardır, boynu deve boynuna benzer.Onu yiyen ondan da müreffektir."(1).

Hız.Peygamber, kıyâmet gününde Kevser'in başında susuz ümmetine su vermek üzere bulunacaktır(VN/689).

Kevser'in ırmak, göl veya havuz olduğu husûsunda farklı görüşleri metinlerde de tesbit etmek mümkündür. Resûlul-

(1) İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, C.XIV, s.394.

lâh'ın Mirâc'da gördüğü dört ırmaktan gizli olanının biri Kevser ırmağıdır. Fakat, burada ırmak kabul edildiğini gördüğümüz Kevser, bir başka yerde bu dört ırmağın döküldüğü havuz olarak karşımıza çıkmaktadır(MN/382).

Mirâc gecesi, Hz.Peygamber'e Cenâb-ı Hak, Hz.İsmâîl'e verdiği Zemzem'e karşılık Kevser'i verdiğini beyân eder:

Didi Zemzem virdün İsmâ'îl'e sen
Didi Kevser virmişem bil saña ben MN/716

Bir beyitte de çehâr-yâr-ı güzîni gönülden sevenlerin Kevser havuzundan şarap içecekleri bildirilir:

Her ki kıldı bunlara sevgüyü şâf
Havz-ı Kevser'den içe şeksüz şarâb MN/23

Rahmet

Bir beyitte, Resûlullâh'ın Mirâc'da gördüğü gizli cennet ırmağından biri olarak kaydedilir:

şol iki ırmak ki maḥfî yâ Resûl
Kevser ile Rahmet ırmağıdur ol MN/283

Selsebil

Allâh'ın, Hz.Peygamber'e, Hızr'a verdiği Âb-ı Hayât'a mukâbil verdiği beyan edilen Selsebil, Onun tükürüğü ve mânâ için benzetilen olarak karşımıza çıkmaktadır(MN/727, M/139):

Ger bu ma'nî Selsebil'in alasın
Kamu ḥâdim sini maḥdûm bilesin NA/286

İslâm'ın Beş Şartı ve Amel

Kelime-i Şehâdet

Kelime-i şehâdet Müslim olmanın şartıdır. O insan ile Allâh arasında, şartları açıkça ve kesin olarak belirlenmiş bir akde insan tarafından atılan imzâdır. Bu akde imzâ atmakla Müslim olan kişi, ancak akdin gereklerini yerine getirdiğinde mümin sıfatını alır (bkz. İmân, Mümin).

Müslümanlığın, İslâmın ilk şartı olan Kelime-i şehâdet dil ile ikrâr, İmân ise gönül ile tasdiktir. Şâir de bu mânâlara işâretle şöyle der:

Yaza dilünde şehâdet ol Kerîm
Ketb ide gönlünde İmân ol Raḥîm MU/1600

Göz ibret almak, dil ise şehâdet etmek için yaratılmıştır:

Göz yaratdı tâ ki 'ibret alasın
Dil yaratdı tâ şehâdet kılasın NA/266

Ayrıca şehâdet kelimesi müminin yay gibi eğri olan nefsinden çıkan oka benzetilmiştir(MN/638-39).

Amel (İbâdet, Ta'at)

Ameller niyetlere göre değer bulur. Hattâ "Hayır niyetler, amelden daha değerlidir" meâlinde bir de hadîs zikredilmiştir(MU/138).

İnsanın ölümünden sonra bu dünyadan götüreceği bir kefen ile amelleridir(NA/342, MN/1287). Gerçek amel, dünyâ ile ilgili ümitler peşinde koşmak değil, Allâh için yapılan ibadetlerdir(MN/234). İyi amel sahiplerininin mükâfâtı, Allâh rızasını kazanmak ve cennete girmektir. Buna

rağmen insan yalnız ibâdetine güvenip Allâh'ın rahmetini unutmamalıdır. Zirâ şeytan sadece ibâdetine güvendiği ve Allâh'a tam itâat etmediği için reddedilmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın tâ'at eksikliğini rahmetiyle örteceği, afvedeceği bildirilmiştir(MU/1288; bkz.şeytân);

Didi tâ'at eksüğünü yâ Habîb
Rahmetümle ğafr kıldum yâ Tabîb MN/691

Ârif, Hakk'a kulluğun beş rüknü olduğunu söyleyerek bunları ayrı ayrı bölümlerde, çeşitli haber ve rivayetlerle açıklar. Burada beş rükn olarak namaz, oruç, hac zekat ve gazâyı zikreden şâir, İslâm'ın beş şartından birincisi olan Kelime-i şehâdeti zaman zaman değinir. Biz Kelime-i şehâdeti yukarıda verdikten sonra burada İslâm'ın diğer dört şartını, yani namaz, oruç, hac ve zekatı söz konusu edeceğiz. Daha sonra ise diğer dinî hususlar ele alınacaktır. Gazâ ise bir başka bölümde söz konusu edilecektir(bkz.Toplum ve Kültür; Savaş ve ilgili unsurlar).

Namâz(Salât)

İslâm'ın beş şartından biri olan namaz, Mirâc'dan önce, güneşin doğuşundan evvel ve sonra olmak üzere iki vakit kılınmıştır. Beş vakit olarak farz kılınması ise Mirâc gecesi vukû bulmuş ve Ârif bu hâdiseyi Mi'râc'ü'n-Nebî'de tafsîlâtli bir şekilde anlatmıştır(MN/ 848-73).

İncelediğimiz eserlerde namazı; Mirâc gecesi, Hz.Peygamber'in imamlığında bütün peygamberlerin Mescid-i Aksâ'da veya göklerde namaz kılmaları (MN/1126-28), cemâ'atle ve mes-cidde namaz kılmanın fazileti (MN/892-928), namaz kılanın günahlarından arınacağı (MU/1575) ve tüm ibâdetlerden daha şerefli olduğu (MU/1621) gibi husûslar içinde görmekteyiz.

Namaz, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına armağanıdır(MN/875). Dünyadaki varlıkların bütün hareketlerini câmidir. İki rekât namazda türlü türlü kulluk vardır. Kıyâm müstakîme, rükû ufukıyye, secde menkûse karşılığıdır. Müstakîme

insanın, ufukıyye hayvanın ve menkûse nebâtın davranışdır (MU/1604-20).

Namaz kulluğun bürhânıdır. Cenâb-ı Hak Hz.Mûsâ'ya hitâben kıldığı namazın kulluğa işâret olduğunu beyan eder(MN/1304). Hz.Peygamber'in namazı, kulun bir sultana niyazına, abdesti kişinin kapısının önündeki ırmağa günde beş kez girip günahlarından arınmasına teşbih ettiği bildirilir(MU/1573-75).

Rükû'un sırrı meskenettir. Kul rükû'a vardığında boynunu Allâh'ın hükmüne bırakır(MU/1577,1580-82). Bunun yanında insanlardan ilk rükû edenin Hz. Âdem, Hz.Âdem'e ilk secde edenin ise İsrâfîl olduğu açıklanmaktadır(MU/1576-82, 1592).

Mürşidü'l-'Ubbâd'da bir bölümde geniş olarak anlatılan namaz (MU/1568-1620) ile ilgili, abdest (huzû), ezân, mü'ezzin, kırâ'at, niyyet, kible, ka'de, sünnet, farz, teşhüd. ve sabah, kuşluk, 'işâ, yatsı, vitir, terâvîh namazları gibi hususlar da çeşitli vesilelerle zikredilmiştir.

Oruç(Savm)

Cenâb-ı Hakk'ın kendisine nisbet ettiği oruç, ehl-i imâna farz kılınmıştır(MU/1623,1631). O mümini cehennem ateşinden koruyacak kalkandır, perdedir(MN/1290,1305), günah mekrini dağıtan rüzgâr gibidir(MU/1632).

Allâh oruç tutanları cehennemden kurtarmak için beratlar hazırlamıştır(MN/338-39). Görünüşte ateşe benzeyen oruç, kulun Allâh'a çabuk ulaşmasına vesiledir:

Bu oruç şüretde gerçi od durur
Lîk sini Hâzret'e tîz ırgürür MU/1625

Ayrıca, oruç yerine savm yanında perhîz kelimesinin de kullanıldığı tesbit edilmiştir(MU/1639-40).

Hac

Müslümanlar'ın Zilhicce ayında Kâbe'yi ve çevresindeki belli yerleri usûlüne göre ziyâretleri demek olan hac İslâm'ın beş şartından biridir ve kulun günahlarından arınmasına vesiledir(MU/1679).

Süffiler gibi Ârif de hacı gönül hacı ve gövde hacı olarak ikiye ayırır. Yeğ olanı ise gönül haccıdır. Zirâ, gövde hacı yılda bir kez gönül hacı ise her saattir(MU/1731). Gönül tavâf etmek hacc-ı ekberdir(NA/81,172). Kâbe'yi bin kez tavâf eden kişi bir gönül yıktıysa cenâb-ı Hak onun haccını kabul etmez(NA/79). Kâbe'nin Arş'a asılı olduğu rivâyet edilerek, onun gölgesinde oturan kişinin de bu sebeple Arş'ın gölgesinde oturduğu bildirilir(MU/1726).

Mürşidü'l-'Ubbâd'da 1652-78. beyitler hac farızasına ayrılmıştır. Ayrıca, hacı olanlara ve Mekkeliler'e Kâbe'nin şefâ'at edeceği rivayeti de zikredilmiştir(bkz. Kâbe).

Kurbân

Kurban, Allâh'ın rızası için aracı olmak üzere kesilen sığır, deve ve davar cinsinden şeydir. Hac mevsiminde hacıların Arafat'a çıktıkları gün kesilir.

Hak ve Peygamber aşığı kendisini onların yolunda kurban eder(VN/245,2857,979). Müslümanlar'ın Allâh rızası ve âhiret hayatının ihyası için yerine getirdikleri ibâdetlerden olan kurbanın gayesi şöyle dile getirilmiştir:

Dürlü kurbânlar iderler bî-'aded
Buñ deminde tâ ki iriße meded MU/526

Ayrıca, şâir Hz.İsmâil'in kurban edilmesi hadisesine de işâret etmiştir(MN/717):

şol oğullar haqqı kim kurbân olur
'Ârif'ün cânına irgil sen meded VN/1331

Zekât

Zekât, zengin olan bir kişinin ihtiyacı olan birine malının kırkta birini vererek Allâh'a şükrünü ifade etmesidir. Bereketi artırır, malı temizler. Nasıl ki insan elbisesi kirlenince suyla yıkayıp temizlerse, zekât da malı öyle temizler:

Çün tonuñ kir olsa yursın sen anı
Gel zekât ile yu mâluñ iy deni MU/1669

Zekâtla ilgili olarak Hz.Mûsâ ve Karun hakkındaki kıssaya işâret edilir,Hz.Mûsâ'nın duâsıyla malı artıp zengin olan Karun,zekâtını vermediği için malı ile birlikte yere geçmiştir(MU/1672-74).

Zekât yerine kullanılan sadakanın da kıyâmet ısısında sahibi için gölge olacağı belirtilir(MN/1301, VN/934):

Hem şadaka saña gölge iy Kelîm
Ol kıyâmet ıssısında iy halîm MN/1306

Mürşidü'l-'Ubbâd'da 1679-1712. beyitler arasında ele alınan zekât şartını yerine getirmeyen bir kişiye,kıyâmette, malları yılan olarak geri dönecektir(MU/1664).

Netice itibâriyle Ârif'in, eserlerinin tamamında, özellikle namaz, oruç,hac ve zekât ile ilgili israiliyât nev'inden bilgilere çokça başvurduğu gözlenmiştir.

Diğer Dini Unsurlar

İncelediğimiz eserlerin üçü (Mevlidü'n-Nebî, Mi'râ-cü'n-Nebî ve Vefatü'n-Nebî) Hz.Muhammed (s.a.v)in hayatı ile ilgili olduğundan dini unsurlar yoğunluktadır. Diğer iki mesnevî (Mürşidü'l-'Ubbâd ve Nüşa-i Âlem) de dini unsurları ihtivâ etmekle birlikte, daha çok tasavvuf ağırlıklıdır. Fakat bu iki eserde de zaman zaman dini hüküm ve emirlerin tasavvufi yorumlarla birlikte verildiğini görmekteyiz. Biz genel olarak eserlerin bütünündeki dine ait unsurları imânın ve İslâm'ın esaslarını göz önünde bulundurarak "DİN" ana başlığı altında alt başlıklarla vermeye çalıştık. Burada ise sözünü ettiğimiz bu hususlar dışında kalan veya dolaylı olarak ilgili terimleri ve çeşitli unsurları ele aldık.

Emr

Emir, genellikle Allâh'ın kullarına, imân ve ibâdete dâir buyurduğu ve bildirdiği hükümler olarak zikredilir. Genel mânâda görüldüğü gibi Cenâb-ı Hakk'ın varlıkları yaratma fiilinin başlangıcını ifade etmek maksadıyla "emr-i ilâhî" kullanılmıştır:

Lâcirem emr-i ilâhî iy harîf
Oldı muhtâc mazhara k'ola şerîf M/165

Bir yerde de "emr-i dîn" ile İslâmiyet kastedilmiştir(VN/189).

Emr-i Ma'rûf Nehy-i Münker

İyi emretme kötüden men etmedir. Kur'ân-ı Kerim'de de işâret edilen bu düstûr (Âl-i İmrân, III/104), her müminin vazifesidir. Şâir, bir mümin olarak bu vazifenin yerine getirilmediğinden şikâyet eder:

Emr-i ma'rûf nehy-i münker itmezüz
şerri koyup hayra dāyim gitmezüz VN/1124

H.z.Peygamber, ömrünün her anında bu vazifenin sorumluluğunu yüklenmiş ve gereklerini yerine getirmiştir(VN/1128,1160).

şerî'at (şer')

Allâh'ın emir ve nehyine bağlı olarak sâbit olan dinin temelleridir.

Şer'i, H.z.Peygamber'le birlikte âl ve ashâb ihyâ etmiştir. Onlar şer' denizinde "bahri"lerdir(VN/72,76).

Şerî'at, deniz dışında yaya benzetilerek, mümine ok gibi doğru olup şer' yayından atılmak öğütlenir:

Sen dahı ger ok gibi toğrulasın
şer' yasından çü tîz atılasın NA/14

Şer', şer'-i Ahmed, Nebî şer'i, Resûl şer'i, halka-i şer', şerî'at gibi kelime ve terkipler İslâmiyeti karşılamak üzere kullanılmıştır.

İmân- Mümin, İtikâd, Mezheb

Genellikle, mümin, küfr, kâfir gibi kelimelerle birlikte kullanılan imanı, Cenâb-ı Hakk'ın mümine nazarı sayesinde imânının kaldığı; şeytanın sürekli müminin imânını almaya kasdı;(MU/907,992);gönlün imânın mahalli oluşu ve bunun için yaratıldığı (NA/267) gibi tasavvurlar içinde görüyoruz.

Cenâb-ı Hakk'ın ezelde giydirdiği hil'ate benzetilen imânı günahlarla kirletmemek öğütlenir (VN/202):

Saňa dađı bil ki ĩmān hil'atin
 Hakk ezelde geydürüpdür iy güzĳn VN/208

Mümin günahlardan arınmak için ve ĩmānını sağlamlaştırmak için sürekli tövbe etmelidir. ĩmān ancak tövbe suyuyla temizlenip muhkemleştirilir(VN/201).

İmānı daha çok, gönül ve kalb ilişkisi içinde tesbit ediyoruz(bkz.Gönül,Kalb;MN/114,636, VN/1100):

İşbu gönlüm istedi cānānını
 Hem bu gönlüm istedi ĩmānını MU/653

Ayrıca, ĩmānın Yemenli olduğuna dāir bir hadıs (bkz. Hadısler;VN/165) ve ĩmān getirmek (MN/750,VN/1128,1172), ĩmānı saklamak (VN/158-59), ehl-i ĩmān (MU/1623) gibi kullanışlar ĩmāna dair hususlardandır.

Allāh'ı, Resul'ünü ve Onun Allāh'tan getirdiği şeyleri tasdik, yani ĩmān eden kimse ise mümindir. Müminler, ĩmānda ve Allāh'ı tevhid hususunda birbirlerine eşit, amellerde birbirlerinden farklıdırlar. Her mümin Müslüman'dır, ama her Müslüman mümin değildir. Kişi sadece şehadet getirmekle Müslüman olabilir.

Mümin her zaman korku ve ümid içinde olmalı. Bu, ise Allāh'ın gazabından korunmak için günah işlemekten sakınmak fakat rahmetinden de ümidini hiçbir zaman kesmemek demektir(bkz.Hadısler). Mümin sürekli tövbe edip nefis ve şeytan ile ĩmānı uğruna savaş halindedir. Ancak Allāh'ın kuluna nazarı olmasa müminin imanını muhāfazası mümkün değildir (NA/107):

Mü'minün ĩmānı anuñçün kalur
 Ger nazar olmasa hep kāfir olur MU/907

İtikâd, dînin temelini meydana getiren şeylere gönülden inanmaktır. İki beyitte tesbit ettiğimiz i'tikâd, İslâm ve İmânın esaslarına dair her şeye ve buna paralel olarak Ârif'in söylediklerine inanmak anlamlarında kullanılmıştır (MU/1901).

Uş didüm şol kavli kim oldı dürüst
İ'tikâdunda şakingil olma süst MU/1038

Dört büyük mezhebden olan şâfi' mezhebini, ölüyü gömleğiyle yıkamanın câiz olduğundan bahisle görüyoruz(VN/776). Ayrıca, tenâsühün de mezheb kelimesiyle karşılandığını tesbit ediyoruz(MU/1871-72,1883,1887,1890,1895,1903).

Günâh (Zünûb)

İnsan kötü amellerine mukabil günâh, iyilerine mukabil ise sevab kazanacaktır. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de de birçok âyette belirtilmiştir⁽²⁾.

Günah imân hil'atini kirleten pislige benzetilerek temizlenmesi için Hakk'a dâyimâ hizmet ve tövbe edilmesi gerektiği bildirilmiş ve günahın insanın sırtında yük olduğu dile getirilmiştir(VN/33,202,209):

Dök günâhuñ yüklerini bunda sen
Tâ ki ol çukur saña olmaya tar VN/65

Namaz ve oruç gibi emirleri yerine getirip amel edenlerin günahkâr olmayacağı, bu ibâdetlerinin günahlarından arınmalarına vesile olacağı kaydedilmiştir (MU/1575,1632,1635,1642).

(2) Kehf, XVIII/30; Ahkâf, XLVI/19; Fussilet, XLI/40.

Tevbe

Günahlardan arınmak için tövbe etmek ve Allâh'ın rahmetine güvenmek gerekir. Cenâb-ı Hak kullarına karşı çok merhametlidir.

Hız.Peygamber'e, ümmetinin son nefesinde, diliyle muktedir olmayıp gönüyle bile tövbe etse, Allâh'ın rahmetiyle kabul edeceği müjdelenmiştir(VN/197,220,618-20). Ancak, makbul olan tövbe Kur'ân-ı Kerim'de bildirilen "tevbe-i nasûh" tur(Tahrîm,LXVI). Yanî, yapılan fenâ ameller sonrasında bir daha geri dönmek üzere edilen samîmî tövbedir(VN/211). Kulun tövbe etmesi Allâh korkusuna bağlıdır. Allâh korkusu olmayanın tövbesi olmaz(MU/1409).

Hız.Muhammed'in gece ve gündüz yüz veya yetmiş kez tövbe ettiği bildirilmiş(bkz.Hadîsler) ve tövbe canı temizleyen suya benzetilmiştir:

Tevbe şuyıyla yuğıl sen cânuñı
Tevbe ile muhkem it imānuñı VN/201

Du'â (Niyâz,Münâcât)

Gerçek bir imânın neticesi olan duâ, münâcât ve niyâz aynı anlamda kullanılmışlardır.

Duâyı, müminin imânını saklaması için Allâh'a duâ etmesi gerektiği(MU/1368), şeytanın lanetlenmeden önce duâsının makbul olduğu ve kendini duâda unuttuğu için lanetlendiği(MU/1392-93,1395), kişinin duâda kendini unutmaması(MU/1397),Hız.Peygamber'in duâları ve neticeleri (M/36,MN/385,785,1089,1093, VN/192-95),Hız.Mûsâ'nın ümmetine ettiği duâ(MN/1044),Resûlul-lâh'ın vefatını duyan Abdullah ibni Zeyd'in gözlerinin kör olması için ettiği duâ(bkz.Ashâb, Abdullâh ibni Zeyd),bir Yahûdî'nin Hız.Peygamber'in kabri başında duâsı(VN/1109-10),namazın beş vakit Hakk'a niyaz olduğu(MU/1569,MN/848-49,VN/182),cemâatle edilen duânın kabûlü(MN/902,909),Ârif'in Allâh'a niyazı ve okuyucudan duâ dilekleri(NA/357,M/186,MN/16,1717) gibi muhtelif tasavvurlar içinde görmekteyiz.

Zikr

Şâir, Mürşidü'l-'Ubbâd ve Nüsha-ı Âlem'e Allâh adını zikirle başlar(NA/1):

Allâh adın çün dilümde zikr idem
Kuş gibi pervâz urup dün gün gidem MU/1

Zikir, elemi, gussayı dağıtır(NA/129). İlâhî nûrlar zikir sayesinde görülebilir(MU/1042, MN/1309). Kâ'inâttaki her şey Allâh'ı zikreder(MU/959,988). Allâh'ı zikretmeyen kul âsîdir(NA/96). Zikreden hayat bulur, zikretmeyen ise ölüdür(MU/989-90). Mümin yaşarken sürekli Hakk'ı zikrederse ölüm anında da kolaylıkla diline gelir ve "nâr-ı esved" den kurtuluşuna vesile olur(MU/486,991)

Şükür

İnsan verdiği nimetlerden dolayı Allâh'a şükürle mükelleftir(NA/58). Cenâb-ı Hak Hz.Peygamber'e, ümmetinin rızıkı veren kendisi olduğu halde başka şeylere şükrettiklerinden bahisle şikâyette bulunur(MN/802).

Şükür lisanın şevkini artırır(NA/55). Kul şükür mükellefiyetini, ibâdet ederek, sürekli tahmîd, temcîd ve tesbîhle kulluğunu artırarak yerine getirmelidir(VN/1807).

Salavât

Hız.Peygamber'e duyulan sevgi ve hürmete binâen ve Onun Hak nezdinde tek şefâatçi kabul edilmesinden dolayı, şefâ'atine nâil olabilme ümidiyle yapılan duâlardır.

Şâir, sık sık gerçek ümmet olanın salavat getirmesini dile getirmiştir:

Ümmetiysen ıışk ile di eş-şalât
Tâ ki ire cânuña nev nev hayât MN/164

Salâvat getirmek kurtuluşa vesiledir:

Bulınur 'afv ile gufrân u necât
Ol Resûl'e virmek ile salavât MN/145

Hayr-Şer, Hasene-Seyyi'e

İmânın esaslarından olan kaza ve kadere inanmak, bu itibarla hayır ve şerrin Allâh'tan geldiğine, ancak insanın hayrı işlemekte irade sahibi olduğuna ve sürekli hayrı takdîm etmesi gerekliliğine değinilir(MN/760-61, 1280).

Konuyla ilgili bir âyete dikkat çekilerek, iyiliği Allâh'tan kötülüğü ise nefisten bilmek öğütlenmiştir(MU/1483-85; bkz.Âyetler).

İyilik ve kötülüğün mutlaka karşılığı görülecektir. Bu itibarla kişi ne işlerse işlesin tekrar kendine döneceği için mutlaka hayrı ön plana geçirmeli, kötü ameller peşinde koşmamalıdır(MU/979,1126). Bununla ilgili olarak da bir âyet delil gösterilmiştir(MN/760-61; bkz.Âyetler).

Şâir, Senevviye denilen bir görüşün, hayrı ve şerri yaratan iki yaratıcının varlığını kabul ettiğini bildirmiştir. Bu görüşü kabul edenlere göre, gece şer, gündüz ise hayr yaratılmaktadır. Ancak, Ârif bu görüşü, "hayr ulusu" dediği Mirâc hadisesinin gece vukû bulduğunu belirterek çürütür(MN/67-68):

Bil ki Hâk hayr ulusun kıldı gice
Ol şehûñ Mi' râe'ını 'Arş'dan yüce MN/69

Küfr-kâfir, İnkâr-Münkir, Münâfık

Küfür imânı örtmesi ve engellemesi hasebiyle karanlık geceye teşbih edilmiştir:

Küfre baksañ karañu gice i cãn
Bak bu imân nürü uş gündür 'ayân NA/232

Genellikle, imân, şeytan ve nef's, karanlık, isyan gibi kelimelerle birlikte anılan küfürden insanın kahredilmesine sebep olacağı bildirilerek uzak durulmak öğütlenir(MU/612, 794, 888, 1214).

Küfreden kâfirdir. müminin zıddı olan kâfir ise bir hiçtir(VN/1264). Hz.Peygamber ve ashâbı sürekli ehl-i küffâr ile mücâdele etmiştir(MN/18).

Küfür ile aynı anlamda olan inkârı Ârif, "bağlı kapı"ya, benzetir(NA/233). Hz.Muhammed, münkirlere, yani inkar edenlere rağmen, hak bildiği yoldan dönmemiş ve insanları dine davet etmiştir(MN/1170). Cenâb-ı Hakk'ı ve Peygamber'i inkar edenlerin hepsi küfre düşüp kahrolmuşlardır. Ârif, evliyânın sözlerine inanmayanları da münkir kabul eder ve onları eşeğe benzetir(MN/1203, 1385-87).

Dil ile imân ettiği halde kalben inanmayanların; münâfıkların yeri en aşağı cehennem olan Siccîn'dir(MU/617).

Ayrıca, Yahûdiler ve Hristiyanların kâfir addedilmelerinin sebebi olarak Hz.Mûsâ ve İsa'da peygamberlikleri bakımından fark gözetmeleri gösterilir(MN/753).

Arş-Ferş

Arş-ı Azîm (MN/318,597), Arş-ı Rab, Arş-ı Hak (MU/1728, MN/516,576,596), Arş-ı muhterem (MU/12), gibi terkîblerle anılan Arş, mutlak varlığın zâtının tecellîgahıdır. Ferş ise cisimler âlemidir.

Arş ve Ferş genellikle, Kürsî, Kalem, Levh, yer, gök gibi kelimelerle bütün varlığı karşılamak üzere kullanılmıştır:

Arş u Kürsî yoğ idi Levh ü Kalem
Gökler ü yirler dağı nūr u zulem MU/14

Ârif, çeşitli rivâyetlerden naklen şunları söyler: Arş, Kürsî'den sonra bulunan su üzerinde, Cenâb-ı Hak ise Arş'ın üzerindedir(MN/565). Arş'da yüz bin kandil asıldır. Bütün mahlukat oradaki bir kandil içindedir. Diğer 99 kandildekini ancak Allâh bilir (MN/593-96). Yeşil bir cevherden yaratıldığı bildirilen Arş'ın "on altı yüz bin başı" vardır. Her başta on altı yüz bin yüz, her yüzde on altı yüz bin ağız, her ağızda on altı yüz bin dil, her dilde on altı yüz bin lügat bulunur. Bütün bu lügatlerin her birinden Cenâb-ı Hak bir melek yaratmış ve her melek yaratıldığı lügatle Hakk'ı zikreder(MN/598-603). Bazıları Arş'ın dört yüz bin rüknü olduğunu bildirirler(MN/604-05). Bir rivayette göre Arş yaratıldığında kendinden büyük mahluk olmadığından bahisle kibirlenir. Bunun üzerine Allâh vasfı dile gelmeyecek büyüklükte bir yılan yaratır ki, Arş ancak onun yarısı kadardır(MN/607-17). Şâir bundan hareketle, büyüklüğün yalnız Hakk'a mahsûs olduğunu, cümle mahlukun onun azametinde mahvolduğunu beyan eder (MN/618-21).

Hadislere ve haberlere göre vasıfları bildirilen Arş, Ârifin gönlü ile mukayese edilir ve gönlün Arş'dan da yüce olduğu bildirilir(bkz. Gönül). Yine Kâbe ile Arş kıyaslanarak, Kâbe'nin Arş'a asılı olduğu, onun gölgesinde oturanın Arş'ın gölgesinde oturduğu belirtildikten sonra

insanın ya kâbe'yi veya ârifin gönlünü tavâf etmesi öğütlenir. Ancak bu vesileyle Arş'a ulaşmak mümkün olacaktır (MU/1724-28).

Cenâb-ı Hak, Hz.Peygamber'i Arş'da "cilve-dâr" kılmış, Hz. Mûsâ'ya "na'leynini çıkar" dediği halde, Onu Arş için övünç olsun diye ayakkabısıyla bastırmıştır (bkz.Hz. Mûsâ ; MN/79,94,242,533,654,813) Hattâ,O Arş'tan da öteye seyretmiştir.

Arş'a ulaşmak, Arş'tan öteye geçmek için Ferş'ten, halktan uzak, Hakk'a yakın olmak, halka tevâzu göstermek gerekir(MN/625):

Yâhu 'Arş'a yakın oldu ol Münîr
Bil ki Ferş'den ol ırağ oldu Beşîr MN/644

Ger gözünden perdeyi sen atasın
Yidi kat gök üzre 'Arş'a yitesin MN/1395

Kürsî

Cebrâil, Hz.Peygamber'e Mirâc gecesi Kürsî'ye kadar eşlik etmiştir. O kadar geniştir ki bütün yer ve gök içindekilerin hepsi onun içine sığdırılmıştır(MN/555; bkz.Âyetler).

Kürsî hakkındaki rivayetlere dayanan bilgiler ise şunlardır: Kimileri onu Arş ile aynı kabul eder. Bazılarına göre ise Hakk'ın ilmi veya kudretidir. Ayrıca Kürsî'ye göre yer ve gök yazı içinde bir halka mesâbesindedir(MN/554-60)

Kürsî, insanda himmetin karşılığı olarak yaratılmıştır, hattâ himmet Kürsî'den de "evsa"dır(NA/61):

Himmetün Kürsî'den evsa'dur i yâr
Himmet atına gel ahî ol süvâr NA/85

Sidretü'l- Müntehâ, Tûbâ

Ârif, Mürşidü'l-'Ubbâd'da âşığın seyr ü sülûkundan ve Mi'râcü'n-Nebî'de ise Mirâc'dan bahisle Sidre'yi anar. Sidre mukarrebler makâmıdır. Âşık yerleri ve göklerde kademe kademe seyrederek Sidre'ye ulaşmıştır (MU/1140).

Şâir, Sidretü'l-Müntehâ'yı her iki eserde de " عند سرّة المنتهى عند طابئة المأوى " âyetleriyle başlayarak vafeder(bkz. Âyetler).

Sidre aklın alamayacağı büyüklükte, meyvesi Hicir testisi, yaprağı fil kulağı gibi bir ağaçtır(MU/1142-43, MN/259-60). Sekiz cennet Sidre katındadır(MU/1144). Hz.Peygamber çeşitli rivâyetlere göre Sidre'yi, altın kelebek, altın çekirge veya nûr kaplamış olarak müşâhede etmiştir. Bazılarına göre ise Refref bazılarına göre de melekler kaplamış halde görmüştür. Ayrıca Sidre'nin her yaprağında bir meleğe ait tesbîh kelimesinin mevcûd olduğu rivayet edilir(MN/261-64).

Cenâb-ı Hakk'ın ona niçin Müntehâ dediği rivâyetlere dayanılarak şöyle açıklanır: Kimileri müminlerin, kimileri şehîdlerin canının bulunduğu yerdir derken, bazıları ise meleklerin bile geçemediği makâmıdır, der. Velhasıl, kimse ondan yukarıda ne var bilemez(MN/266-71).

Bazı âlimlere göre Sidre ile Tûbâ aynıdır. Ârif, bunlardan biri olan Mukâtil'den naklen Sidre'yi veya Tûbâ'yı şöyle vafeder: O kadar büyük bir ağaçtır ki, hızlı giden bir atla çevresi dolaşılmaya kalkılsa, kişi yaşlanıncaya kadar başladığı yere ulaşamaz. Ağaçtan cennet ehli için elbise ve meyveler biter(MN/272-76).

Bazı âlimler ise Sidre'nin Tûbâ'dan ayrı olup, yedinci gökte, Arş'ın sağ yanında bittiği ve cennet ırmaklarının o onun dibinden çıktığını bildirmişlerdir(MN/277-80).Hz.Peygamber Sidre dibinden çıkan bu ırmakları ve Cennetü'l-Mevâ'yı görmüştür(MN/279,366-67).

Hız.Peygamber bütün gökleri geçtikten sonra Cebrâil'in kanadıyla Sidre'ye gelmiş,Cebrâ'îl orada kalmıştır(MN/250,535-39). Sidre'den Cenâb-ı Hakk'a kadar ise Resulullâh yedi menzil geçmiştir(MN/821).

Tûbâ

Tûbâ'nın Sidre'den ayrı olarak muhtelif benzetmeler içinde de ele alındığını görüyoruz. "kadd-i Tûbî" şeklinde âhiret, ebedî âlem kastedilmiştir. Bu dünya mutlak güzelliğin bir aksisi, hayâli ve gölgesidir. Bu gölgenin bırakılıp "kadd-i Tûbî"nin talep edilmesi öğütlenir(MN/175):

Gel hayâli ko sen hûbı istegil
Gölgeyi ko kadd-i Tûbî istegil MN/176

Ayrıca, Hz.Peygamber'in boyu Tûbâ'ya benzetilerek İrem bağının, onun Tûbâ boyunun gölgesi olduğu belirtilir:

Ol Resûl'ün kaddi Tûbâ lâcerem
Gölgesidür bil anuñ bāğ-ı İrem M./138

Kalem

Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı ilk şey, Akl-ı Evvel, yani Kalem'dir:

Çünkü bahrini o sultân çalkadı
Akl-ı Evvel k'ol Kalem oldu 'ayân M/4

Allâh ancak bir ayn vücuda getirdi ki o da Kalem veya diğer ismiyle Akıl'dır.O Hakikat-i Muhammediyye'dir⁽³⁾.

Ârif Kalem hakkında şunları söyler: O, bazılarına göre ak inciden, bazılarına göre ise yâkût-ı ahmerdendir. Uzunluğu "yügrük atlıya yüz bin yıllık yol"dur. Herbir deliğinin içi beş bin yıllık yol olmak üzere beş deliği vardır.Mürekkebi nûrdandır. Kıyâmete kadar ne olacaksa Levh-i Mahfûz'un üzerine yazmakla görevlendirilmiştir(MN/583-87).Hz.Peygamber'in Mirâc'da gıcirtısını duyduğu rivâyet edilir(MN/590).

Cenâb-ı Hak, insana gökteki Arş, Kürsî, Levh ve Kalem'e karşılık fikr, himmet, kalb, ve hemm ihsan etmiştir:

Gökde 'Arş u Kürsî vü Levh ü Kalem
Sende fikr ü dağı himmet kalb hem NA/61

(3) Muhyiddîn-i Arabî, Fütûhatü'l-Mekkiyye, s.409-10.

Levh-i Mahfûz (Levh)

İlâhî ilmin ve kâinâta olacakların yazılı olduğu levhadır. İlk yaratılan ilk akıldan külli nefis yani Levh yaratılmıştır . Allâh Kalem ve Levh'i yaratınca onlara Akıl ve Ruh adını verdi. Rûha ilim ve amel sıfatını vererek Kalem'i onun için bir öğretici yaptı⁽⁴⁾ .

Ârif, Levh'i, Levh-i Mahfûz'u râvîlerden naklen şöyle tarif eder: O, ak incidendir. Çevresi kırmızı yâkûttandır ve bütün âlemin ilmi onda kayıtlıdır. Allâh ona günde üç yüz altmış kez nazar eder, bu nazarla kimini ihyâ edip kimini öldürür, kimini de zelîl eder. Kızıl altın zencir ile Arş'ın sağ yanında asılıdır. Uzunluğu yer ile gök arasındadır. Cümle mahlûkun ilmi Levh'de bir satırdır. Kalan ilmi ancak Allâh bilir. Levh-i Mahfûz'un başı İsrâfil'in, ortası Azâzîl'in kucağındadır (MN/570-81).

Levh, Levh-i Mahfûz şekillerinde gördüğümüz Levh, gönül için benzetilen olarak kullanılmıştır:

Kıl tefekkür kim gönül bir Levh durur
Her ne fikr itseñ orada nakş olur NA/82

Levh, kalbin karşılığıdır(NA/61). O, Hak ilmine mazhardır(MN/1448). Arş, Kürsî, Kalem, yer ve gök gibi kelimelerle birlikte bütün varlıkları karşılamak üzere kullanılmıştır(MU/14,71,MN/1260, VN/1329).

(4.) Muhyiddîn-i Arabî, Fütûhâtü'l-Mekkiyye, s.410,412.

Cin, Perî

Gözle görülmeyen latîf, ruhânî varlıklardır. Ârif, cinleri ateşten yaratılmalarına işaret olarak "nâri" şeklinde vasıflandırır(MN/1567).

Ayrıca cinler, Âdem ve Havvâ yaratılmadan önce yer yüzünde hüküm sürmeleri (MU/1415), şeytanın bir rivayete göre cinnî olduğu(MU/1346) ve bir başka rivâyete göre emrinde yetmiş bin melek yer yüzüne inip cin tâifesini Kaf Dağı'nın ardına sürmesi (MU/1418) gibi hususlar içinde söz konusu edilir. Genellikle ins, hûrî, melek ve perî kelimeleriyle birlikte anılır(MU/15,530,1414, M/98,136,436,1033,1574).

Cinlerin dişileri olarak bilinen perî de birkaç yerde zikredilir(MU/35,1414, MN/436).

Şeytân (Div, Azâzîl)

Şeytan, bazı âlimlere göre cin bazılarına göre ise melektir(MU/1346). Kur'ân-ı Kerîm'de Hz.Âdem'e secde eden meleklerden istisnâ edilmesi sebebiyle meleklerden olduğu görüşüne sahip olan bazı âlimler varsa da şeytan ve şeytanın atası olan iblîs, meleklerden değil cinlerdendir. Zirâ, Kur'ân'da onun ateşten yaratıldığı açıkça beyan edilmiştir."Meleklerle Âdem'e secde edin demiştik, iblisten başka hepsi secde etmişti. O, cinlerden idi. Rabbinin buyruğu dışına çıktı"(Kehf, XVIII/50)⁽⁵⁾.

Ârif şeytanı, cennetteki hali, Hz.Âdem yaratıldıktan sonra secde etmeyişi, bu sebeple Cenâb-ı Hak katından kovularak lanetlenişi ve sürekli insanlara musallat oluşu gibi çeşitli mevzûlarla ele alır.

Şeytanın cennetteki adı Azâzîl idi(MU/1393). Önceleri

(5) Şerafettin Gölcük- Süleyman Toprak, Kelam, Konya,1991, s.363.

sürekli ibâdet eden zühd sahibi, âlim ve duâsı makbûl bir zât imiş. Latif sûretli, zümür-rüd kanatlı olduğu ve hükmün - de yetmiş bin veya on iki bin melek bulunduğu rivâyet edilmiştir(MU/1347-49). Yedinci gökte yedi yüz bin yıl ibâdet etmiş, cennette bin yıl Rıdvan ile birlikte hazinedâr olmuş. Fakat Hz.Âdem yaratıldıktan sonra ona secde etmemesinden dolayı lanetlenerek göklerden sürülmüş ve adı şeytan olarak değiştirilmiştir(MU/1426,1453). Cennet

Şeytanın cennetten kovulması hadisesi ile ilgili bir rivayet şöyledir: Şeytan cennetin kapısında "bir kulun âsî olacağı ve reddedileceği" şeklinde bir yazı görür. Ancak ibâdetine güvendiği için bu kişinin kendisi olabileceğini düşünmez ve o âsî olacak kişiye bin yıl lanet eder(MU/1357-65). Bir başka rivayete göre yazıyı gören İsrâfil'dir. Ancak o, bu kişinin kendisi olmasından korkarak ağlamaya ve daha fazla ibâdet etmeye başlar. Diğer meleklerle birlikte duası makbûl olan Azâzîl (şeytan)e gidip kendileri için duâ etmesini isterler. Şeytan duâ eder ve duâsı kabul edilir. Fakat kendisini, ibadetine güvendiği için duâya katmaz ve bu sebeple lanetlenen ve reddedilen o olur(MU/1370-90). Ayrıca, şeytan lanetlendikten sonra bile suçu kendinden bilmez, Cenâb-ı Hak'a yükler ve tövbe etmez:

Lik şeytân suçı Hak'dan bildiün

Didi sensin itdüren iy zü-fünün

MU/1470

O cümle merdudların başıdır(MU/1345). Atadan düşmandır sürekli müminlerin imanına kasdeder. Onun kasdından ancak Allah'a sığınmakla kurtulunabilir(MU/902,913). Şeytan, küfr ve nefis arasında ilişki kurularak bunlardan uzak durmak öğütlenir(MU/500,888,898). Ayrıca şeytanın göklerden sürüldükten sonra ilâhî sırları çalmağa yeltenmesi ve melekler tarafından alevlerle taşlanmasına işaret edilir (MN/2):

Toprağ ehli karga dil ehli hümâ

Div kaçan yol bulısar süy-ı semâ MU/1968

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette bu hâdise söz konusu edilir⁽⁶⁾.

Şeytan, rivâyetlerden naklen bu husûslar dışında, insandaki kötü fikirlere karşılık olduğu (NA/110), her yönden kulun imanına musallat olabileceği (MN/1514), ibâdetinin atlas örtüye benzemesi (MU/1462), gönüle Hakk'ın nûrundan dolayı giremeyeceği (MU/1437) gibi ifâdeler içinde tesbit edilmiştir. Ayrıca, şeytana uyanın cehennemlik olduğu (İM/36) ve yarı yolda kalacağı (MU/500), ancak ondan kurtulmanın Hakk'a sığınmakla sağlanacağı (MU/913) bildirilir.

Deccâl

Hızret Peygamber tarafından Mirâc'da görüldüğü rivâyet edilir Deccâl, hadîslere göre; sağ gözü şaşlı, gözleri sanki salkımından dışarı fırlamış iri üzüm tanesi gibi⁽⁷⁾ ve alnının ortasında "kâfir- (ك، ف، ر) yazılı olup⁽⁸⁾ onun cennet dediği şeyin cehennem, cehennem dediğinin ise cennet olacağı⁽⁹⁾ şeklinde tarif ve tasvir edilir.

Ârif, Deccâl'i alnında "ك، ف، ر" yazılı olacağı hadîsiyle anar:

Hem dahı Deccâl'ün alnında i yâr
Yazlu durur "ك، ف، ر" bil âşikâr MN/1547

(6) Hicr, XV/16-18; Saffât, XXXVII/6-10; Mülk, LXVII/5; Cin, LXXII/8-9.

(7) Buharî Tercümesi, C.VII, s.3265; C.IX, s.4094; C.X, s.6133-34.

(8) a.g.e., C.III, s.1473; C.VII, s.3147; C.XVI, s.7277.

(9) a.g.e., C.VII, s.3120.

Beş Binek

Hz.Peygamber, İsrâ ve Mirâc hadîsesinde Cenâb-ı Hak katına varıncaya kadar beş binek kullanmıştır. Bunlar; Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya kadar Burak, oradan birinci göğe kadar mirâc, birinci gökten yedinci göğe kadar meleklerin kanadı, yedinci gökten Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar Cebrâ'îl'in kanadı, Sidre'den Cenâb-ı Hakk'a kadar ise Refreftir.

Burak: Burak, Hz.Peygamber'le konuşması ve ondan dileği, Onu Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya götürmesi gibi hususlarla, Mirâc'a bağlı olarak anılır(MN/6,50,122-28,550,1223, M/38, MU/92, 580). Beş binekten birincisi olan Burak'ın vasıfları hakkında bilgi yoktur.

Mi'râc: Hz.Peygamber'in kullandığı ikinci vasıta. Mirâc hakkında muhtelif rivayetler vardır. Bir görüşe göre gümüş, birine göre altın, bir başka görüşe göre ise ak incidir. Ârif'in de doğru kabul ettiği dördüncü görüşe göre de nûrdandır. Cân bedenden ayrıldığında göğe onunla yükselir(MN/156-59).

Meleklerin Kanadı: Hz.Muhammed birinci gökten, yani dünya göğünden yedinci göğe kadar meleklerin kanadıyla yükselmiştir(MN/551).

Cebrâîl'in Kanadı: Cebrâ'îl, Mirâc'ın Sidre'ye kadar her aşamasında Hz.Peygamber'in refikidir. Ancak makâmı Sidre olduğu için oradan öteye geçemez(MN/537- 39). Yedinci gökten Sidretü'l-müntehâ'ya kadar Hz.Muhammed'i kanadıyla taşımıştır(MN/552;bkz.Melekler, Cebrâ'îl).

Refref: Sidre'den Hak katına kadarki vasıta ise Refref'tir(MN/553). Bazılarına göre Sidretü'l-Müntehâ'yı kaplamıştır(MN/263). Bir başka rivâyete göre bütün ufku kaplayan yeşil bir nesnedir(MN/546).

Hz.Peygamber'in Hak katından dönüşü de yine bu vasıtalarla olmuştur.

b. T a s a v v u f

Ârif'in eserlerinden tasavvuf ve tarikat dair hususlar bakımından en yoğun olanları Mürşidü'l-'Ubbâd ve Mi'râcû'n-Nebî'dir. Mürşidü'l-'Ubbâd'da tasavvuf ve tarikâte dâir bilgi verilmekle kalınmamış sık sık bir tarikate girmek veya bir şeyhe bağlanmak öğütlenmiştir. Mi'râcû'n-Nebî'nin özellikle sırrî Mirâc kısmı hadisenin tasavvuff yorumu mahiyetindedir. Bu itibarla Ârif sözü edilen bu iki eseri yanında diğerlerinde de zaman zaman tasavvuff hususlara değinmiş ve izahlar yapmıştır. Bütün eserlerinde tesbit ettiğimiz tarikatve tasavvufa ait unsurlar tek tek ele alınıp beyitler delâletiyle verilirken zaman zaman günümüz kaynaklarından da yararlandık.

Şâirin Muhyiddîn-i Arabî'den etkilendiğini daha doğrusu onun vahdet-i vücud görüşünü benimsediğini görüyoruz. Dolayısıyla biz de tasavvuf bahsine başlarken vahdet-i vücûd ile alakalı olması bakımından öncelikle varlık mertebelerini verdik. zaten Ârif de sırrî Mirâc kısmına bu mertebelerin tasnifi, mâhiyeti ve her mertebeye ait âlemleri vererek başlamıştır. Böylece misâl âlemi iyi anlaşılсын hususiyle Mirâc hadisesini daha iyi anlatabilsin. Varlık mertebelerinden sonra vahdet-i vücûd, fenâ-bekâ, tecelli, velf, velâyet, şeyh,mürîd, aşk,muhabbet, maşûk, âşık, tarikat, halvet, uzlet, çile, riyâzet vs. gibi hususlarıyla Ârif'in eserlerindeki tasavvuff malzeme incelenip ortaya konmaya çalışılmıştır.

Varlık Mertebeleri

Varlık mertebeleri beş veya yediye ayrılır. Bu mertebeleri ve her mertebeye ait olan âlemleri Ârif, Mi'râcü'n-Nebî'de izah eder. Müellif, bu mertebelerden misâl âlemini diğerlerine nazaran daha geniş olarak- Mirâc hadisesinin anlaşılabilmesi için- ele aldığını belirtir.

Yedili tasnife göre mertebeler şunlardır:

1. Ahadiyyet (Lâ-taayyün) Mertebesi
2. İlk taayyün (Hakikat-i Muhammediye, Vahdet) Mertebesi
3. İkinci taayyün (Vâhidiyyet) Mertebesi
4. Ruhlar Mertebesi
5. Misâl (Melekût) Âlemi
6. Şehâdet (Mülk) Âlemi
7. İnsân-ı Kâmil

Beşli tasnife göre ise şöyledir:

1. Gayb-ı Mutlak Âlemi: Ahadiyyet, vahdet ve vâhidiyyet mertebelerini içine alır.
2. Ervâh Âlemi: Nûrânî âlem olup mutlak gayb âlemine yakın gayb-ı muzâf adını alır.
3. Âlem-i Misâl: Mutlak şehâdet âlemine yakın olan gayb-ı muzâftır.
4. Şehâdet Âlemi: Mülk, cisimler veya madde âlemidir.
5. Mertebe-i Câmî'a: Bu dört âlemi içine alan insân-ı kâmildir (1).

(1) Ahmed Avni Konuk, Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, Haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vak. Yay., C. II, İstanbul, 1989, s. 27-31.

Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. İstanbul, 1991, s. 216-17.

Ârif, bu mertebelerden Mirâc'ın daha iyi anlaşılması için misâl âlemini anlatırken bahseder. Sırrî Mirâc'a başlarken, bir başlıkla, giriş olmak kaydıyla şehâdet âlemi ile ceberût âlemine berzah olan misâl âleminin konu edileceğini belirterek, akabinde bu âlem hakkında geniş bilgi verir (MN/1400-29). Burada misâl âlemi, şehâdet ve ceberût âlemleri arasında berzah olması yönünden ele alınırken, ilerleyen beyitlerde Ârif, beş hazret (hazerât-ı hamse) ve bu beş hazrete ait âlemleri tekrâr anlatır (MN/1628-59). Ancak burada misâl âleminin daha önce geniş olarak anlatıldığından bahisle kısa geçildiği bildirilir.

Şimdi sırasıyla Ârif'in bu âlemler hakkında verdiği bilgileri aktarmaya çalışalım:

1. Gayb-ı Mutlak: Birinci hazrettir. A'yân-ı sevâbit âlemdir;

Biri a'yân-ı sevâbit 'âlemi

Bil ki oldur gayb-ı mutlak hem-demi MN/1638

Şâir, âlemlerden bahsederken gayb-ı mutlakı, bazı tasniflerde olduğu gibi, ahadiyyet ve vâhidiyyet şeklinde ayırdıktan sonra, vâhidiyyet (hazret-i esmâ) mertebesinin ahadiyyet mertebesine mazhar olduğunu söyler. Ahadiyyetin ise -Allâh'ın zâtıyla kâim bulunduğu mertebe olup, her türlü sıfat ve isimden münezzehe olduğundan- mazharı yoktur (MN/1653-54).

2. Gayb-ı Muzâf: Bu hazret ikiye ayrılır:

a. Gayb-ı mutlaka yakın kısım olan rûhlar âlemi ki, bu âleme ceberût âlemi de denir (MN/1639-41). Bu âlem, akıl ve nefislerin rûhlarının sûretlerini câmîdir. Birinci âlem olan a'yân-ı sevâbit âlemine (âlem-i a'yân) mazhardır (MN/1650-51).

b. Gayb-ı muzâfın şehâdet (mülk, cisimler) âlemine yakın olan ikinci kısmıdır (MN/1643). Misâl veya melekût âlemi denir. Ceberût âlemine (âlem-i ervâh) mazhardır (MN/1648-49).

Ârif bu âlem hakkında diğerlerine nazaran oldukça ge-

niş bilgi vermiştir. Buna göre:

Misâl âlemi şehâdet (mülk) âlemi ile ceberût âlemi arasındaki mertebedir.Yani bu ikisi arasında berzahtır.İkisinin de özelliklerini taşır, ancak ikisinden biri olmadığı gibi, maddî değil, latiftir(MN/1402-13). Bu âleme melekût âlemi de denir.Şehâdet âleminde olan her şeyin misâli onda vardır. Fakat orada olan her şey bu âlemde yoktur(MN/1416-17, 1455-57).Cenâb-ı Hak isteseydi misâl âlemindeki her şeyi bu âlemde (şehâdet âleminde) gösterirdi.Cebrâil'in Dihye-yi Kelbî veya bir bedevî şeklinde görüldüğü gibi (bkz.Cebrâil).

Ârifler, misâl âlemine göre şehâdet âleminin,yazı içinde bir halka mesâbesinde olduğunu söylerler(MN/1418-19).

Misâl âlemi cevherdir.Ancak bazıları araz olduğunu söylerler(MN/1421-22). Rûhânîdir. Buraya misâl âlemi denmesinin sebebi orada bulunan sûretlerin örneklerinin şehâdet âleminde, insanda veya âlem-i ilâhî'de a'yân sûretinde bulunmasıdır(MN/1521-24).Yine misâl âlemindeki sûretlere, misâl-i sûrî veya hayâl-i munfasıl da denir.maddî değildir(MN/1525-26).Bu âlem, Arş'ı ve Kürsî'yi, gökleri ve yerleri, velhâsıl, kâinattaki mevcûdâtın hepsinin sûretlerini içinde bulundurur (MN/1527-29).

Hz.Peygamber, Cebrâil'i, peygamberlerin ruhlarını, Arş'ı ve Kürsî'yi misâl âleminde görmüştür(MN/1530-35,1538). Şehâdet(mülk) âleminde görünen sûretler,misâl âlemine perdedir:

Bil ki bu 'âlemde şûretler i dost
Andağı şûretlere perde dürüst MN/1543

Nasıl Cebrâil , Dihye-yi Kelbî veya bedevî sûretinde şehâdet âleminde görünebiliyorsa, insân-ı kâmil de başka sûretlere girip misâl âlemini müşâhede edebilir.İşte bu tebdil dolayısıyla bunlara abdâl denmektedir(MN/1568-75).

3.Şehâdet Âlemi:Şehâdet âlemine mülk veya cisimler âlemi de denir.Misâl âleminden sonraki âlemdir ve ona mazhardır(MN/1644):

‘Ālem-i milk bil ki bu ‘ālem i yār
Ol mişāle ola mazhar āşikār

MN/1647

4. Hazret-i Cāmi (İnsân-ı kâmil): Bu hazret yukarıda sayılan dört âlemi içine alan insân-ı kâmdir (MN/1645). İnsân-ı kâmilin bütün bu âlemleri cāmi olması, Hakk'ı cāmi olması demektir. Fusûsu'l-Hikem Şerhi'nde insân-ı kâmilin esmâ-i İlâhiyye'yi cāmi olan Allâh isminin mazharı olduğu beyan edilibir⁽²⁾. İnsân-ı kâmilin vücudu Hakk'ın vücuduna mazhar-ı küldür ve Hak, suyun buzda ihtifâsı gibi onda muhteffidir⁽³⁾.

İnsân-ı kâmil Allâh'ın sıfatlarıyla vasıflanmıştır. Bu sebeple tebdil olup, sûret değiştirip misâl âlemini müşâhede edebilir (MN/1568-70).

Ârif, insân-ı kâmile aynı zamanda "âlem-i insânî" de der (MN/1645). Âlem-i insânî ise Allâh'ı bütün vasıflarıyla kendinde toplar (MN/1646).

Neticede Ârif, bu âlemi (mülk veya şehâdet âlemi) tene, misâl âlemini cana, ceberût âlemini canın canına, âlem-i a'yânı canın canının canına, hazret-i esmâyı (vahidiyyet âlemi) canın canının canının canına ve ahadiyyet âlemini bütün bu âlemlerin canına, canların canına benzeterek konuyu bitirir (MN/1657-59):

Hem ahadiyyet dahı bilgil i cān

Hem-çü cān-ı cān-ı cān-ı cān-ı cān MN/1660

(2) Ahmed Avni Konuk, a.g.e., C.II, s.129, 138.

(3) Ahmed Avni Konuk, a.g.e., C.II, s.151

Berzah

Berzah, iki şeyi birbirinden ayıran şey, bölge anlamına gelir.

Ârif, berzahtan misâl âleminin, ceberût ve şehâdet âlemi arasında berzah olmasından dolayı söz eder(bkz.Varlık Mertebeleri, Misâl Âlemi).Ancak daha sonraları ise kendisinin berzah dediği ve tafsilâtli anlattığını beyan ettiği misâl berzahından başka bir berzah daha olduğunu belirtir. Bu berzah, canın bedenden çıktıktan sonra gittiği yerdir, kıyamete kadar bekleyeceği mahaldir(MN/1588):

Ğayrıdur şol berzahıñ kim aña cãn

Anda varur çıksa andan iy cüvãn MN/1589

Misâl berzahı "berzah-ı evvel"dir ve o tenezzül berzahıdır(MN/1591).Bu berzah ile diğeri ('urûc berzahı) âlem-i rûhânî olmaları bakımından müşterektirler. İkinci berzahın neş'eti dünyadakilerden sonradır.Bu berzahta bulunan sûretler kişinin dünyada kazandığı amellerin sûretleridir(MN/1592-97).

Ârif, bu konuyla ilgili Muhyiddin-i Arabî'nin Fütûhât'ınının 311. babından naklen şunları söyler:

Birinci berzaha, yani tenezzül berzahına "gayb-ı imkânî" denir.Zirâ oradaki sûretler bu dünyada bir bir zuhûr ederler(MN/1598-1601).İkinci berzaha ise gayb-ı muhal" denir.Çünkü buradaki sûretlerin bu dünyaya gelmesi, zuhûru mümkün değildir.Onlar ancak âhirette zuhûr edeceklerdir.Buna 'urûc berzahı adı verilir(MN/1602-04).Mükâşiflerin çoğu tenezzül berzahını görür, fakat 'urûc berzahını çok az kişi görür(MN/1606-07).

Tecellî-Cilvegâh, Mazhar

Tecellî Hakk'ın zât, sıfat ve isimleriyle zuhurudur. Allâh'ın kulunun(Ârifin)gönlünde zahir olmasıdır. Cilvegâh ve mazhar ise tecellî ve zuhur mahallidir.

Cenab-ı Hakk'ın ilk tecellîsi "nûr-ı Muhammedî"dir. Bütün varlıkta tecellî eden ise o nûrdur:

Zîre zâhir kamudan evvel i cān
Kamusından ol tecellî ider 'ayān M/123

Ârif, tecellîyi gülşene benzeterék göz açıp Hak yüzünü görmeyi öğütler:

Gel tecellî gülşenine varalum
Göz açuban Hak yüzini görelüm MU/93

Mirâc'da Hz.Peygamber Hakk'a vâsıl olmuş, tecellî neticesinde dost cemâlini görmüştür:

Gitdi hicrân buldı ol demde vişâl
Dost tecellî itdi görindi cemâl MN/1670

Hz.Mûsâ'ya Cenâb-ı Hak Tûr'da tecellî etmiştir(bkz. Hz.Mûsâ):

Kimine mi'c râc balık karnın kılur
Kimine Tûr içre tecellî ırgürür MN/78

Tecellî, zâtî tecellî, sıfat, isim ve fiillerin tecellîsi olmak üzere dört çeşittir. Hak aşığı seyr ü sülûk esnasında, bazan esmânın, bazan sıfatın ve fiillerin tecellîsini görüp hayran kalır(MU/941-42):

Hem tecellî-i sıfât nedür bilür
Dahı esmâ dahı ef'âl keşf olur MU/119

Şâir, zâtî tecellîyi ise şöyle bir örnekle açıklar:

Bir bıçağı ateşe soksan, ateş onu kendine benzetir, bıçak ateş sıfatını alıp geçici bir süre değdiği yeri yandırır. Fakat, ateşten çıktığında ise tekrar eski haline döner, yakıcılığı gider (MU/207-10).Yine buna benzer bir başka örnek de şudur:

Katre denize ulaştığında deniz olur, denizle katre arasında fark kalmaz,ancak denizden ayrıldığında tekrar damla haline gelir ve deryalık vasfını kaybeder (MU/211-14).

Cenâb-ı Hakk'ın tecellisi neticesinde görünen zahir, görünecek ise mazhardır. Yani görünen isim görünecek ise o ismin hakikatidir. Her isme bir mazhar vardır(M/125):

Görinendür bil ki zâhir didüğüm
Görünecek bir o mazhar didüğüm

Görünen bil kim isimdür iy yigit
Görünecek bir hakikat key işit M/126-27

İsm-i A'zam mazharı, hakikat-i Resûl, nûr-ı Muhammedî'dir. Bu sebeple her ismin mazharı -O ilk mazhar olduğundan- ona mazhardır(M/129):

Pes her ismüñ mazharı mazhar durur
İsm-i A'zam mazharına söz budur M/128

Bil o mazhar İsm-i A'zam mazharı
Zîre oldur kamusunñ serveri M/169

Hz.Peygamber sûreten sonra olmasına rağmen nûrunun ilk yaratılan olması sebebiyle ondan önceki nebflere göre ilk mazhardır ve onlar Resûlullâh'ın vekilidirler:

Bu mezâhirde nebîler bil yakîn
Ol Nebî'nüñ nâyibi iy pāk-dîn M/202

Vahdet-i vücûd

İbnü'l-Arabî((öl.1240) ile sistemleşen vahdet-i vücûd düşüncesi, varlığın bir tek hakikatten ibâret olduğu görüşünü kabul eder.Çeşitlenme ve çoğalma, dış duyuların meydana getirdiği bir şeydir⁽⁴⁾.

Ârif'in de Muhyiddin-i Arabî'den etkilendiği, daha doğrusu,onun vahdet-i vücûd hakkındaki fikirlerini kabul ettiği ve özellikle Mürşidü'l-Ubbâd'da bu görüşü örneklerle ve iktibaslarla açıkladığını görmekteyiz.

Biz vahdet-i vücûdla doğrudan ilgili örnekleri burada verdikten sonra konuyla alakalı diğer hususları alt başlıklarla ele alacağız(bkz.Varlık Mertebeleri, Tecellî,Zat-Sıfat-Esmâ, Vahdet-Kesret vs.)

Bütün mahlûkât tek olan Allah'tan zuhûr etmiştir.Varlıklar vahdet denizinde gizli bir halde iken Cenâb-ı Hak kendisini bildirmek, zat ve sıfatlarını göstermek istediği için kâinâtı yaratmıştır(MU/13-16,45-46).

İnsan Hak'tan ayrı değildir.Nasıl bir çekirdekte ağaç, katrede deniz,zerrede güneş gizliyse, insanla Allah arasındaki ilişki de bu kabildendir:

Bir çekirdekde bir ağaç gizlüdür
Ger inanmazsañ dik âhîr anı gör

Şorar iseñ sen seni bil kaçtrasın
Ol denizden ol güneşden zerresin MU/17-18

Varlıklar vahdet deryasının sürekli dalgalanmasıyla vücûd bulmaktadır.Bu öyle acayip bir deryadır ki içi bir, dışı türlü türlüdür(MU/50).

Ârif bir olan Hakk'ın tecellîlerinin çokluğunu, yani görünüşteki çokluğu ayna-sûret teşbihiyle açıklar. Aslında hakikat birdir.Çok olan aynalardır.Bin aynadan bin sûret görünür.Gerçekte ikilik yoktur. Bu itibarla çokluk (kesret) olarak

(4)Süleyman Ateş, İslâm Tasavvufu,Yeni Ufuklar Neşr.,İstanbul,1992,s.

görünüş ise yalnız şüretlerdendir(bkz.Vahdet-Kesret):

Yāhu biñ gözgüye baksañ iy cüvān
Görinür biñ şüret anda bī-gümān

Līk sen birsin ikilik sende yok
Gerçi kim şüretde görindiyse çok MU/53-54

İnsanın aslı vahdet deryasıdır:

Çünkü bildün aşluñ ol deryā durur
Boncuğı terk idübeni iste dür MU/87

Yine, müellif, Allāh-insan ilişkisini deniz-balık ve deniz-katre teşbihleriyle ifade eder. Balık nasıl denizdeyken denizin kendisi için hayatı ehemmiyetini idrāk edemeyip başını denizden çıkarmak istediğinde hemen çeker ve kendisi için suyun hayat, sudan ayrılmanın ölüm olduğunu anlarsa, insan için de Hak'tan ayrılık ölümdür(MU/99-101). İşte insan, katre misâli denizde olduğu halde, denizin gerçek mahiyetini bilemez. Ancak, köpükleri aşip oradan ayrıldıktan sonra anlar ve dostu(Hakk'ı) aramaya koyulur. Oysa cihan Hak'la doludur. Bütün âlemin istediği dost yüzüdür. Gözünde perde, kulağında pamuk olan Hakk'ı göremez, duyamaz. Ne zaman ki gözden perde giderilir, kulaktan pamuk çıkarılır, o zaman katre ile deryanın aynı olduğu bilinir(MU/102-08):

Bilesin hem kaṭra deryā olduğun
Ol deñizde mahv oluban şolduğun MU/109

Sâlik, seyr ü sülûk sonunda Hakk'ın âlem mülkünü ihata etmiş olduğunu görür ve kendisini mahv eder, böylece ebedî varlığa ulaşır(bkz.Mahv; MU/397-98).

Vahdet-i vücûd fikrinin en güzel ve veciz ifadesini şu beyitte görüyoruz:

Kaṭrada deñiz deñizde kaṭra
Zerrede güneş güneşde zerre İM/11

Vahdet-Kesret

Allâh'ın isim ve sıfatlarıyla tecellî edip çokluk halinde görünmesi kesret, bu çokluğun hakikî bir varlığı olmadığını kavrayıp var olarak sadece Hakk'ı görmeye vahdet denir.

Vahdet-i vücûd görüşünü benimsediği anlaşılan Ârif, sık sık varlığın bir oluşunu dile getirir. Tek ve bâkî olan Allâh'tır. Gerçekte mevcûdâtın aslı Hakk'ın nurudur:

Bil ki ol Hâk nûrî dahî bir durur
Gerçi bu 'âlemde kesret gösterür MU/760

Bütün varlıklar, o bire, aslına dönecektir:

Bu kamu kesret döner ol birine
Uşbu pertevler dahî hem nûrına MU/761

Bu teaddüd (kesret), sûret âleminde dir:

Bu te'addüd 'âlem-i şüretdedür
'İşk mestî 'âleminde bir durur MN/1369

Varlıkların aslı birdir. Hepsi vahdet deryasından vücud bulmuşlardır. Bu deryanın suyu can, köpüğü ise kalıp olur. Buharından yedi gök, hûrîler, Arş ve cennetler yaratılmıştır (MU/75-76).

Ârif, insanın bâkî olan Hakk'ı talep etmesi ve Onu bulmak için çalışmasını öğütler:

Ol durur deryâ-yı vahdet bilsene
Ol durur bâkî taleble bulsaña MU/77

O, âlemlerin muhtacı ve farkının tacıdır. On sekiz bin âlemin hepsi o denizde garkolmuştur. Ancak O, âlem değildir. Hayy, Kadîm, Câvidân, Bî-zamân, Bî-mekân ve Bî-nişân'dır (MU/78-80).

Varlıklar Allah'ın birliğine delil olarak vardır. Hep-

si kendi dilinden Onun varlığına şehâdet eder:

Pes ki her şey birliğine oldu dâl
Uş şehâdet ider anlar bi'l-lisân M/21

Kesretten vahdete ulaşmak "fenâ fi'z-zât"tır:

Ḳamu kesret vahdete irmiş görür
Ol fenâ fi'z-zât yakîn bu durur MU/767

Vahdete ulaşmayı engelleyen kesrettir. Bütün bu sûretler kap gibidir. Asıl olan kabı terk edip vahdete ulaşmaktır. Kap gittiğinde sadece içindeki kalacak, Hak âşikâr olarak görünecektir:

Pes gel imdi kabı terk it iy cüvân
Tâ ki vahdet görine saña 'ayân MN/1376

Zirâ, Hak dışında her şey fânîdir. Cümle eşya fenâ bulduktan sonra vahdet apaçık ortaya çıkacaktır:

Çün kamu ola fenâ ol Ḥak kala
Pes ki vahdet ola ol dem âşikâr VN/24

Senlik-Benlik

Mutasavvıflarca senlik-benlik kesrettir. Asıl olan Allâh'tır, sen ben yoktur. Onun çok görünmesi benlik iddiasındandır:

Senligi çok gösteren benlik durur
Gitse benlik aradan senlik durur MU/678

Senlikten fâni olmakta, bekâ vardır:

Senligünden gelgil imdi ol fenâ
Tâ ki bulasın bekâ-ender-bekâ MN/1347

Sen, ancak O (Hak) olduğun zaman senlikten, kesretten kurtulursun(MN/1377).Hak gözüyle görmek senliği terketmekle mümkündür.Gizli, açık görünen hep Hak'tır.Evvel ve Âhir Odur.Senlik, sadece kuru bir davâdır(MU/175-77).Senlik kişiyi harab eder, kul bundan geçerse, yokluk Burak'ına süvâr olur(M/71).O,kulun ayakta benddir:

Senligün bir fak gibi ayakta bend
Kurtulu gör uşda itdüm saña pend M/74

Âşıkların kavli ve fiili Hak'tır, Hak'tandır.Onlar kendiliklerinden geçtikleri için Hak'ta bâki olmuşlardır(MN/1331).Âşık maşuğuna kavuştuğunda aradan ikilik kalkar(MAN.I/3).Kişi, vücudunu yağma edip benliğini yok ederse, sırf bende (kul) kalır(MAN.III/4).

Ayrıca, Ârif, Hz.Peygamber'e işaretle Ahmed'in mim (م) i gittiğinde Ahad (احد) kaldığını, yani isneyniyet (ikilik)in gidip ferd (tek) olduğunu belirtir :

Ahmed'ün mîmi gidüp kaldı Ahad
Gitdi isneyniyet ol dem oldı ferd NA/11

Fenâ-Bekâ

Fenâ, bütün hazlardan sıyrılmak, dünyevî hiç bir şeye karşı haz duymamaktır. Bekâ ise fenâdan sonra gelir ve kulun kendisine ait olan şeylerden fânî, Allâh için olan şeylerle bâkî olmasıdır.

Mutlak mânâda fenâ, Allâh'ın emirlerinin kul üzerinde hakimiyet kurmasıdır. Cenâb-ı Hak tarafından ihtiyarı kendisine iâde edilen, bir izin veya fiil beklemeksizin dilediği gibi iradesini kullanıp tasarruf yetkisi tanınan kişi bekâ mertebesine ermiştir. Bekâ mertebesine erişen kişiyi Hak, halktan engellemez, halk da Hak'tan engelleyemez. Fenâ halinde bulunan kimse ise Hak ile halktan perdelenmiştir⁽⁵⁾.

Şahsî tedbiri terketmek, kişinin kendisini cenâb-ı Hak'ın iradesinde yok etmesi ve fenâyâ ermesi demektir. Yaptığını Hak'la yapan, düşündüğünü Hak'la düşünen ve Onun emir ve yasaklarına aykırı ufacık bir şeye yönelmeyen kimsenin durumu bekâ makamıdır⁽⁶⁾.

Kötü huyların ve davranışların yok olması, kulun kendi sıfat ve vasıflarından sıyrılması fenâ, kötü huyların yerine iyilerini yerleştirmesi, Allâh'ın sıfat ve vasıflarıyla süslenmesi, kendisini, etrafındaki halkı ve eşyayı görmemesi bekâdır⁽⁷⁾.

Fenâ halka, dünyaya, bekâ ise Allâh'a aittir. Kul, gece gündüz cehdedip dosta ulaşabilir ve fânî olan bu dünyada didârı görebilir. Bu sebeple en kısa zamanda bu fânî mülk terkedilmelidir

Âhiri pişmânlığını ân ahî

Bu fenâyı terk kılğıl iy ahî MU/551

(5) Sühreverdî, Avârifü'l-Ma'ârif (Tasavvufun Esasları),

Haz.H.Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz-Mustafa Uzun, Erkam Yay.İstanbul, 1990, s.646-49.

(6) Sühreverdî, a.g.e., s.604.

(7) Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay.İstanbul, 1991, s.90.

Fenâ bulmadan bekâ bulunmaz, fânî olmadan bâkî olunmaz(MN/1671):

Zîre olmaduñ çü lâyıķ fânîye
Lâyıķ olmazsın yaķın bil bâķîye NA/312

Bekâya erdikten sonra artık kişiye fenâ ulaşamaz(MU/67):

Çün bekâ bulduñ dağı ırmez fenâ
Pâdişâh olduñ ebed milk-i cāna MU/639

Ebedî olan Hak katıdır, safâ oradadır. Burası ise, fenâ ve cefâ mahallidir:

Bil ebed oldur budur dârü'l-fenâ
Bil safâ oldur budur dârü'l-^canâ MN/840

Fenâ kademe kademedir.Önce kendini, senliğini, nefsinin kötülüklerini ve halkı terk etmelisin ki Hakk'a ulaşasın:

Senligüñden gelgil imdi ol fenâ
Tâ ki bulasın bekâ-ender-bekâ MN/1347

Bekâ-ender-bekâ, kulun her şeyi unutması, bekâ halinde olduğunu bile bilmemesidir.

Fenânın ikinci kademesi, şeyh önünde fânî olmak, şeyhe teslimiyettir(MU/1975):

Sen dağı gel şeyh önünde fânî ol
Meskenet yirine tâ kim sala ol MU/ 1984

En son kademe ise, bekâ-ender-bekâdır(MN/1347).

Bâkîden lezzet almak için gönlü, fânî olan bu dünyadan kesmek gerekmektedir.Zira, Hak'tan başka her şey fânî, ancak 0 bâkîdir(M/150-51).

Fenâda hayat vardır.Dâne toprakta fânî olmadan meyve yüklü bir ağaç olamaz:

Dâne olmazsa fenâ-ender-zemîn
Ağaç olmaz idi pür-bâr u güzîn M/77

Nutfe, rahim içinde fenâ olmadan nasıl gönül alan
bir güzel (çocuk) olabilir?

Rahm içinde olmaya nutfe fenâ
Kaçan ola ol nigâr-ı dil-rübâ M/76

Zerre gibi Hakk'a doğru seyredersen göklere uçup
bekâya ulaşabilirsin:

Zerre gibi seyr idersen ol Hakk'a
Uçasın göklere bulasın bekâ MU/63

Âlem Hakk'a vâsıldır. Ancak bunu görebilen bekâya er-
miştir:

Vâsıl olmuş kamu 'âlem ol Hakk'a
Göz açup gördüñ ise bulduñ bekâ MU/1281

Hakk'a giden yolda katedilen mertebelerin sonu
bekâ makamıdır. Bu makâm ise, insân-ı kâmilin sürekli kulluk
neticesinde mertebe kazanıp ulaşabileceği makamdır;

Şol ki kâmindür ider kulluk Hakk'a
Mertebe arturuban bulur bekâ MU/412

Kim ilâhî şarabı içtiyse varlığını yağma eylemiştir:

Bu şarâbı her kim içdi bil yakîn
Varlığını kamu yağma eyledi G.II/4

Ârif'in de sık sık dile getirdiği gibi, mutasavvıf-
larca fenâ bulup bekâya ulaşmak "ölmeden önce ölmek" şeklin-
de yorumlanmıştır:

Gel berü ölmezden öndin öli gör
Hem hayât-ı câvidânı bulı gör M/147

Allah'ta fânî olmak, fenâ fi'llâh, fenâ-ender-fenâ,
Allâh'la bâkî olmak ise bekâ bi'llâh, bekâ-ender-bekâdır. Kişi
katre misali canını vahdet deryasında ifnâ ettikten sonra an-
cak bekâ-ender-bekâya ulaşır:

Ḳatrañ anda ḳıl fenā-ender-fenā
Tā ki bulasın bekā-ender-bekā MU/451

Ârif, fenâ fi'zzât için ayrı bil bölüm açmış ve örneklerle açıklamıştır:

Neye beñzer ol fenâ fî'z-zāt diyem
Cümle halka anı ma'lûm eyleyem MU/191

Fenâ fi'zzâtı, güneşin doğduğunda karanlıkları yok etmesi, geceden eser kalmaması, yine katrenin denize karıştığında katrelik vasfından kurtulması ve derya sıfatını alması gibi örneklerle izah etmiştir(MU/195-98).

Neticede Ârif, bâkî olan Hakk'ı fânî olanlarla anlatmanın ve dil ile beyan etmenin mümkün olamayacağını belirtir:

Fânî ile bâkî nic' ola 'ayân
Bî-nihâyet dil ile olmaz beyân MU/1310

Ayrıca müellif, bekâ mülkü (MU/141,215), ebed mülkü (MU/583,586), eminlik mülkü (MU/625), câvidân mülkü (MU/185) terkibleriyle de nezd-i ilâhî'yi, bekâ makamını karşılamıştır.

Aşk (Mahabbet, Sevgi)

Aşkın mahalli candır.Can maşuğun aşkı ile mamûr, ten ise onun nuruyla doludur(MU/811-12).Aşk ile Hak yoluna giren mutlaka dosta ulaşır.Aşk ile kulluk eden "er" olur(MU/838,929),can bulur,Süleymân olur(MU/997). Bu yolda kulun refiki Allâh'tır(MU/166-67,999).Kendini aşk ateşine atan kişi baştan ayağa nûr olup, lâ-mekân tahtında sultanlık kazanıp, muradına ulaşır(MU/204).Gökler, Allâh aşkıyla şeydâ olmuş ve bu yüzden durmadan dönmektedir:

Gör nicesi çarh urur çarh-ı kebûd
Anı şeydâ eylemiş 'ışk-ı Vedûd MU/774

Aşk,kişinin aklını oşından alır,dünyadan "bî-haber" eyler(VN/830).Ayrıca,"Aşktan ölen şehiddir" sözü zikredilerek dost yolunda, Resûl aşkına ölenin şehîd olacağı bildirilir:

Dost yolında sen şehîd olduñ i cân
'İşkdan ölen bil şehîd olur 'ayân VN/1296

Sâliğin aşkı, şeyhine, Resûlullâh'a ve Cenâb-ı Hakk'a yöneliktir. Kâmil olan aşk, kulu Allâh'a ulaştırandır.

Aşk değirmene benzetilerek aşkla yola gireni, Cenâb-ı Hakk'ın muhabbet yeliyle pâk edip, aşk değirmeninde öğütceği dile getirilir:

Ol mahabbet yili ile pâk ide
'İşk rahâsında dahı hem öğüde MU/1986

Aşk, kışa teşbih edilen yaşlılıkta kişiyi ısıtacak olan odundur(NA/337).Âşık, sürekli olarak Allâh'tan aşkının artması dileğinde bulunur ve Hak aşkının kendisine kılavuzluk etmesini ister:

Yā ilāhī ʿiṣḡumuz arturı vir
Bu firāk aġusına tiryāk irür MU/805

Derdümüz artur bizüm sen yā ilāh
ʿIṣḡuñı kılavuz it bize i ṣāh MU/640

Ârif, sık sık bir konuya başlarken:

N'olısar halüñ saña şerh ideyin
ʿIṣḡ ile diñle ki dür nazm ideyim MU/838

Ger tutarsañ bu söze ʿiṣḡ ile ġuş
Şerh idem ol kamu bāġı saña hoş NA/128

gibi ifadeler kullanır(MN/419,834,1628).

Sâlik peygamber aşığıdır.Dolayısıyla da Hak yolundadır. Aşkından lezzet alabilmesi için gerçek ümmet olması gerekir:

ʿIṣḡumuzda tā ki lezzet alavuz
Ol Resûl'e girçek ümmet olavuz VN/651

Hak resûlüne aşk ile salavat getiren çeşit çeşit hayata erecektir.Gerçek ümmet sürekli salavat getirmelidir (MN/164,243,302 ,VN/290,454):

Ümmetiysen ʿiṣḡ ile di eş-şalāt
Tā ki cānuña ire nev nev hayāt MN/164

Cenâb-ı Hak kalbe muhabbet vermiştir. Âriflerin kalpleri muhabbetle dolu olduğu için Kâbe'den de uludur(MU/1730):

kalbe didi kim maḡabbet saña bil
Rūha rahmet hem kerāmet iy halil MN/683

Müminin muhabbeti, mahbubundan ayrı olduğu zaman bile onu andığında artarak devam etmeli, gerçek muhabbet de budur:

Pes mahabbet böyle gerek mü'mine
 Añıcak dardı gine yinilene VN/929

Allâh sevgisi ve muhabbeti zikir ile gönle dolar.
 Kul, zikir ve salavatla Allâh ve peygamber sevgisini sağlam-
 laştırmalı ki âhirette de yüzü ak olsun(MN/411,M/155).

Hz.Peygamber'e muhabbet, çeşitli kıssalar anlatıla-
 rak izah edilir.Bu muhabbet sonucunda ölenin ebedî hayata
 kavuşacağı dile getirilir(VN/486,845,929).

Gerçek muhabbet, Allâh'a ve Resûlünedir. Dünyaya
 muhabbet kişiyi viran eder ve kul bu fânî mülkte ser-gerdân
 olur(MN/34). Bu itibarla akıllı olan dünya sevgisini gönlün-
 den tamamıyla sürer:

Kalmadı dünyâ bulara uşda gör
 ĞAkıl iseñ dünye sevgüsini sür MU/463

Ma'sûk (Dost, Mahbûb, Sevgili, Cânân)

Bütün mahlûkatın maşûğu Peygamber ve Onun nezdinde Allâh'tır. Allâh kullarının, husûsiyle âşığın her halinden haberdârdır(MU/1249). Her an âşık ile beraberdir, fakat her kulun bunu farketmesi mümkün değildir. Âşık gece gündüz güzel ameller üzere olmalı ki "hakikî maşûk"a çabuk ulaşsın(MU/551, NA/272):

Gice gündüz hoş 'amel eyle düriş
Ol hakîkî ma'sûka tizcek iriş MU/1027

Aslında âşık ve maşûk birdir, Onları ayrı ayrı düşünmek, âşık ve maşûk olarak adlandırmak yalnızca bir "kîl"dir:

Bil di kim 'âşık u ma'sûk bir i cân
'Âşık u ma'sûk demek bir kîl hemân MU/1255

Kul, kendinden nefsinin kötülüklerini sürüp fenâya ulaştığında, maşûğa ulaştığında, âşık aradan çekilir sırf maşuk kalır(MU/1254). Böylece, maşûğunu kendinden ırakta sanan sâlik, yolun sonunda görür ki maşuk kendindedir(MU/1256, 1260). Allâh'ı dil ile beyan etmek mümkün değildir, Onu ancak âşık olup görmek mümkündür(MU/1308). Zerrenin güneşe meylinin sebebi maşûğuna ulaşmaktır(MU/1294). Âşığın maşûğa ulaşması için kendini terk ve kurban etmesi gerekir(MU/413-14, 887, MN/1342, VN/857). Böylece aradan kendilik ve ikilik gitmeli ve visâle ermelidir:

Ma'sûk çü irdi 'âşıka vaşl oldı bil yakîn
Gitdi ikilik aradan ol dem zî-hoş vişâl MAN.I/3

Mirâc'ın aslı, âşık ile maşûğun (Hz. Peygamber ve Allah) buluşmasıdır. Maşuk ve âşık arasında "niyâz u nâz" gitmiş, sırlar ortadan kalkmıştır(MN/655, 825).

Maşuğa ulaşmanın ilk şartı, yolunu bilen bir şeyhe bağlılıktır(MU/829).Bu yolda çevre tahammül etmek, acılara katlanmak gerekir(MU/848-49).Maşûk, tende candır, onsuz vücutta can yoktur(MU/833).Faydanın büyüğünü isteyen cenneti sūfilere bırakmalı ve dosta ulaşmak için çabalamalıdır (MU/1217).

Dost,maşuk bir deryaya benzetilmiş, ona ulaşmak isteyen âşık ise katre teşbihiyle karşılanmıştır. Katrenin yolu şaşırması için mutlaka bir şeyhe bağlanması gerekliliği dile getirilmiştir. Aksi takdirde katrelerin bir kısmı maşuğu yanılır ve dost diye dünyayı çağırır(MU/104-10,828-29):

Kimi kaṭranuñ o dostı yañılur
Dost diyüben dünyeyi ha kığırur MU/111

Dost, bazan bir velî, çoğu zaman da Allâh ve Hz.Muhammed'dir:

Sen dahı gel dosta yoldaş olı gör
Bir velîye dünyede iş olı gör VN/994

Dostı Ḥakk'ıñ evliyâdur evliyâ
Anları cān ile sevgil bi-riyâ MN/1315

Dosta ulaşmak için derde yoldaş olmak gerekir.Dünyayı terk ile başlayan bu yolculuk gökleri geçip dosta vasıl olmak ile son bulur:

Sa'y kıl ol dost dêrdin ḥaşıl it
Derde yoldaş olubanın dosta git MU/637

Çün bu dünyâyı elüñden ırasın
Geçesin eflâki dosta iresin MN/33

Can, dosta ulaşmayı sağlayan bir vasıtaadır:

Çünkü bundan cān kuşı pervâz ura
Gitdi âlet nicesi dosta ire MU/1825

Kul, bu emeline nefsi öldürmek ve sırf can kalmakla ulaşabilir(MU/1815).Nefis ise riyazet ve çile ile kul edilir (MU/927-28).Dostu kendisine yoldaş eyleyen dostu,bulur, şeytana uyan ise yolda kalır(MU/500).Canın mahbubu Allâh ve ukbâ, şeytana benzetilen nefsin mahbubu ise dünya ve süflî şeylerdir(MU/1646-48).

Allâh'ın kullarından öncelikle istediği şey, yani kendisi için istediği şey,"dostunu sevmek, düşmanını düşmanlamak"tır. İbâdetler bu esasa bağlı olarak yapılmadıkça, sadece kulun kendisi için yaptığı şeyler olarak kalır. Asıl olan, Allâh için dostunu, Habîbini sevmektir(MN/1312-14).

Âşık

Ârif'in söz konusu ettiği aşk, Peygamber ve Allâh aşkıdır. Bu mânâda âşığın en bariz vasfı ise aşkında sâdık olmasıdır(MU/836,843,1250):

Ol mukarrebler kaçan bunu görür
 'Işkı da'vîsinde key sâdık durur MU/394

Beñzi şaru olmayan 'âşık degül
 'Işkı da'vîsinde bil sâdık degül MU/882

Müellif, Mürşidü'l-'Ubbâd'da dört bölümden birini âşığa ayırmış ve onun hallerinden geniş olarak bahsetmiştir (MU/771-1317).

Gökler âşık olduğu için durmadan döner ve renkten de renge girer(MU/772).Âşık hor ve hakîrdir,maşuk yanında ölür, dirilir(MU/783,993). Gerçek âşık kâr peşinde koşmaz, küfürden uzaktır(MU/794).O, maşuğunu görmeden bin can ile âşık olur,kokusundan canı coşar, deli divane olur(MU/819,NA/131). Canını o koku uğruna saçı niyetiyle saçar, kokunun sahibine ulaşmak için kendini şeyhin hükmüne bırakır ve;

'Âşıkam bilmezvenin ma'şukumı
 'Pâlibem bilmezvenin ma'plubumı MU/830

diyerek meded bekler.

Cevre tahammül etmeyeñ maşuk için ağı yutmayana âşık denemez.Âşığa maşuğundan gelen cevr ü cefa safâ ve rahat sayılır(MU/878-79).Âşık,maşuk için canını ateşe atan, sürekli ağlayan uyku uyumayan, dünyayı hattâ, âhireti terkedenden kişidir(MU/880,85).Bütün bu hallere dayanmak ve başarılı olabilmek için mutlaka bir şeyh gözetiminde olunması gerekir(MU/938). Zira, bu halleri ve yolları şeyh önceden görüp Hakk'a ulaşmıştır. Kendi kendine azığına hazırlayıp Hakk'ı bulmaya kalkan

sâlik yolda kalır(MU/949,1238,1240).

Ârif, bunu şöyle bir örnekle açıklar;

Bir tavuk, altına konan yumurtaların zayi olmaması için onları evirir çevirir ve yumurtaların can bulmasında yardımcı olur. Tavuktan uzak kalan yumurtalar ise can bulmadan ölür, yok olur. Şeyhe bağlanan kişi de tavuk altında yumurta gibidir. Kendini tamamıyla şeyhin hükmüne bırakıp onun dediği yolda giderse Hakk'a ulaşır zayi olmaz, bir canına karşılık bin can bulur(MU/247-54):

Bir cānı terk it ki dosta iresin
Şeksüzün bir cāna biñ cān bulasın MU/414

Âşık şeyhin gözetiminde girdiği yolda, seyr ü sülûk esnasında Hak mülkünün sırlarına vakıf olur, hayran kalır. Fakat bu arada şeyhinin nasihatlerini unuttur(MU/1234-47):

Şeyhün ol pendini ardına atar
Âşık olanlar naşihat mi tutar MU/1238

Suçunu anlayıp zarî eden âşığın halleri maşuk tarafından bilinmektedir. Maşuk, nâdim olan âşığının vaktini lutfuyla hoş eder(MU/1249-51). Neticede âşık ve maşuk arasında perde kalkar, âşık aradığı maşuğun kendisinde olduğunu müşâhede eder:

Gitdi ^c âşık orada ma^c şük kalur
Bü'l-^c aceb sır ma^c şükü ^c âşık olur MU/1254

^c Âşık olmuş kendüye istediği
Kendü olmuş müşkili bilmediği MU/1257

Hz. Peygamber'in vefatı âşığın maşuğuna kavuşması şeklinde yorumlanır(VN/460,658).

Tarîkat, Tarîk (Yol)

Allâh'a ulaşmak, Onu bulmak ve rızasını kazanmak için tutulan, birtakım kuralları ve ayinleri bulunan yollardan her biridir.

Tarîkatın esası aşktır. Maşûğa ulaşmak isteyen aşk ile bu yola girmelidir(MU/999):

Çünkü sâlik ʿışk ile dutdı tarîk
Lâcirem buldı o yolda hoş refîk MU/166

Bu yol, herhangi bir yol değildir. Şeriate ve peygamberlerin yoluna uygun olmalıdır. Bu tariki tutan kulu Cenâb-ı Hak peygamberlere yoldaş eder:

Anı peygâberlere ide refîk
Zîre kim dutdı olaruñla tarîk

Bu yol öyle bir yoldur ki sermayesi hizmettir, can ve baştır. Neticesi ise dosta kavuşmaktır(MU/ 845,886,NA/273):

Bil ki hizmetdür bu yol ser-mâyesi
Hem dahı ol dosta irmek mâyesi NA/272

Tehlike ve acayıpliklerle doludur(MU/935,940). Kolay gidilebilir bir yol değildir. Çukurlar ve tuzaklar vardır. İşte bu sebeple şeyhe bağlanıp,onun yardımıyla bunlardan kurtulmak gerekir(MU/894). Bu yola baş koyduktan sonra geri dönmek ardır:

Girü dönmek uşbu yoldan ʿâr ola
Yarın anda dost katında zâr ola MU/931

Hak yolunda cevri ü cefaya sabretmek, ağı yutmak gerekir. Bu sayede Hak, bütün bu zehri tiryâke çevirecektir, kulu maksuduna erdirecektir(MU/847,855):

Ger bu yolda cevri sen nüş göresin
Her ne makşûduñ var ise iresin MU/869

irşād

Veli bir zatın, bir kimsenin hidayete ermesine, Hakk'ın rızasını kazanmasına vesile olması ve ona yol göstermesidir.

Her kul irşada mezûn değildir. Bir şeyhe intisab edip tarikat âdâb ve erkânını öğrendikten ve icâzet aldıktan sonra halkı irşad edebilir:

Mürşid olmaz halka Hakk'dan yaña ol
Nice irşād ide çün görmedi yol MU/649

Arif'in özellikle Mürşidü'l-'Ubbâd'ın tamamında, tari-kate girmeyi ve bu yola girenlere tarikatın âdâb ve erkânını öğretmeyi, onları eğitmeyi amaçladığını görüyoruz. Nitekim gazel denemesi veya ilahi diyebileceğimiz manzumelerinden birinin sonunda okuyucuya şöyle hitab ettiğini tesbit ediyoruz:

‘Arif nasîhat eyledi hoş yol(a) irşād eyledi
Tutup gidersen ol yolu kabrûn içi pür-nûr ola
MAN .V/9

Bu ve benzeri beyitlerde onun asıl amacının halkı bilgilendirmek ve onları doğru yola kılavuzlamak olduğunu anlıyoruz.

Velâyet-Velî (Evliyâ)

Velâyet, Allâh ve kulu arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluktur. Velîler ise Allâh dostudur. Kur'ân-ı Kerîm'de "Takva sahipleri Allâh'ın velîleri, dostlarıdır" buyurulmaktadır⁽⁸⁾. Bu itibarla onları candan sevmek gerekir:

Dostı Hakk'ı evliyâdur evliyâ
Anları cân ile sevgil bî-riyâ MN/1315

Onlar, dünyayı ve âhireti terketmiş, iki cihan sultanlığı kazanmışlardır(MU/528). Âlemlere rahmettirler:

Geldiler bu 'âleme bil iy güzîn
Kim olalar rahmeten li'l-âlemîn MN/1326

Allâh'ı isteyen evliyâyı inkâr etmemeli, Hak katında değer bulmayı dileyen Onun evliyasına hizmet etmelidir. (MN/1335,1385):

Ulu olmak ister iseñ hizmet it
Evliyâsına Hakk'ı sen iy yigit MU/338

Velîler "sırr-ı Hak"tır(MN/1320). Hak denizinin dalgası ve "mazhar-ı Hak"tır(MU/47, MN/1325). "Ene'l-Hak" sırrı evliyâda aşikâr olmuştur. Onlar, "nûr-ı Hak"tır:

Pes "ene'l-Hak" sırrı oldı aşikâr
Nûr-ı Hak'dur evliyâ bilgil i yâr MN/1323

Evliyâ "âlet-i Hak"tır. Onlar kâtip elinde kalem gibi Hak'tan geleni yazar, söyler. Kalem yazdığı kâtiptendir. Bu itibarla evliyadan gelen Hak'tan gelendir(MN/1329):

Bil kalem ne yazsa kâtibden gelür
Evliyâdan hem gelen Hakk'dan gelür MN/1330

(8) Enfâl, VIII/34.

Ârif, "Veliler kubbelerim altındadır.Onları Hak'tan gayrısı bilmez" sözünü "Hak didi" diyerek zikreder(MN/1318). Ancak, bu bir âyet olmadığı gibi sahîh hadîs kaynaklarında da bulunamamıştır. Fakat, genel olarak mutasavvıflar tarafından hadîs gibi çokça zikredilmiştir:

Evliyâsı perdesi altındadır
Gayr-ı Hak bilmez oları Hak bilir MN/1319

Onlar perde altında bir güneş gibidir, nurlarıyla âlemi aydınlatırlar:

Bir güneşdür perde altınd' evliyâ
Nurlarıyla 'âlem itdiler ziyâ MN/1328

Şâir, ibadeti enbiyâya, tesbih etmeyi ise evliyâya benzeterek şöyle der:

Bak 'ibâdet enbiyâya beñzedi
Tesbîh itmek evliyâyâ beñzedi NA/231

Hz.Peygamber, velilerin süsüdür,"evliyâlar serveri"dir(VN/1077,1169).Hz.Harun, Ona Mirâc'da şöyle hitab etmiştir:

Didi Hârûn merhabâ şâlih' oğul
Hem nebiyy ü hem veliyy ü hem sahi MN/214

Velî kelimesi, Hz. Ali'nin sıfatı olarak çokça geçmektedir.Ayrıca, Hz. Ali evliyâ kutbudur:

Gönleği içinde yudı bil 'Alî
Evliyâ kutbı durur ol Hak velî VN/775

Muhyiddin-i Arabî'den iktibaslar yapan Ârif, onun velâyet hatmına yol bulduğunu belirtir:

Şeyh-i A'zâm k'ol durur şâhib-Fuşûs
Ol vilâyet hatmına buldı husûs NA/65

Ârif, sık sık bir velîye yoldaş olmayı öğütler. Zira,
câhille oturan câhil, fâsıkla oturan fâsıktır:

Sen dahı gel dosta yoldas olı gör
Bir velîye dünyede iş olı gör VN/994

Bir beyitte "mülûk" ile de evliyâ kastedildiğini gö-
rüyöruz:

Meger andan berüye ide sülûk
Yig ola ehl-i sülûkdan çün mülûk MU/128

Kutb, Mukarreb (Yakın), Şeyh (Kılavuz, Er, Muktedâ)

Kutb, Allâh'ın ilk taayyün ve tenezzülü olan Hakikat-i Muhammedi'ye mazhar olan kişidir. Dünyada her zaman içinde Hz. Peygamber'in vârisi biri bulunur. Kâinat o kişinin çevresinde döndüğünden ona kutb denir. Her zaman âlemde Allâh'ın nazar kıldığı tek yer, en büyük velidir⁽⁹⁾.

Bir beyitte Hz. Peygamber'e işaretle zikredilir:

Evvele vü âhlra kutb ol durur
Zâhire vü bâtına kutb ol durur M/170

Cenâb-ı Hak bazı kullarına kulun cehdi ve güzel amel-leri vesilesiyle lutuf olarak yakın bilgisi, keşf ve ilham verir. Bu itibarla asıl kılavuz Hak'tır:

Yâ ilâhî bize doğru yola sen
Kulağuz ol eylegil başı esen MU/305

Derdümüz artur bizüm sen yâ ilâh
İşkuñı kılavuz it bize i şâh MU/640

Ancak her kul kendi başına Allâh'ın bu lutfuna mazhar olamaz. Kulun Hak yolunda zayi olmaması ve sapmaması için bir mürşide ihtiyacı vardır. Şeyh vahdet denizinin bahrisi- dir(MU/242).

Ârif, okuyucuya sık sık bir şeyhe bağlanma hususunda telkinlerde bulunur, örnekler verir:

Şeyh etegine yapış muhkem düriş
Gice gündüz kulluğına hem giriş MU/239

Zirâ, tavuk nasıl yumurtaların ziyan olmaması için çabalar, hüner gösterirse, şeyh de hükmü altındaki müridi korur ve salimen Hakk'a ulaşmasını sağlar(MU/247-54). Tavuğa yakın olan yumurta nasıl çabuk can bulursa, şeyhe yakın olan mü-

(9) Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. İstanbul, 1991, s.299.

rid de öyle can bulur(MU/278).

Ârif, şeyh veya kılavuzluk yapan kişi hakkında şunları söyler:

Halkı Hak'tan yana irşâd edecek kişinin yol görmüş olması, kâmil olması gerekir. Ancak böyle bir kişiye iktida edilebilir(MU/646,649).Hak mülkünün yollarını görmeyen kişi kılavuzluk yapamaz(MU/650-51).Şeyh yol gösterici, nasihat verici ve koruyucu olmalı(MU/926,933,MN/1495). Ancak, müridin de şeyhinin hükmünden çıkmaması, onun önünde fâni olması gerekir (MU/1984).Sürette ayrı gibi görünen şeyh ile mürid aslında aynıdır. Onu iki gören meriddir (MN/1368).

Müellif, Mürşidü'l-'Ubbâd'ı doğru yola kılavuzlayan bir mürşide benzetir:

Saňa bil mürşid durur işbu kitâb
Doğru yola kılavuzlar bil i şâb

MU/2033

Yine şeyh ile aynı manalarda kullanılan mukarreb ve yakın da tesbit edilmiştir. Avârifü'l-Ma'ârif'te, Kur'an-ı Kerim'de; mukarrebın ile sûfi kastedildiği zikredilmiştir⁽¹⁰⁾. Aynı eserde, Seriyü's-Sakatî'den naklen mukarreblerin ahlakı şöyle ifade edilir: Nefsin sevdiği ve sevmediği konularda Allâh'tan razı olmak, Allâh'ı samimiyetle sevmek, Ondan hayâ etmek, Allâh'la ünsiyet etmek ve O'nun dışındaki şeylerden uzak durmak⁽¹¹⁾.

Salîhin Hak, katına, cemâl-i mutlaka ulaşmadaki son makamı mukarreblerin makamıdır. Onlara gece gündüz hizmet ettikten sonra sultan yüzünü görür(MU/383-403) ve sultan ona tac ve hilat giydirip şöyle der:

Tâc u hilâat geydürüp kıldı yakın
Didi degşür hâlîni vü key sakın

MU/404

(10)Sühreverdî, Avârifü'l-Ma'ârif (Tasavvufun Esasları), Haz. H.Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz-Mustafa Uzun,Erkam Yay. İstanbul, 1990,s.79,85.

(11)Sühreverdî,a.g.e.,s.624.

Mukarreblerin makamı Sidre'dir:

Geçdi bunlardan irişdi Sidre'ye
Bil mukarrebler varur ol araya MU/1140

O, bu makama ulaştıktan sonra müridlerine karşı sorumluluk ve memleket kulluğu yanında Hakk'a kullukla da yükümlü tutulur(MU/408).

'İrif'in eserlerinde er de şeyh ve mukarreb anlamlarında kullanılır. Bu kelime aynı zamanda sâlik ve mürid için de kullanılmıştır.

Er beline hizmet kuşağını kuşanıp, aşk ile gece ve gündüz Hakk'a kulluk eder(MU/408,444,929).Her işde Hakk'a müttidir. Baştan ayağa nurdur. Dost kokusuyla dolu, dost yolunu bilen ve salığı ona ulaştırmaya çalışandır(MU/576,816,819,834,858).Bu yollarda harab olmamak için mutlaka bir ere bağlanmak, ona yoldaş olmak gerekir;

Remz ile didüm saña kim iy yārā
Sa'ıy kılğıl yoldaş olğıl bir ere MU/488

Ârif

Ârif Allâh'ı tanıyan, bilen, irfân ehlidir.O, Allâh'a sevap kazanmak için değil, ibadete layık tek zat olarak gördüğü için kulluk eder.

Ârif, dünyayı Hak için terkeden, "ölmeden önce ölen", Hak sırrını keşfeden kişidir. Onun en bariz vasfı bilmektir (M/78,NA/217,İM/38,.MU/549,1267).Hakk'a kullukta en üst makamda olmasına rağmen sürekli korku içindedir(MU/1408).Hiç durmadan gece gündüz kulluk eder:

‘Ârif ol kim dün ü gün kulluk kıla

Ol Hakk'ın kulluğunuñ kadrin bile MU/333

O, batın denizinin gavyâsıdır(MN/1707). Sûretlerden geçmiş, aynaya değil, aynadaki sûretlerin sahibine mâyildir (MU/55-57).Yaratılıştaki sırra vakıftır.Dünyanın nimetlerini değil zehrini izler:

Şekkerin gösterdi zehrin gizledi

‘Ârif olan zehrin anuñ izledi MU/285

Bir beyitte de Ârif ile sûfi mukayese edilmiştir:

‘Ârif olan ol ki didâr isteye

Sûfî olan bil ki helvâ isteye MU/1218

Mürîd, Yol Eri, Sâlik (Ehl-i Sülûk), Tâlib

Mürîd, yüzünü Hakk'a yönelten ve Ona ulaşmak için tarikat disiplinine uyarak bir mürşide bağlanan kişidir.

Ârif, şeyhe gerekli olan mürîdin kayıtsız şartsız bağlanacak ve şeyhe kulluk edecek kişi olması lazımdır, der (MU/265). Mürîd sonuna kadar şeyh hükmünde olur, ondan ayrılmazsa, Cenâb-ı Hak onu maksuduna ulaştıracaktır (MU/266). Şeyhin emrinde olan mürîd can bulur, emri dışına çıkan ise can bulmadan yollarda harab olur (MU/267-68). Bazan şeyhin hükmünde bazan hükmü dışında davranan mürîd önce can bulup sonra zayi olan yumurta gibidir (MU/269). Şeyh tavuğa, mürîd ise tavuk altına konan yumurtaya benzetilir (bkz. Şeyh, Mürşid). Can bulmak isteyen bir şeyhe bağlanmalıdır:

Sen dahı ger şeyhe yakın olasın
Tizcegez kan oluban cān bulasın MU/278

Yol eri de mürîd veya ehl-i tarîk anlamında birkaç yerde zikredilir. Yol eri menzile varmadan durup dinlenmemeli, yolda vakit geçirmemelidir. Sürekli hizmete, kulluğa bel bağlayıp bir an önce mânâ âlemine vakıf olmalıdır (MU/228, MN/1401):

Yol eri nice yolında diñlene
Menzile varmazsa kanda eglene MU/24

Ârif'in Mürşidü'l-'ubbâd adlı eseri tamamıyla tasavvuf ve tarikat adabı ile ilgili didaktik mahiyettedir. Bu yolu bilenlerin sözünü anlayacağı, şöyle dile getirilmiştir:

Anlar işbu sözümi ol yol eri
Zîre bilür cevheri ol cevheri MU/343

Ârif, Mürşidü'l-'ubbâd'ı, sâlik, meczûb, âşık ve merdûd-ı Hak başlıkları altında dört kısma ayırdığı için biz de bunları ayrı ayrı ele aldık.

Sâlik, sülûk ehli, Allâh'a giden yolu tutan, seyr halinde olan müridle müntehi (eren, vâsıl) arasındaki kişidir⁽¹²⁾.

Ârif, katreye teşbih ettiği insanları dört bölük halinde ele alır. Bu dört bölükten üçü Hakk'ın yolunu tutup giderken, biri yolu şaşırıp merdûd-ı Hak olmuştur. Doğru yola giden, yolunu şaşırmayanlar sâlik, meczûb ve âşık; yolunu şaşırana ise merdûd-ı Hak olan şeytan ve müridleridir.

Bunlardan birisi olan sâlik, birinci bölümde ele alınır ve muhtelif misâller ve hikâyelerle onun halleri açıklanır(MU/159-419).

Sâlik, ehl-i tarîktir. Hakk'ı bulmaya maliktir. Dünyaya ve onun nakşına kanmadan nakkâşî bulmak amacıyla seyrederek. Nakş, husûsuyla bu dünya, nakkâşî bulabilmek için bir nişandan ibarettir. Bu yolda salığın yoldaşı aşkıdır(MU/161-64).

Seyre başlayan sâlik, önce vahdet deryasını görür ve kendini onda mahveder. Katrelikten kurtularak fenâfillâha ulaşır. Çünkü o ölmeden önce ölmüştür. Ölmekse bir kezdir. Tekrar ölmesi mümkün değildir. Katreyken sıfatı fânî olan sâlik deryâya ulaşınca derya sıfatını alır ve bâkî olur(MU/171-82). Vahdet deryası onu kendine benzetir. Ancak can katre misali deryaya karışırken beden (merkeb) dışarıda kalır. Bu sebeple can bedene tekrar döndüğünde derya vasfı gider, önceki fânî sıfatına bürünür(MU/211-14). Önce katre (can), denizde mahvolmuştur, fakat merkeb (beden), denize muhalif olduğu için gerçek mahviyete yol bulamaz(MU/221-223):

Şüretâ bahre muhâlif oldı ol
İâcirem mahv olmağa bulmadı yol MU/224

Ârif bunu, tavuğun ördek yumurtaları üzerine kuluçkaya yatması ve ördekler çıktıktan sonra mâî oldukları için su da safâ sürerken tavuğun su kenarında kekeleyip kalması misaliyle açıklar(MU/225-231). Burada tavuk bedeni, ördekler ise

(12) Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. İstanbul, 1991, s. 412-13.

canı temsil eder. Aynı hikâye Mesnevi'de de geçer⁽¹³⁾.

Sâlik, Cenâb-ı Hakk'ın lutfuna mazhar olup Cenâb-ı Hak ona merkebinin bağışlar ve zahir ile batınını cem ederse kurtulur(MU/307-08). Bu lutf sayesinde önceden görmeden kulluk eden sâlik, gördükten sonra kulluğunu artırır ve zahir ile batını cem eder(MU/313-15).

Sülûk ehli, cezbe ehlinden daha akvâdır (MU/125).

Tâlib, isteyen, Hakk'ı dileyendir. Sâlikle aynı anlamdadır. Hak talibleri ve cennet talibleri olarak ikiye ayrılır. Birincisi melâmîler ve sûfiler; ikincisi ise zâhidler, fukarâ, hâdim ve âbidlerdir⁽¹⁴⁾.

Ârif olan Hakk'ı ister, Ona taliptir. Cahil ise kuru kalıptan ibarettir(IM/35). Bir kısım cennete bir kısmı ise hûriye taliptir. Ancak sultanlık isteyen bütün bunlardan uzak olmalı, tamadâr olmamalıdır(MU/1220). Gerçek talibin maksudu matlubdur, Hak'tır. O cehdi ve Hakk'ın lutfuyla mutlaka maksadına ulaşır(MU/655).

(13) Âmil Çelebioğlu, Mesnevi-i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişle Manzûm Nâhifî Tercümesi, Sönmez Neşr., C.I(2), İstanbul, 1967, s.137-38.

(14) Süleyman Uludağ, a.g.e., s.467.

Cezbe

Cezbe, ıllâhî inâyetin gereği olarak Cenâb-ı Hakk'ın kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip, çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine yaklaştırmasıdır. Geçici olduğu gibi sürekli de olabilir.

Kul, katre misâli vahdet deryasının cezbesine kapılıp, sırf canı ile deryaya vasıl olup bedeni dışarıda unuttursa, beden candan ayrı harab olacağından batın ve zahiri cem olmaz. Bu sebeple de cezbe ehli, yani meczûb şeyhliğe layık değildir. Zîrâ sırf batında kalmıştır (bkz.Meczûb)

Ehl-i yakînin meczûb ve ehl-i gûman olarak nitelendiği bu gürûha uymamak ve onlardan sakınmak öğütlenir(MU/121).

Ene'l-Hak

Hallâc-ı Mansûr (öl.922) a ait bir söz olan bu ibâre "ben Hakk'ım", "ben Hak'tanım" veya "ben hakkım, yani batıl değilim" mânâlarındadır.

Ârif, vahdete eriştiğini, kendisine "ene'l-Hak" sırrının açıldığını şöyle dile getirir:

Sırr-ı "ene'l-Hak" anda açıldı baña didüm
Çün vahdete irişdüm o demde zihî kemâl MAN.I/5

Hak şarabını içen mevcûdât mest olmuştur. Öyle ki ,
cezbeyle gelen her zerre : "ene'l-Hak" demektedir:

Mest itdi bu halkı ol mey-i Hak
Her zerre diyü turur "ene'l-Hak" İM/8

"Ene'l-Hak" sırrı evliyâda âşikâr olmuştur:

Pes "ene'l-Hak" sırrı oldı âşikâr
Nûr-ı Hak'dur evliyâ bilgil i yâr MN/1323

Meczûb (Cezbe Ehli), Meczûb-ı Sâlik

Meczûb, Hakk'a ait olan tecellîlerin kendisine seyr ü sülûksuz olarak ve yakın derecesinde zuhûr ettiği kimse dir. Bu kimse, seyr ü sülûk görmediği ve sadece batında kaldığı için şeyhliğe layık değildir⁽¹⁵⁾.

Ârif'in dört bölük katreden biri olarak zikrettiği meczûbu Cenâb-ı Hak bir anlık bilgiyle deryaya ulaştırır. Bu hal bir anlık cezbeyle bağlı olduğu için kalıcı değildir. Ehl-i yakın buna meczûb adını vermektedir. Meczûb ehl-i gümândır. Bu gruptan olmamak için sakınmak gerekir(MU/120,21). Ehl-i tarîk değildir. Yol görmemiş, âdâb bilmemektedir. Tarikat güllerini dermediği, yani bir şeyhe bağlanıp çileler çekip riyazet etmediği için makbul değildir. Zahir ile batını cem'edememiş, batında kalmıştır. Bu sebeple sülûk ehli, cezbe ehline göre daha üstündür(MU/125-27).

Bu bilgiler Ârif'in giriş olarak verdiği bilgilerdir. Müellif, Mürşidü'l-'Ubbâd'ın ikinci kısmını meczûba ayırır ve hakkında şunları söyler(MU/424-771):

Dört bölükten ikincisi olan meczûb yolda yürürken aniden bir aşk yeli eser ve onu vahdet deryasına ulaştırır. Ve birdenbire kendini seyr ü sülûksuz, yol âdâbı görmeden ve zahmet çekmeden Hakk'ın mülkünde bulur. Maksadı hasıl olur. Kul iken sultanlık kazanarak beka mülküne ulaşır. Orada fena yoktur. Hatta hasta olmak ve ölmek yoktur. Tekrar merkeb... (beden)e dönmeyi düşünmez, onu dışarıda unuttur, kendisi denizde gark olur. Katrelik gider sırf derya kalır(MU/436-49). Beden kalıbı ise kendisinde katreden eser olduğu için bozulmadan hayran bir halde sahilde dolaşır(MU/465-69).

(15.) Sühreverdi, Avârifü'l-Ma'ârif (Tasavvufun Esasları), Haz. H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz-Mustafa Uzun, Erkam Yay. İstanbul, 1990, s.111.

Ârif, meczûbdan eser bulunan bedenini, yani canın merkebinin harab olmayışını, Kur'an-ı Kerim'e yoldaş olduğu için öpülüp yüzlere sürülen ve değer bulan cild misâliyle açıklar. Cildin değeri Mushaf'a yoldaş olduğundandır. Bunun gibi beden(merkeb)in değeri de can(katre)a yoldaş olmasındandır(MU/476-79).Sonunda Ârif bu misâli vermesindeki hikmetin bir şeyhe intisab etme gereğini bildirmek olduğunu açıklar(MU/488).

Meczûb olan katre cezbe ile her ne kadar vahdet der-yasına ulaşsa da nakıstır. Ona iktida edilemez, yani şeyh olamaz. Şer'i yoktur.Onun faydası varsa yalnız kendinedir. Ehl-i temiz sayılamaz.Zahiri ve batını cem'edemediği, bir şeyhe bağlanıp yol görmediği için halkı irşad edemez(MU/642-44,647-50):

Ol deñiz cezbinde ger kalur ise
Bu beden hayrân olup yürür ise

Bil ki nākışdur olımaz muķtedā
Key sakın sen itme āna iķtidā MU/645-46

Bir de meczûb-ı sâlik vardır ki o, Allâh'ı Hakka'l-yakîn olarak tanıyan, Ârif kimsedir. Cezbe yönü ağır bastığı için bu ad verilmiştir. Yukarıda zikredilen meczûb, sadece cezbeyle Hakk'a ulaşip batını ihmal ederken, meczûb-ı sâlik ise,cezbeyle Hakk'a vasil olduktan sonra tekrar halka dönüp seyr ü süluk edip çile ve riyazete girip batın ile zahiri cem'edendir. Mürşidler içinde en sağlamı budur(MU/656-61).

Sûfi

Sünnetin yaşatılmasında en önde gelenler sûffilerdir. Onlara göre en mühim esas, kalbin her türlü kin ve düşmanlıktan temizlenmiş olmasıdır. Ruhları kurb makamındadır, İlâhî nurlar oradan nefislerine tesir eder. Bu nurlar ile nefisler her türlü kötülükten temizlenir⁽¹⁶⁾. Sûfi her işi yerinde ve zamanında yapmaya, yapılması gereken her şeyi huzurlu bir akıl, kâmil bir ma'rifet ile, ihlas ve sadakat kaidelerine riâyet ederek yerine getirmeye çalışır⁽¹⁷⁾.

Ârif'in sûfiyi menfi mânâda kullandığını görüyoruz. Ona göre sûfi, cennet talibidir, lezzet peşindedir. Ârifler ise dostu, cemâl-i mutlakı isterler. Sûffiler, tamâ içindedir, padişahı bırakıp mülkü sevdasına düşmüşlerdir (MU/1217, 1221).

Şâir, okuyucuya riyâ (zerk) sûfisi olmamayı öğütleyerek şöyle seslenir:

İy karındaş zerk şûfisi olmağıl
Key sakıngıl cehd ile sen toлмаğıl MU/1219

sûfi, helvâ tâlibi Ârif ise didâr talibidir:

Ârif olan ol ki didâr isteye
şûfî olan bil ki helvâ isteye MU/1218

(16) Sühreverdi, Avârifü'l-Ma'ârif (Tasavvufun Esasları), s.55-56.

(17) Sühreverdi, a.g.e., s.98.

Hayrân

Kalbe gelen bir tecelli sebebiyle salîğın düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmesi demek olan hayret makamını⁽¹⁸⁾ aşan saliktir.

İki beyitte geçer. Sâlik şeyhten maşuk kokusunu alır ve o kokudan mest ve hayran olur:

Ol kôhudan mest olup hayrân ola
Dürlü hâl ol kôhudan cünbân ola MU/553

Cenab-ı Hakk'ın askerlerini anlamakta akıl hayrandır. Onları Allâh'tan başkası bilmez (bkz. Âyetler):

° Akl cündinde anuñ hayrân olur
Kimse bilmez ol çeriği ol bilür MN/350

(18) Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay., İstanbul, 1991, s. 215-16.

Hâdim-Mahdûm

Hâdim, hizmet eden, mahdûm ise kendisine hizmet edilendir. Hâdim, tâlibleri gönül rahatlığına ulaştırmak, Allâh'a yönelenlerin duygu ve düşüncelerini, dünyevî endişelerden kurtarmak ister. Her işi salih bir çevrede, temiz bir niyyetle ve Allâh için yapar. Şeyh her konuda Cenâb-ı Hak'ın muradını, hâdimse niyyetini bilir. Hâdim her işini Allâh için, şeyh ise Allâh ile birlikte ondan gaflet etmeksizin yapar. Şeyh mukarrebîn, hâdim ebrâr makamındadır. Onun vaktinin görevi Allâh'ın kullarına hizmet etmektir. Hizmeti amellerine ve nafilâ ibadetlerine tercih eder. Hâdim şeyh değildir. Nefsin halleri ve onun tuzaklarından habersizdir. O, Allâh'ın kullarına hizmeti şîâr edinen, güzel bir makam ve Hak'tan salih bir nasîb üzere olan kimsedir⁽¹⁹⁾.

Ârif'e göre insan dışında yaratılan bütün mahlûkât, insanın hâdimidir. İnsan mahdûm, kâinattaki diğer her şey hâdimdir:

Kamusını saña hâdim eyledi
İşbu mülkde seni mahdûm eyledi NA/281

Ger bu ma'ânî Selsebîl'in alâsın
Kamu hâdim sini mahdûm bilesin NA/286

(19) Sühreverdî, Avârifü'l-Ma'ârif (Tasavvufun Esasları), Haz. H.Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz-Mustafa Uzun, Erkam Yay. İstanbul, 1990, s.118-21.

Zühd - Zâhid, Takvâ

Zühd, dünyadan yüz çevirmek, nefsi mâsivâyâ olan meyyil ve sevgiden alıkoymaktır. Gönül aynasını ağıardan temizlemektir⁽²⁰⁾. Zahid ise kendinde bu özellikleri taşıyan kişidir.

Şeytan cennette iken zühd sahibi örnek bir kul imiş:

Âlim idi zühd içinde bî-naẓîr
Hem du'âsın makbûl iderdi Başîr MU/1349

Ayrıca, âlem, biri cennet biri cehennem evinden çıkmış olan iki budağa benzetilerek, cennet evinden çıkan budanın latif, zühd ve takvâ ile şerif olduğu beyan edilir(MN/90).

Takvâ da zühd ile aynı anlamda, insanı Allâh'tan uzaklaştıran şeylerden kaçınmaktır. Yukarıda kaydedildiği yer dışında geçmemektedir.

Zâhidler, vücûd bahrinin çalkalanmasından husûle gelen akîk dalgasından, riyadan uzak olarak yaratılmışlardır(MU/48). Şâir, bir şeyhe bağlanma gereğine işâret ettikten sonra şöyle der:

Fâsık ile oturan fâsık heman
Zâhid ile oturan zâhid i cân MU/498

Ârif'in sûfiye menfi yaklaşırken zahidi müsbet olarak ele alması dikkat çekicidir(bkz.Sûfi).

(20) Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatler, Marifet Yay. İstanbul, 1990,s.199.

Ta'vîkât (Gayr, Gayr-ı Hak)

Tavikat, gayr ve gayr-ı Hak, salîğın Hakk'a ulaşması-na mâni olan her şeydir. Bütün bunlar âşîğın maşuguna vasıl olmasını engelleyen perdelerdir:

Olur uşbu ta'vîkât aña hicâb
Mağşûdına irmege komaz i şâb MU/1558

Cenâb-ı Hak Hz. Peygamber'e, rızkı ve izzeti kendisi verdiği halde ümmetinin kulluğu başkalarına yapmaları ve izzeti gayrıdan beklemeleri dolayısıyla şikayette bulunur (MN/801,804). Oysa, gerçek kul, her zaman Hakk'ı zikretmeli, Hak'tan başka her şeyi terketmelidir:

Hem Hakk'ı endîşe ide her zamân
Gayr-ı Hakk'ı terk kıla iy cüvân MN/1476

Gaflet-Gâfil

Gaflet, nefsin arzularına uymak, zamanı boşa geçirmek, önemli bir şeyin önemini kavrayamamak, değerli bir şeyin değerini takdir edememektir. Kalbin Hak'tan gafil olması, onun zikirden mahrum kalmasıdır. Gaflet için de olan kişiye gafil veya ehl-i gaflet denir.

Ârif, nergis ile gaflette bulunan kişi arasında bağlantı kurarak, nergisi şeklinden dolayı elinde kadeh olan gafil bir kula benzetmiştir:

Nergisi gör kim kadeh almış ele
Böyle olur her ki gafletde ola MU/716

Ayrıca, gafleti uykuya benzetererek, muhatabına bu uykudan uyanması ve gözünü açması için ikazda bulunur:

Gel bu gaflet uykusundan sen uyan
Tâ ki bu esrârı göresin c'ayân MU/1023

Halvet-Uzlet

Halvet, insanlardan uzaklaşarak bir şeyh gözetiminde perhiz ve nefsi tezhib ile uğraşmak, kalbi Allâh'tan gayrısından temizlemek ve O'nun nimetlerini düşünerek şükretmek ve zikretmek için inzivaya çekilmektir. Uzlet ise halvetle hemen hemen aynı manalara gelmekle birlikte halvete göre daha geneldir. Halvet saffet ehlinin uzlet vuslat ehlinin sıfatıdır. Halvette maddî varlığın insanlardan uzaklaşması, uzlette kalbin Allâh'a yakınlığı söz konusudur⁽²¹⁾.

Halvet ve uzlet tarikat âdâbındandır. Müridi Allâh'a ulaştıracak vasıtalarından olması ve mutlaka bir şeyh nezâretinde halvete girmenin gerekliliği gibi hususlarla ele alınır(MU/927,933,938):

Dürlü halvetler buyurdı kim idem
Dürlü çille çıkarup dosta gidem MU/860

Halk içinde zâr olmamak için uzlet eteğine yapışmak gerekir:

gel berü uzlet etegin dut i yâr
Olmayasın halk içinde tā ki zâr MU/977

(21) Kuşeyri, Risâle-i Kuşeyri (Tasavvufun İlkeleri), Haz. Tahsin Yazıcı, Tercüman 1001 Temel Eser, C.I, İstanbul, 1978, s.186-87.

Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatler, Marifet Yay. İstanbul, 1990, s.155-56.

Riyâzet (Perhiz)

Riyâzet ve perhiz, salîğin nefisine hakim olması için canının istediği, nefsinin arzuladığı şeyi yapmaması, arzu etmediği şeyi yapması, nefisle cenk ederek nefsi terbiye etmesidir. Çile çekmek, erbafın çıkarmak, sefere çıkmak, inzivaya çekilmek riyâzet şekillerindendir⁽²²⁾.

Riyâzet gönül aynasını temizleyen saykala benzetilerek Hakk'ı bulmaya vesile olduğu belirtilmiştir(MU/895-96, 920):

Gel riyâzet şaykalin ur saña sen
Tâ ki ol yolu varasın baş esen MU/919

Sâlik nefsi kul edinceye kadar riyâzet etmeli ve çilleler çıkarmalıdır:

Çilleler çıkar burada dostı bul
Kıl riyâzet tâ ki nefsün ola kul MU/928

Himmet

Kalbin halis niyyet ve bütün ruhânî güçleriyle Hakk'a yönelmesidir. Ermiş kişilerin maksadı hasıl eden, iş bitiren ve dilediklerini yerine getiren manevî gücüdür⁽²³⁾.

Ârif, konuyla ilgili olarak "Erenlerin himmeti dağları yerinden oynatır" hadisini zikretmektedir (bkz.Hadisler). Himmet gökte Kürsî'nin mukabilidir(NA/61). Himmetini artıran yücelten kişinin yeri Firdevs-i A'lâ'dır(NA/87).

Ayrıca, himmet Kürsî'den daha geniş olduğu ifade edilerek ata benzetilmiştir:

Himmetün Kürsi'den evsa^cdur i yâr
Himmet atına gel ahî ol süvâr NA/85

(22) Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. İstanbul, 1991, s.400.

(23) S.Uludağ, a.g.e., s.227.

Havf-Recâ

Havf, kulun Allâh'tan, gazabından, azabından veya cehennemden korkusudur. Allâh'ın zatından korkmak, âşığın maşuğunu üzmesinden ve rahatsız etmesinden korkması gibi bir korkudur. Recâ ise, kalbin hoşlandığı bir şeyi beklemesinden rahatlık ve ferahlık duymasıdır. Allâh'ın azabına veya gazabına maruz kalınabileceğinin düşünülmesi havfa, lutfuna ve nimetlerine nail olunabileceğinin düşünülmesi ise recâyaya sebep olur⁽²⁴⁾.

Mümin olan sürekli korku ve ümid arasında olmalı, Allâh'ın gazabından korkmalı, rahmetini ümid etmelidir. Ârif, Hz. Peygamber'in "Müminde havf ve recâ olmalıdır" dediğini söyler (bkz. Hadisler). Mümin korku ve ümid arasında olmalı ki Darü's-Selâm (cennet)a yol bulsun:

Ƙorkula ümmîd arasında ola
Tâ ki ol Dârü's-Selâm'a yol bula MU/1404

Bu korku sürekli olmalı ve gittikçe artmalıdır. Ancak o zaman ecel vaktinde zâr olmaktan kurtulabilir (MU/1406):

Gice gündüz Ƙorkuñı artur i yâr
Olmayasın soñ demünde tâ ki zâr MU/1402

Kul Allâh'tan ve rahmetinden ümidini hiç kesmemeli, ecel vaktinde bile ümid içinde olmalı ki Hak katında kabul görsün :

Şol ecel vaktinde ümmîd içre ol
Ola tâ kim bula Hâzret'de Ƙabûl MU/1407

(24) Süleyman Uludağ, a.g.e., s.213,391.

Tebdîl-Abdâl

Kalbin nefse ve ruha ait, Nefsin de biri kalbe diğeri tabiat ve karaktere ait olmak üzere iki yönü vardır. Kalp tamamıyla aklanmayınca ruha yöneliş tam olmaz. O ruh cihetine cezbolununca, nefis de kalp tarafına çekilir ve nurlanır. Nefsin iki yönünden biri nurlanınca nefis ahlakını güzelleştirme ve sıfatını iyiye çevirmeye meyleder. Bu tebdîldir. Abdâl ise nefislerinde bu tebdîl olanlardır⁽²⁵⁾.

Bir beyitte tesbit ettiğimiz tebdîl ve abdâl, berzah bahsi izah edilirken bazı kâmil kişilerin urûc berzahını görebildiklerinden bahisle geçer(bkz.Berzah). Kâmil kişiler, sûret değiştirerek, yani tebdîl ile urûc berzahını müşahade ederler. Bunlara abdâl denir:

Bunlara abdâl didiler iy güzîn
Tebdîl olurlar zîre bunlar yakîn MN/1575

Tekmîl Eylemek

Saliğin olgunluğa ulaşması için eksiklerini tamamlamasıdır. Seyr ü sülûktan maksad budur:

Makşûdı seyrinden işbu illeri
Belki tekmiî eylemek nâkışları MU/1842

(25) Sühreverdî, Avârifü'l-Ma'ârif (Tasavvufun Esasları), Haz. H.Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz-Mustafa Uzun, Erkam Yay.İstanbul, 1990, s.295-96.

Terk

Bırakmak anlamında olan terk dört çeşittir. Terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî (terk-i can), terk-i terk (zihinde terk ettiklerinin bile kalmaması)tir.

İnsan (can kumrusu), asıl vatanını ilâhî ve ebedî makamını terkedip bir baykuş gibi bu vîraneyi istemiştir(MN/835):

Çünkü baykuş gibi vîrân istedün
Lâcirem ol menzili terk eyledün MU/843

Gerçek âşık küfrü terkedip imanı, şeytanı terkedip Rahman'ı bulmak için çabalamalıdır(MU/794,888).

İnsan terk ettiği asıl vatanına, maşuğa ulaşma yolunda her şeyden vazgeçmelidir. Dünyayı, nimetlerini, hattâ âhireti terketmelidir. Bu terk-i dünyâ ve terk-i ukbâdır(MU/1279):

Dime c'âşık buña kim dünyâ göre
c'Âşık ol kim dü cihân terkin ura MU/885

Kul, Hak'tan gayrı her şeyi terketmeli işi gücü Hak'ı zikir olmalı(MN/1476). Sonunda kendi varlığından da geçip, kap olan bu bedeni terkedip cana, canı terkedip canana erişmelidir. Bu ise terk-i cân (terk-i hestî)dır (MU/413):

Hân u mânın terk idüp cânâ ire
Cânını terk ide cânâna ire MU/887

Fasl (Fırâk, Firkat, Hicrân) - Vasl (Vuslat, Visâl)

Fasl, Hak'tan ayrı düşmektir. Hicrân, firkat, fırâk, infisâl ve inkıtâ' kelimeleri de aynı mânâya gelir. Vasl, Hakk'a ermek, visâl ise sıkıntıda ve rahatta iken Hak'la birlikte (vahdette) olma makamıdır⁽²⁶⁾.

Hakk'a vâsıl olmak için öncelikle Resûl'üne gerçek ümmet olunmalıdır:

Ol Resûl'e girçek ümmet olasin
Tâ ki vaslına Hâk'uñ yol bulasin MN/179

Faslsız vasl, vaslsız fasl olmaz. Hicrandan sonra visâle ermek ve Hakk'a vasıl olmanın tadına varmak mümkündür (MU/1497, VN/636):

Gitdi hicrân buldı ol demde vişâl
Dost tecellî itdi görindi cemâl MN/1670

Âşık, vahdet deryasından fasl olmuş katre misâlidir. Nasıl katre denizden ayrıyken kendisinin denizden bir parça olduğunu ve denizden ayrı olmadığını bilmiyorsa, âşık da vuslatta iken visâli talep eder. Hakk'ı kendinde değil gayrıda, dışında arar:

Şuya batmış istedügi şu 'aceb
Uş vişâl içre vişâl ider taleb MU/1259

Katre, yani âşık denize ulaştığında, aradığının o olduğunu farkedemez. Ancak Hakk'ın lutfuyla bu bilgiye ulaşır (bkz. Âşık, Meczûb, Sâlik):

Ol deñize vâsıl olmuş bilimez
Ma'şûkından ayru şanur bulımaz MU/1273

(26) Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.174, 512.

Yakın- Ehl-i Yakın

Yakın açık ve âşikâr olan bilgidir. Bu bilgiye sahip olan kimse, mutlak olarak bilinen şey hakkında şüpheyeye düşmez⁽²⁷⁾, Bu bilgi üç derecedir; Bir şey hakkında habere dayanan bilgi ilme'l-yakın, gözle edilen bilgi ayne'l-yakın, bizzat yaşayarak, onunla haşır neşir olunarak elde edilen bilgi ise Hakka'l-yakındır⁽²⁸⁾. Bunlara sırasıyla tevhid, marifet ve müşâhade makamları da denmiştir⁽²⁹⁾.

Ârif, Mevlid'e başlarken hakikat-i Muhammedî'nin aslını ve yaratılışını açıklayacağını söyler. Bu sözlerinin "inceden ince, yakın söz" olduğunu, bu sözlerle muhatabında sırasıyla ilme'l-yakın, ayne'l-yakın ve Hakka'l-yakın bilginin hasıl olacağını belirtir:

İnceden ince durur bu söz yakīn
Añla kim tā bilesin ilme'l-yakīn

Ba^cd-ez-ān hāşıl ola a^cayne'l-yakīn
Anuñ ardınca dañı Ha^kka'l-yakīn M/101-02

Yakın bilgi, şekkin zıddıdır. Bu sebeple yakın elde etmek şekten kurtulmaya bağlıdır:

Lācirem h^voca olasın iy güzin
Kurtılup şekden bulasın hoş yakīn MN/1435

Yakın bilgi sahibi ehl-i yakın olarak adlandırılır. Ehl-i yakın, kâinatta her şeyin Hak'ın olduğunu söylerler:

Ƙamu varlık ol Ha^k'uñdur bil yakīn
Böyle didiler kamu ehl-i yakīn MU/691

(27) Kuşeyrî, Risâle-i Kuşeyrî (Tasavvufun İlkeleri), C.I, s.165.

(28) Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.529.

(29) Sühreverdî, Avârifü'l-Ma'ârif (Tasavvufun Esasları), s.48.

Sır (Râz, Esrâr)

Sır, Hakk'ın gaip hale getirip halka bildirmediği gönül ehlinden ve keşif sahiplerinden başkasının idrâk edemeyeceği şeydir. Kalp marifet, rûh mahabbet, sır temâşâ mahallidir⁽³⁰⁾. Allâh bütün sırların bilicisidir. Kul ise ancak Allâh'ın bildirdiği kadarını bilir:

Kamu sırrı ol bilür iy bahtulu
" يَغْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى " iy ulu MN/1613

Sırrı keşfetmek akılla mümkün değildir. Akıl, akıyla sırra vakıf olmaya muktedir değildir. Ancak, ârifler sezgi yoluyla birtakım sırrı idrâk edebilirler(MU/508):

İçde ne varsa taşına ol sızar
İşbu sırrı bil ki arifler sizer MU/549

Cenâb-ı Hak ten virânesini sır hazinesine perde eylemiştir. Böylece bu hazineye müflisler ulaşamayacaktır:

Kendü sırrına teni perd' eyledi
Gencini bil kim o vîrânda kodı

Tâ ki ol gence irişmeye gedâ
Nakş-ı ten oldı o genc üzre ğitâ MN/1321-22

Cenâb-ı Hakk'ın ten virânesi içinde sakladığı sır hazinesi ruhtur. Ruhun aslını ise ancak Allâh bilir. Kur'ân-ı Kerim'de "Rûh Rabbimin emrinden ibarettir. Bu husûsta size pek az bilgi verilmiştir"⁽³¹⁾ buyurulmaktadır.

Hz. Peygamber sırrı ile Hakk'a ulaşmış " أَوَّاذِنَا " ya yol bulmuştur(MN/679,685):

(30) Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.430.

(31) İsrâ, XVII/85.

"قَابِ قَوْسَيْنِ" de kodı rûhın o cân

Sırrı ile Hazret'e irdi revân

MN/677

Sır kelimesi gizli, gaip anlamına gelmekle birlikte Arif, "gizlü sır" terkihiyle ledünnî bilgiyi kasetmektedir (MU/167):

Cehd it işbu gizlü sırrı tıyasın

Ma'rifet şuyıyla gönülün tıyasın MU/692

Bu sırra vahdet deryasına gark olanlar vakıf olur (MU/1226):

Ta ki görem ol cemalüni nihan

Sırlarun ol dem bana ola ayan MN/1150

Arif, Mi'râc'ın-Nebî'yi sûrfi ve sırrı olmak üzere ikiye ayırmış ve sırrı Mirâc kısmında misâl âlemi ve Hz. Peygamber'in orada gördükleri, Cenâb-ı Hak'la konuşması gibi husûslara işaret edilmiştir:

Lik vardur sırrı Mi' râc' uñ i yâr

Eyleyem anı dañı ben âşikâr MN/1248

Sırr-ı Hak, sırr-ı cân, hakikat sırrı, gizlü sır, sırr-ı ene'l-Hak ve cân esrârı gibi terkipleri içinde de tesbit ettiğimiz sır (râz) ile şâir, zaman zaman söylediklerini ve yazdıklarını kaseder. İşte kişinin bu sırları öğrenebilmesi için de onun kitabını okuması gerekir (MU/994-95, M/147, 186). Kişinin cehdi yanında Hakk'ın lutfu da olmalı ki gizli sırlara vakıf olunsun. Bu sırrı faş etmek için ise Cenâb-ı Hak'tan işaret gelmesi, yani izinli olması gerekir:

Çün işâret hak'dan irdi iy cüvân

Eydeyim bu gizlü sırrı ben 'ayân MU/40

Arif, Mürşidü'l-'Ubbâd ve Nüşa-ı Âlem'de sırları âşi-

kar ettiğini, bu kitapları okuyanın bütün sırra muttali olacağını şöyle dile getirir:

Sa'y idüp ger bu kitâbı bilesin
Kamu sırra muṭṭali^c bil k'olasın MU/2036

Bu kitâbeyni çü hatm itdüm i yâr
İtdüm anda dürlü sırlar âşikâr M/81

Ayrıca, yine sır ile ilgili olarak sırra mahrem olmak (MU/2020), ve sırra muttali olmak (MU/2036, VN/664) deyimlerini de tesbit ettik.

Keşf-Mükâşif, İlhâm, Firâset

Keşf, gaybî hususlara ve hakikî şeylere, bunları yaşıyarak ve temâşâ ederek vakıf olmaktır. Doğrudan ve aracısız Allâh'tan alınan bilgi, yani ilhamdır. Bu bilgi ya ilâhî hitabı işitmek ve dinlemek veya gayb âlemini görmek suretiyle elde edilir. Düşünmekle kazanılan bir bilgi değildir. Kaynağı Allâh veya melektir. Firâset de keşfetme, gaybî bilme ve görme mânâlarına gelir⁽³²⁾.

İlhâm (keşf, firâset), Allâh'ın kula bildirdiğidir. Ancak Hak ilham eder (MU/941, MN/1578):

Hazne-i kalbe çün ilhâm itdi Hâk
Uşda yazdum ben dahı bir kaç varak MU/2024

Tâ ki baña keşf ide bu râzı ol
Doğrı söyleye dilüm azmaya yol MU/39

Ârifler, ilm-i ilâhî'ye dâir bilgiyi keşf ve firâset yoluyla elde ederler:

Bu sebebden 'ârifün bilür yakîn
Ol firâset keşf ile bî-şek 'ayân MN/1544

Sâlih niyetle kılınan namaz ve bütün ameller sırların keşfine vesile olur (MN/1152). Aşığa seyr ü sülûk esnasında keşf-i kubûr hâsıl olur, yani ölümlerin halleri gösterilir:

Çünkü âşık işbu ahvâli görür
Oldı hâsıl şeksüzün keşf-i kubûr MU/955

Mükâşif, keşf sahibi demektir. Mükâşifin (ehl-i zevk) kendisine gelen bilginin doğruluğu konusunda, keşfine göre mizanı vardır (MN/1503). Keşf ehli diğer insanların göremeyeceği birçok şeyi görmeye muktedirdir (MN/1576, 1586, 1605).

(32) Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s.181, 244, 286.

Cehd

Cehd, Allâh'a ulaşma yolunda kulun nefsiyle ve onun sebep olacağı şeylerle savaşıması, cihâdıdır. Kur'ân-ı Kerim'de "Bizim uğrumuzda cihâd edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Hiç şüphe yok ki, Allâh iyi davrananlarla beraberdir" (Ankebut, XXIX/69) buyurulmaktadır.

Tarîkate girenler, sürekli cehd halinde olmalı ki zahir ile batını cem' edip, maksada ulaşsın:

Zîre kim ehl-i sülûk cehd itdi hoş
zâhir ile bâtını cem' itdi hoş MU/126

Kul cehdederek marifet suyuyla gönlünü pâk edip gizli sırlara vakıf olmalıdır(MU/692). Akıllı olan kişi, cehen- nemden kurtulmak için çalışıp çabalamalıdır(MU/1063). Âşığın bütün çabası dosta erişip bâkî olmak, fânî olan bu dünyada didârı görmek ve "katre-i deryaya" sâkî olabilmek içindir. (MU/551):

Sen dahı cehd it ki bâkî olasın
Katra-i deryāya sâkî olasın MU/183

Seyr (Seyrân, Sü'lûk)

Seyr üsülûk cehâletten ilme, fena huylardan güzel ah-
laka, kendi vücudundan Hakk'ın vücuduna harekettir. Bu mânevî
yolculuğun dört mertebesi vardır:

Seyr ila'llâh:Nefisten gerçek vücuda "ufk-ı mübîn"e
seferdir.Vahdetin üzerinden kesretin kalkmasıyla son bulur.

Seyr fi'llâh:Hakk'ın sıfatıyla muttasıf ve O'nun ah-
lakı ile süslenerek "ufk-ı a'lâ"ya ulaşmak, bütün beşerî sı-
fatları yok kabul etmek.

Seyr ma'allâh:Sâliğin her mertebede Allâh ile olan
seyridir.

Seyr 'ani'llâh:Vahdetten kesrete yöneliştir. Urûcdan
sonra nüzûl, Hak'tan tekrar halka dönüşür. Bütün bu seferler-
den gaye, Hakk'a ulaşmak için önce mâsivâdan yüz çevirmek sa-
dece Ona yönelmektir⁽³³⁾.

Kâinâta bütün varlıklar Hakk'ın nuruna aşıktır ve
zerrenin güneşe seyri gibi Ona ulaşmak için çabalamaktadırlar:

Ḳamu ḳâlîb 'âşîḳ olmış ol nûra
Zerre gibi seyrider tâ kim ire MU/1302

Aslında toprak olan zerre bu seyir sayesinde güneşe
ulaşır onun nuru ile azîz olur:

Seyridüp görüdüğü ol nûr ile
Ḥâḳ iken oldı'azîz ol nûr ile MU/1304

Cenâb-ı Hakk'a doğru seyirde kalıbın fani olması ge-
reker.Nitekim, Hz.Peygamber'in urûcu da ruhuydur(MN/1213).
Seyirden maksat zâta ulaşmaktır:

Ol tecellâ-yı sıfâtı göresin
Seyridüben bil ki zâta iresin MU/1043

(33) Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, s.361-63.

Hız.Muhammed Arş'da feleklerle seyrân etmiş, meleklerle devrân eylemiştir. Hattâ, Arş'tan da öteye seyr etmiştir:

Cümlisini anlaruñ mât itdi ol
 Arş'dan öte seyr idüp buldı kabûl MN/533

Seyrin her mertebesinde sâlik çeşitli sırlar keşfeder:

Seyr idelüm gökleri bir bir laţîf
 Keşf idelüm dürlü esrârı şerîf MN/45

Âşığın seyrden maksadı, kendisindeki nâkısları tekml eylemek, eksiklerini gidermek böylece Hakk'a ulaşmaktır:

Makşüdü seyrinden işbu illeri
 Belki tekml eylemek nâkısları MU/1842

Mahv

Mahv, nefse ait sıfatların imhâ ve izâle edilmesidir⁽³⁴⁾. Terim olarak mahv ve isbat birlikte ele alınırlar. Mahv yerilen hasletleri uzaklaştırmak, isbat ise bunların yerine beğenilen fiil ve halleri getirmektir. Her iki durum da Allâh'ın iradesi ile sınırlandırılmıştır⁽³⁵⁾.

Cenâb-ı Hak isterse kulun günahlarını mahveder ve onu affeder. Bunun için ise günahlardan tövbe etmek ve Allâh'ın rahmeti ve lutfuna güvenmek gerekir:

‘Āsīyüz ‘iṣyānumuz mahv eylegil
Tevbe kılduk rahmet eyle yâ Cemîl NA/349

Sâlik katre misâli vahdet denizinde kendini mahvederse katrelik vasfından kurtulur, derya sıfatını alır (MU/179, 298). Hakk'a ulaşır, kul gider padişah kalır. Böylece kul da padişah olur (MU/299).

Seyr ü sülûksuz sırf cezbe ile deryaya (Hakk'a) ulaşan sâlik, bedenini derya dışında bıraktığı ve batın ile zahiri cem' edemediği için mahvolamaz. Zahiri derya dışında kalıp harâb olmuştur (MU/223,644-48).

Hakk'ın nurunu görmek için kulun kendi görüşünün yok olması gerekir:

Sürme ger olmaz ise mahv-ı başar
Kaçan olısardur ol nûra nazar M/75

(34) Sühreverdi, Avârifü'l-Maârif (Tasavvufun Esasları), s.650.

(35) Kuşeyri, Risâle-i Kuşeyri (Tasavvufun İlkeleri), C.I, s.149-

Hizmet

Tarîkate yeni giren bir müridin yapacağı ilk işlerden biri de hizmettir. Onlar dervişlere ve şeyha hizmet ile kendilerini, gereksiz işlerle uğraştıran kalplerini başı boşluktan kurtarmış olurlar. Süfilere göre hizmet, amel-i sahtir. Mübtedî müridi ve sâlih kişilere hizmet eden diğer kulları yüce derecelere ulaştıran yollardan biridir⁽³⁶⁾.

Mürîdin hizmeti şeyhi şahsında Allâh'adır. Bu bir ibâdetdir ve bu sebeple de akıllılara farzdır. Akıl olan hizmet edip devlete ulaşmaya çalışmalıdır:

Çünkü cākılsın berü gel hizmete
Tâ ki hizmetle iresin devlete NA/270

Hak yolunun sermayesi ve dosta ulaşmanın aslı hizmettir. Eger hizmet yoluna girersen hiç şüphesiz dosta ulaşırsın (NA/272):

Ger kadem hizmet yolına urasın
Şek getürmegil ki dosta iresin NA/273

Bu yolda sebat edenin Hak, ağularını nimete çevirir (MU/892-93). Her canlı mutlaka Hakk'a dönecektir. Bu sebeple Hakk'a gidecek yolun azığını şimdiden hizmet ederek toplamak gerekir:

Çün gidersin Hakk'a hizmet kıl i yâr
Ol yolun azığını cem^c eyle var NA/179

Hakk'a hizmet ise iyi amellerdir. Gece gündüz ibâdet ve istiğfar edilmelidir. Böylece cehennemden kurtulunabilir (VN/33):

Hizmet kılalum dün ü gün anda
Tâ yakmaya tamu odı bunda İM/26

Halis bir kalp ile kılınan namazda Cenâb-ı Hakk'a türlü türlü hizmetler vardır (MU/1606).

(36) Sühreverdî, Avârifü'l-Maârif (Tasavvufun Esasları), s.143-44.

Hizmet müridin doğru yola gitmesini sağlar:

Hizmet ile ger seni tüz idesin
Batmayasın suda şöyle gidesin MU/335

Vellere hizmet rahmet vesilesidir. Cenâb-ı Hak indin-
de makbul olmak isteyen Onun vellilerinin eteğine yapışmalı,
aşk ile hizmet etmelidir(MN/365,1336,1543):

Ulu olmak ister iseñ hizmet it
Evliyāsına Hak'uñ sen iy yigit MU/338

Mürîd, Hakk'a giden yolu öğrenmeğe talib ise gece
gündüz durmadan şeyhine hizmette olmalıdır:

Çünkü sākirdsin gel üstāda iriş
Gice gündüz hizmetine hoş düriş MN/1380

Şeyh beline hizmet kuşağı kuşananın ayağından bütün
bağları çözer, yol azığını gösterir, tuzakları ve çukurları
aşmasına yardım eder(MU/392,894,95,934).

Terbiye

Kâinattaki varlıkların hepsinin bir terbiye edeni vardır. Her sûret, varlık bir ismin mazharıdır. O isim o suretin terbiye edeni, rabbidir. Sûret isimden terbiye alır:

Hər sûret bir ismüñ oldı mazharı
Terbiyet alur isimden her biri M/107

Her bir mevcudun "ulûhiyyet" mertebesinden aldığı hisse ve nasîb ancak kendisinin Rabb-i hâssı (terbiye eden) olan bir isimdir ve o mevcûdun Allâh'la irtibatı, o isim vasıtası ile dir⁽³⁷⁾.

Terbiye insana hayat verir, terbiye bulmayan ise ölü gibidir, bî-leziz ve hâmdır (M/110):

Terbiyettür viren insāna hayāt
Terbiyet bulmayan oldı çün memāt M/109

Can tenden terbiye alır:

Şöyle kim cān tenden alur terbiyet
Bu sözi bildünse bulduñ ma'rifet M/108

Terbiye bulan şeker, bulmayan ise zehir gibidir (M/111). Kâmil olan can rabbi ile, yani kendisini terbiye eden ve mazharı olduğu isimle diğer isimleri hükmü altına alır:

Rabbi bile hükm ide esmād' o cān
Terbiyet ide hem esmāya c'ayān M/167

(37) Ahmed Avnî Konuk, Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, s.138. Geniş bilgi için bkz; a.g.e. s.137-68.

Hakikat, Asl-Fer'

Hakikat; eşyanın aslı, mahiyetidir. O Hakk'a nisbetle cevher-i mevcûde, yaratılmış cevherdir; Yaratılışın başlangıcıdır:

Bil hakāyık cevher-i mevcûdedür
Kamu 'âlemde yakīn iy dişi dūr MN/1425

Âlemde görünen zâhir, yani isim, görünecek olan ise hakikattir(M/126):

Görünen bil kim isimdür iy yigit
Görünecek bir hakikat key işit M/127

Hz.Peygamber'in hakikati Allâh ismine mazhardır. Her ismin mazharı da İsm-i Azam mazharına, yani hakikat-i Muhammediyyeye mazhardır(M/120,128). İsm-i Azam, yani Allâh ismi hakikat-i Resûl'dür. O âlemdeki bütün asılların aslıdır:

Ol durur bil kim hakikat-i Resûl
Ol durur 'âlemde hem asl-ı usûl M/171

O, âlemin aslı, âlem ise Ona fer'dir(M/96,122)

Asl oldı kamu 'âleme 'âlemdür aña fer'
Bir gevher oldı şu'le virür uşda dīn için
MU/2016

Ârif, Hz.Peygamber'in Mirâc gecesinde kıldığı namazın can, burada kılınan namazın ise ten namazı olduğunu söyler. O, asıldır, bu ise onun fer'idir. Kulun cehdi, teni cana, yani fer'i aslına ulaştırmak olmalıdır(MN/1138-39,1146):

Sa'y kıl irgüresin teni cāna
Vasıl idesin hem de fer'i aslına MN/1147

Can namazı hakikat, ten namazı ise mecazdır:

Aslı oldur bu fer'idür iy güzīn
Ol hakikat bu mecāz iy pāk-dīn MN/1145

Can, ilâhî âlemden, asıl vatandan bir fer'dir. O be-
kâ mülkünü terk ederek bu fanâ mülküne gelmiştir. Ancak bura-
da sıkıntı çekmektense aslına geri dönmeye, ona ulaşmaya ça-
lışmalıdır(MN/835):

Fer^c-i cān aslına ire mi ^caceb
Yohsa bunda çeke mi dāyim te^cab VN/101

Can hümâsı aslına ulaştığında hicrandan visâle erer.
Böylece aslına kavuşan can da aslı gibi noksansız olur(MU/1497,
VN/636):

Zîre kim aslına kavışdı o cān
Oldı aslı gibi bî-nakş iy cūvān MU/1845

Saraya benzeyen dünyanın nakşına, nuruna kanıp o nu-
ru aslî sananlar eblehtir. Zirâ, sarayın duvarlarındaki bu
nakışlar ve envâr, hakikat güneşinin nurudur. Aslî değildir
ârizîdir. Nûr güneşe bir gün mutlaka dönecektir. Döndüğünde
ise saray karanlıklar içinde kalacak, cümle nuru yok olacak-
tır(MU/1949-51):

Lîk anuñ nûrı güneş nûrıdur
Anda nûr aslî degül ^cârizîdür MU/1952

Mânâ-Sûret (Suver, Eşkâl, Heykel)

Mânâ; hakikat, sır, marifet, sûret ise; şekilden ibarettir. Genellikle mânâ ile birlikte ele alınan sûret, mânânın zuhûru neticesidir. Mutlak varlık olan Allâh muhtelif sûretlerde görülen varlıkların tek sahibi ve hâkimidir; Kul, şekillere takılıp kalmadan, bu şekillerin sahibini istemelidir:

Şûret issin isteye ol durmadın
Mevce bakmaya deñize girmedin MU/56

Mânâ isteyen sûretten vazgeçmelidir:

taş içinde güneşe kılmaz nazar
Ma^cnî istersen suretten kıl güzer MN/1366

Vahdet deryası, varlık denizi mânâ itibarıyla biridir, çok gibi görünmesi şekillerdendir (MU/676). Âlemdeki cümle sûretler fânîdir ve onlar bir gün yok olunca sadece iki cihani yaratan Hak kalacaktır:

İşbu heykeller giderse aradan
Bir kakır bu dü cihânı yaradan MU/677

Mânâ-yı Mutlak (Cenâb-ı Hakk)'ın tecellileri sırasıyla zât, sıfât, isim ve eşyanın zuhuru şeklinde olmuştur. Kâinata görülen bu eşya isimlerin zâhir olmasıyla ortaya çıkmıştır:

Şûret ol esmâya a^cyân eyledi
Hem yaratdı andan ol deryâ-yı cân M/3

Sûretler her mertebeye göre latif veya kesif halde bulunurlar. Hakk'ın isimlerinin sûretleri a'yân-ı sâbite mertebesinde latiftir:

Vardur ol esmāya şüretler latîf
K'ol durur a'yân-ı şābit iy şerîf M/105

Bu latif şüretlerin her biri bir ismin mazharıdır:

Her şüret bir ismün oldı mazharı
Terbiyet alurlar andan her biri M/107

Şüret zâhir olan mânâ ise bâtın olan, saklı olandır.
Allâh, şüretler ile âlemin dışını, bâtın ile de içini saklar:

Şüret ile şaklar ol 'âlem taşın
Bâtın ile şaklar ol 'âlem için M/172

Cenâb-ı Hakk'a nisbetle, varlıklar, bin aynaya akse-
den bin şüret gibidir. Gerçekte varlık tektir. Çok görünme-
si aynalardandır:

Yâhu biñ gözgüye bakşan iy cüvân
Görinür biñ şüret anda bî-gümân MU/53

Ârif, yaratılışı, "hilkat tefesi"nin vurulması (kakıl-
ması) neticesinde çeşitli şüretlerin çıkması olarak açıklar.
Çıkan bu şekiller tekrar yerine döner, ardından yenileri ge-
lir, yaratılış böylece sürekli olarak devam eder. Bunu şöyle
bir örnekle ifade eder: Vahdet deryasında, onun suyuyla dolu
birçok bardak vardır. Bazan bardaklardan bir kısmı kırılır ve
içindeki su tekrar deryaya karışır. Ancak onun yerine başka
bir bardak peydâ olur. Vahdet-i vücud işte budur (MU/1268-81).

Vahdete ulaşmak için şüretten geçmek gerekir:

Pes ki şüretten geç imdi sen i yâr
Tâ ki vahdet gösterevüz âşikâr MN/1371

Vücūd-'Adem

Tasavvufa göre varlıkların vücuda getirilişi mutlak yokluktan hakedilme olarak değil, izâfî yokluktan izâfî varlığa geçiştir. Hakk'a nisbetle buna izhar etmek denilmektedir. Yarattılmışın, izhar edilenin hakikatine nazar edilince görülen Hak'tır. Zirâ, bu varlıklar, Hakk'ın vücudunu tahdid edebilecek olan mutlak bir yokluktan değil, izâfî yokluktan, başka bir deyişle Hakk'ın ilmindeki ilmî sûretlerin derece derece tenezzül edip kesâfet mertebesine gelmesiyle var olmuşlardır. Bütün bu varlıklar Hak'tan zuhur etmekle beraber, Hakk'ın zâtı nasıl bu eşyanın zuhurundan önce "âlemlerden zâtı ile ganî" ise zuhurundan sonra da öylece âlemlerden ganîdir⁽³⁸⁾.

Vücud üç mertebedir: Mutlak vücud, umûmî vücud, mukayyed vücud.

Mutlak vücud(Cenâb-ı Hak), zâtıyla kaim ve isim, resim, sıfat ve vasıftan halis olduğundan idrâklerin dışındadır. Umûmî vücuda, felek-i esîr de denir. Mukayyed vücud ise, fâil ve münfail sûretlerin birbirinden ayrılarak zahir olduğu mertebedir⁽³⁹⁾.

Âlem mutlak vücudun aklî hareketi neticesinde ademden (yokluktan) vücud bulmuştur. Ancak bu vücudun zıddı bir yokluk değil, yaratılmışlara nisbetle bir yokluktur:

Çünkü hareket itdi 'aklî bu vücūd
Ol 'ademden 'âlem uş buldı vücūd MU/1613

Cenâb-ı Hakk'ın ilk yarattığı varlık nûr-ı Muhammedî'dir. Bütün varlıklar ondan vücud bulmuştur:

Kamu 'âlem buldı ol nûrdan vücūd
Halka ol nûrdan olupdur feyz ü cūd MU/1301

(38) Ahmed Avnî Konuk, Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, C.II, Giriş Bölümü, s.17.

(39) Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatler, s.252.

Mutasavvıflara göre, yokluk varlıktır. Kulun kendin-
de fanî olması Hak'ta ve Hak'la bakî olması demektir. Bu ise
ölmeden önce ölmek, mevt-i irâdîdir:

Kamu varlık bil ki yoklukda durur
Arif ol ölmezden öndin öli gör M/78

Tenâsuh

Ârif, Mürşidü'l- Ubbâd'da (1860-1900.beyitler) tenâsuhu açıklayarak insanları ona uymamaya ve bu batıl fikirden kaçınmaya davet eder.

Tenâsuh mezhebi olarak kaydedilen bu görüşe uyanlar cehennem yolunu tutmuşlardır. Birçok dinsiz, şeyhler etrafında toplanarak dalâlete düşmüştür(MU/1860-62).

Bu fikri ortaya atanların yanlış yorum yaptıkları şöyle ifade edilir:

Bilmediler kâmilûn ma^çşûdını
ka^çrga feh^m itmeye tû^tî sözünü MU/1863

Âriflerin, neshe (tenâsuha) kaynaklık eden söylerinde, aslında tenzile işaret vardır. Ancak, anlayışsız kişiler tarafından bu yanlış yorumlanmış ve tenasuh fikri ortaya çıkmıştır:

Sözlerinde nesha ma^çşer ne ki var
Bil ki tenzile işaretdür i yâr MU/1866

Müellif, tenasuhun batıl olduğunu İbni Fâriz'den iki Arapça beyit ve onların açıklanması yoluyla izah eder (MU/1869-70).

Bu fikre inananlar, canın kendi kendisiyle kaim olmadığını ve yok olup gitmediğini, varlığını sürdürebilmesi için ise bedene(cisme) ihtiyacı bulunduğunu kabul ederler. Bir cisim bozulduğunda başka bir cisme girdiği ve bu şekilde sürekli, âdetâ kalıpları (bedeni) kitap gibi eskiterek yeni bir kağıt üzerine yazmak gibi, yeni tenler üzerinde kaim olmaktadır(MU/1873-75):

Şol kitâb gibi ka^çan eskideler
Yiⁿi kâğıd üzr' anı nakş ideler MU/1876

Bu kavim, yani tenasüh görüşüne uyanlar, cennet kokusu alamayacaklardır. Canları zulmette kalacak, zira canı cisme muhtaç eyleyerek büyük hatâ etmişlerdir (MU/1877-79).

Tenasüh, dörde ayrılır. Birincisi "nesh"tir. Buna uyanlar, canın gövdeden çıktıktan sonra, ancak bir insan sûretine girmesinin câiz olduğuna inanır (MU/1881-83). İkincisi ise "mesh" tir. Mesh davâsı güdenlere göre, can bedenden çıkınca hayvan suretine girebilir, fakat ot ve maden suretine giremez (MU/1884-87). Tenâsühün üçüncü kolu olan "resh" yolunu seçenlere göre ise, can gövdeden çıktıktan sonra tekrar nebat ve madene girebilir, insana girmesi câiz değildir (MU/1888-90). "Fesh" ise dördüncü koludur. Bu görüşe göre de can bedenden çıktıktan sonra sırasıyla, maden, nebat hayvan ve insan sûretine girerek sonsuza kadar devreder. Böylece, cisimler eskiyerek can hiç değişmeden sürekli kalıptan kalıba geçerek hayatiyetini sürdürür (MU/1891-95).

Netice olarak Ârif, bu mezhebe uyanlara hayvanlık uygun olduğunu, onların adamlıktan çıktıklarını belirterek, kendisinin bundan uzak bulunduğunu, zirâ "azgun işi" olduğunu bildirerek konuyu bitirir (MU/1898-99).

c. T o p l u m v e K ü l t ü r

- Şahıslar

Dört Halife

İncelediğimiz eserlerde dört halife, Ehl-i Beyt ve ashâb, "âl ü ashâb medhi" başlıklı kasidelerle müstakilen anılmıştır(M/51-59, MN/17-23, VN/70-95). Bu kasidelerde zaman zaman Hulefâ-yı Râşidîn isimleri zikredilerek özel olarak övülmekle birlikte, kullanılan ifâdeler, dört halife, Ehl-i Beyt ve ashâba matûftur. Sözü edilen bu manzumeler dışında da dört halife, Ehl-i Beyt ve ashâbdan şahıslar tek tek ele alınmıştır.

Ârif âl ve ashâb için şunları söylemektedir:

Onlar dini ihyâ etmiş, küfürkaranlığını yok eden, Müslümanlar'ın yolunu aydınlatan bir ışık olmuşlardır(M/52):

Pes bular durur meşâbîhü'd-dücâ
Oldı küfr ehli bularuñla muhân M/53

"Tayyibü'l-ecsâm" ve "tâhirü'l-lübâb"dırlar. Sözüleri tatlı yüzleri güzeldir (MN/19). Yeryüzüne rahmet suyunu saçan bir bulutturlar:

Sünneti neşr itdiler yir yüzine
Şaçdılar rahmet suyn hem-çün şehâb MN/21

Şerî'at ayının doğduğu yerdirler. Onlar hem hakikat hem tarikat bulmuş, şerî'at denizinde bahri olmuşlardır(MN/22):

Bahrilerdür cümle anlar iy cüvân
Uşda şer' oldı olara hoş bihâr VN/76

Şerî'at denizine dalıp ümmet üzerine cevherler saçtılar, cehalet karanlığını sürüp halka güneş gibi şule verdi ve şerî'at bağına girip orada tâvus gibi cilve yaptılar(VN/77-78):

Şer' bâğına kamusı girdiler
Anda cilve urdılar tâvûs-vâr VN/79

Hz.Ebû Bekr

Hz.Ebû Bekr, ehl-i riddetle gazâsı (MN/54), dinin fazlının ona aitliği (M/58), Hz.Peygamber'i her zaman özellikle Mirâc hadisesinde tasdik ettiğinden dolayı "Siddîk" adını almasından bahisle zikredilir(MN/1102,1184):

O, her zaman, Hz, Peygamber'e ve mü'minlere "doğru yâr" olmuştur(VN/352):

Ol Ebû Bekr ağlar idi zâr zâr
Vâ Resûlâ dir idi ol toğrı yâr VN/746

Her an Allâh Resûl'ünün, Habîb'inin yanındadır. Her söylediğini tasdiklemiş ve Onu yalnız bırakmamıştır. Bu sebeple Siddîk denilmiş, halk ve Hak katında muteber olmuştur. Hak katında muteber olmasının delili ise sağlığında cennetle müjdelenmesidir:

Ol sebebden aña Şiddîk didiler
Hak katında halk içinde mu'teber MN/1182

Allâh'ın ve Resûl'ünün sâdık kulu Ebû Bekr sağlığında cennetle müjdelenmesine rağmen, Hz. Peygamber'in cehenem vasfındaki sözlerini duyunca ah ederek yüreği yanar (MU/1078).

Hz.Ömer

Hz.Ömer, Ramazan'ı ihya etmesi ve terâvfîhi vaz' etmesi (M/55,58), Cebrâ'îl'in zaman zaman insan suretinde gelmesi ile ilgili bir hadisenin zikri (MN/1562) ve Hz.Peygamber için bir deve satın alması gibi konularla ilgili görülmektedir(VN/938-39).

Hz.Ebû Bekr gibi Hz.Peygamber için her zaman sâdik dost olmuştur:

Ol Ebû Bekr ü 'Ömer ol toğrı yâr
İşbu hâli gördiler çün âşikâr VN/352

Hz.Osmân

Üçüncü halife olan Hz. Osman, incelediğimiz eserlerde Kur'an-ı Kerim'i cem'etmesi ve Onu ihyâsı dolayısıyla anılmaktadır:

Bil ki 'Osmân eyledi Kur'an'ı cem'
Pes ki ihyâ itdi ol Kur'an 'ayan M/56

Ayrıca, Hz.Peygamber ile Ukkâşe arasındaki hak alma hadisesinde(bkz. Ashâb, Ukkâşe), Ebû Bekr, Ömer ve diğerleri gibi kendisini ortaya atması söz konusu edilir.

Hz.Alî

Dört halife içinde en çok adı zikredilen Hz. Ali'dir. Hz. Ali çehâr-yârdan olduğu gibi, Ehl-i Beyt'tendir de. Onun, Hz.Peygamber nezdinde mevki'i yüksektir.

Mesnevîlerde zaman zaman kahramanlığına, ilmîne, velîliğine, fetihlerine işaretle zikredilir. Ayrıca Beyt-i Mâmûr ile ilgili rivâyette râvî (MN/495), Hz.Peygamber öldüğünde Onu yıkayandır(VN/663,772).

O "kattâl-ı küffâr"dır.Hayber fâtihidir:

Ya'nî ol kattâl-ı küffâr (ol) 'Alî
Hayber'i çün feth kıldı ol velî MN/453

Evliyâ kutbudur:

Gönlegi içinde yudı bil 'Alî
Evliyâ kutbı durur ol Hak velî VN/77

Hz.Ali de , Hz.Ebû Bekr, Ömer, Osman gibi Ukkâşe'nin hak almak için Hz. Peygamber'e kamçı ile vurmaya yeltenmesi hadisesinde kendisine vurulmasını ister(VN/370,376). O, sadakati, kahramanlığı yanında ilmiyle de yüksek mevkiidedir. Bununla ilgili olarak bir hadise zikredilir :

Hz.Peygamber'in vefâtından sonra Medine'ye Dârem oğlu Muzar adlı bir Yahûdî gelir. Ancak Peygamber'in öldüğünü bilmemektedir. Amacı Onu görmek ve peygamberliği konusunda emin olmak için birkaç soru sormaktır. Durumu öğrenince vasfisi olarak Hz.Ali'ye sorular sorar. Hz.Ali bütün soruları doğru olarak cevaplar. Sonunda Yahûdî soruları cevapladığı için Hz.Ali'yi öper ve Hz.Peygamber'in ilmini de onun yediğini söyler. Sorularına doğru cevaplar alan Yahûdî, Hz.Muhammed'in mezarı başında şehadet getirip Müslüman olduktan sonra ölür (VN/1131-1296).

Ayrıca, Hz.Ali'nin ilk şarap cezasını uyguladığı belirtilir(M/57).Ve yine kahramanlığından dolayı hakkında "Ali gibi kahraman kimse, onun kılıcı Zülfikar gibi kılıç yoktur" hadisi zikredilir(bkz.Hadisler).

Ehl-i Beyt ve Ashâb

Ehl-i Beyt, Âl-i Abâ, Hz. Muhammed'in aile fertleri için kullanılan bir tabirdir. Ehl-i Beyt'e kimlerin dahil olduğu konusunda çeşitli görüşler vardır. Şif âlimlerine göre Hz. Muhammed, Hz. Fâtıma, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'dir. Bazıları bunlara on iki imamı da dahil eder. Ehl-i sünnet âlimlerinin ise bu konuda iki görüşleri vardır. Bir kısmı sadece hanımları dahildir derken, çoğunluğu ise hanımlarıyla birlikte, bütün çocuklarını, torunlarını, amcalarının ve onların çocuklarını, torunlarını, hattâ, bütün Benî Hâşim'i kapsadığını söylemektedir⁽¹⁾. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: "Ey Peygamber ailesi! Allâh günahlarınızı giderip sizi tertemiz yapmak istiyor" (Ahzâb, XXXIII/33).

İncelediğimiz eserlerde Ehl-i Beyt'ten, Hz. Muhammed, (bkz. Peygamberler, Hz. Muhammed), Hz. Ali (bkz. Dört Halife, Hz. Ali), Abbâs b. Muttalib, ibni Abbâs, Hz. Âyişe, Hz. Fâtıma, Hz. Hadîce, Hz. Hasan ve Hüseyin, Ümmihânî'nin adları geçmektedir. Bunun dışında ashâbdan ise Abdullâh ibni Ömer, Abdullâh ibni Zeyd, Bilâl-i Habeşî, Câbir b. Abdullâh, Dihye-i Kelbî, Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, İbni Mes'ûd, Ka'b b. Mâlik, Mâlik ibni Sa'sa'a, Selmân-ı Fârisî ve Ukkâşe çeşitli vesilelerle zikredilmiştir. İncelemede, Ehl-i Beyt ve ashâb kendi içlerinde alfabetik sıraya bağlı olarak verilmiştir.

Ehl-i Beyt:

Abbâs

Hz. Peygamber'in amcası olan bu zat, Nasr Sûresi nâzil olduğunda, bunda Resûlullâh'ın ölümüne işâret var diyerek üzüldüğünden bahisle geçer (VN/223). Bazılarına göre bu kişi Abbâs değil oğlu Abdullah ibni Abbâs'tır.

(1) Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", İsl. Ansk. - Türkiye Diyanet Vak. Yay. C.X, s.498-501.

Abdullâh ibni Abbâs

Hız. Muhammed'in amcası Abbâs'ın oğludur. Peygamber'in du'âlarının bereketiyle İslâmî ilimlerin hepsinde en yüksek dereceye ulaşmıştır. kendisine "Habru'l-Ümme", Tercümân-ı Kur'ân" ve "Sultânü'l-Müfessirîn" gibi lakablar verilmiştir.

İbni Abbâs, Mi'racü'n-Nebî'de Mirâc'ın hangi ayda olduğu(MN/108), Beyt-i Mâmur'un yeri(MN/495) ve Levh-i Mahfûz'un vasıfları hakkında (MN/570) hadis rivâyetleriyle görülmektedir. Ayrıca, Nasr Süresi nâzil olduğunda Hız. Peygamber'e Hak'tan davet geldiğini bilmesi ve bu yüzden bizzat Hız. Muhammed tarafından ilminin bol olacağını belirtmesi de söz konusu edilir(VN/223,235). Yine Resûlullâh'ın vasiyeti üzerine öldükten sonra suyu İbni Abbâs tarafından hazırlanmış ve Hız. Ali tarafından da yıkanmıştır(VN/664,772).

Hız. Âişe

Hız. Âişe, Hız. Ebû Bekr'in kızı, Hız. Peygamber'in eşidir. Metinlerde çoğunlukla hadis rivâyetleriyle geçmekle birlikte, Hız. Peygamber'in hastalığı esnasındaki hizmetinden bahisle de zikredilmektedir(MN/258,1237, VN/191,527,531,750). Ayrıca Hız. Muhammed'in ümmeti uğruna çok sevdiği eşi Hız. Âişe'den bile vazgeçtiği zikredilir:

İstemezven nefsümi iy pâdişâh
Hadice vü 'Âyşe dahı i şâh MN/918

Kaynaklarda, şer'î ilimlerin dörtte birinin ondan nakledildiği söylenir.

Hız. Fâtıma

Hız. Peygamber'in ilk eşi Hız. Hadice'den olan kızıdır. Hız. Fâtıma için Hız. Peygamber "Fâtıma cennet ehli kadınların

seyyididir" ve "Fâtıma benden bir parçadır. Her kim onu öfkelenendirirse şüphesiz beni öfkelenendirmiş olur" buyurmuştur⁽²⁾.

Ârif, Hz.Peygamber'in bu sözlerine paralel olarak Hz.Fâtıma hakkında geniş bilgi verir.(MN/444-80). Burada onun aslının Resûlullâh'ın Mirâc'da cennetten getirdiği ve yarısını kendisi, yarısını da Hz.Hadîce'nin yediği elmaya binaen cennet elması olduğu bildirilir. Bu sebeple de cennet elması gibi kokmaktadır.

Hz.Peygamber hastalığı esnasında Hz.Fâtıma'ya öleceğini söyler, fakat ardından ev halkından kendisine ilk kavuşacak olanın onun olacağını da bildirir. Bunun üzerine önce ağlayan Fâtıma, güler. Nitekim Hz.Peygamber'in dediği gibi altı ay sonra da Fâtıma ölmüştür(VN/254-268, 684-99).

Hz.Hadîce

Hz.Peygamber'in ilk eşidir. Cahiliyyet devrinde Tahire ismiyle anılırdı. Hz.Peygamber'e nesebce en yakın eşi Hz.Hadîce'dir.

Mesnevîlerde bir iki yerde adı zikredilir. Bunlardan biri Hz.Peygamber'in cennetten getirdiği elma dolayısıyladır. Bir de Resûlullâh'ın ümmetine fedâ ettiği kişilerden olarak zikredilir(bkz.Hz.Fâtıma; MN/918).

Hz.Hasan ve Hüseyin

Hz.Peygamber'in Hz.Alî ve kızı Fâtıma'dan olan torunlarıdır. Metinlerde berâber zikredilir. Hz.Peygamber'in gözlerinin nurudurlar. Resûlullâh ümmeti uğruna onlardan da vazgeçmiştir:

Bilesin kim senün için n'eyledi
İki gözi nûrını terk eyledi MN/420

(2) Mehmed Sofuoğlu, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi, C.VIII, s.3528.

Hz.Muhammed'e Mirâc'da biri yeşil, biri kızıl iki kubbe gösterilmiş ve bunların torunları Hasan ve Hüseyin'e ait olduğu bildirilmiştir. Neden birinin yeşil diğerrinin kırmızı olduğunu soran Resûlullâh'a, Hz.Hasan'ın zehirlenerek, Hz.Hüseyin'in kılıçla öldürüleceği için böyle olduğu söylenmiştir(MN/426-28,430).

Cennete girmek için Hz.Peygamber'in ümmeti uğruna terkettiği iki gözü nurunu sevmek gerekir:

Hem Hüseyn (ü) hem Hasan sevgil anuñ
Tā ki rāhat ola cennetde cānuñ MN/416

Ayrıca, Hasan ve Hüseyin'i Hz.Peygamber'le Ukkâşe arasındaki hadisede de görüyoruz(bkz. Ashâb, Ukkâşe).

Ümmihânî

Hz.Muhammed'in amcasının kızı, Hz.Ali'nin kız kardeşidir. Mirâc daveti onun evinde gelmiş ve orada son bulmuştur(MN/105,110). Resûlullâh Mirâc'dandöndüğünde durumu ilk olarak ona anlatmış, o ise kimseye söylememesini tavsiye etmiştir:

Pes Resûl mescide gelmek diledi
Ümmihânî dilini tutup didi MN/1168

Ümmihânî, bir beyitte de hadîs rivâyeti dolayısıyla geçmektedir.(VN/183).

Ashâb:

Abdullâh ibni Ömer

H.z.Ömer'in oğludur. Gazâ hakkındaki hadîs rivâyeti dolayısıyla adı geçer(MU/1741).

Abdullâh ibni Zeyd

Ârif'in Abdullâh ibni Zübeyr olarak zikrettiği şahıs muhtemelen, Abdullâh ibni Zeyd'dir. Zirâ gerçekte Abdullâh ibni Zübeyr'in vasıfları Ârif'in söyledikleri ile uygunluk göstermez. Şâir, adını andığı Abdullâh ibni Zübeyr'in rüyâsında, yanî sonradan Müslüman olduğunu bildirmektedir. Oysa Abdullâh ibni Zübeyr, H.z.Peygamber'in baldızı Esmâ bintu Ebi Bekr'in oğlu olup, hicretten sonra Medîne'de doğan ilk Müslüman'dır. Vefâtü'n-Nebî'de Abdullâh ibni Zübeyr olarak anılan, ancak bizce Abdullâh ibni Zeyd olan bu kişiyle ilgili hadîse şudur:

H.z.Peygamber'in ölümünü bostanında duyan Abdullâh ibni Zübeyr çok üzülür. Dünyânın ve gözlerinin nuru Allâh Resûlü gittiğine göre burada görecek bir şey kalmadığını söyleyerek Allâh'a gözlerini alması için du'â eder. Du'âsı hemen kabul edilir ve gözleri görmez olur.(VN/846-54).

Gerçekte Abdullâh ibni Zeyd'in hayatı ile ilgili bilgilere baktığımızda bu hadiseyi bulamadık. Ancak rüyasında ezanı aynen gördüğü ve ezberlediği, H.z.Peygamber'e söylediği ve Onun da Bilâl-i Habeşî'ye öğretmesini buyurduğu şeklinde bilgiler mevcuttur. Abdullâh ibni Zeyd ayrıca hadîs de rivâyet etmiştir⁽³⁾.

(3) Mehmed Sofuoğlu, Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi, C.II, s.657.

Bilâl-i Habeşî

Bilâl-i Habeşî Resûlullâh'a müezzinlik ve hazinedârlık görevlerinde bulunmuştur. İlk Müslümanlardandır. Sesinin güzelliğinden dolayı Hz.Peygamber tarafından kendisine İslâm'ın ilk müezzini olma şerefi bahşedilmiştir.

İncelediğimiz eserlerden sadece Vefâtü'n-Nebî'de adına rastladığımız Bilâl-i Habeşî "sözü bal" olarak vasıflandırılır(VN/298). Ayrıca, güzel sesiyle ezân okuması(VN/889,915), haberciliği(VN/298-99), Hz.Peygamber'e aşırı düşkünlüğü(VN/336,340,465), Resûlullâh'ın vefâtından sonra acısına dayanmayıp kızı Fâtıma'dan teberrüken cübbesini alıp Eyle'ye gidişi ve Hz.Peygamber'in rüyasında ikazı üzerine geri dönüşü (VN/878-923) gibi hususlar içinde görülmektedir.

Bilâl-i Habeşî'nin Medîne'ye tekrâr dönüşü ve o sırada Ehl-i Beyt ve ashab'ın hallerini Ârif şöyle anlatır:Seyyidinin ölümüne dayanamayan Bilâl Medîne'yi terkedip Şâm yakınlarında Eyle denen bir yere gider. Orada bir yıl kadar kalır. Hz.Peygamber rüyâda "Ehl-i Beytimi ve ashâbımı neden mahzûn ediyorsun?" diyerek azarlar. Bunun üzerine Bilâl Medîne'ye döner. Tekrâr ezân okumaya başlar. Fakat, Muhammed adını söylediği zaman örtü altında kimse kalmamıştır. Kadın erkek herkes sokağa dökülür, feryad u figan eder(VN/878-923)

Câbir b. Abdullâh

Câbir, Hz.Peygamber'den en çok hadîs rivâyet edenlerdendir. Mescid-i Nebevî'de bir ilim halkası kurup orada talebelerine rivâyette bulunmuştur. Medîne'de vefât eden en son sahâbîdir.

Vefâtü'n-Nebî'de hadîs rivâyeti dolayısıyla adı zikredilir(VN/156,292).

Hız.Peygamber'le Hayber Gazvesi'ne katılanlardandır. Sahâbenin en kibarı ve en güzeli imiş. Bu sebeple birçok kereler Ceb-râil, onun sûretinde vahiy getirmiştir. Mi'râcâ'n-Nebî'de de bu husûsa işâretle adı geçer:

Şöyle kim Cebrâ'îl olurdu 'ayân
Dihye-yi Kelbî yüzünden iy cüvân MN/1560

Ebû Hüreyre

Ebû Hüreyre de sahâbenin en çok hadîs rivâyet edenlerindedir. Kedileri çok sevdiği ve sürekli yeninin içinde bir kedi taşıdığı için kendisine Hız.Peygamber tarafından Ebû Hüreyre (Kedicik Babası) denmiştir. Hadîs rivâyeti dolayısıyla anılır:

Ol Ebû Hüreyre nitekim dimiş
Bu hadîsi Muştafâ'dan söylemiş VN/161

Enes b.Mâlik

Enes b.Mâlik de Ebû Hüreyre gibi ashâbın en çok hadîs rivâyet edenlerindedir. On yaşında Hız.Peygamber'in hizmetine girmiş ve onun tarafından Ebû Hamza olarak künyelenmiştir. Hadîs râvisi olarak adı zikredilir:

Hem hadîsüñ âhirüñ didi Enes
Ol Resûl'den hoş rivâyet itdi pes MN/1224

İbni Mes'ûd

Hadîs rivâyeti ile ilgili olarak adı anılmıştır(MN/561, VN/269). Mekke'de Kur'ân-ı Kerîm'i ilk okuduyuran zâttır.

Ka'b b. Mâlik

Ensârdandır. Hadîs rivâyeti dolayısıyla zikredilmiştir (MN/257). Ömrünün sonlarına doğru gözleri kör olmuştur.

Mâlik ibni Sa'sa'a

Mirâc hadisesi ile ilgili hadîs rivâyeti sebebiyle kaydedilmiştir(MN/1221).

Selmân-ı Fârisî

İrân asıllı bir sahabî olan Selmân-ı Fârisî, Resûlullâh'ın âzâdlıdır. Kaynaklarda çok çalışkan ve hayır sahibi biri olarak kaydedilir.

Mürşidü'l-Ubbâd'da bir yerde Hz.Peygamber'in cehennem hakkındaki sözlerini duyunca dehşete düştüğü ve feryad u figan ettiğinden bahisle geçer(MU/1087-88).Selmân-ı Fârisî hakkında Vefâtü'n-Nebî'de daha fazla bilgi mevcuttur. Buralarda onun yüzünün nurlu ve güzel olduğu, bu sebeple Hz. peygamber'in ölümünden sonra Medîne'ye gelen bir Yahûdî'nin Selmân-ı Fârisî'yi Peygamber sanması ve aralarındaki konuşmalar söz konusu edilmektedir. Kendisini Peygamber sanan Yahûdî geri dönmeyin diye Selmân-ı Fârisî de mescide, sahâbe'nin yanına gelene kadar gerçeği söylemez. Ashâbın yanında Hz. Peygamber'in öldüğü söylenince Yahûdî çok üzülür ve bir giysisi olsa da kokusunu bari alsam der. Bunun üzerine Selmân hemen Hz.Fâtıma'dan Resûlullâh'ın cübbesini alır,Yahûdî ile birlikte herkes koklar. Neticede Yahûdî Hz.Peygamber'in mezarı başında şehadet getirerek Müslüman olur ve orada ölür(VN/1024-1110).

Selmân-ı Fârisî'yi Mürşidü'l-Ubbâd dışında bu hadise ile ilgili olarak tesbit etmekteyiz.

Ukkâşe

Bedir ashabındandır. Sadece Vefâtü'n-Nebî'de Hz. Peygamber'den hak alma hadisesiyle ilgili olarak geçer. Bu hadise şudur: Hz.Peygamber'e Hak'tan davet gelince ashabını ve bütün herkesi bir yere toplar onlara tebliğ vazifesini gereği gibi yerine getirip getirmediğini sorar ve şehadet etmelerini ister. Onların kabul etmeleri üzerine Hz.Muhammed Cenâb-ı Hakk'ı tanık tutar. Bu arada kendisinde hakkı olanın da şimdi alması gerektiğini bildirir. Üç kez tekrar edilen bu söz

üzerine Ukkâşe kendisinin Resûlullâh'ta hakkı olduğunu söyler. Ona göre Bedir Gazâsı'ndan dönüldüğünde Hz.Peygamber'in dizini öpmeye yeltenmiş, Hz.Peygamber de kasıtlı veya devesine vururken yanlışlıkla kamçısıyla kendisinin karnına vurur. Resûlullâh hakkını almasını ister ve evden kamçısını getirtir. Ancak Ukkâşe kendisine vurulduğunda karnının açık olduğunu bildirir. Herkes ayağa kalkmıştır, Resûlullâh'a nasıl vurmaya yeltenir diye. Sırasıyla Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin kendilerinden bu hakkın alınmasını talep ederler. Fakat Resûlullâh onları oturtur ve du'â eder. Netîcede Ukkâşe Hz.Peygamber'in karnının açtırır ve hemen yüzünü sürer. Asıl amacı da budur. Bu sâyede cehennemden kurtulmayı diler. Bunun üzerine Hz.Peygamber "Cennette bana komşu olmak isteyen Ukkâşe'ye baksın" der (VN/326-412).

Ehl-i Beyt ve ashâb yanında bir beyitte te ensâr ve muhâcirlerin anıldığı görülmektedir:

Var idi on biñ kişi ol şâh ile
Cümle enşâr u muhâcirler bile VN/143

Diger şahıslar

Ârif'in eserlerinde dört halife, Ehl-i Beyt, ashâb-dan şahıslar yanında Mevlânâ, Muhyiddîn-i Arabî, Cüneyd-i Bağdadî, Ebrene, Ebû Cehl, Buhârî, Hz.Meryem, Havvâ, Karun, Sâam, Rüstem gibi mutasavvıf, âlim, tarihî ve efsânevî şahsiyetler çeşitli vesilelerle anılmıştır. Bunlar toplu olarak alfabetik sıra dahilinde verilecektir.

Agzâb: Hz.Peygamber'e kaçıp gelen devenin sahibidir. Eunu aynı deve Hz.Peygamber'le konuşması esnasında söyler(VN/945).

Bâyezid-i Bistâmî: Ârif Fusûsu'l-Hikem'den naklen Bâyezid'in bir sözünü Arapça olarak kaydeder. Ayrıca bir başka yerde, yaradılış sırrını beyan edeceğini, bu sırra ancak Bâyezid'in vakıf olduğunu bildirir (NA/66):

Âşikâre olur ol halk-ı eedîd
İşbu sırrı bilen oldu Bâyezîd MU/1008

Buhârî: Hadîs âlimidir.Bir beyitte hadîs rivâyetiy-le geçer(MN/589).

Cüneyd-i Bağdâdî: Asrının kutb-ı azamı sayılan Cüneyd 30 kez yaya hacca gitmesi ve sûfiyâne sözleriyle meşhurdur. Bir beyitte adı zikredilir(NA/71).

Ebrehe: Habeşli Hristiyan bir kumandandır. Yemen'de Kâbe'ye mukabil Kulleys adında bir kilise yaptırmıştır. Vefâtü'n-Nebî'de önlerinde filler bulunan ordusuyla Kâbe'yi yıkmak üzere gelmesi ve helâk oluşuna işaret edilir:

Ebrehe gibi kişi filler ile
Eil helâk oldu kamu leşker ile VN/170

Ebû Cehl: Mekkeli müşriklerin başıdır. Mesnevîlerde de bu yönüne işâret edilmiştir. Bir beyitte "la'in" sıfatıyla anılmıştır(M/36, MN/100, 1171-72).

Fahreddîn-i Irakî: Mutasavvıf şâirdir. Fusûsu'l-Hikem'den ilhâmla yazdığı Arapça-Farsça, manzûm-mensûr eseri "Le-meât" ile meşhûrdur. Mürşidü'l-Ubbâd'a alınan iki beyti dolayısıyla adı geçmektedir(MU/679-80).

Firavn: Hz.Mûsâ ile ilgili kıssaya binâen zikredilmiştir(bkz. Hz.Mûsâ; VN/1230, 1240).

Hz.Havvâ: Cenâb-ı Hak tarafından Hz.Âdem'e eş olarak onun eye kemiğinden yaratılan Havvâ, Hz.Âdem'den sonra ilk yaratılan kişi olması, onunla birlikte cennette meskûn iken yasak meyveyi yemesi ve oradan kovulmaları, neticede hatalarını anlayıp tövbe etmeleri gibi hususlara işaretle zikredilir(MU/1415, VN/1205):

Âdem ü Havvâ kaçan suç itdiler
Nefslerinden bilüben gör n'itdiler MU/1474

Hızır: Efsâneye göre Âb-ı Hayât'ı bulup ölümsüzlüğe ulaşan kişidir. Bir beyitte:

Didi virdüñ Âb-ı Hayvân Hızır'a hoş
Didi saña Selsebil ırmağı uş MU/727

şeklinde geçer.

İbni Atâ: Bir hadîs rivâyeti dolayısıyla adı geçer (MN/559).

İbni Fâriz: Ârif İbni Fâriz'i, tenâsüh ile ilgili Arapça iki beyti dolayısıyla anarak hakkında şöyle der(MU/1869-70):

Bilme misin İbni Fâriż nâm-dâr
Ol durur kâmil mükemmel bil i yâr MU/1867

İbrahim b. Edhem: h.III. asırda Belh'de hükümdâr iken tacı tahtı terkedip tasavvuf yolunu seçmiştir. Bir beyitte bu hadîseye telmîhen geçer:

Görme misin sen o şâh-ı Edhem'i
Bu şarâbı içdi tahtı n'eyledi . MAN.II/5

Kabil: Hz.Âdem ile Havvâ'nın oğlu olan Kabil, kardeşi Habil'i öldürmesi ve onu gömmeyi bir kargadan öğrenmesine işâretle bir beyitte geçer:

Ol 'Alî didi şu kargadur yakîn
Kâbil'e gönderdi Hakk iy pāk-dîn VN/1212

Karun: Zenginliği ve hasisliği ile meşhûrdur. Hz. Mûsâ'nın muasırı olan Karun, onun niyazı ile ilm-i kimyâya vakıf olup hududsuz servet bulduğu halde malının zekatını vermediği için malı ile birlikte yere batmıştır. Mürşidü'l-Ubbâd'da bu hadiseye işâret edilir(MU/1671,1674):

Mūsâ'ya Hakk yir yüzün rām eyledi
Mūsâ yire Kārūn'ı tîz yut didi MU/1675

Mani(Nakkâş-ı Çîn): Meşhur Çinli ressamdır. Bir beyitte geçer:

Nakşını görse anuñ naqqâş-ı Çîn
Mât olup diye hezārān āferîn MU/701

Hz.Meryem: Hz.İsâ'nın annesidir. Hz.Zekeriyyâ'nın Meryem'i nimâyesine alması ve Hz.İsâ'nın doğumu ile ilgili olarak tesbit edilmiştir(MN/693,697):

Ol 'Alî didi ki Meryem'dür yakîn
Üç sâ'atde toğdı 'İsâ iy güzîn VN/1247

Mevlânâ: Bir beyitte "Monlâ" olarak adı geçer(MU/317).

Muhyiddîn-i Arabî: Mutasavvıf, âlim ve şâirdir. Vahdet-i vücûd nazariyesinin en büyük temsilcisidir. Ârif'in bu konuda Arâbî'den alıntılar yaptığını görüyoruz. Arabî'nin adı da bu vesilelerle zikredilmektedir(MU/1910,1914,1930, NA/65, MN/1598).

Muzar: Hz.Peygamber'in vefatından 10 gün sonra Medîne'ye Onu görmek üzere gelen bir Yahûdî'dir. Hz.Ali'ye Hz.Muhammed sağlığında Muzar hakkında bilgi vermiş,Hz.Ali de onu görünce tanımıştır. Kavmi ona zulmetmiş ve kuyuya atmıştır. Bu sebeple Hz.Ali kendisine "kuyu issi-kuyu sahibi" diye hitap eder.

Yalnızca Vefâtü'n-Nebî'de adı geçen Muzar ile ilgili kısca şudur: Hz.Ali'nin ağzından tanıdığımız Muzar'a kavmi eziyet edip kuyuya atmış ve orada 300 yıl kaldıktan sonra kurtulmuştur. Medîne'ye geldikten sonra Hz.Peygamber'in ölümünü öğrenen Muzar, Onun peygamberliğini tasdiklemek üzere Hz. Ali'ye 20 soru sorar. Bu soruların cevabını ancak Peygamber veya Onun vasfisi bilebilir diye düşünür. Hz.Ali'nin verdiği cevaplarla tatmin olan Muzar Müslümanlığı kabul etmiş ve Hz.Peygamber'in kabri başında ruhunu teslim etmiştir. Ayrıca Hz.Ali'nin ağzından künyesinin de Dârem oğlu olduğunu öğrendiğimiz Muzar, Hz.Hamza'nın kabri yanına defnedilir(VN/1131-1300).

Nerimân: İran hükümdarlarından Feridun zamanında ci-
han pehlivanı olan Sâ'm'ın babasıdır. Bir beyitte:

Gel bu şerbetden iç imdi sen i yâr
Rüstem ü Sâ'm u Nerimân n'eyledi MAN.II/7

ifâdesi içinde tesbit edilmiştir.

Nevevî: Mi'râcü'n-Nebî'de muhtemelen yanlış olarak
"Nüvâyi, Nüvâvî" şekillerinde gördüğümüz ismin Nevevî olma-
sı gerekir. Nevevî, 13.yüzyılda yaşamış ve Şerhu Sahîhi'l-Bu-
hârî'yi yazmıştır. Rivâyetler dolayısıyla adı zikredilmiş-
tir(MN/1216-19).

Rüstem: Şehnâme'de adı çok geçen İran'ın meşhûr kahra-
manı Zaloğlu Rüstem'dir. Kahramanlığına telmihen zikredilir,
(VN/29):

Pes ki cân kuşıyla aşlan alasin
'Älem içre Rüstem-i Zâl olasin MN/1338

Sâ'm: İran'ın mitolojik kahramanlarından Zâl'in babası-
dır(MAN.II/7):

Yâhu kanı dünyenüñ sultânları
Kanda vardı Rüstem ü Sâ'm u süvâr VN/29

Şeyh Ebû'l-Hasan: Beyitte geçen ifadeden tarihî ve ef-
sanevî bir eser müellifi olduğu anlaşılmaktadır:

Şeyh Ebû'l-Hasan dimiş kim Rûm'da
Key ğazâ oldu o merz ü bûnda MU/1766

Zâl: Rüstem'in babasıdır. Saçı, kaşı, kirpiği beyaz
olarak doğduğu için uğursuz sayılmış ve bir dağa bırakılarak
Sîmurg tarafından beslenmiştir. Beyazlığından dolayı kocakarı
anlamında Zâl denmiştir. Bir beyitte Rüstem ile birlikte ge-
çer(MN/1338).

Mekânlar

İncelediğimiz eserlerde dünyâ(cihan, yer yüzü) ve âlem (kevn ü mekân)e nisbetle belirli mekânlar olarak adlandırabileceğimiz, vatan, memleket, il, şehir gibi kelimeler çeşitli vesilelerle kullanılmıştır.

Yerin, kara yir (NA/295), yidi kat yir (MU/610,1052, MN/1528) gibi terkipler içinde dünya ve toprak kasdıyla kullanıldığını görmekteyiz.

Bunlar yanında, sahrâ, yazı, koru, beriyye, meydan, havlı, mahalle, bucak, vîrân, yıkuk, menzil, menzilgâh, turak, mevkîf gibi muhtelif mekânlar da söz konusu edilmiştir. Ayrıca bunların bazıları benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar benzetildiği unsurla ilgili bölümlerde ayrı ayrı ele alınmışlardır.

Dünyâ (Cihân, Âlem)

Mesnevîlerde dünya fânîlik, vefâsızlık, hilekârlık, gaddârlık gibi menfî yönleriyle ele alınarak çoğu zaman ebedî âlemle mukâyese edilmiştir.

Dünyâ kadîm bağından bir budaktır. Hz.Peygamber'in dediği gibi "Âhiretin tarlasıdır"(bkz.Hadîsler). Gelip geçicidir, konan mutlaka göçer(MU/796).

Cenâb-ı Hak dünyayı, halife olarak yarattığı insan için bezemiştir(MU/284,1420,21). Ancak o, amaç değil araçtır. Dünyâ hayatı bir yolculuktur. Bu yolun sonuna sağ salim varmak için azık hazırlanmalıdır(VN/769). İnsanın amacı bu dünyada fenâ bulmak değil, Hakk'a ulaşip bekâ bulmaktır (MU/67). Onun güzelliklerine ve nakşına kanıp da hor ve hakîr olmak yerine, güzelliğin sahibini, asıl güzelliği bulmak gerekir(MU/22,219). Asıl güzellik ise ebedî âlemdir. Bu âlem ise onun hayâlidir(MN/175-76).

Yarım arpa kadar değeri olmayan dünya mutlaka harâb olacaktır. Eğer o bâkî olsaydı, herkesten önce Hz.Peygamber'e kalırdı. Ona bile yâr olmadıktan sonra dünyâ için tûl-ı emel çekmek abestir(VN/62-63):

Pes ki dünyâ kimseye kalmaz yakîn
Kalsa idi aña kalurdu hemîn VN/762

Çünkü dünyâ kimseneye kalmaya
"Akıl iseñ yarım arpa degmeye VN/764

Cihân da dünyâ ile aynı anlamlarda karşımıza çıkmaktadır. Ancak,"dü cihan" terkihiyle de dünyâ ve âhîret kastedilmiştir.

Ayrıca dünyâ ile yer yüzü, yaşadığımız mekân, şehâdet âlemi kastedilirken, âlem ile bazan dünya, bazan Allâh'ın yarattığı her şey, zaman zaman da yer yüzündeki varlıklar karşılanmaktadır. Varlık mertebelerinin söz konusu edildiği kısımda ise, mertebeler ve onlara ait âlemler, kademe kademe izah edilmiştir(bkz.Tasavvuf, Varlık Mertebeleri).

Bunların dışında âlem, mestî âlemi(MN/1369), nizâm-ı âlem (MN/1616), âlem-i sûret (MN/1369), on sekiz bin âlem (MU/80, MN/72) ve hüsn âlemi (MN/1461) gibi terkihiyle anılır.

Çeşitli benzetmelerle ele alınan dünyâ ile yapılan terkihiyle ise şunlardır: deyr-i mu'teber(MN/32), milk-i dünyâ (MU/877), dünyâ hüsnü (MN/1273), dünyâ sevgisi(MU/463), dünyâ fikri(MN/1415), dünyâ lezzeti(VN/1089), dünyâ teşvişi (MU/969), dünyâ zikri(MN/413), dünyâ çirki(MU/540,557), dünyâ câhı (MN/979).

Dünyâ ve âlem ile alâkalı olarak birçok deyim tesbit ediyoruz: Dünyâya gelmek, dünyâya darı gibi dağılmak, dünyâyı elinden ırmak, dünyâyı elinden yumak, dünyâya gönül bağlamak, dünyâdan gönül(bağını) kesmek, dünyâdan (kubbeden) gönül zincirini kesmek, dünyâdan azm-i sefer etmek, dünyâdan

nakl etmek, dünyâdan sefer kılmak, dünyâyı terk etmek, dünyâdan tulunmak, dünyâya vedâ kılmak (bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Dünyâ ve âlem çokça benzetmelere konu olduğu için bunları kısaca tek tek ele alıp vermeye çalışacağız.

Dünyâ-zindân

Mutasavvıflarca dünyâ için kullanılan zindânı Ârif'in eserlerinde de çokça görmekteyiz. Bunlar zaman zaman teşbîh-i belîğ , bazan da istiâre halinde karşımıza çıkmaktadır.

Dünyâ müminin zindânı, kâfirin cennetidir (bkz. Hadisler). Lâ-mekân bostanına ulaşmak, cenneti elde etmek için dünyâ zindânını terketmek gerekir (MN/1349):

Tiz irürgil cânımı ol Hâzret'e
İşbu zindândan dahı hem cennete VN/657

Dünyâ-kubbe

Bir kubbedir. Kulun hedefi güzel amellerle bu kubbede bedenini nûrlandırmak olmalıdır:

Kes gönül zencîrini bu kubbeden
Hoş 'amel it tâ ki nûr ola beden NA/339

Dünyâ-kervânsarây, sarây

O, konanın mutlaka göçtüğü bir kervânsaraydır (MU/796). Ârif, dünyâ ile ilgili benzetmelerde, çoğunlukla fânî liği ön plana çıkarmıştır. Bunlardan biri olan saray da bu bakımdan ele alınarak, insanın bu sarayda padişah olduğu ancak padişah gidince sarayın da harâb edileceği, ona ihtiyac kalmayacağı ifade edilmektedir (NA/305, 314, 317, 322-27):

Pes seni Hâk bunda sultân eyledi
Bu sarâyda seni ol han eyledi NA/302
Pâdişâh gitdi sarây olsun harâb
Gitse şarib ne işe yarar şarâb NA/328

İnsan, bir ebleh gibi onun nuruna ve nakşına aldanmayıp, bütün bunların ârızî olduğunu ve mutlaka sahibine döneceğini idrâk etmesi halinde safa bulur(MU/1949-60).

Dünyâ-köprü, pâye

Hadîs kaynaklarında bulunamayan, ancak şâirin, Hz. Peygamber'e atfen naklettiği bir söze bağlı olarak dünyâ, köprüye benzetilmiş ve tamiriyle uğraşmadan geçilmesi öğütlenmiştir(bkz.Hadîsler):

Dünyeye köpri dimişdür Muştafâ
Köpriyi geç kim bulasın sen şafâ MU/23

İnsân ebedî âlemden fânî olan bu dünyâyâ Cenâb-ı Hak tarafından sınanmak üzere gönderilmiş ve tekrar dönecektir. Bu itibârla dünyâ bir imtihan yeri ve insan ile âhîret arasında bir engel olmasına işâretle basamağa benzetilmiştir. Kul ancak yıkık basamağı aşarsa Hakk'a ulaşır:

Ol hümâ kim dünye añâ sâyedür
Ol serâ kim işbu vîrân pâyedür MU/1943

Dünyâ-mezbele, külhan, çirk

Bir mezbeleyle benzeyen bu dünyaya bağlanan ebediyyen burada kalır, safa bulamaz(MU/28,560).

Gerek mezbele, gerek külhan ve gerekse çirk benzetmeleri onun değersizliğinden kinaye ile kullanılmıştır. İnsan burada hâk olmamak ve cennet gülşenini bulmak ümidiyle bu külhanı terketmelidir(MU/156,289). Bir sinek gibi dünya çirkinin üzerine konacağına Allâh'a ulaşmaya çalışmalıdır(MU/557):

Dost yüzini görmege itgil heves
Dünye çirki üstine olma meges MU/540

Dünyâ- deyr, anbâr

Bir beyitte dünyâ, sonunda mutlaka harâb olacak bir kilise(deyr)ye benzetilerek, harâb olmadan önce terk edilmesi öğütlenmektedir:

Çün harâb olur bu deyr-i mu'teber
Sa'y kıl kim kılasın bunda güzer MN/32

Aşağıdaki beyitte dünyâ içi hava dolu bir anbâra benzetilerek, hava isteyenlerin mutlu olmayacağı dile getirilmiştir:

Dünyâ bir anbâra beñzer içi bād
İsteyenler anda bād olmaya şād MN/170

Dünyâ-dâm

Dünyâ bir tuzaktır. Onun lezzeti içindeki dânedir. Cennet şarabını içmek ve cennete vasıl olmak için dünyâ dâmını bozmak gerekir(MN/376,378):

Her ki bu dâmı görüp dâne alur
Şeksüzün ol dü cihânda merd olur MN/377

Dünyâ-gölge(sâye)

Gölge bir cevhere bağlılığı ve aslı olmadan geçiciliği dolayısıyla dünyâ için benzetilen olmuştur. Dünyâ da geçicidir ve aslına dönecektir.

Âşığın maksadı bî-zevâl olan Allâh'a ulaşmaktır. Bu uğurda gölgeyle uğraşmak yerine "gölge issi"ni aramak gerekir(MU/1933). Dâr-ı ukbânın hümâyâ benzetildiği bir beyitte ise cihân o hümânın gölgesine teşbih edilmiştir(MU/1943). Bu itibârla şâir, dünyâyâ meyledenî kuş gölgesini kuş sanıp oklarını ziyan eden avcıya benzetir (MU/1944):

İy 'akılsuz 'ömr okın kılduñ telef
Dünyeyi kuş şanuban itdüñ hedef MU/1942

Dünyâ-od, şem'

Dünyâ ile ateşin yakıcılığı ve helâk ediciliği arasında bağ kurularak "od"a teşbih edilmiştir. Aşağıdaki beyitte, kapalı istiâre ile insan kuşa benzetilerek dünyâ ateşiyle kanadın yakılmaması söz konusu edilir:

Dünyâ odına kanaduñ yakmağıl
Doğrı yolu koyup egri gitmegil MU/65

Yine, en küçük ışık kaynağı olması ve pervâne ile ilgisi sebebiyle mum, dünyâ için benzetilen olmuştur. Nasıl pervâne mumun parıltısına, ışığına âşık olup kendini helâk ediyorsa, insan da bunun gibi dünyâ şem'ine aldanıp pervânenin âkıbetine uğrar:

Aldanursañ bunda dünyâ şem'ine
Yanasın pervâne gibi lem'ine MU/64

Dünyâ-ejdehâ, yaşlı kadın (karı 'avret)

Dünyâ, ağzını açmış her tarafa zehir saçan ve insanları bir bir yiyen ejderhâdır(VN/825):

Uşda dünyâ ejdehâ ağzın açup
Çevre yanına hem ol zehrin saçup VN/824

Ayrıca, dünyâdaki güzelliğin sahte olduğuna işâretle, onun yüzünün çirkinliğini göstermemek için üzerine örtü çekmiş ve bezenmiş yaşlı bir kadına benzediği söylenmektedir:

Şanmağıl bu dünyeyi hûb u güzel
Bir karı 'avret durur ol fî'l-meşel

Yüzi çirkin çekmiş üstine niķāb
Aç niķābın gör yüzün naħs u ħarāb MU/217-18

Dinî ve Tasavvufî Mekânlar

Çeşitli vesilelerle anılan Kâbe, Beyt-i Makdis (Mescid-i Aksâ), Beytü'l-Mamûr, mescid, türbe, dergâh ve mey-hâne gibi dinî ve tasavvufî mekânlardan en çok adı geçen Kâbe'dir.

Kâbe

Kâbe dışında Beyt(MU/1915), Beyt-i'Azîz (MU/1778), Beyt-i Hak (VN/1171), eşik (MU/1683) gibi kelime ve terkiplerle karşılanmıştır. Ayrıca, genelde Kâbe'nin civarı, özelde ise Kâbe'nin dar gelmesi üzerine, Hz. Ömer zamanında ibâdet etmek için, etrafındaki arazi parçasının çevrilmesi ile meydana getirilen mescid anlamına gelen Harem de bir beyitte görülmektedir(VN/1321).

Kâbe hac farızasının yerine getirildiği mukaddes mekân yanında, gönül için benzetilen olmuş ve gönlü tavaf etmenin Kâbe'yi tavaftan yeğ olduğu dile getirilmiştir(NA/81). Zirâ, Kâbe'yi Halîlullâh, gönlü ise Cenâb-ı Hak binâ etmiş ve ona nazar kılmıştır(NA/80). Bu itibârla kişi, Kâbe'yi bin kez tavaf etse bile, bir gönül yıkarsa Allâh onun haccını kabul etmez(NA/79). Kâbe, mağfiretin gönül ise muhabbetin mahalidir(MU/1730; bkz.Gönül,Kalb)

Cenâb-ı Hakk'ın kıyamet gününde Kâbe'yi göğe çekeceği bildirilir ve konuyla ilgili olarak Tevrât'tan alınan bir hikâye nakledilir. Buna göre, kıyamet gününde Kâbe'yi göğe çekmek üzere melekler görevlendirilir. Kâbe, bu emre, komşularına, yani Mekke halkına ve hacılara şefâatçi olabilme dileğinin kabulünden sonra uyacaktır(MU/1688-1703;bkz.Tevrât).

Beyt-i Makdis (Beytü'l-Mukaddes), Kubbetü's-Sahra

Beyt-i Makdis, Hz.Dâvûd tarafından yapılmaya başlanan ve oğlu Hz.Süleymân tarafından tamamlanan ve Kâbe'den sonra yer yüzünde inşâ edilen ikinci mesciddir. Aslında, gerek Kâbe ve gerek Mescid-i Aksâ'nın, ilk kez melekler tarafından binâ edildiği, Hz.İbrahîm ve Hz.Dâvud veya Hz.Süleymân'ın yeniledikleri ilgili kaynaklarda belirtilmektedir.

Beyt-i Makdis, Beyt-i Mukaddes eski kaynakların bazılarında Kudüs anlamında kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte Kudüs'teki mescid veya Kudüs kastedilmiş olabilir. Ancak kanaatimizce "Mekke'den Beytü'l-Mukaddes'e" ifâdesine göre, Kudüs olma ihtimali yüksektir:

Mekke'den Beytü'l-Mukaddes'e tamâm
Gicenün ba'zında vardı ol hümâm MN/51

Fakat, Hz.Peygamber'in namaz kıldığı mekân olarak geçen bu beyitte:

Sünneti Beytü'l-Mukaddes'de kıla
Mekke'den tā oña kırk gün yol ola MN/1164

ve çevresinin bereketle doldurulduğundan bahisle anılan aşağıdaki beyitte:

Eyle Beyt'i kim anuñ çevre yanın
Eyledük tolu bereket iy Emîn MN/52

gibi ifâdelerde de Mescid-i Aksa'nın kastedildiğini görüyoruz (MN/143,550,1161,1174,1187-88,1214).

Hz.Peygamber'in Mescid-i Aksâ'dan göğe ağacağında bastığı taşın korunduğu Kubbetü's-Sahra ise bir beyitte, "Onun Hak katından Mekke'ye dönerken de aynı kayaya indiğinden bahisle geçer:

Diñle imdi ol Beşîr ü ol Nezîr
Kubbetü's-Şahra'ya indi ol Münîr MN/1119

Beytü'l-Mamûr

Kâbe'nin adlarından biri olan Beytü'l-Mamûr, Kâbe'nin tam hizasında yedinci veya dördüncü kat gökte, meleklerin kible ettiği yerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de de üzerine yemin edilen Beytü'l-Mamûr, tefsirlere göre Kâbe veya meleklerin kiblesi ve ibâdetgâhıdır(Tûr,LIII/4).

Şâir, râvîlerden naklen hakkında şunları söyler: Beytü'l-Mamûr'un hangi gökte olduğu konusunda ihtilâf vardır. Bazıları dördüncü, bazıları altıncı, Hz.Ali ve Abbâs ise yedinci gökte bir ev olduğunu söylemişlerdir. Rivâyete göre giren melek bir daha çıkmamak üzere, kıyamete kadar günde yetmiş bin melek ziyaret edecektir. Beytü'l-Mamûr'un inşâsı konusunda da muhtelif rivâyetler vardır. Kimileri, melekler yaptı derken, bazıları ise Hz.Âdem'in binâ ettiğini, ancak Tûfân'da Cenâb-ı Hak tarafından göğe çekildiğini söylerler. Kimileri de yine meleklerin yaptığından bahisle, gökler uzunluğunda yakuttan bir ev olduğunu, fakat Hz.Âdem zamanı gelince Allâh'ın onu göklerden yere indirdiğini, Âdem ve oğulları tarafından Tûfan'a kadar tavaf edildiğini, Tûfan'dan sonra ise göklere ağıdırıldığını bildirirler(MN/492-505).

Hız.Peygamber Mirâc gecesinde Beytü'l-Mamûr'u görmüş, orada Ona içleri süt, şarap ve su dolu olan üç kadeh sunulmuş ve Peygamber fitrata uygun olarak sütü seçmiştir: (MN/508):

Çünkü Beytü'l-Mamûr'a geldi o cân
Üç kadeh getürdiler aña revân

Biri hamr u biri bal u biri şîr
Aldı südi içdi ol dem ol Münîr MN/506-07

Mescid

Mescidi, Hz. Peygamber'e yer yüzünün "mescid-i pâk" kılınması (MN/712), cemâatle mescidde kılınan namazın fazileti (MN/912), mescidde namaz kılınanların Sırât'ı deniz üzerinde gemi misâli mescidlerle geçeceği (MN/713, 928, 931-32) gibi çeşitli konulara bağlı ifâdeler içinde görüyoruz. Ayrıca mescid, ibâdetgâh yanında, Hz. Muhammed ve ashâbının toplanıp meşveret ettikleri, muhtelif meselelerin halledildiği mekân olarak da karşımıza çıkmaktadır (MN/99/909, VN/299, 351, 466, 494, 1092).

Cenâb-ı Hak, kullarına, amellerindeki samimiyet ve derecelerine göre nimetler sunacaktır. Bu itibârla, Hz. Peygamber'in Mirâc gecesi karşılaştığı Hz. Musâ'nın ümmetinin daha çok sevâb kazanma ümidiyle, mescidlerini evlerinden uzak yerlerde inşâ ettikleri beyân edilir (MN/1048, 1051).

Bir beyitte âşıkların mescidinin mânevî olduğu bildirilir:

Mescidi 'âşıklarun bil ma'nevî
Geç bu senlikden ki تَا اِنْبَا رُوِي MN/1141

Aşağıdaki beyitte ise, Hz. Peygamber'in alnı için mescid, kaşları için ise mihrâb benzetilen olmuştur:

Lebleri la'1 ü beni fülful 'ayân
Alnı mescid kaşları mihrâb-ı cān M /141

Mescid yanında, namâzgâh kelimesini, de ibâdet edilen yer anlamında görmekteyiz (MAN .VI/9).

Yine mescidle ilgili olarak minber de Resûlullâh'ın hutbe, Bilâl-i Habeşî'nin ezân okuduğu yer olması hasebiyle anılmaktadır (VN/301, 882, 915).

Türbe

Bir beyitte geçen türbe ile Hz.Peygamber'in mübarek kabri kastedilmektedir(VN/1293).

Dergâh, Mey-hâne

Tekke, zâviye anlamında eşik kelimesiyle de karşılandığını gördüğümüz dergâh, Hz.Peygamber'in Cebrâîl'den sonra yalnız olarak vardığı Hak katıdır(MU/319,327,400, MN/543).

Ayrıca, dergâh ile kâinât kastedilerek, Allâh'ın mahlûkâtı yaratma işi örneklerle anlatılmıştır(MU/1003,1011).

Metinlerde söz konusu edilen mey-hâne, aşk şarabının dolu içildiği Hak mey-hânesi, Hak katıdır. Burada şarap satan ve sunan ise "mey-fürûş-ı Lem-yezel" olan Allâh'tır (İM/5):

Uşda girü mey-fürûş-ı Lem-yezel

Açdı mey-hâne gönül hoş eyledi

MAN.II/2

Barınak Olarak Kullanılan Mekânlar

Burada söz konusu edilecek olan mekanlardan kasr, köşk ve saray daha çok cenneti ve hürfleri vasfederken kullanılmıştır. Bunların dışında kalan, kervânsaray, ev (dâr), hücre, dükkân, yuva (âşiyân), çadır(hayme, hıyâm,otağ), mağara gibi mekânların bir kısmı benzetme unsuru olarak görülmektedir.

Köşk, ten (NA/123); saray, dünyâ ve âhîret (MN/1143, MU/1943, NA/317); kervansaray, dünyâ(MU/796); ev, cennet, cennem, akıl, şâirin üç mesnevisi Mevlid, Mi'râc, Vefât ve aşk evi şekliyle gönül(MN/13,90-91, MU/700, VN/1365); dükkân, dünyâ için benzetme unsuru olarak kullanılmışlardır.

İnsanın yaşarken kullandığı mekânlar dışında, ölümden sonraki mekânı mezar da muhtelif benzetmeler içinde zikredilmiştir. Bunlar, Hz.Peygamber'in mübârek kabri için "dost sini"(VN/1294), genel olarak mezar için "karañu sine"(NA/343), "tar yir"(VN/789,MAN.VI/9), "üstü alçak içi tar ev"(MU/1336) gibi terkipler halinde tesbit edilmiştir.

Diğer İnşâî Unsurlar

Kale, hisar, burc u bârû, tak, köprü, kubbe, değirmen, külhan, tennûr, furun, sakf, dîvâr, bâm, kapı, pencere gibi diğer inşâî unsurlar bazan benzetilen olarak görüldüğü gibi çoğu zaman da bilinen anlamlarıyla benzetme söz konusu olmadan ele alınmışlardır.

Bunlardan kale, genişliği ve büyüklüğünden kinâye zebânîlerin ağzı (MU/1112); hisâr, âl ve ashâb (VN/81), tâk, kaş (VN/1318); köprü, kubbe ve külhan, dünyâ (MU/23,88, 290,1502, MN/842, NA/339); tennûr, mârifet (MU/1987); kapı, Hak katı (MU/379,386), meskenet (MU/1473), açık ve bağlı kapı şeklinde ikrâr ve inkâr (NA/233) için benzetilen olarak kullanılmışlardır. Kapıyla yapılan cehennem yedi kapısı (MU/1059), gök kapısı (MN/205), yetimlerin kapısı gibi (VN/1080) terkipleri de zikretmeliyiz.

Bütün bunlar benzetildikleri unsurlara ait kısımlarda örnek beyitlerle verildiği için burada kısa geçilmiştir.

Millet ve Kavimler

İncelediğimiz eserlerde Araplar dışında millet ve ırk adlarına rastlanmamıştır. Araplar, Hz. Muhammed'in Arap olması, İslâmiyet'in Arap Yarımadası'nda doğması ve tebliği dolayısıyla söz konusu edilmektedir.

Hz. Peygamber'in günde yetmiş kez tövbe ettiği bir hadis delâletiyle belirtilerek (bkz.Hadisler), sözü edilen hadis-teki yetmiş ifâdesi, Araplar'ın âdetine göre sayısal çokluğun sınırının yetmiş olmasına bağlanmaktadır;

İk keşret dutduğı anı Resûl
Ol 'Arablar 'âdetince oldı ol

Ol 'Arablar 'âdetince bu imiş
Yitmiş olsa keşretün haddi imiş MU/1202-03

Araplardan yine buna benzer bir yorumla ilgili olarak bahsedildiğini görüyoruz:

Hz.Peygamber "Mirâc'da Cenâb-ı Hakk'a iki yay mikdârı" (Necm,LIII/9) yaklaşmıştır. Ârif bu ifâdeyi de Araplar'dan bir beyin, birisini kendisine yakın kabul ederse, çadırını ona iki yay mikdârı yakınlıkta kurdurması geleneğine bağlamaktadır (MN/628-30).

Millet ve ırk olarak Araplar'dan başka çeşitli şehirlerle birlikte ora halkı da zikredilmiştir. Bunlar, Mekke halkı (VN/146), Yemen halkı (VN/160), Eyle halkı (VN/143) dır. Yine bir kavme, bir gruba veya bir ırka mensubiyet ifâde eden, Fir'avniler (VN/1239), Beni Ka'b (MN/1173), Kureys, Arab (VN/137), Bedevî (VN/524) gibi kelimeleri de söylemeliyiz.

Coğrafi Unsurlar (Ülke, Şehir ve Dağlar)

Felestin: Şâir, Mi'râcû'n-Nebî'ye İsrâ Sûresi 1. âyetinin tefsiri ile başlarken, burada Mescid-i Aksâ'nın etrafının bereketlendirildiğinden bahisle bir beyitte, Filistin ve Dımışk'ı birlikte anar:

Hem şehirleri ulu ni^cmetlüdür
Ol Felestin ü Dımışk ardındanur MN/54

Eyle: Hz.Peygamber'in ölümüne dayanamayan Bilâl-i Habeşî'nin gittiği ve bir yıl kaldıktan sonra döndüğü, Medine ve Şâm arasında bulunan bir yerdir(VN/887).

Hayber: Medine'den Sûriye'ye gidilen yolda bir şehirdir. Hz.Ali'nin fethettiğinden bahisle Hayber ve Hayber Kale-si zikredilir(MN/453,455).

Hind: Tütî ve şeker münasebetiyle geçmektedir(MU/1500, MN/836):

Ṭütî-i cân Hind'e pervâz eyledi
Şekkeri yük yük oradan bağladı MU/1498

Ayrıca bir beyitte, uzaklığından kinâye Hak âşığınının do-laştığı yerlerden olaran zikredilir:

Geşt ider ol yir yüzini keştîle
Rûm u Hind ile 'Irāk u deşt ile MU/1050

'Irāk, İsfahân: Aşağıdaki beyitte hem yer adı hem de mûsikîde makam olmaları hasebiyle ihâm san'atına örnek teşkil edecek şekilde kullanılmışlardır:

Gâhî İsfahân 'Irāk seyr eylerem
Gâhî 'uşşâkı muhayyer eylerem MU/1233

Irak, Hind'in kullanımı gibi âşığın gezip dolaştığı yerler cümlesinden olarak da zikredilmiştir(MU/1050).

Kişmîr: Hindistan ve Pakistan sınırında özerk bir bölge olan Kişmîr, Kişmîrî-(Kişmîrli) şeklinde bir beyitte görülmektedir. Aşağıdaki beyitte Kişmîrliler Anadolu halkı ile mukayese içinde siyâhî olmalarına işâretle söz konusu edilir:

Kimisi ağ olur u kimi kıra
Kimi Rûmî kimi Kişmîrî yârâ MU/669

Kuds: Hz.Peygamber'in Mirâc gecesi üzerine basıp göklere ağdığı taş olan Kubbetü's-Sahra dolayısıyla geçmektedir(VN/1324).

Ayrıca bir beyitte de;

Şâm ile Kuds'i göresin şâd olup
Ol Habîb'ün nûrıla âbâd olup MU/130

ifadesi içinde tesbit edilmiştir.

Medîne: Medîne, Hz.Muhammed'in kabrinin bulunduğu yer olması hasebiyle, Müslümanlarca mukaddes addedilmiştir.

Resûlullâh, Mekke'den müşriklerin baskısı sonucunda Medîne'ye göç etmiş ve orada vefât etmiştir. Onun ölümü ile Medîne'de sanki kıyamet kopmuş, her yer feryad u figan ile dolmuştur(VN/740).

Mekke(Bekke): Mekke, Hz.Peygamber tarafından güç ile fethedildiği; Mirâc davetinin orada gelmesi ve Mekke halkının bunu inkârı; Resûlullâh'ın peygamberliğinin 13 yılını Mekke'de geçirmesi ve sonrasında Medîne'ye göç etmesi gibi hususlara işâretle anılmaktadır(MN/51,58,1163, VN/167,803-04).

Ayrıca, Nasr Sûresi'nde sözü edilen fethin, Mekke'nin fethine işâret olduğu da nakledilir(VN/138,141,174).

Mısr ve Mısır, şeker ve Hz.Yûsuf'un kıssasına işaret-
le geçmektedir:

Söz budâğından bitürem uş semer
Ma'nî Mısr'ından getürem uş şeker NA/283

Olmayan kul Mısr'a sultân olmadı
Olmayan şäkird hem üstâd olmadı MU/334

Rûm:Eskiden Romalılar için kullanılan bu kelime, İslâmiyet'in Anadolu'ya girmesiyle Anadolu için de kullanılır olmuştur. Ârif de Rûm ile Anadolu'yu kasdetmektedir. Aşağıdaki ifadeler onun Anadolu'ya sonradan gelmiş olabileceğini düşündürmektedir:

Rûm'a indi girü per kaçdı o cān
Gel bu şekkerden alı gör iy cüvān MU/1499

Hind ilinden tūti-i cān girü uş
Rûm'a geldi armağān getürdi hoş MN/836

Safâ ve Merve: Mekke'de Kâbe civarında iki tepedir. Bir beyitte tazîm ifâdesi içinde, istimdâd dileğiyle geçmektedir:

Ka'be vü Zenzem hakıyçün iy şafî
Hem Şafâ Merve hakıyçün kıl meded VN/1320

Şâm, Dımışk: Şâm, bir beyitte Hz.Peygamber'in râc gecesi, Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya bir gecede nasıl gittiğinden bahisle, Kudüs'ü de içine alan bir bölge kasdıyla kaydedilmiştir:

Didiler bu söz nice girçek ola
Bir gicede şâm'a varuban gele MN/1180

Fakat, bunun dışında kullanıldığı yerlerde, şâm yanında Kudüs'ün de zikredildiğini, yani iki ayrı şehir gibi kaydedildiğini görmekteyiz(MU/130):

Bilmeyesin şâm u Mısr'ı neydügin
Kuds ü Medîne dahı niceydügin MU/124

Dımişk'ı ise bir beyitte, Mescid-i Aksâ veya Kudüs'ün "Filistin ve Dımişk ardında" olduğundan bahisle geçer(MN/54).

Yemen: Hz.Peygamber'in doğumu esnasında şâm ile Yemen arasının nûrla dolduğu ve Yemenliler'le ilgili bir hadıs meâlinde tesbit edilmiştir(M/39):

Bil Yemānī didi imāna Resūl
Fıkh u hikmet hem Yemānī kıl kabūl

Hem didi Rahmān nefesin buluram
Pes Yemen'den yañadan iy muhterem VN/165-66

Arafât: Arafât dağı hac ile ilgili olarak iki beyitte geçmektedir(MU/1706-07).

Kaf Dağı: İnanışa göre dünyanın etrafını çevreleyen dağlar zinciridir. Yecüc ile mecüc, Ankâ, cinler ve şeytanlar bu dağın arkasındadırlar. Ârif de şeytanın lanetlenişiyile ilgili bahiste, şeytanın Cenâb-ı Hakk'ın emriyle maiyetindeki yetmiş bin melekke yer yüzündeki cinleri Kaf Dağı'nın ardına sürdüğünü dile getirir(MU/1418). Ayrıca bir beyitte Hz.Peygamber'in ölüm acısı Kaf Dağı'na, ümmet ise karıncaya teşbih edilerek, karıncanın Kaf Dağı'nı çekemeyeceği belirtilir:

Döyemez ümmet bu oda iy ğanî
Bil karınca çekemez Kâf Tağı'nı VN/931

Tûr, Tûr-ı Sînâ: Tûr, Hz.Mûsâ ile Cenâb-ı Hakk'ın konuşmasına telmihen zikredilir. Hz.Mûsâ'ya Allâh amellerinin mükafatı olarak Tûr'da tecellî etmiş, onunla konuşuştur(bkz.Hz.Mûsâ):

Hem Kelîm ol kırk gün ol oruç tuta
Ba'd-ez-ân ol Tûr-ı Sînâ'ya yite MN/237

Mûsikî Âletleri ve Makâmlar

Mûsikî aletleri, kimi zaman âşığın, husûsiyle mü'el-
lîfin ayrılıktan dolayı inleyişini ve rûh halini anlatmak
için, kimi zaman da fizikî durumunu tarif etmek için kul-
lanılmıştır.

çeng: Şekli ve sesi dolayısıyla söz konusu edilerek
Hak ve Resûl aşığının bükük boyu ve iniltisi için benzeti-
len olarak tesbit edilmiştir:

Şâir, Hz.Peygamber'in vefâtına dayanmanın ve bunu
söylemenin zorluğundan bahisle bu ayrılıktan dolayı çeng
gibi büküldüğünü şöyle dile getirir:

İşbu hicrāndan büküldüm çeng-vār
Oda düşdüm ü çü 'ūd uşda i yār VN/109

Ayrıca ehl-i Beyt'in ve ashâbın Hz.Peygamber'in ölü-
münden sonra çeng gibi nâle ettiği ve şâirin fürkat kılıcıy-
la doğranıp çeng gibi her makamda çalındığı ifade edilir(VN/
92):

Her makāmda çeng gibi çalınuram
Fürkatüñ kılıcına çalınuram VN/282

Düdük: Düdük delikli olması hasebiyle ayrılıktan pâ-
re pâre olan ciğer (MN/1722) ve delik delik yürek için ben-
zetilen olmuştur:

Şol düdük gibi yürek delük delük
İñleyüp olmuşlar idi bî-ķarār VN/93

Düdüğün sesi ile Hak ve Resûl âşığının inlemesi ara-
sında bağ kurulmuş, üflelemeli bir saz olmasından dolayı da
"düdük gibi içten içe inlemek" ifadesi kullanılmıştır(VN/
283,840):

Ağladı göz yaşını siyl eyledi
Ol düdük gibi içinden inledi VN/224

Erganûn: Bir beyitte sesi dolayısıyla anılmıştır:

Erganûn gibi uş âvâzum çıkar
Ergavân gibi yaşum rengin akar VN/434

Ney(Nây): İnilti ile ney sesi arasında bağlantı kuran şâir, Resûlullâh'ın ayrılığından ney gibi gece gündüz inlediğini dile getirmiştir:

İnleyüp zârî iderem hem-çü nây
Gice gündüz uşda direm vay vay VN/110

Ayrıca bir beyitte çeng, rebâb, ûd ile neyin ilâhî aşk şarabıyla mest olduğu ifade edilmiştir:

Mey-hâne vü hum u badiya mest
çeng ile rebâb u 'ûd u ney mest İM/7

Rebâb: Rebâb sesi sebebiyle acı ve üzüntü içindeki insan iniltisi için benzetme unsuru olarak tesbit edilmiştir.

Ehl-i Beyt ve ashâb, Resûlullâh'ın ölümüne "rebâb gibi figan u zârî" ederler(VN/94). Sadece Ehl-i Beyt ve ashâb değil, ümmet de gece gündüz rebâb gibi inlemektedir(VN/834). Ayrıca şâir, Hz.Peygamber'e duyduğu iştiyaktan dolayı rebâbı gönül parçalayacak şekilde inletir, vaslına çare bulamadığı için aşk evinde (gönülde) ayrılık acısından kaynaklanan inlemeyi rebâb çaldığına teşbih eder(MN/1721):

Vaşluña çün çâre bulmadum Hâbib
'İşkuñ evinde çalarvan çün rebâb MN/13

Sâz: Saz da sesi dolayısıyla ele alınmıştır:

°Andelîbem murg-ı hoş-âvâz-ı men
Söze geldi çaldı girü sâzı men NA/210

Girü ol bülbül ser-âgâz eyledi
Söze geldi süz ile sâz eyledi NA/143

Yukarıdaki ikinci beyitteki "sâz eylemek" ve bir başka yerde "sâz düzetmek" (VN/436) gibi ifadelerde saz telli herhangi bir mûsikî âletine delâlet etmektedir.

'ûd: Sesi ile ilgili tasavvurlar içinde söz konusu edilmiştir(MN/1724):

°'ûd gibi çalınuram her seher
Zahme gibi hicrûn urdı baña seng MN/1688

İncelediğimiz eserlerde, sözü edilen âletler dışında irak, ısfahân, muhayyer, rehâvî, uşşâk gibi makâmlar da birkaç yerde tesbit edilmiştir. Bunlardan rehâvî hariç, diğerleri ihâm ve tevriye san'atına güzel birer örnek teşkil edecek şekilde kullanılmışlardır:

Gâhî İsfâhan °irāk seyr eylerem
Gâhî °uşşâkı muhayyer eylerem MU/1233

Yakdı °uşşâkı muhayyer eyledi
Şekkerin söz ile cânı toyladı NA/144

Rehâvî ise bir beyitte geçmektedir:

çün rehâvîde düzetdüm sâzımı
Göklere irürdüm uş âvâzımı VN/436

Koku ve Alâkalı Unsurlar

Bûy -1 cân (MU/720), bûy -1 cinân (MU/356), bûy -1 yâr (MU/820), cân kokusu (MU/522), cennet kokusu (MU/953), dost kokusu (MU/554,NA/131), gül kokusu (MU/293), maşûk kokusu (MU/829) gibi terkipler, kokunun muşahhas ve mücerred çeşitli tasavvurlar içinde ele alındığını göstermektedir. Yine kokuyla ilgili olarak mu'anber, mu'attar (İM/4) ve kötü koku anlamında yiydin, yiyi (5MU/605,1461) gibi kelimeleri de zikredelim.

Ârif'in mesnevîlerinde 'abîr, 'anber, kâfûr, müşk (misk), reyhân, za'efrân gibi nesnelere kokularından dolayı muhtelif benzetmeler içinde kullanılmıştır.

'Abîr: Kırmızı gül, sünbül kökü, iğde çiçeği, misk gibi maddelerden mürekkep 'abîr, kokusu söz konusu edilerek bir beyitte zikredilmiştir(VN/1098).

'Anber: Hz.Peygamber'in teri için benzetilen olarak kullanılmıştır:

Kokusu müşk ü deri 'anber i yâr
Güli ol derden yaratdı Kirdgâr M/142

Ayrıca, cennetin toprağının anberden ve hûrîlerin yaratılışında bulunan dört nesneden biri olduğundan bahisle geçer(MU/1159,1172). Yine, hûrîlerle ilgili olarak, anberin bir çeşidi "anber-i eşheb" de bir beyitte görülmüştür(MU/1175).

Kâfûr:Çiçeği papatyaya benzeyen ve güzel kokulu bir nebât olan kâfûr, kokusuna binâen cennet toprağı ve hûrîlerin cismi ile alâkalı olarak zikredilir(MU/1159,1172,1176).

Müşk (Misk): Âhûnun göbeğinden çıkması (M/11), Hz. Peygamber'in kokusunun müşke benzetilmesi (M/142), cennet toprağı ve hûrîlerin yaratılışında bulunması gibi hususlarıyla ele alınmıştır.

Kokusundan dolayı söz konusu edilen müşkü Ârif, sûrî Mirâc için de benzetilen olarak kullanmıştır:

Sûrî Mi^crâc müşk bu aña kokuğur
Ol güneşdür hem dağı nûrî budur MN/1249

Cân müşke, ten ise müşkün elde edildiğı ceylânın göbeğine teşbih edilmiştir. Nasıl göbekten müşk alındığında müşkün kokusu bir müddet orada kalıyor ve o kokudan göbek kıymet buluyorsa ten de candan, can müşkünden öyle izzet bulur (MU/470-71):

Bu tenün çün misk-i cāna kap olur
Can giderse kabı izzetde kalur MU/473

Reyhân; Reyhân, Hz. Peygamber'in torunları Hasan ve Hüseyin için söylediğı "Onlar benim dünyada öpüp kokladığım iki reyhanımdır " hadîsine işâretle geçer (VN/382; bkz. Hadîsler).

za'efrân (za'firan): Safran denilen sarı renkli bir bitkidir. Hz. Peygamber'in vefâtına ağlayan, üzülen kişinin rengi için benzetme unusu olarak anılmaktadır:

Ol sebebden uş za^cefrân olmuşam
Lāle rengdür uşda gözüm yaşı hem VN/432

Ayrıca, anber, kâfûr ve müşk ile birlikte hûrîlerin yaratılışında bulunan nesnelere olarak zikredilmiştir (MU/1172-73).

Yiyecekler

Mesnevîlerde geçen yemek (ta'âm), aş, hân, rızık, çâş-nî, gıdâ, azık, kût ve hamîr gibi yiyeceklerle ilgili genel unsurlar yanında bal, biryân, helvâ, kebâb, nân, şeker, tuz ve yumurta gibi yiyecekler çeşitli benzetmelerle ele alınmışlardır.

Bal (Şehd, 'Asel): Hz. Peygamber'e Mirâc gecesi sunulan kadehlerden birinde bal olduğu (MN/507), cennetteki dört ırmaktan birinden bal aktığı (MU/1153, MN/373, 379) ve Cenâb-ı Hakk'ın arıda bal yarattığı (M/12) gibi ifadeler içinde söz konusu edilir.

Tadından dolayı benzetmelere konu olmuştur. Resû-lullâh'ın sözü baldan tatlı (VN/1163), tükürüğü cennet balı (bal-ı cinân)dır (M/45). Bilâl-i Habeşî için de "sözi bal" tabirinin kullanıldığını görmekteyiz (VN/298).

Ârif, Vefâtü'n-Nebî'nin sonunda, bu eserini, Mev-lidü'n-Nebî'yi ve Mi'râcü'n-Nebî'yi içinde hamr, şîr ve bal akan üç ırmağa benzetir (VN/1367). Ayrıca bal, mânâ için de benzetilen olarak kullanılmıştır:

Diñle bir ma'ñî girü sen hem-çü şehd
Tâ ki lezzet bulasın iy ercümend MN/1586

Biryân: Kebâba benzer bir et yemeği olan biryân, âşığın ayrılık ateşiyle yanan cismi ve ciğeri için benzetme unsurudur (MU/831, İM/32). Bir beyitte de Hz. Muhammed'in, biryân halinde yemeleri için önlerine getirilen kuzunun dile gelip zehirli olduğunu söylemesi mucizesine işâret edilmiştir:

Ağulu biryân aña hem söyledi
Ağusı varıduğın itdi beyân M/33

Helvâ: Helvâ, bir beyitte ârif olanın dîdâr, sûfi-
nin ise helvâ istediğinden bahisle geçer(MU/1218).

Kebâb: Kebâb; aşığın ayrılık ateşiyle yanan vücudu,
ciğeri, gönlü (dil), yüreği, bağı için benzetme unsuru olarak
tesbit edilmiştir(MU/1684,NA/118, MN/1723,VN/648,841):

Uşbu dertden cigerüm oldı kebâb
İñlerem irte gice hem-çün rebâb MU/632

Şâir, Hz.Peygamber'e kavuşma isteğinde hâm olduğunu,
ancak fûrkat ateşinin kendisini kebâba döndürdüğünü dile
getirir:

Çünkü hâm idüm talebde vaşluñı
Lâcirem fûrkat odı kıldı kebâb MN/14

Nân (ekmek): Ârif, şeyhe bağlılık ve onun önünde fenâ
olmak ile, buğdayın toprakta fanî olup, başak verip harman-
da savrulup, değirmende öğütülüp insan sofrasına ekme (nân)
halinde gelmesi arasında ilişki kurarak, insanda fenâ olan
bu ekmeğin akıl ve fehm kazandığı ifâde eder(MU/1977-82):

°Akl u fehm issi olur anda o nân
Çün fenâ buldı o tende iy cüvân MU/1983

Bir beyitte de Hz.Peygamber'in alçak gönüllülüğünden
bahisle, vefatından sonra Hz.Âyişe'nin "Arpa etmegine toyma-
yan Resûl" diye ağladığı bildirilir(VN/750).

Şeker:Kamış, tûtî,Mısır, Hind ile çeşitli tasavvur-
lar içinde geçen şeker, söz,mânâ ve marifet için benzetilen
olarak görülmektedir(M/12,NA/173,283,MU/1498,1500,VN/124,970).

Ârif kendisini can tûtîsine benzetirken sözlerini
ve yazdıklarını da şekere teşbih ederek şunları söyler.:

Saḅa ol iklīm cānından armağān
 ʔūtī-i cān uş getürdi hoş beyān

Şekker-i ma^cnī durur işbu kitāb
 Bir kadehdür iç içi ʔolu şarāb MU/2026-27

Şâirin zaman zaman yeni bir konuya başlarken fahriyye nev'inden söylediği beyitlerde yukarıdakilerle aynı ifadeler söz konusu edilmiştir(MU/1413):

Cān kulağını berü açğıl girü
 Ma^crifet şekkerlerin koy içerü

Söz çü şekkerdür anı sen çeyne yut
 Tā ki hoş lezzet bulasın iy yigit MU/1411-12

ʔuti- i can girü pervaz eyledi
 Ol şeker yimege agaz eyledi NA/209

Tuz: Bir beyitte tat vericiliğiyle bir beyitte de "yaya-
 raya tuz ekmek" deymi içinde görmekteyiz(MN/1626):

Didi kim kimsin ki sökdün yaramuz
 ʔuzlar ekdün kalmadı hīç çāremüz VN/1043

Yumurta: Yumurta. yiyecek olarak değil, şeyhe bağlan-
 manın gereğinin açıklandığı kısımda, sâlik veya mürîd için
 benzetilen olarak geçmektedir(bkz.şeyh).

İçecekler

Su(Âb, Mâ): Mesnevîlerde su, iççekten ziyâde, hayatın kaynağı olması, canlılık vermesi ve temizleyici özellikleri dolayısıyla söz konusu edilmiştir:(MU/755, VN/203). Yine bu özelliklerinden dolayı da mânâ, marifet, rahmet, şer' ve vasl için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır(MU/813, MN/1315, 21, VN/46):

Ger bu fûrkatde baña vaşluñ suyun
Virmez iseñ uş yürek kanı şarâb MN/15

Ayrıca, Ab-ı Hayât'ı da, Âb-ı Hayvân, Mâ'ü'l-Hayât gibi tamlamalarla, çeşitli tasavvurlar içinde görmekteyiz. Daha çok içenin ebedî olacağı ve can bulacağından bahisle anılan Âb-ı Hayât, getirilen temsil ve haberler için benzetilen olmuştur(MU/871, 1988, MN/36, 229; bkz. Hızır):

Cân kulağını açup güş eylegil
Âb-ı Hayvân'dur götür nüş eylegil MU/1288

Zemzem suyu ise, Hz. İsmail'e ihsan edildiğinden bahisle ve tazîm ifadesi içinde tesbit edilmiştir(MN/716):

Ka'be vü Zemzem hakıyçün iy şafâ
Hem Şafâ Merve hakıyçün kıl meded VN/1320

Şerbet: Suyun şekerle tatlandırılması neticesinde oluşturulan şerbet, çoğunlukla Ârif'in eserleri ve sözleri için benzetilen olarak görülmüştür. Mürşidü'l-'Ubbâd'ın başlarında şâir sözlerini:

Kulağın açgıl berü hikmet budur
 Ağzın açgıl berü şerbet budur MU/8

şeklinde tavsif eder. Benzeri ifâdeleri diğer eserlerinde de görmek mümkündür(M/208-10, MU/9, MAN.II/7).

şerbet-i can-perver (MN/1244), şerbet-i Hak (MU/1313), şekerin şerbet (NA/317, MN/207) terkibleri içinde tesbit ettiğimiz şerbet, vasl için benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır:

Cānı kılğıl fidā yolına hoş
 Tā idesin şerbet-i vaşlını nūş VN/1302

Şire: Vahdet-i vücudu daha iyi açıklamak için bir misâl olarak kullanılmıştır. Burada şâir, üzümün görünüşte çok olduğunu, kesreti ifade ettiğini, ancak suyu sıkıldığında, yani kabı gittiğinde vahdete ulaşmış hepsinin aynı şire haline geldiğini bildirir(MN/1374):

Kabı gitse vahdet olur âşikâr
 Cümlesi bir şire olur pes i yâr MN/1375

Süt (Leben, şir): Hz.Peygamber'e Mirâc gecesi Beyt-i Makdis'te sunulan iki kadehten ve Beyt-i Mamûr'da sunulan üç kadehten birinde süt vardır. Her iki yerde de Resûlullâh, fıtrata uygun olarak sütü seçmiştir(MN/150,152, 507).

Ârif, Vefâtü'n-Nebî'nin sonunda Mevlid, Mi'râc ve vefât'ı içinden hamr, şir ve asel akan üç ırmağa benzetir (VN/1367). Bunun dışında süt, bir beyitte şâirin kaydettikleri için benzetilen olarak görülmüştür:

Bir lañife geldi girü hem-çü şir
 Dinleyen bil şeker ile ola sir MN/228

Câm: Aslında içki içilen kap olan câm, mecâz-ı mürselle içki anlamında da kullanılmaktadır. Ârif de bu anlamıyla ele alarak, sermedî câmı ve ecel câmı terkipleriyle ölümsüzlüğü(bekâ) ve ölümü (fenâ) ifade etmiştir(MN/656, MAN.VI/1).

Cür'a: Su ve şarap gibi şeylerin içildikten sonra dibinde kalan artığıdır. Âlimlerin ve erenlerin artığından feyz ve şifa elde edileceği kanaati mevcuttur. Şâir, âl ve ashâbın Kur'ân ve aşk şarabını içip, cür'asını ümmete sunduklarını şöyle ifade eder:

Şundılar hem cür'asını ümmete
Lâcirem anlar da mest oldı i yâr VN/75

Şarâb(Hamr, Süci, Mey, Müdâm, mül): Ârif'in söz konusu ettiği bu içkiler birer remizdir. Bunlardan metinlerde en çok kullanılanları şarâb ve süci kelimeleridir.

Hamrı cennetteki ırmaklardan biri olması, Hz.Peygamber'e Mirâc gecesi ikrâm edilen üç kadehin birinde bulunması gibi hususlar içinde görüyoruz. Ayrıca, Mi'râcü'n-Nebî, Mevlid ve Vefâtü'n-Nebî'nin hamr şîr ve asel akan üç ırmağa teşbihi de söz konusudur(VN/1367, MN/373,507).

Mey, Hak şarabı, ilâhî şaraptır. Bu şaraptan bütün kâinat mest olup, her zerre "ene'l-Hak" demektedir:(İM/6):

Mest itdi bu halkı ol mey-i Hâk
Her zerre diyü turur "ene'l-Hâk" İM/8

Müdâmı ise bir beyitte, Hak katında içkinin ağzsız içildiğinden bahisle görüyoruz(MN/1132).

Şarabın dibindeki tortu demek olan mülü şâirin şarap yerine kullandığını tesbit ediyoruz. Ârif, mülü bazan aşk mahmûruna sunar, bazan onunla canları suvarır(MU/201,M/68, MN/1431). Ayrıca, mül zehir ile karşılaştırılarak, dünya

dikenini gül sanıp, barada kalanın, zehrini de mül sandığı dile getirilir:

Bu dikende kalasın gül şanuban
Aldanasın zehre sen mül şanuban

Añlayu baq bu dikendür gül degül
Zehri bî-tiryākdur hem mül degül MU/20-21

Süci, Hz.Muhammed'e Mirâc gecesi Beyt-i Makdis'te ikrâm edilen iki kadehten birinde bulunduğu ve Resûlullâh'ın süt kadehini içtiği, eğer süciyi içseydi ümmetinin azacağı(MN/150,153), Müslümânlarâ haram kılındığı (VN/1167) ve içenin cehennemde korkunç azâblara maruz kalacağı(VN/958) gibi muhtelif tasavvurlar içinde söz konusu edilir.

Ayrıca, süci gaflet ve aşk için benzetilen olarak da tesbit edilmiştir. Gaflet sücisi içenin yeri cehennem olacak, aşk sücisi içenin ise akli başından gidip zehir bile sunulsa içecektir(MU/717,1235-36).

Mesnevîlerde süci ile birlikte en çok anılan içki olan şarap, İlâhî şarap, aşk şarabıdır. Bu şarabı her kim içtiyse varlığını yağma etmiştir. İbrahim b.Edhem aşk şarabını içtiği için tac u tahtı terketmiş, Bâyezid-i Bistâmî ise baştan başa can kesilmiştir(MAN.II/4-6).

Ayrıca, şarap çeşitli benzetmelere de konu olmuştur. Azrâil şarâbı terkîbiyle ölüm, Kur'ân şarâbı terkibiyle Kur'ân rahmet şarabıyla da rahmet için benzetilen olarak kullanılmıştır(NA/341, VN/73, MU/1540). Şarab, rengi dolayısıyla Hz.Muhammed'in ölümüne üzülen yüreğin kanı için benzetme unsuru olmuştur(MN/15):

Ol eşerden nice dil oldı kebâb
Şu yirine kan aña oldı şarâb VN/841

Ârif asıl şarabın cennet şarabı olduğunu söyler(MN/31).
Dünyâ şarâbının serâba ,benzediğini bildirerek kanmamayı
öğütler(MN/140).

Bunlar dışında şarap, şarâb-ı Lâ-yezâl (MU/1197,1846,
MN/30,1680), şarâb-ı Lem-yezal(MU/341, MAN.I/6), cennet şa-
râbı (VN/447), ışk şarâbı (MU/781,NA/22,132, VN/74, MAN.II/1),
şarâb-ı bî-kusûr (MU/92) gibi terkiplerle görüyoruz.

İncelediğimiz eserlerde içki ile alâkalı olarak esrük
(MN/1332), ışk esrügi (NA/319), ser-hoş (NA/132), mestlik
(MN/1232), humâr (VN/74), mahmûr-ı akl (MN/1431), mey-fü-
rûş-ı Lem-yezal (MAN.II/2), şârib (NA/328) gibi kelime ve
terkipler de, söz konusu içkinin ilâhî şarap, aşk şarabı
olduğu teyit edilmiştir. Birkaç yerde kullanılan sâkî
ise Cenâb-ı Hak için müsteâr olmuştur(MU/81,182,1017).
Allâh'ın sâkî olduğu kişi bâkîdir, ölmez:

Şol kişi kim sâkî' aña Hâzret ola
Pes yakîn diridür ol nice öle MU/1681

Yiyecek ve içecek eşyalarından daha çok içeceklere has olanların kullanıldığını tesbit ediyoruz. Genel anlamda bir şeyin korunması ve saklanması için kullanılan kap, beden için benzetilen olarak görülmektedir.

Beden canın kabıdır. Canını misk gibi kokutulursa bedenden ayrıldığında bile beden kabında bir müddet bu güzel koku kalır(MU/473). Kişi ten kabını terkederse kesretten kurtulup vahdete erer:

Pes gel imdi kabı terk it iy cüvân
Tâ ki vahdet görine saña 'ayân MN/1376

Badya, bardak, cam, şişe, sırça, çanak desti, hum, kadeh, meşk, tulum, tabak, tencere gibi eşyaların çoğunluğu ile kastedilen kaptan ziyade içindekidir.

Badya : Metinde vezin gereği "badya" olarak aldığımız badya, ağzı geniş ve yayvan büyük bir su kabıdır. Ancak aşağıdaki beyitte şarap kabı anlamında kullanılmıştır:

Mey-hâne vü hum u badya mest
Çeng ile rebâb u 'ud u ney mest IM/7

Bardak: Beden için bir benzetme unsuru olarak görülmektedir. Vahdet-i vücudun açıklanmasında gördüğümüz bardak, beden bardakları şeklinde varlıklar için kullanılmış ve onların vahdet(varlık) deryasında yüzmekte oldukları ifade edilmiştir(MU/1268-69,1274,1276-77;bkz. Ten -Bardak).

Câm,Şişe,Sırça: Cam, ilâhî şarabın sunulduğu kadeh veya kap olarak düşünülebileceği gibi, mecaz-ı mürselle ilâhî şarap için de kullanılmıştır(MN/38):

Şundi ma'sûk ol dem aña tolu cām
Puhte oldı ol kadehden cümle hām MN/655

Dolu cam yerine "cām-ı pür" terkininin de kullanıldığını görüyoruz(M/209).

Şişeyi ise yalnız bir beyitte "ışk şişeleri" şeklinde görmekteyiz:

Mey-hānesi ,Hakk'ın uş açıldı
'İşk şişeleri tolu içildi IM/5

Sırça, bir beyitte beden için benzetilen olarak tesbit edilmiştir(MU/687).

Çanak: İçine su konulan kap mânâsıyla kullanılmıştır:

Şöyle kim ay bedr iken sen bir gice
Bir çanak kosañ tolu şu iy h^voca M/130

Destî, Hum: Destîyi Sidre'nin yemişinin testi gibi olduğundan bahisle görüyoruz. Ayrıca, Hicir testisinin de meşhûr olduğunu tesbit edebiliyoruz(MU/1143):

Ol Hicir destisi gibi yimişi
Böyle dimişdür Meşârik'd' iy kişi MN/260

Hum ise bilinen anlamıyla şarap küpü olarak geçmek tedir(İM/7).

Kadeh: Nergis, şeklinden dolayı "ele kadeh almış" gafil kişiye teşbihle kullanılmıştır:

Nergisi gör kim kadeh almış ele
Böyle olur her ki gâfletde ola MU/716

Kadehle kastedilen genellikle içindeki içkidir. O Hakk (sâkî)ın sunduğu İlâhî şaraptır:

Sâkî çün şundi elüme bir kadeh
İçdüm andan mest oldum hem ferah NA/211

Dost elinden içilen kadeh canı ferahlatır, ham olanı olgunlaştırır(MU/189, MN/655). Ancak her içilen kadeh ferahlatıcı olmaz. Eğer bu ayrılık kadehi ise gönle sıkıntı verir:

Çünkü içmişem firâkuñdan kadeh
Pes ki gönlüm gonca gibi oldı teng MN/1689

H.z. Peygamber'e urûcu esnasında sunulan içkilerden bahisle de zikredilen kadeh, göklerde peygamberlerle selamlaşma faslına başlarken, şairin burada anlatacakları için benzetilendir. Bu herhangi bir kadeh değil, içi Âb-ı Hayât dolu kadehtir:

Bir haberdür ki vire cāna ferah
Toludur Âb-ı Hayât bil bu kadeh MN/229

Aşağıdaki beyitte ise Ârif, Mürşidü'l-'Ubbâd'ı içi şarap dolu kadehe benzetir:

Şekker-i mânî durur işbu kitâb
Bir kadehdür iç içi tolu şarâb MU/2027

Meşk, Tulum: Tulumdan yapılmış su kabı olan meşk bir beyitte yaşla dolu göz için benzetme unsurudur:

Gözlerüm meşk ile döker yire âb
Direm uş " یا لیثنی کنت تراب " MU/804

Tulum da bir beyitte, vahdet-i vücudun temsillerle açıklandığı bölümde "bal yüz tuluma konup ayrı ayrı yüz tulum bal olarak görünse bile, hepsi birdir" ifadesiyle geçmektedir(MN/1373).

Tabak: Yer yüzü bir tabağa benzetilmiştir:

Bir tabak olur aña bu yir yüzü
Anda kamu gizlüyi görür gözi MU/1048

Ayrıca, şehîdlerin yarasını gökten inen bir hürînin temizleyip, canını "nûrdan tabağa" koyarak cennete götürdüğü (MU/1772,1793-94) ve cennette her hürînin maiyetinde, ellerinde "altın tabak"lar bulunan yetmiş karavaşın olduğu gibi ifadelerle anılmıştır(MU/1169).

Tancara: Bir beyitte görülmektedir:

Hokka-ı 'aklı berü dut cevhere
Uşda halvâ-yı leziz bî-tancara NA/284

Giyecekler ve Alâkalı Unsurlar

Mesnevîlerde, giyecek ve ilgili şeyler çeşit itibarıyla azdır. Ancak genel olarak giyeceklerde ve örtünmede kullanılan atlas, dîbâ, harîr gibi kumaş çeşitleri ve bunlardan mamûl giyecek anlamında hil'at, muhtelif tasavvurlar ve benzetmeler içinde çokça tesbit edilmiştir. Hil'at dışında giysi kasdıyla libâs, ton ve hulle de kullanılmıştır. Örtü ve giysi çeşitlerinden gıtâ, burka', nikâb, başmak (pabuç, na'lîn), hırka, kabâ, cübbe, ihrâm, kemer (kuşak), zünnâr, tâc zaman zaman teşbih unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atlas, Dîbâ, Harîr: Bir tür kumaş olan atlas ve dîbânın ulu kişilere mahsus giysilerde kullanıldığını görüyoruz (MU/1801). Maddî güzelliği temsil eden atlas, şeytanın "ibâdet tonu"na teşbihle karşımıza çıkmaktadır. Şeytan binlerce yıllık ibâdeti sonunda Hakk'a âsî olmuş ve lanetlenmiştir. İşte bu sebeple onun ibadeti, pislik üzerine örtülmüş atlas örtü gibidir (MU/1457-1462).

Harîri ise mümin kulun öldükten sonra canının üzerine konup cennete götürüldüğü eşya şeklinde görmekteyiz (MU/569, 571-72).

Burka', Nikâb, Gıtâ: Burka' ve nikâb yüz örtüsü, peçe mânâsına kullanılırken (İM/2, MU/218, M/73, MN/8), gıtâ ise canı saklayan örtü kasdıyla ten için benzetilen olarak kullanılmıştır (MN/1322).

Cübbe, Hırka, Kabâ: Cübbe sadece Hz. Peygamber'e ait bir eşya olarak zikredilmiştir. Hz. Bilâl'in, Resûlullâh'ın vefâtından sonra Medîne'yi terketmesi esnasında, Fatıma'dan teberrüken seyyidinin cübbesini aldığı söz konusu edilir (VN/885). Yine, Hz. Peygamber'in cübbesi ile ilgili bir hadise ise şudur: Resûl'ün ölümünden sonra Medîne'ye Onu gör-

mek maksadıyla gelen Muzar adlı bir Yahûdî'nin isteği üzerine cübbesi getirilir ve ondan Peygamber'in kokusunu aldığı rivayet edilir(VN/1074,1094).

Hırka ise, âsî bir kişi öldüğünde meleklerin ellerinde cehennem közü bulunan "oddan hırka"yla o kişinin canını cehenneme götürmek için geldiklerinden bahisle geçer(MU/600-02).

Kabâ da, sâliğin kendi varlığından, nefsinden kurtulduktan sonra giydiği giysidir. "hoş kabâ", "yaşıl atlas kabâ" şekillerinde zikredilir(MU/1978,1980).

Ihrâm: Bir beyitte "hakk-ı ihrâm" terkbiyle görülür(VN/1321).

Gönlek: Genel olarak elbise veya iç giysisi anlamında kullanılmıştır. Hz.Peygamber'in öldükten sonra giysisiyle yıkandığı ve bu sebeple şafi'îler'de ölünün gömleğiyle yıkamanın câizliği söz konusu edilir(VN/773-76).

Kemer (Kuşak), Zünnâr: Her üç kelime de tasavvufî terim ve deyimlerde geçmektedir.

Kemer (kuşak), bir şeyhe bağlanmak, hizmetine girmek mânâsına "bele kemer bağlanmak"(MU/135,372,444,858),"fütüvvet kuşağını beline çalmak"(NA/271) ve "bele hizmet kuşağı kuşatmak" (MU/859) gibi ifadelerle görülmektedir.

Kelime anlamı papazların bellerine bağladıkları kemer olan zünnâr, bu mânâdan hareketle "belden zünnârı şişmek(çözmek)"(MU/391) ve "belden zünnârı komak" gibi yine tasavvuf ve tarikatle alâkalı olarak tesbit edilmiştir.

Hil'at,Hulle,Libâs, Ton: Elbise anlamında kullanılan bu kelimelerden ton ve libâs her seviyede kişiye ait giysi iken(VN/1072,1082, MN/1073-74,1062, İM/21), hil'at pâdişahların ve Hak nazarında değeri yüksek kişilerin giysisidir (MU/340.404,VN/204, NA/307). Hulle ise Hz.Peygamber'e Allâh'ın Cebrâîl vasıtasıyla gönderdiği, peygamberlik alâmeti ve cen-

nette hûrîlerin kıyafetidir(MN/120-21,276,1288).

Ton, ibâdet tonu, cevher tonu, oddan ton, üç ak ton sebze reng ton ve yeşil ton gibi terkiib ve teşbihlerle (MU/615,775,790,1462,1985, VN/680); libâs, cehennem ehlinin katrandan libâs giyeceğinden bahisle(İM/21); hil'at, iyi söz ve imân için benzetme unsuru olarak(VN/203,MN/1291); hulle, cennet ağaçlarında biten, dikişsiz ve şeffaf giysi vasıflarıyla ele alınmışlardır(MU/1160,1167,MN/276).

Tâc: Hükümdârlık nişanlarından olan tâc, hulle ile birlikte, Hz. Muhammed'e, Cebrâil vasıtasıyla, Cenâb-ı Hak-k'ın tevdi ettiği peygamberlik vazifesini ifade eder(MU/580, MN/120-21). Allâh'ın cennette mümin kullarına sunacağı şeylerden biri de tâc, hususiyle pâdişâhlıktır(NA/307.).

Birini himâye altına almak : manasına "tâc u hil'at giydirmek" deyimi de dikkat çekmektedir (MU/404).

Şâir, Azrâil'i "beylerin tâcını yele verip ateşe yakan" şeklinde vasıflandırır(VN/544). Yine, "tâc-ı zer" terkiibiyle de gülün kastedildiğini görmekteyiz(MU/752). Ayrıca, "kamu âlem farkının tâcı" ifâdesi Allâh için kullanılmıştır(MU/79).

Başmak(Pâbüç,Na'leyn,Na'lîn): Ayğa giyilen eşya anlamında olan bu kelimelerden na'leyn ve na'lîn, Hz.Mûsâ'ya Cenâb-ı Hak'ın "na'leynini çıkar"(bkz.Âyetler) hitabı ve Hz. Peygamber'i Arş'a na'leyn ile bastırmasından bahisle, bu iki hadise arasındaki mukayesede ele alınmışlardır(M/29,MN/241-42). Ayrıca bir beyitte de Hz.Muhammed'in alçak gönüllüğüne işâret olarak na'lîn giydiği bildirilir(VN/1166).

Başmak ve pâbüç ise, rezil olmak ve sürünmekten kinâye "ayaklarda başmak veya pabuç olmak" deyiminde tesbit edilmiştir:

Başmak olurdu ayaklarda zelîl

Yâhu pâbüç olur idi bellü bil MU/481

Kefen: Kefen, sünnilerde erkeğin kefeninin "üç ak ton" kadınların ise beş olduğuna işâretle zikredilir(VN/680-81).

Tefriş ve Aydınlatmada Kullanılan Ev Eşyaları

Tefrişte ve aydınlatmada kullanılan eşyalar çoğunlukla, kendi anlamları dışında bir benzetme unsuru olarak tesbit edilmişlerdir.

Döşek: Yatakve taht üzerine konulan minder olarak kullanılmıştır(MU/1166). Aşağıdaki beyitte Hz.Muhammed'in harîr giymediği ve yatakta uyumadığı, yani dünya nimetine değer vermediği, alçak gönüllü olduğu dile getirilir:

Gevdesi üzre harîrler geymeyen
Döşek üzre yatuban uyumayan VN/751

Hemen akabindeki beyitte hasırın döşeğe tercih edildiği belirtilmektedir. Bu sebeple, burada söz konusu edilen döşek, yatılan herhangi bir yer değil, yün veya pamuktan yapılan rahat bir yataktır.

Ferş (Bisât), Gâşiye: Örtü anlamında ferş, Arş u Ferş şeklinde yer yüzü kasdıyla kullanılmaktadır. Bir beyitte benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır(M/16);bkz. Arş Ferş).

Bisât da "atlas bisât" terkiibiyle yer yüzü için benzetilen olarak tesbit edilmiştir(NA/290, VN/3).

Gâşiye, atın eyerinin altına serilen sırmalı örtüdür. İki beyitte "gâşiye götürmek" şeklinde geçmektedir(MU/205, MN/129).

Hasır: Bir beyitte Hz.Peygamber'in dünyada nefsi için bir şey yapmadığında bahisle, vefatından sonra Hz.Âyişe "hoş döşeklerden hasîri yeğleyen" ifadesini kullanır(VN/752).

perde (Hicâb): Hakk'ın tasarrufunda bulunan gökler (MN/1319), didârı görmeye mânî örtü(MN/1395, MAN.V/2), Hak âşığının maksuda ermesine engel olduğundan bahisle mahlûkât(MU/1558) ve canı sakladığına binâen ten için benzetilen olmuştur(MN/1321).

Allâh bir kişinin gözüne perde asarsa halkın onu kaldırmayı mümkün değildir(MN/1207). Bu varlık âlemindeki sûretler, misâl âlemindeki sûretlere perdedir(MN/1543).

Ayrıca, oruç cehennem ateşinden koruyan perdeye teşbih edilmiştir:

Hem oruç bil kim saña kalkan i dost
Ol cehennem odına perde dürüst MN/1305

Sandûk: Cennette oruç tutanlar için hazırlanmış beratların saklandığı (MN/333-34,336,339) ve cehennemde içlerinde türlü türlü azâbın bulunduğu yetmiş bin sandıktan bahisle zikredilmektedir(MU/1071).

Taht: Bilinen mânâsı yanında, musallâ taşı (MAN.VI/4), saltanat(VN/544), makâm (MU/91) için benzetilen ve Süleymân'ın tahtına telmih olarak kullanılmıştır(NA/136,MU/998).

Ayrıca, "ulu taht" (MN/109), "yitmiş taht" (MU/1165), "kara taht" (MN/942), "saltanat tahtı" (MU/1948), "kızıl yakut taht" (MAN.IV/3) gibi terkiplerde de görülmüştür.

Yasduk: Bir beyitte "ecel yasduğı" şeklinde geçmektedir(MU/628).

Şem', (Çerâğ Çırag, Çırak): Hz. Peygamber (VN/83), çehâr-yâr (MN/18, VN/41), âl ve ashâb (VN/71), ümmet (MN/531, VN/503), dünyâ (MU/64), ay ve güneş (M/17) şem'e benzetilmiştir.

Şem'in ışık vermek için, için için yanışı ve kendini fedâ edişi gibi, Allâh katında kulun şûle verebilmesi için de şem' gibi yanıp nûr olması gerekliliği dile getirilir (VN/1297). Vefâtü'n-Nebî'nin hâtîme kısmında, Mevlid ve Mi'râc ile birlikte bu üç eseri şâir, bir evde yanan üç şem'e teşbih etmiştir (VN/1365). Ayrıca, pervânenin şem'e ilgisi gibi ana ve babanın çocuğuna ilgisi ve onun üzerine titremesi söz konusu edilir:

Ata ana dağı ditrer üstine
Şöyle kim pervâne ditrer şem'ine MU/1539

Çırâğ, çırak şekillerinde de gördüğümüz çerâğ, mum, meş'ale, lâmba gibi aydınlatma araçlarına denir. Metinlerde çerâğın "çerâğ-ı nefis" terkihiyle nefis için benzetilen olarak kullanıldığını görmekteyiz (MN/1353). Ayrıca yarasanın çerağa meylettiğinde yanarak kolsuz-kanatsız kalacağı dile getirilir:

Şeb-pere çünkim çerâğa meyl ider
Yanar u müflis kalur bî-bâl ü per MU/61

Bir beyitte de "çırağ uyarmak" deyimini görüyoruz (İM/13).

Kandîl: Cenâb-ı Hakk'ın ay ve güneşi dünyayı aydınlatan bir kandil olarak yarattığı bildirilir:

Bak bu gögi düzdi ezrak kûbbe-uş
Ay u günü anda kandîl itdi hoş NA/289

Ayrıca kandîl, Arş'da asılı olduğu bildirilen yüz bin kandil dolayısıyla anılmıştır (NA/70, MN/594-96).

Süs Eşyaları

Ayna (Âyine, Gözğü): Ayna, âyine, gözğü şekillerinde hemen hemen bütün kullanıldığı yerlerde gönül için benzetilendir. Bazan istiâreyle de görmekteyiz.

Ayna güzel veya çirkin her neyi görüyorsa onu gösterir. Gönül de ayna gibidir. O Hak lutfudur. Hakk'ın lutfunda çirkinlik söz konusu olamaz. Eğer aynada bir çirkinlik varsa, o aynaya ,yani gönüle değil, ona akseden suretin sahibine aittir.(MN/1106-1110). Gönül aynası Hakk'ın tecelli-gâhıdır ve cümle sûretten pâk ve inci gibi parlaktır(MN/1113).

Ayna, Hz.Peygamber'in kalbi için de benzetilen olarak tesbit edilmiştir(MN/115). Kalbin ayna, aynanın ise sırrı temsil ettiğini görüyoruz(MN/681-82):(bkz.Gönül)

Bilezük (Abrincan): Hûrîler her kolunda on bilezik bulunduğu, bileziklerin bilekleri görmeye izinleri olmadığından bahisle anılır(MU/1182,1191).

Sözlüklerde ebrencen, ebrencin olarak görülen bu kelime metinde "âbrincan" şeklinde harekelenmiştir. Bir beyitte, dünyanın ellerine abrincan, ayaklarına halhal takmış, çirkin ve yaşlı bir kadına benzetildiği ifadesi içinde geçmektedir(MN/136).

Halhal: Yukarıda dünyanın kadına benzetildiği beyit dışında, halhal da, hûrîlerle ilgili olarak kaydedilmiştir. Cennette hûrîlerin her ayagında Rabbini çağırان ve ondan topuğu görmek için destûr isteyen on halhal vardır(MU/1183-84)

Hokka, Dürc: Hokka ve dürcü içinde mücevher saklanan kap olarak tesbit ediyoruz(MU/703, MN/1434). Bunun dışında kaydedilen yerlerde, yine bu anlamıyla çeşitli tasavvurlar söz konusu edilmiştir. Şâir, Mevlid, Mi'râc ve Vefâtü'n-Nebî-yi b'ir hokkada üç cevhere benzetir:

Uşda üç gevher durur bir hoşkâda
Kıl nazar tâ gönlüni rüşen ide VN/1363

Mürşidü'l-'Ubbâd ve Mi'râcü'n-Nebî'nin sonlarında ise Ârif, her iki eseri de dürce benzetir(MU/2050, MN/1718).

Ayrıca, hokka bir beyitte "hokka-ı 'aql" şeklinde akıl için benzetilen olmuştur(NA/284).

Küpe, (Güşvâre): Ârif, muhatabına vahdet denizinden gevher alıp akıl kulağına takacağını, muhatabını aşk ateşine altın gibi yakarak kulaklara küpe eyleyeceğini bildirir(MU/202):

'Işk odın' altun gibi seni yakam
Küpe eyleyüp kulaklara dakam MU/203

Bir başka yerde ise haber incilerini kulaga küpe olarak takmayı öğütler. Ayrıca burada "kulağa küpe eylemek" deyimi hatırlanmalıdır(MU/562).

Bu ifadelerden, küpenin inci ve altın gibi değerli cevher ve madenlerden yapıldığını tesbit ediyoruz.

Silk: Bir yerde yol, bir yerde ise dizilmiş şey, hususiyle kıymetli taşlardan yapılmış gerdanlık olarak Nüşa-ı Âlem kasdıyla kullanılmıştır(NA/304):

Münselik oldu bu silkde iy piser
Üç yüz altmış yidi bir tâne güher NA/368

Sürme: Aslında gözün daha iyi görmesini sağladığına inanılan sürme, tezat içinde tesbit edilmiştir. Söz konusu beyitte sürme görüşü yok ettiği zaman nura nazar kılınacağı dile getirilir. Buradaki sürmenin özelliği, mahlûk perdesini aradan kaldırması ve Hâlık'ı görmeyi sağlamasıdır:

Sürme ger olmaz ise mahv-ı başar
Kaçan olısdur ol nûra nazar M/75

Yüzük: Hürflerle ilgili olarak, onların parmaklarında, parmakları görmeye izinli olmayan on yüzükten bahisle zikredilir(MU/1182,1191).

Savaş (Gazâ) ve İlgili Hususlar

Gazâ (MU/1736), ekber ve asgar gazâ (MU/1810), gazâ-yı Bedr (VN/329), gâzi (MU/1739, 1770), ceng (MU/908, NA/102, 107), fetih (VN/163), feth-i bilâd-ı müşrikîn (VN/140), yağma (MAN.II/4), yağmacı (NA/6, MU/1858), katl (MN/908), şehâdet (MU/1807), şehîd (MU/134, 1808, VN/1296), ışk şehîdi (VN/1300), şehîdler canı (VN/1327), şeh-süvâr (MN/307), mîr (MU/205), leşker, leşker-i bâ-tabl u 'alem (VN/170, 1240), îmân leşkери (NA/104), nefis leşkери (NA/109), çeri (NA/102, MN/352, 359), şeytan çerisi (İM/17), aklın çerisi (NA/108), sipâh (MU/205), süvâr (MN/352), cünd (M/350), cünd-i Hak (İM/17) gibi kelime ve terkiplerle bazan Allâh yolunda gazâ, bazan nefis ve şeytanla savaş halinde olan mümin, bazan da şehâdet, şehîdlik mertebesi ve aşktan ölenin şehîd olacağı hakkındaki birçok mevzû, genellikle benzetmelerle çeşitli tasavvurlar içinde söz konusu edilmiştir. Yukarıda zikredilenlerin hemen hepsi teşbih unsuru oldukları şeylerle alâkalı bahislerde ele alınmıştır. Bu itibârla, burada, savaş âletleri, kesici, delici ve koruyucu âletler kısaca verilecektir.

Bıçak: Bıçak zâtî tecellînin izâh edildiği kısımda bir misâl içinde anılır (MU/208-10):

Ol mişâl bu ki elüñe iy dede
Bir bıçak alsañ dañı şoksañ oda MU/207

Hançer: Bir beyitte Azrâîl "yüreklere hançer vuran" olarak vasıflandırılmıştır:

Oldur ahî beni senden ayıran
Yüregüñi dürlü hançerle uran VN/549

Harbe, sünü: Süngü veya mil mânasındaki harbe de, Azrâîl'in tavsifinde "harbesine halk-ı dünyâyı dizen" şeklinde geçmektedir (VN/541). Süngü ise bilinen savaş aleti anlamıyla gazâ ile alakalı olarak zikredilmiştir (MU/1742).

Kalkan: Koruyucu bir savaş aleti olan kalkan, şeytanın müminin imanını alma kasdına karşılık Hakk'ın nazarı ve cehennem ateşine perde olan oruç için benzetilendir(MU/906, MN/1305).

Kılıç (Seyf): Vası ve fûrkat kılıca benzetilmiştir. (VN/282):

Baňa vaşluñ kılıcın urmaz iseñ
Fûrkatüñ yudar beni hem-çü neheng MN/1692

Allâh yolunda kılıç sallamanın fazîleti ve cennette bu yolda şehid olanların ahvâli söz konusu edilir(MU/1742, 1747). Ârif, cemâatle namaz kılmanın fazîleti bahsinde, cemâatle namazı özürsüz terkedenin âsim sayıldığı ve katlinin vâcip olduğunu belirtir (MN/908).

Ayrıca kılıç Hz.Peygamber'in bir mucizesine işâretle, kadîbi (bastonu) için benzetilen olarak tesbit edilmiştir. Mekke fethinden sonra Kâbe'deki putlara kadîbiyle dokunmuş, "seyf-i bürrân (keskin kılıç)" haline gelen kadîble hepsi parçalanmıştır:

Hem kadîbi seyf-i bürrân olısar
Süciyi şeksüz harâm ol kılısar VN/1167

Külünk: Sivri ve uzun demirli taşçı kazması külünk, Hz.Muhammed'in taştan nûr çıkarma mucizesine işaretle geçer:

Urđı bir taşā külünk ol çıkdı nūr
Gördi ümmet irecek yiri i şāb MN/1

Ok(Hadeng, Sehm): Ok; müminin yay gibi eğri olan nef-sinden çıkan kelime-i şehâdet(MN/638-39), Hz.Peygamber(NA/8), mümin (NA/14), hicr (VN/429) ve ömür için benzetilen olarak tesbit edilmiştir(MU/1942).

Ok ile yapılan ma'sûk oku (NA/10), agulu ok(VN/1335),

hicr oku, ömr oku, şeytan oku(MU/905) gibi terkebiler, okun ne gibi tasavvurlar içinde kullanıldığını göstermektedir.

Terkeş: Ârif, Vefâtü'n-Nebî'yi içi ağulu ok dolu bir terkeşe benzetir ve bu oklarla ümmet yüreğini hedef aldığını belirtir:

Uşda kıldum bunu bir terkeş i yār
Ağulu ok içi tolu āşikār VN/1335

Ayrıca terkeş, boşa geçen ömür için benzetilen olarak geçer:

Ata ata terkeşini boş kodı
Lîk murg-ı cān eline girmedi MU/1937

Yay(kemān, Kavseyn): Eğri olmakla birlikte kendisinden sadır olan okun doğruluğuna binâen, çeşitli tasavvurlarla ele alınmıştır.

Hz.Peygamber, ok gibi ma'şûk (Ahad) deryasına atılarak kendini "ma'şûk yasına" feda etmiştir(NA/8-9).

"şer' yası" terkihiyle şerf'at için benzetilen olan yay, yine şekli dolayısıyla Resûl aşığının ayrılıktan, ayrılık okundan bükülen boyudur(VN/ 836):

Ḳaddüm uş büküldi oldı çün kemān
Çünkü hicrāndan yidi oklar bu cān VN/642

Hz.Peygamber' **M**irâc gecesi neden "Kabe kavseyn" denip de "kadr-i sehmeyn" denmediği hakkında iki yorum vardır. Şâire göre bir sebebi Araplar'ın adetleriyle ilgilidir. Araplar'dan bir bey, kendisine birini yakın kılmak isterse çadırını iki yay mikdarı mesafeyle kurdurmuş. İkinci sebebi ise, yayın eğrilebildiği nisbette kıymetli olup oku hedefe hemen ulaştıracağıdır(MN/628-30,633-34).

ç. İ n s a n

İncelediğimiz eserlerde insan, doğumdan ölüme her safhada söz konusu edilmiştir. Genel olarak mevzû, insân-ı kâmil ve insanın âlemin nüshası olması hasebiyle çeşitli tasavvurlar içinde ele alınmıştır. Zirâ yaratılış ve mah-lûkât söz konusu olunca, insan ana unsurdur. Özellikle Nüsha-ı Âlem ve Şerhü'l-Âdem'de insanın âlemin bir nüsha-sı olduğu, onunla ilgili her şeyin kâinattaki mukabilleri gösterilerek izah edilmiştir.

İnsan yaratılışın en son ve mütekâmil mertebesi olduğuna göre, bütün âlem insanda gizlidir. İnsan, nutfedden (MU/1532-33) başlayarak, alak, sûret-i lahm ve neticede insan şeklini alır(MU/1534-35). Kâmil olan vücut için men-zillerin seyri kolaydır. İnsan suretine gelinceye kadar yolda hiç eğlenmez. Kâmil değilse gah su, gah hava sûretini alır. Bazan tekrar döner su şeklini tutar. Bazan da ot veya hayvan sûretini alır. Hayvandantekrar ot sûretine döner ve böylece insana erişinceye kadar yollarda eğlenir durur. Dün-yâ, bu gibiler için, mertebe katedip maksûduna ulaşmayı engelleyen bir örtü olur(MU/1550-60). İnsanın bu mertebeleri yolda eğlenmeden katedip, örtüyü kaldırması için bir şeyhe bağlanması ve şeyh önünde fânî olması gerekir(MU/1984). O zaman nutfe bile olsan ten şeklini alırsın;

Yâhu nuṭfeysen dutasın şekl-i ten
Yâhu kan isen olasın hoş leben MU/1991

Nasıl rahim içinde nutfe fânî olmadan gönül alıcı bir güzel, yani insan şeklini almıyorsa ve tohum toprakta fenâ bulmadan ağaç haline gelmiyorsa, insanın da mertebe kazanması için yokluk Burak'ına süvâr olması senliğinden geçmesi lazımdır.Çünkü asıl varlık yokluktadır:(M/76-78):

Çünkü senlikden geçesin merd-vâr
Olasın yokluk Burâk'ına süvâr M/71

Bütün mahlûkât Cenab-ı Hakk'ın bir işâretiyle kade-
me kademe vücuda getirilmiştir. Bu vücûd mertebelerinin en
sonuncusu ve mütekâmil olanı insan, insan-ı kâmilidir. Di-
ğerleri de sırasıyla; ateş, yel(hava), su, toprak, kürevî
şekil, nebât ve hayvandır(M/8). Allah, insana konuşma hassa-
sı, hayvana his vermiştir(M/15). Bazıları **dünyanın** bâkî olduğu-
nu, insanın bedenden bedene geçerek hayatiyetini sürdürdü-
ğünü söylemişlerdir. Bunlar insanın, sâlih ise insan şek-
linde, tâlih ise hayvan şeklinde hayatına tekrar devam edece-
ğine inanarak yoldan çıkmışlardır(NA/28,30-31).

İnsan; kâlib-ı insan (MU/73,75), kişi (MU/768,958),
âdem (MU/817), âdem oğlu(VN/875, 932), âdemî(MU/2045), beşer
(MU/375), insanlık; beşeriyet (MN/1233), âdemîlik (MU/1898)
gibi kelimelerle karşılanmıştır.

şâir, Mevliâ'de, Mürşidü'l-'Ubbâd ve Nüsha-ı
Âlem için şöyle der:

Anı insân 'cayn-ı insân gibi bil
Lâcirem insân 'caynum oldı bil M/83

Mesnevîlerde genel olarak insanı karşılayan yukarı-
daki kelimeler yanında; ricâl, er, erkek, ced, ata, ebbet,
karı, avret, ana, zevce, çift, , ehl ü iyâl, hatun, karın-
daş, kardaş, evlâd, oğul, oğlan, kız, sabî, pâre-i rûh, sıbt,
pîr, şeyh(yaşlı), yigit, cüvân, şâb,ahî gibi akrabalık, cinsi-
yet ve insanın içtimâî hayattaki yeri ve fonksiyonu ile ilgili
kelimeler de çokça tesbit edilmiştir.

Bunlar dışında insana ait uzuvlar, çeşitli benzet-
meler ve tasavvurlar içinde söz konusu edilmişlerdir.

İnsana Ait Uzuvar ve İlgili Hususlar

Ârif, yerde gökte her ne varsa hepsinin insanda bir misali olduğunu söyleyerek, Nüsha-ı Âlem ve Şerhü'l-Âdem'de bunları sırasıyla verir. Eserin amacı da insanın âlemin nüshası olduğunu ortaya koymaktır.

İnsanın gökteki misâlleri şöyle sıralanır: Cenâb-ı Hak, yedi göğe mukabil insanda, yedi uzv; yedi seyyâreye karşılık yedi hasse, on iki burca karşılık ise on iki delik yaratmıştır:

Hak muṭabbak yidi gök düzdi laṭîf
Sende yidi 'uzv yaratdı şerîf NA/44

Var yidi seyyâre göklerde i cân
Sende vardur yidi ḥaṣṣe iy cüvân NA/156

Gökde düzdi on iki burc ol Ḳadîm
Sende on iki delük düzdi muḳîm

İki ḳulak delügidür iki göz
İki burun delügidür bir ağız

İki bici delügi bir de göbek
İki şu yolu delügi dutma şek NA/45-47

Uzuvar dışında, his ve idrak ile ilgili misâlleri de verir. Meselâ; Arş kalbe, Kürsî himmete, Kalem hemme, Levh fikre mukabildir(NA/61). Ârif feleklerde ne varsa bunların insandaki misâllerini sıralamaya devam eder: Gökte cennet ve hürîlere karşılık insanda, şâdîlik ve cennetten de üstün hoş mânâlar (NA/89,90), cehenneme karşılık ise gussa vardır(NA/91). Göklerde ibâdetle ve zikirle meşgul sayısız meleklerle mukabil insanda kıllar bulunmaktadır(NA/97). İnsanda sürekli ceng halinde olan iyi ve kötü fikirler, melek ve şeytan sûretleridir(NA/110). Kişi kendindeki kötü fikirleri yok ederse vücudu, âsumân misâli meleklerin makamı olur(NA/111-12). Beden her kapısı bir bağa açılan beş

kapılı bir köşktür. Köşkteki sultan ise candır. İnsandaki karşılığı da, . işitmek, görmek, kokmak, tatmak ve tutmak duyusudur(NA/123-33).

Gökte ay, güneş ve yıldızlara mukabil, insanda, gönülde îmân, dilde şehâdet ve diğer uzuvlardaki tâat nuru vardır.Seyyârelere karşılık,işitme,görme,koklama, dokunma,hıfzeme, düşünme ve tat alma duyuları mevcuttur(NA/146-57). Mizâc sağlamlığı ve zayıflığı, gökte eserleri aşıkâr kendileri gizli iki ukdeye mukabildir (NA/158-60).Gussa bulut, yağmur göz yaşı, şimşek gülmek, gök gürültüsü yüksek sesle çağırarak, yel nefestir(NA/183-85). Sağ yan güney, sol yan da kuzeye karşılıktır(NA/187). Cömertlik cennet safâsı, cimrilik ise kuru buluta benzer(NA/188-89).

Gökten başka yerde bulunan her şeyin de bir örneği insanda mevcuttur: Vücut sahil, kemikler dağ,içindeki ilik ise madendir(NA/213-14). Damarlar ırmak gibidir(NA/186, 215). Et toprağa, katı gönül taşa, kıllar nebâta, yüz maşrığa, arka ve sırt magribe, uyku ölüme, uyanıklık ise hayata mukabildir(NA/216-20). Gece mezar, gündüz kıyâmet kopması, kızmak ateş, sabretmek ise Sırat'ı görmek gibidir(NA/221-22). Tükürük tatlı su, sümük acı su, âsîlerin gözlerinden dökülen göz yaşları ise deniz suyuna benzer(NA/224-25).

Ârif, bunlar dışında insan ömrünü bir gün ve bir yıl şeklinde ele alarak şöyle der: Güneş doğması anadan doğmak, kuşluğa kadar sabîlik, öyleye değin yigitlik, ikindiye kadar kırgıllık, akşama dek yaşlılık ve güneşin batması ise ölmektir(NA/166-68). Güzellik bahâr, yigitlik yaz, kırgıllık güz, kocalık ise sert kış olarak ifade edilmiştir(NA/234-36).

Uzuvlar, Nüşa-ı Âlem ve Şerhü'l-Âdem'deki bu hususlar dışında türlü tasavvurlar içinde anılmışlardır.

Ten (Cism, Kâlib, Beden, Vücûd, Gövde, Cesed): Ten canın mekânıdır. Can olmadan ten kuru bir kalıptan ibarettir. Ten ancak cana musahib olursa değer kazanır(MU/474). Cânsız tende hiçbir şey hâsıl olmaz. Bu itibarla gerçek er olan sûrette kalmamalıdır(MN/1134). Tenin ilâhî âleme seyr edebilmesi için canın nuruyla nurlanması ve tazelenmesi gerekir(. Bu ise bedeninin yakılıp sırf nûr kalmasıyla mümkündür(MU/361-62, 521).

Şâir, cân ve teni genellikle bir arada, çeşitli kıyas ve teşbihlerle ele almıştır(bkz.Cân).

Ten ile ilgili teşbihler:

Ten-Âsumân, Hilâl: Ten, meleklerin üzerinde seyrettiği gök yüzüne benzetilmiştir:

Bu tenüñ ola senüñ çün âsumân
Bî-felek anda melek ola revân NA/112

Resûlullâh'ın ayrılığına dayanamayan şairin teni o kadar incelmış ki hilâle dönmüştür:

Tenüm inceldi vü oldı çün hilal
Gıtdı şādî cânuma irdi melâl VN/431

Ten-Şehir, Savaş Alanı: Ten, insana ait menfi ve müsbet hususları içinde bulundurduğundan dolayı şehire ve savaş alanına benzetilmiştir. O, içinde îmân ve şeytan askerlerinin bulunduğu bir şehirdir:

Kıl nażar kim bu tenüñ bir şehrdür
İki leşker içi anuñ toludur NA/101

Ten şehrindeki bu askerler ise, iyi ve kötü fikirlerdir. İyi fikir îmân askeri, kötü fikirler ise şeytan askerleridir. Ten bunların sürekli savaş halinde olduğu bir yerdir(NA/103-04):

Dāyimā ceng ider ol iki çeri
Diñle işbu mañniyi iy yol eri NA/102

İnsan dayıma kötü fikirlerin ölmesi için çalışmalı, zirâ şeytan bu şehri ele geçirirse onu ateşe verir(NA/111,113).

Ten-Köşk, Taht: Ten canın mekanı olması hasebiyle can sultanının oturduğu köşke ve Hz.Süleyman'ın tahtına benzetilmiştir(NA/136):

İ^c tibār it kim bu ten bir köşkdür
Sultān olup cān içinde oturur NA/123

Ten-merkeb: Canın Cenāb-ı Hakk'a ulaşmasını sağlayacak olan bir vasıta, bir binektir:

Merkeb oldı bu beden kaṭralara
K'anuñ ile seyr idüp dosta ire MU/104

Ten-Kafes, Kap, Bardak, Sırça: Tenin kuşa benzetilen cana: kafes olduğu dile getirilmiştir. Can kuşu bu kafesten çıkarsa, kafes kuru kalır, boşalır:

çünkü çıkṣa cānı anuñ gevdeden
Ya^cnī kuş uça kuru kala beden MU/599

Ten can ile değer bulur. O cān miskine kaptır. Misk nasıl ceylanın göbeğinden çıkarıldığında bir müddet kokusu orada kalıyorsa, kāmil can da beden kabından ayrıldığında tende hoş koku ve izzet kalır:

Bu tenüñ çün misk-i cāna kap olur
Cān giderse kabı izzetde kalur MU/473

şâir, bedenleri, varlık denizinde yüzen çeşitli renk ve şekillerdeki bardaklara benzetir. Ancak renkleri ve şekilleri ayrı gibi görünse bile içlerindeki su, aynı denizin suyu-

dur. Deniz ebedîdir ve sürekli dalgalanmaktadır. Yani Cenâb-ı Hak devamlı "halk-ı cedîd" üzeredir(Kâf,L/15).
Bu dalgalanma esnasında kırılan bardakların yerine hemen bir başkası gelir(MU/1268-1279).

Beden Allâh'ın bir olan nurunu çeşitli renklerde gösteren sırçaya benzetilmiştir:

Bu beden sırçaları çün dürlüdür
Nūr-ı Hakk'ı gör ki dürlü gösterür MU/687

Ten-Sâhil: Ten sâhildir:

Ten çü sâhil düşdi ol bahre 'azîz
Bir mişâl düşdi tene kılğıl temîz NA/213

Ten-Bakır: Bakıra benzetilen tenin, aşk elçisi tarafından altına çevrildiği ifade edilir(MN/39):

Uş girü 'ışk ilçisi irdi revân
Eyledi bu ten bakırın zer-i kân MAN.III/1

Ten-Gıta,Nakş,Perde: (Beden, Cenâb-ı Hakk'ın sırrını, canı örten bir perde ve gıtâ (örtü)dür:

Kendü sırrına teni perd' eyledi
Gencini bil kim o vîrânda kodı MN/1321

Allâh, hazinesinin müflis eline geçmemesi için ten nakşını onun üzerine örtü yapmıştır:

Tâ ki ol gence irişmeye gedâ
Nakş-ı ten oldı o genc üzre gıtâ MN/1322

Ten-Secde-i Ser,Şehâdet Âlemi: Hz.Peygamber'in Mirâc'üda diğer peygamberlerle birlikte kıldığı namazdaki secde, can secdesi, diğer Müslümanlar'ın namazındaki secde ise secde-i ser olarak adlandırılmış ve bu secde tene benzetilmiştir(MN/1133). Ayrıca şehâdet âlemi de tene teşbih edilmiştir(MN/1657).

Can(Rûh): Can cismi yaşatan temel unsur, ilâhî nefestir. Cânların aslı Hz.Muhammed'in cânı, nûr-ı Muhammedî'dir. Cisimlerin aslı ise Hz.Âdem'dir. Hz.Peygamber Ebû'l-Ervâh, Hz.Âdem ise Ebû'l-Beşer'dir.

Genellikle ten ile birlikte anılan canın hükmüne, kulluk etmesi için Cenâb-ı Hak, ten şehrini mekân olarak vermiştir(NA/114). O cisme muhtac değildir. Aksine cisim cana muhtacdır. Canı cisme muhtac eyleyenler, yani tenâsuhu savunanların cennet kokusu alamayacakları ifade edilir(MU/1877-79). Ten ölümlüdür, ancak can bakîdir. Zerrenin güneşe, katrenin denize meyli gibi, aslına mâyildir ve mutlaka aslına döner. Bu sebeple bu dünyada eziyet çekmektense kalıbı terk edip, sırf can kalarak bekaya ulaşılmalıdır(VN/100,01,358). Hz.Peygamber, kalıptan geçip, onu yakıp can gibi sırf nûr haline getirdiği için bedeniyle "Kabe kavseyn" makamına ulaşmıştır(MU/365,MN/677). Neticede ruhunu da "Kabe kavseyn"de bırakarak sırrı ile "Ev ednâ"ya varmıştır(MN/679).

Allâh, rûha rahmet ve kerâmet; nefse nimet ve marifet vermiştir(MU/1546). Can ve ten Cenâb-ı Hakk'ın kokusuyla mesttir. Eğer can bu kokuyu alamazsa dünya pisliğine bulaşır ve cehennem ateşiyle dolar(MU/554-56). Can ve ten birbirini seven iki dosttur(VN/1236). Ancak canın nûru bedene ulaşmazsa harâb olan bedenin onarılması mümkün değildir(bkz.Ten).

Bunlar dışında "cân, cânın canı, cânlar cânı" gibi kelime ve terkiplerle Hz.Peygamber'e; "i cân, iy cân" şekillerinde de okuyucuya hitab edildiğini görmekteyiz.

Can ile ilgili deyimler ise şunlardır: Can u ciğer dağlamak, canı çıkmak, can boğazına gelmek, yoluna can u baş fedâ eylemek, candan sevmek, canına kıymak, canın göz açması, can u ten erimek, can kulağı ile dinlemek(bkz.Ata Sözleri ve Deyimler).

Can ile alâkalı teşbihleri şöyle sıralayabiliriz:

Cân- Hz.Süleyman,Sultan: Cân âlem sarayının sultanıdır. Cenâb-ı Hak bu sarayı can sultanı için yaratmıştır:

Uş sarâyı bezedüm sultân için
şekkerin şerbet getürdüm cân için NA/317

Ten köşke ve tahta benzetilirken, canın da bu köşk içinden âlemi temâşâ ettiği, Süleymân gibi tahtıyla dünyayı dolaştığı ifade edilir(NA/123,126,135-38).

Cân-Milk: Milk-i cân ve cân milki terkipleriyle, ebedî âlem ve şehâdet âlemi, yanî dünya için kullanıldığını görüyoruz. Hz.Peygamber urûcu esnasında, süslü bir kadın kılığında karşısına çıkan dünyaya nazar etmediği için "cân milki"nden Beytü'l-Mukaddes'e güzer kılmıştır:

Her kim anuñ taşına kıldı nazar
Bil kim ol cân milkine kıldı güzer

Pes Resûl taşına kılmadı nazar
Kıldı ol Beytü'l-Mukaddes'e güzer MN/141-42

Hak güneşinden kime nur ulaşırsa, o kişiye "milk-i cân"dan bekâ âlemine kapı açılıp fenâdan kurtulacak ve ebediyen can mülküne padişah olacaktır(MN/1362):

Çün bekâ bulduñ dañı irmez fenâ
Pâdişâh olduñ ebed milk-i cânâ MU/639

Cân-Misk: Misk, kokusunun güzelliğinden dolayı can için benzetilen olmuş, güzel amellerle canın misk gibi kokacağı ifade edilmiştir(MU/550):

Bu tenüñ çün misk-i cânâ kap olur
Cân giderse kabı izzetde kalur MU/473

Cân-Kuş, Bülbül, Hümâ, Kumrî, Tâvûs, Tûtî: Can mertebe katettikçe değer kazanır. Onun aslında mekanı göklerdir. Beden kafesinde tutsak olan canın, oradan kurtulması kuşun kafesten uçmasına benzetilmiştir(MU/599):

Diñle imdi ol Resûl-i mu^cteber
Cânı kuşu nicesi pervâz ider VN/635

Can kuşu, dosta (Hakk'a) ulaştıracak bir vasıtaadır.Onu kafesten kaçırsan dosta ermek mümkün olmaz(MU/1825).

Hakk'ı isteyen kişi evliyâya inanmalı, bir veli-ye yoldaş olmalıdır. Veli onun maksuduna çabuk ulaşmasını sağlayabilir ve canı aslan avlayan bir kuş gibi olabilir: (MN/1335-37):

Pes ki cān kuşıyla aslan alasin
 Ālem içre Rüstem-i Zāl olasin MN/1338

Bülbül ile can arasında bağ kurularak, canın ten kafesinde, gülistanına, asıl vatanına iştihakla sürekli âvâz eden bülbüle benzetildiğini tesbit ediyoruz:

Girü bülbül gülsitānın aḥdī uş
 Bu kafesden dürlü âvâz itdi hoş MU/1830

Aşağıdaki beyitte de canın tütüye benzetildiğini görmekteyiz(MU/1498):

Tütü-i cān girü pervâz eyledi
 Ol şeker yimege āgâz eyledi NA/209

Ayrıca can, benzeri tasavvurlar içinde; hümâ, kumrî ve tāvûsa benzetilmiştir(MU/1497, MN/86,87,835, MAN.VI/1).

Cān-gülistān(gülzâr): Can gülzâra benzetilerek bülbülün orayı mekân ettiği ve can sırlarını söyleyeceği dile getirilir:

Bülbüli görüñ ki cān gülzârını
 Menzil idüp diye cān esrârını MU/1966

Yine can, "cān gülistānı" şeklinde, Mirâcü'n-Nebî'nin sūrî Mirâc kısmı için benzetilen olmuştur(MN/1242).

Cān-Sır,Genc(Hazine): Cenâb-ı Hakk'ın insanda sakladığı sırrı, hazinesidir. Allâh onu gedâlardan ve müflislerden korumak için teni, üzerine perde eylemiştir(MN/1321-22, MAN.III/3):

Diñlegil cān haznesinden bir güher
 Uşda geldi dilüme iy mu^cteber MU/1976

Cān-Katre: Can, beden merkebiyle aslına ulaşmaya çalışan katre dir. Aslı ise vahdet denizidir(MU/104).

Akıl(Ög,Hûş): İlk akıla aynı zamanda Kalem de denmektedir(M/5). Kâinattaki bütün varlıklar Akıl-ı Kül ve Nefs-i Kül'den yaratılmışlardır.

Akıl mücerret bir varlıktır ve sûreti yoktur(MN/1557). Ârif, akılı genellikle nefis ile birlikte mukayese içinde ele almış ve nefse karşı akılı savunmuş, ancak aklın Hakk'ı ve bâ-tını idrâkte âciz kaldığını dile getirmiştir(MU/365,508). O hakikati anlamakta aciz olduğundan, buna vakıf olsa bile Hakk'ın tecellisi karşısında hayran kalır(MU/942). Akıl ancak Allâh'ın lutuf ve ihsanı ile bilgilendirilebilir. Onu marifet suyuyla yıkayan Cenâb-ı Hak'tır(MU/813).

Âlem, mutlak varlık olan Hakk(Vücûd)ın akilî hareketi neticesinde vücûd bulmuştur(MU/1613). Aklın Hakk'ı görebilmesi için kulun önündeki perdelerin açılması gerekir. Bu husûsun dil ile beyanı mümkün değildir. Zaten aklın da tek başına o yöne gidebilecek gücü ve cesareti yoktur(MU/1307-09). Sırf akılla bâtin anlaşılabilir(MN/289).

Cebrâîl akılı temsil eder. Bu yüzden Mirâc gecesinde ancak Sidre'ye kadar Hz.Peygamber'e eşlik edebilmiştir. Hakk'ın nûru ile yanacağı için öteye geçememiştir(MU/385).

Yaradılmışlar içinde en üstün akıl Hz.Muhammed'in aklıdır ve O, âlemdaki diğer akılların bilmediği birçok şeyi bilmeye muktedir(MN/116).

Akıl sürekli Hakk'a kulluk ve ibadet peşinde olmasına rağmen, nefis zevk etmeyi düşünür:

°Akıl° fikr eyler Hakk'a kulluk ide
Nefs fikr eyler ki dâyim zevk ide NA/106

Burada aklın Hakk'a kulluk fikrinde olmasıyla, ibâdetin akıllıya farz kılındığına işaret edilmiştir.

Şâir, Mi'râcû'n-Nebî'nin akilî değil nakilî olduğundan bahisle akla uyanın hataya düşeceğini dile getirir(MN/514).

Ayrıca akıl, akıllı gitmek, aklını almak, akla sığmamak, akıllı(öğü) başından gitmek, akla sığmaz söz yakıştırmak gibi deyimlerde de tesbit edilmiştir(bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Akıl ile ilgili teşbihler:

Akl -Kuş,Doğan: Genellikle istiâre ile akıl kuşa benzetilmiş ve akıl kuşunun Hak mülkünde pervâz edemeyeceği dile getirilmiştir. Eğer akıl bu mülkte seyretmeye kalksa helâk olur (MN/616):

‘Akl orada bāl ü perrin yandurur
Nefs varursa özini göyündürür MU/385

O, mânâ kekligini avlamaya çalışan bir doğandır:

‘Akl toğanını turrâca şalam
Ma‘nî kekligin saña şayd eyleyem NA/100

Akl -îmân,Bey: îmâna benzetilen aklın, şeytana teşbih edilen nefis ile sürekli savaş halinde bulunduğu, insanda iyi fikirlerin beyinin "akl-ı güzîn", kötü fikirlerin beyinin ise "nefs-i la'în" olduğu ifade edilir(NA/101-02,105).

Akl-Bâğ,Ağaç: Bir beyitte şâir muhatabına hitaben söyleyecekleri ile bağa benzettiği akıllı bezeyeceğini bildirir(M/148).

Aşağıdaki beyitte ise akıl ağaca benzetilerek, canın ondan meyveler yediği dile getirilmiştir:

‘Akluñ ağacı açılmış uş senüñ
Dürlü yimişler yir andan bil cānuñ NA/218

Akl- Ev: Ârif, muhatabının aklına ve teşbih ederek, onu anlatacakları ile mamûr hale getireceğini, nurlarla bezeyeceğini söyler (MU/1265):

‘Akluñ evini yapup ma‘mür idem
Nakş-ı nūrānî ile mesrūr idem MU/700

Nefs: Nefis esasında birdir ve Allâh'ın insana üflediği ruhtur. İtibârî olarak derecelere ayrılan nefsin bu dereceleri ruhun bulunduğu halleri gösterir. Beşi Kur'ân-ı Kerîm'de de geçen bu mertebeler, sûflerin de eklemeleriyle ye-diye çıkarılmıştır. Bunlar sırasıyla;nefs-i emmâre(Yûsuf,XII/53), nefs-i levvâme(Kıyâme,LXXV/2), nefs-i mülheme(sonradan eklenen), nefs-i mutma'inne(Fecr,LXXXIX/27),nefs-i zekiyye(sonradan eklenen),nefs-i râziyye ve nefs-i marziyyedir(Fecr,LXXXIX/28).

Allâh kulda üç nesne yaratmıştır. Kalb, rûh ve nefis (MU/1546). Rûha rahmet ve kerâmet (MN/683), nefse ise nimet ve marifet verilmiştir(MN/682). Hz.Peygamber Mirâc gecesinde nefisini göklerde, kalbini Sidre'de bırakıp, rûhu ile "Kabe kavseyn"e ulaşmış ve sırrı ile "Ev ednâ"ya varmıştır(MN/676-79).

Bütün nefislerin kaynağı nefs-i külliyedir. Bu nefisler nefsi külliyeye göre bir katre mesabesinde(MN/1436).

İnsan sürekli nefsi ile gazâ halindedir. Nefse karşı yapılan bu gazâ en büyük cihaddır. Kulun nefsi ile yaptığı bu savaşta başarılı olması için Allâh'ın yardımı gereklidir. İnsan sürekli savaş halinde olmakla beraber, Hak'tan yardım dilemeli ki nefis dize gelsin:

Bil ğazâsı kâfirün aşğar durur
Nefse itmeklik ğazâ ekber durur MU/1810

Lîk Hakk'a zârî itgil dün ü gün
Tâ ki nefsüni senün ide zebün MU/1812

İnsanda nefis ölünce sırf can(rûh)kalır. Böylece kişi gökleri geçip dostu bulur(MU/1815). Cehennem zehirini içmeden önce nefis öldürülmeli ki neticede kurtuluş mümkün olsun:

Nefsün üzre şimdiden sağ şaguyı
Tâmudan içmezden öndin aguyı MN/980

Nefsin bütün arzusu dünyadır. Her zaman zevk peşindedir(MU/1646,NA/106). Oysa onun için dirlik; derd, sıkıntı ve ölümdür(MN/1352). Kişinin Allâh'ı bulması ve Ona ulaşması için nefisine hâkim olması ve onu kul etmesi gerekir. Bu ise çile ve riyâzetle mümkündür(MU/928; bkz. Akıl)

Nefis, hep menfî teşbihlerle söz konusu edilmiş ve çoğunlukla akıl ile birlikte mukayeseli olarak ele alınmıştır.

Nefis ile ilgili benzetmeler:

Nefs-Şeytan, Haramî:Lain: Nefis şeytana benzetilmiş, hattâ şeytandan da büyük düşman kabul edilmiştir. Zirâ şeytan Allâh'a sığınmakla gidebilir. Ancak nefis insandan hiç ayrılmaz ve sürekli fitne çıkarır(MU/912-13).

İnsanda Hakk'a gitmeyi engelleyen iki haramî vardır. Bunlardan biri şeytan biri ise nefistir (MU/898). İnsandaki kötü fikirlerin beyi olduğu belirtilerek "nefs-i la'în" şeklinde vasıflandırılmıştır:

Bil eyü fikrũn begi ʿaql-ı güzĩn
Ol yavuz fikrũn begi nefis-i la'ĩn NA/105

Nefs-Yılan: İstiâreyle nefis yılanı benzetilmiş ve la'l ve cevher dolu hazineyi görmek isteyen kişinin onun başını kesmesi öğütlenmiştir:

Çünkü nefsũn başını sen urasın
Hazne-i la'l ü cevâhir göresin MU/1813

Nefs-Tutı: Nefis eve benzetilen beden içinde bulunan ve boynunda ölüm tavkı takılmış bir esirdir:

Zĩre nefsũn tutıdur ol evde bil
Uş ölüm boynuña binmiş iy zelĩl MN/994

Nefs-Yay: Müminin nefsinden çıkan kelime-i şehâdetin ok gibi olduğundan bahisle nefsin yaya benzetildiğini görüyoruz. Nefs yay gibi eğridir, ancak ondan sadır olan ise doğrudur. Bu sebeple nefsin eğriliği gider ve aziz olabilir(MN/638-40).

Nefs-Dağ: Nefs dağdır. Ona göre insan ise bir çöp mesabesinde. Dağa karşı çöpün tek başına galip gelmesi muhaldir. Bu itibarla Allâh'tan yardım dilenmeli ki nefis tutsak edilsin (MU/1812):

Ṭağa beñzer nefis sen çöpsin i yâr
Nice ceng idesin anuñl' iy cüvân MU/1811

Gönül (Cenân, Dil, Fu'âd, Kalb): Gönül Allâh'ı sıfatlarıyla bilmenin mahallidir ve cismanî kalb içindedir.

Ârif'in cenân, dil, fu'âd ve kalb kelimeleriyle karşıladığı gönül, Hak nazargahıdır (MU/1435-37). Bu sebeple insanda şeytanın giremediği tek yerdir. Cenâb-ı Hak'ın gönle muhabbet ihsan ettiği, marifetin yeri olduğu ve Hz. Peygamber'in gönlünün şefkatten yaratıldığı dile getirilir (MN/44, 68, 683, M/18, MU/1730, NA/93). Gönül îmân ile doldurulduğunda kişi cennete yol bulur (MN/636). Eğer bir kişinin gönlü kilitliyse onu Hak'tan başkası açamaz (MN/1206).

Muhtelif benzetmelerle söz konusu edilen gönül ile ilgili çokça deyim tesbit edilmiştir: Gönül yumak, gönüle düşmek, gönül bağlamak, gönül vermek, gönül kesmek, gönle dolmak, gönülden şekki gidermek, gönlü istemek, gönül hoş eylemek, gönül açmak (bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Gönül ile ilgili teşbihler:

Gönül-Arşullâh: "Yere göğe sığmadım, ancak mümin kulumun kalbine sığdım" (Keşfü'l-Hafâ, C. II, h. nu: 2256) ve "Müminin kalbi Allâh'ın Arşıdır" gibi hadis olarak bildirilen tasavvufî sözlere binaen gönül Arş'a benzetilmiştir:

Mü'minüñ gönli o 'Arşu'llâh imiş
Bil yakîn aña tolan Allâh imiş MU/1261

Müminin kalbi Arş'a benzetilmekle kalmamış, Arş'tan da yüce olduğu dile getirilmiştir. Zirâ Arş'a melekler, kalbe ise Hak nazar eder (NA/62, 63). Yukarıdaki sözün delâletiyle gönlün Arş'tan da geniş olduğu belirtilmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak Arş'a sığmamış, müminin kalbine sığmıştır:

'Arifüñ gönline çün sığdı kadîm
Hâdiş nice toysar iy hakîm NA/75

Gönül-Kâbe: Gönül Kâbe'ye benzetilerek tavaf edilmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Ancak Kâbe'yi tavaf etmek gövde haccı, hacc-ı asgar; gönül tavaf etmek ise gönül haccı, hacc-ı ekberdir(MU/1734, NA/79,81). Gönül tavaf etmek Kâbe'yi tavaftan yeğdir(MU/1727,1731). Kâbe'yi yapan Halilullâh, gönlü yapan ise Allâh'tır. Kâbe Arş'a, Ârifin kalbi Arş'ın Rabbi'ne asılıdır. Ona halk gönüle ise Hak nazar eder(MU/1728,NA/80):

Ka'be'ye halkdur kılan dāyim nazar
 'Ârifün gönline Hakk iy mu' teber MU/1729

Gönül-Gözü(Ayna): Gönül, Hak nazargahı ve Hakk'ın tecellî edeceği yer olması hasebiyle aynaya teşbih edilerek, onda her an Hakk'ın görünebilmesi için pâk olması gerekliliğine dikkat çekilmiştir(MU/867,MN/115,680). Bu aynanın temizlenmesi, tozlardan ve kötülüklerden arındırılması için güzel amellerle, riyazet ve perhizle meşgûl olmak gerekir(MU/895). Çirkinlik aynada değil, aynaya akseden sûretlerdedir. Gönül aynası temiz ise onda görünen sûretler de güzel olacaktır(MN/1106-15):

Sendedür çirkinlik ü hübluk kamu
 Āyine ol ikiden pāk iy 'amū MN/1116

Gönül gözgüsünün tozla dolduğundan bahisle Ârif, Hz.Peygamber'den visâl saykalı ile temizlemesini isterken okuyucunun da gönül aynasını söyleyecekleri ile pâk edeceğini şöyle dile getirir(MN/1690):

Bāğ-ı 'akluñ bezeyeyin reng reng
 Tā ki gönülün gözgüsünden gide jeng M/148

Gönül-Levha: O, içinde iyi ve kötü fikirlerin nakşedildiği bir levhadır(NA/84):

Qıl tefekkür kim gönül bir levh durur
Her ne fikr itseñ orada nakş olur NA/82

Gönül-Sadef: Gönül mânâ incileri ile dolu bir sadef-tir:

Ol deñiz incüleridür ma'nî nuş
Bu şadef gönlüm leb-â-leb tıldı hoş MN/84

Gönül-Hazîne: Hakk'ın hazînesi olduğu ifade edilen gön-lü iyi korumayıp şeytana verenler ölü sayılır(MU/2024):

Gönül çü Hakk'uñ hazînes' oldı
Şeytāna virenler anı öldi İM/18

Gönül-Tercüman-ı Hak: Gönül Hak'tan gelenleri dile aktaran bir tercümandır:

Çün gönül Hakk'dan alur dile virür
Lâciirem ol tercümān-ı Hakk durur M/95

Gönül-Bağ,Gül,Gonca: Şâir, bağa benzettiği gönülü saf mül ile sulayacağını, gülistanda taze güller bitireceğini söy-ler:

Gülsitānuñda bitürem tāze gül
Şuvaram gönül bāğına şāfī mül MU/201

Gönül bir güldür. Arif bu güle katreler saçarak akıl, can ve teni tazalayacaktır(MU/5). Ayrıca, Hz.Peygamber'in firakkadehinden içmiş ve bunda dolayı da gönlü gonca gibi teng olmuştur:

Çünkü içmişem firākuñdan kadeh
Pes ki gönlüm gonca gibi oldı teng MN/1689

Gönül-Bahr(Deryâ),Nâvdân: Gönül, içinde inci ve cevherler dolu bir denize benzetilerek, cūşa geldiği ve halk üzeri-ne cevherler saçılacağından söz edilir(NA/59,MN/1621):

Yine uş itdi gönül deryāsı cūş
Şaçdı gevherlerini halk üzre hoş MU/58

Yine, gönül mânâ bahrinde bir nâvdâna teşbih edilmiştir:

Ma'ni baħr u dil çün oldı nâvdân
Baħr-i ma'ni dil ile olmaz beyân M/65

Gönül-Ev, Dükkân: Şâir gönül evinin ağzına kadar olduğunu ve dilinin de gönlündekileri boşaltmak için söze geldiğini bildirir:

Gönlüm evi çünki taldı leb-be-leb
Dil söze geldi taldı leb-be-leb M/63

Gönül, içinde türlü türlü değerli kumaşların bulunduğu bir dükkâna benzetilmiştir:

Uş gönül dükkânını açdum i yâr
Dürlü atlas dürlü dîbâ anda var NA/315

Gönül-Savaş Alanı: İçinde Hak ve şeytan askerlerinin sürekli ceng halinde bulunduğuna işâret edilerek gönül, istiare ile savaş alanına benzetilmiştir. İnsan şeytan çerisini gönlünden sürüp Hak askerini can u dilden sevmelidir:

Şeytân çerisini sür göñülden
Cünd-i Ĥak'ı sev bu cân u dilden İM/17

Gönül-Yıkuk: Gönül içinde hazîne bulunan bir viranedir. Ancak imâr edilirse gizli hazineye ulaşmak mümkün olur:

Ger yıkuk göñli 'imâret kılasın
Gizlü genci anda şeksüz bulasın NA/78

Gönül-Taş: Ârif katı gönlü taşa benzetir ve ayrıca Hz. Peygamber'in ölümüne mescidin taşları bile ağlarken gönlün nasıl olup da dayandığına şaşmaktadır(NA/216):

Mescidüñ taşları ağlardı 'ayân
Pes göñül nite taş ağlamaz i cân VN/514

Baş(Ser, Depe): Baş; deyimlerde, cehennem ve Arş'ın tasvirinde görülmektedir (bkz. Atasözleri ve Deyimler, Cehennem, Arş-Kürsî).

Bunlar dışında bir beyitte Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'in başını bereketden yarattığı dile getirilir:

Ḥaḡ bereketden yaratdı başını
Hem ḥayādan gözlerini bî-gümān M/41

Saç(Zülf, Bölük): Rengi ve şekli dolayısıyla söz konusu edilen saç, Ve'l-leyl (bkz. Âyetler), fitne, sünbül ve insanları dâra çekem ipe benzetilmiştir.

Hız. Peygamber'in saçı "Ve'l-leyl"dir(M/140). Cenâb-ı Hak hûrîlerin saçlarını karanfilden yaratmıştır. O kadar güzeldirler ki canın fitnesi olmuşlardır. Eğer onların saçlarından yer yüzüne bir kıl düşseydi cihan nûr ile dolardı (MN/1178 ;bkz. Hûrî, Gılmân , Vildân):

Şaçını itmiş karanfülden anuñ
Anuñ için fitnesi olmuş cânuñ MU/1177

Saç şekli dolayısıyla sünbüle benzetilmiştir(MU/723). Ayrıca, dünya kadına teşbih edilirken, onun niceleri zülfüne astığı dile getirilir(MN/137).

Beyin(dimâğ): Kıyâmet ve cehennem tasvirlerinde yer almaktadır.

Şâir, kıyâmet gününde ısıdan gövdelerin kararıp, beyinlerin kaynayacağını ve cehennemde bir bölük insanın beyinin zebanîlerin tepelerine vurmalarından dolayı ırmak olup akacağını söyler(MAN.V/5, MN/881).

Yüz (Dîdâr, Cemâl, Tal'at, Süret, Beniz, Rûy): Cenâb-ı Hakk'ın gökteki yedi seyyâreye karşılık insanda yarattığı yedi uzv-dan biri olan yüz, maşruk mukabilidir(NA/44,219). Gökteki misâli ise kamerdir(NA/261).

Yüz; kamer, süpürge bedr-i ay, nergis, yol, ve'd-duhâ gibi teşbihlerle çeşitli tasavvurlar içinde anılmıştır.

Cennete yaraşan yüzün vasfı bedr-i aydır(MU/579). O, Hak yolunda süpürge, Hak için dökülen göz yaşlarının dosta varmasına vesile olacak yoldur(MU/401,785). Yüzünü güzelleştiren Hak katında Sıddık olur, çirkinleştiren ise mümin iken mürted olur(MN/1184-85). Dünyada en güzel şey benî Âdem yüzüdür(VN/1266).

Hz.Peygamber'in yüzü ve'd-duhâ'ya benzetilerek onun için üzülen yüzün nergis gibi sararmayacağı, aksine, burada sararsa bile Hak katında ak ve ferhan olacağı dile getirilir(VN/440,449,687,1318). Onun ayrılığına dayanabilen yüz taştan da katıdır(VN/1120).

Mü'ellif, vefatü'n-Nebî'nin sonunda eserini ağulu ok dolu terkeşe benzetirken, bu oklardan sararan yüzün Hazret katında ağaracağını bildirir(VN/1335,1339). Şâir eserinin karşılığında mükafat olarak "görklü yüz" dediği Hz.Peygamber'in yüzünü istemektedir(VN/1350).

Allâh ve Resûl'üne lââyık olan kulun yüzü her zaman ak(NA/228, M/155, MU/1700, VN/768), aksi olan kulun yüzü ise hep kara olacaktır(NA/227, İM/19).

Yüz, Allâh'la ilgili olarak; Hak yüzü (NA/243, MU/93,689), Hazret yüzü(VN/1347), sultan yüzü(M/73, MU/369,1000), dost yüzü (MU/106,190,540, MAN.VI/11), rûy-ı ma'sûk(MN/674), sultan cemâli(MU/1650), dîdâr(MAN.IV/2) ve tal'at (MU/1717) gibi kelime ve terkiplerde tesbit edilmiştir.

Ayrıca yüzü deyimlerde de çokça görüyoruz(bkz. Ata sözleri ve Deyimler).

Alın: İnsanın yaratılış sebebi Allâh'a kulluk etmek ve Onun sevdiklerini sevmektir. Buna bağlı olarak da her uzuv bir görev için yaratılmıştır.

Alın secde kılmakla mükelleftir:

Uş alın yaratdı secde kılasın
Hem kulak düzdi ki hikmet bilesin NA/265

Bir beyitte Hz.Muhammed'in alnının mescide benzetildiğini görüyoruz(M/141). Ayrıca, nun alnının beyzî olduğu rivayet edilmiştir(VN/1060).

Kaş: Kaş, mihrâb ve "Kâbe kavseyn"e benzetilmiştir. Burada söz konusu olan kaş Hz.Peygamber'in kaşıdır(M/141, VN/123). Ayrıca, kaş ile ilgili olarak "kaşı çatuk"(VN/1060) ve "kara kaş" tamlamalarını tesbit ediyoruz(NA/174).

Burun(Meşâm): Koku alma duyusu dolayısıyla anılmıştır:

Cân meşâmmin aç berü sen iy cüvân
Ol kokudan tâ mu^cathtar ola cân MN/447

Burnuñ açuğ ise koğu alasin
İşbu gülden hoş şafâlar bulasin MN/1715

Göz: Göz, çeşitli hususlarıyla çeşme, pınar, meşk, sakkâ ve nergise benzetilmiştir. Cenâb-ı Hak onu âleme bakıp ibret alsın diye yaratmıştır(NA/266). Allâh'ın hikmetine vakıf olmak ve onu bulmak için gözün sürekli açık bulunması gerekir. Sürekli dost yüzüne (Cenâb-ı Hakk'a) bakan göz, mest olur ve artık hiç ayılmaz(MU/174,190).

Resûlullâh'ın ayrılığına dayanamayıp ağlayan göz, içinde kanlar akan pınara benzetilmiştir(VN/91). Yaş dökmeyen gözün ağaçtan da kuru olduğu dile getirilmiştir(MN/1120). Gözün sürekli dürler saçtığı ifade edilerek (VN/362),

sakkâ(MU/401), meşk(804) ve çeşme olarak vasılandırıldığını görüyoruz.

Asıl olan can gözü (MU/864), gönül gözü (MAN.IV/1) veyâ fu'âdî gözdür(MN/1679). İnsan bu gözle gördüğünde asla yanılmaz.

Göz deyimlerde ise şöyle karşımıza çıkmaktadır: Gözün nurunun gitmesi, gözünü hâk etmek, gözleri süzülme, gözden gizli olmak, gözü bağlı olmak, gözden perdenin gitmesi, gözünden çeşmeler çağlamak, gözle bakıp görmek, gözünün ayırmamak, gözlerini kan yaş etmek, gözle gördüğüne inanmak, göz açmak, gözü yaşlı bağı başlı (bkz. Ata Sözlere ve Deyimler).

Göz yaşı: Çokluğu, rengi, şekline bağlı olarak; pınar, çeşme, yağmur, kan, kan denizi, dür, dür-dâne gibi muhtelif benzetmelerle birlikte ele alınmıştır.

Göz yaşı üzüntünün, kederin ve pişmanlığın belirtisidir. Aşığın Resûl'ün ayrılığına dayanması mümkün değildir. Bu hicrendan dolayı göz yaşları kırmızı lâle ve erguvan rengini almıştır. Sürekli kanlı yaş akıtmaktadır(VN/434,441, 1117). Ancak, bir ümidi vardır ki, o da döktüğü bu göz yaşlarının cehennem ateşini söndürmesidir(VN/445). Kul, tövbeyle döktüğü göz yaşıyla yüzünü ağartır(NA/226). Gerçek ümmet de Habibullâh için kanlı göz yaşını sel eylemelidir(MN/1728).

Kanlı göz yaşının söz konusu edildiği beyitlerde, genellikle ciğerin de kan olduğunu görüyoruz. Göz yaşının bu kan rengini alışı, kanlı akması, ciğerde ve yürekte hasret ve ayrılığın açtığı yaralardandır(MU/629,876,1940, MN/922,960, VN/243,640,1040).

Kişi, üzüntü, keder ve pişmanlık gibi hislerden dolayı ağlar. Böylece; insanın içindeki gussa buludu yağmur gibi göz yaşının akmasına sebep olur(VN/643).

Lâlenin kırmızı rengi, kanlı göz yaşının dışına çağlaması ve ona renk vermesine bağlanmaktadır(MU/718). Buna benzer bir başka tasavvur da şöyledir; Ârif, Habîb ayrılığından yüzünün sararmasına aldırmadığını, nasılsa göz yaşlarının ona renk vereceğini dile getirir(MN/1693).

Ayrıca melâmet yaşı ile denizler arasında bağ kurularak, deniz suyunun melamet yaşları dolayısıyla acı olduğu ifade edilir(MU/787)

Göz yaşı ile ilgili birkaç deyim ise şunlardır: Gözü yaşı çeşme gibi çağlamak, göz yaşı ile sulayup süpürmek, göz yaşı yüzü üzre çağlamak, yaş yerine kan ağlamak (bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Nazar: Şâirin söz konusu ettiği nazar, ebedî sevgili, Allâh'ın nazarıdır. Bu nazar kulu korumak maksatlı olup, onun için kalkan ve siper vazifesi görür.

Cenâb-ı Hak, kulunu şeytandan korumak ve onun okuna siper olmak üzere, kuluna günde üç yüz altmış beş kez nazar eder, Zirâ, şeytan müminin îmânına günde üç yüz altmış beş kez kaseder. Bu sebeple Allâh'ın, şeytanın kaskına kalkan vazifesi gören nazarı da üç yüz altmış beştir(MU/905-06).

Ayrıca, nazar kılmak, nazar ırmak şekillerini de görüyoruz(MN/141-42, MU/865).

Ağız: İnsandaki yedi aslî uzuvdan biri olan ağız, Cenâb-ı Hakk'ın kula bahşettiği nimetlerden yiyerek zevk alır(NA/55).

Ağız, bir beyitte zebânîlerin ağızlarından bahisle kale benzetmesiyle tesbit edilmiştir(MU/1113).

Leb(Dudak): La'l, la'l-i ahmer, la'lîn gibi benzetme ve istiârelerle gördüğümüz dudak, rengi ile ilgili tasavvurlar içinde ele alınmıştır.

Hız, Peygamber'in dudakları la'l, la'l-i ahmerdir

141, VN/125). Bunun dışında, dudağı(leb) kurumak, dudağı deprenmek, leb-be-leb dolmak gibi deyimler de kaydedilmiştir (bkz. Ata Sözlere ve Deyimler).

Diş: Diş, şekli, rengi ve parlaklığına binâen, inci ve aya benzetilmiştir.

Hız. Muhammed'in açık dişli olup güldüğünde nurlar saçtığı rivayet edilir (VN/1061). Bir başka yerde de yine, dişleri dürr(inci)e benzetilmiştir (M/140).

Dil (Zübân, Lisân): Dilin görevi zikir dir. Hakk'ı tesbih ve Ona şükretmektir. Dil ancak Allâh'a şükürle zevk alır (NA/55). O, dünya fikri yerine Hakk'ı zikirle meşgul olmalıdır (MN/415). Kâinatta, canlı-cansız her şey Onu zikreder (MU/960).

Cenâb-ı Hakk'ın dili şehâdet kılmak için yarattığı ve onun şehâdet nuru olduğu belirtilir (NA/148, 266).

Ârif, eserlerinde sık sık, Allâh'ı, kâinatın sırrını, cenneti, cehennemi ve âhiret hayatını beyanda aciz kaldığını söyler. Ve cennet ile ilgili bahsin sonunda şöyle der:

Dil ile vaşfın ne kadar bilesin
İn şe'allâh gözüñ ile göresin MU/1194

Dil, bî-nişândan nasıl haber versin?

Dil haber virmez kim oldur bî-nişân
Bî-nişândan kim viriserdür nişân MU/169

Hız. Peygamber'in dili zikir den yaratılmıştır. O, Hak dilinden konuşurdu (MU/168, 206). Dili şekerden bile tatlıydı. Konuştuğunda bülbülü bile mat ederdi (M/42):

Ḳanı şekerden anuñ taḫlu dili
Söze gelse mât iderdi bülbülü VN/124

Dil ile gönül arasındaki ilişki, gönlün Hak'tan aldığı dile ilettiği ve gönlün şümûlünde olan şeyleri dilin takrir etmesinin mümkün olamayacağı gibi ifadelerle izah edilmiştir(M/64,95). Ayrıca dil, gönül levhasına fikir kalemiyle yazan katibe benzetilmiştir(NA/84).

Ârif'in eserleri ve kendisiyle alâkalı duâ mahiyetindeki beyitlerde dili, muhtelif tasavvurlar ve telakkîler içinde görüyoruz: Şâir dilini Habîb'in övgüsü için açar(MU/200), Söz Hakk'ındır, ancak Hak dile kudret verdikçe söyler(NA/366). Kendisine seslenen Ârif, dilinin dost adını tekrar etmesiyle, dost nûruyla dünyanın karanlığının gideceği ümidini besler(MAN.IV/7). Zebânîlerin kabrine geldiğinde dilinin Hak sözünü yanılacağından korkar ve dilinin hatadan korunması için duâ eder ve Hakk'a sığınır ki, Allâh'ın yardımıyla dil doğruyu söylesin(MU/735-36, M/89, MN/1254).

Dili ata sözü ve deyimlerde de görmekteyiz: Dil epsem olsa, baş esen olur. Dilin söze gelmesi, dilin azması gibi(bkz.Ata Sözlere ve Deyimler).

Tükrük (Ağız yarı): Bal-ı cinân, Selsebîl, ve zencebîl gibi benzetmelerle anılan tükrüğün insandaki mukabili, tatlı sudur(NA/224). Hz.Peygamber'in tükrüğü ise cennet balı (bal-ı cinân), Selsebîl ve zencebîldir(M/45):

Ağzı yarı Selsebîl ü zencebîl
Hürîler aña fidî cânlar sebîl M/139

Nefes(Dem.): Cenâb-ı Hakk'ın Âdem'e kendi nefesinden üfürdüğü ve Hakîm olan Allâh'ın bir nefesle bütün mah-lûka layığını verdiği (M/19), bu nefesle can ve beden mest olduğu(MU/554) gibi tasavvurlarla ele alınır. Kâinat-ta mukabili ise yeldir(NA/184).

Aşağıdaki beyitte ise nefes; söz ve kelime mânâlarında kullanılmış ve ayrıca "son nefes" tamlamasıyla da insanın ölümden hemen önceki anı kastedilmiştir:

Hem naşihat eyleyem bir kaç nefes
El-vedā idem olara şoñ nefes VN/493

Bir beyitte "dem urmak" şekli üfürmek anlamında tesbit edilmiştir(MU/1632).

Yañak: Güle teşbihle geçmektedir(NA/172, MTI/723).

Beñ: Sadece iki beyitte gördüğümüz ben, şekli ve rengi dolayısıyla fülfüle benzetilmiştir(M/141). Ayrıca aşağıdaki beyitte "çîn" ile müşk-i çîn'in kastedilmiş olması muhtemeldir:

Ol tuṭaklar kanı kim la^clîn idi
Ol habeş beñler kanı kim çîn idi NA/175

Kulak(Güş): Kulak, şekline binâen hokkaya benzetilerek "hokka-i akl" terkîbi oluşturulmuştur(NA/284). Kulak, hikmetin bilinmesi ve öğrenilmesi için yaratılmıştır(NA/265)

Gökteki on iki burca karşılık insanda yaratılan on iki delikten ikisi kulaklardır. Kulak latif, hoş bir söz işitse veya Kur'ân-ı Kerîm dinlese can zevk alır(NA/49). İnsanın kulağı varsa ve kulağında pamuk tıkalı değilse bütün güzel sesleri, dost ününü ve bülbül sözünü işitebilir (MN/1716):

Kulağufndan çıkarursañ panbuğın
İşidesin her yañadan dost ünün MU/108

Ayrıca kulak ile ilgili olarak, çan kulağı ile dinlemek, kulak açmak, kulak (hokka-i akl) tutmak gibi deyimler de tesbit edilmiştir(bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Boyun, Hulkum(Boğaz): Allâh'ın gökteki yedi seyyâre mukabilinde insanda yarattığı yedi uzuvdan biri de boyundur (NA/44).

Mesnevilerde boyun ile ilgili benzetme yoktur. Ancak çeşitli bahislerde dolaylı yollardan söz konusu edilmiş ve deyimlerde kullanılmıştır.

Namazın faziletlerinin söz konusu edildiği bölümde, rükû'un, kulun boynunu Allâh'ın hükmüne bırakması anlamına geldiği bildirilir:

Ṭiz rükû^c itdi didi kim yâ Cemîl
Uş boyun ger hüküm iderseñ yâ Celîl MU/1580

Deyimlerde boyun: Boynu urmak, hakkını boynundan gidermek (bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Ayrıca boğaz anlamına gelen hulkumu da bir deyimde görüyoruz: Can hulkumuna (boğazına) gelmek (VN/617,724, MN/982).

Bağır: Bağırsak ve ciğerlerin bulunduğu yerin genel adı olan bağır; sine, göğüs anlamında kullanılmıştır. Bu mânâda bağır; karadır, taştır ve kebâbdır(MU/832, 1684, VN/55).

Bağrı kan dolmak, bağrı taş olmak, bağrı kebab olmak, bağrı başlı gibi deyimler de tesbit edilmiştir(bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Göğüs, (Sadr, Sîne): Sîne, göğüs ve sadr aynı anlamda olmakla birlikte, göğüs ve sadrın muşahhas uzuv için, sîne-nin ise deyimlerde muhtelif tasavvurlarla birlikte kullanıldığını görmekteyiz.

Hz. Peygamber'in göğsü ihlastan yaratılmıştır(M/43).

Deyimlerde sine: Sîne çâk itmek, sîneye ok vurmak, sînesi şerha şerha olmak(bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Yürek(Kalb): Kalb, göğsün sol tarafında çam koza-
lağı şeklindeki et parçasıdır ki buna yürek de denir.
Ancak kalbin bu cismanî yönü dışında rûhânî ve Rabbânî
yönü vardır ki buna da gönül denir. İnsanda anlayan, bilen
hitab edilen, cezalandırılan ve azarlanan kalb budur. Bi-
zim burada ele alacağımız ise uzuv olan kalbdır, yani yü-
rektir.

Ârif insanın bir uzvu olarak yüreği genellikle deyim-
lerde kullanmıştır. Bir uzuv olarak kalbi ise sadece, Hz. Pey-
gamber'in göklere ağmadan önce göğsünün yarılıp kalbinin
iki kez yıkandığından bahisle görmekteyiz:

Neyiçün kalbini anuñ yardılar
Nişe İmānla anı pāk itdiler MN/114

İki kez kalbin yudılar iy cüvān
İkisin daħı didüm saña ʿayān MN/117

Bunun dışında kalb ile rûhânî kalb, yani gönül kas-
dedilmiştir. Gönül ise ayrı bölümde ele alınmıştır(bkz.Gönül).

Metinlerde yürek, Hz. Peygamber'in ayrılığında kay-
naklanan acı ve üzüntüden dolayı dilinmiş, delik delik, pâ-
re pâre ve yaralı olduğu gibi tasavvurlarla içinde anılır:
(VN/373,1336):

Niceye dek çekesin bunda teʿab
Yandurasın yüreği kırıya leb MU/234

Uşda ʔoldı girü yürek baş ile
Gözlerümüñ nûrı gitdi yaş ile VN/277

Kıldılar hüzn ile cigerler kebāb
İtdiler delük delük yürek i şāb VN/395

Deyimlerde yürek: Yürek kan etmek, yüreği yara olmak,
yürek dilmek, yüreğini hançerle vurmak, yürekten kara kan ak-
mak, yüreği dağlamak, yüreği kebab eylemek, yüreğe düğün(dü-
ğün) vurmak gibi(bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Ciğer: Ciğeri sadece deyimlerde ve deyim benzeri söyleyişler içinde görüyoruz. Bunlar: Ciğeri kan olmak, ciğeri kebâb olmak(kılmak),ciğeri biryân olmak,ciğer dağlamak, can u ciğer dağlamak, ciğer pâre pâre(olmak), ciğer cerh etmek, ciğer hark eylemek, ciğeri doğranmak, ciğeri döymemek, ciğerden inlemek (inleşmek) (bkz.Ata Sözlere ve Deyimler).

Böğür: Kaburga ve kalça arasındaki bölgedir. Bir beyitte Hz. Peygamber ve Ukkâşe arasındaki hadiseyle ilgili olarak geçmektedir(VN/331).

Eyegi: Kaburga kemiğidir. Bir beyitte geçer:

Hem omuzda bil sekiz düzdi muķim
Yanda on tokuz eyegi iy nedim NA/256

Zehre: Bir beyitte "zehresi çâk olmak" ifadesiyle ödü patlamak deyimi ile aynı anlamda tesbit edilmiştir(MN/1394).

Bel: Yalnız bir beyitte uzuv olarak gördüğümüz bel(NA/257), tarîkate girmek ve bir şeyhe intisab etmek mânâsına; bele kemer bağlanmak, bele hizmet kuşağı bağlamak(kuşatmak), belinden zunnârı şişmek (çözmek, koymak), beline fütüvvet kuşağı çalmak gibi tasavvufî terim ve deyimlerde çokça kullanılmıştır(bkz. Ata Sözlere ve Deyimler).

Göbek: Göbek, Cenâb-ı Hakk'ın on iki burca karşılık insanda yarattığı on iki delikten biridir(NA/47).

Ayrıca göbek, müşkün ceylanın göbeğinden çıkarılmasıyla ilgili olarak "nâfe-i âhû" şeklinde ve muhtelif tasavvurlar içinde ele alınmıştır(M/11, MU/470,512-13,515).

Rahm: Anne ve bebek ile ilgili hususlar içinde zikredilmiştir(NA/53,MU/1533,M/76,VN/1268,1270). Hz.İsâ'nın basız doğmasına işâretle, Cenâb-ı Hakk'ın "ceyb-i Meryem'de "rûh-ı pâk" yarattığı kaydedilir(M/10).

Karın: Hz.Peygamber'in karnına istinaden "mübârek karın" (VN/394, 398), "ak karın" (VN/404) şekillerinde tesbit edilmiştir. Yine bir beyitte, Resûlullâh'ın az yediğinden bahisle "karnı arkasına yapışmak" deyimini görüyoruz (VN/1064).

Uca: Bir beyitte Allâh'ın uca(kalça kemiği)da üç kemik yarattığından bahisle geçer(NA/257). Ayrıca uca kemiği sekirden kemiği şeklinde, kabirde en son çürüyen kemik olarak kaydedilir(VN/1272).

Arka: Sırt anlamında kullanılan arkanın kâinattaki mukabili mağribdir(NA/2107). Uzuv olarak kullanılması yanında yüz çevirmek, bakmamak anlamında "arkasını çevirmek" ifadesi içinde kaydedilmiştir(MU/1581,1660).

Omuz: İki beyitte zikredilmiştir(MU/1747, NA/256).

Yan(Cenb): Karın boşluğu ve kaburga kemiklerinin bulunduğu bölgedir(MU/1659,NA/256). Cenâb-ı Hak kâinattaki güney ve kuzeye karşılık insanda sağ ve sol yanı yaratmıştır (NA/187).

Bir beyitte de Hz.Havvâ'nın yaratılmasına işâretle "cenb-i Âdem" terkihiyle tesbit edilmiştir(VN/1206).

Yağır: Yağır, Hz.Peygamber'in nübüvvet hâteminden bahisle geçer(VN/1065).

Kol,Bâzû, Bilek: Cenâb-ı Hakk'ın kolda iki, bâzûda bir kemik yarattığından söz edilir(NA/255). Ayrıca kol ve bilek, hurflerin kollarında bileklerini bile görmeye izinli olmayan onar bilezik bulunduğundan bahisle zikredilirler(MU/1182,1191).

El(İl, Dest):Avuç, Keşeyn, Aya: Allâh'ın yedi seyyâreye mukabil insanda yarattığı yedi uzuvdan ikisi de el-lerdir(NA/44). El, cömertlik yapsın diye yaratılmıştır NA/267). Malının zekâtını vermekten kaçınan elin, kıyâmet gününde ejdehâ olan varlığı tarafından helâk edileceği dile getirilmiştir(MU/1657,1667).

El ile ilgili olarak keffeyn, avuç ve aya kelimele-ri de tesbit edilmiştir(M/44, MU/591, MN/1176). Ayrıca eli birçok deyim içinde görmekteyiz: Dost elinden kadeh (bâde) içmek, el ayak işten kalmak, el sunmak, elden atmak, elden bırakmak, elinden gitmek, elinden ırmak, elinden koymak, elini almak, kendi eliyle kaydını yemek(bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Barmag: İnsanın uzuvlarından ilk yaratılanın şehâdet parmağı olduğuna(VN/1271)ve Hz.Peygamber'in parmaklarından su akıtma mucizésine işâretle zikredilir(MU/2012).

Ayrıca "barmak banmak" deyimi de tesbit edilmiştir (MU/22).

Ayak(Kadem, Pây), Diz, İncik, Topuk: Ayakla bazan bacak, bazan da, bacağın bilekten sonraki kısmını kastedilmiştir.

Allâh'ın yedi seyyâreye mukabil, insanda düzdüğü uzuvlardan ikisi olan ayak, gece gündüz ibadet etmek ve Hakk'a gitmek için yaratılmıştır(NA/44,268). Hz.Peygamber'in doğduktan hemen sonra ayak üzere durup başını Hakk'a kaldırdığı(M/40), ayaklarına nalın giydiği(VN/1166), günahkarların bağışlanması için bir ayak üzre durmadan ibadet ettiği(MU/2014); âşığın şeyhine ve Hakk'a hizmetten ayaklarının şiştiği(MU/228,441); hu-zûr-ı ilâhî'de secdenin el ve ayaksız yapıldığı(MN/1130); hürri-lerin ayaklarından dizlerine dek zafirândan, dizden göğüse kadar da müşkten yaratıldığı(MU/1173-74); süslü bir kadına teşbih edilen dünyanın ayaklarında halhal dolu olduğu(MN/136) gibi muhtelif tasavvurlarla söz konusu edilen ayağı, deyimlerde de görüyoruz: Kadem basmak, ayağına yüz sürmek, ayağına baş koymak, ayak altına düşmek, ayağına düşmek, ayak bağı (ayakda bend), ayaktan tuşağ(bağ)ı gidermek, ayakta başmak (pabuç) olmak(bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Diz, topuk ve incik de benzeri tasavvurlar içinde anılmışlardır(MU/1174, 1183-87, NA/258).

d. T a b i a t

Kozmik Unsurlar

Gök (Âsumân, Çarh, Felek, Eflâk, Semâ): Genellikle yer ile birlikte bütün mahlûkât için kullanılan gök; yedi kat gök (MU/26,66,243), yedi gök (NA/43), yedi çenber(MN/42), heft tabak (MN/562), heft âsumân (MU/76,172), nüh âsumân (M/7,28,46), ezrak kubbe (NA/289,VN/12), nüh felek (NA/197), çarh-ı ahdarî (MN/1278), çarh-ı kebûd(MU/774) gibi terkiplerle çeşitli inanç ve tasavvurlara bağlı olarak anılmıştır.

Gök, inanişâ göre yedi veya dokuz kattır. Kur'ân-ı Kerîm'de de birçok âyette yedi kat gök ve yedi kat yerden bahsedilir(İsrâ,XVII/44; Mü'minûn,XXIII/86; Fussilet,XLI/12; Talâk, LXV/12; Mülk,LXVII/3). Dokuz kat olarak adlandırılması ise Arş ve Kürsî'nin de katılmasındandır.

Yer ile gök "âlem-i asgar", insan ise "âlem-i ekber" dir(NA/361). Şâir Nûsha-i Âlem'de bunu isbatlamak için yerde ve gökte ne varsa hepsinin insanda olduğunu söyleyerek tek tek misallerini verir(bkz.İnsan).

Hz.Peygamber'e Mirâc gecesinde gök kapıları açılmış, sırasıyla yedi kat göğü dolaşmış ve her birinde Onu peygamber ve melekler karşılamışlardır(MN/7, 181-249). Cenab-ı Hak'ın gökleri"sayvan" olarak yarattığı(M/17), kıyâmete kadar yer ile birlikte hareketsiz kalacağı, kıyâmette göklerin yarılacağı, güneş ve ayın tutulacağı, yıldızların yere döküleceği gibi hususlar söz konusu edilmiştir(NA/320,21, VN/18, 117, 1250-51). Ayrıca, Hz.İsâ'nın dördüncü kat göğe, güneş göğüne eğdirildiği ve güneş göğünün "ışk-ı Hak" olduğu dile getirilir(MU/1965):

İşk-ı Hak'dur ol güneş göği yakîn
Ölülere cān virür ol iy güzîn MN/1361

Bunlar dışında gök deyimlerde de tesbit edilmiştir: Âvâzı göklere çıkarmak, feryadı göğe ermek,figan u zârın göklere erişmesi, göklerin ağlaması, külünü göğe savurmak, yüzünü göğe kaldırmak, yüzünü göğe tutmak(bkz.Ata Sözlere ve Deyimler).

Burçlar ve Yıldızlar(İlduz,Sitâre,Kevâkib): İncelemimizde burç, "on iki burc" şeklinde, insanda bulunan on iki deliğin karşılığı olarak kaydedilmiştir(NA/45). Ayrıca bir beyitte "felek burcu" terkihiyle de tesbit edilmiştir(MU/874).

Yıldızlar,melekler için benzetilen olması yanında(MN/528·531), güneş çıktığında kaybolmaları(MN/521), kıyamette nurlarının söneceği(NA/293) ve yıldız bakıp yön tayini gibi hususlar içinde ele alınmıştır(NA/152).

Seyyâreler: Bir beyitte "yedi seyyâre" olarak zikredilen gökteki yedi gezegene karşılık insanda yedi hasse vardır(NA/156;bkz.İnsan). "Yedi sitâre" de yedi gezegen karşılığında kullanılmıştır(M/7). Kamer(Ay), Utârid, Merih, Şems (Güneş), Zühre, Müşterî ve Zuhâl adlı bu gezegenlerden, metinlerde; Ay, Güneş ve Müşterî çeşitli tasavvurlar içinde söz konusu edilmişlerdir.

Ay(Kamer, Mâh): Hz.Peygamber, ayın geceyi aydınlattığı gibi insanları küfür karanlığından kurtarıp İslâmiyet ile nurlandırdığından bahisle aya benzetilmiştir(MN/81, VN/295). Yine, parlaklığından dolayı, nun alnı ve dişleri için benzetilen olan ay(VN/122, 1061) şakka'l-kamer mucizesine de işaretlerle anılmıştır(MU/2012, M/35). Ayrıca ay, sabbâğ, şem' ve kandile teşbih edilmiştir (NA/289,292, M/17).

Ay ve güneş kıyamete kadar hareket halinde olacaklardır(VN/1253-54).

Şâir, Mevlid, Mi'râcü'n-Nebî ve Vefâtü'n-Nebî'yi bir gökte üç aya benzeterak şöyle der:

Üç güneşdür bir felekde yahtulu
Üç kamer bir gökde bil iy bahtulu VN/1364

Ayın dolunay hali için, bedr(M/130), bedr-i ay(MU/579,NA/307), mâh-ı tâb(MN/3,531), tolu ay(MU/388) gibi kelime ve terkipleri görüyoruz.Hilâl ise, hastalık ve üzüntüden incelen beden için benzetme unsurudur(VN/431,456).

Güneş(Āfitâb,Gün, Şirâc,Şems): Dördüncü kat gökte olması, ışığı, bütün renkleri ihtivâ etmesi, ay ve yıldızların nurunu güneşten aldığı ve değerli taşlar üzerindeki etkisi gibi çeşitli hususlarla ele alınan güneş; şems, âlem günü(VN/877,964), şems-i cihân(M/31, MN/99,520) gibi kelime ve terkiplerle de Hz.Peygamber için kullanılmıştır.

Bitkilerin ve meyvelerin oluşumundaki etkisi dolayısıyla aşçıya benzetilmiştir:

Uş güneş maḥbaḥcuñ oldu bişürür
Dürlü yimişler senüñçün oldurur NA/291

Eskilerin inancına göre güneş ışınları, alelâde bir taş, yakut, la'l gibi değerli taşlara çevirir:

Kendüzini gösterür taşdan güneş
Ya'ni taş la'l oldu benden uşda hoş MN/1365

Ârif, zaman zaman eserlerini ve kendisini de güneşe benzeter. Mevlid,Mi'râcü'n-Nebî ve Vefâtü'n-Nebî bir felekte üç güneştir(VN/1364).Şair kendisinin güneşe benzeterek şöyle der:

Çün güneş gibi virürem terbiyet
Yimişüñ ḥāmın gider al ma'rifet M/112

Ayrıca, Mi'râcü'n-Nebî'nin sūri kısmı güneşe, sırrı kısmı ise onun nuruna teşbih edilmiştir(MN/1249).

Müşteri: Bir beyitte cinas san'atı ile kullanılmıştır:

Pes ki nice olmayasın müşteri
şol söze kim müşteri aña Müşteri MN/305

Berk(Şimşek,Yıldırım),Ra'd: Gülmenin kainatta mukabili şimşek, ybağırmanın karşılığı ise ra'd(gök gürlemesi)dır(NA/184-85).Ayrıca, cehennemde zebanflerin gözlerinin yıldırım gibi parladığı ve müminlerin Sırât'ı yıldırım gibi geçeceği de dile getirilmiştir(MU/1112,MN/930).

Zaman ve İlgili Mefhûmlar

Zaman; vakit, dem gibi genellik ifade eden kelimeler yanında; bugün(çağ,devir), yarın (gelecek zaman), yıl, mevsim, ay,hafta, gün, gece, sabah, seher, tan, kuşluk, öğle, ikindi, akşam, sâat, tarfetü'l-ayn gibi belirli bir zaman dilimini bildiren kelimeler de çeşitli vesilelerle kullanılmıştır.

Genel olarak zaman(dem,vakit); tiz zaman(MU/30), irta vakti(VN/473), beş vakit(MU/1569), ezan vakti(VN/912), ecel vakti(MU/1407), mübarek vakit(VN/1387), vakt-i şâm(VN/1387), vakt-i seher(MAN.I/1), son dem(MU/1368), buñ demi(MU/526) gibi terkiplerle anılmıştır.

Yıl; belirli bir zamanı karşıladığı gibi mübalağalı bir şekilde uhrevî hayatla alakalı tasavvurlar içinde söz konusu edilmiştir. Hz. Peygamber'in 63 yıl yaşadığı(VN/805), şeytanın lanetlenmeden önce cennette Rıdvan'la birlikte bin yıl hazînedâr olduğu(MU/1356), bin yıl bilmeyerek kendine lanet ettiği(MU/1365), Hz.Muhammed'e ümmetinin bir yıl, bir ay, bir hafta, bir gün, bir sâat önce ve nihayetinde son nefesinde ettiği tövbenin kabulü müjdesi(VN/598,600,613,615) gibi hususlar içinde ele alınmıştır. İki bin yıl(MN/321), kırk bin yıl(MU/19207, yetmiş bin yıl(MU/1354), yedi yüz bin yıl (MU/1353) gibi mübalağalı kullanımlar da vardır.

Mevsim; insan hayatı ile alakalı olarak zikredilmiştir. İnsan ömrü bir yıla benzetilerek; güzelliğin bahâr, yiğitliğin yaz, kırgıllığın güz, kocalığın ise katı kış olduğu belirtilmiştir(NA/234-36).

Ay; bir ay tutulan oruç(MU/1540,1639), Hz.Fatıma'nın Peygamber'in ölümünden sonra altı ay yaşadığı(VN/268,908), bir çocuğun anne karnında dokuz ay kaldığı(MU/1536) gibi çeşitli vesilelerle söz konusu edilmiştir. Ay adlarından da Safer(VN/1384), Rebi'u'l-Evvel(MN/108,VN/459,1385),Receb (MN/111), Ramazan, şehri-i savm(M/55,58, MN/112,332,VN/142,1171) geçmektedir.

Gün; kıyâmet günü(MN/915), Hz.Peygamber'in rivayetlere göre yedi gün(VN/426) veya on sekiz gün hasta yattığı(VN/423), vedâ hutbesinden sonra seksen bir gün yaşadığı(VN/425), Rebi'u'l-Evvel ayının on üçüncü günü vefat ettiği(VN/459) gibi konularla birlikte geçer. Yine, Hz.Peygamber, öleceği günün kendisi için dünyanın âhir, ukbânın ise evvel günü olduğunu söylemiştir(VN/507). Bunlar dışında gün adlarından yekşenbih ve düşenbih de zikredilmiştir. Resûlullâh'ın hastalığı yekşenbih günü artmış(VN/463), düşenbih günü çok ağırlaşmış(VN/518), aynı gün kuşluk vakti maşuğuna kavuşmuştur(VN/460). Doğumu, peygamberliği ve Mirâc'ı da aynı günde vukû bulmuştur(VN/461, MN/109).

Bir gün içindeki çeşitli zaman dilimleri de zaman zaman muhtelif hususlar içinde, bazan benzetme unsuru olarak görülmektedir. İnsan hayatı bir güne benzetilerek güneşin doğuşunun anadan doğmak, kuşluğun sabîlik(NA/166), öğleye kadar yiğitlik, ikindinin kırgıllık(NA/167), akşama kadarki zamanın pirlük ve gün batışının da ölmek gibi olduğu kaydedilmiştir(NA/168).

Ayrıca,"hiç durmadan, her an" gibi süreklilik ifade eden, dün ü gün ve rûz u şeb gibi kullanımlar da çoktur.

Sâat;"o an, o zaman" anlamında kullanıldığı gibi (MU/788,1239,1468, VN/511), altmış dakikalık bilinen zaman dilimini karşılar mahiyette de görülmüştür(MN/1279,1394,109, VN/427,1246-47).

Bunlar dışında gün,ay ve yıla dair bir husûsa da işaret etmek gerekir. Ârif, gün,ay ve yılı zaman kavramı yanında uzaklık ve mesafe bildirmek maksadıyla da kullanmıştır. Mesâfe ve uzaklık birimlerinden sadece fersahı görüyoruz(MU/1164,MN/324).Şâir genellikle uzaklık ve mesafeyi bildirmek istediğinde; kırk günlük yol(MN/58),iki aylık yol(VN/44),yıllık yol(MU/1114), iki yüz yıllık uzunluk(MN/314),beş yüz yıllık kalınlık(MU/1054), beş yüz yıllık ıraklık(MU/1150),bin yıllık uzunluk(MN/353), yüz bin yıllık(uçuşluk)yol(MU/1592-93),dört yüz bin yıllık(mesâfe) (MN/605) gibi ifadelere başvurmuştur.Çoğunlukla bu ölçünün yaya, kuş uçuşu veya atlıya göre mi olduğu da bildirilmiştir.

Dört Unsur (Anâsır-ı Erba'a)

Mesnevîlerde anâsır-ı erbaa "dört anâsır" şeklinde bir beyitte tesbit edilmiştir. Cân bu dünyaya sırasıyla od (ateş), hava, su ve toprağa geçerek gelir(MU/1523). Ârif, dünya göğünün altının ateş, onun altının hava, onun altının su ve suyun altının da yer olduğunu söyleyerek, bunların hepsine dört anâsır dendiğini belirtir(MU/1520-21):

Dört anâsır bu durur bul iy vedūd
Seyr ider bunları dağı ol vücūd MU/1522

Bu unsurlar sırasıyla ele alınıp metinlerde kullanılmış şekilleriyle verilecektir.

Od(Nâr,Köz): Ateş, yukarıdaki husus dışında, cehennem ile ilgili tasavvurlar içinde, cehennem odu, tamu odu, tamu közü, nâr-ı esved gibi terkiplerle görülmektedir(MU/485-86,533,736,1055,1064,1119-120,M/48). Cehennem tasvirlerinde ateş; Cenâb-ı Hakk'ın günahkârları sultan ve gedâ gözetmeksiz ateşe yandıracığı(İM/22), cehennem ateşine taş ve demirin bile dayanamayacağı(MN/933), küfüristeyenin makhûr olup tamu odunda yanacağı(MU/1214), gerçek ümmetin ise zevk u safâ içinde olup cehennem odunda yanmayacağı, cehennemin ümmete gülistan edileceği gibi hususlar söz konusu edilir(M/48,MN/341, 715). Yine, Hz.Peygamber'in annesini cehennem ateşinde asılı gördüğü(MN/966) ve ateş içinde zâr u efgan eden birçok kavimle karşılaştığı Mirâc ile ilgili haberlerde zikredilir(MN/954,960,962).

Cenâb-ı Hakk'ın tabbâh olarak yarattığı ifade edilen ateş(od,nâr); ışk odu(MU/203,634, NA/236,İM/16),nâr-ı ışk (MU/1239), ayrılık odu, fûrkat odu, hicr odu(MU/730,800-01, 803, VN/107,278,283, İM/33), âh odu(MN/1724,VN/284), hasret odu(VN/430), hırs odu(İM/15), açlık odu(MU/1542), dünya odu (MU/65) gibi terkiplerde benzetilen olarak tesbit edilmiştir.

Şeytan ateşten yaratılmıştır. Bu sebeple de Hz.Âdem'in topraktan yaratıldığını söyleyerek kibirlenmiş ve ona secde etmemiştir. Bu hadiseye işâret edilerek, toprağın ateşi söndüreceği belirtilmiştir(MU/1450-51). Ayrıca,Hz.İbrahim'in Nemrûd tarafından ateşe atılması ve ateşin gül bahçesine dönmesine de telmih vardır(bkz.Hz.İbrahim).

Ateşle ilgili olarak ıssı(MU/621, MN/914,1002,1306, MAN.V/5), yalın(MU/1113), hurka(VN/747,1290), lem' (MU/641), tebâh(VN/1285), tütün, kara tütün(MN/938-39), is(MU/1659) ve kül(NA/172, VN/385) gibi kelimeler de tesbit edilmiştir.

Hava(Bâd,Yel): Tabiatte bulunan dör ana unsurdan biri olarak geçen hava, kuşların havada uçmalarına binaen geçer(MU/962).

Bâd(yel), ışk yeli (MU/437) ve muhabbet yeli(MU/1986) terkipleriyle aşk ve muhabbet için benzetilen olmuştur. Yelin insanda karşılığı nefestir(NA/184). Ayrıca, ağaçları harekete geçirdiğinden bahisle anılan yel, tozu ve toprağı savurduğuna binaen ferrâş(süpürücü)a benzetilmiştir(MU/647,NA/294):

Yiri ferş ü şuyı sâķī kıldı hoş
Yili ferrâş odı tabbâh uş 'ayân M/16

Bir beyitte de Hz.Süleyman'ın rüzgara hükmetmesine telmih vardır(NA/136). Aşağıdaki beyitte ise yele inanan kişinin deli olduğu belirtilmiştir:

Şuya yaşdanmak degül 'ākıl işi
Yile inanan olur delü kişi MU/454

Yel gibi seyretmek(gitmek), yel gibi yelmek ve yele vermek deyimleri de tesbit edilmiştir(bkz.Ata Sözleri ve Deyimler).

Su(Âb, Mâ): Dört unsurdan en çok anılan sudur. Su, hayat kaynağı olması, temizleyici özelliği berraklığı dolayısıyla yansıtıcılığı gibi hususlarıyla söz konusu edilerek muhtelif benzetmelerle ele alınmıştır. Bu özelliklerine bağlı olarak içeceklerle ilgili bölümde değerlendirildiği için(bkz.İçecekler) burada deniz,göl,ırmak, dere pınar,çeşme,sebîleyn,seyl-âb,katre,köpük,mevc,yağmur,bulut, ve buhar gibi su kitleleri ve ilgili hususlar söz konusu edilecektir.

Deniz(Deryâ, Bahr, Bahr-i Muht, Bahr-i Ummân): Ârif'in söz konusu ettiği deniz birkaç yer dışında vahdet denizi, varlık denizi, yani Mutlak Varlık olan Allâh'tır. Cenâb-ı Hak deniz, insan ise bir katedir(MU/74):

Şorar iseñ sen seni bir kaþrasın
Ol deñizden ol güneşden zerresin MU/18

Varlık denizi sürekli dalga halindedir. Bu mahlukat ise o deniz üzerinde yüzen bardaklar misalidir(MU/1268-80). Âlemdeki varlıklar bu denizin dalgalanması neticesinde vücûd bulmakta veya tekrar aslına dönmektedir:

Çünkü sâlik gördi bir deryâ i cân
Yaykanuban 'âlem olmuşdur 'ayân MU/178

Deniz, Cenâb-ı Hakk'ın ilmi için benzetilen olmuş ve bütün isimlerinin o denizde balık olduğu ifade edilmiştir:

'İlmi bir deryâdur anuñ bî-kinâr
Kamu ismi ol deñizde mâhiyân M/2

Deniz bir remz olarak kullanılması yanında, bilinen anlamıyla, içinde inci ve cevherler bulunduğundan bahisle çeşitli hususlarla anılmıştır(MU/202,324-25,373,665,667,NA/298).

Ârif, eserlerini de denize benzetmektedir. Mi'râ-cü'n-Nebî'nin sûrî kısmını zâhir, sırrî kısmını da bâtın de-

nizi olarak vasıflandırır(MN/1702-07). Mevlid, Mi'râcû'n-Nebî ve Vefâtü'n-nebî üç denizdir(VN/1376).

Bahr-i nûr(MU/1995), deryâ-yı nûr(MN/83,1388), bahr-i ma'nî(NA/22), bahr-i cân(MN/1345), deryâ-yı cân(M/3),deryâ-yı pâk(MU/19), bahr-i bâtın, bahr-i zâhir(MN/1698), Ahad deryâsı(NA/9), vahdet deryâsı(MU/77,86, NA/16), ma'nî deryâsı(MU/160, 2028, MN/28),hakikat bahri(NA/212), vücûd deryası (MU/1279), gönül bahri(deryası)(MU/58,NA/59), gussa denizi(VN/430), lutf deryâsı(MU/1251), rahmet deryası(NA/37), deryâ-yı muhit(İM/10), bahr-i ummân(MU/232), mecma'u'l-bahreyn(M/196,MN/1697) gibi terkipler denizin hangi tasavvurlarla ele alındığını göstermektedir.

Ârif Vefâtü'n-Nebî'de, denizlerin bu kıssaya dayanamayıp coştüğünü ve ağladığını ifade eder(VN/438,742).

Göl: Sadece Mesnevî'den alınan "Tavuğun büyüttüğü ördek yavruları" hakkındaki hikâyede geçer(MU/226-27,229,231).

Irmak(Nehir,Cûy -bâr),Dere: Şâir, Mürşidü'l-Ubbâd'ı cennetin dört ırmağına teşbihle dörde ayırdığını ve her birinden Âb-ı Hayât içilebileceğini dile getirir(MU/2030). Yine Mevlid, Mi'râcû'n-Nebî ve Vefâtü'n-Nebî, şarap, bal ve süt akan üç ırmağına benzetilmiştir(VN/1367). Irmak, Hz.Peygamber'in Mirâc gecesi cennet ırmaklarını gördüğü(bkz.Cennet Irmakları), insanda damarların mukabili olduğu(NA/186,215), âşığın dosta ulaşmak için ırmak gibi göz yaşı döktüğü gibi ifadeler içinde yer alır(MU/784-85). Ayrıca, Hz.Peygamber'den naklen beş vakit namaz için abdest almanın günde beş kez ırmağına girip yıkanmaya benzetildiğini görüyoruz(MU/1574).

Çeşme,Pınar,Sebileyn,Seyl-âb: Çeşme hususiyle su canlılık vermesi bakımından Hz.Peygamber için benzetilen olmuş, Onun çeşme gibi uğradığı yeri gülistana çevirdiği dile getirilmiştir(M/66). Mevlid, Mi'râc ve Vefâtü'n-Nebî Âb-ı Hayât

akan üç çeşmeye benzetilmiştir:

Uşda üç çeşme kamu Āb-ı Hayāt
İç ki tā görmeyesin ayruk memāt VN/1369

Ayrıca, çeşmelerin dosta ulaşmak için sürekli aktığı (MU/959), âşığın döktüğü göz yaşının çeşmeler gibi çağladığı (MU/786, MN/993), Hz. Peygamber'in vefât ateşinin bütün ateşlere galib geleceği ve Onun için dökülen göz yaşlarınının bütün çeşmeleri kana çevireceği ifade edilmiştir(VN/113).

Pınâr da Hz. Muhammed için yaş döken göz için benzetilen olmuştur(VN/52,91,103). Sebîleyn, göğüs için benzetme unsuru(NA/54), seyl-âb ise göz yaşı ile alakalı olarak zikredilmiştir(MU/832, MN/922,1728, VN/224,1179).

Katre, Köpük, Mevc: Katre vahdet denizine ulaşmaya çalışan sâlik veya aşık için bir remiz olarak kullanılmıştır(bkz. Deniz, Âşık, Sâlik).

Âlemdeki bütün canlılar varlık denizinden bir katre dir:

Fikr kıl kim bu kamu cān zerredür
Ol deñizden her biri bir kaṭradur MU/74

Ayrıca, katre beden merkebiyle vahdet denizine ulaşmaya çalışan can için benzetilen olmuştur(MU/104-05).

Köpük, vahdet deryasının köpüğüdür. Bu denizin suyu can köpüğü ise "kâlib-ı insan"dır(MU/75). Hak aşığı kalıbını yakıp nur etmeli ki köpükler de deryaya karışıp Hakk'a vasıl olsun (MU/103,362).

Mevc de Ârif'te bir remizdir. Çoğunlukla şâire gelen ilhamı karşılamak üzere kullanılmıştır(M/62, MN/83,1621):

Key uzandı söz burada iy harîf
Söyleyelüm geldi çün mevc-i latîf MU/641

Mevc zaman zaman Ârif'in eserleri için benzetilen olarak kullanılmıştır. Denize benzetilen Mevlid, Mi'râc ve Vefatü'n-Nebî'nin içindekiler de inci ve cevher dalgalarıdır (VN/1371). Mürşidü'l-Ubbâd ise dürr ü cevherdir ve bahr-i a'zam mevcinden bir hitâbdır:

Dürr ü cevherdür yakîn işbu kitâb
Bahr-i a'zam mevcidür bil bu hitâb MU/2022

Şehâdet âlemi ve evliyâ da vahdet deryası (Hak denizi)nın dalgalarına benzetilmiştir(NA/362, MN/1325).

Bulut(Sehâb),Yağmur,Buhar: Bulut, yer yüzünü sulayıp canlılık verdiği için dolayısı sakkâya benzetilmiştir(NA/294). Ayrıca çehâr-yâr âleme rahmet suyu saçan buluta teşbih edilmiştir(MN/21). Yine, bulut gussa(keder) için de benzetilen olmuş ve şâir gussa buludunun içinde coştüğünü, göz yaşının yağmur haline geldiğini ifade eder:

Gussa buludı içümden itdi cüş
Lâcirem göz yaşı yağmur oldu uş VN/643

Bir beyitte cimri ve kötü insanın kuru buluda benzetildiğini görüyoruz(NA/189).

Yağmur, ağlamak ve göz yaşları ile ilgili tasavvur ve benzetmeler içinde tesbit edilmiştir(NA/183,VN/643). Bir yerde de çokluk ifade etmek için"yağmur katresince" şeklinde kullanılmıştır(MN/613).

Buharı ise bir beyitte, yedi gök,Arş, cennetler ve hürîlerin, varlık denizinin buharından yaratıldıklarından bahisle görmekteyiz:

Hem buhârından ola hef âsumân
Hürîlerle hem dahı 'Arş u cinân MU/76

Toprak(Hâk, Türâb), Balçık, Çamur, Zerre, Toz (Gerd, Jeng):

Dört ana unsurdan biri olan toprak, insanda ete mukabildir. Toprakta biten nebat insandaki kıllar için benzetilen olmuştur(NA/216).

İnsan topraktan şeytan ise ateşten yaratılmıştır. Bu yüzden de şeytan Hakk'ın emrine karşı gelerek Hz.Âdem'e secde etmemiştir(MU/1450-51).

Toprak zaman zaman müsbet, bazan da menfi tasavvurlar içinde söz konusu edilmiştir. Hz.Peygamber'in ayağı toprağı Hak nezdinde bedelsizdir(MN/817). Bu mânâdan hareketle kabri toprağından istimdâd umulur ve sürme gibi yüze ve göze sürülür(VN/1101-02,1282,1323).

İnsan dünya zehrinden arınmak için kendisini yolda hâk etmelidir. Ancak böylece Hakk'a yol bulur. Zerrenin de aslı topraktır, fakat güneşe doğru seyrettiği için hakîr bir toprak iken azîz olmuştur(MU/415,1300):

Seyr idüp görüdüğü ol nūr ile
Hâk iken oldu 'azîz ol nūr ile MU/1304

İnsan topraktan gelmiş ve bu kara toprak sonunda onun mekanı olacaktır(MU/459,1305, NA/172, MN/1050). Aşağıdaki beyitte toprak alçak gönüllülüğü temsilen kullanılmıştır:

Pes ne lāyıkdur tekebbürlük saña
Kara toprak gibi alçak olña MN/621

Toprakla ilgili olarak balçık, çamur, toz ve zerreyi de muhtelif tasavvurlarla görmekteyiz(M/157,200,VN/362). Zerre, genellikle güneş ile alakalı olarak zikredilir(MU/62,63, 371,663,762,618, M/188,İM/8):

Zerre çün meczüb ola şemse ire
Bil ki kamu şey'i kendüde göre MU/763

Kara toprak gibi alçak olmak, ayağı tozuna yüz sürmek, tozunu tozutmak, gerdine baş oynamak gibi deyimlerde de toprak ve ilgili unsurları görüyoruz (bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Hayvanlar

Mesnevîlerde en çok anılan ve benzetme unsuru olarak kullanılan hayvan kuş ve kuş çeşitleridir. İncelemede "Kanatlılar" adı altında topladığımız ve alfabetik sıra dahilinde verdiğimiz bu hayvanlar şunlardır: Ankâ-yı mağrib, bağırtlak, bahrî, baykuş, bâz(doğan), bülbül('andelfb), devlüngeç, horûs, hüdhüd, hümâ, karga(zâğ), kartal('ukab), keklik (turrâc), kerkes, kırlangıç, kumrî, ördek, serçe, şeb-pere, tavuk, tavus, taytavâ, tûtî, ügeyik, "Dört Ayaklı Hayvanlar" ise; âhû, aslan (şîr), at, bakara, deve(cemel, nâka), domuz, eşek(hâr, hımâr), fîl, 'icl, it(kelb), koç, koyun(kebş), kuzu, kurbağa, maymun. Diğer hayvanlar da "Sürüngenler, Balık ve Böcekler" başlığı altında sıralanmıştır: 'Akreb, 'ankebût, arı, balık(hût, mâhî), büre, çekirge, karınca(mûr, neml), kelebek, kurt(kurtçuk), meges(zübab), neheng, pervâne, yılan(ef'î, ejdehâ, hayye, mâr).

Kanatlılar

Kuş uçan hayvanlar için genel mânâda kullanılmıştır. Çeşitli tasavvurlarla söz konusu edilen kuş, çoğunlukla cân için müsteâr olmuştur(bkz.Cân).

Ankâ-yı Mağrib: Kaf Dağı'nda yaşadığına inanılan, yüzü insan yüzüne benzeyen ve kendisinde her kuştan bir alâmet bulunan efsânevî kuştur. Bulduğu yerdeki kuşları avlayarak sürekli garba doğru uçtuğu için Ankâ-yı mağrib denmiştir. Aşağıdaki beyitte de bu sıfatıyla birlikte Ârif kendisi için kullanır:

Girü ol 'Ankâ-yı mağrib per kaçar
Cümle eflâki geçüp 'Arş'a çıkar MU/1495

Bağırtlak: Yabanî ördek demek olan bağırtlak bir beyitte geçer:

Dir bağırtlak epsem olan kurtılır
Dil ki epsem olsa baş esen olur MU/985

Bahrî:Deniz ördeğidir. Şâir, sûrî ve sırrî olarak ikiye ayırdığı Mi'râcû'n-Nebî'yi zâhir ve bâtın denizine, eserini okuyanları da bu denizlere dalan bahrîlere benzetmektedir(MN/1705). Şeyh ve sâlik de vahdet denizinden dür toplayan bahriye teşbih etmektedir(MU/312):

Zîre şeyhüñ ol deñiz bahrîsidür
Etegin dut iste andan dürlü dür MU/242

Baykuş: Baykuş viranede yaşaması dolayısıyla söz konusu edilmiş, bu itibârla virane olan dünyada baykuş gibi kalmak yerine hümâ gibi göklere pervâz etmek öğütlenmiştir (MN/843-44, MU/1503).

Bâz(Togan): Hz.Peygamber doğana benzetilmiş ve Hak'tan gelen Mirâc daveti "sayyâd-ı âlem" olan Allâh'ın "bâzını" çağırması şeklinde yorumlanmıştır:

Girü ol şayyâd-ı âlem bâzını
Da'vet idüp kıldı ol pervâzını MN/166

Doğan özel olarak av için eğitilebilen bir kuştur. Bu özelliğine binâen doğan akıl için benzetilen olmuş, akıl doğanı ile mânâ keklığının avlanacağı kaydedilmiştir(NA/100). Ayrıca bir başka beyitte Cenâb-ı Hak "ecel toğancısı", Azrâil ise doğana benzetilmiştir:

Ol ecel toğancısı bir gün irer
Seni ol dem toğanına bahş ider MU/236

Bülbül('Andelîb): Bülbül sesi ve sürekli zâr u efgan halinde oluşu söz konusu edilerek, gül, gülistân gibi kelimelerle birlikte zikredilmiştir. Bülbül güle âşıktır ve sürekli bu aşkını dile getirir. Hak âşığı da bülbül gibi Hak gülüne, Hz.Peygamber'e âşıktır(LMU/1231). Resûlullâh gül, ümmet ise bülbüldür:

Sen gül idün biz kamu bülbül idük
Kaldı bülbül gitdi sen gül el-vedâ^c VN/500

Resûlullâh'ın tatlı dili ile bülbülün ötüşü mukayese edilerek Onun şekerden tatlı sözüyle bülbülü bile mat edeceği belirtilmiştir:

Şanı şekerden anuñ tatlı dili
Söze gelse mât iderdi bülbüli VN/124

Ayrıca Ârif eserleri ve konuları ile alâkalı olarak söylediği beyitlerde de bülbülü, sesi dolayısıyla muhtelif tasavvurlarla birlikte anmaktadır(MU/1265,NA/316). Bülbüle gül gerekir. Gül kokusunu ise ancak bülbül bilir(MU/293,2043).

Şâir bazan kendisini bülbülle kıyaslayarak dost sözünü söylemede bülbüle galip geleceğini bildirir(MU/192). Bazan mevzû'a girişte veya bitirirken kendisini bülbüle benzetmektedir(NA/143,MU/425,1232):

Bil ki budur ol gülistānuñ güli
Uş getürdi saña bu cān bülbüli MU/2025

Devlüngeç: Bütün mahlûkatın Hakk'ı zikrettiğinden bahisle, çaylağın " كل شیء ماله " âyetini tekrâr ettiği dile getirilmiştir(MU/983).

Horûs: Horoz da yine her şeyin Hakk'ı zikrettiğinden bahisle anılmıştır(MU/970).

Hüdhüd: Çavuş kuşu veya ibibik kuşu da denilen hüdhüd, Hz.Süleymân ile Belkıs arasında habercilik yapan bir kuştur. Bu sebeple cennete girecek on hayvandan biri de Belkıs'ın hüdhüdüdür(VN/989).

Bütün varlığın Allâh'ı zikrettiğinden bahisle de hüdhüdün sürekli tövbeyi tavsiye ettiği ifade edilir(MU/984).

Hümâ: Devlet kuşu da denilen hümânın çok yüksekten uçtuğu ve gölgesi kimin başına konarsa o kişinin pâdişâh olacağına inanılır. Mesnevîlerde de yükseklerde uçuşuna işâretle çeşitli benzetmelere konu olmuştur(MU/357,1963). Cân, dîn ve âhiret hümâyâ teşbih edilerek bu dünyanın o hümânın gölgesi olduğu belirtilmiştir(MU/1497, MN/86, VN/80):

Ol hümâ kim dünýe añâ sâyedür
Ol serâ kim işbu vîrân pâyedür MU/1943

Ayrıca karga ile birlikte anılarak, karganın toprak, hümânın ise dil ehli olduğu ifade edilmiştir(MU/1968).

Karga(Zağ): Karga toprak ehli olduğu, leş yemesi ve bu sebeple çöplüklerde eşinip durması ve anlayışının kıtlığı gibi özellikleriyle söz konusu edilir(MU/89,1964,1968,2043).

Ayrıca insanlara ölü gömmeyi öğretmek üzere gönderilen elçinin de karga olduğu kaydedilir(VN/1210-13). Aşağıdaki beyitte ise kâmilin maksadını anlamayan insan kargaya benzetilmiştir:

Eilmediler kâmilün maksûdını
Karga fehm itmeye tûti sözünü MU/1863

Kartal('Ukâb): Kartal durmadan Hakk'ın zikredilmesine işaretle anılır(MU/976,986).

Keklik, Dürrâc(Turrâc): Keklik mânâ için benzetilen olarak zikredilmiştir(NA/100, 167,169).

Kerkes: Kerkesin her canlının sonunda öleceğini dile getirdiği kaydedilir:

Kerkes eydür nice dirilseñ diril
 Āhirūñ ölüm durur sen bellü bil MU/974

Kırlangıç: Bir yerde tesbit edilen kırlangıç, insana hayır yapmayı, oğlum kızım var deyip kendi tasasına düşmeyi nasihat eder(MU/978-81).

Kumrî: Kumru cân için benzetilen olmuş ve ecel gelince kafese benzetilen bedenden uçacağı, buradaki yuvasını bırakıp terkettiği asıl vatanına döneceği belirtilir(MAN.VI/1):

Uşda cân kumrîsi yuvasın kodı
 Ol vañan kim asl idi terk eyledi MN/835

Ördek: Ārif, bir şeyhe intisâbın mutlaka gerekli olduğunu "Tavuğun büyüttüğü ördek yavruları" ile ilgili hikâye yardımıyla açıklar. Burada ördek canı, tavuk ise teni temsil etmektedir. Kişi mutlaka bir şeyhe bağlanmalı ki şeyhi onu tavuk ise ördek eyleye, ten bağından kurtara(MU/225-41).

Serçe: Mirâc gecesi Hz.Peygamber'in dileği üzerine Cebrâil'in Sidre'yi geçmek için bir adım attığı ve Allâh'ın nurunun kanatlarını yakıp onu serçeye çevirdiğine işaret edilir:

Yakdı anı kıldı bir serçe gibi
 Var o dergahı kıyas it iy ğanî MN/543

Şeb-pere: Yarasanın ateşe meylettği için yanıp "bî-bâl ü per" kaldığı söz konusu edilir (MU/61).

Tavuk: Tavuk -ördek hikayesi (bkz.Ördek) dışında şeyh için bir remiz olmuştur. Yumurta tavuk altındayken nasıl onun hükmünde ve sorumluluğunda ise ve tavuk yumurtaları zâyi etmemek için çabalıyorsa, şeyh de sâliğin doğru yola girmesi ve Hakk'a ulaşması için öyle çabalar. Tavuktan uzak yumurtanın çürümesi gibi, şeyhin hükmü dışında kalan sâlik de yolunu şaşırır(MU/251-70).

Tāvûs: Güzelliği ve salınarak dolaşması sebebiyle tavus, Hz.Peygamber, cân ve al ü ashab için benzetilen olarak tesbit edilmiştir.(MN/87,134,1662, VN/79):

Ol durur tāvûs-ı bāğ-ı kuds-i Hakk
Cilvegāh oldı aña nüh āsumān M/28

İnanışa göre,önceleri cennette safâ içinde yaşayan ve çok güzel olan tāvûs şeytanın cennete girmesine âlet olduğu için oradan çıkarılmış ve cennetteki haline hatırlaması için de bacakları çıplak bırakılmıştır. Şâirin Mürşidü'l-İbbād'ın başlarında tāvûs-cennet ilişkisine işaret ettiğini görmekteyiz. Eserin hikmetli şerbet dolu olduğu ve bu şerbetten içenin dünyadan kanat çırpıp lâ-mekâna ereceği, tāvûs gibi mekânının cennet olacağı ifade edilmiştir (MU/8-11):

Olasın tāvûs der-bāğ-ı İrem
Cilvegāhuñ ola "Arş-ı muhterem MU/12

Taytavâ: Bağırtağa benzeyen yüzü beyaz, başı siyah alaca bir kuştur. Her varlığın Hakk'ı zikrettiğinden bahisle, taytavânın da Hakk'ı zikrettiği ve insanlara "Her yeni nasıl eskiyorsa, her diri de mutlaka ölecektir" dediği kaydedilmiştir(MU/971).

Tûtî: Hind, şeker ilişkisi içinde geçer. Ayrıca cân için de benzetilen olarak görülmüştür(bkz.Cân, Hind,Şeker).

Ügeyik: Bir beyitte kâinatta her şeyin Hakk'ı zikrettiğinden bahisle geçer(MU/968).

Dört Ayaklılar

Âhû: Cenâb-ı Hakk'ın âhûnun göbeğinde müşkü yarat-
tığına işâretle "nâfe-i âhû" terkihiyle geçmektedir(M/11).

Aslan(Şîr): Aslan, gücü ve vahşî olması dolayısıyla anılmaktadır. Bu özelliklerine bağlı olarak, ârif kişinin dünyaya meyletmediği ve ondan aslandan kaçır gibi kaçdığı ifade edilir(MU/287). Yine evliyâ hakkındaki bölümde şâir, evliyâyâ uyanın ve onu inkar etmeyenin can kuşuyla aslan avlayacağını ve âleme Rüstem-i Zâl gibi ün salacağını söyler(MN/1338).

Ayrıca Ârif, varlık mertebelerini anlatmaya başlamadan önce girişte, gönül bahrinin taşıdığını ve cevherlerini dışarı döktüğünü, bunları alanların cümle âlemleri geçeceğini fânî iken bâkî olup canına tat geleceğini ve nihayetinde tilki iken aslan olacağını belirtir:

Bâz isen 'Ankâ olasin sen i yâr
Dilkü iken şîr olasin âşikâr MN/1627

At: At kibr ve himmet için benzetilen olarak tesbit edilmiştir(MU/1426, NA/85):

Gel hased ipin koğıl elden i yâr
Dahı kibr atına olmağıl süvâr MU/1470

Hız.Peygamber'in Mirâc gecesi "mülk-i Hak'ta at üzerinde askerler gördüğü ve atların uzunluğu ve boylarının bin yıllık yol olduğu rivayet edilir(MN/352-53). Ayrıca atı, tâzî at(MN/101,103,MU/292), yorga at(MN/274), yügrük atlı (MN/584) gibi terkihiyle de tesbit ediyoruz.

Bakara: Bir beyitte cennete girecek on hayvandan olması hasebiyle Hz.Mûsâ'nın bakarası zikredilmiştir(VN/988).

Deve(Cemel,Nâka): Mesnevîlerde söz konusu edilen deve, Hz.Peygamber'e satın alınan ve kendisiyle konuşan deve ve Hz.Sâlih'in mucize olarak taştan çıkardığı nâkadır. Resûlullâh'a gelen bu deve kendisinin Muhammed'in bineği olarak yaratıldığını ve başından geçenleri anlatır(MN/935-62). Ârif, aynı devenin Hz.Peygamber öldükten sonra Hz.Fatıma tarafından bakıldığını, Resul'ün ayrılığına dayanamayıp ondan kısa bir süre sonra öldüğünü kaydeder ve bu deve ile ümmeti mukayese ederek aşk ve sevgi ile Habîbine ulaştığını dile getirir: Bu sadakati sebebiyle de cennete gireceğini bildirir(MN/965-77,986):

Ol devenüñ mertebesin diñlegil
Sevgü ile neye irdi iy halîl VN/982

Bir devecük çünkü sevdi 'ışk ile
Lâcirem irdi mübârek menzile VN/1000

Bir beyitte de bülbüle gül, tûtiye şeker, kargaya leş ve deveye deken gerektiği zikredilir:

Bülbüle gül tûtiye şeker i cân
Zâğa cîfe nâkaya diken 'ayân MU/2043

Cennete girecek on hayvandan biri olarak da Hz.Sâlih'in nâkası anılır(bkz.Hz.Sâlih).

Domuz: Hz.Peygamber'in Mi'râc gecesinde haram yiyenleri cehennemde domuz sûretinde azâb içinde gördüğü rivayet edilir(MU/953-55).

Eşek(Har,Himâr): Eşek, Hz.Peygamber'in alçak gönüllülüğünden bahisle eşeğe bindiği ve Hz.İsa'nın eşeğine işâretle anılmıştır(MN/1343,VN/1166). Ayrıca, dünyadan kurtulmayı öğütleyen şâir, burada eşek gibi çamura çökeceğine tazi at gibi çemenlerde, yani ukbâda dolaşmayı tercih eder(MU/292). Evliyâ sözlerini anlamayan ve inkâr eden de eşeğe benzetilmiştir(MN/1387). Yine cennete girecek hayvanlardan biri de Hz.Üzeyr'in himârıdır(bkz.Hz.Üzeyr).

Fil: Fil Yemenli Hristiyan kumandan Ebrehe'nin önünde filler bulunan ordusuyla Kâbe'ye saldırmasına işaretle geçer(bkz.Ebrehe). Ayrıca, Sidre ağacının yaprağı için "fil kulağı" benzetmesini görüyoruz(MU/259).

İcl: Söz konusu edilen icl(Hz.İbrahim'in buzağısıdır. Cennete girecek on hayvandan biri olarak zikredilir.

Hız. İbrahim cömertliği ve bereketi ile meşhurdur. Bu özelliği ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bir hadise şudur: Lût kavmini helâke memûr edilen melekler helâkten önce Hz.İbrahim'e misafir olurlar ve İshak'ın doğacağını müjdelerler. Hz.İbrahim bu arada onlara sezdirmeden bir buzağı pişirip getirir(Hûd,XI/69-71; Zâriyât, LI/24-29). İcl işte "icl-i İbrâhîm" şeklinde bu hadiseye işaretle geçer:

Birisi hem nâka-i şâlih i yâr
İcl-i İbrâhîm biri de âşikâr VN/986

İt(Kelb): İt; şeytan ve hacıların Arafat'ta döktüğü günahları için benzetilen olarak kullanılmıştır(MU/1708-09).

Şeytan, "Hakk'ın iti"dir. Sürekli mümine musallat olmaktadır. Ondan kurtuluş ise "it issi"(sahibi)ne sığınmak ve onu çağırarakla mümkündür(MU/909-11). İt yine birçok yerde şeytan yanında Hak düşmanı için de benzetilen olmuştur(MN/1173).

Ayrıca it, cennete girecek on hayvandan olduğundan bahisle "Ashab-ı Kehf'ün iti" şeklinde Kitmîr kasdıyla ve "Düya köpeklerin tâlib olduğu bir leştir" meâlindeki bir hadiste görülmektedir(VN/990,996, MU/291).

Koyun,Koç(Kebş), Kuzu : Cennete girecek on hayvandan birinin de Hz.İsmail'in koçu olduğu kaydedilir (VN/987). Ayrıca, diğer dokuzunun da cennete koç suretinde gireceği rivayet edilir(VN/991). Bu hayvanlar: Hz.Peygamber'in devesi,

Sâlih'in devesi, İbrâhim'in buzağısı, İsmâil'in koçu, Yûnus'un balığı, Süleyman'ın karıncası, Mûsâ'nın sığırı, Üzeyr'in merkebi, Belkıs'ın hüdhüdü ve Ashâb-ı Kehf'in iti Kıtîr'dir(VN/985-90).

Koyun âl ve ashâb için benzetilen olarak tesbit edilmiştir:

Uş koyunlar kaldı gitdi bekçisi

Ƙurtlar idiser imiş bizi şikâr VN/88

Kuzu ise, şeytan ve nefis kurdunun musallat olduğu ve her an kapmaya çalıştığı imândır:

Bu iki Ƙurd bil ki ortağ oldılar

Ol imân Ƙuzusını Ƙapmak diler MU/914

Ayrıca bir beyitte de Hz.Peygamber'in Mirâc gecesi gördüğü kubbenin büyüklüğünü ifade etmek için, dünyadaki her şeyin ona nisbetle, denize salınmış kuzuya benzetildiğini görüyoruz(MU/391).

Kurbağa: Sürekli Allâh'ı zikrettiğinden bahisle anılmıştır(MU/982).

Kurt: şeytan ve nefis için benzetilen olarak gördüğüm müz kurt, imân kuzusuna musallattır . Ondan kurtuluş ise çobana ulaşmakla mümkündür(MU/914-16).

Maymun: Hacıların Arafat'ta döktükleri günahlar için benzetilendir. Ayrıca Hz.Peygamber'in Mirâc gecesi, dünyada haksız yere kan dökenleri maymun sûretinde cehennemde azâbdâ gördüğü ve şeytanın lanetlendikten sonra yüzünün maymun yüzüne döndüğü gibi tasavvurlar içinde tesbit edilmiştir(MU/1454,1708,MN/951-52).

Tilki: Bir beyitte şâirin anlatacaklarından muhatabının bâz iken Ankâ, tilki iken aslan olacağı ifadesi içinde geçer(MN/1627;bkz.Aslan).

Sürüngeçler ve Böcekler

'Akreb: Cenâb-ı Hakk'ın akrepte zehir yarattığı ve cehennem ve kabir azâbı ile alakalı olarak söz konusu edilir (MU/947,1337, M/12, MN/1003, MAN.VI/10)

'Ankebût: Bir beyitte "ankebût evi" şeklinde örümcek ağı kasedilmiş ve Ârif kendisini örümcek ağına düşmüş bir sineğe teşbih etmiştir:

İnlerem gündüz gice uş zâr olup
 Ankebût evine çün düşdi zübâb MN/12

Arı: Allâh'ın arıda bal yarattığı şeklinde bir beyitte geçmektedir(M/12).

Balık(Hût,Mâhî): Balık, Resûlullâh'ın Sidre kıyısında gördüğü meleğin tarif ve tavsifinde geçer. Oldukça mübâlağalı olarak anlatılan bu meleğin yetmiş bin bölük olan saçının her bölümünde içinde nurdan denizler bulunan inciler asılıdır. Bu denizlerin içinde her birinin uzunluğu iki bin yıl olan ve üzerlerinde "Lâ ilâhe illa'llâh" yazılı balıklar vardır(MN/314-16).

Ayrıca, Hz.Peygamber'in vefâtına balıkların bile ağladığı ve Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinin onun ilim deryasında balıklar misâli olduğu da söz konusu edilmiştir(M/2,VN/742).

Ârif, Cenâb-ı Hakk'ın canlıları yaratışını vahdet denizindeki katrelerin köpükler arasından ayrılmasına teşbih eder. Bu mânâda Hak'tan ayrılan insanın çabası tekrar onu bulmak içindir. Şâir bini balığın sudayken suyun kıymetini anlamayıp sudan çıkma isteğiyle kafasını uzatması, ancak ayrılığın kendisi için ölüm olduğunun farkına varıp geri suya girmesi temsiliyle açıklar(MU/99-105). Ayrıca, balığı cennete girecek on hayvandan birinin Hz.Yûnus'un balığı olması,ve onun balık kamında kalışına işaretlerle görmekteyiz(VN/987,1215-16, MN/78).

Büre: Bir beyitte, bu dünyada bir pire ısırma dayanamadığı, ancak kabirde akrep ve yılanların ısırmasına nasıl dayanılacağı dile getirilmiştir(MN/1003).

Çekirge: Sidre tavsifinde görülmektedir. Rivayetlere göre Hz.Peygamber Sidre'yi altın çekirge kaplı olarak görmüştür(MN/261).

Karınca(Mûr,Neml): Karınca, Hz.Süleyman ile ilişkisi ve cennete girecek on hayvandan birinin de Hz.Süleyman'ın karıncası olduğu(VN/988, 1219-22) yanında, zayıf, küçük ve güçsüzlüğüne binâen bazı benzetmelerle birlikte tesbit edilmiştir. Allâh'ın her şeyden haberdâr olduğu, bir kara karıncanın bile ayak sesini duyduğu(MN/1610) ve Hz.Peygamber'in vefatına ümmetinin dayanamayacağı, zirâ karıncanın Kaf Dağı'nı taşıyamayacağı gibi hususlar içinde görülmektedir:

Döyemez ümmet bu oda iy ğanî
Bil karınca çekemez Kâf Tağı'nı VN/931

Kelebek: Bazı ravilere göre Hz.Peygamber Mirac gecesi Sidre'yi altın kelebek kaplamış olarak görmüştür(MN/262)

Kurt: Bir beyitte canını bu dünyada murdar edenin ölü olacağı ve teninin çürüyüp kurtlarla dolacağı ifade edilir(MU/542).

Meges(Zübâb): Sinek pisliliklere konması ve örümceğin avı olması dolayısıyla söz konusu edilmiştir. Buralarda insanın dünya pisliliği üzerinde sinek gibi kalmaması ve dost yüzünü görmek için çabalaması(MU/540), içini kötü amellerle karratının Hak katında bir sinek kadar değeri olmayacağı dile getirilir(bkz.'Ankebût).

Yir bulımayasın ol hażretde pes
Olmaya miqdāruñ anda çün meges NA/241

Neheng: Neheng(timsah) Hz.Peygamber'in ayrılığı için benzetilen olarak tesbit edilmiştir:

Ba^{na} vaşluⁿ kılıcın urmaz iseⁿ
F^{ur}kat^ün yudar beni hem-çün neheng MN/1692

Pervâne: İki yerde tesbit ettiğimiz pervane şem' ile alâkalı tasavvurlar içinde teşbih unsuru olarak görülmektedir. Şem'e benzetilen dünyaya aldanan kişi pervâneye teşbih edilmiştir(MU/64;bkz.Dünya). Ayrıca, çocuğu üzerine titreyen ana-babanın bu tavrı pervânenin şem' etrafında dönmesine benzetilmiştir:

Ata ana da^hı ditrer üstine
Şöyle kim pervâne ditrer şem'ine MU/1539

Yılan(Ejdehâ, Hayye, Mâr): Yılan, dünyâ ve zekâtı verilmeyen mal için benzetme unsuru olarak tesbit edilmiştir (bkz.Dünyâ, Zekât). Ayrıca, Cenâb-ı Hakk'ın yılanda zehir düzettiği ve Arş'ın kibirlenmesine karşılık ondan çok büyük bir yılan yarattığı da söz konusu edilir(M/12, MN/617). Yine, kabir hayatı ile ilgili tasavvurlar içinde de görmekteyiz(MU/947,1337, MN/1003).

Bitkiler (Ağaçlar ve Çiçekler)

Mesnevîlerde meyveler ve çiçekler genellikle, Cenâb-ı Hakk'ın yaratıcı gücü ile alakalı olarak söz konusu edilmiş ve bitkilerdeki bu renk, şekil, tat ve kokunun kesretten ibaret olduğu, aslında akıllı kişinin bu kesrette vahdeti, Hakk'ın nûrunu görebileceği dile getirilmiştir(MU/706-61).

Genel olarak nebat kasdıyla ağaç kullanılmıştır. Ağaç, zaman zaman bir benzetme unsuru halinde karşımıza çıkmaktadır. Meselâ; dîn ve akıl, "dîn ağacı" (VN/46), "akıl ağacı" (NA/218) terkipleriyle ağaca benzetilmiştir. Ayrıca ağaç, Hz. Peygamber'in ölümüne ağlamayan göz ile mukayese edilerek;

Âh ki taşdan katı imiş yüzümüz

Âh ki ağaçdan kurumış gözümüz VN/1120

beytiyle Onun için ağlamayan gözün ağaçtan da kuru olduğu ifade edilmiştir.

Nebât ve ağaç yanında, çiçek, özdek, kök, budak, fer', yemiş, semer, simâr gibi bitkilerle ilgili unsurlar da muhtelif benzetmelerle söz konusu edilmişlerdir. Bu cümleden olarak şâir, tenâsuh hakkında bilgi verirken onu, dört budağı olan batıl bir köke benzetmiştir(MU/1880; bkz. Tenâsuh). Yine budak cennet, cehennem ve söz için benzetilen olarak tesbit edilmiştir(MN/89, NA/283). İslâm'ın beş şartı da kökü kalbe berk olan dîn ağacının beş budağı teşbihiyle anılmıştır(MU/1817),

Bitki (nebât), tabiatte bulunan üç cisimden, mevâlfid-i selâseden biridir:

Dağı hayvân u nebâti ma' deni

Nice itdi âşikâre ol Gani

MU/36

Yukarıdaki beyitte bu üç cismi sıralayan şâir, Muhyiddin-i Arabî'den naklen; bunların hareketlerinin hepsinin namazda bulunduğunu kaydeder ki, sücûd hareket-i menkûsedir ve nebâtın hareketidir(MU/1618, 1620; bkz. Namâz).

Bâdem: Şâir, söyleyeceklerini;

°Akluñā sığmaz sözi yakışduram
Şekkeri bādeme karup yidürem M/159

şeklinde vafsetmektedir.

Elma: Hz.Peygamber'in Mirâc gecesinde, cennette bir elma ağacının altında oturduğu ve oradan aldığı elmanın yarısını yiyip yarısını zevcesi Hadice'ye getirdiği ve bu sebeple de Hz.Fatıma'nın cennet elması gibi koktuğu rivayet edilir(MN/444,451,472,476-77). Şâir, Hz.Fatıma'nın fazileti ile ilgili hikayeye başlayacağını şöyle ifade eder:

Girü geldi uş münāsib bir haber
Cennetüñ elmāsı gibi ol kıkar MN/446

Servi: Servi, boy için bir benzetilen olarak tesbit edilmiştir. Dünya, tâvûs gibi süslü, servi boylu bir kadına benzetilmiştir(MN/134).

°Üd: Yakıldığında güzel koku veren bir ağaçtır. Bu hususyla söz konusu edilmiştir(VN/109,839):

Uş düdük gibi içümden iñlerem
°Üd gibi hicr odına yanaram VN/283

Üzüm: Üzüm, vahdet-i vücûd ile alakalı olarak bir temsilde geçmektedir. Üzümün taneleri kesreti, suyu vahdeti temsil etmektedir. Görünüşte, taneleri itibarıyla çok olmasına rağmen, üzümün suyu çıkarıldığında hepsinin aynı olduğu anlaşılacaktır(MN/1374). Ayrıca Ârif, Vefatü'n-Nebî'nin sonunda Cenâb-ı Hak'tan, bir salkım üzüme teşbih ettiği eseri- ne karşılık "bâğ-ı kuds"ü istemektedir;

İltürem bir şalkum üzüm tapuña
Tâ ki bâğ-ı kudsi viresin baña VN/1354

zakkûm: Cehennem ağacı ve meyvesidir. kokusu ve zehirli oluşu dolayısıyla zikredilmiştir. Eğer cehennemdeki zakkumun bir damlasının bu dünyaya gelseydi, bütün mahlukat onun kokusundan öleceği söz konusu edilir(MU/619).

Bunlar dışında ayva, armut, erik, fındık, fıstık ve incir gibi meyveler de Cenâb-ı Hakk'ın yaratıcı gücü dolayısıyla ismen anılmışlardır(MU/708,745-49).

Çiçekler de çoğu zaman Cenâb-ı Hakk'ın sun'undaki güzelliği ve fevkaladeligi göstermek maksadıyla kaydedilmiştir:

Bu çiçekleri bezedi reng reng
Hoş şağîr itdi orada bülbulân m/14

Şâir, sözlerini mânâ bağının çiçeklerine benzeterrek şöyle der:

Diñlegil girü cevâhir söyleyem
Ma'ni bâğından zevâhir söyleyem MU/503

Benefşe: Menekşe, şekli dolayısıyla yaşlı insana benzetilmiş ve yaşlı olmasının sebebi ise dünyanın bir hiç olduğunu anlamasına bağlanmıştır:

Gör benefşe nice yasadn pîçdür
Zîre kim bildi bu dünyâ hiçdür MU/714

Yine, boynunun büküklüğü sebebiyle şâirin kaddi için benzetilen olmuştur. Ârif Vefât-ı Nebî'yi yazmaktan doğan üzüntüsünü dile getirerek, boyunun menekşe gibi egrildiğini söylemektedir:

Uş benefşe gibi kaddüm oldı ham
İşbu derde nice olasıdur em VN/279

Aşağıda, şekli dolayısıyla menekşe ile yaşlı insan arasında ilişki kurulması yanında rengi ile de söz konusu edilmiştir:

Yaslu olmasān benefşe gibi bil
Tonuñu bandurmasān göğü iy halīl VN/442

Ergavan: Rengi dolayısıyla teşbih unsuru olmuştur. Şâir, Resûlullâh'ın vefatı ve ayrılığından kaynaklanan üzüntü sebebiyle gözünün yaşının erguvan renginde aktığını ifade eder(VN/434).

Gül, Gonca: İncelediğimiz eserlerde çiçeklerden en çok görüleni güldür. Hz. Peygamber için benzetilen olmuş (VN/500), gülün onun terinden yaratıldığı kaydedilmiştir (M/142). Hz. Peygamber diken ile dolu olan bu âlemi güllerle bezeyip bahara döndürmüştür(VN/39).

Hz. Peygamber dışında gül ve gonca, yanak ve gönül için benzetilen olarak tesbit edilmiştir(MU/5,723, MN/1689).

Divan edebiyatında, bülbül, gül ve diken üçlüsü çeşitli tasavvurlar içinde söz konusu edilmiş ve genellikle bu üçü birlikte anılmıştır. Ancak Ârif, gülün ezeli aşığı bülbülün sürekli ötüşü ve nâlesinin, sünbülün gülü sarmasından kaynaklandığını söyleyerek farklı bir tasavvur içinde anar:

Gör ki sünbül nice kuçmışdur güli
Zâr u efgâna getürmiş bülbüli MU/712

Gül, çoğu zaman da şâirin söyleyecekleri için benzetilendir. Ârif, bazan akıl bağından gül derer(MU/428, NA/23), bazan akıl evini güllerle bezer(MU/1265), bazan mânâ bağından gül sağlar(NA/99), bazan da Hak gülistanından güller getirir(MU/2025):

Direlüm ol bâğdan güller laţif
Armağān getürelüm saña şerif NA/3

Ayrıca, Mevlid, Mi'râc ve vefâtü'n-Nebî bir gülistanda açılmış üç güle(VN/1366) ve her gülünde binlerce renk olan gülüstana benzetilmiştir(VN/13707).

Karanfil: Hürîlerin saçı için teşbih unsuru olarak tesbit edilmiştir(MU/1177).

Lâle: Lâle, özellikle kırmızı lâle, rengi dolayısıyla kanlı göz yaşı için benzetilen olmuştur(VN/54,432,441). Ayrıca lâlenin, dünyanın halini bildiği için içini dağladığı, "kîl ü kâl"i kestiği, kanlı yaşının dışına taşıdığı ve bu sebeple de bilinen şeklini ve kırmızı rengini aldığı ifade edilmiştir(MU/719):

Lâleyi gör kim içini tağlamış
Kanlu yaşın taşrasına çağlamış MU/718

Nergis: Nergis şekli dolayısıyla elinde kadeh olan insana benzetilmiştir. Nergis ile gaflette olan kişi arasında bağ kurulmuştur(MU/716). Bunun dışında yine nergis, şekli ve rengi hususuyla söz konusu edilmiş, Hz.Peygamber'in vefatından dolayı yüzün; nergis gibi sararacağı dile getirilmiştir:

Nite yüzün rengi sêñün şolmaya
Hem-çü nerges şaru rengi almaya VN/440

Şekli dolayısıyla göz için benzetilen olmuş ve nergis "bî-basar" olarak nitelendirilmiştir(MU/723,755).Şâir, Hz.Peygamber'in vefatına ve ayrılığına ağlamaktan nergis gibi "bî-basar" olmuştur:

Gözlerüm nergis gib' oldı bî-basar
Ağlamaktan oldum uşda bî-haber VN/281

Nesterin: Bir beyitte adı zikredilir(MU/721).

Reyhân: Kokusu sebebiyle anılmıştır. Cenâb-ı Hak Hakk'ın güle ve reyhana koku, lâleye ise renk verdiği dile dile getirilmiştir:

Gül ile reyhânda koku kıldı hoş
Lâlede reng kodı hem-çü ergavân M/13

Ayrıca, Hz.Peygamber'in torunları Hasan ve Hüseyin hakkındaki bir hadîsine işaretle zikredilmiştir(bkz.Hadisler).

Sûsen: Sûsen, şekli ve rengi dolayısıyla anılmıştır. Her canlıda görünenin Hak nuru olduğundan bahisle nergise varan suyun "bî-basar", sūsene varanın ise altına benzer şekil aldığı dile getirilmiştir(MU/720):

Nergise varan şu oldu bî-başar
Sūsene varan su oldu içi zer MU/755

Sünbül: Sünbül, şekli sebebiyle benzetme unsuru olarak tesbit edilmiştir. "Saçı sünbül" şeklinde bir beyitte anılan sünbül, dağınık ve perişan olması ile gece ve gündüz durmadan ağlayan kişi arasında ilişki kurulmuştur(MU/712-13,723; bkz.Gül).

Hem-çü sünbül uş perîşân olmışam
Gice gündüz zârî ile kalmışam VN/280

yâsemin(Semen): Yâsemin kokusundan bahisle iki beyitte zikredilmiştir(MU/756, MN/1243).

Madenler

Maden, yer yüzünde ve altında çeşitli iç ve dış doğal etkenlerle oluşan ekonomik yönden değer taşıyan, dövülmeye ve kesilmeye ve her türlü biçimlendirmeye elverişli maddelerdir.

Şâir maden kelimesiyle genel olarak hayvan ve nebât dışındaki varlıkları karşılar. Tabiatteki üç cisimden mevâ - lîd-i selâseden olan maden, insandaki ilik için benzetilendir:

Bak kemükler anda nice taş gibi
Ol kemük içre ilük ma'den gibi NA/214

Madenlerin çıkarıldığı ocak anlamında ise kâni görmekteyiz(MU/698, MAN.III/1). Kân, "kân-ı kerem" terkihiyle Hz.Peygamber kasdıyla kullanılmıştır(MU/1737). Ayrıca, kâni maden ocağı dışında, bir şeyin asıl yeri veya çok bulunduğu mahal cümlesinden "şeker kâni" şeklinde de tesbit ediyoruz (MN/207).

Ârif, değerli taşlar dışında diğerlerini de zaman zaman benzetme unsuru olarak kullanmıştır. Bu sebeple burada, değerli-değersiz, bütün madenler, metal ve taşlar iki grup halinde söz konusu edilecektir. Metallerden, altın (zer), gümüş, demir, bakır(mis); taşlardan ise bilinen değersiz taş dışında, akik, cevher, dür(inci), la'l, şeb-çırak, yakut, zeberced ve zümrüt tesbit edilmiştir. Ayrıca değerli eşyaların ve mücevherlerin saklandığı ve muhafaza edildiği hazine (genc,kenz), dürc, hokka; hazinayı korumakla görevli hazine-dâr; kuyumcu anlamında cevheri ve sarrâf da muhtelif vesilelerle zikredilmişlerdir.

Metaller

Altın(Zer): Değeri ve rengine binâen söz konusu edilen altın, çoğunlukla cennet, Sidre, hürî gibi âhîret hayatı ile alakalı unsurların tasvirinde görülmektedir. Cennetteki yedi avludan ikincisinin altın ve gümüşten, üçüncüsü ve ağaçlarının tamamıyla saf altından olduğu Hz.Peygamber'den naklen rivayet edilmektedir(MU/1146-47,1155-56). Bir başka rivayete göre Mirâc gecesi Hz.Muhammed'in göklere ağıdığı vasıta da altındandır(MN/156). Yine, Resûlullâh'ın Sidre'yi altın çekirge veya altın kelebek kaplı olarak gördüğü rivayet edilir(MN/261-62).

Rengi ve içindeki sarı tohumlar nedeniyle susam için benzetilen olan altın(MU/755), üzeri incilerle süslendiğinden bahisle zikredilir(MU/374):

Dinle bu ma'nîy' idelüm beyân
Altun üzre incü gibi hoş 'ayân MN/1590

Altın gümüş ile birlikte, zenginlik, mal ve sermâye karşılığı kullanılmıştır(MU/1083,1657).Ayrıca üç beyitte de bazı madenlerin imtizâcından altın yapma işi olan ilm-i kimyâya işaretle anılmıştır(MU/1990,MAN.III/1):

Pes ki sen iksîr-i Hakk'ı bulasın
Mis -i cîsmi cümle altun kılasın MN/39

Gümüş: Cennet bahçeleri ve ağaçlarının tasvirinde ve Hz.Muhammed'in Mîrâc gecesi göklere çıktığı vasıtanın bir rivayete göre gümüş olduğundan bahisle zikredilmiştir (MU/1146, 1155-56, MN/156; bkz.Altın).

Demir: Sertliği ve ateşe dayanıklılığı sebebiyle ayrılık ve cehennem ateşi ile alakalı tasavvurlarla birlikte söz konusu edilmiştir. Ayrılık ve cehennem ateşi o kadar katı ve yakıcıdır ki, demiri ve taşı bile eritebilir(MU/801, MN/933,1726).

Bakır(Mis): iki beyitte ten için benzetilen olarak tesbit edilmiş ve bazı değersiz madenlerden altın yapma işi olan ilm-i kimyâya işaretle anılmıştır(MN/39, MAN.111/1).

Ayrıca, şeyhe bağlılığın gerekliliğinden söz eden Ârif, bu sâyede kişinin, kan iken müşk, bakır iken altın olacağını söyler:

Yâhu evvel kan iken misk olasin
Yâhu evvel mis isen zer tolasın MU/1990

Taşlar

Taş(Seng): Can taşı (MN/1363), kara taş(MU/564), dünya taşı(MU/27), katı taş(VN/58), Siccin taşı(MU/608), seng-i hârâ(VN/1334), seng-i yabancı(MU/567,2042) ve yaban taşı gibi terkiplerle de tesbit ettiğimiz taş, bazan katı gönül (VN/514,NA/216,MN/992) yüz ve bağır için benzetilen olarak kullanılmıştır(VN/55, 1120). Ayrıca birkaç yerde alelâde taşların güneş ışığının etkisiyle la'l ve yakut gibi değerli taşlar haline dönüştüğü inancına işaret edilmiştir(MN/37,1365,1518):

Ol güneş nûrı irer taşa girür
Pes ki taşlık gider andan la'l olur MN/1364

'Akik: Çeşitli renklerde olan değerli bir taştır. Bir beyitte varlık deryasındaki akik dalgasından etkiyâ ve zâhidlerin yaratıldığı ifade edilmiştir:

Dahı bir mevc-i 'akîkî etkiyâ
Oldılar zâhidler anlar bî-riyâ MU/48

Cevher(Gevher,Güher,Cevâhir),Dür (İnci): Cevherler, cevher ile inciyi kasederler. Diğer cevherleri özel adlarıyla söylerler. Dürrü de yine cevher anlamında kullanırlar. Ancak, incelediğimiz eserlerde cevher, gevher, güher, cevâhir şekillerinde gördüğümüz cevherin inciyle aynı mânâya kullanılması yanında, birkaç beyitte inciden farklı olabilecek tarzda kullanıldığını tesbit ediyoruz. Bu tesbit dışında, aşağıdaki beyitlerde cevherin inciden daha değerli olduğu tasavvuru vardır:

Şanma beni dür yakîn bil cevherem
Zerreyem hem güneşem gör ne direm MU/429

Belki ne incü bu söz gevher i cân
Her birinün kıymeti biñdür 'ayân MU/420

Geldi bir mevc gevher oldu enbiyā
Dahı bir mevc incü oldu evliyā MU/47

İnci ve cevher denizden çıkan değerli taştır. Birçok beyitte deniz içinde vesadefte oluştuğuna işâretle birlikte anılmışlardır (NA/314, MU/160, 202, 373, 1607, 2021, MN/1250, 1702, 1708, VN/1372):

Diñle girü dürlü esrār açayın
Ol şadefden dürr ü gevher şaçayın M/147

Bir deñizdür kim kenārı yok durur
Gevheri incüleri key çok durur MU/170

İki beyitte altın ve la'lin inciyle bezendiği tesbit edilmiştir:

Altun üzre incü ārāyış ider
Yüzün Allāh'a dönüp nāliš ider MU/374

İncüyi la'1 üzre ārāyış idem
Yüzümü yire uram nāliš idem MU/38

İnci ve cevher gibi değerli taşların, hokka veya dürc adı verilen muhafaza kaplarında saklandığı ve ayrıca dizilmiş halde kullanıldığına işâret edilmiştir (MU/703, 2050, VN/1363, MN/1718, NA/368):

Añladuñsa çok cevāhir dizmişem
Ol deñiz incülerin çün süzmüşem MU/1312

Sırr-ı Mî' rāc neydüğün tā bilesin
Hokka açuban cevāhir bulasın MN/1434

Cevheri anlamak için ihtisas sahibi olmak gerekir. Ancak cevheri olan cevherin değerini bilir. Cevherden anlamayan kişi bir çocuk gibi boncukla cevheri takas eder (MU/60, 2044, MN/1156, 1400):

Cevheri cevher-fürüşa vir i yār
Seng-i yabanī şanur anı hımār MU/2042

İnci ve cevher benzetilen olarak da çokça kullanılmıştır. Her iki kelime de bazan birlikte bazan da ayrı ayrı halde en çok söz, mânâ ve hadis için müşebbehün-bih olmuştur(MU/22, 23,419-20, 427,1313,1544,1549,1562,1723,1765, NA/71,331,363-64, MN/84,348,912,1297, VN/1376-77, MAN.II/8):

Dür,cevher-hadis:

Uşda bunda girü geldi bir haber
Dürr ü cevherdür bu söz iy mu^cteber MN/348

Dür,cevher-söz:

Ben ki ^cArif'ven sözi hatm eyledüm
Bil yakın kim dürr ü cevher söyledüm MN/1695

Cevher-mânâ:

Añladuñsa bunda hikmet söyledüm
Ol ma^cânî cevherin harc eyledüm MU/1562

İnci bunlar dışında, diş, göz yaşı ve evliyâ için benzetilen olarak tesbit edilmiştir(NA/183,MN/435,MU/47,M/140):

Gül yañak la^clîn dudaklar kandadur
Şaçı sünbül gözi nerges dişü dür MU/723

Geh güler gâh ağlar u geh dür saçar
Gözi yaşından cihâna nür saçar MU/779

Cevher ise, enbiyâ(MU/47), sehâ(NA/271), ömür(MN/1155), beyit(MU/2050,NA/368, MN/1718,VN/1388-89), "arı güher" şeklinde Hz.Fatıma(VN/908), "uç gevher" şeklinde, mevlid,Mi'râc ve vefâtü'n-Nebi(VN/1363, MN/1709) için müşebbehün-bih olarak kullanılmıştır.

Cevher ve inci, Mirâc, cennet,Levh-i Mahfûz ve Arş hakkındaki rivayet ve ilgili unsurların tasvirinde de tesbit edilmiştir(MN/157,MU/1147,1163, MN/570,583,598). Ayrıca, dürrü, dür-dâne,dürr-i a'lâ, dürr-i giran, dürr-i meknûn, dürr-i semîn,sâfi dür gibi terkiplerle de görmekteyiz.

La'l: Yâkûta benzer kırmızı değerli bir taştır. Rivâyete göre aslında ak bir taş olarak topraktan çıkarılan yakut ciğer kanıyla boyanıp güneşte kırmızı rengini almış. Ârif'in de güneşin la'l üzerindeki etkisine ve bu inanca işaret ettiğini görüyoruz(MN/ 1365,1518):

Uşda toğmışdur girü ol âfitâb
Taşuñı la'l eylegil cehd it i şâb MN/37

La'l, rengi dolayısıyla, la'l-i ahmer ve la'l'in şekillerinde dudak için benzetilen olmuştur(MU/723,NA/175,M/141, VN/125):

Ol mükehhâl gözleri kanı i şâb
La'l-i ahmer lebleri tahte't-türâb VN/125

Üzeri incilerle süslenerek veya inci ile birlikte dizilerek süs eşyası olarak kullanıldığını tesbit ediyoruz(MU/38). La'l-i güzîn, la'l-i kân, la'l-i nâb gibi terkiblerle de tesbit ettiğimiz la'l, cennet tasvirlerinde de karşımıza çıkmaktadır(MU/482, 1153,1162).

Şeb-çerâğ(Şeb-çırak): Geceleri mum gibi yanıp çevresine aydınlık veren bir yâkût olduğu rivayet edilir. Gevher-i şeb-çerâğ veya kevkeb-i şeb-efrûz da denirmiş.

Bir beyitte şeb-çerâğ, kendisi nûr olan mümini, cehennem ateşinin yakmayacağından ve nurunun ateşe galip geleceğinden bahisle geçmektedir:

Ķarañuda gice olur şeb-çırāk
Aydın olur kanda kim olsa çırāk MU/1122

yâkût: Kızıl, sarı ve gök rengi olan değerli bir taştır. En değerlisi nar tanesi gibi kırmızı olanıdır.

yâkût, incelediğimiz eserlerde cennet, Beyt-i Mamûr, Levh-i Mahfûz ve cennette hürîlerin oturduğu tahtlardan bahisle geçmektedir.

Cennetin köşkleri ve taşlarının yâkût ve la'1 (MU/482,1153,1162), Beyt-i Mamûr'un yâkût(MN/502), Levh-i Mah-fûz ve hûrflerin tahtlarının yâkût-ı ahmerden(MU/1165,MN/571,575,583) olduğu gibi muhtelif rivayetler aktarılır. Ayrıca, Hz.Peygamber'in Mîrâc gecesi cennette torunları Hasan ve Hüseyin'e ait olan yeşil ve kırmızı yâkûttan iki kubbe gördüğü de rivâyet edilmiştir(MU/422).

Zeberced: Arap zümrütüdür. Yeşil renklidir. Hz.Peygamber'in Mîrâc gecesi gördüğü şeyler cümlesinden olarak cennet ve Sidre ile alakalı anılmıştır(MU/1148, MN/388). Ayrıca, Hz.Muhammed, Mî'râc gecesi Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya giderken atlas dîbâ ve zeberced ile süslenmiş bir kadın kılığında dünyanın arkasından seslendiği rivayet edilir:

Atlas u dîbâ zeberced ile ol
Reng reng düzmiş özini hem-çü gül MN/135

Zümürrüd: Yeşil renkli değerli bir taş olan zümrüt bir beyitte, cennetin ağaçlarının yapraklarının zümrütten olduğundan bahisle kaydedilmiştir(MU/1159).

III.EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Ârif ve eserleri üzerinde yapılan bu çalışma, onun Türk edebiyatındaki yerini belirlemek ve eserlerini tanıtmak gayesi gütmektedir. Bu itibarla çeşitli başlıklar altında örnekleriyle işlenen konular, şâirin edebî kişiliğine ilişkin yönleriyle burada ana hatlarıyla ele alınmıştır.

Şâir, vezin ve kafiye gibi (bkz.Vezin, Kâfiye) âhenk unsurları bakımından kusurlu olmasına karşılık, mesnevî tertibi ve tahkiyede başarılıdır.San'at kaygısı gütmeyen Ârif'i, bilgilerini aktarmada ve halkı irşâd etmede şiiri bir vasıta olarak kullandığı için şâir yanında ahlakçı, mutasavvıf ve mürşid sıfatlarıyla da anmak gerekir. Zirâ onun asıl amacı bildiklerini, derlediklerini halka öğretmek ve onları "doğru yola kılavuzlamak"tır. Bütün bunlara rağmen eserlerinde başta cinas olmak üzere hemen hemen edebî san'atların hepsini kullanmıştır (bkz.Edebî San'atlar). Ârif tasannu'a düşmeden, sırf san'at yapmak için yazmaktan kaçınarak fikirlerini halka yayarken san'atlar kendiliğinden meydana gelmiş hissi vermekte ve hiçbir zorlama sezilmemektedir.

Onun eserlerinin ve kendisinin en bâriz vasfı öğreticilik ve kılavuzluktur. Kendisini "cevherî", sözlerini de cevhere benzetererek bu sözleri anlayacak kişinin de ancak "cevherî" olması gerektiğini dile getirir:

Diñle imdi cevheriden cevheri
Şaklağıl hazneñde işbu cevheri

Anlar işbu sözümi ol yol eri
Zîre bilür cevherî ol cevheri MU/342-43

Cevherin kıymetini bilmeyen onu alelâde bir taş sanır:

Cevheri cevher-fürûşa vir i yâr
Seng-i yabanî şanur anı hımâr MU/2042

Şâir, tahkiye etmede başarılı olmakla birlikte, Mevlânâ'nın Mesnevisi'nde de görüldüğü üzere, zaman zaman konuyu keserek değişik örnek ve nasihatler verir. Bu, okuyucuyu konudan uzaklaştırıyor gibi görünse bile, araya sıkıştırılan samimi kısımlar Ârif'in muhâtabıyla bütünleşmesini ve ona açılmasını sağlamaktadır.

Mesnevîlerde şiir ve şâirle alakalı hiçbir hüküm yoktur. Ancak eserlerin hâtîme kısımlarında övgü dolu beyitler görmek mümkündür. Fakat bunlar, şâirin ve eserin övgüsünden ziyâde mânâ ve muhtevâyâ mâtuftur. Mi'râcû'n-Nebî'de:

Mecma' u'l-bahreyn oldı bu kitâb
Biri zâhir biri bâtın iy şebâb MN/1697

ve Nûsha-i Âlem'de bulunan:

Gel bu helvâyı saña itdüm sebîl
K'anda memzûcdur bilürseñ Selsebîl NA/285

gibi beyitler bu cümledendir.

Ârif, özellikle Mürşidü'l-'Ubbâd ve Mi'râcû'n-Nebî'de, tarikat, sâlik, meczûb, âşık, şeyh, mürid gibi tasavvufî husûsları; namâz, oruç, hac, zekât, imân, mü'min, Müslümân gibi ibâdetleri ve dinî unsurları; Mi'râc, cennet, cehennem vb. ile ilgili görüş ve rivâyetleri; konuların daha iyi anlaşılması için sık sık âyet, hadîs ve çeşitli kaynaklardan aktardığı örneklerle destekler. Bu kaynaklar, başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere, Tevrat, Ebûl-Leys Tefsiri, Keşşâf, Melek Şerhi, Meşârik, Mesâbih, Muhtârü'l-Mevâ'iz, Mukâtil, Câmî'ü'l-İetâyif, Kunyetü'l-Fetavâ, Mesnevî, Fusûsü'l-Hikem, Fütûhâtü'l-Mekkiyye, Tefsir-i Kebir (Zehre)dir. Onun, eserlerinin muhtevâsına ve yararlandığı bu kaynaklara baktığımızda, Arapça ve Farsça'yı da bilen, dinî ilimlere ve tasavvufa vâkîf mutasavvîf bir şâir olduğunu söyleyebiliriz. Ancak buna rağmen oldukça sade bir Türkçe ile eserlerini telif etmesi ve deyimlerin çokluğu dikkat çekicidir.

Mesnevîlerin bütününde şâirlik yönünden ziyade, eğitici ve öğretici yönünün ağır bastığını söyleyebileceğimiz Ârif'in, kasîde tarzındaki tevhid, na't, âl ve ashâb medihlerinde şâirliğinin ön plana geçtiğini görmekteyiz. Bunların üçünde âhenk yalnız redifle sağlanırken (MU/2006-20, VN/497-505, 1308-31), diğerleri redifsizdir. Ancak redifsiz olanlarda da kafiye kelimelerinin özenle seçildiği hissedilmektedir (M/1-25, 26-50, 51-59, MN/1-16, 17-23, 1687-94, VN/1-35, 36-69, 70-95). Ayrıca, mesnevîlerinden başka, her birinde mahlası veya adının bulunduğu altı manzûmeyi -muhtevâ itibâriyle ilâhîyi hatırlatmakla birlikte- şâirin gazel denemeleri olarak kabul etmek mümkündür.

Netice itibâriyle, Ârif, tasannu'a düşmeden, dinî ve tasavvufî mes'eleleri anlaşılır bir şekilde muhâtabına aktarmayı başarmıştır. Ancak, kanaatimizce onun Türk Edebiyatı açısından en önemli özelliği ilk hamse şâiri olması yanında, konu itibariyle de İslâmî edebiyatlarda benzeri bulunmayan orijinal bir hamse telif etmesidir.

D i l v e Ü s l ũ b

Eserlerinin mâhiyetini ve muhtevâsını muhtelif başlıklar altında değerlendirmeye çalıştığımız Ârif'in burada dili kullanışı ve konuyu işleyişi ana çizgileriyle ele alınacaktır.

Mesnevîler tamamıyla dinî ve tasavvufî olmasına karşın, oldukça sâde bir Türkçe göze çarpmaktadır. Ancak Mi'râcû'n-Nebî'de hazerât-ı hamse, âlemler ve mazharları ile ilgili kısımlarda konuya bağlı olarak dil ağırlaşmaktadır (MN/1400-1660). Genel olarak sâde Türkçeyle eserlerini kaleme alan Ârif'in Vefâtü'n-Nebî'de daha samimî, sâde ve duygulu söyleyişlere sahip olduğunu tesbît ediyoruz.

Mesnevî türünün özelliklerinden olan tahkiye ve muhâtaba direk hitâb, sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bunu çoğunlukla yeni bir konuya başlarken veya okuyucuyu uyarmak maksadıyla "diñle, diñlegil, işit, işitgil" gibi emirlerle başlayan beyitlerde görmekteyiz:

Girü geldük ol deñiz sözine biz
Diñle imdi kim ola cânuñ temiz MU/32

İşid imdi n'eyledi ol kaçralar
Seyr idüben her yaña dostın arar MU/110

Diñlegil söz gülsitânın açayın
Yir yüzine reng reng gül saçayın NA/207

Diñle ol 'âlem maħallin diyelüm
Tütü gibi dürlü şekker yiyelüm MN/1430

Genellikle hâtîme kısımlarında şâir, eserleri hakkında çeşitli hüküm ve övgülere yer vermiştir. Bunların bazılarında sebeb-i te'lîf ve hâtîme kısımları muhtevâ itibarıyla birleştirilmiş gibi görülmektedir (MU/2021-51).

Müellif, direk kendisini övmekten ziyade sözlerini ve eserlerini övmektedir. Onun sözleri "dür"dür,"inci"dir:

N'olırsar hâlin saña şerh ideyin
 'Işk ile diñle ki dür nazm ideyin MU/1838

Mürşidü'l-'ubbâd hakkında ise şunları söyler:

Saña bil mürşid durur işbu kitâb
 Toğrı yola kulağuzlar bil i şâb MU/2033

Ol meşâyih remzini keşf eyledüm
 Dürlü aḥbâr-ı ğarâyib söyledüm

Gördüğüm ü bildüğümdür bu kitâb
 Uş saña keşf eyledüm bunda i şâb MU/2037-38

Bu ifâdelerden Ârif'in asıl amacının irşâd ve eğitim olduğu meydana çıkmaktadır.

Ârif'e şâir demek yerine veya şâir yanında mutasavvıf demek doğru olacaktır. Onun sık sık okuyucuya bir uyarıcı edasıyla hitâb etmesi, kendini şeyh muhâtabı da müridi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu itibarla eserlerinde öğreticilik ve kılavuzluk her zaman ağır basmaktadır. Şâirin muhâtabı gönüllerdur. Saçtığı katrelerle gönül can ve akıl tazelenecek, muhâtabına mânâ gülistanından güller koklatacak ve onu mestedecektir. Sözleri hikmettir, şerbettir(MU/3,5,7,8). Sık sık gönül deryası coşar ve halkın üzerine cevher saçar:

yine uş itdi gönül deryâsı cüş
 saçdı gevherlerini halk üzre hoş MU/58

Bazan gül ile hem-nişin olup bülbül gibi nağme söyler, bazan bülbülü bile mat eder (MU/191):

Bülbüli mât eyleyem ben söz ile
 Dost sözünü söyleyem çün süz ile MU/192

Bazan da tûti olup şekerler yer:

Diñle saña bir dahı temsîl diyem
Tûti bigi dürlü şekerler yiyem MU/200

Gülistanlarda taze gül bitirir, gönül bağını mül ile sular,
mânâ denizinden dürlü alıp akıl kulağına takar(MU/201):

Ol deñizden aluban dürlü dürer
‘Aklunıñ kulağına takam güher MU/202

Bu ve benzeri beyitlerde de Ârif'in irşâd ağırlıklı şahsiyetine dâir ip uçları görülmektedir. Mutasavvıf olan şâiri ancak yol eri anlar.(MU/343). Akla sığmaz şeyler söyler. Bir sarrâf gibi gevher çıkarır ve akıl bağından güller derer(MU/427-28). Müellif kendi hakkında muhatabına şu uyarıda bulunur:

Şanma beni dür yakîn bil cevherem
Zerreyem hem güneşem gör ne direm MU/429

Eserleri telifi olan şâir çeşitli konularda âyet ve hadisler dışında Mevlânâ, muhyiddîn-i Arabî, Fahreddîn-i Irakî gibi şahsiyetlerden iktibaslar yapar. Bunu da Mürşidü'l-'Ubbâd ve Mi'râcû'n-Nebi'de şöyle dile getirir:

Ol meşâyih remzini keşf eyledüm
Dürlü aḥbâr-ı ğarâyib söyledüm MU/2037

Bil kitâblardan saña nakş eyledüm
Dime kim ben kendüzümden söyledüm MN/510

Zîre naklidür bu bil ‘akli degül
‘Akla uyan bil ḥaṭāya girdi ol MN/514

Zaman zaman sözü uzatmamak için teferruattan kaçındığını ve daha önce söylediklerini hatırlatarak oraya bakılması-

nı tavsiye ettiğini görüyoruz:

Key uzandı söz burada iy harif
Söyleyelüm geldi çün mevc-i laṭif MU/641

Cümle gördüğün dir isem söz uzar
Diñle maksûda dönelüm biz i yâr MN/489

Saṅa tertîb ile didümdi anı
Girü tekrâr itmeyelüm iy ğanî MN/1537

Bir mesnevîsinden diğesine aynı konuyla ilgili kısmı tekrarlama için göndermeler de yapmaktadır(MN/344):

Hürî cennet vaşfını kıldum i yâr
Mürşidü'l-'ubbâd içinde âşikâr MN/486

Bazan bir başka eserinde önceki ile ilgili hükümlere de rastlanmaktadır:

Bu kitâbeyni çü hatm itdüm i yâr
İtdüm anda dürlü sırlar âşikâr M/81

Ârif'in vezin ve kafiye kusurlarına rağmen mesnevî nazım şekline hakim olduğunu söylemeliyiz. Kanâatimizce bu, mânâyı şekle tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Zira maksadı edebî değeri yüksek bir eser vücuda getirmekten ziyâde, kişileri dinî ve tasavvufî bilgiler vererek eğitmektir. Özellikle Mürşidü'l-'ubbâd'da her konu kendi içinde müstakil bir mesnevî tertîbindedir. Her konuya giriş mahiyetinde bir manzume veya birkaç beyitle başlar, asıl konuya geçer ve hâtime mahiyetinde duâ beyitleri veya nasihat manzûmeleri ile sona erer. Genellikle konuların daha iyi anlaşılabilmesi için örnek olarak alınan hikaye ve temsillerde de aynı durum söz konusudur(MU/194-99,200-14,215-20,232-47,625-41).

Ârif, mesnevîlerinde çokça kullandığı deyimlerle sâde ve akıcı bir söyleyişe ulaşmıştır. Ancak akıcı söyleyişlerin, mesnevîlerin başındaki kasîde tarzında yazılmış tevhîd, na't ve medhiyelerde nisbeten azaldığını görüyoruz. Bu manzûmelerde Arapça ve Farsça kelimeler artmış, kafiye daha çok Arapça ve Farsça kelimelerle sağlanmıştır.

Eserlerde sıkça rastladığımız bir husus da şudur: Genellikle bir hikâye veya mevzû sona ererken ayrı bir manzûme halinde olmasa bile, fahriye nev'inden sözünkiymetini anlatan ve nasihat veren beyitler söylenmektedir. Bu bölümlerde Ârif, kendi hislerini dile getirme imkânı bulup, samîmî bir şekilde muhâtabına açılmaktadır.

Şâir, tahkiye esas olduğundan genellikle örneklerle konuyu açar. Deyimlerle güçlendirdiği anlatımını, zaman zaman ata sözleri ile de destekler. Ancak ata sözleri deyimlere nazaran çok az kullanılmıştır (bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

Mesnevîlerden Mi'râcû'n-Nebî ve Vefâtü'n-Nebî'de dikkati çeken bir özellik de bendli nazım şekillerinde muayyen aralıklarla bulunan vasıta beyitlerinin olmasıdır. Ancak Ârif, bu beyitleri muayyen aralıklarla değil, uygun gördüğü yerlerde muhtelif aralıklarla kaydetmiştir (MN/290,454, 667, VN/289,444, 652,760,843):

Ümmetiyseñ ıışk ile di eş-şalât
Tâ ki ire cânuña nev nev hayât MN/164

Çün Habîbüm menzilün oldu türâb
Bu cihân olsun harâb-ender-harâb VN/120

Netice olarak yararlandığı ve adını eserlerinde verdiği kaynaklar dikkate alındığında, Ârif'in Arapça ve Farsça bildiği ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen çok sade bir dille dinî ve tasavvufî mes'eleleri örneklerle kolay anlaşılır bir şekilde ifâde ettiğini söylemeliyiz.

E d e b i S a n ' a t l a r

İncelediğimiz eserlerde Arif, hemen hemen bütün san'atları kullanmıştır. Ancak bunlardan en çok rastladığımız cinas, teşbih, iktibas, telmih ve mübalağadır. Bu söyleyişlerde doğal bir ifade özelliği görülmekte ve san'at yapma gayesi sezilmemektedir. Arif'in eserlerindeki san'atlı söyleyişler örnekleriyle veriyoruz:

Cinas: Metinlerde cinasın her nev'ini görmek mümkündür. Türkçe kelimelerle yapıldığı gibi Arapça ve Farsça kelimelerden müteşekkil cinaslar da görülmektedir.

Tam cinasa örnekler:

zıkr-i Hakk'ı getürelüm biz dile
Şöyle kim kamu yürekleri dile NA/1

Cinası oluşturan her iki kelime de Türkçe'dir. "dil" ismi ile "dilmek" fiiliyle güzel bir tam cinas örneği ortaya çıkmaktadır.

Her makāmda çeng gibi çalınuram
Fūrkatūñ kılıcına çalınuram VN/282

Beyitte iki kelimenin de Türkçe ve aynı cinsten kelimeler olması dikkat çekicidir. Benzer bir örnek de "uyarmak" fiili ile karşımıza çıkıyor:

Gel sen seni uyhudan uyargıl
gönlün evine çirāğ uyargıl IM/13

Aşağıdaki örnekte ise iki kelime de Türkçe ve isim cinsindedir:

Sen i miskīn tonuñ olmasa yini
Yāhu anuñ dırsilür ise yini

Türkçe ve Arapça, Farsça kelimeler ile yapılmış tam cinas örnekleri de çoktur:

Hazneñ içre şakla işbu cevheri
Tā ki saña da diyeler cevheri MU/563

Pes ki nişe olmayasın müşteri
Şol söze kim müşter' aña Müşteri MN/305

Anda secde baş ile olmaz müdām
Hem ağızsuz içilür anda müdām MN/1132

Ba'd-ez-ān bil kim ol esmā dürlüdür
Kimisi cevherlü kimi dürlüdür M/113

Ayrık cinâsa örnekler:

Nişe kalduñ bunda dünyā milkinge
Dünyā nedür yāhud anuñ milki ne MU/453

Cümle 'ālem maşsüdi muhtācına
Halkdan anuñ eksügi muhtācı ne MU/96

Diñle tā kim nefsuñ insāf iş ide
Tā ki Hāk'dan hāk sözi ol işide MN/797

Zāhir oluban nice görindi
Gözün var ise 'ayān gör indi IM/12

Görüldüğü üzere yalnız Türkçe kelimelerle cinas yapıldığı gibi Türkçe ve Arapça kelimelerle birlikte de yapılmıştır.

Eksik cinasa örnekler: İncelediğimiz eserlerde cinasın bu türünün çokça ve özenle seçilmiş kelimelerle yapılmış örneklerini görüyoruz. Bu tip cinasın da daha çok Türkçe fiil ve isimlerle meydana getirilmesi de dikkate değerdir.

Allah adın çün dilümde zikr idem
Kuş gibi pervaz urup dün gün gidem MU/1

Di bize biz de bile ağlaşalum
Senüñ ile cān u dil tağlaşalum MU/1381

Ol ben olam diyü ben ağlarvanın
Korkudan cān u ciger tağlarvanın MU/1384

Bil ki cennet kapusın cömerd aça
Ol zebāniler bahīle od şaça NA/191

Niceler geldi buraya ağlayu
Gitdi girü gözi yaşı çağlayu M/152

Per kakup kuşlar havāda ağlaşa
Yirde cinniler şağular şağlaşa VN/115

Uş cigerden cümlesi inleşdiler
Şol uşak oğlan gibi siñleşdiler VN/513

gibi Türkçe fiillerle yapılan cinas yanında Türkçe isimler veya isim ve fiil ile oluşturulan cinas da vardır:

Ger tavuk gibi kalursañ bunda sen
Kurtarımazsın burada baş esen MU/235

Dāyimā ceng ider ol iki çeri
Diñle işbu mañniyi iy yol eri NA/102

Pes Bilāl aldı anı girdi yola
Diñlegil hāli anuñ nice ola VN/886

Bu cinasın Türkçe dışında, Arapça veya Farsça, Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça ve Arapça-Farsça kelimelerle de yapılmış örneklerini çokça görmekteyiz:

Didi Hārūn merhabā şālih añi
Hem nebiyy ü hem veliyy ü hem sahī MN/214

Şeksüzün döner budaklar aslına
Bil irişür aslınuñ ol vaslına MN/92

Yā ilāhī gönlümüz eyle küşād
Tā olavuz hazretünde cümle şād MN/1208

Ālem-i bāṭın havāşşın dahı hem
Bāṭınıyla cem^c idüp ola behem M/194

Cebre'īl didi āna kim iy hakīm
İşbu āyeti işitmedün mi kim MN/357

Diyeler Cebrā'īl'e bil iy ganī
Gemilerle geçer idük biz anı MN/926

Mazharı da evvel oldı pes anuñ
Şakla bu sözi budur cānı cānuñ M/124

Çünki geldi nūr mevce fevc fevc
Cān hümāsı pes ki gitdi sūy-ı evc MN/86

Muharref (sesli harfleri değişik kelimelerle yapılan)

cinasa örnekler:

Yā ne sebep oldı bunu düzmege
Ālemün cevherlerini dizmege MU/34

Dime bākī olma kāfir söz işit
Gönlün içinde imān nūrın işit MU/83

Cānını murdār iden çünkim ölür
Şol necis gibi teni hep kurd olur MU/542

Çün bu dünyayı elünden ırasın
Giçesin eflāki dosta iresin MN/33

Mey-hānesi Hakk'un uş açıldı
İşk şişeleri tolu içildi IM/5

Eriye kamu et ü derile
Dayım ölüben girü dirile IM/23

Bir durur vahdetde şeyh ile mürīd
Her ki iki gördi bil oldı merīd MN/1368

Görüldüğü üzere bu cinas türünde de Türkçe fiillerle oluşturulmuş örnekler çoğunluktadır.

Lâhık(sessizleri değişik kelimelerle yapılan) cinasa
örnekler:

Çünkü asluñ ola ol deryā-yı pāk
Hayf ola kim olasin sen bunda hāk MU/19

Bu dikende kalasin gūl şanuban
Aldanasın zehre sen mūl şanuban MU/20

İçicek ola ferah olmaya huşk
Zīre kim anuñ hitāmı oldu mūşk MU/592

Bāğ-ı 'akluñ bezeyeyin reng reng
Tā ki gönülün gözgüsinden gide jeng M/148

Gelgil imdi boz bu dünyā dāmını
Tā içesin tolu cennet cāmını MN/378

Bil ki yokdur anda sakf u dahı der
Secde anda hem olur bī-pā vü ser MN/1130

Daha çok Farsça kelimelerle yapılan bu cinasın; Arapça, Türkçe, Türkçe-Farsça, Türkçe-Arapça, Arapça-Farsça kelimelerle meydana getirilen örnekleri ise şunlardır:

Hāceti neyse aña hāsıl ola
Maksūdı neyse aña vāsıl ola MU/527

Pes gel imdi ko bu dünyā fikrini
Dilüne getir o sultān zıkrini MN/415

Mekke feth olduğda geldi fevc fevc
Dīne girüp urdı anlar bil ki mevc VN/174

Dīnle imdi ol sözüñ aslını sen
İşbu sırrı keşf ideyin saña ben NA/38

Diñle andan bir gülistān düzeyin
Ol denizden hem cevāhir süzeyin M/67

Diñle nedür beyt-i Ma'mūr'ı diyem
Vardur akvāl diyüben kayduñ yyiem MN/492

Ƙanda vardı sevgilü dostlar diye
Düriş ahī kayduñı bunda yyiye VN/823

Yimiş ağacı anuñ çevre yani
Rāhat olur anı görenüñ çanı MN/53

Ol Resūl didi Şirāt'da bul beni
Hasretüne anda irgil iy ğani VN/695

Dahı üç yüz altmış itdi ol tamar
Ƙıl nazar kim yüzünü kıldı kamer NA/261

Didi Cebra'īl ki iy yüzi kamer
Kāfirün var ise uş tāt u kemer MN/119

Çürimek ol gevdeden bil dür olur
Sanki başdan ayğa ol nür olur MU/520

Eski yazıya göre bir harfin üzerinde veya altında-
ki noktalardan kaynaklanan değişik okuyuşlara bağlı cinas,
(Hat cinası):

Gönli yapıdı vü nazar kıldı çelil
Ka'be'yi bildün k'anı yapıdı halil NA/80

Bişür ol yimişlerüñi koma hām
Tā ki sunula saña bir tolu cām MN/38

Ol Resūl'ünden bizi kılma cüdā
Yā Kerīm ü yā Rahīm ü yā Hudā MN/1209

Katralar saçam gönül güline ben - بن
Tā ki tāze ola cān u 'akl u ten - تَنْ MU/5

Bir laṭife geldi girü hem-çü sir - شیر
Dinleyen bil şekker ile ola sir - شیر MN/228

Hak Ta'ālā bize yağmur yitürür - بیتورر
Ol ekinlerümüzi hoş bitürür - بیتورر MN/1068

Ol eşerden uşda gözüm yaşludur - یشلودر
Cigerüm kan bu yüregüm başludur - یشلودر VN/97

Netice itibarıyla Ârif'in hemen hemen her on beyit-ten birinde cinasın bir örneğini verdiğini tesbit ediyoruz. Ayrıca, lâhık cinas ve hat cinası dışındaki cinaslarda Türkçe kelimelerle yapılanların çoğunlukta olduğu dikkat çekicidir.

İktibâs: Ârif eserlerinde sık sık Kur'ân-ı Kerim'den, tefsir, hadis ve tasavvuf kaynaklarından iktibaslara başvurmıştır. Mi'râcü'n-Nebî'de eserinin akli değil nakli olduğunu kaydeden şâir, Mevlânâ, Fahreddin-i Irâkî, Muhyiddin-i Arâbî, İbni Fariz ve Cüneyd-i Bağdadî gibi mutasavvıflardan Farsça ve Arapça olarak alıntılar yapmıştır (MU/318,536,680-81, 1869-70,1914, NA/72). Manzum kısımlar dışında, çeşitli konuları teyid üzere aynen ve tamamı kaydedilen ayet ve hadisler de vardır. Ancak bizim burada ele aldığımız manzum dizilişe uygun olarak metin içinde zikredilenlerdir. Bunlar çoğunlukla ayet veya hadisin bir ibaresidir. Örnekler:

yapılan âyet iktibasları:

" اربعی " sözüni çün güş ideler
Hażret'e pervāz uruban gideler MN/168

Didi " مَامِنَّا وَالْآ " iy güzîn
Var " مَقَامٌ مَعْلُومٌ " iy pāk-dîn MN/538

" قَابِ قَوْسَيْنِ " e iriřdi ol Resūl
 Ol deñizde bil ki ğavvāř oldu ol MN/1667
 Var " إِذَا الشَّمْسُ " okı Kur'ān'da gör
 Bilesin tekvīrini řemsūñ nedür NA/153

vezne uydurulmak üzere, bazı değişikliklerle yapılan
 âyet iktibasları:

" رَبَّنَا " diyüp Resūl itdi taleb
 " اِنْ نُرِيدْنَا لَاتُؤَاخِذْنَا " i Rab MN/769
 Doğrusu: " رَبَّنَا لَاتُؤَاخِذْنَا اِنْ نُرِيدْنَا "

Didi İbrāhīm odı " بِرِزْوَانٍ " i Rab MN/714
 Eyledüñ di baña n'itdün iy Selām
 Doğrusu: " بِرِزْوَانٍ وَسَلَامٍ "

Didi " مَا مَنَّا وَاِلَّا " iy güzīn
 Var " مَقَامٌ مَعْلُومٌ " iy pāk-dīn MN/538
 Doğrusu: " وَمَا مَنَّا وَاِلَّا "

Hadis iktibasları:

Ol Resūl didi ki " صَمِّمِ الرِّجَالَ " NA/86
 şek getürmegil ki kal' ider cibāl
 " كُنْتُ كُنْزٌ " ün sırrını zāhir kılam
 Ol bilinmek sevdügin bāhir kılam MU/41

Ulu olmak isteseñ olma hasūd
 Ol Resūl didi " الْحَمْدُ لِلَّهِ " MU/1472

idem ol " لَوْلَاكَ " nün sırrın 'ayān
 " كُنْتُ نَبِيًّا " didüğini beyān M/87

Ḥaḳ Ta'āla didi kim " الصوم لي "
 " وانا ابرى به " iy müttekī MU/1626

Āyet ve hadis iktibaslarının tamamı incelememizde "Āyetler" ve "Hadisler" başlıkları altında ele alınmıştır.

Telmih: İncelediğimiz eserlerde telmihi çoğunlukla peygamber kıssalarına veya mucizelere işaretler şeklinde görüyoruz. Bunun dışında kalan birkaç örnek de buraya alınmıştır:

Hz.Ādem'in anasız babasız yaratılmasına işaret:

Ḥaḳk anı toprakdan itdi halk i cān
 Atası anası yok durur 'ayān VN/1203

Hz.Sālih'in kayadan deve çıkarma mucizesine işaret:

Ol 'Alī didi şu taşdur iy ḥalīl
 Şālih'ün devesi andan çıkadı bil VN/1244

Hz.İbrahim'in Kur'an-ı Kerim'de de geçen "Rabbini arayışı ve buluşuna işaret (bkz.Āyetler):

Gel bu āfelden geç imdi çün Ḥalīl
 İresin tā Ḥazret'e Rabbün celīl MN/1272

Hz.İsmail ve Zemzem kıssasına işaret:

Didi Zemzem virdün İsmā'il'e sen
 Didi Kevser virmişem bil saña ben MN/716

Hz.Mūsâ'nın asâsının yılan olma mucizesi:

Ol 'Alī Mūsâ 'aşâsıdur didi
 Cāzularuñ sihrini hep ol yidi VN/1225

Hz.Süleyman'ın cümle mahlukatın dilini anlaması:

Kuş dilinden saña virdüm hoş haber
Çün Süleymān'am bugün ben mu'teber MU/996

Hz.Yüsuf'un köle olarak satılması ve sonra Mısır'a sultan oluşu:

Olmayan kul Mısır'a sultān olmadı
Olmayan şākird hem üstād olmadı MU/334

Hz.Davud'un sesinin güzelliğine işaret:

Dāvūd āvāzı saña hoş sāz ola
Dün gün anda ma'sūk ile nāz ola MU/188

Hz.İsâ'nın dördüncü kat göğe çekildiği inancına işaret:

İsî gerekdür ki tā çārüm semā
Per kakup a'lāya tuta anda cā MU/1965

Hz.Peygamber'in taştan tavus çıkarması, ayı ikiye yarması mucizelerine işaret:

Hem Ebū Cehl'ün evind' itdi du'ā
Çıkdı tāvūs anda bir taşdan hemān M/36

Gökde aya bir işāret eyledi
İki pāre oldı ay ol dem revan M/35

Belh sultanının oğlu İbrahim b. Edhem'in tasavvuf yolunda tac u tahtı terketmesi:

Görme misin sen o şāh-ı Edhem'i
Bu şarābı içdi tahtı n'eyledi G.II/5

Güneşin bazı taşlara etki ederek kıymetli taş haline getirdiği inancı:

Uşda toğmişdur girü ol āfitāb
Taşuñı la'l eylegil cehd it i şāb MN/37

Âyete telmih:

Yüzinün nûrı yakar kâfirleri
Şöyle kim şeytâna atılır şihâb MN/2

İrsâl-i Mesel: Bir fikri desteklemek ve pekiştirmek için ata sözü kullanma san'atı demek olan irsâl-i meselin pek fazla örneği yoktur. Zirâ Ârif, fikirlerini genellikle bir âyet, hadîs veya mutasavvıfların sözleriyle desteklemektedir. Tesbit ettiğimiz az sayıdaki örnekler ise şunlardır:

"Son pişmanlık fayda vermez."

Şimdiden olgıl peşimân iy yigit
Anda aşş' itmez peşimân key işit MN/981

Nef'i ne ol vakt peşimân olmağün
Göz yaş u ciger kan ile toлмаğün MU/629

"Dünya kimseye kalmaz" veya "Dünya malı dünyada kalır."

Dünye kalmaz kimseye çünkim gider
Akıl olan şādılığı pes n'ider MU/715

Senün olmak nef'i ne milk-i cihân
Ahırını çünkim elünden gide cân MU/153

Gerçi bu mülke özün şāh idesin
Fâyide ne çünki koyup gidesin MU/461

"Yetimin yalımı alçak olur."

Vay ol oğlana ki kala ol yetim
Yalımı alçak olup olur nizār VN/90

"Yetimin gözü yaşlı, yüreği başlı, sözü alçak olur."

Yetim olanm̄ gözi yaşlu olur
Sözi alçak yüregi başlu olur VN/260

"Altının (gevherin) kıymetini sarraf bilir."

Şayrafî bilür güherler kıymetin
Boncuuk alan alımağ gevher satın MU/60

"Can akçeyle satın alınmaz."

Nişe bilmezsin bu cânuñ kıymetin
Alınur mı yohsa akçeyle satın MU6238

"Ustasız san'at öğrenilemez."

San'at öğrenilmeye bî-pişekār
Ne kadar cehd eyler iseñ bil i yār MN/1382

"Ustasız öğrenilen san'atta hüner olmaz."

San'at üstāddan çü öğrenmeyesin
San'atında pes hüner bulmayasın MN/1383

"Dil epsem olsa baş esen olur."

Dir bağırtlak epsem olan kurtulur
Dil ki epsem olsa baş esen olur MU/985

"İnsan, insanın şeytanıdır." veya "Kişi refkından azar."

Kem kişiden kaç ki kem olmayasın
Bay iseñ müflis olup ölmeyesin MU/491

"Kişi ahabından bellidir."

Yoldaşından bilünür bil her kişi
Eyü mi yohsa yavuz anuñ işi MU/501

Teşhîs:

Mescidüñ taşları ağlardı ʿayān
Pes gönül nite taş ağlamaz i cān VN/514

Mey-hāne vü hum u badiya mest
Çeng ile rebāb u ʿūd u ney mest IM/7

Lāleyi gör kim içini tağlamış
Kanlu yaşı taşrasına çağlamış MU/718

İntāk:

Dir ʿukāb her kim ki halkdan dūr ola
Hakk ile üns dutubanın nūr ola MU/976

Kırlağuç eydür eger añlar iseñ
Cān kulağıyla anı diñler iseñ MU/978

İhām: Arif'in ihām san'atına örnek olarak aldığımız iki beyti de musiki terimleriyle kurulmuştur. Seçilen kelimeler hem terim hem de gerçek anlamlarında kullanılarak ihama güzel iki örnek meydana getirilmiştir:

Yakdı ʿuṣṣākı muhayyer eyledi
Şekkerin söz ile cānı toyladı NA/144

Gāhī İṣfahān ʿIrāk seyr eyleyem
Gāhī ʿuṣṣākı muhayyer eyleyem MU/1233

Tekrîr: Ârif'in eserlerinde tekrarlar çoğunlukta-
dır. Bunların büyük kısmı san'attan laziyade alelâde tek-
râr durumundadır. Ancak, Vefâtü'n-Nebî'de Hz. Peygamber'in
ağzından kızı Fatıma'ya Azra'il'in tanıtıldığı beyitler
tekrîr san'atının güzel örneklerindendir:

Oldur ahî dürlü lezzetler bozan
Harbesine halk-ı dünyâyı dizen

Oldur ahî dürlü dirnek tağıdan
Cümle halkuñ yüregini dağ iden

Oldur ahî evler ü köşkler yıkan
Oldur ahî sinneleri hoş yapan

Oldur ahî beglerüñ tahtın yıkan
Tâcını yile urup oda yakan

Oldur ahî dostı dostdan ayıran
Yüregin zahm eyleyüben zahm uran

Oldur ahî analar kuzusını
Alduruban zârî kaldırur anı

Oldur ahî atalardan oğlını
Alubanin hasta kılur cânını

Oldur ahî iki tatlu kardaşı
Ayırup yakar oda içi taşı

Oldur ahî beni senden ayıran
Yüregüñi dürlü hañçerle uran

VN/541-49

Bir başka örnek ise şudur:

El-vidâ^c iy cânlar cânı el-vidâ^c
El-vedâ^c iy gözlere nür el-vedâ^c

VN/497

Tenasüb: Mesnevîlerde en çok kullanılan san'atlardan biri de tenasüptür. Söz konusu san'atın kendiliğinden oluşmuş izlenimini vermesi şâirin başarısını göstermektedir:

Yol eri nice yolında diñlene
Menzile varmazsa kanda eglene MU/24

Tütî yimege şeker lâyıķ i cān
Kelb olan bil cıfeye t̄alib 'ayān MU/291

Şād oluban açılasın gül gibi
Söyleyesin her seher bülbül gibi MN/449

Açdum dilümi uşda genāya Ḥabīb için
Derdüm devāsı zahmuma merhem Ṭabīb için
MU/2006

Anda kılurlar olar bī-çün namāz
Bī-kıyām u ka'de pinhān hem-çü rāz MN/1140

Dertlüyem derdüme dermān eylegil
Renclüyem rencüme em neyse digil MU/844

Leff ü neşr:

Ko bu zehri gel berü şehd eyle hoş
Zulmeti ko sa'y kıl nūr iste hoş MN/35

Girü cānum kıldı cānānın taleb
İtdi gevher girü hem kānın taleb MN/165

Bu dikende kalasın gül şanuban
Aldanasın zehre sen mül şanuban MU/20

İştikâk: Arapça kelimelerle gördüğümüz gibi Türkçe kelimelerle de tesbit etmekteyiz. Türkçe kelimelerle meydana getirilmiş olanlar:

Gülini kokuladam saña i yâr
Ol kohudan olasın mest ü humâr MU/7

Çünkü öldi ölmedin ölmez dahı
Zire ölmek bir durur olmaz dahı MU/181

Yükledürsen yük uş arka yâ Kerîm
Ben za'ife rahmet eyle yâ Rahîm MU/1581

Arapça kelimelerle yapılanlar:

Kıl tefekkür kim gönül bir levh durur
Her ne fikr itsen orada nakş olur NA/82

Tâ ki ilte kâsıdı maksûdına
Abidi hem irgüre ma'bûdına MU/654

Nakşı ko nakkâşı kılğıl sen taleb
Sâni' iste sun' için çekme te'ab MN/177

Aliterasyon-Asonans: Aşağıdaki beyitlerde "r,z,n" sessizleriyle aliterasyon, "a,e,ü" seslileriyle asonans sağlanmıştır:

Ger irersevüz ol ulu Hâzret'e
İrişevüz şeksüzün biz devlete MU/140

Çavidân milkinde sultân olasın
Ten ola 'âlem aña cân olasın MU/185

Mübâlâğa: Mübalâğa san'atını cennet ve cehennem tasvirlerinde ve Hz.Peygamber'in ölümünden dolayı duyulan üzüntüyü ifade eden beyitlerde görüyoruz:

Ayruluk odı katı şarp od durur
Taşa demüre degerse yandurur MU/801

Vah bu şüret ayrılığından n'idem
Uş ciger kan oldu gözüm hoş bınar VN/52

Böyle diyüp cümlesi ağlar idi
Kan akardı gözlerinden çün bınar VN/91

Ger bu âhum odı irse göklere
Eriyeydi aka idi yirlere VN/284

Gussa buludı içümden itdi cüş
Lâcirem göz yaşı yağmur oldu uş VN/643

Hasret ile key katı ol dökdi yaş
Cümle kuru göz yaşından oldu yaş VN/1188

Nidâ: Eserlerinde didaktiklik ön planda olan Ârif'in sık sık muhatabı uyarmak maksadıyla nidaya baş vurduğu tesbit edilmiştir:

Didi kim iy dāyimā Hakk'ı bulan
Hakk nūrını görüben nūr olan MU/877

Iy 'akılsuz 'ömr okın kılduñ telef
Dünyeyi kuş şanuban itdün hedef MU/1942

Iy cigerüm nişe togranmayasın
Iy tenüm yā nite sen yanmayasın VN/675

Hoş selām virdi kapudan söyledi
Iy nübüvvet beytinün ehli didi VN/525

Diñle imdi girü bülbül nağmesin
Şubh çün oldı gül ile hem-nişin MU/191

Lik ol şahun hakikatın işit
Kankı isme düşdi mazhar iy yigit

Tezâd:

Gevher alanlar kamu oldı ganî
Almayanlar müflis oldı iy 'amî MU/59

Gitdi kul mahv oldı kaldı pâdişâh
Kul şâh oldı o şâh ile i şâh MU/299

Gel berü ölmezden öndin it yarak
Eskiyecek yiniden olgıl irak MU/972

Nefse dirlik bil ki derd ü merg durur
Nefse dirlik bil ki bār u berg durur MN/1352

Kabı koğıl kab içine kıl nazar
Tā ki vahdet göresin iy bî-basar MN/1371

Tarsî':

Kimisi ekber kimi aşgar olur
Kimisi ahmer kimi asfer olur MU/670

Dürlü cevr ol yolda baña bil vefā
Dürlü renc ol yolda baña bil şifā MU/854

Hüsn-i Talîl:

Bak bu yirler nicesi hayrān u mest
'İşk şarābını içüp bî-pā vü dest MU/781

Teşbih: Teşbihin en çok rastladığımız türü teşbih-i beligidir. Genellikle tamlamalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır:

Eydeyim [°]akluñ eger añlar ise
Kulağun söz incüsün diñler ise MU/37

Ma[°]nî deryāsına [°]aklun baturam
Tā ki bilesin beni ne cevherem MN/1264

Ger bu fūrkatde baña vaslun suyun
Virmez iseñ uş yürek kanı şarāb MN/15

Gel hased ipin koğil elden i yār
Dañı kibr atına olmağil süvār MU/1470

Lebleri la[°]l ü beni fülful ayan
Alnı mescid kaşları mihrāb-ı cān M/141

Ol visālün saykalın ur yā Münir
Zīre göñlüm gözgüsi uş taldı jeng MN/1690

Teşbih-i mü'ekked (pekiştirilmiş benzetme) e örnek-
ler:

Gör nic' aña dürlü dürlü hāl olur
[°]Aşıkun kaddi bükilüp dāl olur MU/780

Dünye bir kervān-sarāydur kıl nazar
Her ki kondı buraya turmaz göçer MU/796

Teşbih-i Mufassal (dört ögesi de bulunan benzetme)a
örnekler:

Hem-çü sünbül uş perişān olmışam
Gice gündüz zārī ile kalmışam VN/280

Uşbu dertden cigerüm oldı kebāb
İñlerem irte gice hem-çün rebāb MU/632

A t a S ö z l e r i v e D e y i m l e r

Arif, mesnevilerinin bütününde sâde bid dil kullanmıştır. Öğreticiliği ön planda tutan şâir, bu sâdeliği ve anlaşılabilirliği halk dilinden aldığı ata sözleri ve özellikle deyimlerle desteklemiştir. Bunlar zaman zaman, manzûm söyleyişe uydurulmak için bilinen kelime dizilişinden farklı olarak kaydedilmiştir. Biz eserlerde geçen bu söz ve deyimleri bilinen dizilişleriyle, alfabetik sıra dahilinde vermeye çalıştık.

Ata Sözleri ve Güzel Söyleyişler

Altının(gevherin) kıymetini sarraf bilir(MU/60).

Can akçeyle satın alınmaz(MU/238).

Cömert ile nekesin harcı bir(NA/201).

Dil epsem olsa baş esen olur(MU/985).

Dünya kimseye kalmaz. Dünya malı dünyada kalır(MU/153, 461,715, VN/92).

İnsan insanın şeytanıdır. Kişi refikından(arkadaşından) azar(MU/491).

Kişi ahbabından (arkadaşından) bellidir(MU/501).

Son pişmanlık fayda etmez(MU/629,1940,1946,MN/981,988).

Ustasız öğrenilen san'atta hüner olmaz(MU/1483).

Yele inana kişi delidir. Yele bakan, ele bakan(MU/454).

Yetimin gözü yaşlı, yüreği başlı, sözü alçak olur. Yetimin yalımı alçak olur(VN/90,260).

Bunlardan başka ata sözüne yakın güzel ve veciz söz olarak vasıflandırılabilir ifadeler ise şunlardır:

Cinsi cinse sarf etmek gerekir. Cevheri nâ-cinse vermek olmaz(MU/2044).

Kişinin fehmi (anlayışı) aklına göredir(MN/1388)

Aklı olan suya yaslanmaz(MU/454).

Deyimler

- Ağı yutmak(MU/879)
 Ahın göklere ulaşması (VN/284)
 Akla (öge) düşmek (MU/1923)
 Akla sığmamak (MU/427)
 Akla sığmaz sözü yakıştırmak (M/159)
 Akli başına gelmek (MU/822)
 Akli (ussu) gitmek (MU/821, VN/487,830,918, 976)
 Aklını almak(MU/1235)
 Aklını cem' eylemek(MN/1433)
 Aklını dermek(MU/249,1327)
 Akli zâyil olmak(MAN.V/5)
 İvâzı göklere irürmek(ulaştırmak)(VN/436)
 Ayğa düşmek(MU/391)
 Ayğına baş koymak(MU/826)
 Ayğına yüz sürmek(MU/873)
 Ayğı tozuna yüz sürmek(MU/456,660,852, VN/1325)
 Ayak altına düşmek(MU/782)
 Ayak ayğa binmek(MAN.V/5)
 Ayaklarda başmak (pabuç) olmak(MU/481)
 Ayaktan bağı gidermek(MU/392)
 Ayakta bend olmak(M/74)
- Bağı kan dolmak(MU/832)
 Bağı kebâb olmak(MU/1507,1684, NA/118)
 Bağı taş olmak(VN/55)
 Barmak banmak(MU/22)
 Baş aşmak(VN/893)
 Baş esen kalmak(MU/695)
 Baş esen olmak(MU/847)
 Baş hoş etmek(VN/448)
 Baş hoş eylemek(MAN.II/3)
 Baş esen eylemek, kılmak(NA/36, MU/305)
 Başını meydana top eylemek(MU/886)
 Baş oynamak(VN/1284)

Baş (ser) vermek(MN/1342)
 Bedenin kuru kalması(MU/1919)
 Bedenle ölmek(MN/1568)
 Bel bağlamak(MAN.IV/4)
 Belden zünnârı koymak, şişmek (MU/391,794)
 Bele hizmet kuşağı bağlanmak, bağlamak(MU/392,859)
 Bele kemer bağlanmak(MU/372,444,858)
 Beline fütüvvet kuşağı çalmak(NA/271)
 Boynundan hakkını gidermek(VN/415)
 Boynu vurulmak(MU/633)

Cana can katmak(MN/837)
 Can acısı çekmek(VN/719)
 Can almak(VN/521)
 Can bulmak(MU/255,360)
 Candan sevmek(
 Can fedâ etmek(VN/244)
 Can hulkumuna (boğazına) gelmek(MN/982,VN/617,724)
 Canı gitmek(MU/833)
 Canına kıymak(MU/886)
 Canına rahmet etmek(VN/913)
 Canın göz açması(MN/556)
 Can ısmarlamak(MN/1294)
 Can içinde can etmek(M/59)
 Can ile dinlemek(NA/42)
 Can ile kulluk kılmak(NA/278)
 Can ile sevmek(MU/1970)
 Can ile yüz tutmak(MU/891)
 Can irürmek(erіřtirmek)(MU/833)
 Can kulağı ile dinlemek(MU/1200)
 Canlar sebil(olmak) (M/139)
 Can u ciğer dağlamak(VN/745)
 Can u dil dağlamak(VN/925)
 Can u tenin erimesi(VN/641)
 Can vermek(MU/1955)
 Ciğer biryan olmak(MU/831,932, VN/759)

Ciğer cerh etmek(VN/639)
 Ciğer dağlamak(VN/756)
 Ciğerden inleşmek(VN/513)
 Ciğer hark eylemek(yakmak)(VN/430)
 Ciğeri doğranmak(VN/675)
 Ciğeri döymemek(VN/644)
 Ciğeri kan olmak(NA/118, MU/629,730, VN/52,97)
 Ciğeri kebâb olmak kılmak(MU/632, VN/395)
 Ciğeri pâre pâre olmak(MN/1722, VN/103,278)

Dem vurmak(MU/1632)
 Dile gelmek(VN/942)
 Dile getirmek(M/88)
 Dilin azması(MU/39)
 Dilin söze gelmesi(M/63)
 Diş bilemek(MU/399)
 Dost elinden bâde (kadeh) içmek(MU/189)
 Dudağı kurumak(MU/234)
 Dudak depretmek(VN/729)
 Dûdük gibi içten inlemek(VN/224,283,840)
 Dünyâdan azm-i sefer etmek(MU/1920)
 Dünyadan gönül kesmek(MU/659)
 Dünyadan gönül zincirini kesmek(NA/339)
 Dünyadan nakl etmek(VN/972)
 Dünyadan sefer kılmak(VN/1132)
 Dünyadan tulunmak(dulunmak)(VN/806)
 Dünyaya çıkmak(MU/1536)
 Dünyaya darı gibi dağılmak(MU/405)
 Dünyaya gelmek(VN/461)
 Dünyaya (âleme) gönül bağlamak(MU/1931)
 Dünyaya vedâ kılmak(VN/342)
 Dünyayı elinden ırmak (bırakmak)(MN/33)
 Dünyayı elinden yumak(MU/628)
 Dünyayı terk etmek(VN/341)

Ecel ağusunu nûş etmek (MU/1327)
 Ecel yastığına baş koymak(MU/628)
 El ayak işten kalmak(VN/728)
 Elden atmak(MN/1349)
 Elden bırakmak(MAN.IV/2)
 Elden bir şey gelmemek(MU/1330)
 Elinden gitmek(MU/153)
 Elinden ırmak(MN/33)
 Elinden koymak(MU/795)
 Eline girmek(MU/1937.1941)
 Elini almak(MU/339)
 Elini kana boyamak(MN/147)
 Eliyle kaydını yemek(IM/4)
 El kaldırmak(MN/16)
 El sunmak(VN/682)
 El yumak(MU/216)
 Eteğine yapışmak(M/216)
 Etek tutmak(MU/242)

Feryadı göğe ermek(VN/641)
 Figan u zarını göklere eriştirmek(VN/94, MAN.VI/2)

Geceyi gündüze katmak(VN/1183)
 Gökların ağlaması(MN/1726)
 Gönle dolmak(MN/411)
 Gönle düşmek(MN/1774)
 Gönül istemek(MN/653)
 Gönül açmak(MN/1208, VN/302)
 Gönül bağlamak(MU/1931,165)
 Gönülden şüpheyi(şekki) gidermek(MN/591)
 Gönül hoş eylemek(VN/566)
 Gönül vermek(MU/1935)
 Gönül yıkmak(NA/79)
 Gönül yumak(MU/692)
 Göz açmak(NA/137, MU/531)
 Gözden gizli olmak(MN/290)

Gözden perdenin gitmesi(MU/944)
 Gözle bakıp görmek(MU/742)
 Gözle gördüğüne inanmak(MU/675)
 Gözlerini kan yaş etmek(MN/1723)
 Gözleri süzülme(VN/727)
 Gözü bağlı olmak(MN/1389)
 Gözünden çeşmeler çağlamak(MU/786)
 Gözün göğe dikilmesi(MN/982)
 Gözün pınar olması(VN/52)
 Gözünü ayırmamak(MU/405)
 Gözünü hâk etmek(VN/894)
 Gözünü ırmak etmek(MU/784)
 Gözünün nûrı gitmek(VN/277)
 Gözü yaşlı çeşme gibi çağlamak(MN/433)
 Gözü yaşlı yüz üzre çağlamak(MU/881, VN/1042)
 Gözü yaşla dolmak(MU/876)
 Gözü yaşlı, bağı başlı (VN/228)
 Göz yaşıyla sulayıp süpürmek(MU/400)
 Göz yaşıyla yüz yumak(MU/883)
 Gussanın yakasını çâk eylemek(MN/448)
 Gussa yemek(VN/580)

Hizmete bel bağlamak(NA/287)
 Hizmet yoluna kadem vurmak(NA/273)

İçini dağlamak(MU/718)
 İçmeden sarhoş olmak(MU/821)

Kadem basmak(MN/162, 1144)
 Kan ağlamak(MU/881)
 Kan yaş akıtmak(VN/512, 756)
 Kara toprak gibi alçak olmak(MN/621)
 Karnı arkasına yapışmak(VN/1064)
 Kaydını yemek(MU/601, VN/27)
 Kıl ü kâli kesmek(MU/719)
 Kulağa küpe eylemek(MU/562)

Kulak açmak(MU/8,MN/833)

Kulak tutmak(MU/1493)

Külünü göklere savurmak(VN/385)

Odlara yanmak, tutuşmak(VN/85,503)

Safâ sürmek(MU/233)

Sermâyeyi yele vermek(MU/1091)

Sine çâk etmek(MN/1727, VN/60,85,894)

Şinenin şerha şerha olması(VN/842)

Sineye ok vurmak(MN/1687)

Söze âgâz eylemek (MU/1317)

Söze başlamak(NA/43)

Söze gelmek(NA/143,M/63, MN/1254, VN/124)

Söze müşteri olmak(MN/305)

Söze şek getirmemek(MU/134)

Söze talip olmak(MU/468)

Söze tanık olmak(VN/314)

Söz kolayını anlamak(MU/344)

Sözler tozutmak(MU/1930)

Söz sormak(MU/377)

Söz tutmak(MU/1572)

Sözü akla yakıştırmak(NA/40)

Sözü anlamak(MU/365)

Sözü bilmeden tanılamak(NA/206)

Sözü fehmi kılmak(M/203)

Sözü gerçeklemek(MN/1100)

Sözü kabul kılmak(MU/313)

Sözü kesilmek(VN/227)

Sözü tasdik etmek(MU/1926)

Sözü tatlı(MN/19, VN/1163)

Sözün âşikâr olması(VN/677)

Sözün uzaması, sözü uzatmak(MU/641,739, 1856, MN/489)

Şekeri bâdeme karıy yedirmek(M/159)

Şimşek gibi geçmek(MN/930)

Tac u hil'at giydirmek(MU/404)
 Tacı tahtı yele vermek(VN/544)
 Tanık eylemek, kılmak(VN/315,318)
 Teşviş yemek, çekmek(MN/978,1007)
 Tonunu göğe bandırmak(VN/442)
 Toprağına yüz sürmek(MU/525)
 Tozunu tozutmak(MU/456)

Üstüne titremek(MU/1539)

Yaka yırtmak(VN/56)
 Yaraya tuz ekmek(VN/1043)
 Yarayı sökmek(VN/1043)
 Yaş yerine kan akıtmak(MU/1366,VN/380,478)
 Yaş yerine kara kan dökmek(VN/488)
 Yel gibi yelmek(MU/112),yele vermek (MN/1155)
 Yere geçirmek(MN/1079)
 Yere girmek(MU/459)
 Yola girmek(VN/886)
 Yol bulmak(MN/544)
 Yolda eğlenmek(MU/1552)
 Yollarına revan olmak(MU/439)
 Yol tutmak(MU/1129,1750)
 Yolu bağlanmak(MU/1826)
 Yüreğe düğün vurmak(MU/1539,VN/877)
 Yüreği kan etmek, eylemek(VN/450,749)
 Yüreği kebâb eylemek(MN/1723)
 Yüreğini hançerle vurmak(VN/549)
 Yüreği yanmak(VN/753)
 Yüreği yara olmak(VN/402)
 Yürek, ciğer delmek(MU/960,VN/381,386)
 Yürek dağlamak(VN/249,1078), Yürek dilmek(NA/1)
 Yürek delik delik olmak(VN/93)
 Yürekten kara kan akmak(VN/640)
 Yürekte od komak(VN/221)
 Yürek yarmak(VN/739)

Yüz döndürmek(MU/890,VN/706)
Yüz sürmek(MU/381,1772,MAN.VI/6)
Yüz tutmak(MU/117,891)
Yüzü ak olmak(MAN.V/8)
Yüzü hâk olmak(VN/842), Yüzü ırmakların yol etmesi(MU/785)
Yüzünü Allah'a döndürmek(MU/374)
Yüzünü ayağına sürmek(VN/1071)
Yüzünü göğe kaldırmak, tutmak(VN/850,1103)
Yüzünü Hazret'e tutmak, vurmak(VN/865,MU/1285)
Yüzünü turşu etmek(MU/1661)
Yüzü yere vurmak(MU/38)
Yüz üzre sel gibi kanlı yaş akıtmak(MU/818)
Yüz üzre varıp can vermek(MU/1721)
Yüz vurmak(MU/244,1387)

Zehresi çâk olmak(MN/1394)

Â r i f ' t e S ö z i l e İ l g i l i
B a z ı T e s b i t l e r

Doğru, dürüst, hak, iyi, kem, hatâ, kuru, râygâne, hûb-ter, sâff, ince, nihâyetsiz, pâyanı yok ve şekerin gibi sıfatlarla birlikte kullanılan söz(kavl); âyet(MN/254,1213), hadis(MU/1066,1206, MN/96), Mirâc ile ilgili haber(MN/1104, 1170), sır(MU/343, NA/217, M/199), rivâyet, görüş, yorum, tefsir(MN/112,156,258,492, MU/1346,1348, VN/139,424-27), iktibâs (MU/1685, NA/66, MN/298,1235), nasihat(MU/83,90, M/121, MN/854, İM/38, MAN.VI/11), vasiyyet(VN/966), soru(VN/1213,1218, 1255,1259), kitap(MU/2021, NA/359, VN/1384), konu, bahis(MU/32,68,221,304,420,487), ses (VN/532) karşılığında tesbit edilmiştir.

Söz, cevher(inci)e ve şekere benzetilmiştir(MN/1219):

Ʒaldı bir söz hem-çü cevher key işit
Hoş ma'ânîdür anı sen fikr it MU/1549

Söz çü şekkerdür anı sen çeyne yut
Tâ ki hoş lezzet bulasın iy yigit MU/1412

Yine söz ile alâkalı olarak; latif ve anlaşılması idrâk gücüne bağlı söz anlamında dakika(MU/1612), nükte (MU/1544,1629); lakırtı, lâf mânasında güzâf(MN/556), kil ü kâl(MU/1255,MN/1614) gibi kelimeleri de tesbit ediyoruz.

Âşikâr söz etmek, kil ü kâlî kesmek, söz sormak, sözü uzatmak, söze başlamak, söze âgâz eylemek, söze gelmek, söze müşteri olmak, söze şek getirmemek, söze talip olmak, söze tanık olmak, söz tozutmak, sözü akla yakıştırmak, sözü yakıştırmak, sözü anlamak, sözü fehm kılmak, sözü bilmeden tañlamak, sözü gerçeklemek, sözü kabul kılmak, sözü kesilmek, söz kolayını anlamak, sözü tasdik etmek, sözün Âşikâr olması ve sözü tatlı söz ile ilgili deyimlerdendir(bkz. Ata Sözleri ve Deyimler).

H i t â b i l e İ l g i l i B a z ı
T e s b i t l e r

Mesnevîlerin, genellikle dinî-didaktik mesnevîlerin üslup özelliklerinden biri olan okuyucuya direk hitap, Ârif'in eserlerinde de çokça görülmektedir. Şâir bu hitapları okuyucunun dikkatini çekmek ve yeni bir konuya başladığını bildirmek maksadıyla kullanmıştır:

Dîñle imdi girü bülbül nağmesin
Şubh çün oldı gül ile hem-nişân MU/191

Gel berü hikmet sözini dîñlegil
Âña göre sen senün kayduñ yigil MU/506

Şoñ demünde olma ğâfil iy yigit
it yarağun olma süst sözüm işit MU/1367

Yâhu kim yalanladı anı i cān
Key işit kim kıluram anı beyān MN/1105

Gelgil imdi gözsüz olma dünyede
Ol zebāniler seni tā kim yide

Gel bu kullıktan okıgil bir varak
Şol tavuk yumurdasından al sebak MU/248

Bak bu gögi düzdi ezrak kubbe uş
Ay u günü anda kandil itdi hoş NA/289

Bazan konu başları dışında da okuyucuyu uyarmak maksadıyla:

Gider iken dîñle imdi ne görür
yidi dürlü aşikāre oldı nūr MU/1030

Ârif, "dinle, işit" gibi hitaplar yanında bir bölüme başlarken, "temsîl, latife, hikâye, haber" söyleyeceğini bil-

dirir:

Dinle bir temsîl ideyim saña ben
Tâ ki bilesin bu söz aşlını sen MU/1263

Bir laṭife geldi girü hem-çü şîr
Dinleyen bil şekker ile ola sîr MN/228

Şâir, yarım bıraktığı bir mevzu'a tekrar döndüğünü de söyle ifade eder:

Dinle döndük girü evvelki söze
Çünkü sâlik bakdı ol görklü yüze MU/221

Bazan bu hitaplar, mevzû'un bittiğine işaretle nasihat nev'inden beyitler içinde geçmektedir:

Gel ahî senlügünü elden bırak
Hak göziyle ma'nî deryâsına bak MU/175

"Dinle, dinlegil, işit, işitgil, gel, bak" gibi hitaplar dışında Ârif'in kullandığı ünlemler de çok çeşitlidir. Bunları, çoğunlukla muhataba, okuyucuya yönelik olmak üzere şöyle sıralayabiliriz: âbidün, aceb, âdemi, ahî, âlem güli, amî, amû, âsi, âşık kişi, ata, azîz, bahtulu, bâ-safâ, bâ-usûl, bî-basar, bî-haber, bî-melâl, bî-niyâz, bü'l-vefâ, cân, cânânım, cânlar cânı, cânım, cânım kuzı, cemil, cevherî, cüvân, dagal, dede, denî, derdümün dermânı, derdümün devâsını bilen, dişi dür, dost, ebbetâh, emîn, emir, ercümend, fuzûl, fütûr, gâfilün, ganî, gönlümün şâzisi, gözlere nûr, gözlerüm nûrî, gulâm, güzîn, habîb, Hakk'ı bulan, hakîm, halîl, halîm, harîf, hâs, hasen, hoca, hümâm, ibâd, ihtiyâr, imâm, ışk eri, kâm-rân, kâr-dân, karındaş, kavüm, kâyinât, kerîm, kethüdâ, kızum, kişi, kulum, latîf, lebîb, mâh, miskin, muhterem, mu'teber, mü'minün, müslimün, mütteki, nâm-dâr, nedîm, ner-cüvân, nev-cüvân, nîk-nâm, nûr-ı Hak, nübüvvet beytinün ehli, pâdişâh, pâk-dîn, paşa, pîr, piser, pür-hüner, pür-usûl, sâf, safâ, sahî, sâhib-hired, sâhib-hiyel, sâlihât, sâlihîn, sâlihün, sâlih oğul, selâm, selîm, serseri, sözi bal,

sultân, şâb, şâh, şâh-ı güzîn, şebâb, şeyh, tabîb, talûb, ulu, usât, usûl, vedûd, vefî, yâr, yârâ, yarar, yârenlerüm, yat, yigit, yol eri, yüce, yüzi ak, yüzi bal, yüzi bay, yüzi görklü, yüzi gül, yüzi kamer, yüzi nûr, zarîf, zelîl, zü-fünûn, zü'l-minen, zü'l-vefâ...

Bu hitapların büyük bir çoğunluğu "iy aceb, iy ata, iy zarîf" gibi "ey" ünlemiyle birlikte kullanılmıştır. Hitapları incelemeye almamızın sebebi, şâirin okuyucuya nasıl seslendiğini ve çeşitliliği göstermektir. Hemen hemen her beyitte birine veya ikisine rastladığımız hitapların yerini bildirmediğimiz fakat, metinlerde tesbit ettiğimize göre, yoğunluk açısından bir değerlendirmeye tâbi tuttuğumuzda, "yâr, yârâ, cân, güzîn, cûvân, ulu, mâh, mu'teber, ahî, muhterem, yüzi nûr" sırasıyla en çok kullanılanlarıdır.

S O N U Ç

1.Eserlerini 1437-1439 tarihleri arasında telif eden Ârif, 14.yüzyılın ikinci yarısı ve 15.yüzyılın birinci yarısında yaşamış mutasavvıf bir şâirdir.

2.Nereli olduğu ve hangi tarihte doğduğu, bir tarîkate mensûp olup olmadığı kesin olarak tesbit edilememiştir. Kendinden bu manada hiç söz etmeyişi ehl-i tarîk bir şahsiyet oluşuna bağlamak da mümkündür.

3.Ârif, beş büyük ve bir küçük mesnevîsi ile Türk edebiyatında ilk hamse şâiridir.

4.İlk hamse şâiri olması yanında , orijinal bir hamse sahibidir de. zirâ zamanına kadar ve sonrasında da aynı konularda telif edilen mesnevîlerden mürekkep hamse yoktur.

5.Şâirin mesnevîlerinin değerlendirilmesi esnasında 15.yüzyılda mesnevî nazım şekli açısından bir tesbitimiz de şudur: 15.asırda mesnevî nazım şekli mükemmel bir tertibe ulaşmıştır.

6.Çalışmamız Türk edebiyatında kaynaklara geçmemiş veya henüz ulaşamadığımız kaynaklarda, bir çok edebî şahsiyetin olabileceğini de göstermiş ve araştırmaların bu nokta üzerine yöneltilmesi gereğini de ortaya koymuştur.

7.Türk edebiyatında hamse konusu, özellikle ilk hamse konusu tekrar ele alınmalıdır.

8.Hamse sahibi olmasına rağmen Ârif'in kaynaklarda anılmaması edebiyat tarihi açısından bir eksikliktir.

9.Son olarak Ârif'in eserleri hakkındaki bu incelememiz, şiirin, özellikle mesnevî nazım şeklinin 15.asırda da eğitim ve irşâd amaçlı kullanıldığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

54436

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ÂRIF
HAYÂTI, ESERLERİ, EDEBÎ KİŞİLİĞİ
VE
ESERLERİNİN TENKİDLİ METNİ
CILT: II

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Hüseyin AYAN

HAZIRLAYAN
Semra TUNÇ

KONYA-1996

T.C. YÜCE İZMİR KÜLTÜR
DOKÜMANİSTON MERKEZİ

İKİNCİ BÖLÜM
TENKİDLİ METİNLER

54436

MÜRŞIDÜ'L - 'UBBÂD

هذا كتاب مرشد العباد و هو الاقسام القسم الاول
 في بيان سالك و به نستعين (x)

M 1^b

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Allāh adın çün dilümde zikr idem
 Kuş gibi pervāz urup dūn gün gidem

Kaṭramı 'ummāna irgürem i cān
 Hem ola andan kamu sırlar 'ayān

Dürlü gevherler çıkaram bī-bahā
 Şaçu şaçam ḥalka anı bī-nihā

Ol deñiz incüsi ma' nīdür laṭīf
 Şanma kim bu incü durur iy ḥarīf

K 1^b 5

Kaṭralar şaçam gönül güline ben
 Tā ki tāze ola cān u 'aql u ten

Ol gülistān kim aña yokdur zevāl
 Gülleri anuñ dikensüz bī-melāl

Gülini kokuadam saña i yār
 Ol kokuadan olasin mest ü ḥumār

Kulağun açgıl berü hikmet budur
 Ağzunu açgıl berü şerbet budur

Çün bu şerbetden içesin bī-gümān
 Ol deñiz sırrın bilesin çün 'ayān

(x) Başlık: كتاب مرشد العباد من كلام العارفي نسخة عالم S; -K/
 1-4.beyitler:-K; 1-12.beyitler:-S /5^btā ki tāze ola:tāze idem
 K;ten:süreti K.

- 10 Bilesin kaṭra nedür deryā nedür
Olasın gevherler ile sen de pür

Dünyādan kanat kaḫup silkinesin
Bī-gümān ol lā-mekāna iresin

Olasın tāvūs der-bāg-ı İrem
Cilvegāhuñ ola ʿArş-ı muḫterem
- S 1^a şol deñizde bahri olasın i cān
Var idi ol yoğ idi kevn ü mekān

ʿArş u Kürsī yoğ idi Levh ü Kalem
Gökler ü yirler daḫı nūr u zulem
- 15 Adem ü cinnī vü hūrī kamular
Cennet ü daḫı bu yidi tamular
- M 2^a Ol deñizde cümlesi gark-āb idi
Gizlüyidi görinen bir āb idi
- K 2^a Bir çekirdekde bir ağaç gizlüdür
Ger inanmazsañ dik āhır anı gör

Şorar iseñ sen seni bir kaṭrasın
Ol deñizden ol güneşden zerresin

Çünkü asluñ ola ol deryā-yı pāk
Hayf ola kim olasın sen bunda ḫāk
- 20 Bu dikende kalasın gül şanuban
Aldanasın zehre sen mül şanuban

10^akaṭra:deryā K;deryā:kaṭra K/11^akaḫup:kaḫu K/11^biresin:kona-
sın M/12^atāvūs der-bāg-ı:tāvūsı bāgı ḫudsi K/13^aolasın:bulasın
S/13^bkevn ü:kevn-i S/15^ahūrī:hūriler M,daḫı K; kamular:hūriler
K/15^bdaḫı:sekiz M ;cennet ü daḫı bu yidi:sekiz cennet ü bu yi-
di SK/16^bbir āb idi:gark-āb idi SK/20^bzehre sen:zehrine M.

Añlayu baḡ bu dikendür gül degül
Zehri bī-tiryākdur hem mül degül

Naḡşına bu dünyenüñ aldanmaḡıl
Lezzetine barmaḡuñı banmaḡıl

Dünyeye köpri dimişdür Muştafā
Köpriyi geḡ kim bulasın sen şafā

(x) قال النبي عليه السلام: الدنيا قنطرة فاعبروها ولا تعمروها

Yol eri nice yolında diñlene
Menzile varmazsa kanda eglene

25 Gel kanat kaḡışduralum şevḡ ile
Uçalum ol Hāzrete biz zevḡ ile

Çün kanat virildi saña uçmaḡa
Bu yidi kat gökleri hep geḡmege

S 1^b

Hayf ola kim kanaduñ şındurasın
Dünye taşıyla seni döndüresin

Ḳalasin bu mezbele içre pelid
Urıla hem üstüne muhkem kilid

Dünye zindānında ḡalasin ebed
Bulmayasın anı kim oldur Aḡad

30 Ger hümā gibi uçuban gidesin
Tiz zamānda aşluñı seyr idesin

21^b zehri bī-: zehrini S/22^a dünyenüñ: dünyānuñ M, K/22^b gölgesinde
aḡacuñ diñlenmegil K/23^a dünyeye: dünyāya M, dünyā K/23^b sen: çok M/
(x) Kaynaklarda Hz. Peygamber'e atfen böyle bir hadise rastla-
namamıştır.

Bulasın aşluñ gibi şeksüz beķā
İrmeye dağı saña hergiz fenā

M 2^b هذه القطعة في بيان ان الله تعالى كيف خلق العلم لاي شئ
انه خلق بشي آدم على اربعة اقسام (x)

Girü geldük ol deñiz sözine biz
Diñle imdi kim ola cānuñ temiz

K 2^b Ālemi nice yaratdı ol Ĥakīm
Dürlü hikmetler ki kıldı ol Ĥadīm

Ya sebep ne oldu bunu düzmege
Ālemüñ cevherlerini dizmege

35 Gökleri neden yaratdı yirleri
Dağı hem melekleri ins ü perī

Dağı hayvān u nebātı ma^cdeni
Nice itdi āşikāre ol Ĝanī

Eydeyin ^caķluñ eger añlar ise
Ķulaĝuñ söz incüsin diñler ise

İncüyi la^cl üzre ārāyiş idem
Yüzümi yire uram nāliš idem

Tā ki baña keşf ide bu rāzı ol
Doĝrı söyleye dilüm azmaya yol

40 Ķün işāret Ĥaķ'dan irdi iy cüvān
Eydeyim bu gizlü sırrı ben ^cayān

31^aşeksüz:sen de K/31^bdağı saña:saña dağı M/(x) كيف :-S; لاي شئ :-
M/35^bhem melekleri:mālikleri bu S, melekleri bu M/38^buram:
urup M/39^bdoĝrı:toĝrı M,K/40^aķün:ķünki S/40^beydeyim:ideyim M;
gizlü:kez bu M.

S 2^a

"كُنْتُ كَنْزٌ" ün sırrını zāhir kılam
Ol bilinmek sevdüğün bāhir kılam

قال النبي عليه السلام: روايا عن الله تعالى كُنْتُ كَنْزٌ كَثْرًا مَحْفِيًّا
كَا هَبِيبٍ اِنْ اَعْرَفْتُ فَخَلَقْتُ اِلٰهًا (x)

Ol deñiz kim yoğ idi aña nişān
Ne zamān var idi anda ne mekān

Yoğ iken bu ʿālem ü kevn ü mekān
Var idi ol pādişāh-ı bī-mekān

Kāfir olur aña kim itse gümān
Olma kör açgıl gözün getür imān

M 3^a 45

Çünkü bilinmekligi sevdi o şāh
Yaradup düzdi bu halkı ol ilāh

Yaʿnī deryā mevc uruban çalkānur
Gizlü gevher taşra çıkar yaykānur

Geldi bir mevc gevher oldı enbiyā
Dahı bir mevc incü oldı evliyā

Dahı bir mevc-i ʿakīkī etkiyā
Oldılar zāhidler anlar bī-riyā

Şol kalan kum u kayır kim anda var
Bu kalan halk-ı denīdür bil i yār

50 Bu ʿaceb deryā ki mevci dürlüdür
İçi birdür līk taşı dürlüdür

41^a, (x) Keşfü'l-Ḥafâ, II, h.nu:2016; Mevzûât, s.62/41^a zāhir kılam:keşf eyleyem K/41^b bāhir kılam:nağş eyleyem K/(x)Başlık: -K/42^a nişān:mekān K/42^b anda:aña M,K/43^b pādişāh-ı:pādişāhı M,K/44^aitse gümān:itmese imān M/44^bimān:amān S, gümān K/45^bol ilāh: pādişāh K/46^bgevher taşra çıkar:cevherleri çü taşra M, gevherleri taşra K, gevherler çıkar u SK/48^bzāhidler anlar:anlar zāhidler M,K/49^bhalk-ı denīdür:sāyir-i halkdur M.

Kimi mu^cciz kimi sâhir görünür
Kimi mü'min kimi kâfir görünür

Zâtı bir gerçi sıfâtı bî-^caded
Nitekim gölgeñ iki sen bir cesed

K 3^a

Yahu biñ gözgüye baksañ iy cüvân
Görinür biñ şüret anda bî-gümân

Lik sen birsin ikilik sende yok
Gerçi kim şüretde görindiyse çok

القطعة في بيان الصبي

S 2^b

55

‘Arif oldur kim şürete kalmaya
Gözüye bakubanı ‘aks olmaya

Şüret issin isteye ol durmadın
Mevce bakmaya deñize girmedin

İde ol deryâda kendüyi fenâ
Tâ ki anuñ ola ol ‘izz ü beka

مطلع الكلام مع الصبي

Yine uş itdi gönül deryâsı cüş
Şaçdı gevherlerini halk üzre hoş

Gevher alanlar kamu oldu ğanî
Almayanlar müflis oldu iy ‘amî

M 3^b

60

Şayrafî bilür güherler kıymetin
Boncuğ alan alımaz gevher şatın

51^amu^cciz: tatlu K; sâhir: acı K/52^bgölgeñ: gönülün M/53^ayahu: yahud M/54^bşüretde: şüret S; çok: şovuk S/55^akim: ki M/55^bolmaya: almaya S/57^aderyâda: deryâyı S/57^bizz ü: izzî S; ‘ırk u M; beka: ğınâ SK/59^boldı: -K; iy ‘amî: irmez eli S, ü irmez K/60^aşayrafî bilür güherler: şarrâf olan bilür gevher M/60^balımaz gevher: gevheri almaz M; şatın: şatun S.

Şeb-pere çünkim çerāga meyl ider
Yanar u müflis kalur bī-bāl ü per

Zerreyi gör kim güne meyl eyledi
Lācirem gökden yaña neyl eyledi

Zerre gibi seyr idersen ol Hağa
Uçasın göklere bulasın bekā

Aldanursañ bunda dünyā şem^cine
Yanasın pervāne gibi lem^cine

65 Dünye odına kanaduñ yakmağıl
Doğrı yolu koyup egri gitmegil

Gel kanat kaķışduralum uçalum
Bu yidi kat gökleri hep geçelüm

İrelüm ol Hāzrete bulup bekā
Bulmayalum dünyede ayruk fenā

Girü ol deryā sözini söyleyem
Tā şuverāt ^cālemin nakş eyleyem

K 3^b Çünki deryā mevc uruban çalkānur
Gizlü sırlar taşrasına yaykānur

هذه القطعة في بيان العالم ظهر من بحر الوارد لطيفة من لطيفه
وكشيفة من كشيفه

70 Ol deñiz yog idi oldı āsumān
Hem feriştehler hūriler hem cinān

61^bu:o M; bī-bāl ü per:kandili nār SK/62^bgökden:günden M,K;neyl:
niyl S,seyr K/64^aaldanursañ:aldanursan M/64^blem^cine:odına M/65^a
dünye:dünyā M;yakmağıl:sınmağıl SK/65^bdoğrı:toğrı M,K/66^byidi:
yedi M;hep:biz S/67^abekā:gınā SK/67^bdünyede:dünyāda M/68-117.
beyitler:-S/68^aol deryā:dünyā M;söyleyem:takrīr idem M/68^bSöz yü-
zinde ^cālemi takrīr idem M/70^bhem cinān:bī-gümān K.

Dahı ʿArş u Kürsî vü Levh ü Kalem
Andan olmışdur kamu nūr u zulem

Dört ʿanāsır ol deñizün keffidür
Her birisi ʿālemün bir şaffidur

Dahı maʿden dahı hayvān hem nebāt
Kālīb-ı insān ki oldur bī-sebāt

Fikr kıl kim bu kamu cān zerredür
Ol deñizden her biri bir kaṭradur

هذه القطعة في بيان النصيب

- M 4^a 75 Zī deñiz kim şuyı anuñ cān ola
Köpügi hem kālīb-ı insān ola
- Hem buḥārından ola heft āsumān
Hūrīlerle hem dahı ʿArş u cinān
- Ol durur deryā-yı vahdet bilseñe
Ol durur bākī taleble bulsaña
- Ol durur Hayy u Kadīm ü Cāvidān
Bī-zamān u bī-mekān u bī-nişān
- Ol deñiz ʿālemlerün muḥtācidur
Kamu ʿālem farkınuñ ol tācidur
- 80 On sekiz biñ ʿālem anda kamu fark
Līk ol ʿālem degül kıl anı fark

71^a Kürsî vü: Kürs ü hem M/71^b nūr u zulem: iy muḥterem K/72^a keffi-
dur: kâfıdur M/72^b şaffidur: şâfıdur M/73^a maʿden dahı hayvān hem:
hayvān u hem dahı M/73^b kālīb-ı: kâleb ü M/74^a cān zerredür: cānlar
nedür K/76^b hūrīlerle: hūrīler M; hem dahı ʿArş u: dahı ʿArş hem K/
77^b taleble bulsaña: taleb anı kılsaña M/79^a deñiz ʿālemlerün: du-
rur ʿālem anuñ K/79^b farkınuñ: firkatün K.

Cümle ʿālem fānīdür ol bākīdür
 Şuşamışdur kāmı ol sākīdür
 "كلُّ شَيْءٍ فَالِكُ" virür haber
 Bozılır ʿālem olur zīr ü zeber

قال الله تعالى: كلُّ شَيْءٍ فَالِكُ إِلَّا وَبِهِ لَه الْحَكْمُ
 (x) واليه ترجعون

Dime bākī olma kāfir söz işit
 Gönlüñ içinde İmān nūrın işit

Hak habercisi bize virdi haber
 Biz inanduk olduk andan bā-haber

85 Sen inanmazsañ olasın hor u zār
 Bu ʿanāsır tāmusunda yaka nār

K 4^a İrmeyesin vahdetüñ deryāsına
 Boyanasın kara gönül pasına

Çünkü bildüñ aşluñ ol deryā durur
 Boncuğı terk idübeni iste dūr

Külhanı terk eyle kıl gülşen taleb
 Niceye dek çekesin bunda teʿab

Tütü gibi sükkeristān iste gel
 Burnuñ ile zāğ olup eşme çepel

M 4^b 90 Çünkü sultān-zādesin gel hükm it
 Milküñe başdan başa sözüm işit

Gel berü kuşlar bigi biz uçalum
 Varalum tahtumuza hoş geçelüm

82^a, (x) Sûre: XXVIII, Âyet: 88/83^b işit: aş it M/84^b olduk: olduñ K;
 bā-: bil M/86^a vahdetüñ: vahdeti K/87^a bildüñ aşluñ ol: aşluñ senüñ
 M/88^a gülşen: güneş K/89^a iste gel: istegil K/89^b olup: oluban K; çe-
 pel: gil K/91^a bigi: gibi K/91^b varalum: varuban K.

İçelüm andan şarāb-ı bī-kuşūr
Bizüm olsun hem Burāk u kaşr u hūr

Gel tecellī gūlşenine varalum
Göz açuban Hāk yüzini görelüm

Kulağumuz işide andan selām
Rāzī ola bizden ol Rabbü'l-Enām

هذه القطعة في بيان ان الله تعالى فالحق الحق ليعرفوه وان القلب
من القطرة الروح بيده ويصلى الى الحضرة وان القطرات ادواع
ليعرفون بحر الوهيد ما رامت في البحر

95 Girü geldük ol deñiz emvācına
Kamu pādişāhlaruñ ser-tācına
Cümle 'ālem maqşūdı muhtācına
Halkdan anuñ eksügi muhtācı ne
Kendüyi bildürmegi çün sevdi zāt
Zāhir oldı pes esāmī vü şifāt
Halkı pes yaratdı anı bileler
Kulluk idüp dün gün anı bulalar
Zirā balık şuda iken bilemez
Neydügin şu fikrin anda kılamaz

K 4^b 100 Başını şudan çıkarsa tiz çeker
Yohsa cānı bir sāt anuñ çıkar
Bilür ol dem kim hayātı şu imiş
Ölmek aña şudan ayrılmag imiş

92^a şarāb-ı: şarāblar M/92^b Burāk u: Burāk hem M/94^b rāzī: bizden K;
bizden: rāzī K/96^a cümle: kamu K/97^a bildürmek: sevdürmek M/97^b zāhir
oldı pes esāmī: zāhiri pes oldı esām M/98^a pes yaratdı: yaratdı
pes K/98^b bulalar: bileler M/99^b anda: anuñ K/100^b bir sāt: tizce-
gez K.

Kaṭralar mādām ki ol deryā durur
Bilimezler ol deñiz deryā nedür

Çıkdılar köpükleri ol dem revān
Oldılar cān gövdelerde uş ‘ayān

M 5³

Merkeb oldı bu beden kaṭralara
K'anuñ ile seyr idüp dosta ire

105 Bü'l-‘acebdür uşda batmış kaṭralar
Dün ü gün ha durmadın dostın arar

‘Kamu ‘ālem istegi ol dost yüzi
Toludur andan cihān açgıl gözi

Ger kamu perdeleri sen süresin
Kanda bakarsañ hemīn dost göresin

‘Kulağūndan çıkarursañ panbuğın
İşidesin her yañadan dost ünin

Bilesin hem kaṭra deryā olduğın
Ol deñizde mahv oluban solduğın

هذه القطعة في بيان ان القطرة الارواح مفتش على اربعة اقسام مردود و
سالك و مجزوب و عاشق هذه القطعة وفي وصف المرذود
قال الله تعالى ان الله على كل شيء بصير

110 İşid imdi n'eyledi ol kaṭralar
Seyr idüben her yaña dostın arar

Kimi kaṭranuñ o dostı yañılır
Dost diyüben dünyayı ha kıgırur

Yil gibi yilüp kazanç ardınc' olur
Bile bile nā-gehān bir gün ölür

102^aki:kim K/103^aköpükleri:köpüklere K; ol dem revān:pes kim ‘a-
yān M/104^bk'anuñ:anuñ M/105^bha durmadın:durmaz işi K/106^aistegi:
dileği M/107^asüresin:sorasın M/108^bünin:sözün M/109^bşolduğın:
nic'olduğın K/110^bdostın:dostı K/111^akaṭranuñ o:ol kaṭranuñ K;
dostı:dostın M/112^ayilüp:yiler K.

Gitdi merkeb kaldı kendüsi yayak
Yol kaçan alasıdur menzil irak

Kaldı zulmāt-ı cehennemde ebed
Bulmayısar anı kim oldur Ahad

115 Bu durur merdūd-ı Hāk bilgil i cān
Key sakın bunlardan olma iy cūvān

(.....)

Şol ki dostını yañılmaz gör n'ider
Dost yolını dutuban dün gün gider

Ol sülük ehli durur añla sözi
Ha gider ol Hāzret'e tutup yüzi

S 3^a, M 5^b

Yol teferrüclerini bir bir görür
Deñize varınca ol seyrān kılur

Hem tecellī-i şifāt nedür bilür
Dahı esmā dahı ef'āl keşf olur

120 Kimine ol kaṭranuñ Hāk bildürür
Ṭarfetü'l-'ayn içre deryāy' irgürür

Aña meczüb didiler ehl-i yakīn
Olmagıl ehl-i gümān sen key sakın

Bilmez ol bu yol teferrüclerini
Zire kim dirmedi yol güllerini

تمثيل في وصلت المجدوب

K 5^a

Şöyle kim götürseler seni revān
Ka'benüñ içine kosalar i cān

113^b alasıdur:alsa gerek K/114^a zulmāt-ı:zulmātı M/116-122.beyit-
ler:-K/118^a teferrüclerini:teferrücleni S/119^a tecellī-i şifāt:
tecellī şifātı M/120^a kimine:kimisine S/120^b deryāy':deryāya ;ir-
gürür:irer SK/121^b gümān sen:gümāndan M/122^b zire:zira M-

Bilmeyesin Şām u Mısr'ı neydügin
Kuds u Medîne dahı niceydügin

125 Ol sülük ehli durur akvā bilün
Cezbe ehlinden gümānı siz silün

Zire kim ehl-i sülük cehd itdi hoş
Zāhir ile bātını cem^c itdi uş

Cezbe ehli kaldı bātında i cān
Zāhiri oldu harāb anuñ 'ayān

Meger andan berüye ide sülük
Yig ola ehl-i sülükdan çün mülük

تمثيل في ربيعة المجدوب

Şöyle kim Ka^cbe içinde durasin
^cAzm idüben girü bunda iresin

130 Şām ile Kuds'ı göresin şād olup
Ol Habībün nūrıla ābād olup

هذه القطعة في الوصف العاشق

S 3^b Kimisi ol kaṭranuñ yolda iken
Merkeb öle vü harāb ola beden

M 6^a Zār u hayrān kalmış iken yolda ol
Kudret eli çeke ilte anı yol

Tizcegez maksūdına yitişdüre
Kaṭrasın alup anuñ bahre ire

124^b u: -K; dahı: hem dahı K/125^b silün: sürün M/126^a zire: zirā M/126^b
uş: hoş M/129^a durasin: ṭurasın K/129^b idüben: idesin S/131^b vü: çün M,
-K/132^a zār u: bu beden SK.

‘Işk yolında ölen olur şehid
Bu sözüme şek getürme iy yigid

كما قيل من مات من العشق فقد مات شهيداً
تمثيل في حال العاشق

135 şöyle kim bir kişi bağlansa kemer
Ka‘be’ye varmaklığa kılsa sefer

Ka‘be yolında ölürse ol kişi
Hac sevābı yazılır budur işi

Niyyeti zīrā anuñ şāfī durur
Lācerem ‘azmi hemān kāfī durur

Hayr niyyetler ‘amelden tāze ter
Uşbu söz ol Muştafā’dandur haber

(x) قال النبي عليه السلام: نية المؤمن خير من عمله
هذه القولية في بيان النية

K 5^b Gel berü sen de kemer bağlanalum
‘Işk ile bu yolu seyr eyleyelüm

140 Ger irersevüz ol ulu Hāzret’e
İrişevüz şeksüzün biz devlete

Ol bekā mülkinde bākī olavuz
Eiz daḥı anda tekarrüb bulavuz

134^a ‘ışk:zīre ‘ışk S/134^b sözüme:söz ile M;yigid:yigit M, K/137^a
zīrā anuñ:anuñ zīrā M;şāfī durur:şāfīdür K/137^b lācerem:lācirem M;
kāfī durur:kāfīdür K/138^a hayr niyyetler:niyyeti hayra M/138^b uşbu:
işbu M/(x) Buhârî, Vahy:1, İmân:23,41, Nikâh:5 - Talâk:11, Menâkı-
bu'l-Ensâr:45, İtk:6, Hayl:1; Müslim, İmâret:155; Ebû Dâvîd,
Talâk:11; Tirmizî, Fezâ'ilü'l-Cihâd:16; Nesâî, Tahâret:59, Ta-
lak:24, İmân:19; İbn Mâce, Zühd:26; Ahmed b.Hanbel, I,25,43; Keşfü'l-
Hafâ, II,h.nu:2836; Mevzûât, s.90.

Hem tecellî nūrına ğark olavuz
Gide zulmet nūr ile şark olavuz

Ger buyola irmedin ölürsevüz
Varmadin ol Hâzret'e kalursavuz

Ol şehîdlerden olavuz bî-gümân
İşk yolında şehîd olandan i cān

145 Çün şehîd olduñ hemin bulduñ murād
Luţf ider ol dem saña bā-ʿadl ü dād

M 6^b

Kendüzine ala seni Hâk revān
Hâk ile Hâk olasın sen de i cān

Gel berü ölmezden öñdin öli gör
Hem hayāt-ı cāvidānı bulı gör

Ḳanı ata ana hem kardaşlaruñ
Ya kanı ol sevgülü yoldaşlaruñ

Fikr kıl kim nireye vardı bular
Olma ğāfil aç gözün iy bî-başar

150 Kıl ʿimāret menzilün kim varasın
Anda sultān oluban oturasın

Milküne hüküm idesin başdan başa
Ayruğa nite koyasın iy paşa

Ḳoyacaguñ milki koğıl söz işid
Yoḥsa göñlüne uruldu mı kilid

142^anūrına:nūr ile M ;olavuz:olur M/142^bşark olavuz:fark olur M/
143-190.beyitler:-S/144^bşehîd olandan:ölen şehîd olur K/145^bider
ol dem saña bā-ʿadl:ide saña hem ol dem ʿadl M/146^bOlasın sen de
Hâk ile Hâk i cān K/147^bhayāt-ı:hayātı K/148^aata ana hem:atañ
kanı anañ K/149^akıl:it K/152^aişid:işit M.

Senüñ olmak nef'î ne milk-i cihān
 Ahiri çünkim elüñden gide cān

Çün ecel aḡusını sen içesin
 Bu fenā mülki koyuban gidesin

155 Varacaḡuñ menzili düz kıl kerīm
 Saña rahmet ide Raḡmān u Raḡīm

M 19^a Gel ahī terk it bu dünyā külhanın
 Tā ki bulasın o cennet gülşenin

هذه القطعة في بيان وصلت الي حضرت الوهدية
 وهديتك يقطع سيره من الخلق الى الحق
 (x)

Diñle meczüb n'eylemişdür eydeyim
 Saña vasf-ı hālini şerḡ ideyim

K 6^a Söz öküşdür diñle nitdi kaḡralar
 Binüben merkeblere ha yorgalar

Dört bölük olup bular düz gitdiler
 Diñle imdi eydelüm kim n'itdiler

M 19^b 160 Kulāḡuñ gevherler ile eyle pür
 Ma'nī deryāsından algıl sen de dür

Biri yol azdı üçi yol azmadı
 Raḡmetiaden Haḡḡ'uñ anlar bezmedi

Ol üçüñ birisi kim sālİK idi
 Görmege Haḡ yüzini mālİK idi

Girdi yola dü cihāna baḡmadı
 İstedi nakḡāşı nakḡa aḡmadı

154^asen içesin:içesisin K/154^bkoyuban gidesin:koyup gidesisin K/
 155^adüz kıl:düzgil K/155^bRaḡmān u Raḡīm:Raḡmānū'r-Raḡīm K/(x)
 Başlık:158. beyitden önce M/159^aolup:oldı M;düz:çün M/159^beyde-
 lüm:eydeyim M/160^bderyāsından:deryālarından M.

- Saňa nakşı kodılar bunda nişān
İsteyüp nakkaşı bulasın hemān
- 165 Dimediler saňa kim nakşa gönül
Bağlağıl olğıl katı bī-çāre kul
- Çünkü sālīk ‘ışk ile dutdı tarīk
İācirem buldı o yolda hoş refīk
- Hak Ta‘ālā ‘ışk aňa yoldaş olur
Bahre ilter gizlü sırlar fāş olur
- Gördi sālīk anda bir deryā ‘ayān
Ne zamān var durur anda ne mekān
- Dil haber virmez kim oldur bī-nişān
Bī-nişāndan kim viriserdür nişān
- 170 Bir deñizdür kim kenārı yok durur
Gevheri incüleri key çok durur
- Topıolu olmış leb-ā-leb ‘āleme
Şanmağıl kim tolmış ancak ādeme
- ‘Arş u Kürsī vü dahı heft āsumān
Hem bu cinn ü ins ile kevn ü mekān
- Cümlesi andan tolıdur kıl nazār
Zerreye hor bakmağıl iy bī-başār
- Şamu varlık ol Hak’uñdur bilsēne
Gözün açup hikmetini bulsaňa
- 175 Gel ahī senlügüñi elden bırak
Hak göziyle ma‘nī deryāsına bak

164^bbulasın:bulasız K/167^a‘ışk:ışkı M/167^bsırlar:işler M/169^b
viriserdür:viresidür K/172^avü:çü M;dahı:-M/172^bbu cinn ü:melek
bu M/174^bbulsaňa:görseñe K/175^asenlügüñi:senlügi M.

Tā bilesin senlügüñ yokdur i cān
Gizlü āşikāre ol durur ʿayān

K 6^b, M 20^a Evvel oldur āhır oldur bī-gümān
Senlik arada kuru daʿvī hemān

قال الله تعالى: هو الأول والآخر والظاهر
والباطن وهو بكل شيء عليم^(x)

Çünkü sālīk gördi bir deryā i cān
Yaykanuban ʿālem olmışdur revān

Atdı kendüyi deñize maḥv olur
Kaṭralık gitdi hemān deryā kalur

180 Kaṭrası çün orada buldı fenā
Ne fenā belki hemān ʿayn-ı bekā

Çünkü öldi ölmedin ölmez daḥı
Zīre ölmek bir durur olmaz daḥı

Bil ki kaṭra fānī deryā bākīdür
Kamu ʿālem şuşamış ol sākīdür

Sen daḥı ceḥd it ki bākī olasın
Kaṭra-ı deryāya sākī olasın

هذه القطعة في بيان النصيحة

Ol deñizde bulasın ol dem fenā
Tā ki ire saña ol ʿizz ü bekā

185 Cāvidān milkinde sultān olasın
Ten ola ʿālem āña cān olasın

176^asenlügüñ yokdur i cān:senligi kim yoğ imiş K/176^bol durur ʿa-
yān:hemān ol var imiş K/177^aoldur,oldur:olmuş K/178^bʿālem olmuş-
dur:ʿāleme olmuş K/181^bzīre ölmek:zīrā ölüm M;olmaz daḥı:bil iy
aḥī K/183^bkaṭra-ı:kaṭrañı K;sākī olasın:tiz irgüresin K/184^b
ʿizz ü:izzı K /(x) Sûre:LVII,Âyet:3.

Cānlara h̄ükm idesin uçdan uca
Saña keşf ola kamu sırlar h^voca

Ol gülüstānda diresin gülleri
Hem koķasın ol laṭīf sūnbülleri

Dāvūd āvāzı saña hoş sāz ola
Dün gün anda ma^cşūk ile nāz ola

İçesin ol dost elinden bir kadeh
Bula cānuñ ol kadehden hem ferah

190

Mest olasın ayruķ ayılmayasın
Dost yüzinden gözüñi ırmayasın

(.....)(x)

Diñle imdi girü bülbul nağmesin
Şubḥ çün oldu gül ile hem-nişīn

Bülbüli māt eyleyem ben söz ile
Dost sözünü söyleyem çün sūz ile

K 7^a

Ol söz ile ^cāşıkı kılam fenā
Keşf idem kim ne dimek durur beķā

Neye beñzer ol fenā fī'z-zāt diyem
Cümle halka anı ma^clūm eyleyem

195

Beñzer āna kim kaçan toğsa güneş
Mülk-i ^cālemden sürülür ol ḥabeş

Gün toğup çün yahtu virse ^cāleme
Giceden kalur mı eşer baksaña

186^a uçdan uca:başdan başa M/186^b sırlar:rāzı K;ḥoca:paşa M/(x)
Başlık için yer ayrılmış, fakat yazılmamış K/191-199. beyit-
ler:-S,M.

Ol deñize kaþra çün düşe revān
Kaþralık gider kalur deryā hemān

Kaþralıktan hiç eſer kalmaz i cān
Haķ durur iſbu sözüme sen inan

Añladuñsa bunda saña bir kitāb
Söz didüm va'llāhü a'lem bi'ş-şavāb

S 4^a

تمثيل آفر في تجلی الذات

M 20^b200

Diñle saña bir daħı temsıl diyem
Tūṭī bigi dürlü ſekkerler yiyem

Gülsitānuñda bitürem tāze gül
ſuvaram göñlüñ bāgına ſāfi mül

Ol deñizden aluban dürlü dürer
'Aķluñuñ kuļaına taķam güher

'Iſķ odın' altun gibi seni yaķam
Küpe eyleyüp kuļaaklara daķam

Ger yanarsañ 'iſķa sen nūr olasın
'Iſķ ile cümle murāduñ bulasın

205

Tola hazneñ gevher olup pādiſāh
Ĝāſiyeñ götüreler mīr ü. sipāh

Lā-mekān taħtında sultān olasın
Ol deñizde dürlü gevher bulasın

Ol miſāl bu ki elüñe iy dede
Bir bıçaķ alsañ daħı ſoķsañ oda

200^adiñle saña:diñlegil kim M;bir:daħı S, saña M;daħı:bir S,M/
200^bbigi:gibi K;ſekkerler:ſekker bil K/202^aaluban:alubanı M;
dürer:dür M/202^bkuļaına taķam güher:kuļaını kıla pür M/203^a
gibi:bigi M/203^bkuļaaklara:kuļaıña M;daķam:taķam K/204^b'Aſıķa
cümle murādın viresin K/205-206. beyitler:-M/206^bOl deñizde dürlü
gevher bulasın K/207^amiſāl bu ki elüñe:buña beñzer ki elüñ K.

Ol od anı kendüye tîz dönderür
Od gibi degdügi yiri yandurur

Od şifâtı bir kızılılıkdur alur
Şüretâ ol da hemân bir od olur

210 Ger çıkarsañ oddan anı iy dede
Yakmağı kızılılığı şol dem gide

Kaṭra da çünkim irüp bahre gire
Baḥr anı kendüye döndüre yārā

K 7^b Baḥrūñ ol kamu şifâtın urınur
Şüretâ hem şeksüzün ol baḥr olur

Lik girü dönse gelse merkebe
Lācerem andan gider ol mertebe

S 4^b Kaṭra girü kendü vaşfın urınur
‘Acz ile gelür bu ḥalka görünür

هذه القطعة في بيان النصيب

215 Gelgil imdi ‘acz evinden taşra bak
Ol bekā milkinde eylegil ṭurak

Gel berü bu dünyâyı biz koyalum
Dünye çirkinden elümüz yuyalum

Şanmağıl bu dünyeyi ḥüb u güzel
Bir qarı ‘avret durur ol fî'l-meşel

208.beyit:-K/208^adönderür:döndere M/208^byandurur:yandura M/209^a
bir kızılılıkdur:kim kızılılıktan K; alur:olur,M,K/209^bhemân:he-
mîn M/210^aoddan anı:anı oddan M/210^bBir bıçağ alsañ daḥı şoksañ
oda M/211^ada çünkim:daḥı çünki M;irüp:ire M,K/211^byārā:yara S,K/
212.beyit:-M/212^abaḥrūñ ol:od ola K;urınur:bürinür K/213^blāce-
rem:lācirem M/214^aurınur:vurunur K/216^bdünye:dünyā S,M/217^adün-
yeyi:dünyâyı M,K/217^bfî'l-meşel:bi-meşel M.

Yüzi çirkin çekmiş üstine niķāb
Aç niķābın gör yüzün naḥs u ḥarāb

M 21^a

Ḥayf ola kim var iken ol bī-naẓīr
Dünye sevüp olasin ḥor u ḥakīr

220

Yā ilāhī cümle ‘āşıklar ile
Bize ruzī kıl rızān dīdār ile

هذه القطعة في بيان الروح يعني حين الوصول الى البحر
الوعدة ولا يعني القلب

Diñle döndük girü evvelki söze
Çünki sālik bakdı ol görklü yüze

Ol deñizde kendü ol dem maḥv olur
Merkebi ḥayrān olup taşra kalur

Şuretā bahre muḥālif oldı ol
Lācirem maḥv olmağa bulmadı yol

Kaṭra bigi beñzeseydi bahre ol
Maḥv olurdı kaṭra gibi bahre ol

تمثيل في فناء الروح و عدمه فناء القلب

225

Şöyle kim ördük yumurdasin i yār
Tavuk altına kosañ iy ihtiyār

Başsa yavruyı çıkarsa sürüben
Göl kenārına anuñla varuban

218^a çekmiş üstine niķāb:ü niķāb altındadır K/218^b gör yüzün:göresin M, gör nice K;naḥs u ḥarāb:naḥsdur K/219^bdünye:dünyā M/220^b ruzī kıl:rüz eyle S,K;rızān:ravza M/223^bMaḥv olurdı kaṭra gibi bahre ol S/223.beyit: Lācerem maḥv olmağa bulmadı yol/Kaṭra gibi beñzeseydi nehre ol SK/224.beyit:-S,K/225^akim:-M;ördük yumurdasin i yār:ördek yumurdasını i yār M, yumurdasını ördegün K/225^b Altına kosañ anı sen tavuğun K/226^abaşsa:başa M;sürüben:süriben S.

- S 5^a Yavrı çünkim göl kenārına gele
Zevk ile hoş kendüyi göle şala
Çok şafālar süre anda şevk ile
Daşrada tavuk kekeleyüp kala
- K 8^a Giremez göle tavuk zevk itmege
Yavrusı gitdügi yola gitmege
- 230 Zīre ördek yavrusı mā'ī durur
Lācirem zevk u şafāsı şu durur
Ol tavuk mā'ī degül çünkim kaçır
Göle girmekden ırak yire uçar

هذه القطعة في بيان النصيب

- Gel berü ördek gibi biz uçalum
Bahır-ı 'ummāna varup hoş geçelüm
- M 21^b Sürelüm anda şafālar rüz u şeb
Ol deñizde idelüm dürlü tarab
Niceye dek çekesin bunda te'ab
Yandurasın yüregi kırıya leb
- 235 Ger tavuk gibi kalursañ bunda sen
Kurtarımazsın burada baş esen
Ol ecel toğancısı bir gün irer
Seni ol dem toğanına bahş ider
Gel berü cān kurtarı gör buradan
Ol beķā milkinde tutgıl hoş vatan

227^ayavrı çünkim:yavrusı çün M/227^bgöle:suya S/228^açok:çün K/
228^bdaşrada:taşrada M,K;kekeleyüp:kekeleyü S,K/229.beyt:-M/229^a
göle tavuk:tavuk göle K/229^byola:yire K/230^azīre:zīrā M/232^b
'Ummān'a:'Ummānda S,'Ummāndan M/234^açekesin:idesin M/234^bkırıya:
kuruya M/236^a ecel toğancısı:tavuga pençesi M/237^akurtarı:kurta-
ru K.

Niše bilmezsın bu cānuñ kıymetin
Alınur mı yohsa akçeyle satın

Şeyh etegine yapış muhkem düriş
Gice gündüz kullığına hem giriş

240 Her ne dir ise muṭī^c olğıl aña
Tā ki azmış işlerüñ bir bir oña

S 5^b Tavuğ iseñ ördek eyleye hemān
İde ‘ummāndan yaña seni revān

Zīre şeyhüñ ol deñiz baħrīsidür
Etegin dut iste andan dürlü dür

Cānuña kanat virüben uçura
Bu yidi kat gökleri hep geçüre

İlte seni yüce sultān katına
Yüz urasın anda hoş ħazretine

245 Kıpuda sen de muħarreb olasın
Cennet ü ħürīyle dīdār bulasın

Lā-mekān milkinde sultān olasın
Zevk içinde cāvidānī kalasın

K 8^b Şeyhe kulluk nice gerek diyelüm
Anda senüñ kamu kayduñ yiyelüm

هذه القطعة في بيان فذمة المرید للشیخ وفي
تمثيل الشیخ والمرید

Gel bu kullıkdan okıgıl bir varak
Şol tavuk yumurdasından al sebak

238^anişe:sen niçün M/238^bsatın:şatun M/239^adüriş:dürüş M/239^b
kullığına:kullugına M/240^bbir bir:cümle S/241^aördek eyleye:ör-
degi ile M/242^azīre şeyhüñ ol deñiz:zīrā şeyh ol deñizüñ M/242^b
dut:tut M/243^byidi:yedi M/244^bhoş:anuñ S/245^bbulasın:göresin M/
246^amilkinde:milkinde M/248^akullıkdan okıgıl:kullukdan okıgıl M/
248^bşol:şöyle K.

- M 22^a Diñle saña girü hikmet söyleyem
Gözün açup hem dañı 'akluñ direm
- 250 Cānuñı ma'ni şuyıyla bitürem
Şekkeri saña yük ile yitürem
- Çün yumurdaları tavuk kim başar
Kendüyi ol dünya hālinden keser
- Bir bucağa girüben epsem olur
Terk ider kamasını şankim ölür
- Fikri oğul kıızı hāşıl eylemek
Gice gündüz durmadın ol yir emek
- Çalkar anı dürlü şan'atlar ider
Şan'atında şeyh māhir mu'teber
- S 6^a 255 Ol yumurdanuñ kimisi cān bulur
Kimisi bulmaz kimi bulur ölür
- Gör ki ba'zısı anuñ yavrı çıkar
Ba'zısı yiydin olur içi koğar
- Cān dañı bulımadı oldu harāb
Gülmemeklik tavuğa aña şavāb
- Zīre evvel dutulurdu menfa'at
Yiyidi şimdi kalıp bī-menfa'at
- Şol yumurda kim tavuk altındadır
Gice gündüz hem anuñ hükmindedür
- 260 Çalkayup nice dilerse dönderür
Şeksüzün yavrı oluban cān bulur

249-250.beyitler:-K/249^asaña girü:girü saña M/251^açün:çok M,K;
kim:çün M,K/251^bdünye:dünyā S/253^akızı:kız S,K/253^bdurmadın:şur-
madın M/254^aider:kılur:K/254^bşeyh:māhir K; māhir:zāhir M,olur K;
mu'teber:şeyh olur K/255^bkimisi:kimi M;kimi:kimisi M/256^bba'zı-
sı:ba'zı S,ba'zısı da M;yiydin:yiyidün S,yiyidü M;olur:-M/257^a
cān:cānı M;bulımadı:bulmadı M/257^bgülmemeklik:gel yimeklik S;a-
ña:andan K;şavāb:sevāb M/258^bkalıp:kalup M,çaluban K.

Şol ki tavuḡ hūkmi altınd' olmadı
Çalkamakda ol bile bulunmadı

Lācirem murdār olur içi harāb
Menfa'atdan kalur ol bil iy şebāb

Şol ki gāh hūkminde gāh taşra olur
Cān bulur ol lik kālībda ölür

Aç gözünü bakḡıl işbu kudrete
Tā düşünesin buradan hikmete

K 9^a 265 Bilesin şeyhe mürīd nice gerek
Şeyhi kulluḡında yimek ol emek

M 22^b Şeyh hūkminde olursa tā ebed
Maksūdına irgüre anı Aḡad

Ol yumurda gibi tizcek cān bula
Ölmeye ol dünyede diri kala

Şeyhi hūkminden eger taşra düşe
Şeksüzün bulmaya cān bil iy paşa

S 6^b Gāh anuñ hūkminde geh taşra olan
Ol durur kim cān bulup girü ölen

270 Hūkmi altınd' olmaḡ ile cān bulur
Taşra düşse girü tizcegez ölür

Zīre kim bulmamış idi ol kemāl
Taşra düşmeklik ile buldı zevāl

261^atavuḡ: tavuḡ K; hūkmi: hūkm M; altınd': altında / 262^bbil iy şebāb: bilgil i şāb M/263^bkālībda: katında M, kabında K/264^akudrete: hikmete K/264^bhikmete: kudrete K/265^bşeyhi kulluḡında: şeyh kulluḡında S/266^aşeyhi: şeyh S; hūkminde: kulluḡında M; tā: -M/267^bol dünyede diri: dünyāda ol bākī M/266. beyit, S'de 267'den sonra tekrar kaydedilmiştir. 269^ageh: gāh M/269^bkim: ki M/270^aaltınd': altında / 270^bdüşse: düşe K/271^azīre: zīrā M, K

هذه القطعة في بيان ان المرید اذا كان تحت تصرف
 الشيخ ويكون مقرباً عنده بالخزنة ويصل
 الى ربه وفي بيان النصائح
 الجليلة

Girü bir hikmet sözini söyleyem
 Şekkerin söz ile seni toylayam

Diñlegil tavuğ ki yumurdaları
 Eydeyim kim nice çalkar bunları

Nişe dönderür hem altın üstine
 Eydeyim diñler iseñ maşşüdü ne

275 Şol yanı kim kendüye yakın olur
 Bil ki tizcek anuñ içi kan olur

Ol irak yanın dağı pes dönderür
 Tä ki anı dağı kana dönderür

Çünkü kana döne eti cān bulur
 Taşra dünyāya çıkup perrān olur

Sen dağı ger şeyhe yakın olasın
 Tizcegez kan oluban cān bulasın

Ol bekā milkine pervāz urasın
 Şeksüzün hür u cināna iresin

280 Bula cānuñ orada dürlü şafā
 Rāz' ola senden Muhammed Muştafā

272^abir:-M;sözini:sözün S;söyleyem:söyleyelüm M/272^bşekkerin:
 şekkeri S,bu şeker M;toylayam:toylayalum M/273^aki:-K/273^beyde-
 yim:eyideyim S;kim:ki,S,M;nice:nişe K/274^anişe:nice M;altın:al-
 tun K/274^beydeyim:eyideyim S;maşşüdü:maşşüd M/275^ayanı kim:yu-
 murda M;olur:ola M,durur K/275^bbil ki tizcek:belki anuñ M; a-
 nuñ içi kan olur:içi tizcek kan tola M,anı kana dönderür K/276^a
 yanın dağı:yanındağı M,yanını dağı K;pes:-K/277.beyit:-S/278-79.
 beyitler:-K/277^bperrān olur:pervāz urur K/279^amilkine:milkinde S.

- M 23^a Bunda dünyā zīnetine kanmağıl
Rengine bakubanın aldanmağıl
- K 9^b Dünyā naqşına kalanlar iy halīl
Yarın anda oldılar hor u hacīl
- S 7^a Bakmadı yüzlerine Rabbü'l-Celīl
Kıldı anları cehennemde zelīl
Seni bunda koyu virdi ol ilāh
Hem bezedi dünyesin ol pādişāh
- 285 Şekkerin gösterdi zehrin gizledi
‘Arif olan zehrin anuñ izledi
Gördi kim şekker didügi ağulu
Zerrece dadmadı andan ol ulu
Kaçdı arslandan kaçır gibi irak
Lācirem itdi beka milkin turak
Kurtılup ol zehrden pāk oldı ol
Bākī milkde cāvidāne kaldı ol
Sen dahı gel kendüzini eyle pāk
Olmağıl bu dünye külhānında hāk
- 290 Gel kumāsın gülşenüñi iste var
Külhānı külhancıya koğıl i yār
Tūti yimege şeker lāyık i cān
Kelb olan bil cīfeye tālib ‘ayān

281. beyitin a ve b mısra'ları K'da yer değiştirmiştir.

281^adünyā: anuñ K; kanmağıl: kalmağıl S, M/281^b bakubanın: bakubanı M/
282^anaqşına: rengine M; iy: yā M, K/283^a bakmadı: bakmaya M; Rabbü'l-:
RabbünŞ, Rabb-ı M/283^b kıldı anları: kaldı anlar çün M/284^a koyu vir-
di: virdi kodı M/284^b dünyesin: dünyāsın M, K/285^a gösterdi: getürdi M/
286^b dadmadı: tatmadı M, K/287^a arslandan: aşlandan S/287^b itdi: buldı
M; milkin: mülkinde M/288^a kurtılup ol zehrden: ol zehirden kurtulup
M/288^b milkde: mülükde S/289^b dünye: dünyā S, M/290^a gülşenüñi iste var:
gülşenüñ isteyü var K/291^a tūti yimege şeker: tūtiyem ki şekkere M;
i cān, ‘ayān: durur K.

(x) قال النبي عليه السلام: الدنيا بغيره و طال بها كلاب

Tāzī at gibi çemen seyr eylegil
Bunda har gibi çamura çökmegil

Gül koğusun bülbüle şor iy 'aziz
Bu cemelden şormağil kılmaz temiz

Şol ki sözdür uş didüm saña işit
Bu şıfatdan kendüzüni pāk it

295 Pāk ol kim pāke lāyık olasın
Lāyık olursañ dañ cān bulasın

Küfrüni degşürüp imān bulasın
Nefsüni yakubanın nūr olasın

هذه القطعة في بيان السالك من الوصول الى بحر الوحدة
يزول عند الوجود المجازو يتحقق
بالوجود الحقيقي ومينئذ تحصل له اليس في الله

Söz öküşdür diñle sālīk hālīni
Ol deñizde eydeyim ahvālīni

Çünkü maḥv oldu o deryāda i cān
Gitdi kaṭra kaldı ol deryā hemān

Gitdi kul maḥv oldu kaldı pādīşāh
Kul şāh oldu o şāh ile i şāh

(x)Keşfü'l-Hafâ, I, h.nu:1313; 75 Kudsî Hadîsin Tercüme ve Şerhi,s.121 /292^atāzī:tāzī S,M;gibi çemen:bigi hemān M;eylegil: S'de hem "eylegil" hem de "eyle gel" şeklinde harekelenmiştir; ayrıca, SK'de 292.beyitin sonunda "dağal",293.beyitin sonunda da "ya'nî toñuzlañ kurdı" kelimeleri yazılmıştır./292^bhar:eşek S;gibi:bigi M;çamura çökmegil:çamur çekmegil (Bu kelime "çekme gel" şeklinde de harekelenmiştir.)S/293^akoğusun:koğusun M,K/293^bcemelden:cu aldanM /295^akim:ki M/296^byakubanın:yakubanı M/297^beydeyim:eyideyim S/298^ai:o S,K/299^bo:ol S.

K 10^a300

Ḳul ki ḳulluḳda ola olmaya ṣāh
Ḳulluḡı gitse olur ol pādiṣāh

Ḳaṭra ḳaṭrayken ḳaçan deryā olur
Ḳaṭralıḳ gitse hemān deryā ḳalur

İṣbu sözi añlaḡıl sen iy ʿaziz
Tā ki zulmetden canuñ ola temiz

Mülhid olanlar buradan yol azar
Tamu zencirine kendüyi dizer

Ḳaṭralıḳda kendüyi deryā ṣanur
Bu söz ile zī ki Ḥaḳdan ayrılır

305

Yā ilāhī bize ṭoḡru yola sen
Ḳulaḡuz ol eylegil başı esen

Raḫmetünden sen bizi ayırmaḡıl
Sevgüni bu gönümüzden ırmaḡıl

هذه القطعة في بيان ربيعة السالك من الحق الخالق
و هيئت لا يقطر عند التكليف كما يقول
بعض الملائكة

Diñle imdi ol deñiz luṭf işledi
Merkebine ḳaṭrayı baḡıṣladı

S 8^a

Zāhir ile bāṭınını cem^c ide
Geh gele bunda vü ḡāh anda gide

Bu iki mülkde ola ol pādiṣāh
Ḳul ola cümle āna ol ola ṣāh

300.beyit:-M/301^aḳaṭra ḳaṭrayken:ḳaṭra iken ol M/ 303^aburadan:a-
radan M;azar:ider M/304^aḳaṭralıḳda:ḳaṭralıḳdan M/304^bzī ki:ki M;
ayrılır:yād olur M,K/305^abize:bizi M,K;ṭoḡru:ṭoḡrı M/306^bbu:-K;
ırmaḡıl:ayırmaḡıl K/308^abāṭınını:bāṭını ta M,K/308^bgeh:ḡāh M,K;
bunda:anda K/309^amülkde:milkde M/309^bḳul:ḳullar S,K;cümle āna ol:
āna bu cümle M,āna cümle K;ola ṣāh:ulu ṣāh M,pādiṣāh K.

- 310 Çünki s̄alik girü geldi merkebe
Ol deñizden h̄aşıll oldu mertebe
- M 24^a Yolu öğrendi vü durmaz ha gider
Ol deñizde yüzgücilik kaşd ider
Baħrī olmak ister anda gevherī
Çıkaruban alsa gerek cevheri
Gice gündüz düşdi ol sevdāya pes
Pādişāh kulluğın arturur heves
Zire evvel pādişāhı görmedin
Kulluğ iderdi aña h̄iç durmadın
- 315 Çünki gördi kulluğı artmak gerek
Tā ki şāh katında ola yigirek
Ol deñize çün nihāyet yok durur
Akıl olan yüzmegini arturur
- K 10^b İşbu beyti nitekim Monlā didi
Añlayanuñ gönli pasını yudı
- ای برآذر بی نهایت در گویت
بر آینه می زسی بالله مینت
- Ya^cni dergāha nihāyet yok durur
Her vakitte durma anda gide gör

311^ayolu:yolın M/311^byüzgücilik kaşd:yüzücilik kaşdın M/312^a
gevheri:cevheri K/312^balsa:olsaK /313^aol:bu M,K;pes:ol K/313^b
kulluğın:kulluğına M,kulluğını K;arturur.heves:arturdu ol K/
314^azire:zīrā M/314^biderdi:ider M;h̄iç durmadın:hergiz turmadın
M,hep turmadın K/315^btā ki şāh:pādişāh M;yigirek:yigerek M/316^a
deñize:deñizde M/316^byüzmegini:yüzmesini M/317^anitekim Monlā:
kim Monlā hoş S,nişe kim Monlā K/318.beyit:-K/319^bvakitte tur-
ma:neye irseñ durma S,K.

هذه القطعة في بيان ان التكليف لو سطر بمصول
الكمالات عن النبي عليه السلام
وان العبد الفاضل يزيد في قدرته

320 Görme misin Fahr-ı 'Älem Muştafa
Ol Habîb ü hem Resûl-î Müctebâ

S 8^b Seyyidü'l-Kevneyn (ü) Fahrü'l-'Älemîn
Sevdi anı ol İlahü'l-'Älemîn

Didi ger sen olmasayduñ yâ Halîl
Gökleri yaratmaz idüm ben Celîl

(x) قال الله تبارك وتعالى: لو لوك لما خلقت الافلاك

Ol maḳāma kim varupdur ol Resûl
Kimse varmadı bu sözi kıl ḳabûl

Ol deñizden kim çıkardı cevheri
Görmedi ömrind' anı bir cevherî

M 24^b 325

Ol deñizde mevc-i a'lä oldu ol
Ol şadefde dürr-i a'lä oldu ol

Ol gülistānda olup sultān-ı gül
Ḳamu 'ālem ḫalkına ol şundı mül

Hizmete kendüyi nice cüst urur
Ol işikte bir ayag üzre turur

Hizmet itmekden şişer ayakları
İşid aḫî bu sözi iy yol eri

320^aFahr-ı:Fahr M/320^bHabîb ü:Habîbi S,M;Resûl-ı:Resûlı K/321^a
Seyyidü'l-Kevneyn:Seyyid-i Kevneyni S;Fahrü'l-:Fahri'l- S/321^b
İlahü'l-:İlähe'l- S/(x) Başlık:M'de 322.beyitten önce; Keşfü'l-
Hafâ, II, h.nu:2123; Mevzûât,s.67-68/324^b ömrind' anı bir
cevherî:ol cevheri ins ü peri M/325^b a'lä:şeh-vār K/327^ahizmete
kendüyi:hizmetine kendü M/328^b işid aḫî:işide M;bu:işbu S,M;yol:
dın M.

قال الله تبارك وتعالى في شأنه: **طَه** ما أنزلنا عليك
القرآن لتشقى **طَه** الا تذكرة لمن يخشى ^(x)

Bu kadar kulluğı dağı az görüp
Eydür ulu Ėazret'e yüzün sürüp

330 Şol ki bilmekdi seni ben bilmedüm
Şol ki kullıkdı saña ben kılmadum

قال النبي عليه السلام: ما عبدناك بحق عبادتك و
ما عرفناك بحق معرفتك

Ol Ėabīb'ün böyle çün ^cözri ola
Eyd ağı kullukdan evlā ne ola

Bunda kul ol anda sultān olasın
Bunda ağla tā ki anda gülesin

S 9^a ^cArif ol kim dün ü gün kullıķ kıla
Ol Ėak'uñ kulluđınuñ kadrin bile

K 11^a Olmayan kul Mısr'a sultān olmadı
Olmayan şākird hem üstād olmadı

335 Ėizmet ile ger seni tüz idesin
Batmayasın şuda şöyle gidesin

Mustafā diyüp durur " **فِي قَلْبِهِمْ**
" **سَيِّدُ الْقَوْمِ هُوَ** **مُنَادِيَهُمْ** "

(x)Başlık:M'de 328.beyitten önce; Sûre:XX,Ėyet:1-3/329^aaz görüp:
irgürüp S/329^bsürüp:urup S,M/330^aşol:şöyle K;ben:-K/330^bkullıķ-
dı:kullıkdı M/

331^aböyle çün:çünkü böyle S,M;ola:çok S,M/331^beyd:eyt M;ne ola:
nesne yok S,M/332^bzerre olğıl tā ki tāca konasın,K/333^aol kim:ol-
dur M/334^bolmayan şākird hem:şākird olmayan M/336^bKeşfü'l-Hafâ,I,
h.nu:1515.

(x) قال النبي عليه السلام: سيد القوم فادهم

Ya^cnî kavmüñ ulusı kulluk iden
Kendü hizmet yolına tüzüp giden

Ulu olmak ister iseñ hizmet it
Evliyāsına Hāk'uñ sen iy yigit

M 25^a

Tā ki bir gün ola elüñ alalar
Seni ol Hāk hazretine ilteler

340

Hāk seni anda mukarreb eyleye
Dürlü hil^cat geydüre hoş toylaya

İçüre anda şarāb-ı lem-yezel
Hem ebed senüñ ola vü hem ezel

(xx) شراب لم يزال تمثيل في بيان مال الك

Diñle imdi cevheriden cevheri
Şaklağıl hazneñde işbu cevheri

Añlar işbu sözümi ol yol eri
Zire bilür cevheri ol cevheri

Sözde çünkim dürlü şan^cat gösterem
Söz kolayın añla hizmet gösterem

345

Bir mişāl direm eger güş kılasın
Ol geçen sözleri bir bir bilesin

(x)Başlık:M'de 336.beyitten önce: قال النبي وم هذا مثال بندة سلطان فادهم
Keşfü'l-Hafâ, I, h.nu:1515/337^a iden: kılan K/337^b Hizmeti yolı-
na tüz gibi giden M, Kendüyi hizmet yolına tüz iden K/338.beyit:
-K/339^aola:olar M; dutalar: tutalar M/341^b senüñ: sinüñ K/(xx) شراب
لم يزال : -S/342^b hazneñde: hūnuñda M/343^a sözümi: sözleri M/343^b
zire: zirā M; cevheri ol: cevher olan M/344^b kolayın añla: kala añla
ne S; hizmet: saña K/345^a direm eger güş kılasın: gösterem añlayasın
K.

(x) هو الله الذي سلطان القادر

S 9^b

Ol bu kim bir kişi bilse var durur
Bir ulu sultān kim ol Kādir durur

Mülki çok kendü durur şāhib-‘alem
Şöyle kim vaşfin yazamazdı kalem

Hüsni hūb u hulķı gökçek bī-bedel
Aña kul olmuş kamu şāhib-düvel

(xx) قال الله تعالى ليس كمثله شيء وهو السميع البصير

Ārzū itse yüzün anuñ görmege
Ol ulu sultān katına irmege

350

Şevķı ġālib oldu gör kim n'eyledi
Turu geldi yolın anuñ soyladı

M 25^b, K 11^b

Ol ilüñ yollarını dutup gider
Ol maķama durmadın hiç seyr ider

Çok ‘acāyib gördi yolda ol kişi
Gice gündüz oldu teferrüc işi

Müddet ile irdi ol mülke revān
Gördi bir mülkdür ki kamu halka cān

Evleri şahrāları kamusı nūr
Hem melek müştāk aña vildān u hūr

(x)Başlık:-S/346^abilse:böyle M/347^amülki çok kendü durur:milki çokdur kendidür M/348^ahūb u:hūbdur M/348^bdüvel:cemāl M/(xx)Sû-re:XLIII,Āyet:11/349.beyitten sonra başlık: شوق الغالب M/350^bturu:turu M,K;soyladı:söyledi M/350.beyitten sonra başlık: فداقم مقام سيرين شد M/351^adutup:tutup M/351^bdurmadın hiç:turmadın ha M,K/351.beyitten sonra başlık: درعجايب روز و شب M/352^ayolda:anda M/352^boldı teferrüc:teferrüc oldı K/352.beyitten sonra başlık: مدت روان ملك را M/353^amülke:yola M/353^bmülkdür:milkdür M.

355 Nürdan ırmaklar akar olmuş revān
Çevresi güller açılmış bī-kerān

Anuñ ile tāze bu şahrā-yı cān
Kokusına beñzemez büy-ı cihān

Sekiz uçmak anda bir köşk ü serā
Belki ol menzilgehe varan hümā

Çünkü gördi ol kişi hayrān olur
Kālıbı terk idübenin cān kalur

Kālīb ol mülkde adımın adamaz
Pādişāhdan yaña belkim gidemez

360 Cān durur ol mülkde dāyim seyr iden
Pādişāhdan yaña yol dutup giden

S 10^a

Zīre mülk-i nürda nūr seyrān ider
Lācirem kālīb kaluban cān gider

Kālıbı meger ki yakup nūr ide
Köpügi deryāya karuban gide

Kālıbı ile bu vaktin seyr olur
Zīre kim başdan ayāğa nūr olur

Görme misin ol Ḥabīb-i Muştafā
Bulduğında "قَوَّابٌ قَوَّابٌ" de safā

M 26^a365

Kālıbilaydı budur kavlı-i dürüst
Sözüm anlamakda olgıl katı cüst

354.beyitten sonra başlık: در نوران روان M/355^a ırmaklar akar: ırmak-
ları K/355^b kerān: girān M/356.beyit: -M/357.beyitten önce başlık:
شانیه بهنت M/357^a serā: sarāy S, M/357^b menzilgehe: menzilgāha S, men-
zilgāh M; varan hümā: ne 'aql u rāy S, ana 'aql u rāy M/358^b idübe-
nin cān: idübeni cānı M; kalur: bulur M, K/359.beyit: -K/359^a mülkde:
mülkde M/359^b belkim: belki M/360.beyit: -S/360^a cān durur: cāndur M,
seyr: seyrān M/360^b dutup: tutup M/361.beyit: -M/361^a mülk-i: mülkde S;
seyrān: seyr K/362^a kālıbın: kālıbı S; meger ki yakup: yakup meger kim
M/363^a kālıbı: kālīb çün S; ile: böyle S, M; vaktin seyr olur: vakt sey-
rān kılur S, M/363^b olur: kalur S, M/364^a Süre: LIII, Ayet: 9; de: é S, M.

Çün bu vech ile ol er seyrān kıllur
Mülki yolında Hāk'ıñ hayrān kalur

Didi mülki böyle olan pādīşāh
Beñzemez kimseye oldur ulu şāh

İsteyüben bulayın ol şāhı ben
İd ola baña görem ol māhı ben

Çünkü görem ulu sultānuñ yüzün
Baña gevherler vire yüzün yüzün

370

Bay olam müflisligi idem ırak
Hem bu mülkde eyleyem dāyim turaq

K 12^a

Gitmeyem ayruq ben anda ilüme
Zerre gibi çünkü irem günüme

Böyle diyüp bile bağlandı kemer
Düşdi ol illere sultānın arar

Ya^cnī kim ister şadefden ol dürer
Ol deñizden dañı biñ dürlü güher

Altun üzre incü arāyiş ider
Yüzün Allāh'a dönüp nāliş ider

375

Ol ulu şehri Hāk aña tuş ider
Görmemişdi anı ömrinde beşer

S 10^b

Gördi kim bir şehri a^czam key ulu
Burcı vü bārūsı kamu berkilü

Çapusunda çapucılar bī-hisāb
Şordı söz virmediler bunlar cevāb

366^bmülki:mülki M;yolında:nūrından M,nūrında K/367^amülki:mülke M/
369^agörem ulu sultānuñ:gördüm ol ulu sultān M/369^bvire yüzün yü-
zin:ol ulu sultān SK/370^bmülkde:mülkde M/371^aayruq:anda K;anda:
ayruq K/371^bgibi:bigi M;çünkü :çünkü K/372^billere:illeri S;sul-
tānın:sultānı S,K/374^aincü:incüyi S/374^bdönüp:tutup M/375^atuş:
düş K/376^bvü:-M;kamu:kamu hep M,hem key K.

İçerü koymadılar bunu durur
Taşrada hayrān olup zārī kılur

Gördi olmaz kendü işin sağladı
Ol kapuda kulluğa bil bağladı

380 Rūz u şeb şöyle ayag üzre turur
Ol kapu kullarına hizmet kılur

Şol kadar kullık kılur yüzün sürer
Lācirem kullar ile şehre girer

M 26^b .. Girdi gördi şehir içini key ulu
Dürr ü gevher bī-nihāyet toptolu

Orada dürlü 'acāyibler görür
Seyr idüben şeh sarāyına varur

Bakdı anda gördi bir ulu sarāy
Ne güneş nūrına beñzer ne hod ay

385 'Akl orada bāl ü perrin yandurur
Nefs varursa özini göyündürür

Çok muḳarrebler turur ol kapuda
Bī-hisāb u bī-'aded ol tapuda

Görüben bu tertibi hayrān olur
Ölüyidi şanki ol dem cān bulur

Didi zī şehir ü zihī gökçek sarāy
Görüne mi gözüme ol tolu ay

378^akoymadılar:komadılar M,K;durur:turur M/378^btaşrada:taşra S;
olup:oluban S,K;zārī:zāru S,zār K;kılur:olur S,K/379^bbil:bel M/
380^arūz u:rūzı S;turur:durur M, döner K/380^bkılur:ider K/381^a
kullık:hizmet M/381^bkullar ile:kullar alup M,kollar anı S/382^a
girdi:gör S/382^bdürr ü:dürlü S,dürr K;bī-nihāyet:bī-bahādur M,K/
383^bidüben şeh:iderken şāh M/384^aanda gördi:gördi anda M/385^b
Nefsine varsa özin göyündürür M,Nefs varımsız ger varursa kül o-
lur K/386^açok:çün S;turur ol:turuban S/387^bşanki:şankim M/388^a
zī:zihī M.

- Nice görem pādişāhı bunda ben
Tā ki bu mülkde olavan baş esen
- K 12^b 390 ‘Aklını deġşürüben gör n'eyledi
Anda kulluġa girü bil baġladı
- S 11^a Ol muġarrebler ayāġına düşer
Hem bilinden tizcegez zünnār şişer
- Baġlanur biline hizmet kuşāġın
Hem ayāġından giderür tuşāġın
- Gice gündüz anlara hizmet ider
Cānına hem başına zahmet ider
- Ol muġarrebler kaçan bunu görür
‘Işkı da‘visinde key şādık durur
- 395 Elin aluban sarāya giyürür
Ol sâ‘at sultān yüzini hem görür
- Gördi ‘ālem mülkine tolmış o şāh
Kamu ‘ālem kul aña ol pādişāh
- Külî eşyāyı muhīt olmuş görür
Kendüligi şol sâ‘at mahva virür
- Çünki mahv oldu orada ol kişi
Lîk anuñ daġı bitmedi işi
- Ol muġarrebler makāmın diledi
Girü döndi kulluġa diş bileği
- 400 Ol ışıkde bir ayāġ üzre turur
Göz yaşıyla şulayuban süpürür

389^bmülkde:milkde M/390^bkulluġa girü bil:girü kulluġa bel M/391^b
bilinden tizcegez zünnār şişer:belinden zünnārın tizcek şeşer M/
392^abiline:beline M/393^bCānını vü başını hep harc ider K/395.be-
yit:-M/396^amülkine:milkine M/397^aeşyāyı:eşyāya M/397^bsâ‘at mahva:
sâ‘atde mahv M;virür:olur M,varur K/398^blîk .:lîkin M/399.beyit:
-M/399^adiledi:bulmadı K/399^bdiş bileği:bel baġladı K/400^a:ayāġ:
ayak S/400^bşulayuban:şulayup hem M.

M 27^a

Yüzi süpürge gözi sakḳā olur
Her sa'atde lācirem fenā bulur

Şol kadar kulluk kılur hazretde ol
Pādişāh itdi anı bir gün kabūl

Ol mukarreblerden oldı tapuda
Mühr virildi aña ol kapuda

Tāc u hil'at geydürüp kıldı yakın
Didi degşür hālūni vü key sakın

405

Dünyeye taru gibi tağılmağıl
Gözünü ben pādişāhdan ırmağıl

S 11^b

Tā ki şeytān gibi red bulmayasın
Bu gülistānda yitüp şolmayasın

Korḳu artuḳdur bilün yakınlara
Zahmetün katısı gelür bunlara

قال النبي عليه السلام: أشد الناس بلاءً للأنبياء
ثم الأولياء ثم الأمثل فالأمثل (x)

K 13^a

Çünkü bu 'izzet virildi ol ere
Dahı artdı kulluḡı diñle yara

Memleket kulluḡı düşdi üstine
Dahı kulluk eylemek hem dostına

410

Görme misin dünya vezīrlerinūñ
Kulluḡı nicesi artuḳ bunlarūñ

403^b mühr:mühür S,mühir M/404^a tāc u:tāc-ı S;
kıldı:o kıldı S/404^b vü:hem M/405^a dünyeye:dünyāya M,K/406^a bulma-
yasın:olmayasın M/406^b gülistānda:gülüstānda S;yitüp:bitüp S,M/
407^b katısı:artuḡı M/(x) Tirmizî, Zühd:57; İbn Mâce, Fiten:23;
Dârimî, Rikak:67; Keşfü'l-Hafâ, I, h,nu:372/410^a dünya:dün-
yā M,K/410^b nicesi:artar M;artuḳ:nicesi M,artar K.

Buña karşı gündüz ayagın turur
Gice olsa memleket fikrin kılur

خاتمة مال السالك

Şol ki kāmildür ider kulluk Ḥaḳ'a
Mertebe arturuban bulur bekā

Kulluk eyle tā ki sultān olasın
Cānı terk eyle ki cānān bulasın

Bir cānı terk it ki dostā iresin
Şeksüzün bir cāna biñ cān bulasın

415 Eylegil kendüzüñi bu yolda ḥāk
Dünye zehrinden olasın tā ki pāk

Gel berü fikri gider yol varalum
Gice gündüz ol Ḥaḳ'a yalvaralum

M 27^b Tā ki ilte bizi dergāhına ol
Hem bulavuz ḥazretinde biz kabūl

Ger bu yola sen de sālīk olasın
Şeksüzün ol ḥazrete yol bulasın

قال الله تعالى: والذى بآدموا فىنا لنهدىنهم سبىلا
وان الله مع المحسنين (x)

S 12^a Sālīkūñ sözi burada ḥatm olur
Añlayan bu incüleri cān bulur

411^abuña:baña S; turur: durur K/411^bolsa:olıcaḳ S,K; fikrin kılur:
ḳaydın görür M/413.beyit:-S,-M/414^ait ki:eylesen S,K/414^bbula-
sın:göresin S/415^bdünye:dünyā M,K;zehrinden:zehrinde S/417^abizi:
seni M/417^bhem bulavuz:hem olavuz M,bulavuz hem K;biz:çün M,a-
nuñ S/(x)Sûre:XXIX, Âyet:69.

420 Belki ne incü bu söz gevher i cān
Her birinüñ kıymeti biñdür 'ayān

Çün lisān-ı Kudret oldu söyleyen
Key hatāya gire buña söz diyen

Her ki ala bu sözüñ cevherlerin
Bize virbisün du'ā gevherlerin

Sāliküñ cevherleri çün hatm olur
Dinle eydeyim ki meczüb ne kılur

القسم الثاني في بيان مال المجدوب

K 13^b Söyleyem söz kim ola cānuñ ferah
Rāygānedür alan olmaz terah

425 Yazayım bir gülsitān kim gülleri
Ma'ni-i cāndur anuñ bülbülleri

Sünbülü ak yüzde gösterem latif
Kohulayup cān bulasın iy harif

'Akla şıgımaz genc açam gevher saçam
Gevheri har-mühreden bir bir seçem

Şarrafiyem dürlü gevher çıkaram
'Akl bağından kızıl güller direm

420^ane incü:incü M;söz gevher:gevher sözüñ M;i cān:durur K/420^b
biñdür 'ayān:biñ dür durur K/ 421^alisān-ı:lisāna M,lisānı K/
422^aala:aña M/422^bbize:bizi K;virbisün:virşün ol M/423^beydeyim:
eyideyim S;ki:kim M/424^aola cānuñ:cānuña ola M/424^bterah: ^{تراه} M.
425-434. beyitler, M'de; 6^b-7^a ve 27^b-28^a'da olmak üzere iki yer-
de kaydedilmiştir. İkinci kaydedildiği yer, konunun ve diğer iki
nüshanın (S ve K) birbirine uygunluğu hasebiyle daha doğru görül-
müş ve burada kaydedilmiştir./425^bma'ni-i:ma'nevī S/426^bkohulayup:
koḡulayup M,K/427^agenc açam:çün açup M/428^aşarrafiyem:şayrafiyem
S.

Şanma beni dūr yaķın bil cevherem
Zerreyem hem güneşem gör ne direm

430 Sen ne bilürsin ki biz ne kuşlaruz
Nirede pervāz uruban kışlaruz

M 28^a Yuvamuz ol lā-mekān tahtındadur
Cilve urmaķ bize ^cArş üstindedür

Līk düşmişüz buraya biz ğarīb
Yārdan daħı vaṭandan bī-naşīb

S 12^b Zār u ḥayrān yürürüz irte gice
Bilemezüz ḥālümüzi kim nice

Yā ilāhī bizi gözden ırmağıl
Ol vaṭandan hem bizi ayırmağıl

هذه القطعة في بيان وصلت المجزوب بالمجزبة الالهية
طريق بلاسولك

435 Diñle meczūb n'eylemişdür eydeyim
Saña vaşf-ı ḥālını şerḥ ideyim

Merkeb üzre dün ü gün yürür iken
Anuñ ile her yaña varur iken

Nā-gehān bir katı ^cışķ yili kōpar
Seyr iderken anı merkebden kōpar

Bırağup anı deñize kōr gider
Gözün açup anda meczūb gör n'ider

Gördi kim bir mülke gelmiş nā-gehān
Olmadın yollarına anuñ revān

430^asen ne:sen K;biz ne:biz M/431^atahtındadur:tahtındadur K,M/
432^byārdan:yaradan M/433^bbilemezüz:bilümezüz M,K/435.beyit M'de
19^a'da tekrardır./436^adün ü:dün M/437^bkatı ^cışķ yili:^caşķ katı
yel M/438^adeñize:deñizde M/ 438^baçup anda meczūb : açdı meczūb an-
da M/439^amülke:milke M.

440 Çekmedin yol zahmetini ol kişi
 Hāşıl olmış maşşūda bitmiş işi
 Gördi bir mülkdür k'aña yokdur fenā
 Anda olan kişiye irmez 'anā

K 14^a Hasta olmak dağı ölmek anda yok
 Egni bütün dāyimā hem karnı tok
 Ol vatandaş yok durur kesb ü kazanç
 Genc olur hāşıl yimedini hiç renc
 Gördi ol mülki bu vech ile ol er
 Turmağa anda bile bağlar kemer

M 7^a 445 Didi kim hāşā bu mülki terk kılam
 Pādişāh iken girü hem kul olam
 Ol fenādan kurtılup buldum beķā
 Halkı terk itdüm kamu irdüm Hāk'a

S 13^a Eyle diyüp ol deñizde ğark olur
 Girü dönmez merkebe anda kalur
 Kul iken oldu orada pādişāh
 Gitdi kulluk kaldı anda pādişāh
 Kaıralık gitdi hemān deryā kalur
 Bu sözi anda irişenler bilür

هذه القطعة في بيان النصيب

450 Sen de şāh olmak diler iseñ duriş
 Gice gündüz gidüp ol mülke iriş

440^bmaşşūda:maşşūda S/441^amülkdür k'aña:milkdür aña M/441^birmez:
 olmaz S/444^amülki:milki M/444^bturmağa:durmağa K;bağlar:bağlandı
 S/445^akim:ki K,-M;hāşā:hāşā ki M;mülki:milki M/446^akurtılup:kur-
 tulup M/447^bmerkebe:merkebi M/449^bbilür:kılur K/450^bmülke:milke
 M.

Kaṭrañ anda kıl fenā-ender-fenā
Tā ki bulasın beḳā-ender-beḳā

Anda sultān olubanı utasın
Dünyeyi başdan başa hem dutasın

Nişe ḳalduñ bunda dünyā milkine
Dünyā nedür yahud anuñ milki ne

M 7^b

Suya yaşdanmak degül 'ākıl işi
Yile inanan olur delü kişi

455

Çünkü ḳodılar buña dünyā adı
Sāfī doğurduḡını bir bir yidi

Ḳanı aṣluñ köküñ ü oḡluñ kızuñ
Bir gün anlaruñ gibi tozar tozuñ

Sevme ṣol ḳurdı ki ḳuzuñı ḳapar
Senüñ için sinlelerde ev yapar

Zerre zerre ger taleb itseñ türāb
Ḳaş u göz toptolu olmışdur ḥarāb

Çünkü ten yire girür toprak olur
Beslemegil anı kim bir gün ölür

460

Cānuñı itgil 'imāret iy cüvān
Tā ki ol mülkde olasın cāvidān

S 13^b, K 14^b

Gerçi bu mülke özüñ ṣāh idesin
Fāyide ne çünkü ḳoyup gidesin

451^akaṭrañ:kaṭrañı S/452^aolubanı utasın:oluban oturasın K/452^b
dünyeyi:dünyāyı M,K;hem:hep M/452.beyitten sonra M'de; Nişe ḳal-
duñ bunda dünyā ṣem^cine/ Yanasın pervāne gibi lem^cine beyti var-
dır.Bu beytim -küçük bir nüsha farkı dışında- aynısı metinde 64.
numaralı beyittir.Muhtemelen 453.beyite benzerliği yüzünden bura-
da tekrar kaydedilmiştir.Bu nedenle metne dahil edilmemiştir.
453^anişe ḳalduñ bunda:bunda niçün ḳala M/454^binanan:inan M/455^b
bir bir:bu yir M/456.beyit:-M/458^a ger taleb itseñ türāb : yir yü-
zin isteyesin K/458^b olmuşdur ḥarāb:olmuşdur türāb M,olmuş göresin
K/459^bölür:çürür K/460^bmülkde:milkde M/461^bUçdan uca ger bu mülki
dutasın K.

Fikr it kim kanda vardı enbiyā
Ol ulu sultānlar u kan' evliyā

Kalmadı dünyā bulara uşda gör
Akıl isen dünye sevgüsini sür

Ol deñizi dün ü gün itgil taleb
Tā ki irgüre seni ol Ferd ü Rab

هذه القطعة في بيان المجذوب ان كان رومه واصلاً
الى البحر الوهدة فكيف لا يبدينه

465 Çünki meczüb ol deñizde mahv olur
Merkebi bu koruda hayrān kalur

Şöyle yürür mest bilmez kendüzin
Tanımaz ayruğı dañı hem özin

Geh yir ü gāhī içer geh söylenür
Şol ağaç gibi yil ile deprenür

Nişe bozulmaz anuñ cān kālıbı
Eydeyim sen bu sözün ol tālibi

Zire kim vardur eser ol kaṭradan
Ol eşerdendür yürür dāyim beden

462^ait kim:itgil M/462^b u:-M; kan':kanı /463^adünyā bulara:bun-
lara dünyā M/463^bdünye:dünyā M,K/464^birgüre:göre M/465^bbu ko-
ruda:yukaruda M/466^ayürür:yudar S/466^bayruğı:ayruğ K;hem:ya M,
kendü K/467^ageh:gah M,K;yir ü:yürür M;gāhī:gāh M;içer geh:içer-
se S, içer ü gāh M/468^anişe:nite S/468^beydeyim:ide K/469. beyit:
-M.

تمثيل في بقاء اثر الروح

- 470 Şöyle kim alsān göbek müşkin i cān
Göbegi gitse koku gitmez ‘ayān
- M 8^a Müşk kokuşu kalur anda bir zamān
Ol kokuşudan dürlü zevk ider bu cān
Ol deri hem dürlü ‘izzetler bulur
Başda vü dahı yakada götrilür
Bu tenün çün misk-i cāna kap olur
Cān giderse kabı ‘izzetde kalur
- S 14^a Dürlü ‘izzetler kılurlar ol tene
Zire kim oldı muşāhib ol cana
- 475 Cān kokuşında eser tende kalur
Ol kokuşudan dürlü ‘izzetler bulur
Görme misin Muşhafuñ cildi nice
‘izzet eyler ger fakīr ü ger hōca
Öpüben başlarına korlar laţif
Hüb u zibā yüze sürerler şerif
- K 15^a Dürlü kīseler içinde şaklanur
Pādişāhlar haznesinde beklenür
Bu kamu ‘izzet āna bil neyiçün
Ol ‘azīze yoldaş olduğuyiçün

470^ai cān: tamām K/470^b gitse: kalsa M, K; ‘ayān: tamām K/471^a kokuşu: kokuşu M, K/471^b kokuşudan: kokuşudan M; Başda vü dahı yakada götrülür K/472. beyit: -K/472^b dahı yakada götrilür: yakada dahı götürülür M/473^a misk-i cāna: cāna müşk M /474^b zire: zirā M; oldı muşāhib: muşāhib S/475^a kokuşundan: kokuşundan M/475^b kokuşudan: kokuşudan M, K/476^a misin: misiz M/476^b eyler: ider M, K/477^a laţif: anı K/477^b u: -K; şerif: anı K/479^a bil neyiçün :bilgil i cān S, birdür i cān M/479^b olduğuyiçün: oldı ol ‘ayān S, M.

480 Ger Kelāmu'llāh'a cild olmasadı
Ol sebebden izzete irmesedi
Başmak olurdu ayaklarda zelil
Yāhu pābuç olur idi bellü bil
Ol azīze çünki yoldaş oldı ol
Dürlü izzet bī-şek andan buldı ol

مثیل آفر

Yāhu gör kim şol ağaç kim çevrilür
Ḥak Ta'ālā zikriçün tesbiḥ olur
Ol sebebden dürlü izzetler bulur
Öpülübün gözlere hem sürilür

485 Zire kim Ḥak zikrine yoldaş olur
Oda yanmaktan anuñçün kurtılur
Sen dahı ger zikre yoldaş olasın
Nār-ı esvedden yakın kurtulasın

هذه القلعة في بياء الصبيّة

S 14^b, M 8^b İşbu sözde girü dürler saçmışam
Şāfisin alup keminden kaçmışam
Remz ile didüm saña kim iy yārā
Sa'y kılğıl yoldaş olğıl bir ere
Tā ki andan dürlü izzet bulasın
Ger gedā iseñ hemān bay olasın

490 Cāna irerseñ dahı cān olasın
Gide zulmet tolu cānān olasın

480^a Kelāmu'llāh'a cild: Kelāmu'llāh cildi K; olmasadı: olmayaydı M/
480^b irmesedi: irmeyedi M/481^b yaḥu: yaḥud M; pābuç: pābūş K/484^b hem:
hoş M/485^a zīre: zīrā M/486^a ger: gel S/486^b kurtulasın: kurtulasın M,
K/487^a sözde: söze M; dürler: odlar M/488^a didüm saña kim: saña didüm
ki S/489^b ger: gedā iseñ hemān bay: gide zulmet tolu cānān nūr M/490.
beyit: -M/490^b tolu cānān: toptolu nūr K.

Kem kişiden kaç ki kem olmayasın
Bay iseñ müflis olup ölmeyesin

Dünye ehline muşāhib olmağıl
Bunlaruñla meşveret hem kıılmağıl

Zīre dünyā bayı ölüdür i cān
Bunlaruñla oturan ölür ʿayān

Böyle diyipdür bu sözi ol Resūl
Gel oturma bunlaruñla diri ol

قال النبي عليه السلام: لا تجالسوا بالموتى فتموت
قلوبكم (x)

K 15^b 495

Güle yoldaş ol ki koğu alasin
Müşk ile otur ki rāhat olasin

Ger necis yoldaşuñ olsa bil yakīn
Sen daħı necis olursın key sakın

Şöyle yiyirsin ki aduñ işiden
Gice gündüz ol olur laʿnet iden

Fāsık ile oturan fāsık hemān
Zāhid ile oturan zāhid i cān

ʿĀlim ile oturan ʿālim olur
Yoldaşı cāhil olan cāhil kalur

500

Dostı yoldaş eyleyen dostı bulur
Şeytānı iş eyleyen yolda kalur

491^b müflis olup ölmeyesin: daħı fakīr olmayasın K/492^a dünyē: dünyā
M, K/493^a zīre: zīrā M; ölüdür i cān: iy cān ölüdür K/493^b ölür ʿa-
yān: ölür hemān M, da ölüdür K/494^a diyipdür: diyüpdür M, K/494^b di-
ri: didi M, K/(x) Buhārī, Zekāt: 27; Müslim, Zekāt: 57/497^a yiyirsin:
yiyidsin M; aduñ: aduñı M/497^b olur: durur M/498^{a, b} hemān, i cān: olur
K/499^b kalur: olur K/500^b şeytānı iş eyleyen: şeytān işin işleyen M.

S 15^a Yoldaşından bilünür bil her kişi
 Eyü mi yoḥsa yavuz anuñ işi
 Eyüyi yoldaş idingil sen saña
 Uş didüm diyecegümi ben saña

مطلع الكلام

M 9^a Diñlegil girü cevāhir söyleyem
 Ma^cnī bāğından zevāhir söyleyem
 Bitürem dürlü çiçekler reng reng
 Her çiçekde ola yüz biñ dürlü reng

505 Dürlü koḥu her birinde bulasın
 Ma^cnīsinden çün haber-dār olasın

Gel berü hikmet sözini diñlegil
 Aña göre sen senüñ kayduñ yigil

Fikr ider misin ki işbu gevdeler
 Ölücegez muhtelif nit' oldılar

Kimisi çürür kimisi çürimez
 İşbu sırra 'akıluñ 'akl' iremez

Ba^c'zısına dürlü 'izzetler olur
 Ba^c'zısına dürlü dürlü sögilür

510 Tā kıyāmet kimi nişe anılır
 Kimi öldüginleyin unıdılır

501^a bil her: her bir S/501^b yoḥsa: yoḥsa K; yavuz: yavuz mı M, S/503^b
 bāğından: bāğında K/505^a koḥu: koḥu M, K; birinde: birinden S/506^b sen
 senüñ kayduñ: kayduñı sen de M/507^b ölücegez: ölücek M; nit': nite/
 508^b sırra: söze M/509^b sögilür: sögülür M, K/510^a kıyāmet: kıyāmete M;
 kimi nişe: kim ola nişe S, degin kimisi M.

Eydeyim bu müşkili saña beyān
Çünkü Ḥakk itdi baña anı ‘ayān

هذه القطعة في بيان ان قوال بني آدم مختلفة
بعضها ينبي ولا يبلى بعضها
يعزز بعضها يحتر

K 16^a Şol göbek kim müşki şāfīdūr anuñ
Kalb degüldür ol ğidāsıdur cānuñ

S 15^b Ger göbekden çıkarursañ anı hep
Kohusu gitmez oradan rüz u şeb

Nice müddet ol koḥu anda kalur
Ol deri de lācerem ‘izzet bulur

515 Şol göbek kim müşki anuñ kalb ola
Kokusu ca‘lī vü bī-bünyād ola

Düzelik vaşfından aru olmaya
Çıkısa kapdan anda koḥu kalmaya

Zīre müşkde koḥu yokdı kaladı.
Kap da anuñ ile ‘izzet buladı

Añlağıl işbu mişāli iy ‘azīz
Sa‘y kıl kim idesin cānuñ temīz

M 9^b Şol beden kim cānı anuñ ola pāk
Ölse olmaz belki ol kabrinde ḥāk

511^aeydeyim:ideyin M;beyan:‘ayān S,M/511^bbaña anı ‘ayān:anı saña
beyān M,baña ‘ayān K/512^aşāfīdūr anuñ:ğāyet şāfdur K/512^bkalb de-
güldür:kabı güldür S;ol ğidāsıdur cānuñ:kokusu key itidür K/513^b
koḥusu:kokusu M,K/514.beyit:-M/515^akim müşgi:ki müşg M;kalb o-
la:ola türāb S,M/515^bvü bī-bünyād ola:ola kendü ḥarāb S,M/516^a
düzelik:düzmegil M; aru:arı K/516^bkoḥu:koḥu M,K/517^azīre:zīrā M,
K;koḥu:koḥu M,K; yokdı:yoğ idi M; kaladı:kaldı M,kalaydı K/517^b
buladı:buldı M,bulaydı K/519^acānı anuñ ola pāk:ola anuñ cānı pāk
S/519^bbelki :bil kim K.

520 Çürimek ol gevdeden bil dūr olur
 Şanki başdan ayğa ol nūr olur
 Şāfi cānuñ pertevi gör kim n'ider
 Kālibına dokunup taze ider
 Cān koḥusı şāfi müşk gibi olur
 Tā kıyāmet gevde k̄abında kalur
 Ol koḥudan dāyimā tazedür ol
 Ölmedi şankim diridür kıl kabul

Dürlü izzet bulduğı ol koḥudan
 Hayr ile añıldığı ol koḥudan

525 Varılır dāyim ziyāret kılınur
 Topragına gör ne yüzler sürülür
 Dürlü kurbānlar iderler bī-aded
 Buñ deminde tā ki irişe meded
 Hāceti neyse aña ḥāşıl ola
 Maḫşūdı neyse aña vāşıl ola

S 16^a

Enbiyā vü evliyā bunlar i cān
 Dü cihānda gör ne sultāndur ʿayān
 Mülk-i ʿālem çün virildi bunlara
 Hükm iderler baylara yohsullara

530 Uş koḥuları topludur ʿāleme
 Ger melek ger ḥūr u cin ger ʿademe

520^açürimek:çürüme M;bil dur:ıraq M/521^bdokunup:dokunuban S,K/
 522^acān:çün K;koḥusı:koḥusı M,K/522^bgevde k̄abında:gövde katında
 M/523^akoḥudan:koḥudan M,K;tazedür ol:ol tazedür K/523^bkıl kabul:
 yā nedür K/524^{a,b}koḥudan:koḥudan M,K/525^akılınur:olunur K/525^btop-
 ragına:topragından S,M;yüzler sürülür:sırlar bilünür S,M/528^aEn-
 biyādur evliyādur bil bular K/528^bcihānda:cihāna S,K;sultāndur
 ʿayān:sultān oldılar K/529^amülk-i:milk-i M/529^byohsullara:yok-
 sullara K/530^akoḥuları:koḥuları M,K/530^bcin ger:ger cin S,K.

K 16^b

Ol koḥuya münkir olma gözün aç
 Tamuda yanmaḡdan ırak yire kaç

Bunlara münkir olan gör kim n'ider
 Añsuzın dünyādan imānsuz gider

Tamu odında olurlar "فَالِدُونَ"
 Kim bular oldu "فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ"

Ḥakk'ı görmedi burada göz ile
 İşi bitdi şandı kuru söz ile

535

Lik bunda gören anda göriser
 Ol 'amādan kurtılup dost' iriser

هَرَكَةُ أَوْ أَيْنَمَا نَشَاءُ بِيَاءٍ أَرَدُوهُمْ بِيَانٍ
 أَوْ بَأْسًا أَيْنَمَا كُورٌ أَتَمَّقُ وَرَ سَفَرٌ بِهَوْنٍ كَأَفْرَانٍ

M 10^a

Görmeyen bunda kaçan anda görür
 Yarın anda bil kim ol gözsüz varur

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ
 أَعْمَى وَاضْلَسَ سَبِيلَهُ (x)

Gelgil imdi gözsüz olma dünyede
 Ol zebāniler seni tā kim yide

Ol cehennem çukurına düşmegil
 Tamu odında yanuban bişmegil

M 16^a 540

Dost yüzini görmege itgil heves
 Dünye çirki üstine olma meges

531^a koḥuya:koḥuya M,K/532^b añsuzın:şeksüzün M,K/533^a Sûre:II,Âyet:
 39/533^b kim bular oldu فَهُمْ:zîre kim oldu bular S,zîrā oldu
 bular K; Sûre:XXXVI,Âyet:9/534^b kuru:kuru K/535^b kurtılup:kur-
 tulup M; dost':dosta ;iriser:irer S,M/536.beyit:-M,-K/537^b bil
 kim:belki M;varur:olur M/(x) XVII,Âyet:72/538^a dünyede:dünyāda M/
 539^b bişmegil:pişmegil M,K/540^b dünye:dünyā K;üstine olma meges:
 yıgmaya itme heves K./536.beytin vezni: FÂ'ilâtün FÂ'ilâtün
 FÂ'ilâtün FÂ'ilün.

Tā ki bu cānuñ ḥabīs itmeyesin
Nūri koyup zulmete gitmeyesin

S 16^b

Cānını murdār iden çünkim ölür
Şol necis gibi teni hep kurd olur

Belki tizcek sinlesinde ol çürür
Şanma kim anı daḥı şöyle turur

Zire cānuñ pertevi irmez aña
Ol ḥarāb olmuş beden tā kim oña

545

Dünyede olmaz 'azīz oldu ḥarāb
Yarın anda cümle a'māli serāb

(x) قال الله تعالى: والذين كفروا أعمالهم كسراب بقيعة يحسبه الظمآن ماء

M 16^b

Düzme müşke döndi koḥu viremez
Ol koḥudan kaba 'izzet iremez

Tizcegez unudulur bī-nām olur
Añılursa bil aña düşünām olur

K 17^a

Çünkü yiyitdi içini ol kişi
İçinüñ koḥusını aldı taş

İçde ne varsa taşına ol şizar
İşbu sırrı bil ki 'ārifler sizer

(xx) قال النبي عليه السلام: كل اناؤ يترشح با فيه

550

Cānuñı ger misk gibi koḥudasın
Ya'nī kim gökçek 'ameller idesin

542^b hep kurd: kor K/544^a zire: zīrā M, K/545^a dünyede: dünyāda M/(x) Baş-
lık: S'de 546. beyitten sonra; Süre: XXIV, Ayet: 39/546^a koḥu: koḥu M, K/
546^b koḥudan: koḥudan M, K; kaba: kap K; iremez: bulamaz K/547^a bī: bed
M/547^b añılursa: añlar ise M; bil aña: belki aña S, belki dürlü K;
düşnām olur: sögilür K/548^a yiyitdi içini: kokutdı M/548^b koḥusını al-
dı: kokusu oldu hem M, kokusını aldı K/549^a varsa: var ise M, K; taş-
na: taş K/549^b bil ki: belki M/(xx) Keşfü'l-Hafâ, II, h.nu: 1967;
Mevzûât, s. 60/550^b koḥudasın: koḥudasın M, K.

Gice gündüz cehd idüp dost' iresin
Bu fenāda çünki dīdār göresin

Lācirem koka tenūñ müşk gibi hoş
Ol kōhuyı yiyleyen cān ide cūş

Ol kōhudan mest olup hayrān ola
Dürlü hāl ol kōhudan cūnbān ola

Zīre dost kōhāsıdur ol Hāk nefes
Andan oldı mest cān u hem kafes

S 17^a 555

Sa^cy it kim ol kōkuyı bulasın
Nice cānlara kadehler şunasın

Ger cānuñ ol kōhuyı bulmaz ise
Göz açup Hāk yüzünü görmez ise

Dünye çirkine mülevves ola ol
Hem yarın tamu odiyla tola ol

Yiyiye murdār ola ol şeksüzün
Bu tenūñ ola harāb hem geñsüzün

Ol kōhuyı işiden cān bil kaçır
Ürküben katı ırak yire uçar

560 Ürkmeyen cān bil mülevves cān ola
Ol dañı bu mezbele içre kala

551^aidüp:it M; dost':dosta /552^bkōhuyı:kōkuyı M,K;yiyleyen:yilenen
M/553^akōhudan:kōkudan M,K/553^bHem o cān ol kōkudan cānān ola M,
Dürlü ahvāl ol kōkudan keşf ola K/554^azire:zīrā M,K;kōhāsıdur:kō-
kusıdur M,K;Hāk:hoş M,K/554^bmest:mest ü S;cān u:cānum M;kafes:
nefes M/555^bTenlere sākī vü ^cāşık olasın S, Teşnelere şāfī ^cāşık
olasın M/556^akōhuyı:kōkuyı M,K/556^byüzünü:yüzini M,K/556.beyitten
sonra M'de; Dünyā çirkine mülevves olasın/ Hem habiş kokular ile
tolasın beyti vardır.Bu beyit, 557. beyitle aynı görülmüş ve
hem S'de hem de K'da olmadığı için metne dahil edilmemiştir.

557^adünye:dünyā M,K/557^byarın:yidi M;odiyla:odına K;toła:ola S,
yana K/558^ayiyiye:yiysisi S,kōkudan M/559^akōhuyı:kōkudan:M;kōkuyı
K;işiden:bu ^caziz M/559^buçar:kaçır M/560^bbu:bil S;kala:ola S.

M 17^a

مطلع الكلام

Cān yiyimek yaḥu ḥub ḳoḳmak i yār
Ol Resūl-i ṣādīḳuñ ḳavlinde var

Ol ḥaber incülerini diñlegil
Gūṣuñā hem gūṣvāre eylegil

Ḥazneñ içre ṣaḳla işbu cevheri
Tā ki saña da diyeler cevheri

Cevher olan zīre olur cevheri
Ḳara ṭaşdan fark ider ol cevheri

K 17^b 565

Şol ki söz gevherlerin bilmedi ol
Seng-i yābāniyi cevher şandı ol

Belki yigdür andan ol yāban ṭaşı
İçi pasludur anuñ ḳatı ṭaşı

Gel güher ol seng-i yābān olmağıl
Gel melek ol gül-ı yābān olmağıl

X هذه القطعة في بيان الخبيرين ارواح الشراء

S 17^b

Ol ḥaber bu kim ḳaçan ölse ḳişi
Şālih olup hoş amel ise işi

Şol melekler k'anda ḥāzırdur i yār
Uçmağıñ ḥariri anlaruñla var

561^ayaḥu:yaḥud M/561^bResūl-i:Resūl ü M,Resūli K/563^aşakla:şal-
ğıl S,M/563^bda diyeler:diyeler al M/564.beyit:-M/564^acevher:cev-
heri K/565^agevherlerin:gevherini M/565^bḲurı ṭaşda çakmakda bil-
medi yol S, Ḳuru ṭaşdan çü ḳatı bilmedi ol M/566^ayigdür:yegdür
M/567^aseng-i:sen ki M; yābān:yābāni S/567^bol gül-ı:olğıl K;yā-
bān:beyābān K/568^aölse:öle S/ 568^bise:ola M, itse K;işi:kişi K/
569^amelekler k'anda:melek anda M/569^bḥariri:ḥurileri M.

570 Anlaruñla dürlü reyḥān var bile
Nice vaşfın eydeyin gelmez dile

Cānı çıkısa ol ḥarīre ḳorlar
Dürlü reyḥān çevresinde ḥüb-ter

Hem ḥarīri örteler cān üstine
Alubanın ilteler hem dostına

قال الله تعالى : كلا ان كتاب الابرار لفي عليين ﴿١﴾
وما ادريك ما عليون ﴿٢﴾ كتاب مرقوم ﴿٣﴾
يشهده المطربون (x)

Çünkü cān göklere iriše revān
Dürlü ḳoḥular vire anda o cān

Gök firiştehleri ḳamu mest ola
Ol ḳoḥudan zevḳ idüp ser-mest ola

575 Bileler ol lāyık-ı Ḥazret durur
Çifti ḥūrī hem yiri cennet durur

M 17^b Çok du^calar ideler aña olar
Zire kim oldı muṭī^c Ḥaḳḳ'a ol er

Oradan geçüp çün ire Ḥazret'e
Şeksüzün ire orada devlete

Ḥazret anı cennete emr eyleye
Ḥür u ḡilmān vire vü hoş toylaya

570.beyit:-S/571^aḳorlar: ḳor ola M/571^bçevresinde:çevre sünbül M,
ol ḥarīre K; ḥüb-ter:ḳorlar K/572^aḥarīri örteler:ḥarīr örterler
o M/572^balubanın ilteler hem:aluban ilterler anı M/(x) Başlık:
S'de 573.beyitten sonra; Süre:LXXXIII,Âyet:18-21 /573^bḳoḥular:
ḳoḥular M,K/574^afiriştehleri:firiştehleri S;mest:dost K/574^bḳo-
ḥudan:ḳoḥudan M,K/575^alāyık-ı:lāyıkı M/575^bhem yiri:yiri hem M/
576^bzire:zirā M;ol er:bular K/577^bire:irer M;orada:oradan S.

- Vire aña dürlü köşk ü hem sarāy
Eyleye yüzini anuñ bedr-i ay
- 580 Tāc u hulle vire vü daḥı Burak
Ol beḳā mīlkin ide aña t̄urak
- K 18^a Anı peygamberlere ide refik
Zīre kim t̄utdı olaruñla t̄arık
- Āḥirin kendüyi göstere o şāh
Kul iken eyleye anı pādişāh
- S 18^a Ol ebed mülkinde hoş sultān ola
Ölmeye başdan ayaga cān ola
- Zīre sultānı gören ölmez daḥı
Ol gülistānda bitüp solmaz daḥı
- 585 Pādişāhıñ kamu vaşfın urınur
Dürlü şüretlerde dāyim görünür
- Ol ebed mülkinde ol hem ḥan olur
Kamu kālıblara bil kim cān olur
- Ne ki göñlinden geçerse irişür
Buncılayın şanma anda dürişür
- Anda kuş biryān olup ḥāzır i cān
Yinicek sūñügi dirilür revān
- Şarka budaklar getüre yimişi
Yiyicek tiz girü bite iy kişi

579^aköşk ü:köşkler S/579^byüzini anuñ bedr-i:anuñ yüzini bedr ile
M/580^atāc u:tāc-ı S;hulle:hil^cat M;vü daḥı:daḥı hem M/581^bzīre:
zīrā M/582^aāḥirin:āhiri M,K /583^amülkinde:milkinde M;hoş:ol S,
o M/584^azīre:zīrā M,K;gören:-K/585^bşüretlerde dāyim görünür:şü-
retler aña āşkār olur M/586^amülkinde:milkinde M;ḥan:cān K/586^b
kālıblara:kālıblarda S,M/588^akuş:hoş M;i yār:gelür K/588^byinicek:
yiyicek K,yiyecek M;sūñügi dirilür revān:sūñükleri hem dirilür K/
589^agetüre:getüreler K;yimişi:yemişi M,yimiş K/589^byiyicek:yiye-
cek M;girü bite:bite girü M;iy kişi:yimişi K.

590 Şol kadehler kim içi tolu şarāb
Tāhir ü lezzetlüdür degül şer āb

Uçuban mü' minler avcına kona
Olmaya hācet anı kimse şuna

İçicek ola ferah olmaya huşk
Zīre kim anuñ hitāmı oldı müşk

M 18ª قال الله تعالى: يـقـون من ربيق مختوم * قـتـامه
سك وفي ذلك فليتنافس
المتنافسون (x)

Uşbu vech ile şafālarda kala
Dünyede her kim Haḡ'a kullık kıla

Her ki bunda Haḡḡ'a ola 'ābidūn
Ola "فِي مِهْنَاتٍ عَدْنٍ" "فَمَا لِدُونَ" xx

595 Kizbi terk idenler oldı şādıḡūm
Ma'ḡad-ı şıdḡda daḡı hem kā'idūn

هذه القطعة في بيان الخبر الذي ورد في الأرواح الأشقياء

Şol ki gerçekdür kılor kulluk Haḡ'a
İre devlete o şeksüz mutlakā

Şol ki girçekdür anuñ hāli budur
Diñle 'āşinūn daḡı hāli nedür

590^b tāhir ü: zāhiri S, M; şer āb: şarāb M, K/591^a mü' minler avcına: mü'-
min avucına M/592^b zīre: zīrā M, K; anuñ hitāmı: hutāmı M/
(x) Sûre: LXXXIII, Âyet: 25-26/593^a uşbu: işbu M, K/593^b dünyede: dünyā-
da M, K; kullık: kulluk M/594^a ki: kim K; Haḡḡ'a ola: ola Haḡḡ'a M, ol
Haḡḡ'a K/594^{bx} Sûre: IX, Âyet: 72; 594^{bxx} Sûre: XXIII, Âyet: 11/595^b
ma'ḡad-ı: ma'ḡada K; daḡı hem: olalar M/596. beyit: -S, -K/597^a girçek-
dür: gerçekdür M/597^{bc} 'āşinūn daḡı hāli nedür: imdi şol ki Haḡḡ'a
'āşidür K.

Diyeyim anuñ dahı hālin saña
Sen Resūl'ūñ kavlin işit kal taña

K 18^b

Çünkü çıkısa cānı anuñ gevdeden
Ya'nī kuş uça kuru kala beden

600

Şol firiştehler ki hāzırdur i yār
Bil ki oddan anlarıñla hırka var

Hırka içinde bir avuç köz dahı
Ol cehennem közidür bil iy ahī

Cānını korlar anuñ od üstine
Hırkayı dahı bile tiz üstine

Altı od u üsti od olur tamām
Od içinde cān yatır bi'se'l-makām

Ol melekler alup anı uçalar
Göklere pervāz uruban geçeler

605

Ol yiyimiş cān çün irişe göge
Yiyisini işiden kamu söge

Gök firiştehleri la'net ideler
Hakk'a 'āsī olana pes nıideler

Çünkü ilterler anı 'Arş altına
Hak diye iltuñ bunu Ferş altına

M 18^b

Anda Siccīn taşına habse uruñ
Göklerümden yirlerümden tiz sürüñ

Bil ki fācirler yiri Siccīn durur
Hak didi "فَارِ لِي سَجِين" durur

598^adiyeyim:diyelüm M;hālin saña:hāli nedür K/598^bBil bu söz da-
hı Resūl'ūñ kavlidür K/599^açıkısa:anuñ K;anuñ:çıkısa K/600^afiriş-
tehler:feriştehler M;hāzırdur i yār:hāzır anda var K/600^bbil ki:
belki S/602^aod:köz K/603^aod u:od S,vü M;od:oddan S/603^byatır:ya-
nar K,M/605^aol yiyimiş:o yanmış M;çün:çünkü M,K/605^byiyisini i-
şiden:işidenler kokusun M/606.beyit:-K/606^afiriştehleri:ferişteh-
leri M/607^ailterler anı:ilteler seni S/609^bSüre:LXXXIII, Ayet:7.

قال الله تعالى: **طَلَا** ان كتاب الفجار لفي سجين **وما**
ادريك ما سجين كتاب مرقوم **ويل**
يومئذ للمكذبين (x)

S 19^a 610

Bil ki Siccīn bir ulu taşdur i yār
 Kılmış üstinde yidi kat yir karār

Ƙamu süflī cānuñ ol tuṛağıdur
 Tā kıyāmet olıcağ otağıdur

Ol habīs cān çünki Siccīn'de yana
 Küfr ü 'iṣyān ağusına boyana

Ƙala ol zindānda Hağ'dan ola dūr
 Şuña deñlü nā-gehān çalına şūr

Ol zebāniler şolokdem yügrişe
 Anı Siccīn'den çıkara iy paşa

615

Geydüreler aña oddan tonları
 Tamu zenciriyle bağılu tenleri

Yüzinüñ üstine sürerler anı
 Hāviye tamusına girür canı

Ol münāfıklar yiridür bil yağın
 En aşığa tamu oldur key şakın

K 19^a

Ol oduñ ger zerresi çıka idi
 'Alemler başdan başa yaka idi

Zağğumından kağra ger bunda gele
 Ƙokısından dünyenüñ halkı öle

(x) Süre:LXXXIII, Ayet:7-10/610^abil ki:belki M/610^byidi:yedi M/
 612^bküfr ü:küfr-i S,M/613^aola dūr:dūr ola K/613^bşuña denlü:ol
 kadar kim M,şuña degin s;çalına şūr:şūr çalına K/614^aşolokdem:
 şolokdem M/614^biy paşa:irişe K/615^bzenciriyle:zencirine K;ten-
 leri:elleri K/616^asürerler:süreler S/616^bHāviye:hādiye S;girür:
 giyürür K/618^ager zerresi:zerresi ger M/619^ager:gel S/619^bğokı-
 sından:ğokusından M,K;dünyenüñ:dünyānuñ M.

- 620 Bir ҡarıř zenc̄irini ıaę ūstine
 Ƙosalar ıaę ola ol ıaę ūstine
 Issısından ol ıağı çün eride
 Fıkr Ƙıl kim c̄ān u tene ol n'ide
- M 19^a Ol ıamuya bir Ƙiři ger giredi
 ıkubanın dūnyeye hem iredi
 Ƙokusu Ƙıraydı dūnyāyı i c̄ān
 H̄aę durur iřbu sūzūme sen inan
- S 19^b Ol Resūl'e būyle didi Cebre'ıl
 Ben dahi saņa didūm uř bellū bil

(x) *مذہ القلم فی بیان النصیحة*

- 625 C̄ānuñā Ƙurtarmaęa sa'y ide gūr
 Ol em̄nlik milke ıurma gide gūr
 Nişe bunda Ƙalup oda yanasın
 Anda var sult̄ān olup uyanasın
 Ah̄iri piřm̄anlıęuñı añ ah̄i
 Bu fenāyı terk Ƙılğıl iy ah̄i

620^azenc̄irini:zenc̄iri ger M, zenc̄iri anuñ K;ıaę:ıaę S,-K;ūstine:
 ger Ƙona K/620^bBir ulu dūnyā ıaęınuñ ūstine K/621^aissısından:ıs-
 sıdan M; ün:ūnkim M/621^bc̄ān u:c̄āna M;ol n'ide:ne ide M/622^a
 Bir Ƙiři ol ıamuya gireyidi M, Ol ıamuya bir Ƙiřiye Ƙoysalar K/
 622^bDūnyāya çıkup girū varaydı M, ıkaruban dūnyāya getūrseler
 K/623^bh̄ağ durur:h̄ağdur M;sen:iy yār M/624^aCebre'ıl:Cebra'ıl M,K/
 624^bbellū bil:Cebra'ıl M/(x)Bařlık:S'de 625.beyitten sonra/625^a
 Sa'y it imdi c̄ānuñı Ƙurtarı gūr K/625^bem̄nlik:em̄nlūk M;ıurma
 gide gūr:durma varı gūr K/626^aniře:nice M;Ƙalup:Ƙaluban M/626^b
 uyanasın:oturasın K/627^aBu fenāyı terk Ƙılğıl iy ah̄i K,Ah̄iri
 piřm̄anlıęuñ aña ah̄i M/627^bAh̄iri piřm̄anlıęuñ aña ah̄i K, terk Ƙıl-
 ęıl bu fenāyı iy ah̄i M.

- Çün ecel yaşduğına baş koyasın
Dünyeyi külli elünden yuyasın
- Nef^ci ne ol vakt peşimān olmağūn
Göz yaşu ciger kan ile tölmağūn
- 630 Çünki bildūn buraya konan göçer
Ol ecel ağusını bir gün içer
- Kendü kayduñ bir gün öñdün yiyi gör
Hakk'ı sen ölmezden öñdin tuyı gör
- M 28^a Uşbu dertden cigerüm oldı kebāb
İñlerem irte gice hem-çünrebāb
- Korkaram kim bu ecel bir gün ire
İrmedin ma^cşūkuma boynum bura
- ^cİşk odı yakdı beni di n'eyleyem
Bilmezem derdümi kime söyleyem
- M 28^b 635 Bilemez bu derdümi aşla tabīb
Derd olur baña tabīb bil iy habīb
- K 19^b Bu ne dertdür biñ devādan yig durur
Bu ne rencdür biñ şifādan yig durur
- Sa^cy kıl ol dost derdin hāşıl it
Derde yoldaş olubanın dosta git
- S 20^a Şeksüzün ol derd seni ilter Hakk'a
Çünki irdūn bulduñ anuñla beka

628^bdünyeyi:dünyāyı M,K;yuyasın:koyasın M/629^apeşimān:pişmān M/
629^bgöz yaşı:gözūn yaş S/631^akayduñ:kaydın M;öñdün:öñdin M/631^b
sen:-S;öñdin:evvel M;tuyı:bulı K/632^auşbu:işbu M,K/632^bhem-çün:
hem-çü S,çünkim M/633^akim:ki M/633^bma^cşūkuma:ma^cşūka S,K;boynum:
boynum S,boynumı K/634^adi n'eyleyem:n'eyleyeyim M/634^bderdümi:
derdüm M;söyleyem:söyleyeyim M/635^bGirü derdüm olısar baña tabīb
K/636^adertdür:derddür K;yig:yeg M/636^byig:yeg M/637^akıl:it M/
637^bolubanın:olubanı M/638^aderd:dost K;ilter:ilte S,iltür K.

çün beḳā bulduñ daḥı irmez fenā
Pādişāh olduñ ebed milk-i cāna

640 Derdümüz artur bizüm sen yā ilāh
İşkuñı kılavuz it bize i şāh

Key uzandı söz burada iy ḥarīf
Söyleyelüm geldi çün mevc-i laṭif

هذه القطعة في بيان ان المجدوب اذا استغرق
في بحر الوعدة ولم يرجع الى بشرية
لا يكون مرشداً الى الخبر وان ارجع
وتأدب بأداب الشريعة يكون كاملاً مكملًا

Diñle imdi girü meczüb ḥālını
Baḥr-i a'zamda anuñ aḥvālını

Kaṭrası çün ol deñize vaşl olur
Kaṭralık vaşfindan ol bil faşl olur

Hiç eṣer ḳalmadı bilgil kaṭradan
Lik taşra ḥarket eyler bu beden

645 Ol deñiz cezbinde ger ḳalır ise
Bu beden ḥayrān olup yürür ise

Bil ki nāḳışdur olımaḥ muḳtedā
Key saḳın sen itme aña iḳtidā

Nef^ci varsa kendüyedür iy ^cazīz
Şer^ci yokdur bil degül ehl-i temīz

639^bmilk-i:mülke S, milki K; cāna:içine M/640 Yā ilāhī derdümüz arturı vir / Bize ^cişkuñı kılavuz idi vir K/640^bbize i şāh: iy pādişāh M/641^aḥarīf:zarīf K/641^bsöyleyelüm:n'eyleyelüm M,K/643^adeñize vaşl:deñizde maḥv K/643^bvaşfindan ol bil faşl:vaşfı gidüben baḥr K/645^bḥayrān:ḥarāb M/646^abil ki:belki M/646^bsen itme:itme sen S,K/647^bşer^ci:şer^c S; ehl-i:ehli K.

- zāhir ile bātını cem^c idemez
Kaldı bātında o zāhir göremez
- M 29^a Mürşid olmaz halka Ḥak'dan yaña ol
Nice irşād ide çün görmedi yol
- 650 Ol ilün yolını görmeyen kişi
Kulağuz olmaz yakīn bil iy kişi
- S 20^b Kulağuz şol kişi ola iy cüvān
Nice görmiş ola ol yolu 'ayān
- K 20^a Ol çukurlar kim var anda düze ol
Ol duzağlar kim var anda boza ol
- Yol harāmilerini bir bir seçe
Kudretün kılıcıla iki biçe
- Tā ki ilte kāsıdı maḫşūdına
Abidi hem irgüre ma^cbūdına
- 655 Sādık olan 'āşıkı ma^cşūkına
Gerçek olan tālibi maḫlūbına
- Meczūb olan kaḫra yol görmez olur
Ne duzağı ne çukur bilmez olur
- Luḫf idüp deryā meger kim mevc ura
Meczūb olan kaḫrayı taḫra süre
- Seyr idüp kaḫra girü bunda ire
Öteden berüye bil kim yol göre
- Seyri kuvvetlü düşer bunun i cān
Hükmi altrnda olur kamu cihān

648^b göremez: bilemez K/650^b Olıma bilgil kulağuz bu işi M/650^b iy
kişi: işi K/651^a şol: ol M; ola iy cüvān: olur bil i cān M/652^a düze
ol: düz ola M/652^b duzağlar: tuzağlar M; boza ol: uz ola M/655^a ma^cşū-
kına: maḫbūbına S/655^b tālibi maḫlūbına: mürīdi murādına K/656^a duza-
ğı ne çukur bilmez olur: tuzağı çukuru bilmez olur S, tuzağ var ne
çukuru ol bilür M/658. beyit: -M/658^a ire: gele K/659^a düşer: olur M.

660 K̄amu mürşidlerden ol aqvā olur
Ayagı tozın öpen cānlar bulur

Meczūb-ı sālīk çün āna oldı ad
Āna irişen kişi buldı murād

Ben daħı müflis idüm muhtāc idüm
Ayag altında zelīl ü aç idüm

Şemse irdüm zerre gibi yügürüp
Uş kanatlandum göge pervāz urup

Āleme uş gün gibi nūr şaçaram
Ol güneş aksini halka açaram

665 Ol H̄ak'ūn deryāsi çünkim itdi cūş
Dürlü gevher ol deñizden aldum uş

S 21^a Diñle ol cevherden ideyim nişār
Üstüñi pür-la^l idem senüñ i yār

M 29^b Ol deñizden dürlü gevher açayım
Avcula üstüne dürlür şaçayım

تمثيل في تجلي نور الهدية في عالم الطائيات و
ان المتجلى واحد وان اختلفت صور
المتجلى فيه

Bu ne deryā kaṭraları bürinür
Dürlü vaşflar bir birine görünür

Kimisi ağ olur u kimi kara
Kimi Rūmī kimi Kişmīrī yārā

660^a aqvā: kavī M/660^b tozın: tozını K; cānlar: cānı M, cān K/
661^a meczūb-ı: meczūb u M /661^b buldı murād: hoş aldı dad M/662^b
ayag: ayagı S, ayak M; zelīl ü: zelīl S/663^a yügürüp: yügürüp M/663^b
kanatlandum: kanadlandum M/665^b aldum: toldum K/666^a ol cevherden i-
deyim: ideyim ol cevherden K/666^b üstüñi: üstüne S, K; idem senüñ i:
ideyim sini i S, K/667^b avcula: avuc ile M; dürlür şaçayım: dür şaçay-
yın M/668^a deryā kaṭraları bürinür: deryādur ki kaṭraları nur M/
669^b kimi Kişmīrī: kimisi Kişmīr M.

K 20^b 670

Kimisi ekber kimi aşgar olur
Kimisi aḥmer kimi aşfer olur

Kimisi Ādem Şafiyu'llāh olur
Kimisi Nūh-ı Neciyu'llāh olur

Kimisi Mūsā Kelīmu'llāh olur
Kimisi İsa-yı Rūhu'llāh olur

Kimi İbrāhīm Ḥalīlu'llāh olur
Kimi Muhammed Ḥabību'llāh olur

Dürlü şüretler ki gösterdür 'ayān
Yoğ olur toprağa dökilür revān

675

Ḳalur ol deryā gider şüret i cān
Ger inanmazsañ gözünle gör inan

Vahdeti deryası birdür bil i yār
Dürlü göstermek heyākilden kopar

İşbu heykeller giderse aradan
Bir ḳalur ol dü cihānı yaradan

Senligi çok gösteren benlik durur
Gitse benlik aradan senlik durur

S 21^b

İşbu ebyatı 'Irākī söylemiş
Gizlü sırrı halka ma'lūm eylemiş

680

اَخْتَابُ بَرِّ اَبْكِيْنِهٖ صَدُّ فُرَاْنِ بَاقِهٖ
بَسُّ بَرَّتْكِ فُرِّيْكِ تَابُ عِيَانِ اَنْدَاھْتِهٖ
بِهْمَلَهٗ يَكْ نُوْرُ اَسْتِ اَمَّا رَنْكُهَآيْ مُخْتَلِفُ
اِهْتِلَافِ دَرْ مِيَانِ اَيْنِ وَاَنْ اَنْدَاھْتِهٖ

670^{a,b} olur: durur K/670^b aḥmer: aḥmer ü K/671^b Nūh-ı: Nūh u S, K, Nūh M/
672^{b,c} İsa-yı: İsi-i S/674^a gösterdür: gösterür M/674^b olur: olup M, K;
dökilür: dökülüp M; revān: hemān K/675^a ol: o M/676^a birdür: budur M, K;
i yār: anı K/676^b Aç gözün bu dünyāda cānuñ uyar M, Dürlü gösterden
heyākildür anı K/678^a senligi: gösteren K; çok: çün S; gösteren: senli-
gi K/678^b aradan senlik: kalan ol vahid K/679. beyit: -M/680-81. be-
yitler: -K/680-81. beyitlerin vezni: Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün
Fā'ilün.

تمثيل افر في ظهور الوجود في الموجودات ووهدة

M 30^a

Ya'ni tokınsa güneş şırçalara
Dürlü reng olur 'ayān anda yārā

Şaru şırçadan şaru rengi tutar
Hem kızıldan ol kızıl rengi tutar

Ger yaşıldan sebze rengi nic' alur
Şırça gök olsa nūrı da gök olur

685

Lik bu renkler güneş nūrında yok
Nūr birdür bil kim olmaz az u çok

Bil hakikat görinen bir nūr durur
İhtilāf-ı şırçadan ol dūr durur

Bu beden şırçaları çün dürlüdür
Nūr-ı Hak'ı gör ki dürlü gösterür

K 21^a

Lik bir nūrdur görinen togru bak
Kamu şüretde görinen oldı Hak

Kamu gözgide görinen Hak yüzi
Gör ne dirven aç gözi işit sözi

690

Küllü eşyayı muhit ol Hak durur
Dünyede ansuz dahi hiç yok durur

682^a tokınsa: dokınsa K/683^a şırçadan: şırçadan çü M; rengi: reng M;
tutar: düşer M, dutar K/683^b rengi: rengin M; tutar: dutar K, utar S/
684^a gör: ger S; rengi: reng M, K; alur: olur M/684^b nūrı da: nūrından M/
685^b nūr: nūrı S, M; bil kim: belki M/686^a şırçadan kim ihtilāfı ol du-
rur M, Dürlü dürlü anı dürlü gösterür K/686^b Bil hakikat görinen
bir nūr durur M, K/687^a çün: kim M; dürlüdür: dürlü durur K/688^b göri-
nen oldı: görünendür o M/689^a gözgide: gözgüde M, K; yüzi: nūrı M/690^a
eşyayı K/690^b dünyede: dünyāda M, K; ansuz dahi hiç: bir zerre ansuz
M, bir zerre dahi K.

Ḳamu varlık ol Ḥak'undur bil yakīn
Böyle didiler ḳamu ehl-i yakīn

هذه القطعة في بيان النصيب

S 22^a

Cehd id işbu gizlü sırrı tıyasın
Ma^crifet şuyıyla gönlün yuyasın

Çünkü başdan gönlün idesin şafā
Lācirem ide şefā^cat Muştafā

Elün alup ol nebiler serveri
Cennete giyürüser sen kemteri

695

Dürlü ni^cmetler bulasın anda sen
Tā ebed ḳalasın anda baş esen

Göresin anda cemāl-i İem-yezel
Senün ola taht u tāc u hem hulel

Nūr iline şāh olasın mu^cteber
Ögüdüm dut uşda didüm muhtasar

M 30^b

تمثيل آخر في المذكور مع اللطائف والتصايع الجميلة

Diñle girü dürc-i gevher açayın
La^cl kāndan kıymetiler saçayın

Göstereyin saña dürlü gülsitān
Hem teferrüc itdüreyin būsitān

692^acehd id işbu gizlü sırrı: işbu gizlü sırrı cehd it M; tıyasın:
duyasın K/694^bgiyürüser: giyüre çü M, giyüriser K/695^ani^cmetler:
ni^cmet K/696^acemāl-i: cemāli K/696^btaht u tāc: tāc u taht K/697^b
dut: tut M, K; uşda: işde M/698^agirü dürc-i: imdi girü M; dürc-i gev-
her: t̄ab-ı gevher SK.

700 'Akluñ evini yapup ma'mūr idem
Naqş-ı nūrānī ile mesrūr idem

Naqşını görse anuñ naqqāş-ı çīn
Māt olup diye hezārān āferīn

Göstereyin anda saña bir mişāl
Tā ki gönlünden gidere ol melāl

Ol geçen müşkili anda bilesin
Bağlu hokka açuban dūr bulasın

'Ukdesin açup tılısmuñ giresin
Hazneler kim vardur anda iresin

705 Rāygane alasın dürlü güher
İsteyene viresin iy pür-hüner

قال الله تعالى : و نبات من اعشاب و زرع و تخيل
صنوان و غير صنوان يفتي بما و والده
و تفضل بعضها على بعض في الاكل
ان في ذلك لايات لقوم يعقلون
(x)

S 22^b, K 21^b Budur ol temsīl ki olsa bir bīnār
Dağı hoş bahçe ayagında i yār

Yimiş ağacı anuñ içi tolu
Elma vü ayva vü dağı şeft-ālū

700^aidem:kılam M/700^bnaqş-ı nūrānī ile mesrūr:reng urayın anda
dürlü naqş K;idem:kılam M/701^bbeyit:-K/701^aNaqşı kim görseydi
anı naqş-ı çīn S/701^bolup:ola M/702^agöstereyin:göstereyim M/702^b
gidere ol:gide cümle M/703^amüşkili anda:müşkilleri çün M,müşkil-
leri andan K/703^bhokka:Ḥaqq'a M/704^bkim:ki M;iresin:göresin K/
705^aalasıñ dürlü güher:dürlü gevher alasın K/705^bviresin iy pür-
hüner: rāygane viresin K/(x) Sûre:XIII,Âyet:4/706^aolxo M;ki:kim
M/707^aağacı anuñ içi tolu:ağaçları anuñ toptolu K.

Nār u turunc u erük hem zerd-ālū
Dürlü ağaç kavun' anda aşılı

Armūdı incīri tatludur i yār
Fınduk u fıstuk u bādem anda var

710 Anda açılmış çiçekler reng reng
Boyamadın tutmuş anlar dürlü reng

Kimi kızıl kimi şaru kimi ak
"صِبْغَةَ اللَّهِ" a gel imdi toğru bak

M 31^a

Gör ki sünbül nice kuçmuşdur güli
Zār u efgāna getürmiş bülbüli

Ol sebebden nāle ider rüz u şeb
Ya^cnī sünbül gül ile itdi tarab

Gör benefşe nice yasdān pīçdür
Zīre kim bildi bu dünyā hiçdür

715 Dünye kalmaz kimseye çünkim gider
Akıl olan şādılığı pes n'ider

Nergisi gör kim kadeh almış ele
Böyle olur her ki gafletde ola

Gafletün sücisin içen zār olur
Ahiretde bil ki yiri nār olur

Lāleyi gör kim içini tağlamış
Kanlu yaşı taşrasına çağlamış

708^aerük:erik K/708^bkavun':kavunu;kavun M,K/709^aarmūdı incīri tatludur:armūd u incīr ki dertlūdür K/709^bfıstuk:fısdık M;bādem:bādām K/710^areng:reng ü M/711^akızıl:kızıl u K/711^b Sūre:II, Ayet: 138 / 713^arüz u:rüz-ı S,M,K/714.beyit:-K/714^bzīre:zīrā M/715^adünye:dünyāda M,dünyā K;kimseye:kimesne M;çünkim :çün M/717^asücisin:sucısın M/717^bbil ki yiri nār:belki ol bīzār M/718^byaşı :yaşın M;çağlamış:aglamış S,K.

S 23^a

Zīre kim bilmiş bu çarh aḥvālını
Lācerem kesmiş o kıl ü kālını

720

Sūsēni gör nice uzatmış zübān
Lādān uş virmiş bu halka b̄y-ı cān

Yāsēmin hem nesterin reyḥān ile
Barışup şoḥbet iderler cān ile

Bu çiçeklerden şorar iseñ eser
Kaşdan u gözden virür bunlar haber

Gül yañak la^clin dudaklar kādatur
Saçı sünbül gözi nerges dişi dür

K 22^a

Eydüñüz beñzer size bitürmişüz
Kanı anlar siz oradan geldüñüz

725

Ger bu ^cibret kulağın açsañ aña
Vireler dürlü haber anlar saña

Diyeler ol şorduğun biz olmuşuz
Uşda girü bunda tuḥfe gelmişüz

Uş şüret degşürüben geldük size
Tuḥfevüz sürün yüze vü hem göze

Kokulañ aluñ bizi elünüze
Virelüm kokusın anlaruñ size

M 31^b

Gitdi anlar bunda gelmez bilünüz
Bārī anlaruñ kokusın alunuz

719^azīre:zīrā M/719^blācerem:lācirem M/720^asūsēni:şuşanı M;nice:
-M, kim nice K/720^blādān:lāleden S;bu halka:-S/721^ahem nesterin:
nesrin ü hem M/722^aeşer:haber K/722^bkaşdan u:kaş ile M;virür bun-
lar:bular virür M/723^ayañak la^clin:yanak nesrin M/723^bşaçı sünbül
gözi nerges:gözi nerges şacı sünbül M/724^aeydüñüz(**SK**):eyde göz S,M,K;
beñzer size bitürmişüz:ki zerresin yitürmişüz M/724^boradan:ada-
dan M/725^aaçsañ:açsan S,aç sen M/725^bdürlü haber anlar:haberler
anlar da K/726^bgirü bunda:bunda girü M/727^auş şüret degşürüben:
ol süreti degşürüp M/727^btuḥfevüz:tuḥfeyüz M,K/728^aaluñ bizi:bizi
aluñ K.

730 Uşbu dertden cigerüm kan oldu uş
Yüregüm fürkat odıyla tıldı uş

Pāre pāre eyledi hasret beni
Ağlamakdan uş fidā itdüm canı

Bilmezem bu derdüme merhem nedür
Ya bu rencüme 'ilāc u em nedür

Öldüğümden sonra hālüm nic'ola
Kara toprak gözlerüm çünkim tıla

S 23^b

Ɔarañu sinle içinde yaluñuz
Ɔulak işitmez ola görmeye göz

735 Ol zebāniler gelicek sinleme
Bilmezem kim ne geliser dilüme

Āh eger dil yañılursa ĆaƆ sözün
Tıldururlar sinleme tamu közin

Yā ilāhī dest-gir ol baña sen
Ol çukurda yaluñuz çün Ɔalavan

Senden artuƆyok durur feryād-res
Gelicegez sinlemüze ol 'ases

تتيم التمثيل

Söz uzandı diñle ol bāğ hālını
Eydeyim n'oldı bınar aħvālını

730^auşbu:işbu M/730^bTutuşup başdan ayāğā yandum uş K,tıldı:-M;
uş:hoş M/733^anic' ola:ne ola M/734^bişitmez ola:işitmeye M/736^a
eger dil yañılursa:dil yañılır ise S/736^btıldururlar:tılduralar
M/738^bsinlemüze:sinleme M; 'ases:gün 'ases M/

- 740 Diñle hikmet sözün ideyim beyān
Dürlü esrārı saña bir bir ʿayān
- Ol bīnarūñ şuyını gör kim çıkar
Seyr idüben bahçe içine akar
- K 22^b Yayılır yemişlere çiçeklere
İşbu esrārı gözünle bak göre
- Baʿzısı elma ağacına varur
Kızıl elma şüretini gösterür
- Kokusu hūb u özi tatlu olur
Ekşi ağaca varan yatlu olur
- M 32^a 745 Baʿzı ayva budagına seyr ider
Ayva rengin tutar ol iy bī-ḥaber
- Nāra varan kızarup olmuş latīf
Armūda varan mülevves iy ḥarīf
- Şeft-ālūya varan oldu şeft-ālū
Zerd-ālūya varan oldu zerd-ālū
- S 24^a Gör ki turunca varan ekşi durur
İncire gelen nice yahşı durur
- Bādeme fınduğa fıstuğa varur
Her birinüñ lezzetin bī-şekk alır
- 750 Her birinde dürlü rengler urınur
Bir şuyı gör dürlü lezzet bürinür

740^asözün: **ideyim**:sözün. eydeyim M, sözünü eydem S; beyān: ʿayān M/
740^bʿayān: beyān M/742^aYayılı yemiş çiçeğe güllere M/742^bbak gö-
re:göresin K/743^bkızıl elma şüretini:ol kızıl elma şüretin M/
744^akokusu:kokusu M/744^byatlu:ekşi K/745^abaʿzı:baʿzısı M,K;bu-
dagına:ağacın M;seyr ider:varur K/745^btutar ol iy bī-ḥaber:du-
tuban ayva olur K/746^akızarup olmuş latīf:kızaruban nār olur K/
746^bmülevves iy ḥarīf:daḥı armūd olur K/748^aturunca:o turunca K;
durur:olur K/748^bgelen:varan M;yahşı durur:tatlu olur K/749^afıs-
tuğa varur:fıduğa varan M/749^balür:gören M/750^bşuyı:suda K;büri-
nür:bulunur M,K.

Gel çiçeklere daḥı bak iy ḥoca
Ol şuyūñ gör bunlara seyri nice

Güle gelmiş uş urunmuş t̄ac-ı zer
Rengi gökçek kokusıdur ḥüb-ter

Lāle reng aldı kokusu oldu dūr
Anūñ içün halk içinde oldu ḥor

Ol benefşeye varan uş yasludur
Kokusı ḥüb lācirem kıymetlüdür

755

Nergise varan şu oldu bī-başar
Sūsene varan şu oldu içi zer

Yāsemīne varan oldu yāsemīn
Kokusı ḥüb oldu kendüsi semīn

Her ne çiçek ki o şu seyrān kıllur
Kokusını daḥı rengini alır

Bir şuyı gör dürlü şüretler dutar
Anlayana bil Ḥak'ı virür haber

Bu maḳāmātuñ kamusın seyr ider
Dönübenin yine aşlına gider

760

Bil ki ol Ḥak nūrı daḥı bir durur
Gerçi bu ʿālemde keşret gösterür

K 23^a

Bu kamu keşret döner ol birine
Uşbu pertevler daḥı hem nūrına

751^b şuyūñ:şunuñ M,K;bunlara:bunları M/752^auş urunmuş:hoş uzatmış
M,uş vurunmuş K;t̄ac-ı:t̄ac u M/753^aLāleden reng buldı koğu oldu
dūr M, Lāleye gelmiş kızarmış büy yok K/753^aaldı(SK):oldı S/
753^boldı ḥor:kadri yok K/755^anergise:negese M;bī-başar:başar K/
755^bsūsene:şuşana M;içi:ucı M/756^bkendüsi semīn :kendü yāsemīn S/
757^ao:ol S/757^bkokusını daḥı rengini:kokusu vü hem daḥı rengin M/
758^aşüretler dutar:lezzetler tutar M,şüret gösterür K (M'de "lez-
zetler" kelimesinin altında "şüretler" kaydedilmiştir)/758^bbil
Ḥak'ı:ḥakīkī M,bil ki K;virür haber:Ḥakḳ'ı gösterür K/759^bdönübe-
nin;dönüben hem M;yine:girü M,K/760^abil ki:bilün M/761^aol:o S,uş M/
761^bpertevler:bir kalur M,nūrına:yirine M.

M 32^b Kamu zerre çekiliser ol güne
Dürlü rengler kamu bi-renge döne

فائمة مال المجزوب

S 24^b Zerre çün meczüb ola şemse ire
Bil ki kamu şey'i kendüde göre

Göre güneş kendü olmuş ay ile
Anuñ ile kamu ılduzlar bile

765 ^cArş u Kürsî olmuş ol Levh ü Kalem
Gök ü yir olmuş dağı nür u zulem

Göre kendü olmuş işbu dü cihān
Şıgmış anda kamu kevn ile mekān

Ƙamu keşret vahdete irmiş görür
Ol fenā fī'z-zāt yakīn bu durur

Kişiye mi^crāc olursa böyl' olur
Kendüde ol kamu eşyayı bulur

Sen de çünkim böyle meczüb olasın
Kendüzünde külli şey'i bulasın

770 Bil ki şeksüz bulduñ ol demde kemāl
Dü cihānd' irmez saña ayruk zevāl

Hatm oldı sözi meczübuñ tamām
Diñle ^caşık hālini sen iy imām

762^aol güne:yirine M/762^bbi-renge:bir renge SK/763^bbil ki:belki
M,SK/765^{a,c}Arş u:^cArşı S,K;olmuş ol:dağı hem M,olmuş K;Levh u:lev-
h-ı S/765^bgök ü:gökle M/766^byakīn:yakīni S;bu durur:budur S,bil
durur K/768^aolursa:olur M;böyl':böyle /768^bbulur:görür M/769^aböyle:
bunda K/770^aşeksüzün bulduñ o demde sen kemāl M/770^bcihānd':cihān-
da;cihān K/771^biy:yā M.

القسم الثالث في بيان مال العاشق وهذه القطعة في عشق السموات

Gör bu gökler 'āşık olmuş uş döner
Ol sebebden 'ālemün rengi döner

Dürlü şüretler olur uş āşikār
Kimi zişt ü kimisidür hüb-nigār

Gör nicesi çarḥ urur çarḥ-ı kebūd
Anı şeydā eylemiş 'ışk-ı Vedūd

775 Gāh olur şādān geyür şevher tonı
Gāhī mağmūm oluban gizler anı

S 25^a Vakt olur kim nūr içinde gark olur
Gāh olur zulmetde ol nā-fark olur

M 33^a Tōb gibi uşda döner ol durmadın
'Āşık olmuş ma'şūkını görmedin

K 23^b Raş uruban dürlü dürlü s̄az ider
Ma'şūkına çağırıp āvāz ider

Geh güler gāh ağlar u geh dūr şaçar
Gözi yaşından cihāna nūr şaçar

780 Gör nic' āna dürlü dürlü hāl olur
'Āşıkun kaddi bükilüp dāl olur

773^b kimi:kimisi M;ü:-M/774^a çarḥ-ı:çarḥı K/774^{bc} ışk-ı: 'ışkı K/
775^b mağmūm:ma' mūr S, zāy^c M;gizler:gözler S/776^b gāh olur zulmet-
de:gāhī zulmete girür M/777^a ol durmadın:ha turmadın M/779^a geh:
gāh S,M,K;u geh:u gāh M, ol gāh K/779^b nūr:pür S,K/780^a nic' āna:
nice āna;nicesi āna M;dürlü dürlü hāl:dürlü s̄az M/780^b bükilüp:
bükilür K.

مزه القطعة في عشق الأرضين

Bak bu yirler nicesi hayrān u mest
 ʿIşk şarābını içüp bī-pā vü dest

ʿIşkī gālib yok mecāli deprene
 Sākit olup düşmiş ayag altına

Başar anı ger ğaniyy ü ger faķir
 ʿAşık olan bil k'olur ħor u ħaķir

Irmağ itmiş göz yaşın yir üstine
 Şol ümīd ki ire bir gün dostına

785 Dürlü ırmaklar yüzini yol ider
 Akubanı yaʿnī ol dosta gider

S 25^b

Çeşmeler akār gözinden çağlayu
 Allāh adın dāyimā dir ağlayu

Bu deñizler neçün acıdur i yār
 Bil melāmet yaşıdur kıl iʿtibār

Gāh aña dostdan nazar olur ʿayān
 Ölüyiken bulur ol sāʿatde cān

Dürlü çiçeklerle ol dem bezenür
 Yüzi kararmış iken nūr kazanur

790 Alur ol yaşıl tonını egnine
 Çün meded irişdi Ħaķ'dan cānına

781^a hayrān u mest: hayrān durur K/781^b şarābını içüp: şarābın içürüp M; bī-pā vü dest: key mest durur K/782^b sākit: sākin M; altına: üstine K/783^b k'olur: olur M/784-788. beyitler, S'de 792. beyitten sonra/784^a ırmağ: ırmak M, K; yir: yüz K/784^b ümīd ki: ümīde ki S, ümīde M/785^a ırmaklar: ırmak K; yüzini: akuban M, yüzi ~~üzre~~ K/785^b akubanı: akuban M, K; ol dosta: kim ol dosta M, K/786^b dir ağlayu: zikr eyleyü S, M/787^a neçün: nice M, bil ki K; acıdur i yār: niçün acıdur K/789^a ol dem: o demde M/789^b kararmış iken: kara meskeni M; nūr kazanur: pür nūr olur M, K/790^a tonını: tonunu M, tonın S.

Gāh añā dostdan nazār irmez olur
Diriyiken gör nice bī-cān kalur

Ger bu ʿibret gözi ile baqasın
Yir olup dirildüğünü çaqasın

M 33^b

Bilesin ʿāşık olan nice olur
Maʿşūkı yolında ölür dirilür

مزه القطعة في النهاج

Sen de gerçek ʿāşık iseñ kārı ko
Küfri terk it bilden ol zünnārı ko

795

Gel melāmet ol bu yolda ʿārı ko
Hem elünden dünyeyi gaddārı ko

K 24^a

Dünye bir kervān-sarāydur kıl nazār
Her ki kondı buraya turmaz göçer

Uş ceres çalındı kalkdı kārban
Gaflet içre nice yatarsın uyan

Tur ki gitdi ilerü yoldaşların
Cān içinden sevgüli kardaşların

Tiz iriş anlara durma sen i yār
Olmasunlar yolda saña intizār

791^agāh:geh S/791^bkalur:olur M,K/792^bolup dirildüğünü:olupdur gök-
den yaña M,olup dirildüğünü K;çaqasın:göresin K/793^bdirilür:hem
dirilür S/794-95.beyitler:-K/794^bbilden:belden M/795^bdünye-i :
dünyeyi S,dünyā-yı M/796^adünye:dünyā M,K;bir kervān-sarāydur:
kārban -sarāydur S/796^bburaya:burada M;turmaz göçer:durmaz gi-
der K/797^biçre:içinde M,K;nice:ne M;yatarsın:yatduñ K/798^agitdi
ilerü:gitdiler kamu M/798^biçinden sevgüli:içinde sevgülü M,K/
799^adurma sen:sen turma M,sen durma K.

800 Ayruluk odına nişe düşesin
Anlar anda bunda böyle bişesin

Ayruluk odı katı şarp od durur
Taşa demüre degerse yandurur

Uş dükendi tākātüm bu guşşadan
Gitdi cānum hem eridi bu beden

Ayruluk odı beni itdi harāb
Cān kuşı dostdan yaña ider şitāb

S 26^a "

Gözlerüm meşk ile döker yire āb
Direm uş " يَا لَيْتَنِي كُنْتُ شَرَابٌ "

805 Yā ilāhī ʿışkumuz arturı vir
Bu firāk aḡusına tiryāk irir

مذه القطعة في بيان طلب العاشق مرشداً
فوجد تاملاً من مكل فعرض اليه طاله

Diñle ʿāşık kime dirler eydeyin
Vaşf-ı hālin saña takrīr ideyin

Bir kişi işitse kim bir hūb var
Kamu gönüllerde bir maḡbūb var

M 34^a

Vaşfın anuñ belki dil şerḡ idemez
ʿAkl pervāz urup aña gidemez

800^aayruluk:ayruluk M;nişe:düşesin:nice yanasın K/800^bböyle:bi-
le S;bişesin:nişesin M,kałasın K/801^btaşa:taşa vü M;degerse:deg-
se M/802^adükendi tākātüm:delindi yüregüm M,K;guşşadan:yaradan K/
803-804.beyitler:-K/804^ameşk ile:müşg ile M;yire:dürlü M/804^bSü-
re:LXXVIII,Āyet:40/805^birir:vir M/807^bkim bir hūb:bir meczūb M/
808^bakl:aklı S.

Çünkü bu vech ile anı işidür
Görmedin biñ cān ile ʿāşık olur

810 Gitdi şabrı vü kararı kalmadı
Līk kandalığın anuñ bilmedi

Bilmez ol maʿşūk otağı kandadır
Uşda ʿışkı bu gönülde cāndadır

Cān anuñ ʿışkı ile maʿmürdür
Ten anuñ lutfı ile pür-nürdür

Maʿrifet şuyıyla ʿākıla şuvarur
ʿĀleme ol dürlü revnaklar virür

K 24^b Maʿşūk otağın bulam dir ol kişi
Gice gündüz aramak oldu işi

815 Turmadın uş bu cihānı geşt ider
Yaʿnī bulam diyü maʿşūkdan eşer

Nā-gehān bir gün irişdi bir ere
Batmış ol er başdan ayğa nūra

Yahtu virmiş gün bigi ol ʿāleme
Līk ol şüretde beñzer ādeme

Çünkü gördi bunı ol ʿāşık kişi
Siyl olup yüz üstine kanlu yaşı

S 26^b Bir koğu irdi ol erden aña hoş
ʿĀşıkuñ cānı hemān-dem itdi cūş

811^b uşda:uş S;bu:vü M/812^a maʿmürdür:maʿmür durur M,K/812^b nürdür:
nür durur M/813^a nūriyla:şuyını M/813^{bc} āleme:ʿākıla M/814^a dir:di-
yü S,M;ol:bu K/815^a uş bu:işbu M/815^b eşer:haber M/816^b ol:o S;
başdan ayğa nūra:nūra başdan ayğa M/817^a bigi:gibi K/818^b üsti-
ne:üstüne S/819^a koğu:koğu M,K.

820 ^c Aşıkā çünkim irişdi b̄y-ı yār
 Kıldı ol dem cānını anda nişār
^c Aklı gitdi düşdi ol b̄i-hūş olur
 Süci içmedin ^c aceb ser-hoş olur
^c Aklı başına çü geldi gör n'ider
 Durı geldi anuñ ardınca gider
 Didi budur var ise dost kapusı
 Yahu karşusunda anuñ tapusı
 Didi hem budur o dost kapucısı
 Yahu karşusınd' anuñ tapucısı

M 34^b 825

Varubanın ben buña yalvarayın
 Yoldaş olup bile dosta varayın
 Böyle diyüp vard' anuñ otağına
 Baş kodı anda anuñ ayacağına
 Didi aña kanlu yaşın ağlayu
 Yüzi üstine revāne çağlayu
 Gel benim hālūme şefkat eylegil
 Kandadur ma^c şūk otağı söylegil
 Sende buldum kokısın ma^c şūkumun
 Hem devāsını bu hasta cānumuñ

830 ^c Aşıkam bilmezvenin ma^c şūkumı
 Tālibem bilmezvenin ma^c tlübümü

821^a ^c akılı: ^c ışkı M; b̄i-hūş: b̄i-hoş M/822^a başına çü geldi gör: geldi başına gör kim M, başına gör kim K/822^b durı: turı M/823. beyit: -S, -K/
 824^a hem budur o: budur varsa S, K/824^b yahu: yahud K; karşusınd':
 karşusunda/825^a varubanın: varubanı M; ben buña: buña çok M, buña ben
 K/826^a vard': vardı /826^b ayacağına: hāzretine M/828^b otağı : otağın S/
 829^a kokısın: kokusun M/830^a bilmezvenin: bilemezem M/830^b bilmezve-
 nin; bulımazam M.

Gice gündüz yürürem hayrān olup
Uş beñiz saru ciger biryān olup

Ƙan yaş akıdur gözüm seyl-āb olup
Ƙara bağrum Ƙara Ƙan ile Ƙolup

Gel kerem Ƙıl beni ma^cşūka irür
Cānı gitmiş gevdeme sen cān irür

س 27^a هذه القطعة في بيان ان ذلك الصائل اضر عن حاله
وقاله انه كان عاشقاً في الاول فطلب
مرشداً فوجهه فعرض اليه هاله
فلما سمع المرشد كلامه اضر
اليه عن مشقة هذا الطريق (x)

K 25^a Ol ulu er didi dostı bilürem
Dāyimā dostdan yaña yol buluram

835 Ol ulu sultān yüzini görürem
Ol sebebden ^cāleme nūr virürem

Ben daħı sencileyin ^cāşık idüm
Līk ^cişğ yolında key şādık idüm

Bilmez idüm ma^cşūkumı Ƙandadur
^cArşda mıdur yā ten içre cāndadur

Ƙurı geldüm ^cişğ ile girdüm yola
Tā ki dostum Ƙandadur cānum bula

831^buş beñiz:beñzi M, uş beñzi K; ciger:uş ciger M/832^aakıdur:a-
kıdup M;gözüm:gözi M,ciger K;seyl-āb:biryān K/(x) بيان ان -S ;
مستوقه:مشقة S; اليه :الفه M; في الاول : اول M /
834^byol buluram:ben varuram K/838.beyit:-S/838^aƘurı:Ƙuru K/838^b
dostum Ƙandadur cānum:cānum dostı Ƙandadur K;bula:bile M.

M 35^a Seyr iderken bir gün irdüm bir ere
Kendüsi nūr līk geydügi kara

840 Buldum ol dost kokusını anda ben
Rāhat oldı ol kokudan cān u ten
Ben didüm iy nūr-ı Hāk Hāk kandadır
Vir haber ol nūr-ı mutlak kandadır

“Aleme cān cisme revnak kandadır
Eyid ol ma^cnā-yı mutlak kandadır

Ol tecellī nūrına ben “āşıkam
“İşki yolında anuñ key şādıkam

Dertlüyem derdüme dermān eylegil
Renclüyem rencüme em neyse digil

845 Didi şanma dost yolu āsān durur
Bil ki bu yola giren bī-cān durur
Cānı terk itmek gerek cān göresin
Çevre bakma git ki dosta iresin

S 27^b İşbu yol aḡusını nūş eyle sen
Kurtıla cānuñ ola başuñ esen

Her ne cevrolur ise şabr eylegil
Turmaḡıl ma^cşūk yolını şoylaḡıl

839^airdüm:irem M/841-42,beyitler:-K/841^bc“Aleme cān cisme revnak
kandadır M/842^aVir haber ol ferd ü Mutlak kandadır M/842^beyid:eyt
M/843^banuñ key:ben anuñ M/844^adertlüyem:derdlüyem K;derdüme:ben
baña M/844^bem neyse digil:emsem eylegil M/845^aşanma dost yolu āsān:
ol dost yolu müşkil yol K/845^bgiren:giden S;durur:olur K/846^ait-
mek gerek cān:gerek ki cānān M;göresin:bulasın M,K/846^bgit ki
gide gör S,M/846.beyitten sonra M’de;“İşbu yol aḡusını nūş eyle-
gil/Dünyāyı külli ferāmūş eylegil” beyti vardır.Ancak bu beyit
847.beyitle aynı görölüp alınmamıştır./847^bkurtıla:kurtula M/
848^acevr olur ise şabr:cevher olursa nūş M/848^bturmaḡıl:durmaḡıl
K.

Çünkü her çevre taḥammül idesin
Şeksüzün ma'şūka bir gün iresin

850 Göresin ol dem cemāl-i Ḥak nedür
Bilesin anda celāl-i Ḥak nedür

Dürlü cevher vire dahı dürlü dür
Şād olasin tola kalbün pür-sürür

مذه القطعة في بيان الطامل لما سمع المرشد في مشقة
الطريق التي بها وقبلها (x)

K 25^b Çünkü ol kāmīl didi işbu sözi
Ayağı tozına ben sürdüm yüzi

Didüm iy derdüm devāsını bilen
İşbu rencüme 'ilāc u em kılan

M 35^b Dürlü cevr ol yolda baña bil vefā
Kamu renc ol yolda baña bil şifā

855 Her ne aḡu kim o yolda ben yudam
Āhiri bil kim anı tiryāk idem

Dürlü zaḥmet dürlü rāḥat bil yakīn
Dost yolında şeksüzün iy pāk-dīn

Ne ki dir iseñ muṭī'am ben aña
Di buyur sultānum imdi sen baña

849^aher çevre:cevre uş S;idesin:kılasın S/849^bma'şūka:ma'şūka M;
bir gün:sen yol S, sen hoş M;iresin:bulasın S,M/850^acemāl-i:cemā-
li K/850^bcelāl-i:celāli K/851^bşād:şāh M,K;tola kalbün:hazneñ o-
la K;pür-sürür:içi nūr M, dürlü dür K/(x) مشقة : منشور M;
قبلها -M/852^akāmīl didi işbu:kāmilden işitdüm bu M/
852^bben:-K/853^b'ilāc u: 'ilācı M/854^adürlü:dertlü S;ol:o M;bil:
kıl S/854^bol:o M/855^aaḡu:aḡuyı K;kim:ki S,K;o yolda ben:ben ol
yolda S,K/855^bbil kim:bilgil kim K/856^byolında:yüzinde K;pāk-
dīn:pāküdīn S/857^ane ki:her ne ki M;dir iseñ:dir isem S.

هذه القطعة في بيان المرشد لما سمع كلام الصّامِل
ورآى عشقه التزم الى ارشاده فارشده

Benden işitdi bu sözi çün ol er
Bağladı bilüme fî'l-hāl ol kemer

Bilüme hizmet kuşağın kuşadur
Hem bütüm elümden alup uşadur

S 28^a 860

Dürlü halvetler buyurdı kim idem
Dürlü çille çıkarup dosta gidem

Her ne zahmet geldise nüş eyledüm
Dünyeyi külli ferāmūş eyledüm

İtdüm anda düni gün kulluk Ḥaḳ'a
Kulluğ ile bir gün irdüm ol Ḥaḳ'a

Gördüm ol sultān yüzini bī-nikāb
Perdeler götrildi kalmadı hicāb

Çün baña itdi tecellī Ḥaḳ yüzi
Nūr-ı Ḥaḳ'la sürmelendi cān gözi

865

Ḥaḳ'dan anuñçün nazār ırmadı kul
Kanda bakşa gördi vechu'llāhı ol

858^bbilüme fî'l-hāl:fî'l-hāl belüme M/859^abilüme:belüme M/860^a
kim idem:baña ol K/860^bçille:çile M, çilleler K;çıkıarup:çıkıart-
dı K;dosta gidem:anda ol K/861^bdünyeyi:dünyāyı M,K/862^adüni gün:
dün gün M,K/862^bbir gün:irdüm S,M;irdüm:vücūdı S,vücūda M;ol
Ḥaḳ'a:Mutlakā S,M/863^bgötrildi:götrüldi M/864^aitdi:irdi M;yüzi:
nūrı S,M/864^bSürmelendi Ḥaḳ ile cān sürürı M/865^akul:ol K.

(x) قال الله تعالى: فايثما ثولو فثيم و به الله

"الرَّمِيمُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى" Gördüm
Egrilikler gitdi kaldı istivā

Gönlümün gözgüsini pāk eyledüm
Cānumı Hāk hūnı ile toyladum

Hāşıl oldu bil baña kamu şavāb
Dünyeyi anuñ için gördüm harāb

Ger bu yolda cevri sen nūş göresin
Her ne maşşūduñ var ise iresin

870 Her aḡu kim şunıla nūş idesin
Şeksüzün ol dost sözün gūş idesin

K 26^a Dost elinden içesin Āb-ı Hayāt
Dirilesin irmeye saña memāt

Senüñ ola milk-i dünyā ser-te-ser
Topraḡa kona öñünde cümle ser

Dürlü yüzler ayāḡña sürine
Dürlü cānlar hem gözüñe görine

S 28^b Hüküm idesin mülk-i cāna şāh olup
Ol felek burcında daḡı māh olup

(x) Sûre:II, Âyet:115 / 866^aSûre:XX,Âyet:5.

867.beyit:-K/868^ahāşıl:zāhir M;şavāb:sevāb M/868^bdünyeyi:dünyāyı
M/869^anūş:hoş M/870^aşunıla:şunula M/871^bdirilesin:diri olasin S,
M;irmeye saña:saña irmeye M/872^amilk-i:milk māl M/872^böñünde:e-
lüñden M/873^asürine:sürüne M/873^bgörine:görüne M/874^amülk-i:milk
M/874^bdaḡı:çünkim M.

875 Makşūdına irgüre seni Hudā
Olmayasın bir nefes andan cüdā

هذه القطعة في بيان العاشق لما سمع كلام الصامل
أظهر عشقه و تكلم بالكلمات التي
تدل الى عشق العاشق (x)

Çün işitdi 'aşık andan bu sözi
Yüregi kan yaş ile toldı gözi

Didi kim iy dāyimā Ḥakk'ı bulan
Ḥakk nūrını görüben nūr olan

Kamu zahmet çünki ma'şūkdan gelür
'Aşık ol rahmet ü rāhat olur

'Aşık olmaz ol ki cevre döymeye
Ma'şūk için ağu yuda toymaya

880 Dime 'aşık aña kim yüz döndüre
'Aşık ol ma'şūk için oda gire

Dime 'aşık aña kim kan ağlamaz
Ma'şūk için yaşı yüze çağlamaz

M 36^b

Beñzi şaru olmayan 'aşık degül
'Işkı da'vīsinde bil şādık degül

Dime 'aşık aña kim uyhu uyur
'Aşık ol göz yaşıla yüzini yur

(x) M/ بدل : تدل ; -M: أظهر عشقه M; العاشق : الصامل
876^b toldı: tolmış M, K/877^b nūrını: nūrünü M; görüben: görübeni M, görü-
benin S/878^b rahmet ü: zahmet bil S, zahmet M/879^a döymeye: toymaya K/
879^b ağu yuda toymaya: ağuya boyanmaya K/882^b 'ışkı: 'ışk S, K/883^a
uyhu: uyku M/883^b göz yaşıla yüzini yur: gündüz gice bidār olur K.

Dime ^cāşık āna kim rāhat olur
^cĀşık ol hayrān olup zārī kıılır

885 Dime ^cāşık āna kim dünyā göre
^cĀşık ol kim dü cihān terkin ura

Dost yolında kıya kendü cānına
Başını tōb eyleye meydānına

S 29^a Hān-mānın terk idüp cāna ire
Cānını terk ide cānāna ire

K 26^b Küfrini terk idüben imān bula
Şeytānı terk idüben Raḥmān bula

Ben komişam uşbu yolda cānumı
Bulavan diyü o görklü hanımı

890 Dime kim bu yolda ben yüz döndürem
Bil ki ma^cşūkuma cānum göndürem

K 43^a هذه القطعة في بيان ان الكامل لما سمع كلام العاشق
نصيحة هبتي لا يزال قدمه بعد دهنوله طريق الحق (x)

Çünkü ol kāmīl işitdi bu sözi
Döndi bu kez cān ile dutdı yüzi

884^b olup zārī kıılır:oluban zār olur K/885^adünyā:dünye S/888^aküf-
rini:küfri S,küfrüni M;idüben:idübeli S,idüp K;imān bula:imāna
ire K/888^bşeytānı:zulmeti K;idüben Raḥmān bula(SK):idüp Raḥmānı
bula S,iden ol imān bula M,idüben nūra ire K/889^auşbu:işbu M/890^b
bil ki:belki M,SK;ma^cşūkuma cānum:ma^cşūka bu cānı M;göndürem:
gönderem S,M / (x) دهنوله : دهنوله S/ K'da; 26^b-43^aarasında
Mürşidü'l-^cubbād'ın son kısımları (S'de;63^b-72^b arası, M'de;60^b-
68^b arası) ile Nüsha-ı ^cĀlem'in baş kısımları (S'de;72^b-85^aarası,
M'de;68^b-73^a arası) kaydedilmiştir.Ancak biz, S ve M nüshalarının
tertibini doğru kabul edip bunlara uygun olarak metni tesbit et-
tik./891^bdöndi:tutdı K;dutdı:tutdı M,K.

Didi ol yolun̄ aḡusı çok durur
Bil ki tiryāk iden anı Ḥaḡ durur

Līk gerekdür kula hizmet kıla
Tā ki Ḥaḡkaḡuları ni^cmet kıla

Ol yolun̄ çukurların düzmek gerek
Hem tuzaklar ^cukdesin çözmek gerek

895 Gel riyāzet kıl ki şāfī olasın
Aç gönül gözgüsini Ḥaḡ bulasın

Perhiz ile gözğü gibi ıldıra
Tā ḡarāma baka kendüyi göre

Görmeye seni o yolda geçesin
Dosta pervāz urubanın uçasın

M 37^a هذه القطعة في بيان قطاع طريق الحق مع اللطائف
K 43^b والنصائح
(x)

Ol ḡarāmīnün biri nefsun̄ durur
Biri şeytān ulu düşmānün durur

S 29^b Didi Ḥaḡ düşmān durur şeytān size
Siz anı düşmān dutun̄ kendünüze

(xx) قال الله تعالى: ان الشيطان لكم عدو فاتخذوه عدواً

900 Düşmen olan atadan dost olımaz

Zehr-i ^caḡreb bil ki tiryāk olımaz

893^akula:ki kul M,K;hizmet:güşiş K;kıla:ide K/893^bni^cmet kıla:
tiryāk ide K/894^ayolun̄:-K/894^btuzaklar ^cukdesin çözmek:daḡı tu-
zakların bozmaḡ K/895^bbulasın:göresin K/896^aperhiz ile gözğü:bir
hünerle göz M;ıldıra:aldı yārā M/896^btā:tā ki M/897^burubanın:u-
rubanı M/(x) الحق : -M/898^açünkü ol ḡarāmīnün birisi nefsdür K/
898^bbiri:birisi K;düşmānün:düşmen K/899^adüşmān:düşmen K/899^bdüş-
mān:düşmen K;dutun̄:tutun̄ M,K/(xx) Sûre:XXXV, Âyet:6/900.beyit:-M,
-S.

Ata düşmānı kaçan müştāk ola
Zehr-i 'akreb yā kaçan tiryāk ola

Atadan düşmān durur şeytān bize
Dāyimā kaşd ider ol dīnümüze

Üç yüz altmış kez ider kaşd günde ol
Dīnümüz almaklığa tā bula yol

Hak Ta'ālā dahı gör luţf işledi
Kulınuñ göñline nūr bağışladı

905

Üç yüz altmış kez ider günde nazar
Her nazar şeytān okın' olur siper

Her nazar bir kaşda bil kalkan olur
Ol sebebden üç yüz altmış kez olur

Mü'minüñ imānı anuñçün kalur
Ger nazar olmasa hep kāfir olur

Zīre şeytān ulu düşmāndur i dost
Ceng iden anuñla tizcek oldu süst

Ol Hak'ıñ iti durur bilgil yakın
İtme ceng anuñ ile sen key sakın

910

Belki it issine çağırğıl katı
Tā ki üstünden gidere ol iti

Nite ceng idüp ite tutulasın
Çağır issine geñez kurtulasın

901^aata düşmānı:iti düşmāna M,ata düşmānı olan K/902^aatadan düş-
mān durur:itden eşeddür dahı M/903^aider kaşd:kaşd ider M/904^aiş-
ledi:ider K/904^bgöñline nūr bağışladı:göñlini ol pür-nūr ider K/
905^bokın':okına /907^aanuñçün:anuñla M;kalur:durur K/908^azīre:zī-
rā M,K/908^biden anuñla tizcek:idenler anuñ ile M;süst:dost K/909^b
anuñ ile sen:sen anuñ ile M/910^açağırğıl:çağır kıl S/910^bgidere:
gidüre M/911^anite ceng idüp:ceng idüp niçün M/911^bissine geñez:
it issine kim M.

Nefsi şeytāndan sen artuk bil i cān
Katı saht düşmān durur ol bī-gümān

Senden ayrılmaz o nefis igvā ider
Līk şeytān isti'āzeyle gider

S 30^a, M 37^b

Bu iki kurd bil ki ortaq oldılar
Ol ĩmān kuzusını kapmaq diler

K 44^a 915

Sa'f y kıl çübān katına yitesin
Kurd yavuz olursa anı dutasın

Key harāmīdür bu iki kurd ulu
Ol yola girenleri kıldı delü

Kimi nefse kaldı nefsdən geçemez
Pādişāhdan yaña bil kim uçamaz

Kimi şeytān mekrine mağrūr olur
Hak katından sürilüp ol dūr olur

Gel riyāzet saykalın ur saña sen
Tā ki ol yolu varasın baş esen

920

Çün riyāzet sini gözgü eyleye
Ol harāmīler riyāzi n'eyleye

Görelər kendüleri bakup saña
Sen geçesin berk urup dostdan yaña

Varasın ma'sūka mey nūş idesin

Rūz u şeb anuñ ile 'ıyş idesin

912^odüşmān:düşmen K/913^bisti'āzeyle:isti'āz ile M/915^ayitesin:va-
rasın K/915^bkurd.yavuz:kurt yüz M;anı dutasın:sen anı utasın M,
dahı kurtulasın K/916^akurd:iy S,K/917^anefse:nefsde K;geçemez:giçem
mez M/917^bpādişāhdan:pādişāhdın S;bil kim:belkim M/918^bkatından
sürilüp ol dur:katında bil kim ol merdūd K/919^aur:vur K/919^bol yo-
lı:o yola M/920^briyāzi:diye ahī K, دیا شی S/922^amey nūş idesin:
dīdār göresin K/922^brūz u:rūz-ı S,M ;'ıyş:'ıyşı M.

‘Ālemūn ma‘şūkın anda bilesin
Dü cihān ma‘būdın anda bulasın

هذه القطعة في بيان ان العاشق لما سمع نصائح
الشيخ قبلها فادخله الشيخ في الخلوة
فارشده (x)

Çün işitdi bu sözi ‘āşık i cān
Didi uşda cānı kodum der-miyān

925 Her ne dirseñ baña anı dutayın
Yol harāmisini bir bir utayın

Didi şeyh aña ki iy ‘āşık kişi
Sür gönülden imdi kamu teşvīşi

S 30^b ‘Işık ile gelgil berü sen halvet it
Göstereyin dost yolını dosta git

Çilleler çıkar burada dostı bul
Kıl riyāzet tā ki nefsün ola kul

M 38^a ‘Işıkla giren bu yola dosta irer
‘Işık ile kullık kılanlar oldu er

930 Dünyeye bakup yoluñdan dönmegil
Olmagıl mürted dīnünden dönmegil

Girü dönmek uşbu yoldan ‘ār ola
Yarın anda dost katında zār ola

(x) الخلق : الخلوة : S; فادخله : فادخله (x) M/925^aher ne dir-
señ:ne dir iseñ S;dutayın:tutayın M/926^aki:kim M/927^bdosta:dut S/
928^açilleler:çileler M;burada:bu yolda M;dostı bul:dost için K/
928^bNice bir zahmet çekesin nefis için K/929^ayola:yolda M/929^bkul-
lık:kulluk M/930^adünyeye bakup:dünyāya akup M,çekinüp dünyāya K/
yoluñdan:bundan K/930^bmürted:mürteç K;dīnünden:yoluñdan M/931^a
uşbu yoldan:işbu yolda M.

K 44^b

Cigeri biryān gözi giryān ola
İçi nār u hem taşu 'üryān ola

Şeyh aña dürlü naşihatler virür
Halvete giyürüben yol gösterür

Yol azığını aña ma'lüm ider
Dürlü perhizler idüp yolda gider

935 Didi bu yol pür haşardur bil yakın
Merkebünü katı sürme key şakın

Olmasun hadden tecävüz idesin
Şol ki didüm andan aşru gidesin

Yohsa kalursın bu yolda zār olup
Gidemezsin ilerü hayrān kalup

Bunu didi gitdi şeyh 'aşık kalur
Halvet içre perhize meşgöl olur

Hāşıl itdi azığın girdi yola
Diñle imdi 'aşıkuñ hāli n'ola

940 Gördi biryoldur 'acāyibler tolu
Niceler gördi anı oldı delü

Geh tecellī-şifāt olur 'ayān
Gāhī esmā keşf olur aña i cān

933^bgiyürüben: girübeni M/934^aazığını aña: azuğın bir bir M/934^b
perhizler idüp yolda: perhiz idüben yola M, perhizdür ki dāyim ol
K; gider: ider K/935^ayol pür :yolu S/937^ayohsa: yoksa K/937^bilerü:
illerü M/938^agitdi şeyh: şeyh gitdi S/939^aazığın: azuğın M/940^ayol-
dur: yolda S/940^bniceler: nice M; oldı: hem oldı M/941^ageh: gāh M,
key K; şifāt : şifātı S, M.

S 31^a

Gāhi ef^cālūñ tecellīsin görür
 ‘Aklı zāyil oluban hayrān yürür

هذه القطعة في بيان ان العائق يصل له كشف القبور

Yolı sinlelere uğrar nā-gehān
 Çok ‘acāyib gördi anda ol ‘ayān

Perdeler kamu gözinden sürilür
 Ölüler hāli āna ma‘lūm olur

M 38^b 945

Kimisin görür ‘azāb içre anuñ
 Göge irmiş zār u efgānı canuñ

Ṭamu odı içre yanar rüz u şeb
 Gitmiş andan dürlü zevk u hem ṭarab

Zulmet içre kalmış ol bī-çāre kul
 Mür u mārā ‘akrebe aş olmuş ol

Sinlesi tolmış cehennem kokusu
 Ol zebāniler hem olmuş sākisi

Yanar anlar durmadın gündüz gice
 Kimse bilmez anlaruñ hāli nice

950

Hufre olmuş sinlesi pür-nār olup
 Ol ‘azāb içre kaluban zār olup

Kimisine rahmet itmiş katı şād
 Kendü nūrından Haḳ itmiş anı yād

942^aef^cālūñ:ef^cālin M/942^byürür:kalur M/943^asinlelere:sinlere S,K/
 945^akimisin:kimisi M;görür:gür M,gördi K/946^arüz u:rüz-ı S,M,K/
 947^bmārā:mār u M;aş:‘ıyş M/948^bhem:-S/949^aanlar durmadın gündüz:
 ol ha ṭurmadın irte M/950^bzār:nār S/951^bitmiş anı yād:itmişdür
 bünyād M.

K 45^a

Sinlesi tolmış anuñ nūr-ı Hudā
Dāyimā Ḥak'dan degüldür ol cüdā

Tołmıř anuñ kabri cennet kokusu
Hüriler olmiş anuñ hem sākisi

Ravza olmiř sinlesi pür nūr olup
Ol 'azābından Ḥak'uñ hem dūr olup

قال النبي عليه السلام: انما القبر روضة من رياض
الجنة او حفرة من حفرة عزريزي (x)
هذه القطعة في بيان ان العاشق سمع كلام الطيوز و
تسيح الجمادات

S 31^b 955

Çünkü 'aşık işbu ahvāli görür
Oldı hāşıl şeksüzün keşf-i kubūr

Geçdi andan ilerü gör kim n'ider
Dost yolın dutuban dün gün gider

Nā-gehān bir gün irişdi bir yire
Ol yirüñ ahvālini diñle yārā

Bir 'acāyib gördi anda ol kişi
Ol yirüñ cānsuzlarınınuñ zıkr işi

Otlar ağaçlar çiçekler zıkr ider
Çeşmeler akubanın dostu gider

M 39^a 960

Taş u toprak dost adın gelmiş dile
Kim işidürse yüregini dile

(x) Tirmizî, Kıyâmet:26/956^ailerü:illerü M/956^byolın:yolını S;
dutuban:tutuban K/959^bakubanın:akubanı M.

Dürlü ırmaklar akuban gör n'ider
"لا إله إلا الله" tekrār ider

Ꞑamu kuş Haḫ zikrin āgāz eylemiş
Ol hevāda gör ne pervāz eylemiş

Gülsitānlarda baḫ aḫī bülbüle
Dost adını nicesi gelmiş dile

Gice gündüz turmaz ider ḡulgule
Şanmaḡıl kim anı "āşıkdur güle

965 Allāh'un zikr ider ol biñ adını
"İşk ile gör nice bulmuş dadını

تسبيح قمرى سبحان ربى العلى (x)

Ꞑumriyi gör ma^cşūkını kıḡırur
N'ideyin dost diyübenin çağırur

Dilde Sübhān'ı nice tekrār ider
"رَبِّ الْعَالِي" yı hoş takrīr ider

ويقول الفاضل له ليت فالحق ولم يخافوا

K 45^b

S 32^a

Ügeyik çağıruban gör ne didi
Keşke bu maḫlūk yaradılmayadı

961^b Süre:XXXVII, Âyet:35.

962^akuş Haḫ zikrin āgāz eylemiş:kuşlar anda Haḫḫ'ı zikr ider K/
962^bgör ne:uçuban K;eylemiş:ider K/961^bSüre:XXXVII, XLVII, Âyet:
35,19/964^aturmaz:durmaz M,K/965^azikr ider ol biñ:zikrin idip biñ M;
zikr ider biñ birS/(x) Ebu Dāvūd, Salât:147,149,150; İbn Mâce, İka-
me:20; Dârimî, Salât:69; Ahmed b. Hanbel, I,232,271, V,382,384,
389,394,397,398,400/966^bdiyübenin:diyübeni M/968^bkeşke:kāşke M;
yaradılmayadı:yaradılmayadı M.

ويقول البغاء ويل من الدنيا مه

Ṭūṭī dir kaldı ʿazābda şol kişi
Gice gündüz işi dünyā teşvīşi

ويقول الديك اذكر والله يا غافلون

970 Ol horūsi diñleñüz yā kavm-i dūn
"أذكرُ والله" dir size yā gāfilūn

طيطوى طائر باليمن نصفه اصفر ونصفه احمَر
وكله كل هي ميت وكل بريد بال (x)

Ṭayṭavā dir her diri bil öliser
Her yiñi de şeksüz eski olısar

M 39^b

Gel berü ölmezden öndin it yarağ
Eskiyecek yiñiden olğıl ıracağ

Çünki bir nesne i yār eski ola
Pes gör andan kim ne ḥāşıl var ola

ويقول النريا ابن آدم عيش ما شئت الهراموث

Kerkes eydür nice dirilseñ diril
Aḥıruñ ölüm durur sen bellü bil

975 Dirliği gökçek diril çün ölesin
Cennetü'l-Me'vā'da rāḥat olasin

970^ayā: iy M, K/970^bsüre: II, Ayet: 198, 200/(x) و كل بريد بال -M/
971^aṭayṭavā: ṭīṭuvā S, ṭūṭī M/her diri: her bir diri M/971^bşeksüz:
şeksüzün S, K; eski olısar: eski iser K/972^ait: kıl M/973. beyit: -S,
-K/974^adirilseñ diril: dirilseñdür bil M/975^agökçek diril: gökçekdür
bil M/

ويقول العقاب في العبد من الناس انس

Dir ʿukāb her kim ki ḥalkdan dūr ola
Ḥaḳḳ ile üns dutubanın nūr ola

Gel berü ʿuzlet etegin dut i yār
Olmayasın ḥalk içinde tā ki zār

ويقول الفطاح قدموا هبياً مجدوه

S 32^b

Ḳırlağuç eydür eger añlar iseñ
Cān kulağıyla anı diñler iseñ

Ḥayrı taḳdīm eylegil kim iresin
Ḥayr ile çün ol maḳāma varasın

980

Ḳayduñı kendü elüñle ḳıl i yār
Dimegil oğlum kızımdur baña yār

Sen cehennemde çekicegez cefā
Ol oğul ḳız bunda süre hoş şafā

وتسبح الضفدع سبحان ربي القدوس

K 46^a

Kurbağa Sübhān'ı gör tezkīr ider
رَبِّيَ الْقُدُّوسِ ۱ hoş ta^cbīr ider

976^aḥalkdan:Ḥaḳ'dan M/976^bdutubanın:dutuban ol M/977^adut:tut M/
979^airesin:varasın M/979^bḥayr ile çün:ḥayruñ için M,ol maḳāma K;
ol maḳāma:çünkü söyle K;varasın:iresin M/980^aḳıl:gör M/980^bḳı-
zımdur:ḳızımdur M,K/981^açekicegez:çekesin hoş:S,K/982^bta^cbīr:taḳ-
dīr M.

ويقول الحداد: كل شيء مالك إلا وبهه (x)

İşbu devlünceç sözi nedür i cān
"كل شيء مالك إلا" Ḥaḳ 'ayān

ويقول الهدد استغفر الله يا مذنّبون

Hüdhüd eydür size kim yā müznibūn
Eydüñüz "استغفر الله" dün ü gün

ويقول القطة ومن كنت سلم

985 Dir bağırtlaḳ epsem olan ḳurtılur
Dil ki epsem olsa baş esen olur

وسبيح الزهبة سبحان ربّي الأعلى ملاء سماءه وأرضه (xx)

S 33^a Kartal eydür ulu Sübhān'dur o šāh
"ربّي الأعلى" durur ol pādišāh

Yirleri gökleri ṭolusı tamām
İşbu tesbīḥ oḳunur Ḥaḳḳ'a müdām

Ḳamu ḥayvān ol Ḥaḳ'uñ zikrin ider
Gice gündüz ṭurmadın şükryn ider

Ḳamu ḥayvānlara zikri cān olur
Ġāfil olsa zikrden bil kim ölür

(x), 983^b Sûre: XXVIII, Âyet: 88/983^a devlünceç: düvlengeç M; sözi nedür i cān: bilür misin ne dir K/983^b Ḥaḳ 'ayān: Allāh dir K/984^b Sûre: IV, Âyet: 106; Ahmed b. Hanbel, VI, 20/986^b, (xx) Ebû Dâvûd, Salât: 147, 149, 150; İbn Mâce, İkame: 20; Dârimî, Salât: 69; Ahmed b. Hanbel, I, 232, 271, V, 382, 389, 394, 397, 398, 400/987^a ṭolusı: ṭoludur M/987^b işbu: uşbu S; tesbīḥ oḳunur: tesbīḥdür ol S, K/988^a ḥayvān: ḥayrān M/988^b ṭurmadın: durmadın K; şükryn: şeksüz M/989^a zikri cān: cān Ḥaḳ zikr M/989^b zikrden: zikrinden S, K.

قال الله تعالى: وان من شئ الا يسبح بحمده ولكن
لا تفقهون تسبيحهم انه كان مليماً غفورا" (x)

990 Sen de zikr it Haḳḳ'ı bulasın ḥayāt
İrmeye saña daḥı ayruḳ memāt

Naḳş iderseñ bunda zikri gönlüñe
Ölecek vaktin gele ol dilüñe

Almaya şeytān imānuñ soñ nefes
Çünki kuş uça kuru kala kafes

Dünyeden imān ile gönilesin
Varuban sinleñde rāḥat olasın

هذه القطعة في بيان ان العاشق كثر له سر العالم الشهادة

Diñle girü dürlü aḥvāl açayın
Ḳamu ḥalka rāzumu hem şaçayın

M 40^b 995 Çünki kuş dilin saña keşf eyledüm
K 46^b Dürlü rāzın saña bir bir söyledüm

Ḳuş dilinden saña virdüm ḥoş ḥaber
Çün Süleymān'am bugün ben mu^cteber

^cIşḳ ile giren bu yola cān bulur
Ma^cnīde bil anı Süleymān olur

Ḳuş dilinüñ neydüğini ol bilür
İns ü cinne saltanat tahtın bulur

(x)Sûre:XVII,Âyet:44 /990^bayruḳ:hergiz M/991^abunda zikri:zikri
bunda M,K/991^b ol: -K /993^adünyeden:dünyādan
M; gönilesin:gönülesin K/996^bben:ben bu M/998^adilinüñ:dilini S/
998^bcinne:cinn ü M.

S 33^b

Sen daḥı gel ʿışk ile dutḡıl ʿarık
Tā ki maʿşuk ola ol yolda refik

1000 Varuban sultān yüzini göresin
ʿĀşık ol kim maʿşukuña iresin

Çünkü ʿāşık ḥāli bu endiş durur
Ol cemādāt tesbīḥ aña iş durur

Geçdi andan daḥı durmaz yügürür
Diñle ol yolda girü ol ne görür

Gördi bir dergāḥ kurulmuş key ulu
Dünye başdan başa anuñla tolu

Bir sarāydur kim çekilmiş ʿāleme
Cinne vü ḥayvāna daḥı ādeme

1005 Āleti kamu müretteb işlenür
Lik üstadı görünmez bil nedür

Bir kezin çünkim tefesi kaḫılur
Ol sarāy üsti tamām şuret olur

Ol şuretler dürlü āvāzlar virür
Ölüyiken çünki gine dirilür

Āşikāre olur ol ḥalk-ı cedid
İşbu sırrı bilen oldı Bāyezid

Nā-gehān girü defesi kaḫılur
Şad hezārān şuret āşkāre olur

999^agel ʿışk ile dutḡıl: ʿışk ile tutḡıl hoş M/1001^aḥāli:ḥālin M,
bu endiş durur:bī-endişdür S, anda işidür M/1001^btesbīḥ:tesbī-
hi S; iş durur:işdür S, işidür M/1002^adurmaz:şurmaz M/1002^bgirü:
daḥı M;ol:o S/1003^bdünye:dünyā M,K/1004^asarāydur:şadādur K;S;kim:
ki S/1004^bḥayvāna daḥı:ḥayvān daḥı hem M/1005^aāleti kamu:alti ka-
pu bil M/1006^bsarāy:şadā S,K;üsti:üsdi K;şuret:şuver K/1007^adürlü
āvāzlar:dürlü dürlü āvāz M/1007^bgine:kamu M,K/1009^adefesi:tefesi
M/1009^bāşkāre:āşkār M.

1010 Batar evvelki **şuver** āvāz ile
 Çıkar ol yüz biñ **şuver** biñ nāz ile
 İşbu vech ile o dergāh işlenür
 Mevc ü mevc dürlü **şüretler** görünür

M 41^a Ol durur kār-hāne-i Hakk iy ulu
 Ten sarāyı gör kim anda kārılı
 Gördi çün hilkat tefesi kağılur
 Dürlü **şüretler** hemān āşkār olur

S 34^a, K 47^a Ol **şüretler** çünki döne yirine
 Dürlü **şüret** çıkar anuñ yirine

1015 Uş görürsün ^cālemi kim böyledür
 Dürlü **şüretler** getirüp giderür
 Her ne **şüret** kim bu dünyāda biter
 Dökilüp toprağa ol girü yiter
 Vech-i Hak kalur hemān kim bakīdür
 Cümle eşyāya yakīn ol sākīdür

(x) قال الله تعالى: كل شئ مالكا لآ وبيها له الحكم واليه ترجعون

Hāliku'l-Ervāh ve'l-Eşbāhdur
 Fāliku'l-Ḥabbi daḥı Aşbāhdur

Ol durur ^cālemlerün maḫşüddur
 Dü cihān ^cābid āña ma^cbüddur

1010^aşuver:şüret S,M/1010^bşuver:şüret S,M/1011^bmevc mevc:mev-
 ci mevci M;şüretler:şuverler K, şüret M/1012^akār :gör M/1012^bsa-
 rāyı:şadāsi S;kārılı:gizlü M/1013^agördi çün hilkat tefesi:ol hil-
 kat defesi çünkim S/1013^bāşkār:āşkäre S/1014^aşüretler:şuverler K;
 döne:döner M/1014^bşüret:şuver K;çıkār:çıka M/1015^agörürbün:gö-
 rürsin M/1015^bşüretler:şuverler K/1016^abiter:yiter M/1016^bdökilüp:
 dökülüp M;yiter:biter S/1017^byakīn:hemīn M/(x) Sûre:XXVIII,Āyet:
 88/1018.beyit:-K/1019^amaḫşüddur:ma^cşükīdur K.

1020 ʿIşkı meydānında ser-gerdān felek
 Gice gündüz uş sücūd ider melek
 Cümle eşyā ʿāşık olmuş yūgrişür
 Dost adını dile gelmiş çağrışur
 Ger kulak var ise sende işide
 Maʿrifet nūriyla gönülün ışıda
 Gel bu ğaflet uykusından sen uyan
 Tā ki bu esrārı göresin ʿayān

ʿKurtulasın dünyē-yī mekkāreden
 Özi zışt ü kendüsi ğaddāreden

1025 Niceler buraya geldi āh ile
 Zār oluban gitdi girü vāh ile
 Sen daḥı bir gün ölürsin zār zār
 Key saḥın olmaya yirün anda nār
 Gice gündüz hoş ʿamel eyle düriş
 Ol ḥaḳīkī maʿşūka tizcek iriş

S 34^b, M 41^b Çünki irdün maʿşūka daḥı ne ğam
 Hasta cānuña hemān-dem oldı em

هذه القطعة في بيان العاشق كنف له الانوار السبعة

Diñlegil ʿāşık girü kim n'eyledi
 Oradan ilerüye seyr eyledi

1020^b ider melek: eyler felek S/1022^b ışıda: eşide M/1023^a gel: ger S;
 uykusından: uyhusından K/1024^a dünyē-yi: dünyeyi S, K, dünyā-yı M;
 mekkāreden: ğaddāreden M/1025^b gitdi girü: girü gitdi M; vāh ile: āh
 ile S, K/1026^a zār zār: zāruzār S, M/1029^a diñlegil: diñlagil K; girü
 kim: ki girü S, K/1029^b ilerüye: illerüye M.

1030 Gider iken diñle imdi ne görür
Yidi dürlü aşikāre oldı nūr

K 47^b

Kimi şaru kimi aq kimi kızıl
Kimi gök kimi kara kimi yaşıl

Her kişide yidi dürlü nesne var
Var yidi dürlü anuñ nūrı i yār

° Aşıka çün işbu envār açılır
Hem uşak ılduz gibi nūr şaçılır

Ol yidi nūr gāh olur halka i cān
Ay gibi içinde nūr olur °ayān

1035 Geh güneş şeklinde görünür laţif
Līk Hāk kendü degül bu iy şerif

Ķamu eşkālden beridür bil ki zāt
Bu görünenler tecellī-i şifāt

Ol şifātu'llāh degüldür °ayn-ı zāt
Muttasıldur bil aña Ķamu şifāt

Uş didüm şol Ķavl kim oldı dürüst
İctikādunda şaķıngıl olma süst

Zātı anuñ pākdür eşkālden
Hem mekān u māzī ile hālden

1040 Şeş cihetden bil münezzeħ ol Ķadīm
Ķādir ü Ķayyūm u Ķayy u hem Kerīm

1032^ayidi:yedi M/1032^bOl yidinüñ yidi dürlü nūrı var K; yidi:yedi M/1033^bılduz:yılduz M,K/1034^aGāh olur ol heft reng nūr halka olur K; yidi:yedi M;gāh:geh S/1034^biçinde:nūr içinde S, içinde anuñ K; °ayān:-K/1035^ageh:gāh M,K;laţif: °ayān K/1035^bdegül bu:degüldür M; iy şerif: bil i cān K/1035.beyitten sonra, M'de; "Ķamu eşkālde biridür belki zāt/ Muttasıldur bil aña Ķamu şifāt" beyti vardır. Biz bu beyti, 1036.beytin 1.mısra'ı ile 1037.beytin 2.mısra'ının yanlışlıkla kaydedildiğini düşünerek almadık./1036^btecellī-i: tecellīdür M/1038^aĶavl:Ķavl M/1039^bmekān u:mekāndan M,mekān ile K;māzī ile hālden:daħı ezmāndan K.

Hükmi ile devr ider kamu felek
Dāyimā zikrin kılur cümle melek

S 35^a Hakk'ı çok zikr eyle sen de gel i yār
Dürlü envārı göresin āşikār

M 42^a Ol tecellā-yı şifātı göresin
Seyr idüben bil ki zāta iresin

مذه القطعة في بيان ان العاشق كثر له عجائب الارض
وطبقات بهنم

Girü 'āşik ilerü seyrān kılur
Diñle imdi nirede devrān kılur

1045 Gider iken gördi bir zevrak durur
Sıçrayuban ol gemiye tiz girür

Ol durur yir zevrakı bilgil anı
Aña giren seyr ider yir yüzini

Yirüñ altın üstün anuñla bilür
Her ne kim var ise anda ol bulur

Bir tabak olur aña bu yir yüzi
Anda kamu gizlüyi görür gözi

'Aşik ol keştīye çün girdi revān
Keştī anı aluban oldı revān

1050 Geşt ider ol yir yüzini keştīle
Rūm u Hind ile 'Irāk u deşt ile

1042^a çok zikr eyle sen de gel:hem çok zikr eylegil S/1042^b envārı:
envār M,K;āşikār: bil āşikār M/1043^a tecellā-yı şifātı:tecellinün
şifātın M,tecellī şifāt K/1043^b bil ki:belki M/1044^a girü:girdi
M;ilerü:illerü M/1045^b girür:binür M/1047^a altın üstün:altuñ üstüñ
M;bilür:bulur M/1047^b ol:o S;bulur: bilür M/1049^b keştī:keşte M/
1050^a ider ol yir yüzini:itdi yir yüzün ol S/1050^b Hind ile:Hindi
vü S.

Çok 'acāyib gördi yir yüzinde ol
Diñle dañı nirey' iltür anı yol

Zevrak alup yirler altına gider
Yidi kat yir altını hep seyr ider

Her 'acāyib anda kim var gördi ol
Seyr idübenin serāya irdi ol

Ol serāyı bil ki yaş toprak i yār
Kaliñı biş yüz yıl añla āşikār

1055 Yidi kat yirüñ ol altında durur
Hem cehennem odına perde durur

S 35^b

Ger ol olmasaydı dünyāya imām
Yirler ü gökler eriyeydi tamām

Çün serādan geçdi irdi tamuya
Katı korku vardur anda kamuya

Gördi bir evdür yanar katı kara
İçi toludur anuñ oddan dere

Yidi tabaka yaratmış Haqq anı
Yidi kapu komış anda ol Ganī

1051.beyit:-K/1051^biltür:ilter M/1052^byidi:yedi M;yir altını:
yirler altın S/1053^aanda kim var:kim var anda K, var anda S/
1053^bidübenin:idüben tā M; irdi:vardı M/1054^aki yaş:kim yaşıl M/
1054^bbiş:beş M;yıl anla:yılluk anuñ M, yıllık yol K; āşikār:du-
rur K/1055^ayidi:yedi M;yirüñ ol altında durur:yirlerüñ ol al-
tındadır M/1055^bperde durur:ol perdedür M, bil perde durur K/
1056.beyit:-M/1056^adünyāya imām:dünyā yanaydı K/1056^beriyey-
di tamām:tamām eriyeydi K/1057^airdi:indi M/1058^aevdür:oddur M;
katı:kara K/1058^btoludur anuñ:tolu durur ol M/1059^ayidi:yedi M/
1059^byidi:yedi M; anda:aña S,K.

قال الله تعالى: وان بهنم الموعد هم اجمعين
 لها سبعة ابواب لكل باب منهم بئرة مقسوم
 M 42^b (x)

1060 Her ʔabakanuñ ‘azābıdur ʔedīd
 Aʔaġanuñ yuġarudandur mezīd

Her ʔabaġa ehli vardur bil yaġin
 Sa‘y kıl anlardan olma key saġın

Eñ yuġaruya cehennem oldı ad
 Ümmet iseñ kaġıl andan bul murād

‘Aʔı ümmet yiri oldur iy cüvān
 ‘Aġıl ol kim ceħd idüp kurtara cān

ʔamu odından düriş bulġıl ġalās
 Cennetü'l-Me‘vā'yı ġaşıl kıl i ġaş

1065 Çünki hey'āt-ı ‘aġarible ʔola
 Bil ki ġamu ġapusı müşkil ola

K 48^b Eñ geñez ġapusını sen diñlegil
 Ol Resül'üñ ġavlidür key añlaġıl

Anda var yitmiş biñ oddan ʔaġ yārā
 Her ʔaġuñ ġatında yitmiş biñ dere

Her dereden ʔaġa yol k'oddan i cān
 Anı daġı bil ki yitmiş biñ ‘ayān

(x) Sûre: XV, Âyet: 43-44 / 1060^a ʔabakanuñ: ʔabaġātuñ M; ‘azābıdur ʔedīd: ‘azābı dürlüdür K/1060^b aʔaġanuñ: aʔaġası M; yuġarudandur mezīd: yuġarudan ġatıdur K/1062^b iseñ: ile K/1063^b ol kim: oldur M/1064^a bulġıl ġalās: ġurtulasın K/1064^b kıl i ġaş: idesin K/1065^b ġamu: ʔamu M; ola: durur K/1065^a ‘aġarible ʔola: ‘aġarib ʔoludur K/1066^b ġavlidür key: ġavli durur M/1067^a yitmiş biñ oddan: oddan yetmiş M/1067^b yitmiş: yetmiş M/1068^a k'oddan: vardur M; i cān: durur K/1068^b anı daġı bil ki yitmiş biñ: bil ki yetmiş biñdür ol daġı M; ‘ayān: durur K.

Her yolında şehir yitmiş biñ durur
 Her şehirde kaşır yitmiş biñ durur

S 36^a1070 Her kaşırda dere yitmiş biñ durur
 Her derenün evi yitmiş biñ durur

Her evün şandüğü yitmiş biñ tamām
 Hem 'azābı yitmişer biñ iy imām

Bil ki her sandukda yitmiş biñ 'azāb
 Birbirine beñzemez dürlü 'ıķāb

İşbu didüğüm kamu oddan aḥī
 Şanmağıl kim taş u toprak iy saḥī

Bu ḥadīsi çün işitdün ağlağıl
 Yüzün üstüne düşüben çağlağıl

1075 Görme misin ol Resülümüz kıızı
 Fāṭıma çünkim işitdi bu sözi

M 43^a Yüzi üstine düşüben ditredi
 Aña girenlere ol vāyle didi

Gözi yaşın aķıdup seyl-āb ider
 Yüzi üstine düşüp 'aklı gider

كلام ابوبكر رضى الله عنه

Bu ḥadīsi çün Ebū Bekr işidür
 Āh idüp yürekde ol od işidür

1069^bher şehirde:dārınun M;her şehirde K;kaşır :evleri M/1070.
 beyit:-M,-K/1071^aşandüğü:şandukı S,K;yitmiş:yetmiş M;tamām:durur
 K/1071^bhem 'azābı:dahı yetmiş M;yitmişer biñ:biñ 'azābı M,dahı
 yitmiş K;iy imām:biñ durur K/1072^abil ki:belki M;yitmiş:yetmiş
 M/1073^aaḥī:durur K/1073^bkim:-S;toprak iy saḥī:toprakdan durur K/
 1074^büstüne:üstine M,K;çağlağıl:çağnağıl S/1076^bol vāyle:āh vā-
 veylā M/1078^açün:ol S,K/1078^byürekde:yüreginde M.

Didi n'olaydı kuş olup uçadum
Yazıda ırmak şuyını içedüm

1080 Karnum acıncak yemişler yiyedüm
Tek cehennem zikrin işitmeyedüm

كلام عمر رضی الله عنه

Ol Ömer didi ki ben koş oladum
Beni boğazlayup ehlüm öledüm

Yiyelerdi etümi ben gidedüm
Tek cehennem zikrin işitmeyedüm

S 36^b

كلام عثمان رضی الله عنه

K 49^a

Didi Osmān n'oladı ot oladum
Beni hayvānlar yiyüben öledüm

Anadan ben toğmaduk gib' oladum
Dek cehennem zikrin işitmeyedüm

كلام علی رضی الله عنه

1085 Ali didi n'oladı toğmayadum
Anadan ben dünyāya gelmeyedüm

1079^an'olaydı:ne olaydı M;uçadum:uçaydum M,K/1079^bşuyını içedüm:
şuyın içeydüm M,K/1080^aacıncak yemişler yiyedüm:aç olsa yemiş
yiyeyidüm M/1080^bişitmeyedüm:işitmeyeydüm M,K/1081^aki:kim M;ola-
dum:olaydum M,K/1081^böledüm:öleydüm M,K/1082^aben gidedüm:yoğ o-
laydum K/1082^bişitmeyedüm:işitmeyeydüm K/1083^an'oladı:n'olaydı
M,K;oladum:olaydum M,K/1083^bAnadan bu dünyāya gelmeyeydüm K;öle-
düm:öleydüm M/1084^aAnadan toğmadum gibi olaydum M, Yahu yırtıcı
yiyüben öleydüm K/1084^bdek:tek M,K;işitmeyedüm:işitmeyeydüm M,K/
1085.beyit:-K/1085^adidi n'oladı toğmayadum:eydür n'olaydı toğ-
mayaydum M/1085^bben:bu M;gelmeyedüm:gelmeyeydüm M.

Yāhu yırtıcı yiyüp mahv oladum
Dek cehennem zikrin işitmeyedüm

كلام سلمان رضى الله عنه

Bu sözi Selmān işidüp gör n'ider
Sinnelere varuban feryād ider

M 43^b

Vah sefer uzaklığından n'ideyin
Azugum az yola nice gideyin

هذه القطعة في بيان النصاب

Gözün açgıl uş seferdür kıl yarak
Burada tutdum mı şanursın turağ

1090

Gel sevāb azıqlarını hāşıl it
Fursat eldeyken düriş sözüm işit

Çün ticāret kıla geldün bu ile
Sa'y kıl ser-māyeñi virme yile

Bir kumaş al kim ol ilde şatıla
Bir kumaş alma ki yüze atıla

Çünkü ser-māye durur °ömr-i °aziz
Yirine harc idüp ol ehl-i temiz

1086.beyit:-K/1086^aoladum:olaydum M/1086^bdek:tek M;işitmeyedüm:
işitmeyeydüm M/1087^aSelmān:-K/1087^bsinnelere:sinlelere M/1088^a
uzaklığından:uzakluğundan M/1088^bazugum az yola nice:azıg az
yola nicesi S, azug az nicesi ben M/1089^aseferdür:seferde S/
1089^bmı şanursın:şanur mısın M,şanursın sen K/1090^aazıqlarını:
azıqlarını M/1090^beldeyken:elde iken M,K/1091^byile:yele M/1092^a
kim ol ilde şatıla:-K;ol:o M;şatıla:şatılar S/1092^bbir kumaş:
ol kumaşı M;ki:-M;atıla:atılar S, uralar K/1093^a°ömr-i:°ömri M/
1093^bidüp:eyle M.

s 37^a

Yüküñi yiyildi görgil sen i yār
Tā ki ol çukur saña olmaya tar

1095

Çün sefer bu vech ile uzak ola
Yüki ağır yüklenen aḥmak ola

Göz yaşıla kendüñi pāk eylegil
Ṭamu añup yakalar çāk eylegil

Uş işitdün Fāṭıma aşḥāb i yār
Oldılar ṭamu añıncaḥ dil-fikār

Anlar ol ḥāle gelicek iy cūvān
Korkudan bizden gerek kim uça cān

هذه القطعة في بيان ان العاشق كفى له الزبانية

Çünkü 'āşık ṭamuyı gördi i cān
Diñle eydem daḥı ne gördi 'ayān

1100

Gördi var anda zebānī bī-ḥisāb
Şād olur bular kaçan kılsa 'azāb

K 49^b

On tokuz başları var key mu^cteber
Ḥaḥ didi anlara "تَبَعَةُ عَشْرٍ"

1094.beyit:-M/1095^auzak:ıraq M/1096^akendüñi:sen seni M,K/1097^a
Fāṭıma:Fāṭıma'yı S, Fāṭıma vü K;aşḥāb i yār:aşḥābı i yār S,aşḥāb-
lar K/1097^bṬamu añıncaḥ delü oldı bular M,Ṭamu añıncaḥ ne ḥālē
geldiler K/1098^aanlar:anlara M;ḥāle gelicek:gelicegez M,yire ge-
licecek K/1098^bbizden:bizde M;kim:idi M/1099^agördi i cān:böyle gö-
rür K/1099^beydem daḥı ne gördi 'ayān:eydeyim ki daḥı ne görür K/
1100^bkılsa:kıla M/1101^banlara:bunlara K;Sûre:LXXIV,Âyet:30.

قال الله تعالى : أ صلبه سقره وما ادريك ما سقر
 لا تبقى ولا تذر لله لواحة البشر
 عليها ثعة عشر (x)

M 44^a

Her birinüñ hükmi altında i yār
 Var zebānī bī-hisāb u bī-şümār

Her birinüñ diñle vaşfın eydeyin
 Kuvvetini şevketin şerh ideyin

Ol hadīs içre nice geldi ise
 Hem Resūlu'llāh haber virdi ise

1105

Eydeyin cān kulağıyla diñlegil
 Kendü elünle yarağünü yigil

Cümle ādem cümle cinnī kuvveti
 Belki ancak bir zebānī kuvveti

S 37^b

Bir eliyle tuta on biñ kāfiri
 Birisiyle yine on biñ kāfiri

Bir ayacağıyla duta on biñ dağı
 Birisiyle dağı on biñ iy ağı

Bir keretde kırk biñe ide azāb
 Birbirine beñzemez dürlü ikāb

1110

Her birisi tağ getürmiş boynına
 Ādem oğlı nice döysün oynına

(x)Sûre:LXXIV,Āyet:26-30/1103.beyit:-M/1103^bkuvvetini şevketin:
 kuvvetin şuna degin K/1104^ageldi ise:geldise M/1104^bvirdi ise:
 virdise M/1105^adiñlegil:diñlağıl K/1105^bkendü elünle:hem elün
 ile S, hem anuñ ile K/1107^byine:yide M, dağı K/1108^aduta:tuta M;
 biñ dağı:biñini K/1108^bdağı on biñ iy ağı:de kapa on biñini K/1109^a
 keretde:kerretde M;ide:kıla M/1110^agetürmiş:götürmiş S.

Ümmeti sürüp çü tamuya ata
Ol tağı anlaruñ üstine ite

Ildırım gibi yalabır gözleri
Kal^ca gibi anlaruñ ağızları

Her ağızdan od yalıñları çıkar
Nireye tokınsa kapkara yakar

Kılları ayakların örtmiş i cān
Omuzı arası yıllık yol ^cayān

1115 Göñli içinde olaruñ ol Hakīm
Zerrece rahmet yaratmamış Raḥīm

Her birisi tamuya çünkim gider
Hoş teferrüc idüben seyrān ider

Āhiret yılınca kırk biñ yıl tamām
Seyr ider od içre ol dürlü maḳām

Bir günü biñ dünya yılınca i cān
Düme artuk yahūd eksük iy cüvān

(x) قال الله تعالى: في يومٍ حان مقدار الف سنة مما تعدون

M 44^b, K 50^a

Hak didi "مِقْدَارُ الْفِ سَنَةٍ"
Artuk eksük diyen od içre yana

1111^a çü tamuya ata: çün ilte tamuya M/1111^b anlaruñ: ardınca K; üstine: ne: ardınca M, anlaruñ K; ite: yide M/1112^a ıldırım: yıldırım M, K; yalabır: yılabur M/1112^b gibi: bigi M/1113^b tokınsa: tokınsa M/1114^a Kolları ayakları uzun i yār M, Kollarını ayaklarını bürümüş K/1114^b yıllık: yılluk M; ^cayān: i yār M, imiş K/1115^a Hakīm: Halīm K/1115^b yaratmamış: yaratmış ol M/1117^b seyr ider od içre ol dürlü: dürlü seyr iderler od içre M/1118^a dünya: dünyā S, M; i cān: durur K/1118^b iy cüvān: durur K/(x), 1119^b Süre: XXXII, Ayet: 5/1119^b diyen od içre yana: od içindedür yine M.

- 1120 Tamu odı bunları yakmaz i yār
Nūrları gālībdür oddan āşikār
- S 38^a Yakmaz od şol kişiyi kim nūr olur
Bil cehennem odı andan dūr olur
- Karañuda gice olur şeb-çırāk
Aydın olur kanda kim olsa çırāk

هذه القطعة في بيان النصائح

Gel berü sa'y eyle kim nūr olasın
Tā 'azābından Ḥak'uñ dūr olasın

Bunda şeytān duzağına düşmeyen
Ol durur yarın zebānī üşmeyen

- 1125 Uş didüm evşāfın anlaruñ tamām
İşlegil şol işi kim olmaya hām
- Ne ki işlersen sañadur bil yakīn
Hayrı işle şerri itme key sakın

Añladuñsa Ḥak sözi iy şeyh ü şāb
Uş didüm va'llāhü a'lem bi's-savāb

هذه القطعة في بيان ان العاشق كنف له عجائب السماء من الملائكة والجنان والحوار والقصور

'Āşik ol zevrakla çün seyrān kılur
Tamuları görüben hayrān kalur

1120^abunları: bil ki K; i yār: bunları K/1120^bnūrları: zīrā kim K; ā-
şikār: nūrları K/1121^bodı andan: odından ol M/1122^{a, b}çırāk: çerāğ K/
1124^aduzağına: tuzāğına M/1125^aevşāfın: vaşfını M; tamām: saña K/1125^b
kim: ki S; olmaya hām: çıka saña K/1127^aşeyh ü şāb: şeyh şebāb S.

Çıkdı zevrakdan girü yol dutdı hoş
Diñle nireye yol anı kıldı tuş

1130 Seyr iderken girü bir zevrak görür
Binüp aña göklere pervāz urur

Ol durur bil kamu gökler zevrakı
Aña giren seyr ider ol ezrakı

Kamu göklerde ne var ise görür
Ger melek ger hūr u ger cennet durur

S 38^b, M 45^a Çünkü bindi aña seyrān eyledi
Gökler ile bile devrān eyledi

Ol Hāk'ıñ göklerini bir bir görür
Ay u yıldız neydüğini hem bilür

1135 Ol güneş nice toğup tulundugin
Nūr saçup göklerde tabān oldugin

K 50^b Ol firiştehleri gördi kim turur
Gice gündüz ol Hāk'a kulluk kılur

Kimi secde kimisi kılmiş rükū^c
Kimisi tesbih idüp kılmiş huşū^c

Kimisi ağlayup eydür yā Kerim
Raḥmet eyle 'āşīlere yā Raḥīm

Kimisi tahta geçüben oturur
Çok melekler karşı ayagin turur

1129^a girü:dañı M;dutdı hoş:tuğı ol K/1129^b yol anı kıldı tuş:i-
letdi anı yol K/1130^a girü:yine M/1131^b giren:binen M/1134^a görür:
bilür S/1134^b hem:hep M/1135^a toğup:doğup M;tulundugin:dulundugin
M,K/1136^a firiştehleri:firiştehler S; turur:durur M,K/1137^a secde
kimisi:secdede kimi S/1138^b eyle:it K;yā:sen yā K/1139^b turur:du-
rur K.

1140 Geçdi bunlardan irişdi Sidre'ye
Bil mukarrebler varur ol araya

Ol Resül'ün bil maḳāmı andadur
Hem turağı Cebra'ılün andadur

قال الله تعالى: ولقد رآه نزلةً أخرى ﴿٥٥﴾ عند
سدرة المنتهى ﴿٥٦﴾ عند بابنة المأوى (x)

Bir ağaçdur gördi bitmiş key ulu
Uzunı cennet budagıyla tolu

Yimişi destî gibi anuñ i yār
Fîl kulağı gibi hem yaprağı var

Ol sekiz uçmak oradadur i cān
Yidi havlı çevresi anuñ c'ayān

1145 Diñle ol havlıların şerhin tamām
Haḳ neden yaratdı diyem yā imām

Ol ki evvel havlı durur aḳ gümüş
Hem ikinci gümüş ile altun iş

S 39^a

Ol üçünci şāfî altundan laṭîf
Bil ki dördüncü ağ incü iy ḥarîf

Hem bişinci şāfî dürden diñlegil
Ol ki altıncı zeberced añlağıl

1141^aResül'ün bil maḳāmı:Resülu'llāh maḳāmı K/1141^bhem:her S;turağı:durağı K/(x)Sûre:LIII,Āyet:13-15/1142^abitmiş:yitmiş S/1142^buzunı:revzeni S,K;budagıyla:budağıla M/1143^ayimişi:yemişi M;destî gibi anuñ i yār:anuñ bil ki destî gibidür K/1143^bYaprağı da fîl kulağı gibidür K;hem:-M/1144^aoradadur i cān:orada ḳamusı K/1144^byidi:yedi M;çevresi:olmuş K; c'ayān:çevresi K/1145^ahavlıların şerhin tamām:havlıları şerh ideyin K/1145^bdiyem yā imām:bir bir diyeyim K/1146^bgümüş ile altun:altun ile gümüş M;iş:imiş K/1147^alaṭîf:durur K/1147^bbil ki:belki M;ağ:aḳ M;incü iy ḥarîf:incüden durur K/1148^abişinci:beşinci M;dürden:durur M,dürdür K/1148^bki:-S.

M 45^b

Ol yidinci havlı çünkim oldı nūr
Lācirem tōldı içi vildān u hūr

1150

Her iki havlı ıraklığı i cān
Bil ki biş yüz yıllık oldı iy cūvān

İşbu havlıları çün böyle görür
Diñlegil uçmağı dağı nicedür

Cümle uçmak bil ki katı ak durur
Ay ile güneş hem anda yok durur

Toprađı müşg taşıdur yākūt u la‘l
Iрмаđı sūd hamr u mā’ vü hem ‘asel

قال الله تعالى: فيها انهار من ماء غير آسن وانهار من
لبن لم يتغير طعمه وانهار من زهر
لذة للشاربين وانهار من عسل مصفى^(x)

K 51^a

Diñle ağaçları vaşfın eydeyin
Çevrelerin dağı takrİR ideyin

1155

Şol ağaç kim özdegi altun imiş
Budağı bil kim anuñ oldı gümüş

Budağ altun ola özdegi gümüş
Yaprağı altun Nebī böyle dimiş

Köki yukaru budag' inmiş yire
Ol mu^callak bitmiş anda iy yārā

1149^ayidinci:yedinci M/1149^btōldı içi:içi tolu M/1150^aıraklığı:
aralığın bil M/1150^bbiş:beş M;yıllık:yılluk M/1151^bdiñlegil:diñ-
le M,K;nicedür:nice durur M,nice görür K/1152^acümle:kamu M,K;bil
ki katı:belki gāyet M/1153^au:-S/1153^bsūd:sūd ü M;hamr u mā’ vü:
hamrı mā’i S/(x)Süre:XLVII,Āyet:15/1154^aağaçları:ağaçlar S/1154^b
çevrelerin:hūrİlerin S/1155^akim:ki M;özdegi:özdađı K/1155^bbil
kim:belki M/1156^abudağ:budağı S,M;ola:olsa S,K/1156^bNebī:bunı
K;böyle:eyle M/1157.beyit:-K/1157^abudağ':budağı.

Tā ki yimişi geñez ola saña
 Ḥaḳ " قَطُوْهُمَا دَانِيَهٗ " didi aña

Hem zümürüd ba^czı ağaç yaprağı
 Ba^czı yir kâfūr u ^canber toprağı

s 39^b 1160

Ba^czı ağaçda biter hulle hemān
 İpligi yok çulha görmedi ^cayān

"لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" dur uzunı

Ol Muḥammed Ḥaḳ Resūlu'llāh ini

Vardur anda dürlü köşk ü hem sarāy
 La^cl ü yākūtdan yaratmış ol Ḥudāy

Bir dāne ağ incüden çadırları
 Yā ilāhī sen givür ḥāzırları

قال الله تعالى: مورثصورات في المنام
 فباي الآربكما تكذبان (x)

M 46^a

Her çadır kapusı dört biñ iy imām.
 İni uzunı iki fersaḥ tamām

1165

Her çadır içinde yitmiş taht var
 Kamusı yākūt-ı aḥmerden i yār

Yitmişer döşek kamu taht üzre hem
 Yitmişer ḥürī hem üstinde behem

1158^ayimişi:yemişi M;geñez ola saña:anuñ geñez yine K/1158^b
 " قَطُوْهُمَا دَانِيَهٗ " didi aña: didi " قَطُوْهُمَا دَانِيَهٗ " aña M, didi aña " قَطُوْهُمَا دَانِيَهٗ " K; Sûre: LXIX, Âyet: 23/1159^a hem: her M; zümürüd: zümürüt S/
 1159^b u: -S, -K/1160^a biter: biten S, K; hemān: i cān M, imiş K/1160^b çul-
 ha: hulle K; görmedi ^cayān: görmedi i cān M, anı görmemiş K/1161^a
 dur: olmuş S, K/1161^b Resūlu'llāh: Resūl olmuş S, K; ini: anı K/1163^a
 ağ: ak M, K/1163^b sen givür: göresin M, sen gör K/(x) Sûre: LV, Âyet:
 72-73/1164^a çadır: çadıruñ K; iy imām: imiş K/1164^b fersaḥ: ferseng M,
 K; tamām: imiş K/1165^a yitmiş: yetmiş M/1166^a yitmişer döşek: döşegi
 yetmiş M, yitmiş döşek K; üzre hem: üstine/1166^b yitmişer: yetmişer M,
 yitmiş K; üstinde behem: anun üstinde K.

Ḥulle yitmiş her ḥūrī geyüp yürür
Ḥulle taşından iligi görünür

Her ḥurīye karavaşlar var i cān
Her birine yitmişer biñ iy cūvān

Ḳamusu altun tabak almış ele
Nice diyem vaşfını gelmez dile

1170 Āşikāre eylemiş Ḥaḳ ḳudretin
Dört levün ḳılmış ḥūrīler şūretin

Şaru kızıl u yaşıl hem daḥı aḳ
Aç gözünü gel bu şun^cu'llāha baḳ

Cismini dört nesneden eyledi ḥalk
Kāfur u ^canber za^cefrān müşg o Ḥaḳ

Ayağından dizine dek ol Kerīm
Za^cfirāndan düzmiş anı ol Raḥīm

S 40^a, K 51^b

Piciye varınca dizden ol laṭīf
Luṭf idüp müşkden yaratmış ol şerīf

1175 Piciden boyuna varınca anı
^cAnber-i eşheb düzetmiş ol Ğanī

Bil boyundan başa deñlü ol İlāh
Eylemiş kāfūrdan ol pādişāh

Şaḳını itmiş ḳaranfülden anuñ
Anuñ için fitnesi olmuş cānuñ

1167^aḥulle yitmiş her ḥūrī:her ḥūrī yetmiş ḥulle M,ḥulle yitmiş
hem ḥūrī S; yürür:durur K/1167^bgörünür:gözükür K/1168^ai cān:du-
rur K/1168^bher birine:birisine K,her birinüñ M;yitmişer biñ iy
cūvān:bil ki yitmiş biñ durur K/1170^alevün:levin M/1171^aşaru kızıl
u yaşıl:şaru kızıl yaşıl M,şaru kızıl hem yaşıl SK;hem daḥı :
hem ü daḥı M, daḥı hem K/1171^bşun^cu'llāha:şun^ca'llāha M/1172^a
eyledi ḥalk:eyledi Ḥaḳ M, ḥalk eylemiş K/1172^b ^cAnber ü kāfūr
za^cefrān müşg imiş/1173^bza^cfirān:za^cefrān S/1174^apiciye:pence M;
dizden:dizinden M/1175^apiciden boyuna:pencden boynuna M/1175^b^can-
ber-i eşheb:şāfī ^canberden M/1176^adeñlü:dek M/1176^bol:anı ol M.

Şacı kılından yire düşse i cān
 Tolayıldı nūr ile cümle cihān

Bir kez ol dünyāya ger tükruk şala
 Müşg kokusu tā kıyāmet bil tola

M 46^b 1180

Ger deñize düşedi bir tamlası
 Tatlu olaydı deñizler cümlesi

Gögsi üstinde yazılmış nām-ı Hāk
 Zevci adı bile yazlu anda bak

Her kolında var anuñ on bilezük
 Dañı var barmaklarında on yüzük

Her topukda bil ki halhāl on tamām
 Şanma altun incü cevher iy imām

Ol topuklardaki halhāl sāz ider
 Rabbine çağıruban āvāz ider

1185

Eydür iy Hāk sen kerimsin kıl kerem
 Baña destür vir ki topuğı görem

Niceye dek aşılıp zār olayın
 İzn vir baña teferrüc kılayın

Didi Hāk yok saña destür bakmağıl
 Ol topuğa meyl idüben aqmağıl

1178^ayire:eger M/1178^btolayıldı: tolaydı M/1179^atükruk şala:tükürseydi K/1179^bbil tola:tolaydı K/1180^adüşedi bir:düşse idi M, düşeydi K;tamlası:zerresi K/1180^bolaydı:olurdu M/1181^aüstinde:üstine M;nām-ı Hāk:Hāk adı K/1181^bzevc adıla yazılır gör anda bak M, Anda yazılmış bile çifti adı K/1183.beyit:-M/1183^atamām: durur K/1183^bincü:incü vü K;iy imām:durur K/1184^aol topuklardaki:her topukda bil ki M/1185^aeydür:eydeler M;sen:-M/1185^btopuğı:topuğum M/1186^aaşılıp zār olayın:zār olup aşılaysın M.

S 40^b Sini anuñçün yaratdum bil yakın
Anı senüñçün yaratmadum sakın
Key edeb şaklayuban bakma aña
Bağa mü'min kullarum aqma aña

1190 Bu cevābı işidicek bakmaya
Cem^c ide gönlini aña aqmaya

Görmeye bileklerini bilezük
Dağı barmaqlarını hem ol yüzük

Ādem oğlı cinn anı tutmuş degül
Kimse yüzün göriben öpmiş degül

قال الله تعالى: لم يطمثهن انسٌ قبلهم ولا جان
فباي آء الا وربكما تكذبان
(x)

K 52^a Çün bular "يا قوت و المرهان" imiş
Vaşfını dimekde dil 'āciz imiş

قال الله تعالى: طانهن الياقوت والمرهان
فباي آء الا وربكما تكذبان
(xx)

Dil ile vaşfın ne kadar bilesin
İn şe'allāh gözün ile göresin

1188^asini:seni M,K/1189^abakma aña:kıl naẓar K/1189^bbağa:tā ki K;
aqma aña:sen aqma aña S, kıla naẓar K/1190^aişidicek:işidüp M;
bakmaya:bakmaya ol M/1190^bide:-K;gönlini:gönlin M;aqmaya:aqmaya
ol M/1191^agörmeye:germeye S/1191^bbarmaqlarını hem:hem barmaqla-
rını M/1192^atutmuş:dutmuş M/1192^byüzün göriben:yüzini görüp M/
(x)Sûre:LV,Āyet:56-57/1193^a والمرهان :olmaz cān M;imiş:durur S,M/
1193^bdimekde dil 'āciz imiş:bilmekde 'āciz cān durur S,M/(xx)Sû-
re:LV,Āyet:58-59/1194^bgözün ile:varıcağaz S,M;göresin:bulasın S.

- 1195 Burada gör kim nedür hayr itmişem
Ol sekiz uçmağı hoş seyr itmişem
- M 47^a Ma^cnîler hürîsini uş açmışam
Girmedin uçmağa hürî k çmişam
- Gökleri pervâz uruban geçmişem
Ol şarâb-ı lâ-yezâli içmişem
- Ol hadîs içre nice kim görmişem
Uş saña bir bir haberler virmişem
- Artuk eksük itmedüm ol Hâk hâkı
Kim inanmazsa buña olur şakî

هذه القطعة في بيان ان المراد من عدد سبعين
الكثرة على عادة العرب الا الحمد

- S 41^a 1200 Kaldı bir nesne diyem anı dağı
Cân kulağı ile diñle iy ahî
- Budur ol sağış ki ol yitmiş i yâr
Ol Resûl-i şādıkuñ kavlinde var
- Lîk keşret dutduğı anı Resûl
Ol ‘Arablar ‘âdetince oldı ol
- Ol ‘Arablar ‘âdetinde bu imiş
Yitmiş olsa keşretüñ haddi imiş

1195^anedür hayr:nedür gayr M,ne dürler K;itmişem:dökmişem K/1196^a
hürîsini:süresini M/1197^bşarâb-ı:şarâbı S,M,K/1198^anice kim:ne
kim ben M,K/1199^bolur:oldı M,K/1200^bcân kulağı ile diñle:diñle-
gil cân kulağıyla M/1201^abudur ol:bu o M;ki:kim S,K;ol:o M,-K;
yitmiş:yitmişdür M;i yâr:durur K/1201^bResûl-i:Resûli K;kavlinde
var:kavli aşikâr S,kavli durur K/1202^adutduğı:tutduğı K/1202^b‘â-
detince:sagışınca M/1203^abu imiş:bil i cân S/1203^byitmiş:yetmiş
M;keşretüñ:keşirlik S;imiş:‘ayân S.

Yoḥsa Ḥaḳ kıldıḡı yārī kullara
Saḡıṣı yoḳ gelmez ol gönüllere

1205 Anı göz görüp kulak işitmedi
Kimsenün 'aklı anı fikr itmedi

قال النبي عليه السلام: راويا، عن الله تعالى أعدت
العبادى الصالحين ما لا عين رأت ولا
أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر (x)

Uşbu sözi ol Nebîmüz söylemiş
Ḥaḳ dilinden saña ma' lûm eylemiş

Ben daḡı itdüm saña bunda beyân
Sa' y idersen göresin anda 'ayan

Ṭamu vaşfını zebânî vaşfını
Uçmaḡı hürî şifâtın iy ganî

K 52^b Saña bir bir anı ma' lûm eyledüm
Ḥaḳ neyise uşda rüşen söyledüm

M 47^b 1210 Gerek ise mü'min ol uçmaḡ senün
Hür u köşk ü daḡı dört ırmaḡ senün

Gerek ise kâfir ol ṭamuya gir
Ol zebânîler elinde ol esîr

Bil ki Ḥaḳ "مَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِرْ" didi
Hem daḡı "مَنْ شَاءَ فَلْيُكْفِرْ" didi

1204^a kıldıḡı yārī: yārī kıldıḡı S, yār kıldıḡı K/(x) Buhârî, Tefsî-
ru Sûre:32, Tevhîd:35; Müslim, Cennet:2-5; Tirmizî, Tefsîru Sûre:32;
İbn Mâce, Zühd:39; Dârimî, Rikâk:105; Ahmed b. Hanbel, II, 313, 438, 466,
495; Ahmede's-Şerebâsî, 75 Kudsî Hadisin Tercüme ve Şerhi (Haz. Nâ-
im Erdoğan), s.27/1206^a uşbu: işbu M; Nebîmüz söylemiş: Nebiyyu'llâh di-
miş K/1207^a itdüm: idem S/1209^a bir bir anı: anı rüşen M/1209^b rüşen
söyledüm: saña hep didüm M/1210^b hür u: hürî S; köşk ü: köşk S; dört:
dört M/1212^a bil: dir S, M; /1212^a; Sûre: XVIII, Âyet:29; didi: i cân, 'a-
yân S, M.

قال الله تعالى: وقل الحق من ربكم فمن شاء
فليؤ من ومن شاء فليكفر انا اعتدنا
للظالمين نارا^(x)

S 41^b

Şol ki imān istedi mü'min olur
Dost katında dürlü 'izzetler bulur

Küfri isteyen kişi maḫhūr olur
Yarın ol ṭamu odında ḥor olur

1215

Aşşısını isteyen oldu Halīl
Bil ziyānın isteyen oldu zelīl

هذه القطعة في بيان الرج والمحسران

Ulu aşşı neydügin idem beyān
İncü ile cevherüñ farkın 'ayān

Ulu aşşı ol ki dost isteyesin
Cenneti sen şūfīlere koyasın

'Ārif olan ol ki dīdār isteğe
Şūfī olan bil ki helvā isteğe

İy karındaş zerk şūfīsi olmağıl
Key saķıñıl cehl ile sen ṭolmağıl

(x)Sûre: XVIII, Âyet:2 /121^aküfri:küfr S/1216^aneydügin:isteyen M;
idem beyān:eydem beyān M, diyeyin K/1216^bcevherüñ:cevherin M,cev-
heri K;farkın 'ayān:farkı ideyin K/1217^aaşşı ol ki:'izzet dağı M/
1218^bbil ki helvā :halvet bīzār M, helvā-yı bīzār S/121^azerk şū-
fīsi olmağıl:şūfī olma şāfī ol K/121^bsaķıñıl:saķın sen M;cehl
ile:cehl ile hem M, cāhil olma K;ṭolmağıl:'ārif ol K.

- 1220 Cennet anuñdur ki t̄alib ola h̄ur
Sult̄ān oldur kim t̄ama^cdan ola d̄ur
Ş̄uf̄iler ç̄ünkim t̄ama^c-d̄ār oldılar
P̄ādişāhı koyuban mülkin diler
- M 48ª Gel berü sen p̄ādişāhı h̄aşıl it
Mülk senüñ olmak dilerseñ iy yigit
Her ki m̄aliki koyup mülk istedi
Bil hak̄ikat mülk eline girmedi
M̄aliki şunlar ki h̄aşıl kıldılar
Mülke başdan başa hükmi buldılar
- S 42^a 1225 Sult̄ān oldılar cihānda tā ebed
Z̄ire buldılar anı k'oldur Aḥad
Vaḥdeti deryāsına gark oldılar
Bil hak̄ikat sırrına fark oldılar
- K 53^a Ğāyet aşşı neydügin uşda didüm
Bil ki senüñ kamu kayduñı yidüm
Gerek ise ğāyet aşşı kıl taleb
Gerek az aşşı için çekgil te^cab
Ger ziyān isterseñ olasın harāb
Söz budur va'llāhu a^clem bi's-şavāb

1220^at̄alib ola h̄ur:ola ehl-i t̄ama^cK/1220^boldur:anuñ S,K;kim:ki M;
t̄ama^cdan ola d̄ur:kese mülkden t̄ama^c K;ola:oldı M/1221^bmülkin:mil-
ki M/1222^bmülk:milk M/1223^am̄aliki:m̄alik S;mülk istedi:ister mülk
taleb S,milke taleb M/1223^bEyledi mülk bulmadı çekdi te^cab S,Ey-
ledi milk bulmadı oldı te^cab M/1224^akıldılar:itdiler M,K/1224^b
mülke:milki M,milke K;hükmi:hükm S, uş hükmi K;buldılar:kıldılar
M, itdiler K/1225^bz̄ire:z̄irā M,K;k'oldur:oldur M/1226^bsırrına fark:
bire nā-fark S/1227.beyit:-M/1227^aneydügin uşda:neydüğini uş K/
1228^bgerek:gerekse M;çekgil:çek M.

هذه القطعة في بيان ان العاشق تجاوز من الحد في الريا
 من غلبة العشق و ضرب البدن فمات
 قبل الوصول فوصل بعد الموت
 بالجزبة الالهية والعناية الازلية (x)

- 1230 Diñle ‘āşık hālını söyleyelüm
 Nireye vardı haber soylayalum
- ‘Āşıkam bülbül gibi şeydā olup
 Hāk güli karşımda uş peydā olup
- ‘Andelībem dürlü āvāz iderem
 Çengüm elüme alup sâz iderem
- Gāhī İşfahān ‘Irāk seyr eylerem
 Gāhī ‘uşşakı muhayyer eylerem
- ‘Āşıkā çünkim bu sır peydā olur
 Çıkdı zevrakdan hemān şeydā olur
- 1235 ‘Işk sücüsü içinden itdi cüş
 Aldı andan ne var ise ‘akl u hüş
- ‘Işk sücisini içen ser-hoş olur
 Ağu dahı şunulursa nüş olur
- Hāli böyle oldı ol bî-çārenüñ
 Kendü ser-gerdān özi āvārenüñ

(x) الامير والعام : الالهية والعناية M; ضرب : ضرب M; عليه : غلبة M/1230^bsoylayalum:söyleyelüm M,K/1232^adürlü:dürlü dürlü S,K; iderem: idem S,K/1232^bçengüm:çengümi S,K; iderem: idem S,K/1233^{a,b}eylerem:ey-leyem S,K/1234^asır peydā:bende sır M/1234^bolur:olup K/1235^asücüsü:sücüsü M/1235^bakl u: ‘aklı S/1236^asücüsini:sücüsün belki S, şarābın belki K/1236^bşunulursa:şundılarsa M/1237^ahāli:hāli çün K/1237^bāvārenüñ:āvāre anuñ S.

S 42^b, M 48^b

Şeyhün ol pendini ardına atar
 ʿĀşık olanlar naşīhat mi tutar

İrdi aña ol saʿatde dār-ı ʿışk
 Şuʿle virdi bātınından nār-ı ʿışk

1240

Didi bu vech ile giden ʿāşıkā
 Aşşı olmaz yitişimez maʿşūka

Gice gündüz durmadın gitmek gerek
 Bir gün öñdin maʿşūka yitmek gerek

Böyle diyüp merkebe kıldı ʿıkāb
 Pes ki merkeb döymedi oldu harāb

Öldi merkeb kendüsi hayrān olur
 Maʿşūkı yolında ser-gerdān olur

Ol yayak menzil varımaz n'eylesün
 Kimse yok hālını kime söylesün

K 53^b 1245

Didi bendendür baña bu kamu iş
 Nüşümü ben kendüm itdüm uşda niş

Şeyh sözinden nişe taşra düşedüm
 Merkebümi yolda katı eşedüm

Key peşimān olıban giryān olur
 Ayrulık odına ol biryān olur

Çünkü ʿāşık kaldı anda zār olur
 Diñle maʿşūkı anuñla ne kılur

1239^airdi aña:oradaki M;sāʿatde dār-ı:şāfında dār-ı M,sāʿat kul-
 lāb-ı K/1240^başşı:rāzī M;yitişimez:yitmez ise M/1241^adurmadın:
 turmadın M/ 1242^akıldı ʿıkāb:kamçıladı K/1242^bkatı sürdi yolda
 merkeb döymedi K/1244^aol yayak menzil:menzile yayak M/1246^adüşe-
 düm:düşmişem M/1246^beşedüm:eşmişem M/1247^aolıban:oluban M,K/
 1247^bayruluk:ayruluk M/1248^bmaʿşūkı anuñla:maʿşūk anuñ ile M.

Meger ol ma^cşūk anı görür imiş
Cümle aḥvālin anuñ bülür imiş

1250 Bilür imiş ^cışkı anuñ Haḫ durur
Hem daḫı ^cışkında ol şādık durur

Luṭfı deryāası hemān-dem cūş ider
^cĀşıkuñ vaḫtini anda ḥoş ider

Kendüye aldı anı ol dem revān
Nūr oluban nūra kavuşdı o cān

S 43^a Çünki ^cāşık ma^cşūkı anda görür
Kendülügi ol sâ^cat maḥva virür

Gitdi ^cāşık orada ma^cşūk kalur
Bü'l-^caceb sır ma^cşūkı ^cāşık olur

M 49^a 1255 Bildi kim ^cāşık u ma^cşūk bir i cān
^cĀşık u ma^cşūk dimek bir kıl hemān

Kendüde buldı o ma^cşūkı yakın
Anı ırak şanmağıl sen key saḫın

^cĀşık olmış kendüye istedügi
Kendü olmış müşkili bilmedügi

قال الله تبارك وتعالى: وهو معكم إن ما كنتم والله
بما تعملون (x)

Deveye binübenin ister deve
Geşt ider dört yanını ive ive

1249^a görür: bilür S, M/1249^b bülür: bilür M, K/1250^b hem daḫı: daḫı hem
M; ^cışkında ol: ol ^cāşık-ı K; şādık: şiddik S/1251^b ^cāşıkuñ vaḫtini:
^cāşıkınuñ vaḫtin S/1252^a aldı: ilte M/1252^b oluban: olup M; kavuşdı:
kavışdura M; o: i S, M/1253^b sâ^cat maḥva virür: sâ^catde maḥv olur M/
1255^a ^cāşık u ma^cşūk: ma^cşūkı ^cāşık K; i cān: imiş K/1255^b hemān: i-
miş K/1256^b ırak: ayru M/1257^b müşkili: müşkilin K; bilmedügi: bülme-
dügi M/(x) Sûre: LVII, Âyet: 4/1258^a binübenin: binübeni M.

Şuya batmış istedügi şua'aceb
Uş vişāl içre vişāl ider taleb

1260 Dostı ırak şanmağıl kim sendedür
Gir gönüle tā bulasın andadur

(x) قال الله تعالى: وتحنن اقرّب اليه منكم ولكن لا تبصرون

Mü'minün gönli o 'Arşu'llāh imiş
Bil yakīn aña tolan Allāh imiş

كما جاء في الخبر الصحيح: لا يعنى ارضى ولا سماء
ويعنى قلب عند المؤمن التقي وقلب
المؤمن عرش الله (xx)

(xxx) قال الله تعالى: واذا سألك عبادى عنى فانى قريب

K 54^a Ma'şūkı sen sende iste rüz u şeb
Taşra isteyüp iñen çekme te'ab

تمثيل في الوحدة الوجود

S 43^b Diñle bir temşil ideyim saña ben
Tā ki bilesin bu söz aşlını sen
Ma'nī deryāsına 'akluñ baturam
Tā ki bilesin beni ne cevherem

1260^aırak:ayru M/1260^bgönüle:göle S/(x)Sûre:LVI,Âyet:85/(xx)Keş-
fü'l-Hafâ,II, h.nu.2256/(xxx)Sûre:II,Âyet:186/1262^arüz u:
rüz-ı S,M,K/1263^aideyim:ideyin M/1263^bsöz aşlını:sözün aşlın K.

- 1265 Bezeyem ʿaḳluñ evini gül ile
Hem-niṣīn idem seni bülbul ile
- M 49^b Egnüñe hem dürlü hil^cat biçeyin
Nür ilinden saña ma^cnī açayın
- Añlar iseñ bu miṣāli sen i cān
Bil ki olduñ bunda ʿārif-i cihān
- Budur ol kim bir deñiz var key ulu
Haddi yokdur bardağ üsti toptolu
- Līk bardaqlar kamu dipsüz durur
Ol deñiz suyuyla olmuş kamu pür
- 1270 Kimi kara kimi şaru kimi aḳ
Kimi büyük kimi küçük kıldı Hāḳ
- Ol deñiz yüzinde anlar seyr ider
Kamu andan dürlü dürlü hayr ider
- Mest kılmış anları deryā-yı cān
ʿAşık olmuş her biri aña i cān
- Ol deñize vāşıl olmuş bilimez
Ma^cşūkından ayru şanur bulımaz
- Çün deñiz suyuyla bardağ tolıdur
Nice dirsın kim deñizden ola dūr

1265^abezeyem:yazayım M/1267^bbil ki:belki M;olduñ:oldur S,K;ʿā-
rif-i:garīb ü M,ʿārif ü S/1264^bbardağ üsti:bardağ üsti S,üsti
bardağ M/1270^bbüyük:küçük M,K;küçük:büyük M,K;Hāḳ:o Hāḳ S/1271^b
andan:anlar M,anda K;hayr:zevk K/1272^aderyā-yı:deryā i M/
1272^bher biri aña:aña her biri K/1273^abilimez:bilemez M,K/1274^a
tolıdur:toludur M,K/1274^bola dūr:ayrudur K.

- 1275 Şuyı deryā şuyı kendü anda ğark
Şuyı ile deñizi kim ide fark
Gāh olur bardağ şınuban mahv olur
Ol deñiz bil kim hemān bākī kalur
Yirine bir bardağ olur āşikār
Dāyim ol deryā işi budur i yār
- S 44^a Bu ʿaceb deryā ki dāyim mevc urur
Bu beden bardakları anda durur
Ol vücūd deryāsı durur bil yakīn
Aç gözün şekki giderüp bul yakīn
- K 54^b 1280 Kamu kālīb anda ğark olmış durur
Ol deñiz varlığıla tölmiş durur
Vāşıl olmış kamu ʿālem ol Hak'a
Göz açup gördün ise bulduñ beka
Her ne yird' olsañ senünle bil Hak'ı
Ayrı şınuban sakın olma şakī
- M 50^a Gice gündüz ol Hak'ı zikr eylegil
Niʿmetini añuban şükr eylegil
Saʿy kılğıl kim saʿādet bulasın
Lāyık-ı dīdār-ı Hazret olasın
- 1285 Dāyimā urğıl yüzüñi Hazret'e
Tā ki bir gün irişesin devlete
İşbu sırlar neydüğini bilesin
Sen dañı ehl-i saʿādet olasın

1275^aşuyı deryā:şuya der K;kendü anda:anda kendü M/1275^bşuyı ile:
şuyıla M;kim:di kim M/1276^bol:o S/1277^abir bardağ olur:bardağ
kalur çün M/1278^bbardakları:budakları S;durur:turur M/1280^bGöz
açup gördün ise bulduñ beka K/1281.beyit:-K/1281^bgördün ise:gör-
dünse M/1282^ayird':yirde /1284^akılğıl kim:kıl dāyim M/1284^bola-
sın:bulasın S.

تمثيل آخر في وحدة الوجود وما تامة مال العاشق

Bir daḥı tems̄il diyeyim diñlegil
 Āşikāre ma'nisini añlağıl

Cān kulağını açup gūş eylegil
 Āb-ı Ḥayvān'dur götür nūş eylegil

Cānuñı anuñ ile hoş eylegil
 Dünyeyi külli ferāmūş eylegil

1290 Budur ol tems̄il ki güneş çün çıkar
 Nūrı anuñ dünye içine akar

Ālemi başdan başa pür-nūr ider
 Yir yüzinden zulmeti ol dūr ider

S 44^b

Zerreler kim yirde maḥfīdür irer
 Kaldurup anları kendüye sürer

Gizlü zerre kamu āşkāre olur
 Ma'şūkından yaña hem ḥarket kıılır

Zerre āşıkdur güne seyrān ider
 Ma'şūkı nūrıyla ma'şūka gider

1295 Ma'şūkı nūrından ol tolmış durur
 İçi taşı nūra gark olmuş durur

Anuñ için ḥarket idüp görünür
 Ma'şūkından yaña turmaz sürinür

1287^b ma'nisini: ve mu'ayyen M; añlağıl: añlağıl K/1288^a kulağını açup:
 kulağın açuban M/1288^b götür: getür M/1289^b dünyeyi: dünyayı M, K/1290^a
 ol: o M/1290^b dünye: dünyā M, K/1292^a maḥfīdür: maḥfī durur M; irer: ider
 K/1293^a āşkāre: āşikāre M/1293^b ḥarket: ḥareket M/1295^a nūrından: nūrı-
 la M/1296^a ḥarket: ḥareket M/1296^b turmaz: durmaz M, K.

Çekse güneş nūrını kendüzine
Zerre yire düşübenin gizlene

Gel bu temsile nazar kıl sen i cān
Tā bilesin kālība nic'oldı cān

M 50^b, K 55^a

Bu beden zerrātı çün mestūr idi
Bu vücūd milkinden ol bil dūr idi

1300

Ṭoğdı ol Ḥaḫ nūrı rüşen eyledi
Ḥāk iken gör kim ne gülşen eyledi

Ḳamu cālem buldı ol nūrdan vücūd
Ḥalka ol nūrdan olupdur feyz ü cūd

Ḳamu kālīb cāşık olmış ol nūra
Zerre gibi seyr ider tā kim ire

Ṭoludur ol nūr ile başdan başa
Bü'l-acebdür anı görmez iy paşa

Seyr idüp göründüğü ol nūr ile
Ḥāk iken oldı cāziz ol nūr ile

1305

Çünkü Ḥaḫ nūrını kendüye ala
Zerre gibi yire düşüp Ḥāk ola

Zerre gibi sen daḫı gel cāşık ol
Başdan ayāğa Ḥaḫ'ũn nūrıyla ṭol

1297^bdüşübenin:düşübeni M/1298^agel:ger S/1298^bnic'oldı:nice oldı/
1299^azerrātı:zerreye M/1299^bmilkinden ol bil:milkinde bil ol M/
1300^bḤāk iken:hāki M;gülşen :gülistān M/1301^bfeyz ü:feyz-i M/
1302^bire:göre S/1303^aṭoludur:ṭoldurur S;ol:o M/1303^bbü'l-acebdür:
bü'l-aceb K;görmez:göremez K/1305^a çünkü Ḥaḫ:çünkü S,vaktā kim
Ḥaḫ M/1305.beyitten Önce M'de; "Çünkü Ḥaḫ nūrını kendüde ala/
Başdan ayāğa çü Ḥaḫ nūrıyla ṭola" beyti vardır.Bu beyit 1305 ve
1306'nın karıştırılmasıyla ortaya çıktığı düşünülerek metne dahil
edilmemiştir./1306^bḤaḫ'ũn:çü Ḥaḫ M.

S 45^a

Tā ki ol Ḥaḳ güneşine iresin
Perdeler açıla dīdār göresin

Çün göresin ma^cşūḳı anda ^cayān
Ḥācet olmaz dil ile idem beyān

Zire dil nice anı takrīr ide
Zehresi yok ^caḳluñ ol yaña gide

1310

Fānī ile bākī nic'ola ^cayān
Bī-nihāyet dil ile olmaz beyān

Şerḥ kıldum uşda ^cāşık ḥālını
Söyledüm neyse anuñ ahvālını

Añladuñsa çok cevāhir dizmişem
Ol deñiz incülerin çün süzmişem

Gel bu ^cışık incülerin gūş eyle sen
Şerbet-i Ḥaḳ'dur götür nūş eyle sen

Tā ki sen daḥı olasın ^cışık eri
Ölüleri idesin cümle diri

1315

^cilm-i ihyā neydüğünü bilesin
Dertlü gönüllere merhem kılasın

M 51^a

^cĀşıkun ḥāli dükendi burada
Diñle merdūd ḥālını sen iy dede

1308^bolmaz dil ile:olmaya dil ile S,K/1309.beyit:-M/1309^azīre:
zīrā K/1309^bzehresi: zehlesi S /1311^akıldum:itdüm S/
1313^bşerbet-i:şerbeti M;götür:getür M/1315^aneydüğünü bilesin:
neydügin öğrenesin K/1315^bdertlü:dürlü K.

القسم الرابع في بيان مال المرود
وهذه القطعة في النصائح

K 55^b

Girü āgāz eyledüm söze laṭīf
Cān kulağı ile diñle iy şerīf

Girü cevher hürmeni cem^c oldu uş
Taḡ anı cān kulağına eyle gūş

Bir güher kim nūri anuñ ^cālemi
Rūşen idüp şād olur cān ādemī

1320

كُنْتُ كَنْزًا قَدْ نَشَرْتُ الْجَوْهَرَ
إِنْ أَهْذْتُ قَدْ مَلَكْتُ الْجَوْهَرَ

S 45^b

Ma^cnī bahri şaçdı uş dūr-dāneler
H^voca oldu her ki bundan alalar

قَدْ أَهْذْتُ الْحُورَ مِنْ جَبَّتِهَا
فَانكَبُوا يَا طَالِبُونَ إِبْرَارًا

Ger ma^cānī hūrīsini alasin
Bil yakīn kim cennet ehli olasin

Çünkü cennet ehli olasin i yār
Göresin bī-şek cemāl-i Kirdgār

1325

Nişe kalduñ işbu fānī menzile
Aña şol vakti ki ^cAzrā^vil gele

1317^b cān kulağı ile diñle:diñlegil cān kulağıyla M;iy:-K/1318^b
cān kulağına:kulağına M;gūş:mengūş M/1319^a güher:gevher K;nūri:
nūr durur K/1319^b idüp:olup M/1320.beyit:-K/1322.beyit:-K/1323^b
kim cennet ehli:ki ehl-i cennet M/1324^b cemāl-i:cemāli M/1325^b
vakti:vaktin M;gele:ine S.

Şuna heybetle ecel çengālını
Yıka ol demde 'ömür aḥvālını

Ol ecel aḡusını nūş idesin
"اربعی" avāzını gūş idesin

Diyesin ol demde kim vā ḡasretā
Üstüne çağrışalar ana ata

Ol uşak oḡlanların k̄ala yetīm
Sevdüḡün ayruklar ala iy nedīm

1330 K̄amu dostlar zār u eḡgān ideler
Ellerinden nesne gelmez n'ideler

(x) المنادى المؤذنون

M 51^b

Çaḡırup diye mü'ezzinler i cān
Bu ḡarībi menzile iltūn revān

Yuyalar arı seni götüreler
Ol muşallāya revān yaturalar

Kılalar mü'cminler anda hoş namāz
Sentūn için ideler Ḥakk'a niyāz

Andan ol kabre götürüp koyalar
Menzilūn olsun mübārek diyeler

1326^a şuna heybetle: heybet ile şuna S, heybetle sun K/1326^b aḥvālını: bünyādını K/1327^b Sura: LXXIX, Ayet: 28/1328^a kim: iy M/(x) Başlık: -S/1331^a çağırup diye: çağrışalar ol K; i cān: gelūn K/1331^b menzile: menzilitte S, menziline K; iltūn revān: iledūn K/1332^a arı seni: seni arı M/1334^b olsun mübārek: mübārek olsun M/1332^b yaturalar(SK): yitüreler, S, M, K.

1335 Doprağ ile ideler üstüñi pür
Dünye dostları işi bil kim budur

S 46^a, K 56^a

Ol karañuda kalasın zār olup
Üsti alçaq içi tar evde kalup

Mūr u mār u ʿakreb anda bī-ḥisāb
Āh eger anda saña ola ʿazāb

Ḥaḡ katında çünki merdūd olasın
Bil ʿazāb içre orada kalasın

Yā İlāhī bizi maḡhūr eyleme
Raḡmetüñden kulları dūr eyleme

هذه القطعة في بيان مردودية الشيطان عليه اللعنة
رئيس المردودين

1340 Diñle merdūd ḡālin idelüm beyān
Dürlü sırlar idelüm anda ʿayān

Eydelüm cān kaç merātib gitdügin
Şüret-i insāna nice yitdügin

Bu şüretten girü dönse menzile
Eydelüm ahvālini bir bir n'ola

Ḥaḡ katında ola mı maḡbūl o cān
Yaḡu merdūd ola mı ol iy cūvān

Eydelüm bir bir bu sözi ḡüb-ter
Diñle kimse böyle naḡm itmeyiser

1335^adoprağ:toprağ M/1335^bdünye:dünyā M/1339^amaḡhūr:maḡrūm M,mer-
dūd K/1340^aḡālin:ḡālini M,K;idelüm:idem K/1341^aeydelüm:idelüm M/
1341^bşüret-i:şürete S/1342^aşüretten:şüretde M;girü:yine S/1343^a
ola mı maḡbūl:maḡbūl ola mı M/1343^bol:bil M,-K/1344^abu sözi ḡüb-
ter:sözi çün ḡüb-ter M.

1345 Kamu merdūd başı çün iblīsdir
 Diñle aḥvālin anuñ telbīsdir

Bir kavulda cinnī durur ol la^cīn
 Bir kavulda bil melek anı yakīn

(x) قال الله تعالى: كان من الجن فسق عن امر به

M 52^a Bār-ı evvel şūreti idi laṭīf
 Hem zümürüdden kanadı key şerīf
 Var idi hükminde yitmiş biñ melek
 Bir kavulda on iki biñ dutma şek

S 46^b Alim idi zühd içinde bī-naẓīr
 Hem du^cāsın maḳbūl iderdi Başīr

1350 İşbu ma^cnīden işitgil bir haber
 Ol Resūl-i Müctebā'dan kim dürer
 Ol Ḥasan bil kim rivāyet eylemiş
 Bu ḥadīşi Muştafā'dan söylemiş
 Ya^cnī şeyṭān-ı la^cīn ü bed-fi^cāl
 Nā-kes ü merdūd işi hem dürlü āl

K 56^b Ol yidinci gökde işit n'eylemiş
 Yidi yüz biñ yıl 'ibādet eylemiş

1345^ala^cīn:le^cīn K/1(x)Sûre:XVIII,Âyet:50/1347^abārī :bār-ı S;idi
 laṭīf:key ḥūb idi K/1347^bzümürüdden:zümürüdden idi M;key şerīf:
 var idi K/1348^bdutma:tutma M/1349^azühd içinde bī-naẓīr:key katı
 zāhid idi K/1349^bdu^cāsın maḳbūl iderdi Başīr:du^cāsı Ḥazret'e maḳ-
 būl idi K/1350^ama^cnīden:ma^cnīde K;bir:hoş M/1350^bkim:çün S,K/1352^a
 şeyṭān-ı:şeyṭān u M;la^cīn ü:la^cīn-i S/1352^bnā-kes ü:nā-kes-i S;
 hem:-S;dürlü āl:bed-fi^cāl M/1353^ayidinci:la^cīni M;işit:işit kim K,
 S /1353^byidi:yedi M.

Dağı yitmiş biñ yıl ol gökde i cān
Dağı yitmiş biñ yıl anda iy cūvān

1355 Kulluk itmiş Hakk'a ol it key işit
Kulluğña mağrūr olma iy yigit

Biñ yıl ol Rıdvān'la olmuş hazne-dār
Cennete işit bu sözi sen i yār

Halka-ı bābında gördi cennetün
Bir saṭır yazılmış anda Ḥazret'ün

Çünkü şeytān gördi ol saṭrı i cān
İlerü geldi okur anı cāyān

Gördi yazılmış ki bir yakın kulum
Kendü nefesine idiserdür zulum

1360 Emr idem aña ol emrüm tutmaya
Ben didüğüm işi çünkim itmeye

Redd idem anı ebed maṭrūd idem
Cümle a^cmālin anuñ merdūd idem

İşbu sırrı çünki bildi ol la^cin
Düşmedi gönline korku bil yakın

Dimedi kim ben olam mağbūn olan
Kamu halk içre ebed mel^cun olan

S 47^a, M 52^b Pes didi kim izn virgil yā ilāh
La^cnet idem ol kula iy pādīşāh

1354^ayitmiş:yetmiş M;ol:o M/1354^byitmiş:yetmiş M, beş K;anda :
hem anda S,K/1356^aol:o M/1358.beyit:-M/1358^bcāyān:revān K/1359^b
idiserdür:idiser ol K/1360^atutmaya:dutmaya K/1361^amaṭrūd:merdūd
S, mel^cun K/1361^banuñ merdūd: "قباؤ منثورا" K(Sûre:XXV, Âyet:23)/
1363^amağbūn:mel^cun S,K/1363^bmel^cun:mağbūn S,makḥūr K/1364^aizn:
izin M/1364^bidem:virem M.

1365 Hāk Ta^cālā dahı aña izn virür
Biñ yıl ol it nefsine la^cnet virür

Çün işitdün işbu sözi ağlağıl
Yaş yirine kan revâne eylegil

Şoñ demünde olma gāfil iy yigit
İt yarağun olma süst sözüm işit

El götür kılğıl du^cā di yā Kerīm
Şakla şoñ demde imānum yā Rahīm

Uş emānet virürem saña imān
El-amān şeytān elinden el-amān

خبر آخري في مردوديه

1370 Bir rivāyetde dahı gelmiş i yār
Bir laṭīfe k'ol durur naqş-ı nigār

K 57^a

Key naşihatdür saña işbu haber
Cān ile diñle bu sözi mu^cteber

Ya^cnī İsrāfīl kim ol Şurı urar
Bil kim ol kamu melekden mu^cteber

Nā-gehān kılurken ol Levhā nazar
Gördi kim yazılmış anda bir haber

Ya^cnī bir gāyetde ^cābid kul baña
Emr idiserven yakīn bir gün aña

1365^aizn:destür S,K/1365^bbiñ yıl:biñ S;nefsine:nefsüne M;virür:
kılur S,K/1368^adu^cādi :du^cā -yı S/1370^arivāyetde dahı:laṭīfe rivā-
yet M/1370^bbir laṭīfe k'ol:sen işit kim ol M/1371^bsözi:sözi iy S/
1372^akim:ki M;Şurı:Şurın S, Şūr K;urar:üfirür K/1372^bbil kim:şöy-
le ki M;ol kamu:kamu ol K;mu^cteber:uludur K/1373^akılurken ol
Levhā:kılur iken ol K/1374^aBir gāyetde ^cābid kul:gāyetde bir ^cā-
bid kul M,bir ^cābid kul gāyetde K.

1375 Tutmayup emrüm benüm ol şıyısar
Lācirem kapunda merdūd olısar

Çünkü İsrāfīl bu sırrı añladı
Yaş yirine bil kim ol kan ağladı

Kan deñizi gibi yaş oldu revān
Gökler üstine akuban iy cūvān

S 47^b Gök mekkleri çün anı gördiler
Dirilüp cümle katına geldiler

Didiler neden durur ağladuğın
Zār olup böyle ciger tağladuğın

M 53^a 1380 Kamumuzdan Hāk katında sen ulu
Ol ulu hazretde hod sen bahtulu

Di bize biz de bile ağlaşalum
Senün ile cān u dil tağlaşalum

Didi bir sırr itdi baña Hāk ayān
Korkusından uş eridi cism ü cān

Ya^cnī bir kul kapudan merdūd olur
Hāk katında hor u hem matrūd olur

Ol ben olam diyü uş ağlarvanın
Korkudan cān u ciger tağlarvanın

1385 Çün mekkler bu sözi diñlediler
Yaş yirine bil ki kan ağladılar

1376^asırrı:sözi S,K/1376^bol:o M/1377^bakuban:akubanı M;iy cūvān:
i cān M/1379^aneden:kim ne S;ağladuğın:ağladuñuz K/1379^btağladu-
ğın:tağladuñuz K/1380^bhod sen:sen hod M/1381^abiz de:nedür M/
1382^abir sırr:bu sırrı M;baña Hāk:Hāk baña M/1382^bcism ü:cism-i
S,K/1383^akapudan:kapumdan S/1383^bmatrūd:mel^cun K/1384^aol ben:
ben M;diyü uş ağlarvanın:diyübeni uş ağlaram M/1384^bciger tağlar-
vanın:cigerüm tağlaram M/1385^bbil ki:anda M;kan:ber-kan K.

Bir birine didiler n'eyleyevüz
Ol sürülen tā ki biz olmayavuz

Didiler kamu gelün biz varalum
Ol 'Azāzīl katına yüz uralum

Bir du'ā itsün bizümçün ol ulu
Tā olavuz Ḥak katında bahtulu

Olmayavuz kapudan merdūd olan
Raḥmetinden ol Ḥak'uñ matrūd olan

K 57^b 1390

İrdiler kamu 'Azāzīl katına
Urdılar yüz and' anuñ ḥazretine

Ḥāli bir bir aña ma'lūm itdiler
Gel bizümçün bir du'ā it didiler

Zirā Ḥazret maqbūl eyledi seni
Hem du'ānı daḥı maqbūl iy ganī

S 48^a

Pes 'Azāzīl el du'āya götürür
Zārī ile dir ki yā Rabbün Ḡafūr

Eyleme merdūd kapuñdan bunları
Nişe sürersin tapuñdan kulları

1395

Līk kendüyi du'āda unıdur
Oldı ḡāfil pes ki Ḥak'dan oldı dūr

Ol du'āyı Ḥak çü maqbūl eyledi
Ahiri şeytānı görgil n'eyledi

1386^b sürülen:sürilen M/1387^a didiler kamu:didi kamu kim S,K/1387^b
'Azāzīl:ulunūñ M;yüz uralum:hep gidelüm M/1388^b tā:tā ki S,K/1391^a
bir bir aña:aña cümle M/1392^a maqbūl eyledi seni:seni maqbūl ey-
ledi K/1392^b iy ganī:eyledi K/1393^b zārī ile dir:zār ile eydür M/
1394^a bunları:anları M/1394^b süresin:sürersin M;kulları:oları M/
1395^a unıdur:anmadı K/1395^b pes ki Ḥak'dan oldı dūr:redde olasıñ
bilmedi K/1396^b görgil n'eyledi:merdūd eyledi K.

M 53^b

Pes unutmāğıl du^cāda sen seni
El götür ol Ḥazret'e di yā Ğanī

Ḳamu ^cāşilerle bu ben ^cāşiyi
Yüzi ḳara gönli ḳatı ḳasıyi

Rahmetün deryāsına batur i şāh
Ḡasl ḳıl murdārumuzdan yā İlāh

1400

لَوْ عَصَيْتَ الرَّبَّ كُنْتَ نَادِمًا
قَلَّ رَمِعْتُ مِنْ ذُنُوبٍ بَاكِيًا

كُنْتُ قُلْتُ أَنَا رَضِيئُ الرَّحِيمِ
وَأَعْفُ عَنَّا يَا كَرِيمِ يَا رَحِيمِ

Gice gündüz ḳorḳuñı artur i yār
Olmayasın şoñ demünde tā ki zār

Bilmedün mi kim didi ol Muştafā
Mü'min olanda ola ḥavf ü recā

Ḳorḳula ümmid arasında ola
Tā ki ol Dārü's-Selām'a yol bula

1405

Lik ^cārifler bu ḳavli iy ulu
Şerḥ ḳılmışlar içi cevher tolu

Ya^cnī mü'min ol ki dāyim ḥavf ide
Gice gündüz Ḥazret'e ol şevḳ ide

Şol ecel vaktinde ümmid içre ol
Ola tā kim bula Ḥazret'de ḳabül

1397^b ol Ḥazret'e: ḥazretine S, Ḥazret'e M/1398^b ḳatı: ḳara K/1399^a
batur i şāh: ḡarḳ eylegil K/1399^b murdārumuzdan yā İlāh: murdārumuz
pāk eylegil K/1400-1401. beyitler: -K/1400^a "نَادِمًا" M/1403^b
olanda: ol ki anda S, oldur anda M/1404^b ki: kim M/1406^{a, b} ide: ider
M/1407^a Ümmid içre şol vaktindedür ol M; içre ol: ipine K/1407^b
Yapışa ilete Ḥazret ḳatına K; bula Ḥazret'de: ḥazretinde ol M.

- S 48^b Pes eger 'ārif iseñ korkuda ol
Her ki Ḥaḳ'dan korkdı bil kim oldu kul
- K 58^a Yā ilāhī korku vir 'āşilere
Tā ki tevbe ide ma'āşilere

نبر آفر في مردودية ومقبولية آدم عليه السلام

- 1410 Bir rivāyet dahı sen diñle i yār
Hem beşāret hem naşihat anda var
- Cān kulağını berü açgıl girü
Ma'rifet şekkerlerin koy içerü
- Söz çü şekkerdür anı sen çeyne yut
Tā ki hoş lezzet bulasın iy yigit
- M 54^a Çün içün boşdur leb-ā-leb şekker it
Gör ne dirven aç kulak sözüm işit
- Şol zamān kimyir yüzi cinnī idi
Yoğ idi insī kamu perri idi
- 1415 Ādem ü Ḥavvā belürmedin i cān
Yir yüzün tutmuş idi cām ibn cān
- Çok zamān bunlar 'ibādet itdiler
Ba'd-ez-ān dürlü şekāvet itdiler
- Pes ki yitmiş biñ melek Ḥaḳḳ emrile
Yir yüzine indiler şeytān bile
- 1408^b bil kim:belkim M/ 1409^b ide:ide ol M, anda K/1412^a çü:çün K;anı
sen:sen anı M/1413^b dirven:dirvin K;kulak:gözün M/1414^a yir yü-
zi: yir ü gök M/1414^b insī:ins ü M;perri:peri S /1415^b yüzün:
yüzünü M;cāmibn:cānı bin S,cān bin K/1416^b şekāvet:şenā'at M,
fesādı K/1417^a yitmiş:yetmiş M/1417^b bile:ile K.

Yir yüzinden sürdiler cinni tamām
İltdiler Kāf Tağı ardına hümām

Şeytān ile ol melekler kaldılar
Yir yüzinde hoş 'ibādet kıldılar

1420 Hāq didi bir gün bulara diñleñüz
Bir ḥalīfe yirde kılam añlañuz

Yir yüzini aña teslīm iderem
Kamuñuzdan yigrek ol pes n'iderem

S 49^a قال الله تعالى: واذ قال ربك للملائكة اني جاعل
في الارض خليفة قالوا اتجعل فيها من يفسد
فيها ويقتك الدماء ونحن نبتح بحمدك
(x) ونقدس لك قال اني اعلم ما لا تعلمون

Bu melekler didiler iy pādişāh
Girü bir ḥalk mı kılursın bunda şāh

Cinnīler gibi fesādlar ideler
Yirde nā-ḥaḳ yire kanlar ideler

Biz seni tesbiḥ ü taḳdīs iderüz
Hāq yolında cānı başı n'iderüz

K 58^b 1425 Hāq didi « أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ »
Sizden a'lemdür ḥalīf' iy 'ābidūn

1418^acinni tamām:cinnīleri K/1418^bardına:ardına iy S;hümām:anla-
rı K/1419^bkıldılar:itdiler M/1420^abulara:bunlara M;diñleñüz:iş-
düñ K/1420^byirde kılam:kıluram yirde S,K;añlañuz:bilüñ K/1421^b
yigrek ol pes:yigdür pes ol M,bilüñ anı K;n'iderem:yiglerem K/
(x)Sûre:II,Āyet:30/1422^bbir ḥalk :yir ḥalkı M;bunda:i M/1423^a
fesādlar:fesādı M/1424^bGice gündüz anda kulluḳ iderüz K;cānı:
cān u M/1425^aSûre:II,Āyet:30/1425^bḥalīf':ḥalīfe.

قال الله تعالى: و علم آدم الاسماءَ كلها ثم عرضهم
على الملائكة فقال اشبؤني باسماء هؤلاء
ان كنتم صادقين (x)

M 54^b

Şeytānuñ içi ħased ıoldı hemān
Kibr atına binüben oldı revān

Didi yir yüzinde serverven bu gün
Zîre keşf oldı baña 'ilm-i ledün

Ben çü nūrānî o zulmānî ola
Nūr zulmetden kaçan dānî ola

قال الله تعالى ما كيا عن الشيطان: مخلقنى من نار
و فليقتنه من طين (xx)

Ĥağ çü Ādem kālībın ħalk eyledi
Anı yir yüzinde bir yirde kodi

1430

Bir gün ird' ol yire şeytān-ı la'în
Bile yitmiş biñ melek iy pāk-dîn

Gördiler anda kamu ol şüreti
İşid imdi kim ne kıldı ol iti

Def^ci ağzından anuñ girdi revān
Bir yanından girü çıkdı ol zamān

S 49^b

Didi korkmañ içi var güçsüz durur
Rabbüñüz durur Şamed içsüz durur

(x) Sûre: II, Āyet: 31/1427^a serverven: ben uluyam M/1427^b zîre: zîrā M,
K/1428^b nūr: nūrı M; dānî: ednā K/(xx) Sûre: VII, Āyet: 12; Sûre: XXXVIII,
Āyet: 76/1429^a çü: çün K/1429^b yirde: yire M/1430^a ird': irdi; ird' ol
yire: ol yire irdi S; şeytān-ı: şeytān K/1430^b pāk-dîn: pāküdîn S, M/
1431^a ol: o M/1432^a def^ci: girdi M; girdi: def^ci M/1433^a içi var güç-
süz durur: var imiş bunuñ içi K/1433^b Rabbüñüz durur: Rabbüñüzün M,
Rabbüñüzdür K; Şamed: şamedi M; içsüz durur: yokdur içi K.

Ꞑamu için girdüm ü gezdüm i yār
Līk gördüm bir^caceb yir anda var

1435 Sa^cy kıldum giremedüm ol yire
Ꞑorku varsa bize andandur yara

Ol yiri bil kim gönüldür iy cüvān
Ḥak nazargāhı durur ol bī-gümān

Lācirem şeytān varımaz anda bil
Zīre kim Ḥak nūr virür key fikr kı1

Döndi şeytān bunlara didi gelün
Bir naṣīhat ideyin dutup gülün

Ger bunu sizden yig iderse o ṣāh
Kılmañuz siz size anı pādiṣāh

1440 Bir ṣūret kim anuñ içi boş ola
Siz muṭī^c olmak aña nā-ḥoş ola

Didi bunlar ḥāṣa ^cāṣī olavuz
Ol Ḥak'uñ emrini biz red kılavuz

M 55^a, K 59^a Çünki bunlar böyle didi ol zelīl
Didi gönünden bu sözi ol ḥacīl

Ger beni bundan yig iderse Celīl
Eyleyem bunu helāk ü hem zelīl

Ger bunu benden yig iderse İlāh
Kılmayam ben kendüzüme bunu ṣāh

1434^a için girdüm ü: içini girüp M /1434^b ^caceb: ^cacāyib S, M; yir anda:
yiri M/1435^a ol: o M/1435^b varsa: virse K/1436^b nazargāhı durur: nazar-
gāhıdur K/1437^a anda bil: ol yire K/1437^b zīre: zīrā M, K; key fikr kı1:
anda yārā K/1438^a döndi: didi S/1438^b ideyin: ideyim M; dutup: tutup M,
anı K/1439^a sizden yig: yig sizden M/1439^b size anı: bunu size M,
size bunu K/1440^a anuñ içi: içi anuñ M/1440^b aña nā-ḥoş: kaçan lāyık
K/1442^b gönünden: gönünde M, K/1443^a beni bundan yig iderse: bunu
yeg iderse benden M/1444^a benden yig: yig benden M; İlāh: o ṣāh M/
1444^b kendüzüme bunu ṣāh: bunu baña pādiṣāh M.

1445 Çünki cān virdi o sultān Ādem'e
İrdi Ādem hoş şafā vü hoş deme

Tāc u hil'at virdi in'ām eyledi
Tahta geçürdi hoş ikrām eyledi

Ol melklere didi kim "فَجِدُوا"
Ādem'e pes secde itdiler kamu

S 50^a قال الله تعالى: فاذا سويته ونفخت فيه من روحي فقعوا
له ساجدين ﴿٥٥﴾ فجد الملكة كلهم اجمعون
﴿٥٦﴾ الا استنوا (x)

Çün "تَحِيَّتْ" secdesini kıldılar
Lācerem maqbūl-ı Hāzret oldılar

Ādem'e kılmadı secde ol la'īn
"أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ" didi iy pāk-dīn

قال الله تعالى ما كيا عن استنوا: انا خير منه
خالق من نار ومن خلقه من طين (xx)

1450 Ben çü oddanvan o toprakdan 'ayān
Şeksüzün od toprağa gālib i cān

Hak didi toprak odı söyündürür
Gerçi od degdügini göyündürür

Çün hased kıldı vü kibr itdi la'īn
Hak Ta'ālā kapudan sürdi yakīn

1447^aSûre:II, Âyet:34; XVIII, 50; XX, 116/(x)Sûre:XV, Âyet:29-31;
XXXVIII, 72-74/1448^aSûre:IV, Âyet:86; XXIV, 61; XXV, 75/1448^blācerem:
lācirem M/1449^aĀdem'e:secde M; secde:Ādem'e M/1449^b, (xx) Sûre:
VII, Âyet:12; XXXVIII, 76/1449^b pāk-dīn:pākūdīn S/1450^açü:çün K,
hod M; toprakdan 'ayān:toprak durur K/1450^bi cān:'ayān M, durur K/
1451^aodı söyündürür:oda gālib durur K/1451^bAtlas u dībā ile hoş
üstü pür M, Odı toprak gör nice söyündürür K/1452.beyit:-M/1452^a
vü kibr itdi la'īn:la'īn kibr eyledi K/1452^bsürdi yakīn:reddey-
ledi K.

Adını degşürdi şeytān kıld' anuñ
Cismi hınzır cismi old' ol mel' unuñ

Yüzi maymun yüzine döndi revān
Oldı mel' un tā kıyāmet bī-gümān

1455 Ol melekler içre oldı ol harāb
İtdügi cümle 'ibādet çün serāb

تمثيل في مال الشيطان عليه العنة

M 55^b Beñzedi ol müsterāha örtülü
Atlas u dībā anuñ üsti tolu

Kim görürse dir bu ne hüb yir durur
Atlas u dībā ile uş üsti pür

K 59^b Zī ki olmuş işbu yir hüb u şerīf
Olmaya 'ālemdə misli iy harīf

S 50^b Nā-gehān bir kişi ilerü gelür
Atlas u dībāyı cümle kaldurur

1460 Görđi ol halk kim o yir murdār imiş
Şüreti vü zīneti dil-dār imiş

Kaçdılar andan kamu ol ādemī
Çün yiyisi dutdı anuñ 'ālemi

1453^a kıld': kıldı/1453^b old': oldı; ol: o M, K/1454^b mel' un: mağbūn M/
1455^b çün: ol S/1456^b tolu: örtülü S/1457^b uş: hoş M/1458^a zī ki:
rengi M/1460^a ol: o M; yir: bir M/1460^b zīneti: zīleti S; dil-dār: zībā
K/1461^a kamu ol: ol kamu K/1461^b dutdı: tutdı M, K; anuñ: kamu M.

Ol 'ibādet t̄onı da şeytānda çün
Aṭlasa beñzer yakīn iy z̄ü-fünün

Müsterāh imiş meger anuñ içi
Kokusu irse kaçır ulu kiçi

Ol melekler baķar idi üstine
Liki bilmezlerdi anuñ ħustı ne

1465 Çünki Ādem geldi gitdi 'āriyet
Ol melk̄lere belürdi māhiyet

Ādem ol ħazne kilīdi dilidür
Çün vücūda geldi ħazne açılır

'Āriyet nūrı hemān-dem dūr olur
İçi kara olduğı meşhūr olur

Ol melekler çünki anı gördi ħor
Ol s̄at kamusı andan oldı dūr

Zīre kim oldı ħasūd-ı redd-i Ĥaķ
Lācirem oldı z̄elīl-i redd-i ħalk̄

1470 Gel ħased ipin koğıl elden i yār
Daħı kibr atına olmağıl süvār

Ol ħapuda tā mükerrerrem olasın
Ĥalk̄ içinde hem mufahħam olasın

Ulu olmak isteseñ olma ħasūd
Ol Resūl didi "الْحُورُ لَا يُؤُوزُ"

1462^a t̄onı da: t̄onları M/1463 kokusu: korkusu M/1464^b ħustı: ħusı M,
içi K/1466^a Ādem: Ādem'e M; ħazne kilīdi dilidür: ħazneyi kilīdlidür
M/1467^a dur: mahv K/1467^b meşhūr: zāhir K/1468^a gördi ħor: gördiler K/
1468^b andan oldı dūr: bizār oldılar K/1469^a zīre: zīrā M; ħasūd-ı
redd-i: ħasūdı. Rabbi M/1469^b z̄elīl-i: z̄elīli M; ħalk̄: Ĥaķ M/1470^a
ħased: kibir S/1470^b Ĥalk̄ içinde hem mükerrerrem olasın K/1471. beyit:
-K/1472^a isteseñ: dilesēñ K/1472^b Keşfü'l-Hafā, I, h.nu: 1145; didi:
didi.

Meskenet bābını elden koma sen
Şuçı nefsüñden bil olgıl baş esen

M 56^a, S 51^a

Ādem ü Havvā kaçan suç itdiler
Nefslerinden bilüben gör n'itdiler

1475

Didiler kim "ظَلَمْنَا رَبَّنَا"
Zulmi biz itdük yaķın "أَنفُسَنَا"

Mağfiredet kılmazsañ olduķ hāsirīn
Raħmet it yā "رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ"

قال الله تعالى هاكيا عنها: قال ربنا ظلمنا انفسنا
وان لم تغفر لنا وترحمنا لنكونن من
الخاسرين (x)

K 60^a

Haķ daħı bunlara ğufrān eyledi
Yir yüzinde dürlü ihsān eyledi

قال الله تعالى: فتلقي آدم من ربه كلمات فتاب
عليه انه هو التواب الرحيم (xx)

Līk şeytān suçı Haķ'dan bildiçün
Didi sensin itdüren iy ü-fünün

Secde kıldurup daħı kıldurmayan
Sensin āhir 'āşıkı güldürmeyen

1480

Oldı küstāh daħı suç itdi la'īn
Meskenet bābın kodı elden yaķın

1473^a bābını: bābın M/1474^b bilüben gör n'itdiler: bildiler tevbe it-
diler K/1475^{ab} Sûre: VII, Āyet: 23 /1476^b Sûre: XXI, Āyet: 107/(x)
Sûre: VII, Āyet: 23/1477^a ğufrān: raħmet K/(xx) Sûre: II, Āyet: 37/1479^b
āhir: ahī M, K; 'āşıkı güldürmeyen: kamu işi itdüren K/1480^a daħı: çü
M; itdi la'īn: itdi ol la'īn M, suç eyledi K/1480^b kodı elden yaķın:
elden kodı K.

Ḥaḡ didi kim yā la^cīn şuḡ kılasın
Hem şuḡuñı daḡı benden bilesin

Bil yaḡın kim sini mel^cūn eyledüm
Ḥazretümden sini maḡbūn eyledüm

Ḥaḡ kitābında didi kim yā Ḥabīb
Bir ḡasene irse saña yā Ṭabīb

Anı benden bil ki ben virdüm anı
Anuñ ile rāḡat eylegil canı

1485 Līk bir seyyi'e irse bil yaḡın
Kendü nefsuñden anı iy pāk-dīn

قال الله تعالى: ما أصابك من حسنة فمن الله
وما أصابك من سيئة فمن نفسك
وارسلناك للناس رسولا وكفى
بالله شهيدا^(x)

S 51^b

M 56^b

Pes şuḡuña her dem ikrār eylegil
Yüz urup ol ḡazrete zār eylegil

Tā ki ol ḡazretde mevdūd olasın
Çünki ḡulsın nişe merdūd olasın

Ḳamu merdūd başını kıldum ^cayān
Cümle aḡvālin anuñ bir bir beyān

Añladuñsa çok ma^cānī söyledüm

Nefsuñe hem hoş naşīḡat eyledüm

1481^a kılasın: idesin K/1482^{a, b} sini: seni M/1482^b maḡbūn: maṭrūd K/
1484^b eylegil: eylegil K/1485^a bir seyyi'e irse: hem bir seyyi'eyi M/
1485^b anı: bil anı S, M; pāk-dīn: pākūdīn S/(x) Sūre: IV, Āyet: 79/1486^a
eylegil: eylegil K/1487^a mevdūd: maḡbūl K/1487^b nişe: nite M/1488^a ^ca-
yān: beyān M/1488^b beyān: ^cayān M.

- 1490 Diñle diyem bākī merdūd hālını
Söyleyem bir bir anuñ aḥvālını
- Hem diyem cān irişince Ādem'e
Kaç merātib geçdi irdi bu deme
- Hem güzer kılsa bu şüretten o cān
Nic'olur aḥvālını diñle 'ayān
- K 60^b Ger kulak dutar iseñ baña i cān
Hoş ma'ānī vü bedī' idem 'ayān

مطلع الكلام مع الصياح

- Cān kuşı uş girü pervāz eyledi
Lā-mekān tahtında āvāz eyledi
- 1495 Girü ol 'Ankā-yı mağrib per kaçar
Cümle eflāki geçüp 'Arş'a çıkar
- Ḳurtılup zulmāniden nūra irer
Cevheri yük yük oradan hoş direr
- Cān hümāsı çünki irdi aşlına
Ḳurtılup hicrāndan irdi vaşlına
- Ṭütī-i cān Hind'e pervāz eyledi
Şekkeri yük yük oradan bağladı
- S 52^a Rūm'a indi girü per kaçdı o cān
Gel bu şekkerden alı gör iy cūvān
- 1492^b nic':nice; aḥvālını:aḥvālin S/1494^auş:-M/1496^aḲurtılup zul-
māniden:zulumatdan Ḳurtılup M/1496^boradan:-K/1499^balı gör:aluñuz
M.

1500 Ger bu şekker lezzetini göresin
Bil yakīn kim Hind'e pervāz urasın

Bu fenādan kurtılup Tūr' iresin
Uşbu zulmetden gidüp nūr' iresin

M 57^a

Ne ʿimāret gördün işbu külhanı
Kamu dikendür burada gül kanı

Bu yıkukda nişe baykuş olasın
Ol gülistānda çü sen hoş olasın

Saʿy kıl ola harāb işbu diken
Tā ki altında bulasın hoş dükān

1505 H^voca olup ʿizzet ehli olasın
Eskicilikden yakīn kurtulasın

Ten dükānı içre ola çün bu cān
Nice tanımayasın. sen iy cüvān

Bir gün ol dükkan ola tā ki harāb
Kan yaş ola gözün (ü) bağruñ kebāb

Bozıla cümle ümīdün ser-te-ser
Cān kuşu dostdan yaña kıla güzer

Bağlana yol Hāzret'e irmeyesin
Zār olasın dost yüzün görmeyesin

1510 İtdüğün işde peşimān olasın

Likin ol vaktin ne çāre bulasın

1500^a göresin:duyasın K/1500^b urasın:idesin K/1501^a fenādan:diken-
den K;Tūr':Tūrā:güle K/1501^b uşbu:işbu M;nūr':nūra:Tūrā S/1503^a
baykuş:bir hoş S/1503^b hoş:gül K/1504^a ola:ki ol S/1504^b hoş:sen K/
1505^a olup ʿizzet ehli:olğıl ehl-i ʿizzet M/1505^b eskicilikden:es-
kicilükden M/1506^a ola çün:çün ola M,ol çün K/1506^b **tan**ımayasın:
ten yımayasın M,ten yamayasın K/1507^a tā ki:nā-gāh K/1507^b kan yaş o-
la gözün (ü):tola kan yaş gözlerün M;ola:ola vü S/1508^a ser-te-ser:
ser-be-ser M /1510^b vaktin:vaktde S.

K 61^a Sa^ey kıl bu cānuña it çāre sen
Şundan öñdin k'olasın bī-çāre sen
Yā ilāhī bizi bī-çār' eyleme
Ol kapudan bizi āvār' eyleme

مذه القطعة في بيان تنزلات الروح من العالم العلوى
الى العالم السفلى

S 52^b Diñle evvel diyelüm cān-ı şerīf
Ol vaṭandan nice indi iy ḥarīf
Şūret-i insāna nice yitdi ol
Tā yitince kaç merātib gitdi ol

1515 Tamlasa bir kaṭra nūr ol ^eArşdan
Rūḥ-ı cüz'ī çıkısa rūḥ-ı küllden
Çün bu cevher ol deñizden faşl ola
Ya^enī muṭlakdan vücūdūñ ayrıla
Geçer evvel gökleri bir bir ^eayān
Her birinde bir şūret bulur o cān

M 57^b Her maḳāma lāyık ol bir ton bulur
Gökleri bu vech ile seyrān kıllur

Ol şūret kim berzahīdür urınur
Seyr idüben dünyē gögine gelür

1520 Dünye gögi altı oddur iy cüvān
Bu hevā hem andan aşāğa ^eayān

1511^a kıl:it M/1511^b öñdin:evvel M,-K/1512^a bī-çār':bī-çāre/1512^b
āvār':āvāre /1513^a cān-ı:cānı M,cān u S/1515^a ol ^eArşdan:^eArşdan
i yār S,M/1515^b çıkısa:külliden S,nice M;rūḥ-ı küllden :çıkısa āşī-
kār S/1516^a ol:o M;faşl:ğayr S,M/1516^b vücūdūñ:vücūda M/1517^a geçer
evvel:giçer oldı M/1517^b o:i M,K/1518^a ton:don M/1518^b bu:ol M/
1519^a berzahīdür urınur:bir daḥı devr idinür M,berzahīden vurunur
K/1519^b dünyē:dünyā S,M/1520^a dünyē:dünyā M,K;oddur iy cüvān:od du-
rur i cān M,bil kim od durur K/1520^b bu hevā:hevāyı M;^eayān:durur K.

Andan aṣāğa ṣudur bilgil yakīn
Andan aṣāğa bu yir iy pāk-dīn

Dört ʿanāṣır bu durur bil iy vedūd
Seyr ider bunları daḥı ol vücūd

Her birinūn ṣūretini urınur
Seyr idūben yir yüzinde görünür

Anda ṭopraq ṣūretini ol ṭutar
Seyr ider andan nebāta hem biter

1525 Ol nebātuñ ṣūretin anda ṭutar
Otı ḥayvān yir ü ḥayvāna yiter

Anda ḥayvān ṣeklini ol urınur
Nice müddet ol vücūd anda durur

Nā-gehān ḥayvān olur bir gün gıdā
Yir anı insān olur aña gıdā

S 53^a Ataya anaya gelür ol vücūd
Gör ne ḥikmetler kılur Ferd ü Vedūd

K 61^b Yaḥu ṭopraqdan gelür yimişlere
Fikr kılğıl işbu aḥvāli yara

1530 Anda yimiş ṣeklini bil kim ṭutar
Müddet ile andan insāna yiter

Ya taḥıl āletlerine yiter ol
Arpa buğday ṭaru ṣeklin ṭutar ol

1521^aṣudur:ṣu durur M;bilgil: bil M, bilğıl K/1521^bpāk-dīn:pākūdīn S,
pāk-i dīn M/1522^abil:-M/1522^bbunları:bunlara K;ol:o M/1523^aurı-
nur:vurunur K/1524^aanda:evvel ol M;ol:-M/1524^bOtı ḥayvān yir ḥay-
vāna yiter M/1525^aṭutar:dutar M,K/1525^bSeyr ider andan nebāta
hem yiter M;ü:-S/1526^aurınur:vurunur K/1526^bdurur:ṭurur M/1527^a
ḥayvān:ḥayvāna S;olur:ider M/1527^bolur aña:aña olur M/1529^ayimiş-
lere:yemişlere M/1530^abil kim:belkim M/1531^aya taḥıl āletleri-
ne:yaḥu buğday otlarına M;ol:-K/1531^barpa:arpa vü K;ṭutar ol:du-
tar ol M,dutar K.

Ol gıdā olup çü insān yir anı
Nuṭfe şeklin tutar anda iy ganī

Çünkü nuṭfe aña raḥmine gelür
Kırk gün anda bil yaqın kim cem^c olur

Ol ʿalāḳ şeklin tutar kırkda daḥı
Şüret-i laḥma girür kırkda aḥī

قال الله تعالى: ولقد خلقنا الإنسان من سلالة
من طينٍ ثم جعلناه نطفة في قرار مكين
ثم خلقنا النطفة علقة فإلقنا العلقة مضغة (x)

M 58^a 1535 Anda pes ol şüret-i insān bulur
Dāyimā ol küşede ḥarket kıllur

Tokuz ayda dünyeye çıkar i yār
Hüb u zībā olmuş ol naqş-ı nigār

Kamu gönüllerde ol maḥbüb olur
Çün günāh itmedi ol maṭlüb olur

Kim dilerse ḥalk içind' ola ʿazīz
Ma^cşiyet çirkinden olsun ol temīz

Ata ana daḥı ditrer üstine
Şöyle kim pervāne ditrer şem^cine

1540 Gice miskīn ana uyhusuz kalur
Kanı süd olur aña süd emzürür

1532^açü:çün M,K;insān yir anı:insāna yiter K/1532^bHem sülāle şüretin bī-şek dutar K;anda:andan M;ganī:denī SK/1533^anuṭfe:sülāle K/1533^bkırk gün anda bil yaqın kim:bil yaqın kim kırk gün ol M/1534^atutar:dutar M,K/1534^bşüret-i:şüreti M;laḥma girür:laḥm geyür S,K;aḥī:iy aḥī S,M,K/(x)Süre:XXIII,Āyet:12-14/1535^aşüret-i:şüreti M/1536^aayda:aydan S;dünyeye:dünyāya M,K/1536^bu:-S;ol:oM,K/1537^agönüllerde:göklerde M;olur:var M/1537^bol:pes M;maṭlüb:maḡlüb M,mevdūd K/1538^akim:ger M;içind':içinde ;ola:ol K/1539^bşem^cine:dostına S,M/1540^bkanı:kalı M.

S 53^b

Miskîn ata kesb idüp zaḥmet çeker
Senüñ içün ṭurmadın ni^cmet çeker

Dürlü ni^cmetler yidürürler aña
Terbiyet kılurlar anı tā oña

Pes olara ḥizmet eyle iy saḥī
Yüzüñi ayaklarına sür aḥī

Hak didi çün " لَا تَقْلُافِ لَهُمْ "
وَأَمَّا كَانَ عَلَيْكَ إِرْضَاؤُهُمْ

قال الله تعالى: فلا تقل لهما أفٍ ولا تنهرهما و
قل لهما قولاً كريماً (x)

1545

Şol oğul kim ata ana ide zār
Yarın anı dūzah içre yaka nār

K 62^a

Terbiyetle bāliḡ olur çün o cān
Ba^cd-ez-ān makbūl ya merdūd ^cayān

Euyruḡın Ḥakk'ıñ dutarsa ol vücūd
Yıḡduḡından yıḡlınurs' oldı vedūd

Ḥakk'ıñ emrin ṭutmasa merdūd olur
Bil kim ol yarın ^cazāb içre kalur

M 58^b

Kaldı bir söz hem-çü cevher key işit
Hoş ma^cānīdür anı sen fikr it

1541^bDürlü ni^cmetler getirüp ha gider M/1542^adürlü ni^cmetler:en-
vā^cı ni^cmet M;aña:pes aña M,saña K/1542^banı:seni S/1543^aolara ḥiz-
met eyle:anlara gerek ḥizmet K;iy saḥī:iy aḥī S,ḳılasın K/1543^b
sür aḥī:süresin K/1544^aNesei , Tahâret:130; Dârimî; Vuzû:76; Mu-
vattâ, Tahâret:84; Ahmet b.Hanbel,II,127, V,342/(x)Sûre:XVII,Â-
yet:23/1546^abāliḡ olur çün o cān:çünkü ol bāliḡ olur K/1546^b^ca-
yān:olur K/1547^adutarsa:ṭutarsa M/1547^byıḡlınurs':yıḡlınursa ;
oldı vedūd:ola dūd M/1548^bbil kim:belkim M/1549^asöz hem-çü cevher:
cevher söz incü K.

1550 Şol vücūd kim dünyede kāmīl i yār
Ol menāzil seyr āna bir āşikār

Tā irince şūret insāna o cān
Yolda olmaz bil mu'avvık iy cūvān

Şol vücūd kim olmaya kāmīl işit
Yolda oldur eglenen bil iy yigit

Gāh geyür şu şūretini bir zamān
Ba'd-ez-ān döner hevāya iy cūvān

Dönüben girü geyür şu şūretin
Bir nice kez böyle ider bil yakīn

S 54^a 1555

Buncılayın geh giyer ot şūretin
Ba'd-ez-ān giyer o hayvān şūretin

Girü döner ot şuverātın giyer
Añladuñsa bu sözi olduñ key er

İrişince şūret-i insān' o cān
Eglenür bu vech ile yolda 'ayān

Olur uşbu ta'vikāt āna hicāb
Maksūdına irmege komaz i şāb

Maksūdı bu kim bula bir bir şerif
Tā merātib kesb ide anda laţif

1560 Ol kemāl ile döne aşlına ol
İrüşüp aşlına bula ol kabūl

1550^akim:-K;dünyede:dünyāda S,M;i yar:olur K/1550^bāşikār:olur K/
1552^boldur eglenen bil:eglenen bil oldur S/1553^aot:şu K,-M;bir:
ol bir M/1554^adönüben:dutuban S;girü geyür şu:girü geyür S,giyür
girü M/1555.beyit:-M/1555^ageh:gāh S; şūretin:şeklini S/1555^bşūre-
ti hayvān giyer girü ol denī S/1556^aot:od S,M;şuverātın:şūreti-
ni M,K;giyer:geyer M/1557^aşūret-i:şūret M;insān':insāna ;o:i M/
1557^byolda:olur M;'ayān:iy cūvān K/1558^auşbu ta'vikāt:işbu nev'i
kat M/1560^aol;o K/1560^bbula ol:vü bula S, ve ola M.

Olmaya hicrān içinde hor u zār
Hak budur saña didüm uşda i yār

Añladuñsa bunda hikmet söyledüm
Ol ma'ānī cevherin harc eyledüm

Hem didüm cān kaç menāzil gitdügin
İşbu fānī cisme nice yitdügin

K 62^b

Lil tenezzülāt-ı rūh budur i cān
Dahı özge nesne şanma iy cüvān

1565

Sa'y it imdi kesb it bunda kemāl
Tā ki irmeye saña anda melāl

Pādişāh olasin anda şād olup
İşbu külhandan dahı āzād olup

Bunda kulluk it ki mevdūd olasin
Emri şirsañ bil ki merdūd olasin

Kullıguñ biş rükni vardur diñlāğıl
Eydeyim bir bir anı hoş añlāğıl

Evveli durur anuñ bilgil namāz
Eylemek biş vaktde haqqıyla niyāz

S 54^b 1570

Çün namāzı Hak saña farz eyledi
Hem " صَلَاةٌ شَهَىٰ عَنِ الْغَيْثِ " didi

1561^b saña:uşda M,K;uşda:saña M,K/1562^a bunda:bunca M/1563^a menāzil:
merātib M/1564^a bil tenezzülāt-ı:belki tenzilāt-ı M/1565^b anda :
andan K/1567-1741. beyitler:-M/1567^a mevdūd:maqbül K/1568^a diñlāğıl:
diñlegils /1569^a evveli durur:evvelidür K;bilgil: bil kim K/1570^b
Sûre:XXIX, Âyet:45.

(x) قال الله تعالى: ان الصلوة كانت على المؤمنين كتاباً موقوتاً
 وقال الله تعالى: ان الصلوة تنهى عن الفحشاء
 (xx)

Pes Һuzūr ile ҡılı gör sen namāz
 Naқş-ı erkān ten Һuzūr-ı cān namāz

Bil ki cānsuz tende Һāşıl yoқ durur
 Dut sözümi uşda didüm Һaқ durur

هذ الخبر في بيان شرف الصلوة

Ol Resūl daһı didi beñzer namāz
 Eylemek ol ulu sultāna niyāz

Bir ulu ırmağa ҡapuında laţif
 Giresin biş kez aña günd' iy şerif

1575 Bil yaқin gevdeñde hiç kir ҡalmaya
 Pes namāz ҡılan günāhi olmaya

هذه الخبر يبين ان اول من ركع من البشر آدم
 عليه السلام

Bir Һaberde girü gelmiş iy yigit
 Һaқ durur işbu sözümi key işit

şol kişi kim eyledi evvel rükū^c
 İki ҡat oldı Һaқ'a ҡıldı Һuzū^c

(x) Sûre:IV, Âyet:103; (xx) Sûre:XXIX, Âyet:45/1571^b Һuzūr-ı cān: Һuzūr cānı S; namāz: şalāt K/1572^b dut: tut K/1574^b günd': günde /1575^b ҡılan: ҡılanuñ S/1576^b sözümi key: sözi sen K.

- Ādem idi çünki cān geldi aña
 Bir nazār kıldı hemān 'Arş'dan yaña
 K 63^a Görđi 'Arş'dan bir kıılıçdur key ulu
 Bir kıl ile ol mu'allak aşılı
 1580 Tiz rükū' itdi didi kim yā Cemīl
 Uş boyun ger hüküm idersen yā Celīl
 Yüklödürsen yük uş arka yā Kerīm
 Ben za'ife rahmet eyle yā Rahīm
 S 55^a Pes rükū'un sırrı oldı meskenet
 Meskenet kıl tā bulasın menzilet

هذه الخبر بين ان اول من سبح في الركوع فخر قائل
 عليه السلام

- Bir haberde dahı gelmiş iy cüvān
 Kibriyāsın diñle sultānuñ i cān
 Ya'ni evvel şol ki tesbīh eyledi
 Bir melek ki adı Harkāyīl idi
 1585 Hāk kanat virmiş aña yüz biñ i yār
 Dürlü şan'atlar kıllur ol Kirdgār
 Bir kanadından birine bil i cān
 Bil ki biş yüz yıllıg idi iy cüvān
 Düşdi gönline anuñ kim iy 'aceb
 'Arş'dan öte nesne var mıdur i Rab

1579^a kılıçdur: kılıç K/1580^b ger: gör K/1581^a yā: iy K ; Kerīm: Rahīm S/
 1584^b melek ki: melekdür K/1586^b yıllıg idi iy cüvān: yıllık oldı hem
 i cān K/1587^b i: yā K.

Çün bu nesne geçdi gönünden anuñ
Bildirdi ol dem Hâlık'ı cān u tenüñ

Pes dağı yüz biñ kanat virdi aña
Didi pervāz eylegil 'Arşdan yaña

1590 Ol sâ'at yüz biñ yıl ol perrān olur
Pāye-i 'Arş' iremez hayrān kalur

Ƙuvvetince HāƘ girü Ƙuvvet virür
Hem kanadınca kanatlar yaradur

Girü yüz biñ yıl hem ol pervāz urur
Pāye-i 'Arş'a iremez yorılır

Girü HāƘ Ƙuvvetle kanatlar virür
Ol da yüz biñ yıl girü pervāz urur

Irmedi bir pāye-i 'Arş'a i şāb
Oldı " قَرَأَ رَاكِعًا شَمَّ اِنَابٌ "

1595 Didi ol " سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ "
Sen münezzeh pādişāh 'Arş'un 'azīm

S 55^b هذا الخبر في فضيلة الجده اسرافيل عليه السلام

K 63^b Bir haberde dağı gelmiş diñlegil
Hoş beşāretdür saña key añlağıl

Ya'nī evvel Ādem'e secde Ƙılan
Bil ki İsrāfīl idi yüzün süren

1588^b cān u tenüñ: bu 'ālemüñ K/1590^b pāye-i: pāyı K; 'Arş': 'Arş'a /
1592^b pāye-i: pāyı K/1593^b urur: olur K/1594^b Süre: XXXVIII, Āyet: 24/
1595^a Ebū Dāvūd, salāt: 147, 149, 150; İbn Māce, İkâmet: 20; Dârimî, Sa-
lât: 69; Ahmet b. Hanbel, I, 232, 371, V, 382, 384, 389, 397, 398.

Ḥaḳ daḥı İsrāfīl'e ʿizzet kıllur
Alnına Ḳur'ān hemān-dem naḳş olur

Sen ki dāyim Ḥaḳḳ'a secde kıllasın
Var kıyās it nice ʿizzet bulasın

1600 Yaza dilünde şehādet ol Kerīm
Ketb ide gönlünde İmān ol Raḥīm

قال الله تعالى: أولئك كتب في قلوبهم الإيمان
وايدهم بروحٍ منه (x)

Ḥaḳ yazusın ol laʿīn nice sile
Pes gidesin Ḥazret'e İmān ile

مذه القطعة في فضيلة التبيح في السجدة
وفي النكرة اللطيفة في الصلوة

Ḳul ki "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى" dise
Secde idüp yüzini yire kosa

Ḥaḳ daḥı dir ben daḥı bil iy Ḳulum
Ḳamulardan seni aʿlā eyledüm

قال الله تعالى: ولا تهنوا ولا تحزنوا وانتم الوجلون
ان كنتم مؤمنين (xx)

Pes namāz bir nesne oldı bil i yār
Dürlü dürlü Ḳulluk anda Ḥaḳḳ'a var

1598^a kıllur:eyledi K/1598^b hemān-dem:hep K;olur:eyledi K/(x)Sûre:
LVIII, Âyet:22/1601^a yazusın:yazısın K/1602^a Ebû Dâvud, Salât:147,149,
150; İbn Mâce, İkâmet:20; Dârimî, Salât:69; Ahmed b. Hanbel, I,232,
371,V, 382,384,389,394,397,398/(xx)Sûre:III, Âyet:139.

1605 Zikr ü tesbîh ü kırâ'at hem rükû'
Hem sücüd u hem teşehhüd hem huşû'

Çün iki rek'at namâz kılduñ i cān
Dürlü hizmet itmiş olduñ iy cüvān

S 56^a

Bil işāret var burada hūb-ter
Ol şādef içre şānasın kim dürer

Ya'ni Hāk dir kim kulum şol za'f ile
Baña dürlü kulluk itdüñ havf ile

Ben ki kâdirven benüm çün rahmetüm
Nite virmezven saña ben cennetüm

1610 K'anda dürlü dürlü rahmet(ler) ola
Saña in'ām eyleyem ihsān ile

Yarın eydem أَدْفُلُوا فِي بِنْتِي
يَا عِبَادِي أَفْرَمُوا فِي نِعْمَتِي

K 64^a

هذه القطعة في بيان ان الصلوة بمائة الحركات
التي وجدت في العالم وهي ثلثة
مستقيمة وافقيه ومنكوسة

Bir dakika söyleyem key mu'teber
Şeyh Fusūs'ından işitgil hūb-ter

Çünkü hareket itdi 'akli bu vücūd
Ol 'ademden 'ālem uş buldı vücūd

1606^a kılduñ:kılrsañ K/1609^b nite:nice K/

Lācirem oldı namāz cāmi^c i cān
 ̇Kamu ̇harket anda bulındı ^cayān

1615 ̇Kamu ̇harket ^cālem içre üç tamām
 Müstakīme birsi menkūse benām

Birisi daħı ufıķıyye anuñ
 Añlağıl tā kim ola rāhat cānuñ

Müstakīme ̇harket insānuñ durur
 Bil ufıķıyye ki ̇hayvānuñ durur

Hem de menkūse nebātuñdur i yār
 Bak ̇şalāta gör ki bunlar anda var

Müstakīme oldı bil kim ol kıyām
 Hem rükū^c oldı ufıķıyy' iy imām

s 56^b 1620 ̇Harket-i menkūse durur uş sücūd
 Cāmi^c oldı pes namāz bil iy vedūd

Çün şerīf oldı kamudan uş şalāt
 ̇Kıl namāz iy şālihūn iy şālihāt

مذه القطعة في بيان فضيلة الصوم وشرفه

Hem ikinci ̇tut oruç hoş şevķ ile
 Aç u şusuzlukdan itmegil gile

Çünkü farz oldı oruç iy mü'minūn
 Ehl-i imān olan oldı şā'imūn

1614^b ^cayān: iy cūvān K/1615^a ^cālem içre üç tamām: bil ki ^cālemde üç
 durur K/ 1615^b benām: durur K/1617. beyit: -K/1619^b ufıķıyy': ufıķıyye/
 1620 Bak sücūda ̇harket-i menkūse durur/Bil namāz kamusı cāmi^c a du-
 rur K/1622^a ̇tut: dut K.

قال الله تعالى: يا ايها الذين امنوا كتب عليكم
الصيام كما كتب على الذين من قبلكم
لعلكم تتقون (x)

Hağ didi aç ol ki bini göresin
Ol mücerred tā ki baña iresin

وفي الخبر قال الله تعالى: تجوع ثرائي ثم يرتصل

1625 Bu oruç sūretde gerçi od durur
Līk sini Hażret'e tīz irgürür

K 64^b

Hağ Ta'ālā didi kim "الصَّوْمُ لِي" "أَنَا أَفْزَى بِهِ"

Mūsā peygamber 'aşayı iy yigit
Nisbet itdi kendüye sen key işit

Didi kim "هِيَ عَصَايَ" iy ilāh
Ṭayanurvan üstine iy pādişāh

قال الله تعالى: وما تلك بيمينك يا موسى
قال هي عصايتوكوا عليها (xx)

Nükte var bunda girü sen dñlęıl
Ruşen itdüm ma'nīsini añlağıl

(x) Sûre: II, Âyet: 183/1624^a bini: beni K/1624^b tā ki: kim K; iresin: iri-
şesin K/1626^{a, b} Buhârî, Savm: 2, Tevhîd: 35, 50; Müslim, Sıyâm: 164, 165;
Ahmed b. Hanbel, I, 446, II, 232, 234, 257, 266, 273, 281, 313, 393, 410, 414,
444, 457, 458, 465, 467, 477, 480, 503, 504, 516, III, 5, 396; Zeyd b. Ali, h. nu:
420/1628^a Sûre: XX, Âyet: 18/(xx) Sûre: XX, Âyet: 17-18/1629ª dñlęıl: dñ-
legil S.

1630 Mūsā çün kendüye nisbet itd' anı
Yutdı ol cāzūlaruñ hep sihrini

S 57^a

Orucı Hāk dañı nisbet eyledi
Kendüye saña işāret eyledi

Ya[‘]nī oruç dañı bir dem urısar
Ol günāh mekrini cümle süriser

Ḳurtılasın ol marāzdan iy cūvān
Lācirem yirüñ ola hūr u cinān

مذہ القطعة فی بیان ترا الصوم

Girü [‘]Arif hoş işāret eyledi
Diñle kim ol şavm sırrın söyledi

1635

Ya[‘]nī kullar on bir ay hasta olur
Ol günāh emrāz ile şankim ölür

Pes gerek marzāya [‘]izzet hoş [‘]ilāc
Tā [‘]ilāc ile şahih ola mizāc

Pes hekim-i hāzık eydür iy ḳulum
Neyçün itdün kendü nefsuñe ḳulüm

Bārī gel şerbet vireyin saña ben
Tā anuñla sağ ola bu cān u ten

Lik bir ayı geçür perhiz ile
Tā ki zahmet şerbete lāyık ola

1630^açün kendüye:kendüye çün S,çü kendüye K; itd':itdi /1632^aurı-
sar:vurısar K/1632^bsüriser:yudısar K/1634^bsırrın:sözin S/1636^a
[‘]izzet:şirīn K/1637^ahekim-i:hekim ü S/1637^bneyçün:nişe K/1639^aayı
geçür:ay eylegil K/1639^bzahmet şerbete:rahmet şerbeti K.

1640 Çün bir ayı perhîz ile geçesin
Şeksüzün rahmet şarâbın içesin

سراهر فی الصوم

K 65^a

Yahu bilgil ol günâhlar iy denî
Ma'ânide bî-şek cehennem odunı

Ḥaḳ Ta'ālā seni açlık odına
Bunda koydı ol günâhlar tā yuna

Pes cehennem odı senden dūr ola
Çünkü cismün şavm ile hep nūr ola

S 57^b

سراهر فی الصوم

Yahu bir nükte diyelüm hoş laṭîf
Pür ma'ânî pür cevâhir ol şerîf

1645 Ya'nî üç nesne yaratdı kulda Rab
Biri rûḥ biri nefis ü biri kalb

Her birinün bil ki bir maḥbûbı var
Nefse dünyâ kalbe 'uḳbâdur iy yār

Lîk cān maḥbûbı oldı Ferd ü Rab
İster anı durmadın ol rûz u şeb

Şol ki nefis maḥbûbıdur bil bunda var
Yimek içmek hem cimâ'itmek i yār

1641^aol:o S/1647.beyit:-K/1648^biçmek:içmek ü K./1647^brûz u:rûz-ı S.

Pes ki emr itdi saña şavmı o şāh
Nefsi men' itdi dileginden ilāh

1650 Tā ki kalb ü cān murādına ire
Yarın ol sultān cemālını göre

Pes oruç dut tā ki didār göresin
Cümle maqşūduña yarın iresin

هذه القطعة في بيان فريضة الزكوة وشرفها
وبيان مال قارون

Hem üçünci vir zekātuñ sen i yār
Tā ki yarın olmayasın ħor u zār

Çünkü farz oldı saña virmek zekāt
Vir faķire irmedin bir gün memāt

(x) قال الله تعالى: واتوا الزكوة واقرضوا الله قرضاً حسناً

Çün saña māl virdi Ĥaķ kıldı 'atā
Sen daħı Ĥaķ yolına kılğıl seħā

1655 Yi yidür mālunu tā mār olmaya
Ķabrün içi toptolu nār olmaya

S 58^a Ĥaķ kitābında didi bir ħos ħaber
Diñlegil key ħorku var iy bī-ħaber

Ya'ni şol k'altun gümiş kenz itdi il
Virmedi andan zekātı ol ħalil

K 65^b Yarın ol mālı şafāyih idile
Ķızduralar hem cehennem odıla

1651^atā ki:ki K/1652^asen:-K/(x) Sûre:LXXIII, Ayet:20/1656^bdiñlegil:
diñlağıl K/1658^aşafāyih:şafāyıc S;idile:ideler K/1658^bHem cehen-
nem odıla kızduralar K.

Ṭağlayalar isleri alnın i cān
Arkaların daḥı yanların ‘ayān

1660 Diyeler kim bir faḳīr gelse saña
Çevürürdüñ arkañı andan yaña

Yaḥu yanuñ döndürürdüñ gidüben
Söylenürdüñ yüzüñi türş idüben

Ṭut bu gencüñi gel imdi iy deni
Cān içinde zīre şaklarduñ anı

قال الله تعالى: يوم يحى عليها في نار جهنم
فتكوى بها جباههم و جنوبهم
وظهورهم هذا ما كنتم لانفسكم
فذوقوا ما كنتم تكفرون (x)

Bir ḥadīşinde ḥaber virmiş Resūl
Kendü ḥūb u ḳavlidür şāhib-uşūl

Kenz kim andan zekāt çıkmaz ola
Ef‘ī ola ol ḳiyāmetde gele

1665 İssi ardına düşüben çağıra
Kenzüñi dut diyüben aña ire

İssi göre anı kim ağzın açup
İre çevre yaña ol zehrin şaçup

Ola nā-çār elin ağzına ḳoya
Çeyneye fī'l-ḥāl anı ağulaya

1659^aalnın i cān:alınların K/1659^bDaḥı arkalarını hem yanların K/
1660^barkañı:yüzüñi K/1661^agidüben:sögüben K/1662^aṭut:ṭat S,ṭad K
(Bu kelime her iki nüshada kaydedildiği şekliyle manen uymamak-
tadır.Bu sebeple "ṭut" şeklinde kaydedilmiştir.)/1662^banı:bunı K/
(x)Sûre:IX,Āyet:35/1664^bOl ḳiyāmetde yarın ef‘ī ola K.

- Gel berü imdi zekāt vir bunda sen
Tā ki yarın olasin sağ u esen
- S 58^b Çün çonuñ kir olsa yursın sen anı
Gel zekāt ile yu mālun iy deni
- 1670 Çirk-i māl didi zekāta ol Resül
Bunda virgil anda olmağıl melül
- Hıç işitmedün mi Kārün'ı nice
Mālı ile anı yir yutdı hoca
- Zire Mūsā sözini çün tutmadı
Ol zekātın çıkarup hayr itmedi
- Ol sebebden Mūsā'ya bühtān ider
Mūsā dahı Hazret ile gör n'ider
- K 66^a Didi yā Rabbi zekātın virmedi
Uşda Kārün baña bühtān eyledi
- 1675 Mūsā'ya Hak yir yüzün rām eyledi
Mūsā yire Kārün'ı tiz yut didi
- Lācirem yir yutdı anı dārını
Mālını vü cümle anda varını

(x) قال الله تعالى: في ثنائه ووباره الارض

Pes fikir kıl eylegil sen i'tibār
Vaqt ile virgil zekātuñı i yār

1668^bolasın:sen olasin K;u:-K/1671^bhoca :iy hoca S/1674^azekātın
virmedi:zekāt virmedi ol it S/1674^beyledi:itdi işit S/1675^bKārū-
n'ı tiz yut didi:tut diyüben söyledi S/1676^bCümle anda varını vü
dārını K/(x)Sûre:XXVIII,Âyet:81.

Tā ki yarın yutmaya seni ceḥīm
 ṣol ki sözdür saña didüm iy nedīm

هذه القطعة في بيان فريضة الحج

Hem daḥı dördünci ḥacc it iy ʿazīz
 Cümle ʿiṣyāndan olasin tā temīz

1680 Ḥaccı saña farz kıldı ol Ḥadīm
 .. Ḥacc kıl cennetde olasin muḳīm

قال الله تعالى: ولله على الناس حج البيت
 من استطاع إليه سبيلاً من كفر فإن الله
 غنى عن العالمين (x)

S 59^a

Bir ḥadīsinde Nebī hoş söylemiş
 Ḥaḳ dilinden hoş rivāyet eylemiş

Dimiş ol Ḥaḳ kim ḳulum çün saña ben
 Māl u ḳuvvet virdüm ü hem cān u ten

Beni biş yılda ziyāret itmeseñ
 İṣigüme gelübenin gitmeseñ

Eil ki maḥrūmsın ḳulum olduñ ḥarāb
 Cigerüñ ḳan olısar baḡruñ kebāb

1679-1680. beyitler: -K/(x) Süre: III, Ayet: 97/1681^a ḥadīsinde Nebī hoş söylemiş: ḥadīsde ol Nebī gör n'eylemiş K/1682^b māl u: māl-ı S/1683^a itmeseñ: ḳılmasañ K/1683^b gelübenin gitmeseñ: gelüben yüz sürmeseñ K.

هذا الخبر في بيان كرامة الكعبة عند الله وشفاؤها للمجاج

1685 Diñle Tevrît'de gelüpdür bir haber
Cân kulağıyla bu söz' iy mu'teber

Çün kıyāmet kopa yarıla felek
Yidi yüz biñ gönderiser Hāk melek

Her birinde ola zencir-i zeheb
Ka'be'yi tiz getürün diye o Rab

Ol melekler kamusı Beyt'e gele
Tağalar zenciri aña luğf ile

Bir melek diye ki iy Beyt-i Şerif
Yüri kim okur seni Rabb-ı Şerif

1690 Ka'be diye yürimezven iy melek
Suña degin kim kabül ola dilek

K 66^b

Dilegüm bu kamu konşuma i şāh
Eylegil beni şefi' iy pādīşāh

Hāk diye itdüm şefi' sen bellü bil
Rağmet itdüm kamusına ben Cemil

Pes ki kamu Mekke halkı haşr ola
Yüzi ağ u tenleri ihrām ile

Diyeler " لَبَّيْكَ رَبَّنَا
مَالِقُ الْأَرْوَاحِ وَالْأَشْيَاءِ هُنَا "

1685^bsöz': sözi /1686^akopa yarıla: yarıla kopa S/1688^btağalar: da-
kalar K/1692^asen: pes K/1692^bCemil: Celil S/1694^a Nesei, Menâsik: 15,
84; Buhârî, Libâs: 69; Müslim, Hac: 147, 269, 271; Ebû Dâvud, Menâsik: 22;
Tirmizî, Hac: 97; Darimî, Menâsik: 13, 15, 34; Ahmed b. Hanbel, I, 302, 374,
II, 3, 76, 131, V, 191, VI, 360

s 59^b 1695

Melek ol girü diye ki yürigil
Ka^cbe diye hâcetüm var bellü bil

Hâcetüm bu rahmet eyle yâ şefîk
Kullara "يَأْتِيَنَّ مِنْ فَيْحٍ عَمِيقٍ"

Diye Hâk bil rahmet itdüm şol kula
Dünyede ol Hâk için hâcî ola

Bir münādî çağıra ol dem revân
Kamu halkdan seçilüñ iy hâciyan

Ne kadar hâcî var ise yügrişe
Ka^cbe'nün çevre yanında çağrişa

1700

Yüzleri ağ ola "لَبَّيْكَ" diyeler
Ka^cbe'yi ol dem tavâf eyleyeler

Pes hemân-dem Ka^cbe yürüye i cān
Maşer içre Hâzret'e ola revân

Ol Resül'e uğraya nā-gāh yolu
Diye kim iy ravza-ı Hâk'ün güli

Hâcî olmayan kula olğil şefî^c
Şol ki hâcîdür benem bilgil şefî^c

Pes dilersen kim şefâ^cat bulasın
Lâzım oldur saña kim hac kılasın

هذه القطعة في بيان غفران ذنوب الحجاج في العرفات

1705

Bir hikâyet diñlegil bir hâcîdan
Maşûdı tatlu yolu key acidan

1696^abu: -K/1696^bSûre: XXII, Âyet: 27/1697^abil: -K/1698^bhalkdan: halağ-
dan S/1699^byanında çağrişa: yanına dirnişe K/1700^bBuhârî, Libâs: 69;
Müslim, Hac: 147, 269, 271; Ebû Dâvud, Menâsik: 22; Tirmizî, Hac: 97; Neseî,
Menâsik: 15, 84; Dârimî, Menâsik: 13, 15, 34; Ahmed b. Hanbel, I, 302, 374, II,
3, 76, 131, V, 191, VI, 360/1703^bbenem bilgil: aña benven K/1704^abulasın:
olasın K/1704^bkim hac kılasın: hacca varasın S/1705^adiñlegil: diñla-
ğil K.

Ya^cnî hemyânın unıdur ol kişi
 'Arafât tağında diñle bu işi

Yolda egdi girü döndi yügürür
 Geldi 'Arafât'a diñle ne görür

Gördi ol yir tolu maymun it ile
 Korkdı varmağa bilimez nāfile

S 60^a, K 67^a

Didiler bunlar berü gel korkmağıl
 Hācīlar günāhıyuz biz añlağıl

1710

Dökdiler kamu günāhı bunda uş
 Gel berü hemyānuñ al dön girü hoş

Çün bu sır keşf oldı aña iy cüvān
 Aldı hemyânın girü döndi hemān

Ger dilerseñ olasın pāk ez-zünüb
 كُنْ مَزِيدًا كَعَبَةِ اللَّهِ iy talüb

هذه القطعة اللطيفة اهل الكمال يرمع الى البيت الرب
 ويحصل لهم التجليات الالهية عن رؤيت البيت

Diñle girü bir hikāyet sen i yār
 Dimiş ol şeyh Bāyezīd-i nām-dār

Çünki hacc itdüm ben ol Beyt'den yaña
 Diñle n'itdüm varıcağ eydem saña

1715

Didüm iy Sultān-ı A^czam kapuda
 Konuğam ben durmuşam uş tapuda

1709^agel korkmağıl:gelgil i yār S/1709^bbiz añlağıl:kıl i^ctibār S/
 1714^aBeyt'den yaña:Haqq evine K/1714^bVarıcağ sürdüm yüzüm işigi-
 ne K/1715^bdurmuşam:turmuşam K.

Bir kuluñ bir eve konuk gels' i şāh
Aña gözükür ev iss' iy pādişāh

Pes ne lāyıkdur saña iy Müste'ān
İtmeyesin tal'atuñ baña 'ayān

Didi Hāzret baña kim iy Bāyezīd
Kıl nazar kim olasın her dem mezīd

Şol Çalap kim sini bunda gönderür
Şanma kim senden cemālin dönderür

1720 Eyle diyüp şol sā'at kıldı zühür
İçini vü taşını eyledi nūr

Pes Hak'ı görmek dilerseñ sen i cān
Yüzün üstine varup vir anda cān

S 60^b

Çünkü kulsın lāzım oldu varasın
Ol efend' işigine yüz süresin

هذا الخبر يبين العقود في ظل الكعبة و يبين
شرف طواف الكعبة الحقيقه

Bir haber incü gibi sen diñlegil
Halka-ı kalbünde tarşī'eylegil

K 67^b

Ya'nī zencīr ile Ka'be aşludur
Haq Ta'ālā 'Arş'ına ol vaşlıdur

1725 Her ki Ka'be gölgesinde oturur
Şanki 'Arş' uñ gölgesinde ol durur

1716^agels':gelse /1716^biss':issi /1717^aiy Müste'ān:gizlenesin K/
1717^bTal'atuñdan beni mahrūm idesin K/1718^abaña:aña K/1719^aÇalap:
kişi K;sini:seni K;gönderür:götürür K/1719^bcemālin dönderür:cemāl
görünür K/1720^adiyüp şol sā'at kıldı zühür:diyüben tecellī eyledi
K/1720^beyledi nūr:nūr eyledi K/1721^byüzün:yüz K;varup (SK):urup S;
varuban K/1722^befend':efendi/1724^aile:gibi K/1725^bşanki 'Arş'uñ:
şankim ol 'Arş K;ol durur:oturur K.

Pes varuñ kılıñ ziyāret Beyt'i siz
Gölgesinde oturuñ 'Arş' iresiz

Yāhu kılıñ 'ārifūñ gönlin tavāf
Turuñ anuñ çevresinde şaff şaf

Zīre bildūñ Ka'be 'Arş'a aşludur
Kalb-i 'ārif Rabb-i 'Arş'a vaşlıdur

Ka'be'ye halkdur kılan dāyim nazar
'Arifūñ gönline Haqq iy mu'teber

1730

Ka'be bil kim mağfiretten uludur
Kalb-i 'ārif hod maḥabbet toludur

Gevde hacı yılda birdür āşikār
Līk her sā'at gönül hacı i yār

مَا بِيَانٍ دَرِّ رَاهِ كَعْبَةِ بِي دَوِيدِ
كَعْبَةِ رُومَانِيَانِ آمَدِ بَدِيدِ
كَانَ فَحَجَّ الْبَيْتِ فَحَجَّ الْمُنْعِمُونَ
كَانَ فَحَجَّ الْقُدْبِ فَحَجَّ الْعَارِفُونَ

Pes bu Ka'be'yi idersen sen tavāf
Karşuña tura melā'ik şaff şaf

مزه القطعة في بيان فريضة الصلوة الغراء وفضله
وفي شرف الغراء والشهداء

S 61^a 1735

HEM bişincisi gazādur iy cūvān

Şal kılıç kāfirlere iy ner-cūvān

1726^b 'Arş': 'Arş'a /1728^b vaşlıdur: aşludur S/1729^b gönline: kalbine
SK; iy mu'teber: ider nazar K/1730^a Ka'be: Ka'be'yi K; mağfiretten ulu-
dur: ma'rifet evidür K/1730^b toludur: evidür K/1731 Bu bedenler hac-
cı yılda bir durur/ Bil ki gönül hacı her sā'at durur K/1735^a hem:
pes S; gazādur iy cūvān: it gazā kāfirlere K/1735^b çünkü dostısın
çal kılıç düşmenlere K.

Bil ğazā farz-ı kifāye iy ata
 Ḥakk alur nefsünle mālun cennete

قال الله تعالى: ان الله اشترى من المؤمنين انفسهم
 و اموالهم بان لهم الجنة (x)

Bir haberde dimiş ol kân-ı kerem
 Ḥakk katında ol Resül-ı muhterem

Şol ilāhī çünki nefis elindedür
 Bil ki cān u ten anuñ hükmindedür

Ġazī gitmek tañlardan öyleye dek
 Yaḥu gitmek öyleden aḥşama dek

1740 Ḥakk yolında dünyeden yigdür i cān
 Dünye içinde giden cümle ‘ayān

K 68^a İşbu ma‘niden didi ibni ‘Ömer
 Tursam epsem ol ğazāda iy piser

M 59^a Atmasam ok hem süñüle dürtmesem
 Hem kılıç çeküp at ile yortmasam

Şağ esen dönsem girü evden yaña
 Yigdür altmış yıl namāzdan ol baña

Ṭarfetü'l-‘ayn itmesem anda günāh
 Uş didüm işbu sözüme Ḥakk güvāh

1736^a farz-ı: farz u S/(x)Sûre: IX, Âyet: 111/1741^b tursam: dursam K/
 1742^a hem süñüle dürtmesem: kılıç ile çalmasam M/1742^b At depüben
 süñü ile dürtmesem M, At dutuban kılıç ile çalmasam K/1744^b işbu:
 bu M; Ḥakk: Ḥakk'dur M.

- 1745 Bir haberde daḥı ol şıdḳ u şafā
Ol nebīler serveri ol Muştafā
- Dimiş ol kim çünki ḥaşr u neşr ola
Sinlesinden kamu ḥalḳ ṭuru gele
- Bir kavüm kalka sininden nā-gehān
Kamusınuñ kılıç omzında i cān
- S 61^b Şeh tamarlarından akar kan revān
Kokusu misk kokusu gibi i cān
- ‘Arş’uñ olar şağ yanından şafları
Yırtuban geçe ilerü her biri
- 1750 Cennete yol dutalar bunlar i şāb
Pes melekler diyeler kanı ḥisāb
- Bunlar ol dem yire kılıcın çala
Şanki yiri kılıç il' iki dile
- Diyeler kim dünyede biz beg midük
Tā ki ‘adl ü yaḥu cevri ide idük
- Yā ḡanī midük ki māl için ḥisāb
Virevüz yaḥud çekevüz biz ‘azāb
- Dünyede bir kılıç imiş mālumuz
Ḥaḡ yolında çalışuban ölmüşüz
- 1755 Bir münādī diye girçek didiler
Koñ ki maḡşūduları neyse ideler
- Pes bular Ḥaḡ'dan yaña yüz uralar
Anda nūrdan kürsī üzre ṭuralar

1745^bol,ol:o M/1746^bṭuru:duru K/1746. beyitten sonra S'de; “Konşular biri biriyle çekişe/Diye yakın konuşvan ben iy paşa” beyti vardır. Bu beyit aynı nüshada (1759. beyit) tekrarlanmaktadır. Diğer nüshalarda da birinci geçtiği yerde olmaması ve ikinci geçtiği yere mânen uygunluğu sebebiyle buradan çıkarılmıştır. /1747^akavum:kavm M, K/1748-1758. beyitler: -M/1748^bmisk:müşğ K/1749^aolar:ola K; yanından:yanında K/1749^byırtuban:yortuban K/1751^ayire kılıcın:kılıcın yire K/1751^byiri:yir K; il':ile /1752^abeg:-K/1752^bide:-K/1754^amālumuz:mālımız K/1755^agirçek didiler:girçekdür bular K/1756^bkürsī üzre ṭuralar:kürsiye oturalar K.

- Kılalar bunlar naẓar Ḥaḳ ḥükm ide
 Ol ulu şāh halk içinde dād ide

 Her biri anda şefī^c ol' iy cüvān
 Yitmiş ehl-i beyt konşuya i cān

 M 59^a Konşular biri biriyle çekişe
 Diye yakın konşuvan ben iy paşa

 K 68^b 1760 Pes bular uçmağa gire bī-ḥisāb
 Çekmeyeler dār-ı 'uḳbīde 'azāb

 Her birine vire yitmiş köşk ilāh
 Yitmişer kapu ola her köşkd' i şāh

 Yitmişer çadır ola her köşkd' i cān
 Her çadırdā yitmişer taht iy cüvān

 S 62^a Bil ki her tahtda ola ḥatun-ı ḥūr
 Rūşen andan ol ḥıyām u ol kuşūr

 Her birine karavaş yitmiş ola
 Pes şehīdler hoş şafālarda kala

خير آفری فضل الشهداء

- 1765 Bir ḥikāyet diñlegil sen ḥüb-ter
 Ol şehīdlerden diyem hem-çün güher

 Şeyḥ Ebū'l-Ḥasan dimiş kim Rūm'da
 Key ğazā oldı o merz ü bümde

1757^aḤaḳ ḥükm ide:ḥükm ide Ḥaḳ S/1757^bDād ide rāzī ola cümle halk
 S/1758^aol':ola /1760^bdār-ı:dār u S/1761^ayitmiş:yetmiş M/1761^byit-
 mişer:yitmiş S,yetmişer M;köşkd':köşkte; köşke S,köşk K/1762^ayit-
 mişer:yetmişer M;çadır:kapu S;köşkd':köşkte /1762^byitmişer:yetmi-
 şer M;iy cüvān:bī-gümān S/1763^abil ki:belki M;ḥatun-ı:ḥatun u S/
 1764^ayitmiş:yetmiş M/1764^bşafālarda kala:şafālar zevk ile S/1765^a
 diñlegil:diñlağıl K;ḥüb-ter:ḥübter M/1765^bgüher:gevher K/1766^a
 kim:ki M.

- 1770 M 59^b
  ayl  m 'minler Şehid oldu i c n
 Bir yazı içre yaturlardı  ayan
 Yolum uğradı n -geh n ol yire
 Anları gördüm kırılmış yiksere
 Bu hadis gönlüme düşdi n -geh n
 Kim dimişdür ol Res l-i d  cih n
 Ya n  g ziye cer hat kim irer
 Ol s 'atde a na bir h r  iner
 Zahminu n  anın sil p bir kez öper
 Zahm acısı a na olur  un Şeker
 Dağı bir n rdan tabak elinded r
 C n  çıksa ol tabak üstine kor
 Alur anı cennete iltür rev n
 Ol Şehidler h li budur iy c v n
  unki düşdi gönlüme işbu haber
 Bir  aceb gördüm ben anda iy piser
 1775 Ol Őehidlerden biri g r n'eyledi
 İki barmagla işaret eyledi
 Ya n  iki h r  geldi bil ba na
 Sırrı didüm uş işaretle sa na

1767^b bir yazı: yir yüzi M, K; yaturlardı: yatur bular M;  ayan: i c n
 M, iy c v n K/1768^a Mısra bu Şekliyle vezni zorlamaktadır. Ancak
 "yolum" ile "n -geh n" kelimelerinin deĐiŐtirilmesiyle düzelme-
 tedir.) ol yire: bunlara M/1770^b bir: bi  S/1771^a zahminu n: zahmet n
 S, K/1772^b üstine:  stinde M/1773^a iltür: ilter M, K/1773^b Şehidler: Şe-
 hid K/1775^b barmagla: barmag ile S.

S 62^b مَذْقَطَةُ فِي بَيَانِ خَيْرِ أَثَرٍ فِي فَضْلِ الشَّهَادَةِ وَ
فِي اللَّطَائِفِ وَالنِّصَائِحِ الْجَمِيلَةِ الشَّفَاءِ وَالْعَلِيلِ

K 69^a Bir hikāyet dahı gelmiş key laṭif
Diñlegil uşbu sözi sen iy şerīf
Ba^czı şālih didi kim Beyt-i ^cAzīz
Anı iderdüm ziyāret hoş temiz
Gördüm anda bir kişi secd' eylemiş
Göz yaşıyla yüzünü yire komış

1780 Dir ki n'itdün mahrūmuña iy Kerīm
Mağbūnuña neyledün di yā Raḥīm

Dāyimā durmaz bunı tekrār ider
Göz yaşını akıduban zār ider

Pes didüm aña niçün ağlayasın
Kendüñe mahrūm diyüp sağlayasın

M 60^a Didi yā şeyḥ on kişiydük tūtdılar
Bir ğazāda Rūm begine iltidiler

Didi ol it bunları tiz öldürün
Kamu dostlarum bulara güldürün

1785 Pes ki cellād ol dem anda oldı hīz
Onumuzūñ da gözün bağladı tiz

Çaldı kılıç yire ol sā^cat i cān
Eişümüzün başını kesdi revān

1777^b uşbu: işbu M, bu K/1779^b yaşıyla: yaşını M; yüzünü: yüzini K, dö-
küp yüzün M/1780^a mahrūmuña iy Kerīm: iy Kerīm mahrūmuña M, K/1780^b
Eyd aḥī ne işledün mağbūnuña M, K /1781^a durmaz: тұrmaz M/1781^b aқи-
duban zār: akıdup seyl-āb M, K/1783^a tūtdılar: dutdılar K/1784^b gül-
dürün: bildürün S/1785^a illerü geldi hemān-dem cellādlar M, ilerü
geldi hemān cellādlar K/1785^b da gözün bağladı tiz: gözünü bağladı-
lar M, K/1786^a çaldı kılıç yire ol: çaldılar hemān M, K; i cān: bular
M, K/1786^b beşümüzün: beşümüzün M; başını kesdi revān: basın anda kes-
diler M, K.

Nā-gehān bir kişi didi iy ḥalīl
Bağlu olmak gözleri ḥayf ola bil

Tiz buyur kim gözlerini açalar
Birbirini göriben kan saçalar

Aşdılar gözümüzi ol dem revān
Ben du^cā idüp göge bakdum i cān

S 63^a 1790

Gökde gördüm biş kapu ḥoş açılı
Her kapuda bir ḥūrī var iy ulu

Pes ki bildüm kapu onmış iy kişi
Bişümüz ölmek ile gitmiş bişi

Girü cellād ilerü geldi hemān
Birümüz başını çaldı ol revān

Ol kapudan bir ḥūrī indi i yār
Bir elinde bir ṭabaḳ mendīli var

Cānını mendīl ile pāk eyledi
Ol ṭabaḳ üzre hem ol cānı ḳodı

1795

Girü gökden yaña oldu ol revān
Kapudan geçdi kapu gitdi hemān

Ḳamu baş kesildi ben ḳaldum ferīd
Göge bakdum bir kapu ḳalmış vahīd

K 69^b

Çünkü cellād yürüdi benden yaña
Ḥūrī de ḳasd itdi inmege baña

1787^aiy ḥalīl:ḥayf ola M,K/1787^bbağlu olmak:kim bularuñ M,K;ḥayf
ola bil:bağlu ola M,K/1788^abuyur kim:buyuruñ M/1789^aaşdılar:açdı-
lar M,K/1789^bidüp:itdüm M/1790^abiş:beş M;ḥoş:var M/1791^bbişümüz:
beşümüz M;ölmek:gitmek S;bişi:başı M/1792^acellād ilerü:cellādlar
illerü M/1792^bbirümüz:bişümüz S,birimüz M/1793^ai yār:luṭf ile M,K/
1793^bmendīli var:mendīl bile M,mendīl ile K/1794^bol,ol:o M/1795^a
oldı ol:ol oldu M/1795^bhemān:i cān M/1797^ayürüdi:yürüdi M,K.

Girü ol kişi didi iy mu^cteber
Öldürürseñ bunı kim iltür haber

Ço bunı şehre haber iltsün i cān
Şehr halkı zārī itsün hem fiğān

M 60^b 1800

Tā ki anlara ola key intikām
Aqılāne iş budur iy nīk-nām

Gördüm ol kişiyi kim atlas geyür
Ol melik ardında ayāğın durur

Bildüm anı kim mahalleemde ezān
Eyledi yigirmi yıl ol it cayan

Ahiri mürtedd oluban gitdi ol
Key işit kim anda baña n'itdi ol

Ol melik anuñ sözün çün diñledi
Ol söz ile beni āzād eyledi

S 63^b 1805

Ol hurī dahı işāret eyledi
İki kez baña var iy mahrūm didi

Ol zamāndan berü yā şeyh ağların
Kendüzüme dāyimā mahrūm dirin

K 26^b

Yā ilāhī bizi mahrūm eyleme
Ol şehādetden dahı dūr eyleme

Pes gazā eyle ki olasın şehīd
Tā ki olasın mezīd-ender-mezīd

1798^biltür:ilter K/1799^bşehr:şehrinüñ M;zārī:dahı M;hem:-M/1801^a
kişiyi:kişi M;geyür:geyürür M/1801^bmelik:melek M;durur:çurur M/
1802^bit:-K;ayan: i cān K,M/1803^amürtedd:mürtet K/1804^amelik:me-
lek M/1807^amahrūm:mağbūn S/1808^aki:kim M.

Bārī gel nefse ġazā it sen i yār
Olmagıl bu nefis elinde ħor u zār

1810 Bil ġazāsı kāfirūñ aṣġar durur
Nefse itmeklik ġazā ekber durur

Ṭaġa beñzer nefis sen çöpsin i cān
Nice ceng idesin anuñl' iy cūvān

Lik Ḥakk'a zāri itgil dün ü gün
Tā ki nefsuñi senūñ ide zebūn

Çünkü nefsuñ başını sen urasın
Ḥazne-i la^c1 ü cevāhir göresin

Ol durur dāyim seni müflis kılan
İşbu zindānda daḥı ḥabse uran

1815 Çünkü nefsuñ öle sen cān kalasın
Geçesin eflāki dostı bulasın

Gelgil işbu biş budaġı saġlaġıl
Dīn aġacı budaġın key beklegil

M 61^a

Dīn bir aġaç gibi köki kalbe berk
Biş budaġı bil ki kökden öterek

قال الله تعالى: ألم تر كيف ضرب الله مثلاً كلمة طيبة
كشجرة طيبة أصلها ثابت وفرعها في السماء
﴿تؤتي أكلها كل حين بإذن ربها﴾ (x)

Biş budag elünde çün berkidesin
Bil ki göklerden yukarı gidesin

1809^abārī:berü M/1811^anefs:nefsi M;sen çöpsin:çünkim sen M,cün-
bişi K; cān:yār M/1811^banuñl':anuñla; iy cūvān:āşikār M/1813^a
urasın:kesesin M,K/1813^bla^c1 ü:la^c1-i M,K;göresin:açasın M,alasin
K/1815^akalasın:tolasın S/1815^bgeçesin:giçesin M;dostı bulasın:
dosta iresin M/1816^abiş:beş M/1816^bbudaġın:budaġ K/1817^abir aġaç:
aġacı S;kalbe berk:kalbedür M,K/1817^bbiş:beş M;bil:gör S;öterek:
ötedür M,K/(x)Sûre:XIV,Āyet:24-25/1818^abiş budag elünde çün:beş bu-
daġın çünkü sen M;berkidesin:berk dütasin M,terk itmeyesin K.

- S 64^a Olasın maḳbūl-ı Ḥazret and' i cān
İştıyāk ide saña ḥūr u cinān
- 1820 Nefsūni Ḥaḳ hem müsūlmān eyleye
Küfrūni degşürüp imān eyleye
- K 27^a Dīn budagın beklemezseñ sen i yār
Ḳalup esfelde olasın ḥor u zār
Ḥaḳ ḳatında bil ki merdūd olasın
İrmedūñ çün nice maḳbūl olasın
Çün sarāyuñ ḳapusın sen bilmedūñ
Görüben sultān yüzini gülmedūñ
Bil ki merdūd olduñ ol ḳapuda sen
Şeh ḳatında olmayasın baş esen
- 1825 Çünki bundan cān ḳuşı pervāz ura
Gitdi ālet nicesi dosta ire
Girü esfelden yaña döne o cān
Zīre yol bağlandı dosta iy cūvān

قال الله تعالى: لقد خلقنا الانسان في امن تقويم
ثم رددناه اسفل سافلين (x)

Añladuñs' esbāb-ı reddi söyledüm
Hazne-i dürden saña ḥarc eyledüm

Tā ki sen de sa'y idesin rüz u şeb
Olmayasın iy kişi merdūd-ı Rab

1819^aand': anda/1820^aḤaḳ hem: hem Ḥaḳ M/1821^abeklemezseñ: beklemez i-
señ SK/1821^bḳalup: ḳālīb-ı M/1822^bmaḳbūl: merdūd S/1823^asarāyuñ: sarā-
yın M; bilmedūñ: bulmaduñ S, K/1823^bgörüben: girüben M, K; gülmedūñ: gör-
medūñ M, K/1824^abil ki: belki M/1824^bşeh: şāh M/1826^agirü: gine S/1826^b
zīre: zīrā M/(x)Sûre: XCV, Âyet: 4-5/1827^aañladuñs': añladuñsa; esbāb-ı
reddi: redd ü esbāb M/1828^arüz u: rüz-ı S, M, K.

مطلع الطائر

- Cān kuşı uş girü āgāz eyledi
Ol vaṭandan yaña pervāz eyledi
- M 61^b 1830 Girü bülbül gülsitānın andı uş
Bu kafesden dürlü āvāz itdi hoş
- Dir vaṭan ayrulığı yakdı beni
Vaşluña çāre bulam mı iy Ğanī
- S 64^b Niçe ḥasretle yanam ben zār zār
Niçe fūrkatle çekem ben derd-i yār
- Uş vücūdum eridi oldı ḥarāb
Uş yürek kanı baña oldı şarāb
- Derdüñ artdı vaşluñı yār eylegil
Gel bu ḥastalığa tīmār eylegil
- 1835 كُنْتُ عَطْشَانًا إِلَى مَاءِ الْوَصَالِ
iy Zü'l-celāl
يَا إِلَهِي سَنَ نَاصِبٍ لِكُلِّ كَلْبٍ
Dünyede ğukbīde dīdāruñ göre

هذه القطعة في بيان حال الروح بعد مفارقتها من البدن

- K 27^b Diñle diyem cān kuşı çünkim gider
Bu kafesden ol yaña pervāz ider

1829^aāgāz:āvāz M/1830^auş:hoş M/1831^bbulam:bula S/1832^ayanam ben:
benem uş M/1833^aoldı:oldum S/1834^aderdün:derdüm M;vaşluñı yār:
vaşla çāre M/1834^bḥastalığa:ḥastelige S /1835.beyit:-K/1836^bdün-
yede:dünyāda M,K;dīdāruñ:dīdārın M;göre:k'ola S/1837^bpervāz:āvāz
M,K.

N'olısar h̄ālın saña şerh ideyin
 İşk ile diñle ki dūr nazm ideyin

Çün bedenden cān kuşu ola revān
 Görelüm kāmīl midūr ol iy cūvān

1840 Kāmīl ise ehl-i berzahdan degül
 İşbu 'ālemdē taşarruf ider ol

Çünkü seyr iderdi bundan ol ile
 Lācirem seyr ider andan bu ile

Maķşūdı seyrinden işbu illeri
 Belki tekml̄ eylemek nākışları

Nice h̄ükmindeyse anuñ bu beden
 Bil yakīn bu 'ālem olur aña ten

Ķamu gizlü aña āşkäre olur
 Tende cān gibi taşarruflar kılur

1845 Zīre kim aşlına kavışdı o cān
 Oldı aşlı gibi bī-naķş iy cūvān

S 65^a, M 62^a Ol menāzilūñ Ķamusın geçdi ol
 Bil şarāb-ı lā-yezāli içdi ol

Ger kemāl ehlinden olmazsa o cān
 Ehl-i berzahdan durur ol bī-gümān

Görelüm a^cmāli gökçek mi anuñ
 Yaħu a^cmāli ħabīş mi ol canuñ

Hüb ise a^cmāli cennet şüretin
 Urınur ol cān bu sözi bil yakīn

1838^an'olısar:n'olasın S;şerh ideyin:idem beyān S/1838^b dūr nazm:
 budur S;ideyin:ideyim K,zerr-i kān S/1839^aola:oldı M/1840^bider:
 iden M/1841^bseyr ider andan bu:seyri bu ilden ol M/1842^ailleri:il-
 de ol S/1842^bTekml̄ etmek nākışu iy yüzi gül S/1844^aāşkäre:āşikār
 M/1845^azīre:zīrā M;ķavışdı:ķavuşdı M/1847^ao:ol SK/1848^byaħu :ya-
 ħud M/1849^bcān bu sözi:bu sözi sen M;bil:ile K.

1850 Ger ḥabīs olursa aʿmāli iṣīt
Ṭamuya lāyık ṣuret ṭutar yigit

Bil yaḳīn berzaḥda maḥbūsdur o cān
İdemez bu ʿālemūn seyriñ ʿayān

Bu söz üzre geldi āyāt-ı şerīf
Baʿzısın diñle getürdüm iy ḥarīf

" أَنْظِرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ
" قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ " Diyeler

قال الله تعالى ما كيا عنهم : انظرونا نقتبس من نوركم
قيل ارجعوا وراؤكم فالتموا نورا واضرب بينهم بيور (x)
قال الله تعالى ولو ترى اذ وقفوا على النار فقالوا يا ليتنا
ترددنا نكذب بايات ربنا ونكون من المؤمنين ﴿٢٧﴾
وقال الله تعالى : ولوردوا العادوا لما نهوا عنه (xx)
وقال الله تعالى ابصرنا وسمعنا فارجعنا عمل صالحا
انا موقنون (xxx)
وقال الله تعالى : متى اذا جاء امدهم الموت قال رب ارجعون
﴿٢٨﴾ لعلنا عمل صالحا فيما تركت كلا انها كلمة ﴿٢٩﴾
هو قائلها ومن ورائهم برزخ الى يوم يبعثون (xxxx)

S 65^b, K 28^a

Pes bular berzaḥda maḥbūs olalar
Ṭā kıyāmet bil kim anda kalalar

1855 Çün kıyāmet kopa bil baʿde'l-ḥisāb
Vara her biri makāmına i ṣāb

1850^b ṭutar: dutar K/1851^a maḥbūsdur o cān: maḥbūs olur ol M, K/1851^b
seyriñ ʿayān: seyriñ ol M, K/1852^a üzre: içre S; āyāt-ı: āyāt u S, M/
1852^b baʿzısın: baʿzını M; diñle: dile K/1853^{a, b} sûre: LVII, Âyet: 13/
(x) Sûre: LVII, Âyet: 13; (xx) Sûre: VI, Âyet: 27-28; (xxx) Sûre: XXXII, Âyet:
12; (xxxx) Sûre: XXIII, Âyet: 99-100.

M 62^b

Burada tafşıl iñen çokdur i yār
Şerh idersem cümlesini söz uzar

Lik bir söz var durur bāṭıl işit
Saña takrīr ideyin ben iy yigit

Tā dīnūñ kurtarasın yağmacıdan
Özi zişt ü kavli fi^cli acıdan

Ol Resūl şer^cinden ayrılmayasın
Tā ki rahmetden ırağ olmayasın

1860

Bil tenāsuh mezhebi dirler aña
Anı dutan gitdi dūzağdan yaña

Nice bī-dīn var ki şeyhler dirilür
Ol tenāsuh mezhebin tutmuş durur

Oldılar zall u muzıll u bī-başar
Dād al' anlardan Resūl-i mu^cteber

Bilmediler kāmılūñ maksūdını
Karga fehm itmeye tūṭi sözini

Arifūñ sözinde nesh añladılar
Mezheb anlara tenāsuh didiler

1865

Lik ḥāşā ki tenāsuh iy yigit
Mezheb ola anlara sen key işit

Sözlerinde neshā ma^cşer ne ki var
Bil ki tenzile işāretdür i yār

1857^bben: bil K/1858^b kavli fi^cli: fi^cli kavli M/1859^b ırağ olmayasın:
ıraq düşmeyesin M/1861^a şeyhler: ol şeyh M/1862^b Resūl-i: Resūli K/
1864^a arifūñ: arifūñ M /1864^b mezheb anlara: anlara mezheb M/1866^a
neshā: nesh u M; ma^cşer: maşer S/1866^b ki tenzile : tenezzüle M, K/
1862^b al': āla.

K 28^b

Bilme misin ibni fāriẓ nām-dār
Ol durur kāmīl mükemmel bil i yār

Ol kaşidesinde iki beyt dimiş
Ehl-i neshūn meẓhebin bāṭıl dimiş

S 66^a

وَمَنْ قَاتِلٌ بِالنَّيْخِ وَالْمَنْشِخِ وَاقِعٌ
بِهِ بَرَاءَةٌ عَمَّا يَرَاهُ بَعْرُ لَهْ

1870

وَدَعَا وَدَعَا النَّيْخُ فَالْتَمَسَ لَيْقًا
بِهِ أَبَا لَوْصَحٍ فِي طَلِّ دَوْرَةَ

مذه القطعة في بيان مذهب التناسخ وباطلانه

Diñle imdi meẓheb-i neshdan beyān
Eydeyin aşlını fer^cini ^cayān

M 63^a

Hem diyeyin ol iki beyt ma^cnīsın
Bāṭıl ıduğın o meẓheb bilesin

Ol durur nesh bir kavim didi ki cān
Kendüden kāyim degüldür iy cüvān

Zāyil olup dañı gitmez iy yigit
Pes āna ten lāzım oldu key iğit

1875

Tā ki kāyim ola ol cism ile ol
Ol bozulsa girü bir ten bula ol

1867^abilme:görme M,K;Fāriẓ:Fāriş M/1868^adimiş:söylemiş M,K/1871^a
imdi:girü S,K;meẓheb-i neshdan:meẓheb neshından M/1871^beydeyin:
eydeyim M,K;aşlını fer^cini:aşlın u fer^cin M,aşlını vü fer^cin K;^ca-
yān:beyān K/1872^bıduğın:ıduğın K/1873^aol durur nesh:nesh oldur M;
kavim:kavım M,kavul S;cān:bu cān M/1874^aolup:olmaz M .

Şol kitāb gibi kaçan eskideler
Yiñi kâğıd üzr' anı nakş ideler

Ol kavüm bilgil ki cennet kokuşın
Kokmayısardur yakīn iy pāk-dīn

Rūhı rūhdan ol koku almayısar
Cānı anuñ zulmet içre kalısar

Zīre cānı cisme muhtāc eyledi
Eil yakīn kim key haṭā söz söyledi

1880 İşbu bāṭıl kök çıkardı dört budak
Yimişi zakkūm anuñ itm' iştiyāk

Ol budaklar birisi işbu kelām
Çünki cān çıksa bedenden iy imām

Şūret-i insāna varur girü ol
Varmak ayruk şūrete cāyiz degül

S 66^b Didiler bu mezhebe nesh iy yigit
Uymağıl bu mezhebe sözüm işit

Ol budaguñ biri dahı bu kelām
Cān kaçan çıksa bedenden iy hümām

K 29^a 1885 Belki cāyızdūr o hayvāna vara
Anda hayvān şūretine ol gire

Lik ma^c din şūretin ot şūretin
Olmaya cāyiz urunmak bil yakīn

Didiler bu mezhebe mesh iy cüvān
uyma buña kurtarasın tā ki cān

1876^b üzr':üzre; anı nakş ideler: girü yazalar M,K/1877^a kavum:ka-
vim M; kokuşın:kokusın M,koşusın K/1877^b pāk-dīn:pāküdīn S,pāki-
dīn M/1879^a zīre:zīrā M/1880^a işbu:uşbu K;kök çıkardı dört:köki
çıkard dört M/1880^b yimişi:yemişi M;itm':itme /1882^a girü:girür M/
1882^b varmak:varmağa K/1884^b bedenden:bu tenden M/1885^a belki:lik
S /1886^a ma^c din:ma^c den M,K;ot:od S/1886^b urunmak:vurunmak M,K /
1887^a mesh:nesh M.

- Hem üçüncisin budaklarıñ işit
Çünkü çıkısa cān bedenden iy yigit
- M 63^b İntikāl ider nebāt u ma^cdene
Şüret-i insāna varmaz ol yine
- 1890 Didiler bu mezhebe resh iy ulu
Uymağıl bu mezhebe olma delü
- Diñle dördünci budagı sen i yār
Cān bedenden çün kıla ^cazm-i diyār
- Şüret-i ma^cden giyer andan nebāt
Nakl ider hayvāna andan ol hayāt
- Oradan cān şüret-i insān' irer
Eil ebed bu resm ile ol devr ider
- Çünkü ol devre olıcağaz tamām
Birü bir devreye başlar iy imām
- 1895 İşbu mezhebe didiler fesh ^caziz
Uymaz iseñ olasin ehl-i temiz
- Diñlegil ma^cnā-yı beyti söyleyem
Mü,kilin anuñ saña hall eyleyem
- Ya^cnī şol kim nesh da^cvāsın ide
Aña hayvānlık yaqın vākı^c dede

1888^aüçüncisin:üçüncisi S,M/1890^aresh:mesh S,nesh M/1891^abudagı:
budagın S/1891^bçün:çünkü S,K;kıla ^cazm-i:^cazm ide S, ide ^cazmi
K/1892^agiyer:giyür M,K/1893^aşüret-i:şüreti M; insān':insāna /
1894^aol devre:o devri M,olıcağ K;olıcağaz:^cazm ol devre K/1894^b
bir:bu K;devreye:devriye M/1895^afesh:nesh M/1896^asöyleyem:diye-
lüm M,K/1896^beyleyem:idelüm M,K/1897^akim:ki M;da^cvāsın ide:da^c-
vāsın kılur M,K/1897^bdede:olur M,durur K.

S 67^a

Ādemīlikdan çıkupdur ol kişi
Eil ki andan beriyem azgun işi

Terk id anı fesh da^cvīsi ile
Aña resh lāyık durur ger hakkola

1900

Lik ol resh hak degüldür bil yakīn
Zīre harfīler didi anda iy pāk-dīn

İşbu söze i'tikāduñ muhkem it
Şer^c-i Ahmed'den ırağ olma yigit

Tā varasın anuñ ile Ḥazret'e
İrişesin dīdāra hem cennete

Uş beyān itdük saña dört mezhebi
Egri gidüben sakın olma ğabī

K 29^b

Niceler azıp didi 'ālem kadīm
İşbu sözden egri gitdi iy nedīm

1905

Lik 'ālem fānīdür şek dutmağıl
Bākī diyüp cānuñ oda atmağıl

M 64^a

"كُلُّ شَيْءٍ مَّالِكٌ" didi Ḥakīm
Pes nice olasıdur 'ālem kadīm

(x) قال الله تعالى: كل شيء ممالك الا وبهه له اليكم واليه ترجعون

Okı "إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ" i cān

Tā bilesin nice olur bu cihān

1898^aādemīlikdan:ādemīlukdan M/1898^bbil ki:belki M;azgun işi:
ben iy kişi M,K/1899^aid:it M,K;fesh:nesh M;da^cvīsi ile:da^cvā söy-
leme S/1899^bresh:resağ S/1900^adegüldür:degildür M/1900^bzīre:zirā
M,K;harfīler didi:hareflü didi S,harflü didiler M;iy:anda iy K,S.
1901^bırağ:ıraq M;yigit:sakın M/1902^bdīdāra:dīdār u M,dīdāra vü K/
1903^aitdük:itdüm M/1903^bgidüben:gidüp M;olma:olmağıl M/1904^anice-
ler azıp didi:nicesi didi azup M/1905^adutmağıl:ütmağıl M/1906^a,
(x)Sûre:XXVIII,Āyet:88/1907^aSûre:LXXXI,Āyet:1.

”نَطْوَى السَّمَاءَ“
 Ḥak kitābında didi
 şol sicil gibi dürem an' iy hümā

قال الله تبارك وتعالى في محكم تنزيله: يوم
 نطوى السماء كطي السجل للكتب كما بدأنا أول
 خلق نعيده وعداً علينا إنا كنا فاعلين (x)

Ḥak kitābında bil āyet çok durur
 Ki bu ʿāleme bekā hiç yok durur

s 67^b هذه القطعة في بيان اعتقاد الشيخ الكامل
 هكي الدين العربي ان العالم حادث غير قديم

1910 Diñlegil ol şeyh-i kāmīl Muhy-i Dīn
 Eil yakīn buldı hayāt anuñla dīn

Ol fütühāt'ında dimiş bir haber
 İ'tikādını beyān itmiş ol er

Dimiş anda Ka'be iderdüm tavāf
 ʿĀlem-i rü'yāda çok halk ile sāf

Nā-gehān ol halk iki beyt okıdı
 Eiri gitdi birisi bu beyt idi

لَقَدْ طَفْنَا كَمَا طَفْتُمْ سِنِينَ
 بِهَذَا الْبَيْتِ طَرًا أُمَّعِينَا

1908^aŞüre:XXI,Āyet:104/1908^bsicil:sehāb M; dürem:direm M;an':a-
 nı/(x)Şüre:XXI,Āyet: 104/1909^bki bu:işbu M,k'işbu K; ʿāleme bekā
 hiç yok durur:ʿālem şek degüldür fānīdür M/1910^aMuhy-i Dīn:Muh-
 ye'd-Dīn S,M/1912^aKa'be:Ka'be'yi S,M/1912^bʿālem-i:ʿālemi M,K;
 halk ile:halk ile i S,M/1913^aokıdı:okudı K./1914.beyit:-K/1914^a
 طَفْنَا و طَفْتُمْ طَفْنَا M.

1915 Ya'nî itdük çok tavāf bu Beyt'i biz
Siz kılırsız nitekim şimdi 'azîz

Key 'acebledüm buları iy cüvān
Bilmedüm ne halk durur bunlar i cān

Birisi bir ad baña didi laṭîf
Ol adı da bilmedüm ben iy harîf

M 64^b, K 30^a

Didi baña ben sinün ceddünvenin
Sen benüm fer'üm sinün aşluñvanın

Ben didüm aña ne müddetdür ki sen
Dünyeden gitdün kuru kaldı beden

1920

Nice kırk biñ yıl didi ben gideli
Dünyeden 'azm-i sefer ben ideli

Ben didüm Ādem gidelden bellü bil
Didügünce geçmedi yıl fikr kıl

Didi kim مَنْ اِيْ اَدَمَ تَسْئَلُ
Kankı Ādem'den sorarsın iy ulu

Pes ögüme düşdi nā-geh bir haber
Kim dimişdür ol Resül-i mu'teber

قال النبي عليه السلام ان الله تعالى خلق مائة الف آدم 68^a s

1915^a itdük çok tavāf bu Beyt'i biz: biz itdük bu Beyt'i çok tavāf
M, K/1915^b nitekim: -M; 'azîz: tavāf M, K/1916^b durur: idi M; bunlar: bun-
ları S, K/1917^a bir ad baña: baña bir ad S, K/1918^a sinün ceddünvenin:
senün ceddünvenin M/1918^b fer'üm sinün aşluñvanın: fer'ümsin ben
aşluñvanan M, fer'ümsin aşluñ benvenin K/1919^a müddetdür ki: müddet
ki dırsın M/1919^b dünyeden: dünyādan M/1920^b dünyeden: dünyādan M;
ben: anda S, K/1921^a gidelden: geçelden K/1921^b yıl: key S, bil K/1922^a
مَنْ اِيْ اَدَمَ تَسْئَلُ: S, M, K/1922^b kankı: kankı M/1923^a nā-
geh: nā-gāh M, tā ki S; bir: ol S, K.

- Ya'nī ol sultān-ı 'ālem Kirdgār
Yüz biñ ādem halk kıldı bil i yār
- 1925 Pes didüm ceddün didügi bil i cān
Ol ilerkü ādem imiş iy cūvān
- Lācirem taşdıķ idüp girçekledüm
Neyse sözüni anuñ gūş eyledüm
- İbtidāsı 'ālemün mechül tamām
Līk hādīsür yakīn bil iy imām
- İ'tikādum 'āleme degül kadīm
Evveli vardur bunuñ bil iy nedīm
- İ'tikādum ben didüm saña i yār
Sen ne dirseñ digil imdi yūri var
- 1930 Tā buña dek şeyh-i kāmīl sözidür
Ol fütühāt'ında sözler tozıdur

(x) تمثيل في احوال العالم مع اللطائف والنصائح

Çünkü fānīdür bu 'ālem iy yigit
Bağlama gönül buña sözüme işit

Gölge gibi çünkü bu 'ālem geçer
Uş görürsin bunda konanlar geçer

1924^aol:o M/1925^abil i:baña o S,K/1925^bilerkü ādem imiş:ilerüki
ādemdenmiş S,ilerki ādemden imiş K/1926^agirçekledüm:gerçekledüm
M/1926^aneyse:ne ise M;sözüni:sözini M,K/1927^atamām:durur M,K/
1927^bLīk şeksüz bil yakīn hādīs durur M,K/1928^bevveli evelli M
1930^bsözler:söz S/(x) تمثيل : مثال تمثيل S ; -M : العالم ;
M/1932^bkonanlar:ne kuşlar M. والنصائح الخطية : والنصائح

M 65^a Gölge issin istegil sen iy cüvān
Tā ki ol mülkde olasin cāvidān
Bil yakīn kim ol cihān kaddi balend
Bu cihān gölgesidür iy ercümend

K 30^b 1935 Hayf ola kim var iken kaddi laṭīf
Gölgeye gönül viresin iy harīf

Dönme şol avcıya kim kuş gölgesin
Kuş şanubanın aña atdı oqın

S 68^b Ata ata terkeşini boş kodı
Līk . murg-ı cān eline girmedi

Uçdı kuş nā-gāh yuvasına i cān
Avcı işi bil ziyān-ender-ziyān

Avcı ol dem didi kim vā hasretā,
Gitdi kuş ve oq dahı vā fūrkatā

1940 Līk aşş' itmez peşimān olduğı
Gözi yağlı cigeri kan olduğı

Zīre kim ser-māye gitdi iy cüvān
Ele girmez girü k'ola şād-mān

Iy akılsuz ömr oqın kılduñ telef
Dünyeyi kuş şanuban itdüñ hedef

Ol hümā kim dünye aña sāyedür
Ol serā kim işbu vīrān pāyedür

Koduñ anı sāyeyi kılduñ taleb
İşbu vīrānda idersin hoş tarab

1933^b ol mülkde olasin:olasın o milkte M/1934.beyit:-M/1936^adön-
me:dime S/1936^bşanubanın:şanuban M;oqın:ohın M ,K/1938^anā-gāh:
tā ki S/1939^avā:vāh M/1939^bkuş ve oq:oqlarım M;ve:uş S;vā:vāh M/
1940^aaşş':aşşı /1941^azīre:zīrā M/1941^bk'ola:ola M/1942^bdünyeyi:
dünyāyı S,M;itdüñ:kılduñ M/1943^adünye:dünyā S,M/1943^bserā :sa-
rāy M,K/1944^bişbu:uşbu M,K.

1945

Lik cān kuşu kafesden uçar uş
Gidüp ol ser-māye elden kala boş

Olasın ol dem peşimān bil i cān
Lik nef'i yokdur anuñ bil cūvān

Elde ser-māye var iken sa'y kıl
Ol hümāyı bunda iken isde bil

Tā ki olasın şehen-şāh-ı cihān
Saltanat tahtında şād u cāvidān

تشکیل آفر مع اللطایف والنصایح

M 65^b 1950

Olma şol ebleh gibi gördi serā
İçi pür-naķş u hem envār u ziyā

Şandı envārın anuñ aşlī i cān
Bağladı ol dem aña gönlin revān

S 69^a

Düşdi sevdāsına anuñ rüz u şeb
Ol serā 'ışķında çekdi çok te'ab

Lik anuñ nūrı güneş nūrıdur
Anda nūr aşlī degül 'arızīdür

K 31^a

'Akıbet şemse gider nūr iy imām
Kalur ol dīvār u sakfı pür-zalām

Göre ol ebleh sarāyı pür-zalām
Gitdi nūrı yü sarāsı oldı tām

1946^byokdur:yok durur M/1947^akıl:it M,K/1947^bisde bil:ħāşıl it
M,K/1948^aşehen-şāh-ı:şehin-şāh-ı M,şehen-şāhı K/1949^bpür-:bir S;
envār u:envār-ı S,M,K/1950^bol dem:gönül M,K;gönlin:ol dem M,K/
1951^arüz u:rüz-ı S,M,K/1951^bserā:sezā S/1953^bu:-S,K;pür :bir S;
zalām:zulām M /1954^azalām:zulām S,M/1954^bvü:-M;tām:tamām S,M.

- 1955 Āh idüp diye anı anularum
Bu sarāy iun benüm cān virdügüm
- Uda aldum ben ziyān-ender-ziyān
Ömr od yıl gibidür gedi revān
- anusından pes ola or u acīl
Dür olup ol nūrdan ola elīl
- ol ki ol nūrı serādan bülmedi
Naka dīvāra bakup ol gülmedi
- Dimedi kim bu nūr ol ems nūridur
Ibu dīvār ol baun dīvāridur
- 1960 Perde ıldılar bu dīvāri āna
Tā ki her müflis görüp bata āna
- Bakup ol dīvāra ayrān ola ol
irmeye ol bāa ara ala ol
- Bā kim ol cān mülkinūn bāı azīz
Aan ırmaqları ayvānı temiz
- Bil ki her u āna pervāz urımaz
Ol hūmā menzilgehine iremez
- utī gerekdür eker yiye i cān
arga ii meyte yimek iy cūvān
- 1965 īsī gerekdür ki tā arum semā
Per akup alāya uta anda cā

1956^bÖmr:ömür S,M/1957^bol-nūrdan ola:ola o yüzden o M/1958^abül-
medi:bilmedi M /1958^bbil ki:belki M; bakup ol gülmedi:gönül bā-
lamadı M,K/1959^adimedi:didi M,K;bu nūr ol:ol nūrı M/1960^bgörüp
bata āna:eli ırmeğe āna M,K/1961^aola ol:olalar M/1961^bbāa a-
ra ala:ara ala bāa S/1962^akim:ki S,M;ol:o K;mülkinūn:mil-
kinūn M;bāı azīz:bāı durur M,bāıdur K/1962^btemiz:durur M,K/
1963^abil ki:belki M/1964^agerekdür:gerek ki S, gerek M/1964^bmey-
te:mīe S/1965^aīsī:īsā S.

s 69^b

Bülbüli görüñ ki cān gülzārını
Menzil idüp diye cān esrārını

M 66^a

Pes maḥaldür anda varan zāg̃ ola
Anda varan bil şeh-i "مَا زَاغٌ" ola

Topraḡ ehli karga dil ehli hümā
Dīv kaçan yol bulısar süy-ı semā

Pes melek olmaḡ gereksin sen i cān
Yol tutup göklere olasin revān

1970

Evliyā menzilgehidür ol makām
Gān ile sev anları iy nīk-nām

Bil ki kāyimdür bularuñla cihān
Bunlara müştāk durur hūr u cinān

Oldılar bunlar "وَلَا تُحْزِنُونَ
يَوْمَ نُولِي حُكْمًا آمِنُونَ"

(x) قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: فِي مَقْعَدِ صَدَقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُّقْتَدِرٍ

"أَوْلِيَاءُ اللَّهِ لَأَنْفُوقٌ عَلَيْهِ"

İdi Hak kıl عَلَيْهِ رَحْمَةً لِلَّهِ

(xx) قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: إِنْ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ لَأَنْفُوقٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يُحْزِنُونَ

gel berü imdi etek dut iy cüvān

Ölü iseñ de bulasin bunda cān

1966^a görüñ: gerek S, K/1967^b şeh-i: şāh u M; Sûre: LIII, Âyet: 17/1968^a
topraḡ: toprak M; dil ehli: ehli iy M/1968^b dīv: dir K/1969^b tutup: du -
tup K/1970^a menzilgehidür: menzilgāhidur M/1970^b sev anları: sevdā-
ları S; nīk-nām: nīkūnām K/1972^a Sûre: X, Âyet: 62/(x) Sûre: LIV, Âyet: 55/
1973^a Sûre: X, Âyet: 62/1973^b kıl: قُل S, -K/(xx) Sûre: X, Âyet: 62/1974^a
dut: tut M.

1975 Bunların öñinde gelgil ol fenā
Tā ki bir cān bulasın ola bekā

تمثيل في فناء الوجود الفاني عند اولياء البقا بالوجود الباقي

Diñlegil cān haznesinden bir güher
Uşda geldi dilüme iy mu^cteber

Gör ki buğday çün düşer yir altına
Bir zamāndan çıkar ol yir üstine

S 70^a

Varlığını ider ol yirde fenā
Lācirem geyer yaşıl atlas kabā

Ba^cd-ez-ān hırmen oluban şavrilur
Buğday oluban degirmend' öginür

1980

Çünkü bir dahı olur anda fenā
Girü bir renge geyür ol hoş kabā

M 66^b

Çün hamir olup furun içre bişer
Ol fenāda girü bir renge düşer

Çünkü insān h^vānına ire o nān
Yir anı insān u bulur anda cān

^cAkl u fehm issi olur anda o nān
Çün fenā buldı o tende iy cūvān

1975^agelgil:gel M, gelgil K/1976^agüher:gevher K/1978^blācirem:lā-
cerem M;geyer:geyür M/1979^boluban:olup M;degirmend':degirmende/
1980^bgeyür:geyer M/1981^aolup:olur M/1982^ah^vānına:hūnına M/1982^b
^cAkl u fehm issi olur bī-şekk o nān M;u:-K;cān:o cān K/1983^aÇün
fenā buldı o tende iy cūvān M/1983^bYir anı insān bulur ol dem-
de cān M, -K.

Sen dahı gel şeyh öñinde fānī ol
Meskenet yirine tā kim şala ol

1985 Sebze reng ton geyüben çün bitesin
Bir iseñ yüz oluban milk dutasın

Ol maḥabbet yili ile pāk ide
İşk rahāsında dahı hem ögide

Ma^crifet tennürına hem bişüre
Ḥazret'ün ḥ^vānına fī'l-ḥāl irgüre

K 32^a

Pes içesin orada Āb-ı Ḥayāt
Cāvidān kalasın irmeye memāt

Bil yakīn evvelde olduñsa müdām
Ḥall oluban olasın ni^cme'l-idām

1990 Yāhu evvel kan iseñ misk olasın
Yāhu evvel mis iseñ zer tolasın

Yāhu nuḫfeysēñ dutasın şekl-i ten
Yāhu kan iseñ olasın hoş leben

Ger çekirdeksēñ olasın hoş şecer
Viresin şekker gibi dürlü semer

S 70^b

Taş iseñ bil olasın la^cl-i güzīn
Ḳatra iseñ olasın dürr-i semīn

Ḳamu sultānlar saña ^cāşık ola
Nice münkirler saña şādık ola

1984^bmeskenet:miskinet M/1985^abitesin:çıkasın M,K/1985^byüz olu-
ban milk dutasın:hemān dahı yüz olasın M,dahı hemān yüz olasın
K/1986^amaḥabbet:muḥabbet M/1986^brahāsında dahı:recāsında seni M/
1987^abişüre:pişüre M/1987^bḥ^vānına:ḥūnına M/1988^bcāvidān kalasın:
cāvidāni kalup M/1989^aevvelde:evvel M/1989^bḥall:ḥāk M; idām:me-
rām M/1990^amisk:müşk M,K/1990^bmiss:misk M,K; tolasın:olasın M,K/
1991^aşekl-i:şekl ü S,K/1993^bdürr-i:dürri S,K, dürr ü M.

1995 Baħr-i nūra karıřup nūr olasın
Zulmeti sürüp tecellî tolasın

Yā ilāhî bizi sen nūr idesin
Raħmetüñ deryāsına ğark idesin

M 67^a

Yā ilāhî bizi sen nūr eylegil
Yirümüzi her sa‘at tūr eylegil

‘Aşıyüz dergāhuña geldük i řāh
Hāřā nevmîd idesin iy pâdiřāh

Sen şu sultānsın ki Raħmānam didüñ
Mü‘min ile kâfirün kaydın yidüñ

2000 Hem didüñ mü‘minlere benven Raħîm
Raħmet eyle ‘aşıyüz sen iy Kerîm

Ol deñizden kaŗra raħmet yā ilāh
Cümle ‘aşıya yiter iy pâdiřāh

Çün didüñ " قل يا عبادي " iy ulu
" الَّذِينَ اسْرَفُوا فَتَقَنَطُوا "

Hem didüñ " اللَّهُ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ " " وَأَعُوْا عَلَيْنَا ذُنُوبَنَا وَأَسْرَبْ عُيُوبُ "

1995^bBu beden zulmetini hep süresin M,K(1996.beyitten önce M'de;
"Yā ilāhî bizi sen nūr idesin/ Nūrı nūra katup pür-nūr idesin"
beyti vardır. Kaydedilen bu beyit metne dahil edilmemiştir.Ayrı-
ca 1996-1997 ve metne dahil etmediğimiz bu beyte karşılık S,K
nüshalarında bir beyit vardır.Fakat sözü edilen bu beyitlerin
ikinci mısraları farklıdır. 1996-1997. beyitlerin
karıştırılması ile ortaya çıkmış görünmektedir.)1996.beyit:-S /
1996^aidesin:eylegil K/1996^bidesin:eylegil K/1997.beyit:-K/1997^b
yirümüzi her sa‘at tūr: raħmetüñ deryāsına ğark M ./2002^{a, b}Sü-
re:XXXIX,Āyet:53/ 2003^aSüre:XXXIX,Āyet:53.

قاله تعالى: قل يا عبادى الذين اسرفوا على
انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله
يغفر الذنوب جميعاً انه
هو الغفور الرحيم (x)

Pes umaruz rahmetün biz iy Cemil
Hem şefâ'at ol Habîb'ünden cezil

2005 Kıl şefâ'at yâ şefi'a'l-Müznibin
"رَحْمَةٌ لِلْعَالَمِينَ" sin "رَحْمَةٌ لِلْعَالَمِينَ"

مذه القطعة في مدح النبي صلى الله عليه وسلم

Mef'ulü fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

S 71^a, K 32^b

Açdum dilümi uşda şenāya Habîb için
Derdüm devāsi zaħmuma merhem Tabîb için

تَرْجَبُوا الْعَصَاتُ شَفَقْتَهُ يَوْمَ شِدَّةِ
وَهُوَ الشَّفِيعُ عِنْدَ قِيَامِ الْقِيَامَةِ

Çün 'aşîleri zencire dize zebāniler
Hakk anları halāş idiser ol Laţîf için

قَدْ نَالَ زُرْوَةَ الشَّرَفِ بَيْنَ الْأَصْفِيَا
كُلُّ النَّبِيِّ مَلْتَمَسٌ مِنْهُ شَفَقَةٌ

(x) Sûre: XXXIX, Âyet: 53/2004^a iy: -S; rahmetün: rahmetünden SK/2005^b
Sûre: XXI, Âyet: 107/2007^a شِدَّةِ: S/2007^b قِيَامَةِ: قِيَامَتِي S/
2008^b Laţîf: luţf M/2009^b شَفَقَتِي: شَفَقَةٌ S .

2010

Ol bir Ḥabīb'dür ki kamu gökleri geçüp
 'Arşdan yukaru itdi sücüd ol Raḥim için

M 67^b

قَالَ الْإِلَهُ شَانَهُ لَوْلَاكَ يَا حَبِيبُ
 لَمْ أَهْلِكْ سَمَاءَ دَلِيلًا لِرَفْعَةٍ

Barmaqlarından akdı anuñ şu revān
 Hem şakk kıldı Ḥaḳ kameri ol Münir için

قَدْ سَبَّحَ الْحَصَى يَدَهُ عِزَّةً لَهُ
 وَالنَّاقَةَ سَجْدَةً لَهُ لِلْمَخَافَةِ

Bir ayağ üzre itdi 'ibādet Ḥaḳ' ol Ḥabīb
 Şişdi mübārek ayağı bil müznibin için

2015

قَالَ الْحَبِيبُ كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ
 بَيْنَ السَّلْوَةِ الْآفِي الْأَقْدَمِيَّةِ

Aşl oldı kamu 'āleme 'ālemdür aña fer'
 Bir gevher oldı şu'le virür uşda dīn için

قَدْ أَشْرَقَتْ دُرَّاءُ عَلَى الْأَرْضِ بِجَمَلَةٍ
 وَالْبَدْرُ صَارَ مِنْهُ مَزِيدًا لظَلْمَةِ

Hannāne döymedi c Ḥabīb ayruluğına
 İnledi mescid içre yakīn ol Şerif için

قَدْ أَهْرَقَ الْهَوَى كَبِيرِي كُنْ مُدَاوِيًّا
 يَا مَنْ يُدَاوِي لِلْقَسَمِ عِنْدَ كَرْبَةِ

2011^b لِرَفْعَتِي : لِرَفْعَةٍ S/2012^a anuñ şu:şu anuñ M/2012^b Münir:mī-
 zān M/2013^b لِلْمَخَافَةِ : لِلْمَخَافَةِ S/2014^a itdi 'ibādet: 'ibādet it-
 di M/2014^b bil:ol S,M/2015^b الْأَقْدَمِيَّةِ : الْأَقْدَمِيَّةِ S/2016^b gevher:
 güher M;şu'le virür uşda:uşda şu'le virür M/2017^b لظَلْمَتِي : لظَلْمَةِ S/
 2018^b yakīn:-S/2019^b كَرْبَةِ : كَرْبَةِ S.

2020 Sensin murādı 'Ārif'ün irte gice i şāh
Sırruña mahrem it anı Rabb-i Celīl için

s 71^b

ضامة الكتاب

Ben ki 'Ārif'ven sözi hatm eyledüm
Ol şadefde dürri uş ketm eyledüm

Dürr ü cevherdür yakīn işbu kitāb
Bah̄r-i a'zam mevcidür bil bu hitāb

Çün hitāb-ı Hāk dükendi iy cūvān
Kudret olmadı dahı söz ide cān

Hazne-i kalbe çün ilhām itdi Hāk
Uşda yazdum ben dahı bir kaç varāk

K 33^a 2025

Bil ki budur ol gülistānūn güli
Uş getürdi saña bu cān bülbüli

Saña ol iklīm cānından armağān
Tuṭi-i cān uş getürdi hoş beyān

M 68^a

Şekker-i ma'ni durur işbu kitāb
Bir kadehdür iç içi tolu şarāb

Tā ki cānūn mest olup hayrān ola
Ma'ni deryāsında çün seyrān ola

2020^asensin:sen M/2020^bsırruña:sırruñı S,K;it anı:it aña S,eyle-
gil K/2021^a'Ārif'ven:'Ārif'den M;/2021^bşadefde :şadefden M,K;
ketm:faşl M,K/2022.beyit:-K, S'de 2030. beyitten sonra kaydedil-
miştir./2025^abil ki:belki M/2025^buş:uşta M,uşda K;bu:-M,K/2027^b
kadehdür:kadenden S;iç içi tolu:içi toptolu K,añi içi tolu M/
2028^ahayrān:şādān M,K/2028^bseyrān:kim şark M,K.

Bir ḥayāta iresin kim cāvidān
Zīre kim Mā'ū'l-Ḥayāt andan revān

2030 Dört nehirdür bu kitāb iy kāyināt
Her birinden içilür Āb-ı Ḥayāt

Uşda dört yoldur mübeyyen iy nedīm
Üçidür anuñ sırāt-ı müstakīm

Ol ki merdūd yolıdur gitme i cān
Cānuñı tamuya atma iy cüvān

Saña bil mürşid durur işbu kitāb
Ṭoğrı yola kulaguzlar bil i şāb

Ne dir ise ger anı sen dutasın
Şeksüzün Ḥak ḥazretine yitesin

S 72^a 2035 MÜRŞİDÜ'L-^cUBBĀD çü buña oldı ad
Bunı fehm iden kişi buldı murād

Sa^cy idüp ger bu kitābı bilesin
Kamu sırra muṭṭali^c bil k'olasın

Ol meşāyih remzini keşf eyledüm
Dürlü aḥbār-ı garāyib söyledüm

Gördüğüm ü bildüğümdür bu kitāb
Uş saña keşf eyledüm bunda i şāb

Ḡel berü ḡavvāş ol imdi baḥrdur
Ḡavş idübenin çıkargıl dürlü dür

2029^akim:ki M/2029^bzīre:zīrā M;andan:ender M/2030^adört:dörd M;
iy kāyināt:iki nebāt M/2031^auşda dört:uşta dörd M ;mübeyyen:mü-
bīn bil M,K/2032^ayolıdur:ḥālidür M/2033^bṭoğrı:ṭoğru K;kulaguz-
lar bil:kulaguz bilgil M/2034^aanı sen dutasın:sen anı ṭutasın S/
2035^a^cUbbād çü buña oldı:^cİbād oldı çü buña M/2036^bk'olasın:ola-
sın M/2037^aremzini:sırrını K/2037^baḥbār-ı:aḥbārı M,K/2038^agördü-
güm ü:bildüğüm hem M,gördüğümdür K;bildüğümdür:gördüğümdür M/
2038^bbunda:ben de M/2039^aimdi:ol S/2039^bḡavş:ḡavvāş S,M;idübenin:
oluban S.

2040 Ehline virgil sen ol dūr-dāneyi
Fark kıl biġāneden yegāneyi

Ġayr-ı ehline sakın virme kitāb
Uş vasiyyet eyledüm saña i şāb

Cevheri cevher-fürüşa vir i yār
Seng-i yabanī şanur anı hımār

Bülbüle gül tūtiye şekker i cān
Zāġa cīfe nākaya diken ʿayān

M 68^b, K 33^b

Cinsi cinse şarf eyle iy ʿazīz
Cevheri nā-cinse virme kıl temiz

2045 Her kişi şüretde oldı ādemī
Līk maʿnide bulandur Ādem'i

Bulmayan hayvān gibi " بَلِّغْ أُمَّ أُمَّد "
Böle dimişdür bu sözi Lem-yezel

كُرُّ بَصُورَتِ آدَمِي إِنَّا نُبُودُ
أَفْهَرِ بُوْبُهَلِ هُوْدُ يَكَّانُ نُودُ

Pes bu cevher nazmını virme aña
Eu sözi taʿkīd ile didüm saña

(x) قَالَ اللهُ تَعَالَى: اُولَئِكَ طَالَعَامِ بِلْ هَمِ اضِلِّ

2040^a dāneyi:cānuñı M/2042^avir i:virme M/2042^bseng-i:şanki M/
2043^{a,b}i cān, ʿayān:durur M/2046^abulmayan:bilmeyen M;gibi:-M;
Sûre:VII,Āyet:179/2046^bböle :böyle M,K;bu sözi:sözi ol S/2047.
beyit:-K/2048.beyit, S'de başlıktan sonra kaydedilmiştir./
(x)Sûre:VII,Āyet:179.

Bil sekiz yüz kırk birinde hicretün
Nazm kılduğ işbu sözün Kudret'ün

S 72^b 2050

Dercdür bu hokkada iy mu^cteber
İki biñ kırk bir ü bir dāne güher

Bil yakīn kim hak durur işbu kitāb
فاسمع الحق من الحق i şebāb

2049.beyit:-S;/2049^asekiz yüz kırk:toğuz yüz on M/2049^bkılduğ:
kılduñ K ;sözün:sözi M/2050^adercdür:derc durur M/2050^biki biñ
kırk bir ü:altı biñ üç yüz S,iki biñ beyt kırk M,iki biñ kırk
bir ü bir dāne güher SK/2051^b فاسمع : فاسمع M; iy şebāb:
i şab S.

NÜSHA-I ÂLEM ve ŞERHÜ'L-ÂDEM

S 72^b, M 68^b
K 33^b

هذا كتاب نسخة العالم وشرح الادم
من كلام العارفي
وهذه القطعة في فناء النبي عليه السلام
في بحر الأهدية مع اللطائف والصلح
(x)

Zikr-i Hakk'ı getürelüm biz dile
Şöyle kim kamu yürekleri dile

Bahr-i vahdetden cevahir şaçalum
Kuds bağından yaña hem uçalum

Direlüm ol bağdan güller laţif
Armağan getürelüm saña şerif

Sa'y idelüm Hakk'ı demekde saña
"لَيْسَ لَكَ نَأْنِ إِلَّا مَا سَعَى"

5 Mahzen-i esrardan diñle haber
Cân kulağıyla bu sözi mu'teber

Saklağıl dinüni sen yağmacıdan
Şehdi koyup tutma şahum acıdan

M 69^a şer'c-i Ahmed'den şakin ayrılmağıl
Nurı koyup zulmet içre kalmağıl

Ol Ahad aña didi kim "فَأَسْتَقِيمُ"
Ok gibi Ahmed de oldı müstakim

(x)Başlık: هذا الكتاب المخزن الكسرار : فناء النبي عليه السلام في بحر الأهدية; K
M/1^a Hakk'ı: Hak M; biz: dayim M/1^b dile: dele M/
3^a ol bağdan güller: o bağda gülleri M/4^b Sûre: LIII, Ayet: 39/5^b sözi:
sözi iy S, K/6^a dinüni sen: sen dinüni M/8^a Sûre: XI, Ayet: 112/8^b de: da-
hı S, M.

قال الله تعالى: فاستقم كما أمرت (x)

Ahmed atıldı Ahad deryāsına
Cān fidā itdi o ma^cşūk yasına

S 73^a 10 Dost çün ma^cşūk okın' oldı nişān
Lācirem ma^cşūk oldı bī-nişān

Ahmed'ün mīmi gidüp kaldı Ahad
Gitdi işneyniyet ol dem oldı ferd

Kurb-1 "أَوَارِئُ" ya irdi ol Resūl
"قَابِ قَوْسَيْنِ" den öte geçdi usūl

قال الله تعالى: ثم رنى فتدلى ﴿١٣﴾ فكان قاب قوسين او ادنى (xx)

Cebre'īl kaldı girü bulmadı yol
"لَوْذُنُوتٌ لِّذُ مَرْقَتٍ" didi ol

Sen daħı ger ok gibi toğrulasın
Şer^c yasından çü tiz atılasın

15 Bir makāma iresin kim Cebre'īl
İremedi ol makāma bellü bil

Ġark olasın vahdeti deryāsına
İresin ol dürr ü gevher hāşına

(x) Sûre: XI, Ayet: 112/9^b fidā: fidī M; o: ol S/10^a çün: çü M, K; okın': okı-
na/10^b ma^cşūk: ma^cşūk daħı S, ^c aşık daħı K/12^{a, b} Sûre: LIII, Ayet: 9/
(xx) Sûre: LIII, Ayet: 8-9/13^a Cebre'īl: Cebra'īl K/13^b Hak Dini, VII ,
s. 4579 M/14^a ger ok gibi toğrulasın: ok gibi ger doğru olasın S/
14^b yasından: yayından M, K/15^a kim: ol M; Cebre'īl: Cebra'īl K/15^b ire-
medi ol makāma: ol makāma irmedi sen M/16^b dürr ü: dürri S.

Ḥayf ola sencileyin zāt-ı ʿazīz
Kala bu külhanda ola bī-temīz

Hîç bilür misin ne gevhersin seni
Nedür aşluñ Ḥak neden düzdi ğanī

ʿUlviden mi itdi seni ol Kerīm
Yaḥu süfliden mi kıldı ol Raḥīm

20 Yaḥu cemʿ itdi mi sende Kirdgar
Yirler ü göklerde her nesne ki var

Cān kulaġını berü dut sen baña
Dakayın dürlü cevāhir ben saña

M 69^b هذه القطعة تبين لك الاعتقاد الباطن حتى تحترق منه
وتمت بك بشرح النبي عليه السلام (x)

Baḥr-i maʿnī uş girü cūş eyledi
ʿIşk şarābı cānı ser-ḥoş eyledi

S 73^b ʿAkl bāġı uş açıldı tāze ter
Kıl teferrüc gör ki ne güller biter

K 34^b Gör ne çiçekler açılmış reng reng

M 10^a 25

فَاعْبُرْ وَأَبْصُرْ كَأَنَّ عَيْنَ لَكَ
فَانظُرُوا أَثَارَهُ يُحْيِي الْعِظَامَ
وَهِيَ كَانَتْ رَمِيًّا فِي الْجِمَامِ

18^b ğanī:seni M,K/19^a ʿulviden mi itdi seni:uludan mı seni itdi M/
21^b dürlü:dürri M;saña:aña K/(x) : تحترق منه وتمت بك -S; حتى

M; تخذميه تمتك :S/22^a uş girü: girü uş K/22^b canı:yi-
ne K; ser-ḥoş:dil hoş S/23^b güller:kökler S/24^b وَأَبْصُرْ -; وَأَبْصُرْ
: كانت K/25^b أَثَارَ: آثاره M; فَانظُرُوا: فانظروا S/25^a -: عين S; : إِنَّ كَانَ: كَانَ

K. الخصام M, الجيمام : الجيمام M, قد كانت

Diñler iseñ 'andelībūñ nağmesin
Şeksüzin sen seni bilesin nesin

Bilesin ki yirde gökde ne ki var
Şöyle eksüksüz kamusı sende var

İşbu sözde nice cāhil azdı yol
Doğrı yolu kodı egri gitdi ol

Didügüm cennet ve ger tamu i yār
Sende kamu dağı yok kıl i'tibār

30

Didi kim 'ālem bozulmaz bākīdür
Kamu ölenler girü bunda gelür

Şālih olsa şekl-i insānda gelür
Tālih olsa şekl-i hayvānda gelür

Haşre inkār eyledi ol bed-güher
Haşri bunı şandı ol ebter meger

قَدْ اَعُوذُ الرَّبِّ مِنْ اَقْوَالِهِمْ
فَاتَعِزُّ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْطَانِهِمْ

Oldı hem zall u muzıll ol bi-haber

كُلُّهُمْ يَلْقَوْنَ فِي النَّارِ السَّقْرَ
يَجْتَرُونَ بِهَمَلَةٍ مَّنْكَوَسَةٍ
كَالْحَنَازِيرِ وَهُمْ مُؤَدَّةٌ

35

M 10^b

Yā ilāhi halka-i şer'ūñi sen
Elümüzden alma kıl başı esen

27^ayirde gökde:gökde yirde M,K/28^bdoğrı:toğrı M,K;kodı:koyup M;
gitdi ol:dutdı yol M/29^adidügüm:didi ger S,didi kim K;ve:ü M,K;
tamu i yār:tamudur M,K/29^bsende kamu:sendedür kamusı M,K;yok
kıl i'tibār:yok durur M,K/31^ainsānda:insāna S/31^bhayvānda:hayvā-
na S/32^aol:• M;güher:gevher K/34^aoldı:ol M/36^ahalka-i:bu halka S/
36^balma kıl:almağıl M.

Ol Resül'ünden bizi ayırmağıl
Raḥmetün deryāsına gark eylegil

s 74^a هذه القطعة في بيان مثال بروج السموات
بنی آدم

Diñle imdi ol sözüñ aşlını sen
İşbu sırrı keşf ideyin saña ben

Ne dimekdür gökde yirde ne ki var
Cümlesi bî-naqs şöyle sende var

40 ^cAkluña yaqışduram bu sözi ter
Şöyle kim ak yüzde yaraşur dürer

K 35^a Doğrı yoldan tā ki sen çıkmayasın
Bilmedin tamuya cān atmayasın

Başlayalum söze göklerden işit
Cān ile diñle bu sözi iy yigit

Ḥak muṭabbak yidi gök düzdi laṭif
Sende yidi ^cuzv yaratdı şerif

Biri baş birisi yüz biri boyun
İki el iki ayak iy zü-fünün

45 gökde düzdi on iki burc ol Kadīm
Sende on iki delük düzdi mukīm

38^bben:-K/39^agökde yirde:yirde gökde M/41^adoğrı:toğrı M,K/42^agök-
lerden:gönülle M/43^ayidi:yedi M/43^byidi:yedi M;şerif:iy şerif M/
44^abirisi:biri M;boyun:bu ten S/44^biki,iki:biri S;zü-fünün:zü'l-
fünün M,zü'l-minen SK/45^biki:-M.

İki kulak delügidür iki göz
İki burun delügidür bir ağız

İki bici delügi bir de göbek
İki şu yolu delügi tutma şek

On iki oldı delükler bî-gümân
Her birinden dürlü zevk alur bu cān

Bu kulak işitse āvāz-ı laṭīf
Yaḥu Kur'ān zevk ider cān-ı şerīf

50 Göz çü itse hoş teferrüc 'ālemi
Zevk ider andan bu cān-ı ādemī

Hem bici delüklerinden sūd iner
Pāre-i rūḥ kim sabīdür hoş emer

S 74^b, M 11^a Ol sebebden cān(1) hem şādān olur
Hoş safā sürübenin ferḥān olur

Hem şabiye kan göbekden bil iner
Raḥm içinde zevk idüp anı şorar

Ol sebīleynün şafāsı āşikār
'Akıla ḥācet degül dimek i yār

55 Ger ağız ni^cmet yise cān zevk ider
Şükr-i Ḥakk ile lisān pes şevk ider

Ni^cmete şükr eyle tā k'ola mezīd
كُنْتَ عِنْدَ اللَّهِ قَدْرًا بَأَيِّزٍ

47^adelügi bir de:delügidür bir M,K/48^adelükler:delikler K/48^bbi-
rinden:delükden S;alür:ider K/49^abu:-M;āvāz-ı:āvāzı S,āvāzı key
M/49^byaḥu :daḥı M;cān-ı:cānı M/50^bcān-ı:cānı M/47^a,51^abici:piçi
M/52^anem:emer M,em K/52^bsürübenin:sürübeni M,sürüben K;ferḥān:
fermān M/53^abil iner:vaşl olur M,K/53^braḥm:zaḥm S;anı şorar:rā-
ḥat olur M,K/54^aşafāsı :şafāsın S/55^ager:göz S/55^bşükr-i Ḥakk i-
le:şükrini Ḥakk'ın M,K;pes şevk:ol dem M,ol denk K/56^ak'ola:o-
la M,K /56^bكُنْتَ : كُنْتَ M.

Ḥaḳ didi ki "وَاشْكُرُوا لِي" yā ʿibād
Tā ʿazāb eylemeyem yevmü't-tenād

قال الله تعالى: لئن شكرتم لأزيدنكم ولئن كفرتم
ان عذاب لي لشديد (x)
قال الله تعالى: فاذكروني اذكركم واشكروا لي ولا تكفرون (xx)

قال النبي عليه السلام من شكر المنعم على المنعم واجب

şükr-i niʿmet vâcib oldı her kula
Dâyimâ Ḥaḳḳ'ıñ gerek şükrin kıla

هذه القطعة في بيان مثال العرش والكرسى
واللوح والقلم في وجود بني آدم

K 35^b

Girü hilḳat sözünü söyleyelüm
Bu gönül bahrinde dür şoylayalum

60

Eydelüm göklerde kim daḥı ne var
Tā ki ḳamunuñ mişāli sende var

Gökde ʿArş u Kürsi vü Levḥ ü Ḳalem
Sende fikr ü daḥı himmet ḳalb hem

57^aSûre:II,Âyet:152/

(x)Sûre:XIV,Âyet:7;(xx)

Sûre:II,Âyet:152

58^aher:pes S/59^ahilḳat:hil^cat S;sözünü:sözini M,K/61^bhimmet:
himmet ü M;ḳalb:ḳalb ü S.

Seyyidü'l-Kevneyn Hâtemü'r-Rüsül
 Kalb-i mü'min 'Arş-ı Raḥmān didi ol

'Arifün gönlini bil 'Arş'dan 'azîm
 Dāyim ider nazar aña ol Raḥîm

S 75^a

'Arş'a ḥod dāyim nazar ider melek
 Olmaya kalbe berāber tutma şek

M 11^b 65

Şeyḥ-i A'zam k'ol durur şāḥib-Fuṣūş
 Ol vilāyet ḥatmına buldı ḥuṣūş

Bāyezîd'den nakl kılmış bir ḥaber
 Ol Fuṣūş'ında bu söz' iy mu'teber

Dimiş ol kāmîl ki 'Arş'ça yüz biñ
 Dahı 'Arş kapladuğınca yüz biñ

'Arifün gönli bucağında i cān
 Olsa idi tutmayaydı bî-gümān

Eil ki Kürsî vü dahı Levḥ ü Qalem
 Gökler ü yirler dahı iy muhterem

70

Ḳubbe-i 'Arş'da çü bir kandîl i yār
 Bu gönül nic' uludur kıl i'tibār

Şeyḥ Cüneyd ol sözde ma'nî söylemiş
 Dürr ü cevher bî-bahā ḥarc eylemiş

فَإِنَّ قَوْلَ الصِّدْقِ مِنْ أَضْبَارِهِ
 وَهُوَ يَرَى الْحَقَّ مِنْ سُلْطَانِهِ

62^aHâtemü'r-Rüsül:Hâtime'r-Rüsül S,Hâteme'r-Resül M/63^bdāyim:dā-
 yimā M,K/64^aider:iden S,K/65^aFuṣūş:fuṣūl K/65^bḥuṣūş:fuṣūl K/66^a
 Bāyezîd'den:Bāyezîd M;kılmış:eylemişdür M/66^b Fuṣūş'ında:Fuṣūş'da
 M;söz':sözi /67^akāmîl ki:kāmîlün K/68^bolsa idi:olaydı M;tutma-
 yaydı:tutmayaydı S/69^abil ki:belki M/69^bdahı:dahı kamusı S,ka-
 musı K/70^ai yār:durur M,K/70^bVar kıyās it bu gönül nice uludur M,
 K/71^asözde:söze K/71^bdürr ü cevher bî-bahā:bî-bahā her cevheri M.

Dimiş ol kāmīl ki ḥādīşle Kadīm
Birbirin' olsa mukārin iy nedīm

Bil ki ḥādīşden eğer kalmaz i cān
İşbu söz ḥakdur sakın itme gūmān

75 Ḥārifūn gōñline çün sıgdı Kadīm
Ḥādīşe nice ṭoyısar iy ḥakīm

قال النبي عليه السلام روي عن الله تعالى:
وسعني قلب عبد المؤمن (x)

K 36^a Anladuñsa ḥoş ma'ānī söylemiş
Levh-ı cāndan sırr-ı cān keşf eylemiş

S 75^b Çün gōñül bu vech ile ola 'azīz
İt 'imāret kim ola cānuñ temīz

Ger yıkuş gōñli 'imāret kılasın
Gizlü genci anda şeksüz bulasın

Ka'be'yi itsen ṭavāf biñ kez yayak
Bir gōñül yıksañ kabūl etmeye Ḥak

80 Gōñli yaptı vü naḫar kıldı Celīl
Ka'be'yi bildūn k'anı yaptı Ḥalīl

M 12^a Ḥacc-ı ekberdür gōñül itmek ṭavāf
Gel bu Ka'be'yi ṭavāf it sen i şāf

73^a ḥādīşle: ḥādīşle M; Kadīm: mukīm S/73^b birbirin': birbirine/74^a bil ki:
belki M/75^b ṭoyısar: ṭolısar M/(x) Keşfü'l-Hafâ, II, h.nu:2256/
76^b sırr-ı cān: sırrı hem M/78^a kılasın: idesin K/78^b anda şeksüz:
şeksüz anda S, M/79^a biñ: yüz biñ S/80^a gōñli: gōñüli S; vü: -S/80^b k'a-
nı: ki M; Ḥalīl: ol Ḥalīl M/81^a itmek ṭavāf: ziyāreti M/81^b Ka'be'yi
ṭavāf it sen i şāf: Ka'be içre kıl 'ibādeti M.

Ƙıl tefekkür kim gönül bir levh durur
Her ne fikr itseñ orada naqş olur

Ol naqışdan dil saña taƙrİR ider
Dürlü ma'ni oradan ta'bir ider

Pes gönül levh oldu fikr oldu ƙalem
Dil çü ƙätip oldu bil iy muhterem

85 Himmetüñ Ƙürsİ'den evsa'dur i yār
Himmet atına gel aħİ ol süvār

Ol Resül didi ki " صَمَّ الرَّجَالُ "
Şek getürmegil ki ƙal' ider cibāl

(x) قال النبي عليه السلام : صمة الرجال تقلع الجبال

Himmetüñi ger sen a'lä idesin
Bil yirüñ Firdevs-i A'lä idesin

هذه القطعة في بيان مقالة الجنة والمور والنار والملائكة
في وهبور بني آدم
واعلم انه دلوا النار بمناسبة الجنة لان النار ليست
موهورة في السموات بل هي موهورة تحت الارضين

S 76^a Diñle daħı ol feleklerde ne var
Sende gösterem misālin āşikār

82^a kim gönül bir levh durur: levh durur gönül i yār S/82^b Yazılır
fikir itdügün anda āşikār S/83^b oradan: orada M/86^a, (x) Keşfü'l-Hafâ,
II, h.nu:2888/86^b getürmegil: getürme S; ƙal': ƙal'a M/88^b
gösterem: gösterdüm S, M.

Gökde cennet var daḥı hoş ḥüriler
Sende şazîlik daḥı hoş ma'nîler

90 şazîlik cennet mişâli ma'nîler
Oldı ḥüriler mişâli mu'teber

Guşşadur tamu mişâli bil i yâr
Göz açup bu sırra kılğıl i'tibâr

K 36^b

Yahu gökde cennet ü sende gönül
Bil ki cennetden daḥı yigrekdür ol

Zîre cennetdür maḥalli şehvetün
Kalb-i mü'min ḥod yiri ma'rifetün

Cennetün ḥazini bil Ridvân durur
Kalb-i mü'min ḥazini Rahmân durur

95 Var durur gökde melekler 'âbidün
كَانَ لِلْعَاصِيْنَ فَمَّ يَتَغَفَّرُوْنَ

Tesbîḥ iderler bular dâyim Ḥak'ı
Bil Ḥak'ı zikr itmeyen oldı şakî

M 12^b

Sende daḥı var durur kıl bî-hisâb
يَذْكُرُوْنَ الْحَقَّ هَوَافً مِّنْ عَذَابٍ

İşide kıllar nice tevḥîd ider
Nice gündüz ol Ḥak'ı temcid ider

89^a hoş ḥüriler: ḥür u laṭîf S/89^b hoş ma'nîler: ḥür u şerîf S/91^a
i yâr: saña M/91^b gözün açup işbu sırrı bilseñe M/92^b bil ki: bel-
ki M/93. beyit: -M/98^a işide: uşda M; kıllar: kıllar M; nice: nicesi
M; tevḥîd: tesbîḥ M, K.

قال الله تعالى: وان من شئ الا يسع مجده
 و لكن لا تفقهون تسبيهم انه طان
 مليماً غفورا" (x)
 تمثيل في بيان مثال الملائكة بوجه اخر في وجود
 بنى آدم و ذكر الشيطان بمناسبة الملائكة

- Yāhu bir temsîl ideyin ben saña
 Ma'ni bāğından şaçayın gül aña
- 100 'Akl toğanını turrāca salam
 Ma'ni kekligin saña şayd eyleyem
- S 76^b Kıl nazar kim bu tenün bir şehrdür
 İki leşker içi anuñ toludur
- Dāyimā ceng ider ol iki çeri
 Diñle işbu ma'niyi iy yol eri
- Birisi eyü fikirlerdür yakîn
 Birisi yavuz fikirler key sakın
- Ol ki eyü fikr imān leşkeri
 Ol ki yavuz fikr şeytān leşkeri
- 105 Bil eyü fikrün begi 'akl-ı güzîn
 Ol yavuz fikrün begi nefs-i la'in

: و ذكر الشيطان بمناسبة الملائكة; M: يوم; بوجه آخر في (x) Sûre: XVII, Ayet: 44; (xx)
 -M/99^b şaçayın: açayın S/100^a 'akl toğanını turrāca: ben turrāca 'akl
 toğanını M; turrāca: dürrāca K/101^a bu: bir S; şehrdür: şehir hoş S/
 101^b leşker: köşkler S; toludur: tolu uş S/103^b fikirler key: fikirler-
 dür M, fikr şeytān K; sakın: leşkeri K/104. beyit: -K/105. beyit:
 -M, K/105^b nefs-i: nefis ü S.

‘Akl fikr eyler Hāk'a kulluk ide
Nefs fikr eyler ki dāyim zevk ide

Dāyimā mü'min bu ceng içre i yār
Aç gözün işbu söze kıl i'tibār

Geh yiñer ‘akluñ çerisi sır anı
Dāyimā kulluk kılup olur ğanī

Geh bu nefsun leşkeri ğālib olur
Ol şekāvet idüben müflis kalur

K 37^a 110

Pes eyü fikr ol melekler süreti
Bil yavuz fikr oldı şeytān süreti

Sa‘y it ol yavuz fikirler öleler
Tā ki ol mülkde melekler olalar

M 13^a

Bu tenün ola senün çün āsumān
Eī-felek anda melek ola revān

Hayf ola kim işbu şehri sen i yār
Viresin şeytāna yaka anda nār

Hāk Ta‘ālā yapıdı anı cān için
Kulluĝ ide dāyimā ol han için

115

Ger sen ol şehri virürsen düşmene
Sen saña zulm eyledün bil kime ne

106^a ‘akl: ‘akl u S; ide:kıla M/106^b ide:kıla M/108^a geh:gāh M; yi-
ñer:yeñer M, K/109^a geh:gāh M/110^a fikr ol melekler süreti: fikir
melā’ikdür i cān S/110^b Yavuz fikir hem-çü şeytān iy cūvān S/111^a
ol:-M, S; öleler :gideler M, K/111^b mülkde:milkde M/112^a ola senün:
senün ola S/113^a hayf ola kim işbu şehri:işbu şehri hayf ola bil
M/114 kulluĝ:kulluk S, M; dāyimā ol: anda dāyim M/115^b kime ne:kimse
ne M.

- Biş kapusı vardır ol köşkün laṭīf
Her biri bir bāga açılmış şerīf
- 125 Birbirine beñzemez ol bāğlar
Her birinde dürlü yemişler biter
- M 13^b Köşk içinden cān ider dāyim naḡar
Hoş teferrüc ider anı ser-te-ser
- Ol yemişlerden yiyüp şādān olur
Kaşr içinde hoş şafālarda kalur
- K 37^b Ger tutarsañ bu söze ʿişk ile gūş
Şerh idem ol kamu bāğı saña hoş
- S 77^b Biri ol bāğun işitmek bāğıdur
Zikr işitseñ gūşsañı hep tağıdur
- 130 Biri görmek bāğıdur iy bü'l-vefā
Dostı görmekdür saña dīn-i şafā
- Biri kokmakdur işit sen iy ulu
Dost kokusu ʿāşıkı kıldı delü
- Birisi dañı anuñ dadmak durur
ʿIşk şarābın her ki tatdı mest olur
- Biri tutmak bāğıdur key añlağıl
Dost yolın dut hoş şafālar eylegil
- İşbu bāğlardan kamu cān zevk ider
Kanda gitse cān kamu bile gider

124^abiş:beş M;vardur ol:var durur o K/125^aol bāğlar:bāğlar u
ter M/125^byemişler:yemişler M/126^aiçinden:içinde M,K/127^ayemiş-
lerden:yemişlerden M/128^abu söze ʿişk ile:ʿişk ile bu söze M/
130^bsaña:baña M,K;dīn-i:dīn ü M/131^abiri:birisi K;sen:-K/132^adad-
mak:tatmak M/132^bşarābın:şarābı M;tatdı:datdı K/133^atutmak:dut-
mak K/133^bdut:tut M/134^aişbu:uşda S.

135 Pes Süleymān'dur bu cān çün seyr ider
Kamu bāga köşk ile bile gider

Bu ne tahtdur yil götürmedin gider
Cān oturmuş üstine seyrān ider

Bil bu ʿālem bir budakdur aç gözi
Ol Kadīm bāğından añla bu sözi

Bu budaga çünki cān kuşu gele
İşbunuñ gibi safālarda ola

Var kıyās itgil ki ol bāğda n'ide
Dürlü dürlü bī-nihāyet zevk ide

140 Saʿy it imdi hoş ʿamel eyle düriş
Ol gül ü gülzāra sen tizcek iriş

Maʿşuk ile sür orada hoş şafā
Niceye dek çekesin bunda cefā

Hakk için bunda olanlar "عَامِلُونَ"
Olalar yarın "وَمِمَّا يَشْتَهُونَ"

M 14^a هذه القطعة في بيان مثال التمر والقمر والكواكب
في وجود بني آدم

S 78^a Girü ol bülbül ser-āgāz eyledi
Söze geldi sūz ile sāz eyledi

135^b bāga: bāguñ M/136^a götürmedin: getürmedin M/137^a budakdur: kadem-
dür M/137^b Kadīm: Kadem M, K/138^a cān: -K/139^a itgil: it gör M; ki: -K/
140^b ol gül ü: ol güli K, tizcek ol M; tizcek: vargıl M/142^a Sûre:
XXXVII, Âyet: 61/142^b Sûre: LII, Âyet: 22 /143^b sāz: şād K.

Yağdı ʿuṣṣākı muḥayyer eyledi
Şekkerin söz ile cānı toyladı

145 Diñle ol bülbül sözini sen i yār
Bilesin gökde ne varsa sende var

K 38^a

Gökde vardur ay ile güneş i yār
Dağı yıldızlar kaması şu^cle-dār

Sende imān nūrı uş gönlüñdedür
Bil güneş nūrından ol efdal durur

Bak dilün de gör şehādet nūrıdur
Bil kamer nūrından ol yigrek durur

Bu kalan a^czā da tāt nūrıdur
Gice gündüz tırmadın ol berk urur

150 Ol oruç nūrı hem āb-dest hem şalāt
Hem ğazā vü hacc u hem zıkr ü zekāt

Yıgdür ıldızlar nūrından işbu nūr
Şol zamān k'İsrāfīl anda çala şūr

Ol kıyāmetde kamu bī-nūr i cān
Ger güneş ger ay u ger yıldız ʿayān

Var "اِذَا الشَّمْسُ" okı Kurʿān'da gör
Bilesin tekvirini şemsün nedür

(x) قال الله تعالى: اذا الشمس كورت وواذا النجوم انكدرت

145^aol bülbül sözini sen:sen ol bülbülün sözün M/146^byıldızlar:
ıldızlar M/149^btırmadın:durmadın K/150^aol:bu kalan K/150^bu hem
zıkr ü:zıkr ü hem M/151^ayıgdür:yegdür M;ıldızlar:yılduz K/152^{a,b}
i cān, ʿayān:ola M,K/153^aSüre :LXXXI,Āyet:1/(x)Süre:LXXXI,Āyet:1-2.

Lik mü'minler nūri ol gün berķ ura
Ol sırat'un zulmetini hep süre

155 Hāk didi bunlara "يَعْنِي نُورُكُمْ"
بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ

(x) قال الله تعالى: يعنى نور هم بين ايديهم وبأيمنهم
S 78^b هذه القطعة في بيان مثال سبعة السيارة ومثال
(xx) طلوع الشمس وغروبها في وجود بني آدم مع النصاب

Var yidi seyyāre göklerde i cān
Sende vardur yidi hāşşe iy cūvān

M 14^b

Sāmi^c a vü nāzıra vü şāmiye
Lāmise hāfız müfekkir zā'ika

Gökde iki ^cukde var durur i yār
Kendüler gizlü eşerler āşikār

Sende daħı iki nesne gizlü hoş
Lik fi^cli anlaruñ āşkäre uş

160 Birisi olmak mizācuñ ten-dürüst
Biri de olmak mizācuñ katı süst

Çünkü şağ ola mizācuñ şükr kıl
Gice gündüz durma Hākķ'ı zikr kıl

Hāk didi kim "فَاذْكُرُونِي" yā ^cusāt
Tā ki اذْكُرْتُمْ " (xxx) غَدَاً فِي الْعَرَصَاتِ

155^a bunlara: bunlara S/155^{a, b} Sûre: LVII, Âyet: 12/(x) Sûre: LVII, Âyet: 12; (xx): -M/156^a yidi: idi M/156^b yidi: yedi M/157^b lāmise: lām ü M, lā-me K; hāfız: hāfız u M/158^a var durur: vardur bil M/158^b eşerler: eşer-leri S/159^a gizlü hoş: gizlüdür M, K/159^b añlaruñ: bunlaruñ M; āşkäre uş: āşkaredür M, K/161^b zikr: şükr S/162^a Sûre: II, Âyet: 152; ^cibād ; ^cusāt M/162^b (xxx) Sûre: II, Âyet: 152; غَدَاً فِي الْعَرَصَاتِ M.

إِنْ ذَكَرْتَ الْحَقَّ فِي أَرْضِ مِيَا
يَذْكُرُ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ الْعُلَى

إِنْ ذَكَرْتَ الْحَقَّ فِي دَارِ الْمِحْنِ
يَذْكُرُكَ اللَّهُ فِي دَارِ الْإِئْتِنِ

K 38^b 165

Zikr id anı ki ^cademden bunda uş
Virbidi hem eyledi vaqtüni hoş

Anadan toğmak güneş toğmak gibi
Kuşluğa degin hem olduñ sen şabî

Öyleye degin yigitlik gibidür
Tā ikindi kırğıluñ ahvālidür

Ahşama deñlü hemān pīrlük gibi
Gün tulunduğı dahı ölmek gibi

İşbu bir gün ^cömr ile iy bī-başar
Nişe gāfil olup olduñ bī-haber

S 79^a 170

Nişe uzun fikre düşdüñ iy yigit
Aç kulak ^cAzrā'il'ün sözün işit

Görme misin işbu halkı cavķ cavķ
Nerdübān üzre kefen boynında tavķ

Şolmış ol gülden yañaqlar kül olup
Ol kara gözler kamu toprak olup

Kanı şekkerden anuñ taţlu dili
Söze gelse māt iderdi bülbüli

165^aid anı ki:it anıñ K,it anı M/165^bvirbidi:virdi vü M/166^atoğ-
mak,toğmak:doğmak M/167^agibidür:gibi i yār S/167^bkırğıluñ ahvāli-
dür:kırğıl ahvāli āşikār S,kırğılluk ahvālidür M/168^adeñlü:degin
M;pīrlük:pīrlük M/168^bdahı:hemān M/169^abi--M/170^anişe:nice K;u-
zun:uzak M,K;fikre:zikre S/170^bkulak:gözün S/172^btolup:olup M.

M 15^a

Ol kara kaşlar dökülmüş yüzine
Gelmemişdi şanasın yir yüzine

175

Ol tutağlar kanı kim la^clīn idi
Ol habeş beñler kanı kim Çin idi

İncü dişler uşda saçılmış yire
Sende göz yok ola mı bakup göre

Kıl tefekkür kim bular uş gitdiler
Bir yola bilinmedi kim n'itdiler

Kamu sevdüklerini uş atdılar
Bir kefen alubanın yol tutdılar

Çün gidersin Hakk'a hizmet kıl i yār
Ol yoluñ azığını cem^c eyle var

180

ان تَرَوَدْتَ مِنَ الدُّنْيَا تَقَا
نِلْتِ فِي الْفِرْدَوْسِ اعْلَاكَ مُنْرِكَ

K 39^a

صَرْتِ سُلْطَانًا عَزِيْرًا فَالِدًا
لَمْ يَكُنْ مُلْكُكَ مُلْكًا زَائِدًا

قال الله تعالى: وتزودوا فان هير الزراد التقوى واتقون
يا اولى الالباب^(x) (يا اولى الالباب) لعلم تفاحون^(xx)
هذه القطعة في بيان مثال المادئات في الحق مثل السحاب
والمطر والرعد والعرق والريح وفي مثال الجنوب والشمال
ودم البخل في و هو ديشى ادم وفضل الشبى^(xxx)

Girü gussa bahri gönül bağladı
Yüzüm üzre göz yaşı hoş çağladı

174^ayüzine:yir yüzine K/174^bgelmemişdi şanasın(SK):gelmemiş idi şankim S,K, gelmemiş şankim hiç ol M/175^atutağlar:tudağlar M, dudaklar K/177^akim bular:bular kim M/178^asevdüklerini:sevgülerin M;atdılar:dökdiler M,K/179^{a,b}kıl i yār,eyle var:eylegil M,K/(x) Sûre:II,Âyet:197;(xx)Sûre:V,Âyet:100;(xxx):-M/182^agönül bağladı: uş cüş eyledi M,K/182^bhoş:cüş M.

Guşsa bir buluda beñzer kim irer
Göz yaşı yağmura beñzer kim dürer

Güldüğüñ şimşek gibi uş berk urur
Hem nefes yil gibidür içden gelür

185 Ra^cda beñzer katı çağırsañ i yār
Aç bu ^cibret kulağın kıl i^ctibār

Hem tamarlar ırmağa beñzedi uş
Bak bu ^cibret gözile şükr eyle hoş

Hem yeminün bil cenūba beñzedi
Hem şimālün bil şimāle beñzedi

Ma^cnide cömerdlüğüñ bil iy ata
Beñzemez mi ol şafā-yı cennete

Beñzeyen kuru buluda buhl u bed
Kara vü yābisdür iy şāhib-hired

M 15^b 190 Gel bahil olma sehā ehlinden ol
Kıl ^caṭālar yi vü iç oyna vü gül

Bil ki cennet kapusın cömerd aça
Ol zebāniler bahile od şaça

Ger ^caziz olmak dilersen kıl sehā
Yohsula vü baya sürgil hoş şafā

Kim bahil oldu ise oldu zelil

Āhiretde dünyede hor u hacil

183^bbeñzer kim:çün K/184^aşimşek:şimşik M;uş berk urur:durur i cān
S/184^bgelür:^cayān S/186.beyit:-M,K/188.beyit:-K/188^acömerdlüğüñ:
cömerligüñ M/189^akuru buluda:kuruda K;buhl u bed:buhldur M,K/
189^byābisdür iy şāhib-hired:yābis şafāsi yok durur M,K/191^abil
ki:belki M/192^byohsula:yohsula K/193^akim:ger S; ise:ise ol M/
193^bdünyede:dünyāda M,K.

Ger dilerseñ mālun̄ arta kıl sehā
Yirine zirā ki Ḥaḳḳ ider ʿatā

195 Ol ḥadīs-i Muṣṭafā'dan bir ḥaber
Eydeyim diñle bu söz' iy mu'teber

Ol dü ʿālem güneşi Fahr-i Cihān
Rūšen andandur bu kevn ile mekān

s 80^a

Bil ki cevlāngāh āna bu nūh felek
Hem daḥı müştāk āna hūr u melek

Didi kim vardur Ḥaḳ'uñ iki melek
Her seher anlar ider Ḥaḳ'dan dilek

Dir biri kim yā ilāhī kıl ʿatā
Şol kula kim dāyimā ide sehā

200 Dir biri daḥı anuñ kim yā Celīl
Kıl telef mālın şunuñ k'ola baḥīl

قال النبي عليه السلام: ما من يوم يصبح العباد فيه الا ملآن
يثران فيقول اهدنا اللهم اعط منفقاً ثلثاً ويقول
الاجر اللهم اعط منفقاً ثلثاً^(x)

Nā-kesün ḥarcıyla cömerd ḥarcı bil
İşbu ma'niden bir oldı añlağıl

195^bdiñle bu söz': bu sözi diñle M/197^abil ki:belki M;bu nūh felek:eflāk durur M,eflākdür S/197^bCennet ü hūr u melek müştāk durur M/198^bher seher anlar ider:anlar ider her seher M/199^ailāhī kıl ʿatā:ilāh faẓl u ʿatā M/199^bsehā: ʿatā M,K/200^abiri:biri kim K; kim:-K/200^bşunuñ:anuñ M;k'ola:kim oldı M,ki oldı K/(x) Buhārî, Zekât:27; Müslim, Zekât:57; Ahmed b.Hanbel, II,306,347, V,197.

K 39^b

Gel berü sen āsumān gibi i yār
Yir yüzine hoş ʿaṭānı it niṣār

(x) قال النبي عليه السلام: الاثنان عبيد الامان

Tā ki kamu ḥalkdan a^ʿlā olasın
şöyle kim gök yirden a^ʿlā olasın

Uşda gösterdüm kamu gökde i cān
Ne var ise bir miṣāl sende ʿayān

M 16^a 205

Diñle yirlerden daḥı virem ḥaber
Gösterem şöyle miṣālın sende ter

Ol daḥı neydüğünü añlayasın
Nişe bilmedin sözi tañlayasın

مطلع الكلام

Diñlegil söz gülsitānın açayın
Yir yüzine ren ren gül şaçayın

S 80^b

Ma^ʿnī bāğından girü ol nağme ger
Söze geldi diñle ne dürler döker

Ṭuṭī-i cān girü pervāz eyledi
Ol şeker yimege āğāz eyledi

210

عندليبم رف هوش آواز من

Söze geldi çaldı girü sâz-ı men

202^byüzine:yüzinde M; ʿaṭānı it: ʿaṭā it kıl M, ʿaṭā it K/(x):-M/
203^bkim:ki M;gök:gök ü K/204^bbir:bir S/205^bşöyle:sende M,K;miṣā-
lin:miṣāli M;sende:şöyle M,K/207^byüzine:yüzinde M/208^agirü ol:o-
la M/209^bSöze geldi çaldı girü sâzı men K; şeker:sükker M/210 .
beyit:-K/210^a عندليب : عندليبم M.

Sāki çün şundi elüme bir kâdeḥ
İçdüm andan mest oldum hem ferah

هذه القطعة في بيان مثال الارض والجبال والمعادن
والانهار والحجر والنباتات والشجار والاشجار
والمشرق والمغرب والموت والحياة والقبر
والبعث من القبر والنار وماء الخاود
وماء المالح في وجود بني آدم
مع النصائح (x)

Ol ḥakikat bahri çünkim itdi cūş
Sāhiline bir güher atd' uşda ḥoş

Ten çü sāhil düşdi ol bahre 'azīz
Bir mişāl düşdi tene kılğıl temiz

M 69^b

Baḳ kemükler anda nice taḡ gibi
Ol kemük içre ilik ma'den gibi

215 Bu ṭamar ırmak gibidür ḥoş 'ayān
Kan içinde dāyimā olmuş revān

Et çü ṭopraḡ u daḥı katı gönül
Ṭaşa beñzer bil ki ayruksı degül

Ḳıllar ol etde nebāta beñzer uş
Ol ki 'ārifdür bu sözi bildi ḥoş

211^açün:cān S,K/(x)başlık:-M/212^bsāhiline:sāhiline M;ḥoş:uş S/
213^asāhil:sāhil M/213^bmişāl:mişāli M/214^akemükler:kemük S;nice
taḡ gibi:taḡa beñzer i yār S/214^bHem elük ma'den gibidür āşi-
kār S/215^aṭamar ırmak gibidür ḥoş 'ayān:ṭamarlar ırmāḡa beñzer
i cān M,K/216^aet:eti M;ṭopraḡ u:ṭopraḳ M,K/217^aḳıllar:ḳıllar M;
etde: ete M;beñzer uş:beñzedi M/217^bol ki 'ārifdür:'ārif oldur
ki M;bildi ḥoş:añladı M.

- K 40^a ʿAklun ağacı açılmış uş senün
Dürlü yimişler yir andan bil cānün
- Maşrika beñzer yüzün bilgil i cān
Mağribe beñzer hem arkañ iy cūvān
- S 81^a 220 Uyku beñzer ölüme fī'l-kāyināt
Hem uyanuḡluḡa beñzer ol ḡayāt

قال الله تعالى: يتوفى النفس حين موتها والتي
لم تمت في منامها فيمك التي قضى عليها
الموت ويرسل الأخرى إلى أجل مسمى
آن في ذلك آيات لقوم يتفكرون (x)

ḡice beñzer sinleye kılḡıl naḡar
ḡündüz olsa şanki kıyāmet ḡopar

Ḳakımak od gibidür sende yārā
Şabr itmeklik şırāt anda göre

Ḳakımak vaktinde her kim şabr ide
Oda yanmakdan ḡalāş ol' iy dede

Beñzer ağzuñ yarı tatlu şuya bil
Hem meḡāt acı şuya gör iy ḡalīl

- M 70^a 225 Göz yaşı beñzer deñiz şuyına cān
ʿAşiler gözinden oldı ḡoş revān

218^byimişler:yemişler M/ (x)Sûre:XXXIX,Āyet:42/221^bşanki kıyā-
met:sinleden şankim S,şankim ol giri K/222^bitmeklik:itmek bil
M/223^aher kim şabr ide:ger şabr idesin M,K/223^bḡalāş ol' iy de-
de:yakīn kurtulasın M,K; ol':ola /224^abeñzer ağzuñ:beñzün ol ağ-
zuñ M/224^bhem meḡāt acı:nice beñzer ol M,K;şuya gör iy ḡalīl:ol
meḡāt acı şuya K,ol maḡalde acı şuya M/225^aşuyına:şuyına i S,K/
225^boldı:akar K.

Añ günāhuñ ağla yürek başile
Ol kara yüzi ağart göz yaşile

Kork şu günden k'anda yüzler kar' ola
Bunda gülen anda bil bī-çār' ola

Ağlayan bund' anda handān olısar
Yüzi anuñ ağ (u) ferhān olısar

Hak didi kim "يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ
أَسْوَدٌ الْوُجُوهُ"

قال الله تعالى: يوم تبيض وجوه وتسود وجوه
فاما الذين اسودت وجوههم اكفرتم بعدايمانكم
فذوقوا العذاب بما كنتم تكفرون (x)

230 Kıl 'ibādet Ḥakk'a şādān olasın
Tesbih it anı ki ferhān olasın

S 81^b

مذه القطعة في بيان مثال الأنبياء والأولياء والكفر
والإيمان والباب المغلوق والمفتوح والطفولية
والشبابية والشجوخة وبيان كرامة الاستباح
عند الله تعالى وبيان فلقة بنى آدم
كرامته مع اللطائف والنصائح (xx)

K 40^b

Bak 'ibādet enbiyāya beñzedi
Tesbih itmek evliyāya beñzedi

226^agünāhuñ:günāhın M/227^ak'anda:anda M;kar':kara /227^bgülen:-K;
bil bī-çār':bil ki bī-çāre K;bī-çār':bī-çāre /228^aanda:-K/228^b
yüzi anuñ ağ (u) ferhān:Hak katında yüzi anuñ ağ M,K/229^a(x)Sû-
re:III,Âyet:106/229^bhem:-M/230^banı:-K;ferhān olasın:nürdan tola-
sın S/(xx) Başlığın "والإيمان" dan sonraki kısmı M'de yok.

Küfre baksañ karañu gice i cān
Eak bu imān nūri uş gündür ʿayān

Bağlu kapu gibidür inkāra bak
Uş açuk kapu gibi ikrāra bak

Bu zībā şūretde çün oldı bahār
Kanda baksañ görünür naqş-ı nigār

235 Ol yigitlik yaya beñzer kıl nazar
Kırgıl olmak güze beñzer iy piser

Katı kışa beñzedi ol kocalık
ʿIşk odinsuz bil şafası yok bayık

Çünkü pīr olduñ gel al ʿışk odını
Ol kışuñ ʿışkdur bilürseñ odunu

Ger taşuñ gibi içüñ ağardasın
Nūri nūra katuban nūr olasın

Ḥak didi "الشَّيْبُ نُورِي" yā ʿibād
Yakmayam nūrumı ben yevmü't-tenād

(x) وفي الخبر قال الله تعالى: الشَّيْبُ نُورِي وَاخِرُ نُورِي بَشَارِي

M 70^b 240 Ger içüñi kara itsen iy zelīl
Yarın ol taşra urısar bellü bil

232^ai cān:gibi M,K/232^bgündür ʿayān:güneş bigi M,gündüz gibi K/
234^azībā:ziyā S /235^ayaya:baya S/236^bodinsuz:odunsuz M;şafası
yok:şafā yokdur M,şafā yok hem K/237^açünkü :çün S; ʿışk odını:
ʿışkdan odun M, ʿışk odın K/237^bodunu:odun M, odın K/238^ager:gel S;
ağardasın:ağard tamām S/238^bnūri:nūra M,K;nūra:nūr K;katuban:ka-
tup S;olasın:ol iy hümām S/239^a, (x) Keşfü'l-Hafâ, II, h.nu:1574,
2507; Ebu Dâvud, Teraccül:17 (Bu hadis M'de yok.)/239^bnūrumı ben:
ben nūrumı M. t. 2/240^bol:o M; urısar:vurısar M,K.

S 82^a

Yir bulımayasın ol hażretde pes
Olmaya mıkdāruñ anda çün meges

Her yigit kim içini ağarda hoş
Yarın aklık taşrasına ide cüş

Şeksüzin Hażret katında nūr ola
Haķ yüzini göre yiri Tūr ola

Añladuñsa yir yüzinde ne ki var
Sende gösterdüm mişāl andan i yār

245

İşbu ma'niyi kitābında o şāh
Zıkr kıldı key işit ol pādişāh

▪ اِقْرَأْ وَ فِي اَنْفِكُمْ
Tā bilesin cümlesi sende varın

قَالَ اللهُ تَعَالَى: وَ فِي الْاَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ ﴿٢٤٥﴾
وَ فِي اَنْفِكُمْ اَفَلَا تَبْصُرُونَ (x)
وَ قَالَ اللهُ تَعَالَى: سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْاَفَاقِ (xx)

K 41^a

Haķ çü "كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ" didi
Kaḡu maḡlūkdan seni a'laḡ kodı

(xxx) قَالَ اللهُ تَعَالَى: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ

Pes ki kaḡudan mükerremsin yaķın
Sen seni ḡor eylemegil key saķın

241^abulımayasın:bulamayasın M/242^baklık:aklık M/243^anūr:pır S,K/
243^byüzini:diğarın K/244^ayir:-K/245^ama'niyi:ma'ni S;o:bil o S/
245^bkey:ki S/246^aSûre:LI,Āyet:21/(x)Sûre:LI,Āyet:20-21;(xx)Sûre:
XLI,Āyet:53/247^a Sûre :XVII,Āyet:70/247^ba'laḡ kodı: yig eyledi M/
(xxx)Sûre:XVII,Āyet:70.

‘Akıl isen ‘izzetün arturı gör
Yarın ol Hazret katında olma hor

250 ‘Izzetüne çünkü Hak düşdi güvāh
إِلَٰهَ أَمَىٰ شَيْءٍ أَكْبَرُ الشَّاهِدِ

Zi kerim ki yirde gökde ne ki var
Kamusın cem‘ itdi sende Kirdgār

Kıl tebārek ahsenü'l-Hālik ki şāh
Uşbu şan‘atda ögündi ol ilāh

Kamuyı yaratdı hiç öginmedi
Lik bu şan‘atd’ özi medhin didi

S 82^b قال الله تبارك وتعالى: ولقد خلقنا الانسان سلافة من طين
M 71^a ثم جعلناه نطفة في قرار مكين ثم خلقنا النطفة
علقة فخلقنا العلقه مضغة فخلقنا المضغة
عظاماً فكوننا العظام لحماً ثم انشأناه خلقاً
آمرف تبارك الله امين الخالقين (x)

Başda dört süñük qodı bil iy hümām
Hem āğızda otuz iki diş tamām

255 Elde otuz biş yaratdı ol Kadīm
İki qolda bāzūda bir ol Rahīm

Hem omuzda bil sekiz düzdi mukīm
Yanda on tokuz eyegi iy nedim

249^aarturı:artura M/250^bشئ: M/251^bKirdgār :āşikār M/
252^aki:i M/253^akamuyı:kamusını K;öginmedi:ögünmedi M,K/253^bşan‘-
atd’:şan‘atda; özi medhin didi:özin medh eyledi M,K/ (x)Süre:
XXIII,Āyet:12-14/254^aKıl nazār kim başda dört süñük qodı M,K/
254^biki diş:iki dür S,iki K;tamām:qodı M, eyledi K/255^abiş:beş M/
256^beyegi:eyegü M.

Bilde on sekiz oñurğa kıl naẓar
 Üç de ucada kodi iy mu'teber

Bil otuz biş dizdi ayakda o şāh
 İki de incikde eyledi ilāh

Üç daħı uylukda itdi ol laṭīf
 Fikr kıl kim Ḥaḳ seni itdi şerīf

260 Sende yidi 'uzv itdi ol Aḥad
 Daħı yetmiş mafşal itdi ol Şamed

Daħı üç yüz altmış itdi ol ṭamar
 Kıl naẓar kim yüzüñi kıldı kamer

Yüz yigirmi dört biñ ol kıl itdi bak
 Kamusına añla bir cān kodi Ḥaḳ

Nitekim yirden göge dek ne ki var
 Kamusunıñ Ḥālik'ı birdür i yār

K 41^b Kıl tebārek aḥsenü'l-Ḥālik ki şāh
 Nice yaratdı bu ḥalkı ol ilāh

265 Uş alın yaratdı secde kılasın
 Hem kulak düzdi ki ḥikmet bilesin

S 83^a Göz yaratdı bak ki 'ibret alasin
 Dil yaratdı tā şehādet kılasın

257^akıl maẓar:eyledi M,K/257^bÜç daħı bilgil kim avuçda kodi M,
 Üç daħı bilgil ki ucada kodi K/258^abiş:beş M;dizdi:dizde S/258^b
 incikde: incükde K/259^aol:o K/259^bkıl:it S,K;Ḥaḳ seni:seni ḤaḳS/
 260^ayidi:yedi M;itdi:yaratdı M/260^bdaħı yetmiş:üç yüz altmış S;
 mafşal:maḳşad M/262^aol:-M;itdi bak:eyledi M,K/262^bañla:añla kim
 M,K;Ḥaḳ:-M,K/263^anitekim:hem nitekim M;yirden göge dek:yirde
 gökde M/264^aki:i M/265^bdüzdi:virdi M/266^aalasin:göresin M,K/
 266^bkılasın:idesin.

Uş gönül yaratdı İmān berk ola
El yaratdı kim sehāvetler kıla

Hem ayak yaratdı kim hizmet ide
Gice gündüz durmadın Hakk'a gide

Kıl tebārek ahsenü'l-Hālık i yār
İşbu tertib nice itdi Kirdgār

M 71^b 270

Çünkü 'ākılsın berü gel hizmete
Tā ki hizmetle iresin devlete

Ol fütüvvet kuşağın bilüne çal
Hem sehā cevherlerin elüne al

Bil ki hizmetdür bu yol ser-māyesi
Hem daħı ol dosta irmek māyesi

Ger kadem hizmet yolına urasın
Şek getürmegil ki dosta iresin

اِقْرَأْ اِنْ كُنْتَ عَلِيًّا مِنْ كِتَابِ
مَا فَطَرْتُ الْجِنَّ وَالْانْسَ

(x) قال الله تعالى: وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون

275 Hakk seni kulluğ için halk eyledi
Dürlü ni'met virdi vü hoş toyladı

Ne revā şeytāna kulluk idesin
Nefs ne dirse ol yaña hem gidesin

267^ayaratdı: يَا تَرِي ki S,yaratdı ki K/267^bkim:ki S;sehāvetler:
sehāvet çün M/268^bdurmadın: turmadın M/271^bsehā cevherlerin:sehā-
vet cevherin M/272^bmāyesi:çāresi M,K/274.beyit:-K/274^b,(x) Sûre:
II,Āyet:56/275^akulluğ:kulluk M,halk:var M/275^bvü:-K.

Saṅa bir dūnyā begi kılsa naẓar
Virse ḥil'at yaḥu bilūne kemer

Cān ile kulluk kılursın aṅa sen
Ol ulu Ḥazret'den imdi gel utan

Zīre ol sulṭān-ı 'ālem Kirdgār
Seni bu vech ile itdi āşikār

S 83^b 280 Ba'd-ez-ān yir ile gökde ne ki var
Ger melek ger āfitāb u ger biḥār

Kamusını saṅa ḥādīm eyledi
İşbu mülkde seni maḥdūm eyledi

هذه القطعة في بيان ان في السموات وما في الارض
فادم بنى آدم مع النصاب (x)

K 42^a Diñle bir sırreydeyim girü 'ayān
Hoş ma'ānī vü bedī' andan beyān
Söz budagında bitürem uş semer
Ma'nī Mısr'ından getürem uş şeker

Ḥokka-ı 'aklı berü dut cevhere
Uşda ḥalvā-yı leziz bī-ṭancara

M 72^a 285 Gel bu ḥalvāyı saṅa itdüm sebīl
K'anda memzūcdur bilürseñ **se**sebīl

277^b bilūne: bilūnde M/279^a zīre: zīrā M/279^b seni: seni kim M, K/280^b ā-
fitāb u: āfitābı S/281^b mülkde: milkde M; maḥdūm: sulṭān M/(x) ما في:
-M/282^a eydeyim: ideyin M/282^b andan: ender M/283^a bitürem: bitürdüm M/
283^b getürem: getürdüm M/284^b 'aklı berü dut: 'akl u bürüdet S .

Ger bu ma'nî selsebîl'in alasin
Kamu hâdim sini maḥdûm bilesin

Gör melekler bağlamış bil hizmete
Senûn için yüz ururlar Ḥazret'e

"يَسْتَفْزُونَ" (xx) hem "يُذَكِّرُونَ" (x) الْحَقِّ
لِلْعَصَاتِ الْمَذْبُوحَاتِ الْخَاسِرُونَ

Bak bu gögi düzdi ezrak kubbe uş
Ay u günü anda kandîl itdi hoş

290 Yiri gör kim eyledi atlas bisât
Tâ ki anda idesin dürlü nişât

Uş güneş maḥbaḥcuñ oldı bişürür
Dürlü yemişler senûnçün oldurur

Aya bak şabbāguñ oldı reng virür
Kamu yemiş rengi bil andan alur

Uş delîl oldı sitâre âşikâr
Korıda deryâda senûnçün i yâr

S 84^a Bu bulut sakḳāñ olup yiri şular
Uşda yel ferrâş olup yiri siler

295 Dürlü ni^cmetler bitürür şu i yâr
Ol kara yiri ider hoş sebzezâr

i^ctibâr ile bak uşbu taḡlara
Senûn için hazne-dâr olmış yârâ

286^abu:-M;alasin:içesin M,K/286^bsini:seni M,-K/287^abil:bel M/287^b
Hazret'e:hizmete S/288.beyit:-K/288^a(x)Sûre:III,Âyet:191;(xx)Sûre:
XL,Âyet:7,Sûre:XLII,Âyet:5/289^aezrak kubbe:kubbe-i ezrakı M/289^b
ay u:ayı S,K/291^abişürür:pişürür M/291^byemişler:yemişler M/292^aa-
ya bak:ayı gör M;sabbāguñ:ṭabbāguñ K/292^byemiş:yemiş M;alur:olur
M/293^bkorıda:koruda M,K/294^abu:gör M;bulut:bulud M,buluḡ K/294^b
yel:yol S/296^ai^ctibâr ile bak uşbu:i^cibret ile bak sen işbu M,bak
bu i^ctibâr ile işbu SK/296^byârâ:bular M.

Dürlü ma'eden vardur anda bî-hisâb
Fikr kıl sen anda sultânınsın i şâb

Uş deñizlerdür emânet kâr-ı tû
Dürlü cevher şaqlar anlar iy 'amû

Fikr kılsañ yirde gökde ne ki var
Cümlesi saña musahhardur i yâr

300 Key işit Kur'an içinde ol Hâkîm
İşbu ma'niyi beyân itdi Qadîm

K 42^b

« سَخَّرَ لَكُمْ » âyetin
Tâ haber vire o Kur'an-ı Mübîn

M 72

قال الله تعالى: الم تر وان الله سخّر لكم ما فى السموات
وما فى الارض واسبغ عليكم نعمه
ظاهرة وباطنه (x)

Pes seni Hâk bunda sultân eyledi
Bu sarâyda seni ol han eyledi

Tâ ki nefsüni Hâk'a bezl idesin
Gice gündüz durmadın 'adl idesin

Çünkü 'adl itdün 'imâret oldı milk
'Âdilün silkinde olduñ münselik

305 Lâyık olduñ bil yakîn sultânlığa
İşbu fânî milkde uşbu hanlığa

297^ama'eden vardur anda:ma'edenleri vardur M/297^bsen anda:seni ne
M, seni K/299^akılsañ:kıl sen M/299^bcümlesi:kamusı M,K/300^bQadîm:ol
Qadîm M/301^a,(x) Sûre:XXXI, Âyet:20/302^bsarâyda seni ol han:sarâyı
saña teslim M,K/303^anefsüni Hâk'a bezl:ol sultâna kulluk M,K/
303^bdurmadın:çurmadın M/304^b'âdilün:'âdilün S,M;silkinde:milkin-
de S,silkinden M;münselik:menselik S,M/305^bfânî milkde uşbu han-
lığa:milkde ulu han olmaklığa K;uşbu :ulu M.

Bunda lāyık göre çün ol ulu şāh
Eyleye anda daḥı hem pādişāh

S 84^b

Tāc u ḥil^cat vire hem taḥt u sarāy
Ḥūrīler vire şanasın bedr-i ay

Lā-yenām u lā-yemūt u lā-yezāl
Olasın ol mülkde dāyim bī-melāl

Bu iki mülkde olasın pes ^cazīz
çünkü olduñ dünyede ehl-i temīz

قال الله تعالى: وان حكمت فاحكم بينهم بالقسط
ان الله يحب المقسطين
(x)

310 Ger bu mülkde çevre sen el urasın
ḡice gündüz ma^cşiyetde ṭurasın

Bil ki ol mülkde olursın ḥor u zār
Olısar şeksüz maḳāmuñ anda nār

(xx) قال الله تعالى: انا اعدنا للظالمين نارا

Zīre olmaduñ çü lāyık fāniye
Lāyık olmazsın yakīn bil bākīye

306^alāyık:aña K/307^ahem taḥt u:taḥt u hem K/308^alā-yenām u lā-yemūt:lā-yemūt lā-yenām S /308^bol mülkde:o milkde M/309^amülkde:milkde M/309^bdünyede:dünyāda M/(x)Sûre:V,Âyet:42/310^amülkde çevre:milkde çünkü M/310^bṭurasın:olasın M,K/311^aki ol:iki M,K;mülkde olursın:milkde olasın M/(xx)Sûre:XVIII,Âyet:29;-S/312^azīre:zīrā M.

Çünkü sultānsın şehā kadrūni bil
 Şehliḡuḡa lāyık olan işi kıl

هذه القطعة في بيان سبب قيام القيامة و
 شراب البدن وبيان كرامة بنى آدم

M 73^a Diñle bir ma^cnī sözün söyleyeyin
 Ol deñiz cevherlerin soylayayın

315 Uş gönül dükkānını açdum i yār
 Dürlü atlas dürlü dībā anda var

Gülsitān-ı ma^cnī düzdüm key şerif
 İtdi bülbül gulgul anda iy harif

K 43^a Uş sarayı bezedüm sultān için
 Şekkerin şerbet getürdüm cān için

اشربوا طائفاً ملياً من شراب
 Dünye çün bildün ki olısar harāb

Gel berü 'ışk esrügi ol yā gulām
 Çün bilürsin kim ne der kalur ne bām

S 85^a 320 Yırtıla gök kamu ılduzlar yire
 Dökile perrān ola ol dem yārā

Şoġıla kamu deñizler iy cūvān
 Ay ile güneş dutula hem i cān

313^a şehā: -K/313^b şehliḡuḡa: şāhliḡuḡa M,K; olan işi: olur işi M/314^a
 sözün: söz M/314^b soylayayın: söyleyeyin M/316^a gülsitān-ı: gülsitā-
 nı M, gülsitāna S; ma^cnī: ma^cniyi S; key şerif: laṭif S/317^b cān: han
 M/318^b dünye: dünyā M/319^a 'ışk: aşk M/319^b bilürsin kim ne der ka-
 lur: ne deryā kalur bilürsin M/320^a yırtıla: yarıla K; ılduzlar: yıl-
 duzlar M,K/320^b yārā: yire S/321^a şoġıla: şoġula M; iy cūvān: boş ka-
 la M,K/321^b dutula hem i cān: hem ol dem tutula M,K.

Bozula 'ālem ola şöyle harāb
i şāb līs̄ inān yūb̄ ḥq̄

قال الله تعالى: إذا السماء انفطرت ﴿١﴾ وإذا الكواكب
انتشرت ﴿٢﴾ وإذا البحار فجرت (x) وقال الله تعالى:
لا يخفى على الله منهم شيء لمن الملك اليوم لله الواحد القهار
وقال الله تعالى: كل شيء طائفة الؤميه له الحكم و
اليه ترجعون (xxx) وقال الله تعالى: يوم تبدل الأرض
غير الأرض والسموات (xxxx) وقال الله تعالى:
يوم تطوى السماء كطية السجل للكتب كما بدأنا أول
خلق نعيده وعداً علينا إنا كنا فاعلين (xxxxx)
وقال الله تعالى: كل من عليها فان ﴿٣﴾ ويبقى
وجه ربك ذو الجلال والإكرام (xxxxxx)

K 69^b

Sır nedür bozmağda Ḥaḡ bu dünyeyi
Ḳamu varın ger yavuz u ger eyi

Bī-günāh niçün ider bunı harāb
Eu sü'āle eydeyin diñle cevāb

M 73^b 325

Ya' nī Ḥaḡk eydür kulūm ben pādīṣāh
Seni itdüm bu sarāyda pādīṣāh

İşbu tertīb ü bu erkān ü bu māh
Senüñ içün düzdüm idi ben ilāh

(x) Sûre: LXXXII, Âyet: 1-3; (xx) Sûre: XL, Âyet: 16; (xxx) Sûre: XXVIII, Â-
yet: 88; (xxxx) Sûre: XIV, Âyet: 48; (xxxxx) Sûre: XXI, Âyet: 104; (xxxxxx)
Sûre: LV, Âyet: 26-27/323^a sır: seyri M; Ḥaḡ bu: -M; dünyeyi: dünyāyı M/
323^b varın: varan M/324^a niçün: nite S, nişe K/324^b sü'āle eydeyin: sü'ā-
li idüben M/325^b sarāyda: serāda M/326^a tertīb ü: tertībi M/326^b
düzdüm idi: düzmiş idüm M.

Çünkü gitdün ben yakın bi-hācetem
Bozaram bu ʿālemi pes n'iderem

Pādişāh gitdi sarāy olsun harāb
Gitse şarib ne işe yarar şarāb

S 85^b, K 70^a

Bir melik öls' aña mātem ulaşur
Kamu halkı gice gündüz ağlaşur

330

Mü'min ölse yir ile gök iy hümām
Kırk şabāh ağlar bular şeksüz tamām

هذه الخبر في بيان كرامة المؤمنين عند الله يوم
القيامة حتى يأمر الله تعالى الملائكة أن
ينثروا الكواكب على أقدامهم الصالحين
(x)

Bir haberde diñle gelmiş iy harif
Dürr ü gevher hoş laṭif ü hoş şerif

Ya'ni mü'min sinlesinden çün tura
Hak meleklerle hemān-dem buyura

Kim idün ılduzları siz hoş nisār
Kullarum ayāğına her ne ki var

Şaçalar ılduzları ol dem revān
Kulları ayāğı altına i cān

329^aöls':ölse ;ulaşur:olur M,K/330^ayir ile gök:gök ile yir K/
330^bşeksüz:bi-şek M,K/(x) يأمر : تأمر S; بأمر الملائكة : الملائكة M;
اقدم : أقدم M/333^aılduzları:yılduzları K/333^bkullarum:kul-
laruñ S;ki:-K/334^aılduzları:yılduzları M.

335 Ya^cnī dost dosta buluşs' ider nişār
 Hāk nişār ide kevākib bil i yār

Bil kevākib intişāri sırrı bu
 Anladuñsa hoş laṭife iy ^camū

Bu kamu pes saña ^cizzetdür yakīn
 Sen seni hor eylemegil key sakın

Çün kerīm itdi seni ol Zü'l-celāl
 Kıl kerem sen saña görmegil melāl

Kes gönül zencīrini bu kubbeden
 Hoş ^camel it tā ki nūr ola beden

M 74^a 340

Şunu cem^c it ki aluban gidesin
 Şimdiden ko şunu ki terk idesin

Fikr kıl şunlar ki bundan göçdiler
 Ya^cnī ^cAzrā'il şarābın içdiler

S 86^a

Bir kefenden özgesin hep döktdiler
^cAmel alup gūra tenhā gitdiler

Ol karañu sinleye çün girdiler
 Ol firiştehler hemān-dem irdiler

Heybetinden ditredi süñükleri
 Öñine geldi kamu itdükleri

345

Hoş ^camel itdi ise oldı Halīl
 Luṭf ile itdi naẓar aña Celīl

Ger yavuz itdi ise oldı zelīl
 Ulu ḥazretde yakīn hor u hacīl

335^abuluşs':buluşsa:buluşa M;ider:ide M/335^bnişār:dahı M,K;bil
 i yār:hoş nişār M,K/337^bkey:-K/340^aşunu cem^c it ki aluban:cem^c
 it şunu ki alup S,K/340^bşimdiden:şimdi K;terk idesin:ahır koy-
 sın M,K/341.beyit:-K/341^akıl:it S/342^aözgesin:ğayrısın M/343^bfi-
 riştehler:feriştehler M/346^bḥazretde:ḥazrete M.

Yā ilāhī bizi ol vaktde zelīl
Eylemegil luṭfuñ ile iy Celīl

Aç bize ol yirde cennet kapusın
Raḥmet idüp yap cehennem kapusın

‘Āşīyüz ‘iṣyānumuz maḥv eylegil
Tevbe kılduk raḥmet eyle yā Cemīl

350

Sen didün «اللَّهُ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ»
كُنْتُ عِنْدَ الْحَزْنِ كَشَافِ الْكُرُوبِ

قال الله تعالى: ان الله يغفر الذنوب جميعاً
انه هو الغفور الرحيم (x)

Hem Ḥabīb'ūñ Seyyid-i ‘Ālem durur
Eşref-i cinn ü melek ādem durur

Bu hadīsi ol Resūl gelmiş dile
"تَائِبُ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ"

(xx) قال النبي عليه السلام: التائب من الذنب كمن لا ذنب له

K 70^b

Pes ki vācib oldı raḥmet bulavuz
Ḳapuda ḥāṣā ki maḥrūm olavuz

347^azelīl:delīl K/347^beylemegil:eylegil K;Celīl:ḥalīl K/348^aol:o
M/348^bkapusın:iy metīn S/350^a,(x)Sūre:XXXIX,Āyet:53/351^aḤabīb'ūñ:
nebūñ kim S,K/351^beşref-i:eşrefe S,eşref ü M;cinn ü:cinne S,cinn
K/352^ahadīsi:hadīs K;Resūl:Resūl'e K;gelmiş:getürmiş M/352^b,(xx)
İbn Māce, Zühd:30; Keşfü'l-Hafâ,I, h.nu:944/353^araḥmet:raḥ-
meti M;bulavuz:umavuz K, usūl M/353^bolavuz:ola kul M.

S 86^b, M 74^b 355.

يا غياثَ الْمُتَغِيثِينَ اِهْدِنَا
لَا اَفْتِجَارَ بِالْغُلُومِ وَالْغِنَا
لَا تُزِغْ قَلْبًا هَدَيْتَ يَا لِكْرَمِ
وَاصْرِفِ السُّوءَ الَّذِي دَخَلَ الْقَلَمَ

فائمة الكتاب

Ḥatm oldı burada işbu kitāb
Bu ḥitābı key işit iy şeyḥ ü şāb

Neydügüni bunda bildürdüm saña
Kıl kerem sen de du^cā gönder baña

Bil ḥaḳīkat kim du^cā muḥtācıyuz
Raḥmet aşınuñ yaḳīn biz acıyuz

Arif işbu sözi çün ḥatm eyledi
Bil ki adın NÜŞHA-I ʿĀLEM kodı

360 Zire ādem nüshasıdur ʿālemün
Anladuñsa şerḥidür bu ādemün

Nefs-i ādem ʿālem-i ekber durur
Yir ile gök ʿālem-i aşgar durur

Key tefekkür it anı kim baḥrdur
Ol deñizün mevci bu ʿālem durur

Bu kitābda çok cevāhir dizmişem
Ma^cnī deryāsını çünkim süzmişem

355^b مَطَرُ الْقَلَمِ : مَطَرُ الْقَلَمِ M/357^a neydüğüni:neydüğini S;bildürdüm;bil-
dürem S/358^b aşınuñ:acınuñ M/359^a işbu sözi:işbunu K/361^a nefsi:nefsi
K/362^a it anı kim:anı kim it S,kıl anı kim M;baḥrdur:ne baḥr du-
rur M/363^a çok:çün M.

Sen de gel söz incüsini alı gör
Gizlü sırrı neydüğünü bili gör

365

Tā ki sen de olasın baħr-i laṭīf
Ġark ola sende ma^cānī-i şerīf

Söz Ĥak'ũndur uşda ta^cbīr eyledũm
Ĥudretin virdũkçe dile söyledũm

Bil sekiz yüz kırk birinde hicretũn
Nazm itdũk işbu sözün Ĥudret'ũn

Mũnselik oldu bu silkte iy piser
Üç yüz altmış yidi bir tāne güher

Añlağıl kim hak durur işbu kitāb
فَانْشَعِرْ وَأَبْهَرِ مِنَ الْحَقِّ صَوَابٌ

364^a de gel:daħı M;alı:ala K/364^b bili:bilü K/365^b ma^cānī-i :ma^cānī
vü S,ma^cnā-yı M/367^a sekiz:toğuz M;kırk:on M/367^b sözün:sözi M,sözün
K/368^a mũnselik:menselik S,mũflisũn M/368^b bir:biñ K/369^b صَوَابٌ : i
şāb S.

MEVLIDÜ'N-NEBÎ

س 87^a هذه القطعة من كلام العارف
وهذه القطعة في توحيد الله تعالى

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Hamd ol sultāna k'oldur bī-mekān
Bī-zamān u bī-cihet ü bī-nişān

'İlmi bir deryādur anuñ bī-kinār
Kamu ismi ol deñizde māhiyān

Süret ol esmāya a'yān eyledi
Hem yaratdı andan ol deryā-yı cān

Çünkü bahrini o sultān çalkadı
'Akl-ı evvel k'ol kalem oldı 'ayān

5 Nefs-i külli rüşen oldı levh ü āb
Bākī 'akl u nefis bir bir iy cüvān

Hem tabī'at kim o külliyye durur
Hem heyūla vü süret iy kār-dān

Bir işāretle düzetti iy hakīm
Yidi sitāre dahı nüh āsumān

Od u yil ü şu dahı arz u küri
nem nebāt hayvān u hem insāniyān

Zi Kerim k'enfāsı anuñçün çehār
'Alemeyni itdi düpdüz gülsitān

10 Ceyb-i Meryem'de belürtdi rüh-ı pāk
Hem şadef içre semin dürr-i girān

nāfe-i āhūda kan müşk eyledi
 Tağlar içinde düzetdi dürlü kân

Hayye vü 'akrebde ağu kıldı ol
 Aruda bal uş kemiş şeker-fişân

Gül ile reyhānda koku kıldı hoş
 Lālede reng kodı hem-çün ergavān

S 87^b

Bu çiçekleri bezedi reng reng
 Hoş şağır itdi orada bülbulān

15 Viridi insāna nutuk hayvāna his
 Hem nümā buldı nebāt uş kad-keşān

Yiri ferş ü suyu sākī kıldı hoş
 Yili ferrāş odı tabbāh uş 'ayān

Gökleri sayvān (u) ay ile günü
 Şem' kıldı uş yanar rüz u şebān

Cennete nūr viridi ol tamuya nār
 Hem cenāna ma'rifet hūra cinān

Zi Hakīm ki bir nefesden kamuya
 Lāyıkın viridi aña yokdur gümān

20 Kamuda oldur görinen doğru bak
 Ol gidicek yoğ olur ol dem hemān

Pes ki her şey birliğine oldı dāl
 Uş şehādet ider anlar bi'l-lisān

Aç kulak işit nice tekrār ider
 "أَلَا، أَلَا، أَلَا" her şey 'ayān

17^b rüz u: rüzı S / 22^b Sûre: XXXVII, Ayet: 35.

Bir durur yokdur şeriki misl' anuñ
Ol durur Hayy ü Kadīm ü Cavidān

Hem Semī' u hem Başır ü hem 'Alīm
Evvel Ahir aşikāre vü nihān

25 Bu ne kudretdür kim 'ālem kamusı
Buldı bir kez dimek ile "كُنْ فَطَانٌ"

هذه القطعة في بيان مدح النبي عليه السلام

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Hem şalāt anuñ Nebi'sine revān
Ol Muhammed Muştafā'dur bī-gümān

Toludur nūrından anuñ fevk u taht
'Arş u Kürsī (vü) zemīn ile zamān

S 88^a Ol durur tāvūs-ı bāğ-ı kuds-i Hak
Cilvegāh oldı aña nüh āsumān

Mūsī'ye na'līnün "فَأُفْلِحُ" didi
'Arş'a na'līnle anı kıldı revān

30 'İsā gerçi 'atāsından Adem'ün
Adem anuñ 'atāsındandır 'ayān

Bir güneşdür çünki doğdı 'āleme
Küfr zulmātı tamām oldı nihān

Togduğundan kamu büt düşdi yire
Hem yıkıldı Tāk-ı Kisrī ol zamān

23^a misl': misli / 25^b Sûre: II, Âyet: 117; Sûre: III, Âyet: 47, 59 (bu ibâ-
re Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette geçmektedir. Doğrusu; "كُنْ فَيَاوُنٌ"
şeklindedir.) / 29^a Sûre: XX, Âyet: 12 / 31^b zulmātı: zulmātu S.

Agulu biryān aña hem söyledi
Agusı varıduğın itdi beyān

Nāka aña secde kılup söyledi
Didi elden al beni iy kām-rān

35 Gökde aya bir işāret eyledi
İki pāre oldı ay ol dem revān

Hem Ebū Cehl'ün evind' itdi du^a
Çıkdı tāvūs anda bir taşdan hemān

Düşmenine ol şehün bil ok gibi
Toprak oldı yir havā yol ağzı kan

Dostına müştākdur anuñ seksüzin
Hür u gilmān u Burāk u hem cinān

Şām ile Yemen arası bil yakīn
Toğduğından nūr ile oldı 'ayān

40 Çünkü toğdı ayag üzre ol Habīb
Başını Hāzret'e kaldurdı o cān

Hak bereketden yaratdı başını
Hem hayādan gözlerini bī-gümān

Leblerini düzdi tesbīhden anuñ
Hem yaratdı zikrden aña lisān

S 88^b Şadrını ihlāşdan itdi ol şehün
Dağı rahmetden aña düzdi cenān

Hem fu'ādın düzdi şefkatden anuñ
İtdi keffeynin sehādan hem o han

36^aevind':evinde /43^bcenān:habān S(Metinde "هَبَان" şeklinde kaydedilmiş olan kelime, mânâ göz önünde bulundurularak "cenān" olarak tesbit edilmiştir.)

- 45 Cennet otından yaratdı kılların
 Ağzı yarın eyledi bal-ı cinān
- Hak bu vech ile yaratdı ol şehi
 Ba'd-ez-ān gönderdi bize armağan
- Didi rahmet virbidüm uş 'āleme
 Bunu seven oldu hālid der-cinān
- Zevk içinde kala anda tā ebed
 Olmaya ol tamu odında muhān
- Hak didi aña Sirāc u hem Münir
 Zulmete nūr andan ister 'āşiyān
- 50 'Āşiyem senden şefā'at isterem
 Hāşā kim mahrūm ola bu nā-tuvān

هذه القطعة في مدح آل والاصحاب رضوان الله عليهم اجمعين

Āline aşhābına daḥı i cān
 Bunlaruñdur hūr u gilmān u cinān

Tayyibine't-ṭāhirin oldu bular
 Dini ihyā itdiler ender-cihān

Pes bular durur meşābihü'd-dücā
 Oldı küfr ehli bularuñla muhān

İtdi Bū Bekr ehl-i riddetle kıtāl
 Pes ki ihyā eyledi İslām İmān

- 55 Hem terāvīhi ‘Ömer durgırdı bil
Pes ki ihyā itdi eyledi ol Ramāzān
Bil ki ‘Osman eyledi Kur’an’ı cem‘
Pes ki ihyā itdi ol Kur’an ‘ayān
- s 89ª Hadd-i şürbi ol ‘Alī durgırdı hem
Pes ki ihyā itdi ol haddi o cān
Lācirem dīn fażlı Bū Bekr’ün durur
Hem ‘Ömer fażl’ oldı fażl-ı Ramāzān
Hak ta‘ālā rahmet itsün şol kula
Kim buları cān içinde ide cān

مذه القطعة في النصاب و بيان الداعي تصريف الكتاب

- 60 Feyz-i بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
Gönlümi itdi münevver iy halim
Ol güneşden gönlüme çün irdi nūr
Toldum ez-ser-tā-kadem zevk u sürür
Ol deñiz çün çalkānuban urdı mevc
Gönlüme envār irdi fevc fevc
Gönlüm evi çünki toldı leb-be-leb
Dil söze geldi tokundı leb-be-leb
Līk nice takrīr idiser bu dil
Şunu kim dil oldı anı müştēmil
- 65 Ma‘nī bahr ü dil çün oldı nāvdañ
Bahr-i ma‘nī dil ile olmaz beyān

58^bfażl.:fażlı/ 61^bzevk u:zevkı S.

Lîk bir çeşme gibi olur revân
Nireye uğrarsa ider gülsitân

Diñle andan bir gülistân düzeyin
Ol deñizden hem cevâhir süzeyin

Ol gülistânda bitürem dürlü gül
cânlara anda şuvaram şâfî mül

Ol şarâbı çün içüp mest olasın
Hazret üñ bāğın temâşâ kılasın

70 . Zîre senlikdür iden seni harâb
Gel bu senlikden geçe gör iy şebâb

s 89^b çünki senlikden geçesin merd-vâr
Olasın yokluk burâk'ına süvâr

Ba'd-ez-ân seyr idesin lâ-mekân
Senüñ ola hür u gilmân u cinân

Göresin sultân yüzini bî-nikâb
perdeler götrüle kalmaya hicâb

senligün bir fak gibi ayakda bend
kurtulı gör uşda itdüm saña pend

75 sürme ger olmaz ise mahv-ı başar
Kaçan olısdur ol nûra nazar

Rahm içinde olmaya nuṭfe fenâ
kaçan ola ol nigâr-ı dil-rübâ

Dâne olmazsa fenâ-ender zemîn
Ağaç olmaz idi pür-bâr u güzîn

75^a mahv-ı: mahv u SK.

Kamu varlık bil ki yoklukda durur
 ʿArif ol ölmezden öndin öli gör

Bu söze yokdur yakīn bil intihā
 Diñle maḫṣūda idelüm ibtidā

80 MÜRŞİDÜ'L-ʿUBBĀD (u) NÜSHA-ʿALEM'i
 Çünki ḥatm itdüm ü buldum hoş demi
 Bu kitābeyni çü ḥatm itdüm i yār
 İtdüm anda dürlü sırlar āşikār
 Baʿzī(sı) aṣḥābdan oldu iltimās
 K'ol ʿazīz oldu buña beyne'l-unās

Anı insān ʿayn-ı insān gibi kıll
 Lācirem insān ʿaynum oldu bil

MEVLİD ü MİʿRĀC hem dahı VEFĀT
 Cemʿ idüp bu üçüni buldum necāt

85 Dürlü aḥbār u ġarāyib söyledüm
 Dürlü cevher bī-bahā nazm eyledüm

S 90^a Hem ḥaḳīkat-i Resūl'i söyleyem
 ʿĀlemün aṣlıduġın şerḫ eyleyem

İdem ol "لَوْلَاكَ" nūñ sırrın ʿayān
 "كُنْتُ نَبِيًّا" didüġini beyān

(x) وفي الخبر قال الله تعالى: لولاك لما خلقت افلاك

(xx) وفي الخبر قال النبي عليه السلام: كنت نبيا وآدم بين الماء والطين

Pes ḳabūl itdüm anuñ maḫṣūdını
 Dile getürdüm cihān maʿbūdını

87^a, (x) Keşfü'l-Hafâ, II, h.nu:2123; Mevzûât, s.67-68/

87^b, (xx) Buhârî, Edeb:119; Müslim, Fezâ'ilü's-Sahâbe:28;

Ahmed b. Hanbel, IV,406; Keşfü'l-Hafâ, II, h.nu:2016.

81^a kitābeyni: kitābumdan SK.

Hoş şıgındum dü cihān ma' būdına
Tā zeleden bu lisānum şaklana

90 Eyleye bu sa'yumu meşkur o Hak
Menfa'at duta bunuñla tā ki halk

Taḥşilin bu maḫşūduñ āsān ide
Müşkil āsānı hem ol yeksān ide

قَدْ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ الْبَصِيرِ
نِعْمَ مَعْبُودٌ هُوَ نِعْمَ النَّصِيرُ
مَسِينَا اللَّهُ هُوَ نِعْمَ الْوَكِيلُ
نِعْمَ مُوَلَّى نِعْمَ رَبِّ نِعْمَ الْجَلِيلُ

هذه القطعة في بيان ان الله تعالى اسماء في علمه القديم
والاسم صور المسمى بالاعيان الثانية وكذا بالماسات
والحقائق والاسماء مختلفة في العظم والصغر
وكل حقيقة مظهر الاسم فإص وحقيقة نبيا
صلى الله عليه وسلم مظهر الاسم الأعظم
ومظاهر جميع الاسماء مظهر الاسم الأعظم
وهو على في كلها فيكون مظاهر المظهر الالف الأعظم وهو
حقيقة نبيا عليه السلام لان الظاهر والمظهر متحد
في الوجود فهي ظهرت في جميع العوالم بلا شبه فافهم

S 90^b

İşid imdi tercümān-ı Hak sözün
Tā ki bilesin ḫaḫikat neydügin

95 Çün gönül Hāk'dan alur dile virür
Lācirem ol tercümān-ı Hāk durur

Mevlid'ini idelüm evvel beyān
Aşl-ı 'ālem oldugını hoş 'ayān

Nicesi aşlu'l-ḥakāyık oldu ol
'Ālemīne ne sebebden tōldı ol

Nice peygāberdi Ādem gelmedin
İns ü cinni gök ile yir olmadın

Nicesi yaratdı Hākḳ anuñ nūrın
Bu kamu maḥlūk yaradılmadın

100 Bu ma'āniyi idelüm hoş beyān
Cān kulāğın aç berü diñle i cān

İnceden ince durur bu söz yakīn
Añla kim tā bilesin 'ilme'l-yakīn

Ba'd-ez-ān ḥāşıl ola 'ayne'l-yakīn
Anuñ ardınca daḥı Hākḳa'l-yakīn

Pes ki bulasın bu 'ālemde kemāl
İrmeye saña daḥı ayruk zevāl

Bil ki var esmāası Hākḳ'uñ bī-şümār
'İlmi içre s̄ābit olmişlar i yār

105 Vardur ol esmāya şüretler laṭīf
K'ol durur a'yān-ı s̄ābit iy şerīf

Dirler anlara ḥakāyık iy yārā
Hem de māhiyyat-ı eşyā yiksere

Her şüret bir ismün oldı mazḥarī
Terbiyet alur isimden her biri

Şöyle kim cān tenden alur terbiyet
Bu sözi bildüñse bulduñ ma^crifet

S 91^a

Terbiyetdür viren insāna hayāt
Terbiyet bulmayan oldu çün memāt

110

Terbiyet bulanlar oldu nīk-nām
Bulmayan bī-lezzet oldu hem-çü hām

Terbiyet bulduñsa olduñ çün şeker
Bulmaduñsa bil ki olduñ hem-çü zehr

Çün güneş gibi virürem terbiyet
Yimişüñ hāmın gider al ma^crifet

Ba^cd-ez-ān bil kim ol esmā dürlüdür
Kimisi cevherlü kimi dürlüdür

Kimi cāmi^c kimisi cāmi^c degül
Cins ü nev^c ü şahş gibidür bil kim ol

115

Allāh ismi kamusından uludur
Cümle esmādan tamām ol toludur

·Kamu esmāda tecellīs' āşikār
Cümle esmā ider istimdād i yār

·Kamu esmādan hem evveldür yakīn
Eu söze itme gümān sen key sakın

·Kalan esmā birbiri altında hoş
·Haytada birbirisinden ulu uş

Ba^cd-ez-ān bil her hakikat iy harif
Düşdi ol bir isme mazhar hoş laṭif

109^aterbiyetdür:terbiyetden S/116^atecellīs':tecellisi .

120 Lîk ol şāhuñ ḥakīkatın işit
Kankı isme düşdi mazhar iy yigit

İsm-i A^czam mazharı düşdi o hoş
Hak durur işbu sözümi eyle gūş

Pes ḥakāyıkdan mukaddem oldu ol
Lācirem kim asl-ı 'ālem oldu ol

Zīre zāhir kamudan evvel i cān
Kamusından ol tecell' ider 'ayān

s 91^b Mazharı da evvel oldu pes anuñ
Şakla bu sözi budur cānı cānuñ

125 Zāhire mazhar zīrā birdür yakīn
Bu vücūd içre iki şanma sakın

Görinendür bil ki zāhir didüğüm
Görinecek bir o mazhar didüğüm

Görinen bil kim isimdür iy yigit
Görinecek bir ḥakīkat key işit

Pes her ismüñ mazharı mazhar durur
İsm-i A^czam mazharına söz budur

Her ḥakīkat mazharı anuñ i yār
'Ālemeynde görinen ol her ne var

130 Şöyle kim ay bedr iken sen bir gice
Biñ çanak kosañ tolu su iy h^voca

Görinen kamuda bir ay iy şebāb
Fehm it va'llāhü a'lem bi's-savāb

123^btecell':tecellī.

Zî Resûl ki nûrî toldı 'āleme
 'Arş u Ferş ü fevk u taht u ādeme

Ol hakikatden belürdi āsumān
 Uş didüm "لَوْلَاكَ" "nüh sırrın 'ayān

Ay u güneş kamu ılduzlar nûrî
 Ol hakikatden belürdi her biri

135 Cennet ü Rıdvān u dahı hūriler
 Ol hakikatden durur bil kim bular

Cinn ü hayvān u melek insāniyān
 Ol hakikatden belürdi bil i cān

Çār 'unsur heft kişver bahr ü ber
 Ka'be mescid kamu andan iy piser

Ol Resûl'ün kaddi Tübā lācerem
 Gölgesidür bil anuñ bāğ-ı İrem

s 92^a

Ağzı yarı Selsebîl ü zencebîl
 Hūriler aña fidî cānlar sebîl

140 Şaçı (x) "وَالذَّيْلُ" "yüzi (xx) "وَالثَّمَنُ" dür
 Hem yañağı "وَالضَّحَى" dür dişi dür

Lebleri la' l ü beni fülful 'ayān
 Alnı mescid kaşları mihrāb-ı cān

Çokusu müşğ ü deri 'anber i yār
 Güli ol derden yaratdı Kirdgār

Oldur ahî kıblesi bu 'ālemün
 Añlayu bak k'ol durur cānı cānuñ

133^b Keşfü'l-Hafâ, II, h.nu:2123; Mevzûât, s.67-68

140^a (x) Sûre:XCII, Âyet:1; (xx) Sûre:XCI, Âyet:1/140^b Sûre:XCIII, Âyet:1.

Hak meleklerle aña ider şalāt
 Ümmetiyeñ şalavāt it bul hayāt

قال الله تعالى: ان الله وملائكته يصلون على النبي
 يا ايها الذين آمنوا صلوا عليه وسلموا تسليماً^(x)

145 Bulınur 'afv ile ğufrān u necāt
 Ol Resūl'e virmek ile şalavāt
 Yā İlāhī hoş şefī' it bize sen
 Ol Resūl'i tā ki olavuz esen

مذه القطعة في بيان سرقول النبي عليه السلام
 "كنت نبيا و آدم بين الماء والطين" (xx)

Diñle girü dürlü esrār açayın
 Ol şadefden dürr ü gevher şaçayın
 Bāg-ı 'akluñ bezeyeyin reng reng
 Tā ki gönülün gözgüsinden gide jeng

Pes ki ya'ni hūb gösterde cemāl
 Gidere ne varsa gönülünde melāl

150 Ni'met ol şūret durur bākī ana
 Bākī ol vech ü kalanı bil fenā
 Sa'y kıl kes gönülünü bu fāniden
 Tā ki lezzet alasın bu bākiden

144^a şalāt: şalavāt S/ (x) Sûre: XXXIII, Âyet: 56/ (xx) Buhârî, Edeb: 119; Müslim, Fezâ'ilü's-Sahâbe: 28; Ahmed b. Hanbel, IV, 406; Keş-fü'l-Hafâ, II, h.nu: 2016.

s 92^b

Niceler geldi buraya ağlayu
Gitdi girü gözi yaşlu çağlayu

Gün gidesin dünyeden nā-çār olup
Gözi yaşlu cigeri pür-hār olup

Kıl yarak şol gün için and' iy halil
يَعْرُضُونَ الْخَلْقَ إِلَى رَبِّهِمْ لِيَلِدَ

155 Ol Resul'ün sevgüsini muhkem it
Tā ki yüzi ağ olasin iy yigit

Çün didi " كُنْتُ نَبِيًّا " ol Habīb
" بَيْنَ مَاءِ الطَّيْنِ وَآدَمَ " iy lebīb

(x) " وفي الخبر " كنت نبياً وآدم بين الماء والطين "

Ya'ni ben peygamberem and' āşikār
Su ile balçıkdkaken Ādem i yār

Diñle sözün bu hadiṣün söyleyem
Su üzere dürlü hem nakş eyleyem

°Akluña şıgmaz sözi yakışduram
Şekkeri bādeme karup yidürem

160 Saña bildürem ki var esmā-yı Hāk
°İlmi içinde okur anlar sebak

Hem daħı didüm ki esmā dürlüdür
Kimisi cevherlü kimi dürlüdür

¹
154^aand': anda/156,(x) Buhârî, Edeb:119; Müslim, Fezâ'ilü's-Sahâbe:
28; Ahmed b. Hanbel, IV, 406; Keşrü'l-Hafâ, II, h.nu:2016/157^aand':
anda.

Her birinde var durur dürlü kemāl
Bir bir isterler belüre ol cemāl

Her birisi saltanat da^cvī ider
Hükmini sürmeklige bir bir diler

Pes çekişdiler bular bī-şek revān
İşbu a^cyān hāriciyyede i cān

165 Lācirem emr-i ilāhī iy harīf
Oldı muhtāc mazhara k'ola şerīf

S 93^a .. Hākim ü ^cādil olup hükmin kıla
Bu nizām-ı ^cālemün hıfzın bile

Rabb ile hüküm ide esmāda o cān
Terbiyet ide hem esmāya ^cayān

Zāhire vü bātına her isme hoş
Ol kemāli lāyıkına ide tuş

Bil o mazhar İsm-i A^czam mazharı
Zire oldur kamusınun serveri

170 Evvele vü āhire kutb ol durur
Zāhire vü bātına kutb ol durur

Ol durur bil kim hakikat-i Resūl
Ol durur ^cālemde hem aşl-ı usūl

Şūret ile şaklar ol ^cālem taşın
Bātin ile şaklar ol ^cālem için

Ol durur esmāda hükmin yüriden
İşbu ^cālemde taşarruflar iden

163^b sürmeklige: sevmeklige SK/166^a hākim ü ^cādil olup (SK): hākim ü
^cadl oluban S.

Ḳahr anuñdur luṭf anuñ iḥyā daḥı
Hem emānet hem rızā saḥṭ iy aḥı

175 Bil rübūbiyyet aña virdi ilāh
Zıre kim oldı ḥalīfe Ḥakk' o māh

Bu sebebden bil kim ol 'ālī-cenāb
Didi " فُضِّضْتُ بِفَاتِحِ الْكِتَابِ " "

وَفِي الْخَبْرِ قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَهَضْتُ
بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَنَحْوَانَكُمْ الْبَقْرَةَ

Lik bu Rablık aña iy pāk-dīn
Ol ḥakikat cihetindendür yakīn

Beşeriyyet cihetinden 'abd i yār
Uş didüm ḥak sözi saña āşikār

Ḥak ciheteyni işāret itdi hoş
Ol Kitāb'ında diyem dut söze güş

s 93^b 180 " مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ " didi Ḥak
Rablığına hoş işāret itdi Ḥak

(x) قَالَ اللَّهُ تَعَالَى : وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى

Daḥı " لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ " didi
'Abdligine hoş işāret eyledi

174^b hem emānet hem rızā saḥṭ:hem emānet rızā saḥṭ SK/175^b Ḥakk':
Ḥakk'a /177^a pāk-dīn:pākūdīn S/180^a,(x) Sûre:VIII,Āyet:17/181^a
Sûre:LXXII,Āyet:19.

قال الله تعالى في كتاب العزيز: وانه لما قام
عبد الله يدعوهم كادوا (x)

İşbu āyetde bir ince ma'niye
Hakk işāret kıldı diyem diñleye

Ol Resūl'e nişe 'Abdu'llāh didi
'Abdu'rahmān ya Rahīm hem dimedi

Ya'ni dir kim İsm-i A'zam iy ulu
Sen de dirsın mazharı iy bahtulu

185' Kalan isme düşmedi mazhar yakīn
Bil ulūhiyyet saña virdüm yakīn

Gör ne rāz açdum girü bunda saña
Kıl kerem sen de du'ā gönder baña

Hāşılı Rabbiyyet anuñ 'āleme
Bil Şifātu'llāh iki ird' ol deme

Bu cihetden yirde gökde ne ki var
Zerre zerre aña ma'lūmdur i yār

Likin anuñ 'acַz ile miskīnligi
Hem daħı ol " أَنْتُمْ أَعْلَمُ " didügi

(xx) وفي الخبر قال النبي عليه السلام: انتم اعلم بامور دنياكم

190 Beşeriyet dönderür her ne ki var
K'oldı hāşıl ol tenezzülden i yār

'Ālem-i süflīye indi çün o şāh
Ol sebebden virdi 'acַz aña ilāh

(x) Sûre:LXXII,Āyet:19/187^bird':irdi / 189^b,(xx) Müslim, Fezâ'il:
141; İbn Mâce, Rûhûn:15; Ahmed b. Hanbel,II,16,298;VI,168.

S 94^a

Makşūd inmekden bu milke bil yakīn
Cāmi^c olmaklık durur iy pāk-dīn

‘Ālem-i zāhir havāşın ne ki var
Zāhiriyle cem^c ide ol Kār-dār

‘Ālem-i bāţın havāşın dağı hem
Bāţıniyle cem^c idüp ola behem

195 ‘Ālemeyne mazhar ola ol şerīf
Zī Resūl ü zī Habīb ü zī zarīf

K'uşda düşdi mecma^cu'l-bahreyn o şāh
Mültekā-yı ‘ālemeyn oldu o māh

Ya^cnī nokşāndur kemālāt iy ulu
Bir cihetden añlađıl iy bahtulu

Zīre nokşāndur tenevvül iy cüvān
Līk andan çok kemāl oldu ‘ayān

Şol ki toldı göñl' anuñ nūr-ı yakīn
Añlar işbu sözi ol iy pāk-dīn

200 Uş didüm nice nebī idi o cān
Şu ile balçıkdkaken Ādem i cān

Ya^cnī ‘ilm-i cism arasındayken ol
Cümle esmāya nebīydi bil Resūl

Bu mezāhirde nebīler bil yakīn
Ol Nebī'nüñ nāyibi iy pāk-dīn

Bunlar esmāya degüldür bil nebī
Fehm kıl işbu sözi olma ğabī

192^b pāk-dīn:pāküdīn S/199^a göñl':göñli /199^b pāk-dīn:pāküdīn S/
202^a mezāhirde:muzāhirde S/202^b pāk-dīn:pāküdīn S.

Zî Resûl ü zî şerîf-i kâyinât
Çünkü ümmetsin getür hoş salavât

S 94^b 205

Yâ Laţîf (ü) yâ şefî'a'l-Müznibîn
Kıl şefâ'at k'olmayavuz hâsirîn

هذه القطعة في بيان تنزل الحقيقة المحمدية في العالم التفضيل
الذي هو العالم الكبير المسمى بالإنسان الكبير في اصطلاح
المشايخ وفي العالم الجمال الذي هو العالم الصغير
للإنسان وفي بيان ان الكلام العالمين
مطابقين و مناسبين كتطابق الفعلين

Girü gön̄lüm baħri uş taşdı i yār
‘Ālemi başdan baş' itdi sebzezār

Ol şeker kânı girü hoş söyledi
Şekkerin şerbet revâne eyledi

Tütî-i cânı berü şal iy harîf
Tâ bu şerbetden içüp olsun zarîf

Kim bu şerbetden içerse cām-ı pür
Tola başdan ayaga zevk u sürür

210 şerbet ol şerbet durur vire şafā
Gön̄lünün bāğına ide pür-şafā

Çünkü gön̄lün tola ol envār-ı Hak
‘Ālemeyni idesin sen bir varak

Bilesin ol ‘ālemi bākīduğın
Hem daħı bu ‘ālemi fānīduğın

Görme misin cavk cavk nice geçer
Uş görürsin bunda konanlar göçer

Çün gidersin iy karındaş kıl yarak
Bil ki ol ʿālem turur menzil turak

215

Cem^c it şunu ki alup gidesin
Şatup ol hazretde aşşı idesin

Ol Resūl'ün dāmenine iy cūvān
Berk yapış kim kurtarasın anda cān

(.....) (x)

(x) Mevlid'in ancak tek nüshasını tesbit edebildik. Bu nüshanın da eksik olduğu anlaşılmaktadır. Müellif, Mevlid, Mi'râc ve Vefât'ın beyit adedini 4000 bin olarak vermektedir. Buna göre Mevlid 743 beyit olmalıdır. Zirâ, Ârif Mi'râc'ın 1855 Vefât'ın 1402 beyit olduğunu hâtıme kısımlarında kaydetmiştir. Mevlid'in elimizdeki nüshasının beyit tutarı ise 216'dır.

MI'RÂCÜ'N-NEBÎ

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

(.....) (x)

S 95^a

urdu bir taşta külünk ol çıkdı nūr
Gördi ümmet irecek yiri i şāb

Yüzinüñ nūrı yakar kafirleri
Şöyle kim şeytāna atılır şihāb

Ümmete ol nūr yigrekdür yakīn
Ger ola biñ māh-ı tāb u āfitāb

Çünkü ol şāh-ı Arab şaldı kılıç
Dökdi kāfir kanını hem-çün hızāb

5 Yakdı kāfir evlerini ol Ḥabīb
Pes muṭī' oldı aña kamu rikāb

Ulu sultāndur Burāk'a bindi çün
Cebre' il ol dem aña dutdı rikāb

Çünkü Mi'rāc'a revān oldı Resūl
Kamu göklerde açıldı aña bāb

Çünkü Arş'dan yukaru kıldı güzer
Dost cemālinden götürdi ol nikāb

Didi iy görklü Ḥabībüm saña ben
Bil şefā'at virmişem yevmü'l-hisāb

10 Zī Resūl ü zī Ḥabīb ü zī Münīr
K'oldı kamulardan ol a'lä-cenāb

Yā Resūla'llāh şefā'at eylegil
Ben za'ife tā ki çekmeyem 'azāb

(x)Eserin baş kısmı eksiktir.Tesbit ettiğimiz tek nüshada 1729,mü-
ellif kaydına göre 1855 beyittir.Buna göre baştan takriben 126 beyit eksiktir.

4^a Arab: 'āleme SK/

10^a Resūl ü: Resūl-i S;

Ḥabīb ü: Ḥabīb-i S.

İñlerem gündüz gice uş zār olup
 ʿAnkebūt evine çün düşdi zübāb

Vaşluña çün çāre bulmadum Habīb
 ʿIşkuñ evinde çalarvan çün rebāb

Çünki hām idüm talebde vaşluñı
 Lācirem fūrkat odı kıldı kebāb

15 Ger bu fūrkatde baña vaşluñ şuyın
 Virmez iseñ uş yürek kanı şarāb

s 95^b

Uşda aḥşam vaktidür kaldurdum el
 Vaşluñ isteren duʿām it müstecāb

هذه القطعة في مدح الآل والاصحاب رضوان الله
 عليهم اجمعين

Āline aḥşābına daḥı i şāb
 Kim bulara Ḥak'dan oldı feth-i bāb

Dīn ilinün belki bunlar şemʿidür
 İtdiler kāfirlere dürlü ʿikāb

Sözleri tatlu durur yüzleri hūb
 Tayyibü'l-ecsām (u) tāhirü'l-lübāb

20 Ol Resūl'e çün bular yār oldılar
 Oldı İslām Dīnī bil ʿālī-cenāb

Sünneti neşr itdiler yir yüzine
 Şaḥdılar rahmet şuyın hem-çün sehāb

Maşrık-ı māh-ı şerīʿat oldılar
 Bunlara şems-i ḥakikat kıldı tāb

Her ki kıldı bunlara sevgüyi şāf
Havz-ı Kevşer'den içe şeksüz şarāb

هذه القطعة في تفسير قوله تعالى "سبحان الذي
أسرى بعبدہ" (x)

" بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ " Fazl-ı
Bil kim oldur genc-i esrār-ı Hākīm

25 Çün dilüme geldi ol genc-i Hudā
Pes nice olasıvan Hāk'dan cüdā

" اَنَا بَلِیْسٌ مِنْ ذِكْرٍ " Diye Hāk
Beni zikr idenleyem iy bi-haber

(xx) وفي الخبر قال الله تعالى "انا بليس من ذكرتي الحديث"

Çünkü tevfiķ Hāk'dan oldu bize yār
Diñle dürlü genc ideyin āşikār

S 96^a Ma^cnī deryāsında çünkim ben yüzem
Ma^cnī hūbı yüzine cevher şaçam

Girü murg-ı cān ser-āgāz eyledi
Kuds bāğın anup āvāz eyledi

30 Per kakup bu gökleri geçmek diler
Ol şarāb-ı Lā-yezāl içmek diler

Şerbet ol şerbet durur bākī şarāb
Ol durur umrānī kalanı harāb

(x)Sûre:XVII,Âyet:1/26^a,(xx) Keşfü'l-Hafâ,I,h.nu:611/29^bāvāz:
āvāze S; anup:alup S.

Çün harāb olur bu deyr-i mu^cteber
Sa^cy kıl kim kılasın bundan güzer

Çün bu dünyāyı elünden ırasın
Giçesin eflāki dosta iresin

Bu mahabbetdür seni vīrān iden
İşbu fānī mülkde ser-gerdān iden

35 Ko bu zehri gel berü şehd eyle hoş
Zulmeti ko sa^cy kıl nūr iste hoş

Çünkü yanūnda akar Āb-ı Hayāt
Sen revā mı olasın fī'z-zulumāt

Uşda toğmışdur girü ol āfitāb
Taşuñı la^fl eylegil cehd it i şāb

Bişür ol yimişlerüñi koma hām
Tā ki şunula saña bir tolu cām

Pes ki sen iksīr-i Hakk'ı bulasın
Mis -i cismi cümle altun kılasın

40 Halk içinde olasın ^cālī-cenāb
Uş didüm va'llāhü a^clem bi's-şavāb

Çünkü yokdur bu söze pāyān i yār
Diñle maqşudı idelüm āşikār

Diyelüm kim ol nebiler serveri
Nice geşdi işbu yidi çenberi

s 96^b

Nice buldı kurb-ı " ^{أَوَانِي} "ya yol
Nicesi Hāzret anı kıldı kabūl

İdelüm bir bir bu aḥvāli beyān
Ol şehūñ Mi'rāc'ı sırrın hoş 'ayān

45 Seyr idelüm gökleri bir bir laṭif
Keşf idelüm dürlü esrārı şerif

Ger bu dūrri nūş idersen iy cüvān
Şeksüzün seyr idesin nüh āsumān

Ol Resül'ün Mevlid'i hatm oldı çün
Başladuk Mi'rāc'ına iy zü-fünün

Diñlegil Kur'an içinde ol Aḥad
Didi " سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ "

قال الله تعالى : سبحان الذي أسرى بعبده ليلاً
من المسجد الحرام إلى المسجد الأقصى الذي
باركنا هوله لثريه من آياتنا (x)

Ya'nī tesbīḥ iderem Ḥakk' iy imām
Tesbīḥ itmeklik nakāyışdan tamām

50 Eyle Allāh ki kulını bir gice
Seyr itdürdi Burāk üzr' iy h^voca

Mekke'den Beytü'l-Mukāddes'e tamām
Gicenün ba'zında vardı ol hümām

Eyle Beyt'i kim anuñ çevre yanın
Eyledük tolu bereket iy Emīn

Yimiş ağacı anuñ çevre yanı
Rāhat olur anı görenün cānı

48^b, (x) sūre:XVII, Ayet:1/49^a Ḥakk':Ḥakk'ı /50^b üzr':üzre.

Hem şehirleriulu ni^cmetlüdür
Ol Felestin ü Dımişk ardındadır

55 Evliyālar ma^cbedidür ol mekān
Hem daḥı ol vahye mühbıtdur ^cayān

S 97^a

Niše seyr itdürdük ol kuli gice
Niše aḡdurduk biz anı Mi^crāc'a

Tā ki gökde yirde gizlü ne ki var
Gösterevüz ol kula biz āşikār

Bil ki akşā ma^cnīs' eb^cad iy cüvān
Mekke'den kırk günlük ol irak i cān

Mekke halkı seyre inkār eyledi
Ḥak Semī^cam hem Başırem pes didi

(x) قال الله تعالى: انه هو السميع البصير

60 Ya^cnī işdür Mekke halk inkārını
Hem görür kāfirlerüñ Ḥak kārını

Tā buña dek āyetüñ ma^cnīsıdür
Bunda bir hoş nükte vardur hem-çü dür

Ya^cnī bu āyetde şāha kul didi
Ḥak saña şefkat idüp kayduñ yidi

Zire ^cİsā'yı göge ref^c itdiçün
Niceler ortaḡı didi zü-fünün

54^aşehirleri(SK):şehirler S;ni^cmetlüdür(SK);ni^cmetlü durur S/
58^ama^cnīs':ma^cnīsı / (x)Sûre:XVII; Âyet:1 / 60^aişdür:işidür S
(Vezin gereği "işdür" olarak kaydedilmiştir.);Mekke: مكة S/
63.beyit:Niçeler daḥı oḡlı i yār/Niçe ortaḡı didi āşikār SK.

Çün Resûl'i göklere ref' eyledi
Ol Habîb'e lâcirem kulum didi

65 Ol nebinün ümmeti tâ azmaya
kamı zencîrine nefsin dizmeye
Hem de bu âyetde Hakk " لَيْتُ " didi
O Seneviyye sözün redd eyledi

Hakk'ı iki dirler anlar iy piser
Birisi hayrı yaradur biri şer

Dirler anlar hayrı gündüz yaradur
Hem de gice bil ki şerri düridür

Bil ki Hakk hayr ulusun kıldı gice
Ol şehün Mi'râc'ını 'Arş'dan yüce

s 97^b 70 Tâ bileler hayrı şerri yaradan
Ol durur bu kamu tertîbi iden
Giceyi gündüzi oldur düriden
Yir yüzine dürlü revnaqlar viren
Bir durur yokdur şerîki misl' anuñ
Hâlikı ol on sekiz biñ 'âlemün
Diñle âyetde belâgat var i yâr
İltifât itdi zîre Hakk aşikâr
Lafz-ı gâyet zikr kıldı evvelen
Lafz-ı mütekellim andı sâniyen
75. Sâlisen gâyet zamîrin söyledi
Pes ki âyetde belâgat eyledi

66^a Sûre: XVII, Âyet: 1/72^a misl': misli /73^a i: vaşl S(Metnin genel üslû-
bundan yola çıkarak "vaşl" kelimesinin yanlış olarak kaydedildiği
düşünülerek yerine "i" getirilmiştir.)

Zihî sultân dürlü şan^catlar bilür
Kavli fi^clinde ne dilerse kılur

Kime ikrām idüben gög' aḡdurur
Kimine kılur sahaṭ yire urur

Kimine Mi^crāc balık karnın kılur
Kimine Ṭūr içre tecell' irgürür

Kime oğı gülsitān kılur i yār
Kimini ^cArş'ında ider cilve-dār

80 Çünki āyet ma^cnīsın hall eyledüm
Dürlü nükte hoş ma^cānī söyledüm

Pes nüzūlına sebep nedür diyem
Ol Nebī Mi^crāc'ını nazm eyleyem

Key kulak dut kim budur nazm-ı leyāl
Kamu gönülden sürer dürlü melāl

هذه القطعة في بيان سبب نزول الآية وان الله ارسل ربه
الى النبي صلى الله عليه وسلم مع البراق وغسل قلبه
وسار الى البيت المقدس

s 98^a Girü mevce geldi ol deryā-yı nūr
Kıldı cānum ḡalvetini pür-sürür

Ol deñiz incüleridür ma^cnī uş
Bu şadef gönlüm leb-ā-leb ṭoldı hoş

85 Çünki cānum aşlı ol deryā durur
Lācirem andan yitişür mevce nūr

Çünki geldi nūr mevce fevc fevc
Cān hümāsı pes ki gitdi süy-ı evc

77^a gög':göge /78^btecell':tecellī /79^akime:kimine S.

Girü aşlın aḅdı ol ṭāvūs-ı cān
Seyr kılmaklık diler pes lā-mekān

Zīre her fer^c aşlına ṭālib durur
Bu sözi añlar şu kim ṭālib durur

Çün bu ^cālem iki şāh oldu i yār
Her budak çıkdı bir evden āşikār

90 Eiri çıkdı cennet evinden laṭif
Zühd ü takvā ile olmuş ol şerīf

Birisi düzah evinden çıkdı bil
Pür-dalālet pür-şekāvet ol zelīl

Şeksüzün döner budaklar aşlına
Bil irişür aşlınuñ ol vaşlına

Nūr irür nūra vü zulmet zulmete
^cĀsī olan nāra zāhid cennete

Pes Resūl ^cArş üzre seyrān eyleye
Gökler ile bile devrān eyleye

95 Ne ^caceb ola anı ṭañlayalar
Cümle kāfir anı tekzībleyeler

Küllü şey kıllur rücū^c aşlına bil
Ol Resūl didi bu sözi iy ḅalīl

Diñle imdi ol Resūl mi^crāc'ını
Ol yüzi görklü cihān muḅtācını

s 98^b Burada bir hoş ḅaber var diñlegil
Āyet inmege sebebdür añlağıl

Ya^cnī ol şems-i cihān māh-ı münir
Mescid içre oturmuşdur ol Beşir

99^b Mısra vezne uymamaktadır.

- 100 Bir bölük kâfir irişdi ol yire
 Añlaruñlaydı Ebū Cehl iy yārā
 Geymiş anlar aṭlas u dībā i yār
 Ṭāzī atlar üzre olmışlar süvār
 Didiler ki yā Muḥammed sen nice
 Halka peygāmbere olasın iy h^voca
 Kim fakīrsin yok senüñ māl ü metā⁴
 Ṭāzī atlar hem daḥı bostān u bāg
 Ger bu da⁶vuña senüñ şıdḳ oladı
 Bizcileyin māl ü hazneñ ṭoladı
- 105 Ğuşşalu olup öri durdı Resūl
 Ümmehānī evine vardı melūl
 Pes ki " سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى " didi
 Bī-nihāyet milk aña ʿarz eyledi
 Var durur hem ihtilāf eydem işit
 Kankı ayda oldı Mi⁶rāc iy yigit
 İbni ʿAbbās hoş rivāyet eyledi
 Ol Rebī⁶ü'l-Evvel ayında didi
 Ğün düşenbih gicesinde üç sā⁶at
 Geçmiş idi kim açıldı ulu taḥt
- 110 Ümmehānī kim ʿAlī'nüñ uḥtı bil
 Anuñ evinden göge ağdı Halīl
 Bir kavūlde bil Receb ayındadı
 Kim yigirmi yidi gicesindedi

Bir kavülde cum'a gices' iy cüvān
Hem Ramazān ayı Leyl-i Qadr i cān

(.....) (x)

s 99^a

Girü yirine kodılar iy cüvān
Bitdi ol yaruk yiri revān

Neyiçün kalbini anuñ yardılar
Nişe imānla anı pāk itdiler

115 Tā ki ola kalbi anuñ āyine
Ḥak görine anda hem her-ayine

Hem dahı kâbil ola bilmege ol
Şunu kim bilmege 'âcizdür 'ukül

İki kez kalbin yudılar iy cüvān
İkisin dahı didüm saña 'ayān

Çünkü pāk oldı Resül ol dem i cān
Çekdi Cebra'îl Burāk'ı hoş revān

Didi Cebra'îl ki iy yüzi kamer
Kāfirün var ise uş tāt u kemer

120 Uşda saña tāt u hulle vü Burāk
Bin ki seyrān idelüm iy yüzi ak

Tāt u hulle geydi geldi ol Resül
Tā Burāk'a bine anda ol uşul

Pes Burāk ol demde söyledi i yār
Kendü derdin itdi anda āşikār

Didi baña binmez illā kim nebī
Ol Muhammed Hāşimī'dür 'Arabī

112^agices':gicesi.

(x)Eserde eksiklik olduğu anlaşılmaktadır. Baştaki eksiklik ile birlikte takriben 126 beyit noksandır.

Hem Kureyşî Ebtahî sâhib-kelâm
 'Āşık-ı bî-çâresiyem iy imâm

125 Pes aña didi Resûl kim iy Burâk
 Ol Muhammed benvenin iy yüzi ak

Ol Burâk aña didi kim yâ Halîl
 Hâcetüm var hâzretüne bellü bil

Ya'ni unutma kıyâmetde beni
 Binmegil ayruk Burâg'a iy gani

s 99^b

Pes Nebî anuñ sözin kıldı kabûl
 Bindi ol dem ol Burâk'a ol Resûl

Dutdı Cebra'îl rikâbın ol zamân
 Gâşiye götürdi Mikâ'îl i cân

130 Oldılar Beytü'l-Mukaddes'e revân
 Yolda ne gördi işit şâh-ı zamân

Şağ u şoldan geld' aña âvâz iki
 Yâ Muhammed diyü " عَلَى رِسَالِي "

Ya'ni arkun git diy' âvâz işidür
 Şağ u şoldan bakmaz aña yügürür

Gider iken gördi bir 'avret gelür
 Aña arkun git diyü el uzadur

Ol kişide kadd hem-çün serv-vâr
 Hoş bezenmiş ol karı tavûs-vâr

135 Atlas u dîbâ zeberced ile ol
 Reng reng düzmiş özini hem-çü gül

124^bc-âşık-ı: 'âşık u S/130^aBeytü'l :Beyte'l S/
 131^ageld':geldi/132^adiy':diyü.

Pāyı ḥalḥāl desti abrincaṅ ṭolu
 Āna göñül virdi her k'oldı delü

Niceyi zülfine ber-dār eylemiş
 Niceyi naḳşına dil-dār eylemiş

Niceyi sihr ile mecnūn eylemiş
 Niceyi mekr ile maḡbūn eylemiş

Ol 'acūze bikrdür ḡaddāredür
 'Aşıkine bil kim ol mekkāredür

140 Zāhiri maḡbūn anuñ içi ḥarāb
 Şehdi aḡu hem şarābıdur serāb

Her kim anuñ ṭaşına kıldı naẓar
 Bil kim ol cān milkine kıldı güzer

Pes Resūl ṭaşına kılmadı naẓar
 Kıldı ol Beytü'l-Mukaddes'e güzer

S 100^a

Mescid'-Akşā'ya çün irişdi Ḥabīb
 İki rik'at kıldı sünnet ol Ṭabīb

Pes didi Cebra'il'e kim yā Emīn
 İşidüben gördüğüm di iy güzīn

145 Cebre'il didi şaḡuñdan gelen ün
 Bil Yahūd'ı azduran iy zü-fünün

Ger ol āvāza sen ikbāl itsedün
 Hep Yahūdī olurudı ümmetün

Hem şu 'avret kim saña uzatdı el
 Nicelerün kanına boyadı el

142^b Beytü'l : Beyte'l S/143^a Mescid' : Mescid-i /144^a Emīn (SK) : güzīn S.

Dünyedür ol ger āna meyl itsedün
Azar idi dünya sevüp ümmetün

Dünye sevüp āhıret bulmaz idi
Hiç biri cennet taleb kılmaz idi

150 Ba'd-ez-ān getürdiler iki kadeh
Biri süd biri süci virür ferah

Pes ki Cebra'ıl didi kim yā Ḥabīb
Kaḅkısın dilersen içgil yā Tabīb

Süd kadehin içüp irdi hikmete,
Didi Cebra'ıl " أَضْبَتَ الْفِطْرَةَ "

Ya'nı virdün ümmete İslām İmān
Süci içseñ kamu azardı i cān

Ba'd-ez-ān getürdiler mi' rāc-ı cān
Bil ki mi' rāc ma'nisidür nerdübān

155 Nerdübānı kim anı göz görmedi
Akl u fikr ü fehm āna hiç irmedi

Bir kavulda ol gümüşdür iy cüvān
Eir kavulda hem dahı altun i cān

Bir kavulda bil kim ol ak incü hem
Bir kavulda nūr idi iy muhterem

100^b Bil ki dördünci kavul haḅdur hemān
Bil göge andan çıkar rüh-ı revān

Cān bedenden çünki çıka iy şerif
Bil aḅar ol nerdübāna hoş laḅif

152^b Buhārî Tercümesi, VIII (Mi'râc Bâbı), s.3635.

Sa'y kıl keklük ü turrac alasin
 Hazret'e iltup yuzi ak olasin

170 Dünyā bir anbāra beñzer içi bād
 İsteyenler anda bād olmaya şād

S 101^a

Dünyeden māl isteyen oldu zelil
 Her ki bunda cüst ü cū oldu Malil

Bil ferah anda durur bunda melāl
 Hem hakikat ol durur budur hayāl

Şöyle kim görseñ şu içre sen i şāb
 Dürlü ilduzlar dahı hem mäh-ı tāb

Ay u ilduz gerçi görünür laṭif
 Lik anda nesne yokdur iy harif

175 Pes misāli dünyānuñ budur i yār
 Ol hüsün 'aksi dur(ur) bu aşikār

Gel hayāli ko sen hūbı istegil
 Gölgeyi ko kadd-i tūbı istegil

Naḳşı ko naḳkāşı kılğıl sen taleb
 Şāni' iste şun' için çekme te'ab

Tā melek gibi olasin hoş revān
 Saña cevlāngāh ola bu āsumān

Ol Resūl'e girçek ümmet olasin
 Tā ki vaşlına Ḥak'uñ yol bulasin

180 Diñle imdi ol Resūl-i kār-dān
 Göklere nicesi oldu ol revān

170^b"Anda bād isteyenler olmaya şād" şeklinde olan mısra, vezin gereği yukarıdaki gibi kaydedilmiştir./171^bcüst ü cū:cüst cüst S/
 175^bhüsñ:hüsün S/176^ahūbı: ol hūbı S.

Çünkü cān mi' rācına ağıdı o şah
İrdi dünyā göğine ol demde māh

Çakdı Cebra' il kapuyı aç didi
Aña derbān içerüden söyledi

Didi kim kimsin bileñce kim i yār
Cebre' il didi vü Ahmed' āşikār

Didi kim " نَسَمَ الْمَجِي " yā Cebre' il
Açdı kapuyı gelün dir yā Halil

185 Girdiler dünyā göğine iy harif
Çok 'acāyib gördi anda ol şerif

s 101^b Gördi (bir) peygāamber anda ol ulu
Hak katında key şerif ü bahtulu

Didi Cebra' il aña virgil selām
Bu durur Adem Şafī bil yā İmām

Pes selām virdi aña ol Muştafā
Didi Adem merhabā iy Müctebā

Hayr maqdem gelgil iy sālih oğul
Bil ki sensin ravza-ı ridvān-ı kül

190 Pes kim ol gögün melekleri tamām
İtdiler anı ziyāret iy hümām

Her 'acāyib ki var anda gördi ol
Seyr idüp ikinci göge irdi ol

Çakdı Cebra' il kapuyı söyledi
Kapucu şordı ki kimlersiz didi

183^b Ahmed': Ahmed'i /184^a Buhārî Tercümesi, VIII (Mi'râc Bâbı),
s.3635.

Cebre'îl didi benem uş Mustafâ
Didi kim " نَعْمَ الْهَيِّ " gel iy şafâ

Pes ikinci göge girdiler revân
Anda gördi iki peygâmbere o cân

195 Cebre'îl didi Resûl'e vir selâm
'İsâ vü Yahyâ bu iki iy hümâm

Pes Resûl ikrâm ile virdi selâm
Didi anlar gelgil iy Hayrû'l-Enâm

Ol gögün dahı melekleri i cân
İtdiler anı ziyâret iy cüvân

Ol gögi gezdürdiler anı tamâm
Pes üçüncü göge irdi ol imâm

Kapusun anuñ da Cebra'îl Emin
Açduruban girdiler iy pāk-dîn

200 Anda dahı bir nebî görd' aşikâr
Hüb u zibâ gün bigi ol şule-dâr

S 102^a Girü Cebra'îl didi virgil selâm
Bu durur Yusûf yakîn iy nîk-nâm

Pes Resûl âna dahı virdi selâm
Didi Yusûf merhabâ gel iy hümâm

Ol gögün kamu melekleri dahı
Kıldılar anı ziyâret iy ahî

Anda dahı çok acâyib gördi ol
Seyr idüp dördüncü göge irdi ol

205 Ol gögün kapusını da Cebre'îl
Açduruban girdi anda ol Halil

193^bBuhârî Tercümesi, VIII (Mi'râc Bâbı),s.3635/199^bgirdiler:
gördiler S;pāk-dîn:pāküdîn S/200^agörd':gördi.

Anda daḥı görđi bir şāh-ı güzīn
Ḥak katında key şerīf ü key emīn

Didi Cebra'īl selām vir yā Emīn
Budur İdrīs karndaşuñ bil yakīn

Pes aña i'zāz ile virdi selām
Didi İdrīs merḥabā gel iy İmām

Olgögüñ melekleri daḥı i yār
'İzzet idüp şaḥdılar aña nişār

210 Pes ki ol gögi tamām gezdürdiler
Hem bişinci gög' anı irgürdiler

Anı daḥı Cebre'īl tīz açdurur
Ol Ḥabīb ile bile anda girür

Anda daḥı bir nebī görđ' ol şerīf
Didi Cebra'īl selām vir iy laṭīf

Bu durur Hārūn yakīn bil iy İmām
Pes Resūl ol dem aña virdi selām

Didi Hārūn merḥabā sāliḥ aḥī
Hem nebī vü hem velī vü hem saḥī

215 Ol gögüñ daḥı melekleri tamām
Gelüp itdiler ziyāret iy imām

S 102^b

Gezdürüp istediler anı kamu
İldiler altıncı göge iy 'amū

Cebra'īl açdurdı kapusın anuñ
Girdi iḥerü revān cānı cānuñ

Görđi bir peygāMBER anda key 'azīm
Ḥak anı 'izzetleyüp kılmış Kelīm

210^bgög':göge /212^agörd':görđi.

Didi Cebra'ıl budur Mūsā selām
Eylegil ikrām ile sen iy hümām

220 Pes aña virdi selām ol dem güzİN
Didi Mūsā merḥabā iy pāk-dİN

Anda daḥı geldiler cümle melek
İtdiler anı ziyāret tütma şek

Her 'aceb kim var idi gösterdiler
Hem yidinci göge dek irgürdiler

Çünkü Mūsā'dan güzer kıldı Ḥabīb
Ağladı Mūsā işitgil yā tabīb

Didiler aña neden ağladuḡuñ
Hasret ile cān u dil taḡladuḡuñ

225 Didi benden soñra geldi bir şabī
Ḥakk anı itdi 'azīz oldı nebī

Eunuñ ümmeti benümden cennete
Çok girüp irişeler her ni'mete

Gıbtadur buña ḥased dime i cān
Enbiyālardan ḥased gelmez revān

هذا الخبر في بيان فضل النبي عليه السلام على موسى
عليه السلام

Bir laṭife geldi girü hem-çü şİR
DİNleyen bil şekker ile ola sİR

Bir ḥaberdür ki vire cāna ferah
Toludur Ab-ı Ḥayāt bil bu kaḏeh

S 103^a 230

Diñle bilesin o şāhuñ izzetin
 Haḳ katında ol Ḥabīb'üñ rif'atin
 Ya'ni Tūr'da didi Mūsā iy Ḥakīm
 Kim beni luṭf eyleyüp kılduñ Kelīm
 Aḥmed'i kendüzüne kılduñ Ḥabīb
 Fark nedür beyne'l-Kelīm ü ve'l-Ḥabīb
 Didi Ḥazret Mūsā'ya kim iy Kelīm
 Şol kula dirler Kelīm bil iy ḥalīm
 Kim rızām isteyüben kıla amel
 Çekmeye dünyā içün tül-ı emel

235

Bil Ḥabīb ol ben rızāsın isterem
 Gönüli ne diler anı ben virem
 Hem Kelīm oldur ki beni sever ol
 Bil Ḥabīb ol ben sevem kıldum kabül
 Hem Kelīm ol kırk gün ol oruç tuta
 Ba'd-ez-ān ol Tūr-ı Sina'ya yite
 Benüm ile hoş münacāt eyleye
 Ḥazretüme arz-ı ḥacāt eyleye
 Bil Ḥabīb ol kim döşeginde iken
 Viribiyem Cebre'il'i aña ben

240

Bir makāma irgürem fī'l-ḥāl anı
 K'ol makāma varımaz kimse cānı
 Ol Kelīm'e gerçi kim ben söyledüm
 Līk na'līnün aña " فاضح " didüm

232^b fark: farkı S/234^b tül-ı: tül u S/241^b līk: līkim S; Sûre: XX, Âyet: 12.
 238^b ḥacāt: ḥacet S.

قال الله تبارك وتعالى : فاذبح نعليك اناك
بالواد المقدس طوى (x)

Ol Ḥabīb'i başduram na^linle ben
‘Arşum üzre ‘Arşum'a fahr itdürem

Zihī sultān kim Ḥaḳ itdi ‘izzeti
Vir şalāvāt cānına bul cenneti

S 103^b

Çün yidinci göge irdi ol Ḥalīl
Kaḫpusın açdurdı anuñ Cebre’īl

245

Çün iĉerü girdi ol şāh-ı güzīn
Gördi bir peygāber anda şāh-ı dīn

Didi Cebra’īl selām vir iy Emīn
Bu durur İbrāhīm atañ bil yakīn

Pes selām virdi hemān-dem ol Resūl
Didi İbrāhīm gel iy şālih oĉul

Bil melekler anda daḫı geldiler
Ol Resūl'e dürlü ikrām kıldılar

Ol gögi daḫı tamām gezdürdiler
Her ‘aceb kim var idi gösterdiler

250

Pes ki Cebra’īl kaḫat üzre revān
Alup iltidi Sidre'ye anı i cān

Kendü şeklinde orada Cebre’īl
Ol Ḥabīb'e bir daḫı görindi bil

(x)Sûre:XX,Âyet:12.

Zîre yir yüzinde evvel bil i yār
Ol Nebî görmişdür anı āşikār

Key 'azîmdür gördi ol cism-i tarî
Gökleri dutmuş anuñ kanatları

Bil ki Hak bu sözi taşrih eyledi
" لَقَدْ رَأَى نَزْلَةَ الْفُرَى " didi

(x) قال الله تعالى: ولقد رآه نزلةً أفرى وعند سورة المنتهى

255 Kendü şeklinde Nebî gördi hemān
Ol şekilde enbiyā görmed' i cān

İşbu takrîr bil ki Keşşāf' uñ durur
Hoş beyān itdüm saña iy dişi dūr

Lik ka^c b bil kim rivāyet eylemiş
Rabbını ol bir daḥı gördi dimiş

S 104^a

'Ayişe bu kavle inkār eylemiş
İşbu sözden ditredi cildüm dimiş

Daḥı gördi Sidre'yi anda i yār
Fil kulağı gib' anuñ yaprağı var

260 Ol Hicir destisi gibi yimişi
Böyle dimişdür Meşārık'd' iy kişi

Gördüğüm altun çekürge kaplamış
Sidre'yi ba^c zı kişi böyle dimiş

254^b Sûre:LIII, Âyet:13/(x) Sûre:LIII, Âyet:13-14/255^b görmed':gör-
medi/258^b gib':gibi/259^b Meşārık'd':Meşārık'da./254^b Mısra' vezne
uymamaktadır.

Ba'zılar altun keleşek didi bil
Ba'zılar nūr kaplamış did' iy ḥalīl

Ba'zılar didi ki Refref iy güzīn
Ba'zılar didi melekler bil yakīn

Ol Resūl gördüm dimiş bilgil i yār
Her varakda bir melek tesbīhi var

265 Hāk Kitāb'ında bu sözi āşikār
Didi " يُغِي الثَّرَّةَ " bilgil i yār

(x) قال الله تعالى: اذ يغى الثرة ما يغى

Hāk neçün didi aña bil Müntehā
Söyleyem vechini diñle müntehā

Ba'zılar dimiş ki mü'minler cānı
Anda olur Müntehā bil iy ḡanī

Ba'zılar dimiş şehīdler cānı bil
Anda olur Müntehā key añlaḡıl

Ba'zılar dimiş durur kamu melek
Anda olur Müntehā geçmez ne şek

270 Ba'zılar her 'ālimūn 'ilmi yakīn
Geçmez oradan dimiş iy pāk-dīn

Kimse andan yukaru bilmez ne var
Böyle dimişdür Ebū'l-Leys'de i yār

262^bdid':didi/265^b, (x) Sûre:LIII, Ayet:16/270^bpāk-dīn:pākūdīn S.

S 104^b

Bil ki Sidre ağacında ihtilāf
Eylemişler diyelüm diñle i şāf

Ol Mukātil bil rivāyet eylemiş
Sidre'yi ol Ṭūbī ağacı dimiş

Bir kişi ger yorğa ata binsedi
Ol ağacūñ özdekin ṭolansadı

275 Pīr olunca irmeyeydi iy cūvān
Başladuğı yire uş didüm ʿayān

Ḥulleler dürlü yimiş andan biter
Cennet ehline tamāmet ol yiter

Baʿzılar dimiş ki ol Ṭūbī degül
Bil yidinci gökde bir ağaçdur ol

Şağ yanında bitdi ʿArş'ūñ ol şecer
Cennetūñ enhārı dibinden çıkar

Gördi ol dört ırmağı anda i yār
İkisi mahfī ikisi āşikār

280 Sidre dibinden çıkar kamu i cān
Çağlayubanın akarlar hoş revān

Çünkü gördi anları iy muʿteber
Cennet içre key laṭif olmuş akar

Cebre'īl'e şordı ol dem anları
Cebre'īl did' iy nebīler serveri

Şol iki ırmak ki mahfī yā Resūl
Kevser ile Rahmet ırmağıdur ol

Ol iki āşkärenūñ birisi Nīl
Birisi dağı Furāt'dur iy Ḥalīl

274^ager(SK):gel S/282^bdid':didi.

- 285 Zihî kudret kim oradan ol Celîl
Akıdur bunda Furât u dağı Nîl
Yâhu evlâdı ola Nîl ü Furât
Olmaya ol işbu Nîl ü bu Furât
- S 105^a Yâhu tatlu hâzım olmakda yakîn
Cennet ırmagına beñzetti Emîn
Ol sebebden didi Nîl ü hem Furât
Pes kim olmaya bu Nîl ü hem Furât
Nişe bâtın didi aña ol Resûl
Zîre k'idrâk eylemez anı 'ukûl
- 290 Yâhu gizlûdür o gözden iy halîl
Böyle dimişdür Melek Şerhi'nde bil
Hem dimiş anda hadîsde var delîl
Kim bu gökler beklü imiş iy cemîl
Kimse destûrsuz geçemezmiş anı
Her kapuda bekçü komış ol Ğanî
Hem dimiş göklerde gördüğü Habîb
Enbiyâlar cânı durur iy Tabîb
Cânları oldı müşekkel bil yakîn
Kendü hoş şûretlerinde iy güzîn
- 295 Lîk 'İsâ'yı bedenle gördi bil
Böyle dimişdür bu sözi añlağıl
Belki İdrîs'i dağı bil kim Resûl
Cismi ile gördi şeksüz kıl kabûl
Zîre kim kendü Kitâb'ında o şah
Bil " *فَعَلْنَا لَهُ نَبِيًّا* " did' ilâh

297^b Sûre: XIX, Âyet: 57, did': didi.

(x) قال الله تعالى: ورفعناه مكاناً علياً

Dahı dimiş ol Melek şerhi'nde bil
Key ma'ānīdür bu sözi añlağıl

Gördüginde ol Resūl-i hulle-pūş
Enbiyāyı her birin bir gökde hoş

300 Var delil menziller(i) varmış i yār
Ba'zı ba'zıdan yüce iy ihtiyār

S 105^b Çün 'ubūr itdi kamudan ol Resūl
Menzili a'lā imiş pes kıl kabūl

Lācirem oldı kamunuñ serveri
Vir şalāvāt cānına iy 'ışk eri

Ba'd-ez-ān diñle ki ol şāh-ı cihān
Sidre kıyında ne gördi ol 'ayān

هذا الحديث في بيان ان النبي عليه السلام رأى
ملكاً عند سدرة وهو يسبح له ولا منه
ويحفظ اراء الصالحين من نار جهنم

Girü cevher geldi gel iy cevheri
Uşda erzān virürem bu cevheri

305 Pes ki nişe olmayasın müşteri
Şol söze kim müşter' aña Müşteri

Ger bunı sen kulaguña taşasın
Hak Ta'ālā kibriyāsın çakasın

(x) Sûre: XIX, Âyet: 57/300^a delil: delili S/305^b müşter': müşteri/306^b
çakasın: çatasın SK.

Ya'ni gördi bir melek ol şeh-süvār
Bil ki biñ biñ yıllıg anuñ kaddi var

Aña yitmiş biñ baş itmiş Kırdgār
Her başuñ bil yitmişer biñ yüzi var

Her birinde yitmişer biñ ağzı var
Her ağızda yitmişer biñ dili var

310 Var durur her dilde yitmiş biñ lügāt
Ol Hakk'ı tesbiñ idüp bulur hayāt

Şacı yitmiş biñ bölük her başda bil
Nürdan itmiş ol Ğani key añlagıl

Her bölükde biñ biñ incü aşılı
Kudret-i Hakk'a mu'allak iy ulu

Bil ki her incü içinde bir deñiz
Nürdan itmiş Hakk anı hüb u temiz

S 106^a

Her deñizde var balıklar bñ-hisāb
İki yüz yıllık uzunluğı i şāb

315 Her balık üstünde yazılmış latif
Ol Kalem'le kim Hakk'undur iy şerif

" اَللّٰهُ اِلٰهٌ اِلَّا اللهُ " anda yok gümān
Hem Muhammed Hakk resūlidür 'ayān

Bir elin başına komış ol melek
Bir elin arkasına hem tutma şek

Şöyle tesbiñ ider ol sultānı kim
Ditrer āvāzından ol 'Arş-ı 'Azīm

Pes didi Cebra'il'e ol dem Halil
Kim bu heybetlü melek kimdür digil

312^b Hakk'a: halka S/316^a Sûre: XXXVII, Ayet: 35.

- 320 Didi Cebrā'īl Resūl'e bil i māh
 Ādemi halk itmedin daħı o şah
 İki biñ yıl öndin itdi bunı halk
 Her işe kâdir durur bil kim o Ĥak
 Pes ki Cebrā'īl'e didi ol ulu
 Şimdiye degin ne menzildeydi bu
 Didi Cebrā'īl Resūl'e iy şerif
 Ĥak buña bir ravza virmişdi laţif
 'Arş'uñ ol şağında cennet içre bil
 Çar elf fersah makāmı iy Ĥalil
- 325 Ĥak buyurdı tesbiħ ide iy Emin
 Ümmetünçün hem senünçün bil yakın
 Var buña daħı selām vir iy şerif
 Pes Resūl virdi selām aña laţif
 Ol selāmı ol melek işitmedi
 Tesbiħe meşgūl idi fehm itmedi
 Didi Cebrā'īl aña iy pāk-din
 Bil budur Āhmed Resūl ü hem Emin
- S 106^b Ol melek yaydı kanatlarını tiz
 Gök ile yir taldı andan iy 'aziz
- 330 Hoş Resūl'i kuçuban öpdi laţif
 Didi kim olsun beşarāt iy şerif
 Raħmet itdi Ĥak saña vü ümmete
 İrdi anlar dürlü zevk u devlete
 Ramazān ayın dutanları tamām
 Tamudan kurtardı Ĥak bil yā İmām

324^b fersah: ferseng SK/328^a pāk-din: pāküdin S.

Bakdı ol dem ol Resül-i Maşrıkın
Ol melek öninde gördi şandūkın

Bil urulmuş anlara yüz biñ kilid
K'işbu şandūklar nedür dir iy yigid

335 Didi Cebra'ıl ki şorgıl sen i cān
Ol melekden tā saña ide beyān

Pes melekden şordı ol demde Münir
Didi şandūklar nedür dir iy Beşir

Ol melek ol dem beşāret eyledi
Ol Resül'e luḫ ile hoş söyledi

Didi ümmetden oruç dutanları
Ṭamudan itdi āzād Ḥakk anları

Her birine bir berāt yazdı laṭif
İşbu şandūklar içi ol iy şerif

340 Pes ki " طوبى لك " didi aña melek
Dahı girçek ümmete aña ne şek

Zi Resül ki her k'aña ümmet olur
Şeksüzün ṭamu odından kurtılır

Uş beyān itdüm saña bil 'izzetün
Ḥak katında merteben hem hürmetün

Hem dahı şavmuñ sevābın söyledüm
Bu hadisi uşda takrİR eyledüm

S 107^a

Dahı artuk ister isen iy piser
MÜRŞIDÜ'L-'UBBĀD'a varkılğıl nazār

345 Kim sevāb-ı şavmı anda iy cüvān
Dürlü aḥbār ile itmişem beyān

Bu ḥadīs içre daḥı bildün i yār
Kim o sultānuñ ulu kulları var

Şöyle kim gelmiş haber içre işit
Tā saña takrİR idem ben iy yigit

هذا الحديث في بيان النبي عليه السلام: رأى
ليلة المعراج رجال الأطول كل واحد منهم
سيره ألف سنة ولدى طول بطل فرد^(x)

Uşda bunda girü geldi bir haber
Dürr ü cevherdür bu söz iy mu^cteber

Ger alursañ işbu cevherden i yār
Ol Ḥaḳ'uñ cündin bilesin āşikār

350

‘Akl cündinde anuñ ḥayrān olur
Kimse bilmez ol çeriyi ol bilür

Ya^cnī Mi^crāc gicesinde ol Resūl
Dinle ne görmiş diyeyin bā-uşūl

Mülk-i Ḥaḳ'da çok çeri gördi i yār
Kim kamu at üzre olmuşlar süvār

Her birinüñ boyı biñ yıllıḳ tamām
Hem de atları uzunı iy hümām

Pür-yarağ içre kamu ğarḳ iy piser
Birbiri ardınca seyr idüp geçer

355

Anlaruñ evveli belürmez idi
Āḥiri hem daḥı görünmez idi

(x) Tirmizî, Cennet:17, Tefsîru Sûre:75; Ahmed b. Hanbel, II, 64.

Cebre'îl'e pes ki şordı iy güzîn
Didi bunlar kim durur di iy Emîn

s 107^b

Cebre'îl didi aña kim iy ḥakīm
İşbu āyeti işitmedün mi kim

Ḥak didi " مَا يَعْلَمُ " bi-şek " بِئَنوُذ " "
" رَبِّكَ اِلَّا هُوَ " bil iy Vedūd

(x) قَالَ اللهُ تَعَالَى: وَمَا يَعْلَمُ بِئَنوُذ رَبِّكَ

Pes çerisin Ḥak bilür girü hemān
Bilmezem ben uş didüm saña i cān

360

Ḥak beni yaradalıdan inerem
İşburaya uğrayup hem çıkaram

Bunları böyle görürem iy hümām
Uş revān olup giçerler yā İmām

Bilmezem kim nireden gelür bular
Yaḥu nireye gider iy mu'teber

Zî ulu sultān ki ol Ḳādir Çalap
Yaradur her ne dilerse Ferd ü Rab

Gör ne ulu ḳulları vardur anuñ
Gör ne ḥādimleri var ol sultānuñ

365

Sen de ḳul iseñ id imdi ḥizmeti
Tā ki saña irişe Ḥak rahmeti

Diñlegil daḥı ki ol şāh-ı cihān
Sidre ḳatında ne gördi iy cüvān

Cennetü'l-Me'vā'yı gördi hem-çü nūr
Daḥı cümle cenneti hem bî-ḳuşūr

Ḥaḳ bu sözi bil ki taṣrīḥ eyledi
 "عِنْدَهَا" "bil" " didi

(x) قال الله تعالى: عندها عينه المأوى

Ne sebebden Ḥaḳḳ aña Me'vā didi
 İşbu ismi aña ıtlak eyledi

S 108^a370 Zire ervāḥ-ı şühedāyı yigit
 Bil ki ider aña eyvā key işit

Müttekī cānı yāḥud anda varur
 Ol sebebden bil ki ol Me'vā durur

Pes Nebī seyr itdi uçmağı i cān
 Köşk-be-köşk ḥāne-be-ḥāne iy cüvān

Gördi dört ırmağı hem anda 'ayān
 Ḥamr u mā vü şehd (ü) şir olmış revān

قال الله تعالى : فيها انهار من ماء غير آسن وانهار
 من لبن لم يتغير طعمه وانهار من همر لذة
 للشاربين وانهار من عسل مصفى
 (xx) واعلم ان هذا الخبر في بيان ان النبي عليه السلام
 رأى الانهار لرهم الاربعة وعلم ان اصلها
 بسم الله الرحمن الرحيم ومن مدعى قلب
 بسم الله الرحمن الرحيم شرب من هذه
 الانهار الاربعة بلا شك وامثبه

Girü geldi bir ḥaber bunda güzīn
 Key laṭīf ü key şirīn iy pāk-dīn

368^b, (x) Sûre: LIII, Âyet: 15/372^b iy cüvān (SK): 'ayān S/(xx) Sûre: XLVII,
 Âyet: 15/374^b pāk-dīn: pāküdīn S.

- 375 Diñler iseñ cān ile dūr-dāneyi
 Dānı yıķup alasin sen dāneyi
- Uş görürsin dün̄ye bir dāmdur i cān
 Dānedür lezzet-sıfāt anda ‘ayān
- Her ki bu dānı görüp dāne alur
 Şeksüzün ol dü cihānda merd olur
- Gelgil imdi boz bu dün̄yā dānını
 Tā içesin tolu cennet cāmını
- Olasın şādān u ferhān bī-melāl
 Çün içesin mā vü hamr u şır ü bāl
- S 108^b 380 Ya‘nī dōrt ırmağı gördi ol güzīn
 Didi Cebra‘īl'e kim iy pāk-dīn
- Nireden gelür bu ırmaķlar digil
 Ne yire varur daħı sen söylegil
- Didi Cebra‘īl ki Ḥavz-ı Kevser'e
 Aķuban varurlar anlar yiksere
- Lik bilmezven nireden geldügin
 Aşlı nedür bil kim iy şāh-ı güzīn
- Ķıl taleb Ḥak'dan saña ide ‘ayān
 Bil bu mücmeldür saña ide beyān
- 385 Pes du‘ā ķıldı hemān-dem ol hümām
 Bir melek geldi aña virdi selām
- Didi kim yum gözünü yumdı revān
 Bir zamāndan aç didi açdı o cān
- Gördi bir ağaç orada key laṭīf
 Var idi dibinde bir ķubbe şerīf

Ḳapusu altun zeberced iy ulu
Ḳızıl altun kilīdi iy bahtulu

Şöyle büyükdür o Ḳubbe iy cüvān
Dünyede her ne var ise ins ü cān

390 Ger o Ḳubbe üzre cümle Ḳonadı
Şanki bir Ḳuş bir ṭağ üzre Ḳonadı

Yaḥu şankim bir deñiz içre i yār
Şaldılar bir Ḳuzı id imd' i^c tibār

Pes Resūl dört ırmağı gördi ^cayan
Ḳubbe altından akar olmuş revān

Bildi aşlın girü dönme istedi
Ol melek aña içerü gir didi

Pes Resūl didi Ḳapu kilīdlü bil
Bilmezem miftāh(1) Ḳanda iy ḥalīl

S 109^a395

Ol melek didi ki miftāh iy ḥakīm
Bil ki " بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ "

Didi " بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ "
Ol Resūl pes Ḳapu açdı iy nedim

Ḳubbe içre girdi ol demde Münir
Diñle kim ne gördi anda ol Beşir

Gördi ol dört ırmağı ol mu^cteber
Dört bucaḲdan çıkubanın ḥoş akar

Girü dönme istedi ol dem Ḥabīb
Ol melek didi naḫar it iy Ṭabīb

400

Ya^cnī " بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ "
Her bucaḲda yazlu gördi ol şerif

391^oimd':imdi /400^b "şerif" kelimesi yanlışlıkla yazılmış olmalı.

Gördi şu ırmagını ol mu'teber
Mim-i " بِسْمِ اللّٰهِ "dan çıkmış akar

Hem süd ırmagın dahı gördi o cān
Hā-i " اللّٰهُ "dan akar olmuş revān

Hem süci ırmagını görd' ol şerif
Mim-i " رَضِيْمٌ "dan çıkup akar laṭif

Gördi bal ırmagını ol Muṣṭafā
Kim " رَضِيْمٌ " miminden akar iy şafā

405 Bildi dört ırmagın aslın ol hakim
K'oldı " بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ " "

Pes ki geldi Ḥaḳ'dan ol demde hiṭāb
Ümmet için oldı anda feth-i bāb

Ya'ni her kim ümmetünden iy gani
İşbu esmā ile zikr itse beni

Ḳalb-i hālişden yakın bil iy halim
Dise " بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ " "

İşbu dört ırmakdan anı şuvaram
Hür u köşk ü dürlü ni' metler virem

s 109^b 410 Pes gel imdi Ḥaḳḳ'ı zikr it iy cüvān
Tā ki dört ırmakdan içesin i cān

Çünkü Allāh sevgüsü gönle ṭola
Zikrden nefsuñ neçün gāfil ola

'Aşık olan cümle şeyden bī-ḥaber
Dāyimā ma'şūk adın tekrār ider

Çünkü dāyim dünje zikri ṭolasın
Pes nice Allāh'a 'aşık olasın

İşbu da'vuñda yalansın iy cüvān
Ma'nisi yok kuru da'vidür hemān

415 Pes gel imdi ko bu dünyā fikrini
Dilüñe getür o sultān zikrini

Hem Hüseyñ (ü) hem Ḥasan sevgil anuñ
Tā ki rāhat ola cennetde cānuñ

Seni sevdügince ol sen de anı
Sevseñ ümmet olur idüñ iy deni

(.....) (x)

Girü geldi uş münāsib bir haber
Bil ki cān baħrinde durur ol durer

Ger bu dürri ışık ile güş kılasın
Ol Resül'üñ sevgüsini bilesin

420 Bilesin kim senüñ için n'eyledi
İki gözi nürını terk eyledi

Ya'nī cennet içre çün seyr itdi ol
Diñle kim daħı ne gördi ol Resül

Gördi iki kubbe yākütđan laṭif
Biri yaşıl biri kızıl key şerif

Girü şordı Cebre'il'e ol güzün
Kim bu kubbeler kimüñdür iy Emin

S 110^a

Didi Cebra'il aña kim iy Ḥabib
Bu sözi Rıdvān'a şorgıl iy Ṭabib

425 Pes ki Rıdvān'a Resül itdi hiṭāb
Virdi Rıdvān ol şehe ol dem cevāb

415^bo:ol S/416^aHüseyñ:Ḥasan S; Ḥasan:Hüseyñ S/(x)Başlık için yer ayrıldığı halde, muhtemelen unutulmuş yazılmamıştır.

Pes yaşıl kubbe Ḥasan'ũn iy hümām
Hem kızıl kubbe Ḥüseyn'ũn ve's-selām

Girü Rıdvān'a didi ol dem e şāh
Kim iki rengde niçün kıldı ilāh

Didi Rıdvān āh ile ol servere
'Aşī ümmet Ḥasan'a aḡu vire

Cismi pes ola yaşıl bil iy Ḥalīl
Lācirem Ḥak kubbesin kıldı yaşıl

430 Hem Ḥüseyn'i katl ideler seyf ile
Ol kızıl kana tamāmet gark ola

Lācirem Ḥak kubbesin kıldı kızıl
Uş sebab budur Ḥabībüm bellü bil

Çok te'essüf itdi hüzn ile Ḥabīb
Katı katı aḡladı anda Ṭabīb

Çün işitdi bu sözi zār eyledi
Gözi yaşı çeşme gibi çağladı

Pes ki Ḥakk ol demde aña söyledi
İy Ḥabībüm nişe aḡlarsın didi

435 Ḥazretümde şol gözün yaşı nedür
Yok durur anuñ bahāsı bil ne dür

İster isen şaklayayın anları
Tā ziyān itmeyeler ins ü perī

Ümmetüni lik kurtarmazvanın
Bil şefā'at saña ben virmezvenin

Pes Resul ol demde feryād eyledi
Yā ilāhī ümmetüm gerek didi

427^aol dem:oldı S/435^agözün:gözüm S.

S 110^b

Ümmete olsun fidā anlar i şāh
Vir şefā'at ben kula iy pādişāh

440 Ger kızum Fāṭıma'yı da iy Cemīl
Bile öldürseler anı iy Celīl

Rāziyam ben vir şefā'at iy Semī'
Tā ki yarın ümmete olam şefi'

Zī Resūl ü zī şefi' u'l-Müznibin
Vir şalāvāt cānına olgıl emīn

Saṅa sevdügin fidā itdi o şāh
'Aşileri kurtara tā kim o māh

Fāṭıma kim ol Ḥabīb'ün kızıdur
Hem daḥı ol cennet elması durur

445 Anı daḥı bile virdi Ḥazret'e
Tā yarın ide şefā'at ümmete

(.....) (x)

Girü geldi uş münāsib bir haber
Cennetün elması gibi ol koḡar

Cān meşāmmın aç berü sen iy cüvān
Ol koḡudan tā mu'aṭṭar ola cān

Hem sarāy-ı kalbünü pāk eyleyen
Guşşanun yakasını çāk eyleyen

Şād oluban açılasın gül bigi
Söyleyesin her seḡer bülbül bigi

450 Ger bu dürri cān ile diñleyesin
Fāṭıma'nun 'izzetin añlayasın

442^a şefi' u'l-Müznibin: Şefi a'l-Müznibin S/(x) Başlık için yer ayrıldığı halde, muhtemelen unutulmuş yazılmamıştır.

Bilesin kim cennet elmasıdur ol
Dāyīmā kōkardı anı ol Resūl

İbni ʿAbbās bil rivāyet eylemiş
Bu ḥadīsi diñlemiş söylemiş

S 111^a

Yaʿnī ol kattāl-ı küffār (ol) ʿAlī
Ḥayber'i çün feth kıldı ol velī

Dönüben girü evine geldi ol
Fāṭıma'ya zü'l-fikār'ı öğdi ol

455

Didi Ḥayber Ḳal'ası'nı bil i yār
Şeksüzün feth itdi uşda zü'l-fikār

Fāṭıma güldi didi kim iy ḡanī
Sen mi bildürürsin anuñ fażlını

Senden öñdin bilürem ben anı bil
Aşlını vü fażlını key añlağıl

Ol sözi katı ʿacebledi ʿAlī
Pes Resūl'e geldi ol dem ol velī

Fāṭıma'nuñ sözünü kıldı beyān
Fāṭıma'ya geldi pes şāh-ı cihān

460

Didi iy gözüm nūrı kızum digil
Nicedür ol zü'l-fikār'ı söylegil

Fāṭıma didi ki iy şāh-ı cihān
Diñle ideyin bu sırrı ben ʿayān

Vakt kim Miʿrāc'a ağduñ sen i şāh
Cebre'il'e didi ol demde ilāh

Kim Ḥabīb'i cennete koy iy Emin
Göster aña niʿmetin ü menzilin

Hem daḡı ümmetine dürlü maḳām
Virmişem kamusını göster tamām

465 Pes ki girdün cennete seyrān ide
Çok şafālar sürüben cevlan ide

Didi Cebrā'il saña kim iy Habīb
Cennetün yimişlerin yi yā Tabīb

Sen o vaktin bir ağaç dibindedün
Cennetün zevk u temāşasındadün

S III^b

Kızıl elma ağacıdur ol şecer
Zü'l-fikār anuñ dibinde müsteter

Yazludı üstinde anuñ iy velī
Bil ki el-ḥaṭ " لَا فَتَىٰ الْأَعْلَىٰ "

470 Hem daḥı " لَا سَيْفِي الْأَذْوَالْفِقَارِ "
Zevcesi Zehrā'dur anuñ āşikār

Bildüm ol vaktin bu sözi kıl kabül
Zü'l-fikār'un fazlını ben yā Resül

Pes ağaçdan bir kızıl elma laṭif
Alduñ u yarsın yidün sen iy şerif

Yarsını anam Hadīce'ye i cān
Geldüğünde virdün anı armağān

Pes anam aluban anı yidi hoş
Senden ü andan sızup ben oldum uş

475 Bu sözi ider delālet iy Habīb
Çünki katumda otursañ iy Tabīb

Baña dirsın şanki cennet içreyem
Kızıl elma ağacı dibindeyem

Zire kim gökçek koḥuñ bil şeksüzün
Cennet elması koḥusu iy güzün

Pes Resül ol demd' aña girçek didi
Gözlerinde(n) öpdı vü medḥ eyledi

طوبى للنساء المسلمات " Didi

Cennete senünle ola dāhilāt

480 Uş işitdün Fāṭıma aşlın laṭıf
Kim nice severdi anı ol şerif

Diñle daḥı ol Resül'i n'eyledi
Cenneti bir bir temāşā eyledi

Gördi kim ağ incüden çadırları
La^c1 ü yākūt köşkleri iy yol eri

S 112^a

Köşkler içinden hūriler balk urur
Cenneti nūr ile anlar toldurur

Hem zebercedden ağaçlar iy güzün
Yimişi rengin ü lezzeti yakın

485

Toprağı müşk taşıdur yākūt anuñ
Kıl amel layık ola aña cānuñ

Hūrī cennet vaşfını kıldum i yār
MÜRŞİDÜ'L-'UBBĀD içinde aşikār

Vargıl anda hoş temāşā eylegil
Gördüğünü cümle halka söylegil

Çün Resül gördi tamāmet cenneti
Çok acāyib gördi ol Ḥak rahmeti

Cümle gördüğün dir isem söz uzar
Diñle maksūda dönelüm biz i yār

مذه القطة في بيان ان النبي صلى الله عليه وسلم :
رفع له بيت المعمور وانى له انا من فخر وانا
من عمل فاضل اللبن وشرب (x)

482^b la^c1 ü:la^c1-i S/483^a balk:berk SK/(x) Buhârî, Bed'ü'l-Halk:6, Menâkıbu'l-Ensâr:42; İbn Mâce, İmân:264; Neseî, Salât:1; Ahmed b. Hanbel, IV, 207, 209, 210.

490 Bir kavül vardır burada iy yigit
Ma'nîsin takrîr ideyin key işit
Ya'nî Cebra'îl Resûl'i iy yārā
Aluban iletdi Beytû'l-Ma'mûr'a
Diñle nedür Beyt-i Ma'mûr'ı diyem
Vardur akvāl diyüben kayduñ yiyem
Rāviler idüp tururlar ihtilāf
Kankı gökde idüginde bil i şāf
Ba'zılar dördünci gökde didiler
Ba'zılar altıncı gökde didiler

495 Ba'zılar didi yidinci gökde miş
İbni 'Abbās u 'Alī böyle dimiş

S 112^b

Ol yidinci gökde bir evdür i sāf
Günde yitmiş biñ melek ider tavāf

Tā kıyāmet anlara nevbet i yār
Bil ki degmez zî 'Azīm ü Kirdgār

Kim aña 'ābid melekler bî-hisāb
يَعْبُدُونَ الْحَقَّ هَوَافًا مِنْ عَذَابِ

Ol meleklerle o Beyt ma'mûrdur
İçi vü taşu anuñ pür-nûrdur

500 Ba'zılar didi melekler yapı' anı
Ādem'i yaratmadın Ḥakk iy ganī

Ba'zılar didi kim Ādem yapı bil
Göge ağdurdı Tūfān'da ol Celil

Ba'zılar yākütdan ev didi i cān
Bil uzunluğı anuñ tā āsumān

500^ayapd':yapdı.

Çün zamān-ı Ādem oldu iy güzīn
Gökden indürdi Hāk anı bil yakīn

Ādem ü oğlanları daħı tavāf
İtdiler Tūfān'a deñlü bil i sāf

505 Çünki Tūfān-ı Nūh oldu iy ğanī
Hāk Ta'ālā göge ağdurdı anı

Çünki Beytü'l-Ma'mūr'a geldi o cān
Uç kadeħ getürdiler aña revān

Biri hamr u biri bal u biri şīr
Aldı südi içdi ol dem ol Münīr

Didi Cebra'il budur fıtrat Hābīb
Saña vü hem ümmete bil iy Tabīb

Bu rivāyet bil Meşārık'da gelür
Ol yukargı hem Ebū'l-Leys'ün durur

510 Bil kitāblardan saña naql eyledüm
Dime kim ben kendüzümden söyledüm

S 113^a

Ba'zısı anuñ Meşārık naqli bil
Ba'zı Keşşāf naqli bilgil iy halīl

Ba'zı Tefsīr-i Ebū'l-Leys'ün durur
Ba'zı Muhtārü'l-Mevā'iz'ün durur

Qudretüm yitdükçe uş sa'y itmişem
Hoş kitāblar naqli üzre gitmişem

Zīre naqlidür bu bil 'aklī degül
'Akla uyan bil hatāya girdi ol

515 Dinle imdi ol Resül ü ol ğanī
Gördi göklerün tamāmet varını

505^aTūfān-ı:Tūfān u S, Tūfānı SK/506^aBeytü'l-:Beyte'l-S/
510^a eyledüm: eylerem SK.

Yukarıya pes ki seyrān eyledi
 'Arş-ı Hāk'da bil ki cevlān eyledi

Diñler iseñ kim diyiserven Resūl
 Nice irdi kurb-ı " او اذنی "ya ol

هذه القطعة في بيان ان النبي عليه السلام تجاوز
 عن سدة المنتهى وتخالق بهيرائيل عنه و
 هو عليه السلام ارمع الرقرف الى الكرسي
 ثم الى اللوح والعلم ثم الى العرش راى
 ظلمهم جميعاً والعجايب التي منها

Girü cānum āşiyānın āndı uş
 Ol havāda dürlü pervāz itdi hoş

Bu felekler ile seyrān eyledi
 Ol melekler ile devrān eyledi

520 Ol meleklerden dahı kıldı güzer
 Zire şems olmış durur ol mu^cteber

Çün güneş toğsa kevākib māt olur
 Kamusunūñ nūrı ol dem fevt olur

Gerçi kim her birinūñ nūrı şerīf
 Līk güneş nūrı ağleb iy harīf

S 113^b Her çerāğūñ gerçi gice nūrı var
 Līk gündüz şu^cle virmez bil i yār

Cümlesi güneş nūrında maḥv olur
 Kamu mürde lik güneş ḥayy olur

517^b Sûre: LIII, Ayet: 9/521^b fevt olur: eksilür SK/522^a zarīf (SK): şerīf S/522^b harīf (SK): şerīf S/524^a maḥv (SK): laḥy S.

525 Gel berü ölmezden öñdin öl i cān
 Tā bulasın hoş hayāt-ı cāvidān
 Didi " مُوتُوا مِنْ هَوَاكُمُ قَبْلَ مَوْتٍ "
 Ol Nebī pes olmaya didār fevt
 Ger hevā-yı nefsdən sen ölesin
 Şeksüzün ol dost yüzile tolasın
 Pes güneş gibi olasın şu'le-dār
 Kamu ılduz maḥv ola nūrınd' i yār
 Ol melā'ik ola ılduz iy ḡanī
 Sen geçesin şeksüzün kamusını

530 Şöyle kim ol şāh-ı 'ālem Muştafā
 Geçdi ol kamu melekten iy şafā
 Kamusı ılduz idi ol māh-ı tāb
 Yāhu cümle şem' idi ol māh-ı tāb
 Bil Muḡarrebler āña irmediler
 Varduḡı menzile hem varmadılar
 Cümlesini anlaruñ māt itdi ol
 'Arş'dan öte seyr idüp buldı kabūl

Geldi girü uş münāsib bir haber
 Diñle eydem bu sözi iy mu'teber
 535 Ya'nī çünkim ol Resūl-i dü cihān
 Sidre'den geçmek diledi ol zamān
 Didi Cebrā'īl'e kim gel yā Emin
 Gidelüm ol Ḥazret'e iy pāk-dīn

526^a Keşfü'l-Hafâ, II, h.nu:2669/528^b nūrınd': nūrında/536^b pāk-dīn:
 pāküdīn S.

Didi Cebrā'īl baña budur maḳām
Gidemezven ilerü bil iy hümām

S 114^a

Didi " مَأْمِنًا وَالْآ " iy güzīn
Var " مَقَامٌ مَعْلُومٌ " iy pāk-dīn

Ol maḳāmdan giçemez ol bir ḳadem
Ger geçerse ol yanar pes ben n'idem

540

Didi Cebrā'īl'e kim geldüñ baña
Tā senüñle gidevüz dostdan yaña

Ben giderem şimdi sen ḳalur mısın
Bir ḳadem ilerü adḡıl iy güzīn

Cebrā'īl diledi ada bir adım
İrdi Ḥaḳ'dan aña pertev iy nedīm

Yakdı anı kıldı bir serçe gibi
Varo dergāhı ḳıyās it iy ḡanī

Cebre'īl gibi ḳişi yol bulmaya
İşbu biz bī-çāreler bil n'eyleye

545

Çünki ḳaldı Cebre'īl anda i yār
Refref oldı Ḥaḳ'dan ol demd' āşikār

Bil ki Refref bir yaşıl nesn' iy hümām
Sedd ḳılmış ol ufukeyni tamām

Ol Resūl pes bindi Refref üstine
Gitdi anuñ ile ol dem dostına

Bil Resūl'e oldı biş merkeb i yār
Ḥazret'e varınca diyem āşikār

538^aSûre:XXXVII,Âyet:164 (İbârenin âyette geçen şekli " وَمَأْمِنًا وَالْآ " dır.Muhtemelen vezin gereği yukarıdaki gibi kaydedilmiştir.)

538^bSûre:XXXVII,Âyet:164 ; pāk-dīn:pāküülün S/543^b var ḳıyās it o dergāhı iy ḡanī S: Mısrā bu şekliyle vezne uymadığından yukarıdaki gibi deḡiştirildi/ 545^bdemd':demde/546^anesn':nesne.

Bişini dağı saña takrîr idem
Diñle bu sözi girü iy muhterem

550 Mescid-i Akşâ'ya dek evvel Burāk
Biri Mi'rac göge deñlü bi-şikāk

Bil melekler kanadı biri dağı
Ol yidinci göge deñlü iy ahi

Biri Cebra'îl kanadıdur i yār
Sidre'ye varınca bilgil āşikār

S 114^b Ol bişinci Refref idi bi-gümān
Bindi aña dostına oldu revān

Cebra'îl kaldı orada ol Resūl
İrdi Kürsî'ye revān ol bā-usūl

555 gördi Kürsî'yi nebiler serveri
Hoş şıgırmaş gökleri vü yirleri

(x) قال الله تعالى: وسع كرسيه السموات والارض

Bunda dağı var durur bir ihtilāf
Cān ile diñle diyem itme güzāf

Dir Hasan kim Kürsî Hak Arş'ını bil
Ba'zılar dir Kürsî 'ilmi ol Celil

Ba'zılar Hak kudretidür dir i māh
Şaklar anuñ ile yir ü gök İlah

Ba'zılar Kürsî hakikat var didi
Diñle ol ibni 'Aṭā ne söyledi

(x) Sûre:II,Âyet:255.

560 Didi gök yir Kürsî altında 'ayān
 Şanki yazı içre bir halka hemān
 İbni Mes'ūd dahı didi iy ulu
 Her iki gök arası iy bahtulu
 Bil ki biş yüz yıllık itdi anı Hāk
 Bil yakīn böyle durur ol heft tabak
 Hem yidinci gökden ol Kürsî'ye dek
 Ol da biş yüz yıllık oldı tutma şek
 Kürsî'den tā şuya varınca yakīn
 Ol da biş yüz yıllık oldı iy güzīn

قال الله تعالى: وهو الذي خلق السموات والارض
 في ستة ايام طان عرشه على الماء (x)

S 115^a565 Hāk Ta'ālā 'Arş'ı ol şu üzre hem
 Hāk Ta'ālā 'Arş'ı üzr' iy muhterem

(xx) قال الله تعالى: الرحمن على العرش استوا

Ya'ni kim bi'l-kudreti hem bi'l-'ulū
 Bil yakīn lā-bi'l-mekān iy bahtulu

Çün bu vech ile anı gördi Resūl
 Geçdi andan dahı ol dem ol uşūl

İrdi Levh'a hem Kalem'e ol Hābīb
 Çok 'acāyib gördi anda ol Tabīb

(x) Sûre:XI,Âyet:7/565^büzr':üzre /(xx) Sûre:XX,Âyet:5.

قال الله تعالى: بل هو قرآن مجيد
في لوح محفوظ (x)

Bunda daħı var durur aqvāl i yār
Diñle eydeyim anı bil āşikār

570 İbni Abbās didi Ḥak Levh'ı yakīn
Eyledi aġ incüden bil iy güzīn

Çevresin yakūt-ı aħmer düzdi bil
İlm-i ālem anda menküş iy ħalīl

Üç yüz altmış kez nazar her günde Ḥak
İder aña āleme virür sebak

Kimin ihyā ider kimin öldürür
Kimine izzet virüben güldürür

Kimini kıllur zelīl ol pādīşāh
Ne dilerse kıllur oldur ulu şāh

575 Ba'zılar yakūt-ı aħmer didiler
Arş'un ol hem sağ yanında iy piser

Kızıl altun zencir ile iy ulu
Arş-ı Ḥak'da ol mu'allak aşılı

Hem uzunlığı anuñ bil iy güzīn
Yir ile gök arasında şeksüzün

S 115^b

Başdan ayaġa tamāmet yazludur
Cümle ālem nakşı anda çizlüdür

Bir satırdur cümle ħalkuñ ilmi bil
Levh-ı Maħfuz'da bu sözi añlaġıl

580 Ol kalan ħaṭṭı hemān Allāh bilür
Şek degül ilmi anuñ deryā durur

(x) Sûre: LXXXV, Âyet: 21-22/569^b bil: ben SK/571^a yakūt-ı: yakūt u S/
573^a Mısra vezne uymamaktadır.

Başı Levh'un hicr-i İsrâfîl'dedür
Ortası hem hicr-i 'Azâzîl'dedür

Levh vasfın uş didüm saña i yâr
Ol Kalem vasfın da diñle âşikâr

Ba'zılar ağ incüden didi anı
Ba'zılar yâküt-ı ahmer iy ganî

Yügrük atluva uzunlığı yakîn
Bil ki yüz (biñ) yıllık oldu iy güzîn

585 Biş delügi var anuñ iy mu'teber
Her delük iç' elli biñ yıl iy piser

Hem mürekkeb aña nurdandır i cān
Hoş akar Levh üzre oluban revān

Tā kıyāmet ne olacaḡsa yazar
Ne buyursa Ḥakk anı Levh'a çizer

Bir lügāt bilür ki İsrâfîl hemān
Bilür anı ḡayrısı bilmez i cān

Bil Buḡarî'de getürmiş bir haber
Ol Resûl-i bā-şafādan hûb-ter

590 Ya'ni dimiş ol Nebî kim varmışam
Ben 'urūcumd' ol makāma irmişem

Kim Kalem şavtın işitdüm anda ben
Pes gider imdi gönülden şekki sen

Geçdi bunları dahı ol dem halīm
İrdi ol Ḥak Arş'ına k'oldur 'azīm

583^byâküt-ı:yâküt u S/585^biç':içi.

(x)
s 116^a قال الله تعالى : لا اله الا هو رب العرش العظيم

Kıldı 'Arş altında vitri ol İmām
Bī-rükū' u bī-sücūd u bī-kıyām

Ol Hāk'uñ 'Arş'ını gördi key ulu
Bil ki yüz biñ kandil anda aşılı

595 Gök ile yir tamu uçmak iy hākīm
Cümle bir kandil içinde iy nedim

Ol kalan kandıldığın Allāh bilür
Fikr kıl kim 'Arş-ı Hāk nice olur

Didi ol sultān āna 'Arş-ı 'Azīm
Diñle eydeyim nedendür iy nedim

Ka' b dimiş Hāk Ta'ālā 'Arş'ını
Bir yaşıl cevher yaratmışdur anı

Bil anuñ on altı yüz biñ başı var
Her başınd' on altı yüz biñ yüzi var

600 Her yüzi on altı yüz biñ dünyece
Var kıyās it 'Arş ululuğın nice

Her yüzind' on altı yüz biñ ağzı bil
Her ağzıd' on altı yüz biñ dañı dil

Her dilind' on altı(yüz) biñ var lügāt
Tesbiñ ider ol Hāk'ı bulur hayāt

Her lügätiden bir melek ider celil
Tesbiñ ider ol lügätle Hāk'ı bil

(x) Süre:XXVII, Ayet:26/599^{a,b}, 600^a, 601^{a,b}, 602^a altı:kez SK/599^b başınd':başında /600^b nice:h^voca SK/601^a yüzind':yüzinde /601^b ağzıd': ağızda/602^a dilind':dilinde.

Ba'zılar didi ki 'Arş rükni tamām
Oldı dört yüz biñ key añla iy hümām

605 Bir bucağdan bir bucağa iy güzīn
Bil ki dört yüz biñ yıl oldı şeksüzin

Bir haber vardur burada key garīb
Hem 'acīb ü diñle diyem iy lebīb

Ya'ni 'Arş'ı Hakk kaçan halk eyledi
'Arş ta'zīm idübenin söyledi

S 116^b

Didi kim kim olısar benden 'azīm
Çün baña didi çalap 'Arş-ı 'Azīm

Bir yılan yaratdı Hakk bil ol zamān
Key 'azīm idi o hayye iy cüvān

610 Kānad' anuñ idi yitmiş biñ i şāh
Her kanatda yüzi yitmiş biñ i māh
Her yüzinde ağızı yitmiş biñ i dost
Her ağızda dili yitmiş (biñ) dürüst
Her ağızdan dağı her dilden i yār
Dürlü tesbīh olur idi āşikār

Bil ki yağmur kaṭrasınca iy ulu
Hem ağaçlar yaprağinc' iy bahtulu

Hem uşak taşlar şağışınca tamām
Hem bu dünyā göklerinca iy hümām

615 Tesbīh ider idi ol Hakk'ı müdām
Zī 'Azīm ü zī Celīl ü zi Selām

609^abil:pes SK /610^akanadı anuñ yitmiş biñ idi i şāh S. Mısrā
bu şekliyle vezne uymadığından yukarıdaki gibi kaydedilmiştir.
613^byaprağinc':yaprağınca.

Kim anuñ halkını dil vaşf idemez
 'Akl pervāz urup aña gidemez

Pes ilan tolandı 'Arş'ı ol zamān
 'Arş anuñ yarusına geld' iy hümām

Kibriyā aña yaraşur pes hemin
 Bil 'azīm anuñ durur iy pāk-dīn

Kamu mahlūkuñ ululuğı i yār
 Ol 'izāmda maḥv durur āşikār

620 Çünki toprakdan yaratdı Ḥak seni
 Girü toprak olırsarsın iy denī

Pes ne lāyıkdur tekebbürlük saña
 Kara toprak gibi alçak olsaña

Gör ki andan dürlü ni'etler biter
 Cümle mahlūk yiyüben lezzet tutar

S 117^a Sen daḥı ger alçak olursañ i yār
 Dürlü yimiş viresin hoş āb-dār

Bil tevāzu'dur seni iden şerif
 İrgüren a'lā maḳāma hoş laṭif

625 Çün Resül halka tevāzu' itdi hoş
 Lācirem 'Arş'dan öte seyr itdi hoş

" قَابِ قَوْسَيْنِ "e irişdi ol Resül
 Ya'nī gāyet yakın oldu Ḥakk'a ol

İki yay mikdārı kaldı iy güzīn
 " قَابِ قَوْسَيْنِ "e budur ma'nī yakın

Pes yakınlıktan kināyet bu kelām
 Ol 'Arablar 'ādetince iy hümām

617^b geld': geldi ; hümām: cüvān SK/618^b pāk-dīn: pāküdīn S/626^a, 627^b
 Sûre: Lİİİ, Âyet: 9.

Zīre bir beg ol 'Arablar'dan i cān
Kılsa yakın bir kişiyi iy cūvān

630 Hāymesin yakın kılurmuş iy şerīf
İki yay mīkdārı deñlü iy zarīf

Hak Resūl'ün kurbın a'lā eyledi
İācirem kim "قَاب قَوْسَيْنِ" didi

(x) قال الله تعالى: فطان قاب قوسين او ادنى

Diñle girü bir laṭīfe söyleyem
Ol ma'ānī gevherin ḥarc eyleyem

"قَاب قَوْسَيْنِ" neçün didi o şāh
Kadr-i sehmeyni dimed' ol pādīşāh

Zīre yay egrilse kıymetlü olur
Ol nişāna fī'l-ḥāl okı irgürür

635 Şöyle kim a'zā-yı mü'min iy cūvān
Egridür 'işyān ile bilgil i cān

Līk īmān ile gönli toğrudur
Ol sebebden cennete toğru varur

S 117^b

Yahu yayı egrise iy bü'l-vefā
Çıkan ok toğru durur iy bā-şafā

Mü'minün nefsi nitekim egri bil
Hāric olan toğru andan iy ḥalīl

Ol şehādet kelmesidür bil yakīn
Kim çıkar nefsünden ol iy pāk-dīn

631^b, (x), 633^a Sūre: LIII, Ayet: 9/633^a o şāh (SK): ilāh S/633^b dimed': di-
medi /639^b pāk-dīn: pākūdīn S.

640 Ol sebebden belki nefis olur 'azîz
Egriliklerden kamu olur temiz

Nükte-i âyet budur uş söyledüm
Dürr-i meknûn gibi takrîr eyledüm

Lîk Hakk " شَمِّ دَنَا " didi i yâr
Diñle ma'nîsin anuñ sen âşikâr

(x) قال الله تعالى : شَمِّ دَنَا فَتَدَلِي

Ya'nî Hakk'a yakın oldu ol Resûl
Bil ki halkdan irag oldu bâ-uşûl

Yâhu 'Arş'a yakın oldu ol Münîr
Bil ki Ferş'den ol irag oldu Beşîr

645 Yâhu kuddûsa yakın oldu hümâm
Bil irag oldu nüfûsa ol İmâm

Rabb-i ervâha yâhud oldu yakın
Kamu eşbâha irag oldu güzîn

Uş " دَنَا " ma'nîsini dahı didüm
Ol münâsib vechi takrîr eyledüm

Lîk ba'zılar didi ki Cebre'îl
Ol Resûl'e yakın oldu bellü bil

Qadr-i " قَوْسَيْنِ " yâhud dahı yakın
Böyle dimişdür bu sözi iy emîn

650 Uşda āyet ma'nīsın kıldum beyān
Kamu vechi saña takrīr ü 'ayān

s 118^a هذه القطعة في بيان ان النبي الخليل وصل
الى رب الجليل واكرمه الله تعالى
وكلمه واعطاه جميع ما سئله

Diñle imdi ol Resūl ü ol şerīf
Ḥazret'e nicesi irdi iy şerīf

Uşda girü irdi ma'sūkdan eser
'Aşıkı çekdi katına hūb-ter

İşbu gönlüm istedi cānānını
Hem bu gönlüm istedi imānını

Lācirem pervāz urup 'Arş'dan öte
Geçüben irişdi ol dem Ḥazret'e

655 Şundi ma'sūk ol dem āña tolu cām
Puhte oldı ol kadehden cümle hām

Sermedī cāmın içüp oldı ebed
İkilik gitdi hemān-dem oldı ferd

Lā-yezāl'e irüp oldı Lā-yezāl
Lā-mekān tahtında şādī bi-melāl

Bil ki şādī ol durur bākī gumūm
Hem feraḥ oldur kalanı bil hümūm

İsde ol şādīyi geç bu guşşadan
Gönlüni bağla Ḥak'a kes dünyeden

660 Şanmağıl kim bunda şāda iresin
 Bir gün ola ağlayu cān viresin
 Pes yarağ it çünki bunda ölesin
 Ol maqāma varuban şād olasin
 Mezra'a didi buña bil kim Nebī
 Ol 'amel tohmını ekgil iy ğanī

(x) قال النبي عليه السلام: الدنيا مزرعة الآخرة

Tā ki cennet hırmenin götüresin
 Anda varup dürlü ni'met yiyessin

Hūr u köşk ü ravza vü Rıdvān'a bil
 Mālik olasin o mülkde iy halīl

S 118^b 665 Pes göresin anda rüy-ı Zü'l-celāl
 Dāyimī şād olasin hem bī-melāl

Ol Resūl'e hem de konşı olasin
 Cennet içre hoş şafāda kalasin

Ümmetiysen cān ile di eş-şalāt
 Tā ki cānuña ire nev nev hayāt

Diñle imdi ol Resūl-i mu'teber
 "قَابَ قَوْسَيْنِ" e dağı kıldı güzer

İrdi "أَوَادِنِي" ya ol dem ol güzīn
 Buldı vaşlat Hakk ile ol dem Emīn

(x) Keşfü'l-Hafâ, I, h.nu:1320/663^b yiyessin: göresin SK/668^b, 669^a sûre:
 LIII, Âyet:9.

670 Çünki 'āşık irdi ma'şūka revān
 Gitdi 'āşık ma'şūkı kaldı hemān
 Gitdi keşret kaldı vaḥdet iy hümām
 Bahre karışdı vü bahr oldu tamām
 Bī-nişāna irdi oldu bī-nişān
 Dil nice vire haber andan i cān
 'Akl u fehm ü fikr ser-gerdān olur
 Bil ki cānāna iren cānān olur
 Nefs ü kalb ü rüh anda iremez
 Rüy-ı ma'şūkı olar bil göremez

675 Sırr-ı Ḥaḳ'dur anda varan iy ulu
 Şol ki ḥaḳdur uş didüm iy bahtulu

Pes Resūl nefsi kodı göklerde hem
 Sidre'de kalbin kodı ol demde em

" قَابِ قَوْسَيْنِ " de kodı rühin o cān
 Sırrı ile Ḥazret'e irdi revān

Nefsile " ثُمَّ دَنَا " oldu o şāh
 Hem tedemī itdi kalbiyle o māh

s 119^a

Rūhı ile " قَابِ قَوْسَيْنِ " irdi ol
 Sırrı ile buldı " اَوَّادِنِي " ya yol

680 Pes ki nefis itdi nidā kim kanı kalb
 Kalb didi kim ayna rüh idüp taleb

Cān daḥı didi kim ol dem ayna sır
 Kanı Ḥazret didi sır bil iy emir

Pes ki Һazret nefse didi bil yaqın
Saňa ni'met mağfıret virdüm hemın

Қалбе didi kim maһabbet saňa bil
Rūha raһmet hem kerāmet iy Һalıl

Sırра didi kim beni virdüm saňa
Gel berüye sırr sen benden yaňa

685 Pes Resül'ün sırrı çün buldı vişāl
Ol ulu şāh aňa gösterdi cemāl

Didi aňa yā Һabıbı armağān
Ne getürdün Һazretüme di 'ayan

Gelse dost dostа virür hoş armağān
Dünyeden kan' armağān baňa i cān

Ol Resül didi İlāhı armağān
İki avuç nesne getürdüm hemān

Uşda bir avcumda eksük tātüm
Hem birinde çok günāh u zelletüm

690 Eundan artuқ daһı nesnem yoқ virem
Һazret'ünden bil ki raһmet isterem

Didi tāt eksüginı yā Һabıb
Raһmetümle gafr kıldum yā Tabıb

Ol günāhı daһı 'afv itdüm tamām
Bil şefātünle senün yā İmām

Yā Muһammed Meryem'i kıldum kabül
Her kişi pes istedi anı usül

S 119^b

Her kişi itdi tekeffül ol kıızı
Hem Zekeryā daһı itdi bu sözi

قال الله تعالى : وكفلها زكريا كلما دخل عليها زكريا المحراب (x)

695 Her kişi istedi kim anı ala
Pes buyurdum kim kalem şuya şala

قال الله تعالى : اذ يلقون اقلامهم ايهم يكفل
(xx) صريم وما كنت لديهم اذ يختصمون

Bil bir nic'idi kalemeler iy İmām
Şuya şaldılar kâmusını tamām

Ol Zekeryā kalemın baturmadum
Meryem'i bil kim aña işmarladum

Anda degüldün o vaktin sen yakın
Andamıssañ saña virürdüm hemİN

قال الله تعالى : وما كنت لديهم اذ يلقون اقلامهم (xxx)

700 Cün kıyâmet günü ola iy Emin
‘Āsî ümmetün çekişeler yakın
Ol cehennem ‘āsîler benüm diye
Hem zebānî ‘āsîler cānum diye

Diye Mālik ki benüm anlar i cān
Diye şeytān kim mürîdümdür ‘ayān

Diye Ādem oğlum u kızum benüm
Sen diyesin ümmetümdür iy cānum

(x)Sûre:III,Âyet:37/(xx),(xxx) Sûre:III,Âyet:44/696^aMısrâ vezne uymamaktadır.Ancak "Bir nic'idi bil kalemeler iy İmām" şeklinde uymaktadır.

Pes kalem şaluñ diyem ben yā Resūl
Bil şefā'at kalemīn kılām kabūl

Cümle 'āşī ümmeti saña virem
Kamusunu cennetümde toyuram

705 Bu ne luṭf u ne keremdür ne kemāl
Bu ne rahmet ne sehāvet ne cemāl

S 120^a Bu ne 'izzet bu ne hürmet iy imām
'Āşī ümmeti bağışladı tamām

وفي الخبر قال النبي عليه السلام: سئلت
ربي ليلة المعراج مسألة فوجدت اني لم
أسأله قلت يا رب اعطيت لادم
الى آفره

Pes Resūl ol dem Ḥaḳ'a nāz eyledi
Dile geldi bir nice söz söyledi

Didi virdüñ Ādem'e cennet i şāh
Baña ne virdüñ digil iy pādişāh

Didi Ḥaḳ kim cennetümi ben ğanī
Virdüm aña līk 'azl itdüm anı

710 Saña hem ümmetüñe cennet virem
'Azl kılmayam mü'ebbed turguram

Didi Nüh'a sen gemi virdüñ i şāh
Ümmetin kurtarduñ anuñ yā ilāh

(x) Mecma'ü'z-Zevâ'id, VIII, 253.

Didi saña yir yüzini iy hümām
Mescid-i pāk eyledüm anı tamām

Ümmetün mescidler içre şāh-vār
Ol şırāt'ı geçeler çün mäh-vār

Didi İbrāhīm'ı odı " بَرْدٌ وَسَلَامٌ "
Eyledün di baña n'itdün iy Selām

715 Didi saña ümmetüne iy güzīn
Tamu odın gülsitān itdüm yakīn

Didi Zemez virdün İsmā'īl'e sen
Didi Kevşer virmişem bil saña ben

Didi kurbān virdün İsmā'īl'e hem
Didi virdüm ümmetün'ı iy muhterem

Ol Yahūdī'yle Naşārāyī . tamām
Ümmetüne kurbān olsun yā İmām

S 120^b Didi Tūr'da Mūsī'ye kılduñ kelām
Didi saña uş nūr üzre iy hümām

720 Didi virdün mā'ide 'İsā'ya sen
Didi kıyāmetde virem saña ben

Ol kerāmet mā'idesin iy Münīr
Ümmetün konuklayasın iy Beşīr

Didi kim Dāvūd'a virdün sen Zebūr
Didi saña Sûre-i En'ām i Nūr

Didi Yūnus'ı halāş itdün i şāh
Üç karañuluktan anı yā İlāh

712^b mescid-i: mescid ü S/714^a İbrāhīm': İbrāhīm'e; Sûre: XXI, Âyet: 69/
(İbârenin âyette geçen şekli " بَرْدٌ وَسَلَامٌ " dir. Muhtemelen ve-
zin ve kafiye gereği yukarıdaki gibi kaydedilmiştir.)/717^b ümmetün':
ümmetüne S/722^b Sûre: VI.

Biri balık zulmeti biri gice
Biri deñiz zulmetidür iy yüce

725 Didi bilgil k'ümmeñ iy nîk-nām
Kurtaram üç karañulukdan tamām

Biri sinle zulmeti biri Şırāt
Hem kıyāmet zulmeti kılğil nişāt

Didi virdün Āb-ı Hayvān Hızr'a hoş
Didi saña Selsebil ırmağı uş

Didi virdün Mūsā'ya Tevrīt i şāh
Didi saña Āyete'l-Kürsī i māh

Didi virdün 'İsā'ya İncil'i sen
Didi saña Sûre-i İhlâş'ı ben

730 Didi dağı yā Muhammed bil yakīn
Kim saña bir sûre virdüm iy güzīn

İncil ü Tevrīt içinde bî-naẓīr
Fātiha'dur eyle fikr it yā Münīr

Her ki anı okıya bil yā İmām
Tamu odına kılām anı harām

Atası anası ger müşrik ola
Bil ki tamuda 'azābı yiynile

S 121^a Yā Muhammed bil mükerramsin baña
Cümle maḥlūkumdan uş didüm saña

728^b Sûre:II, Ayet:255/729^b Sûre:CXII,731^b Sûre:1.

725^a k'ümmeñ: k'ümmeñi S.

هذه القطعة في بيان ان الله تعالى اعطى النبي
صلى الله عليه وسلم آية سورة البقرة
وان النبي السلام دعى لامته و
اجابه الله تعالى

735 Diñle vardur burada bir hoş haber
Nakl-i Tefsir-i Ebū'l-Leys iy piser

Ger bu sözi cān ile diñleyesin
Ol Resūl'ün rif'atin añlayasın

Hem bilesin ol Resūl ü ol Nebī
Nice sa'y itdi senünçün iy ğanī

Ya'nī çün vardı Resūl ol hażrete
İrdi anda dürlü zevk u devlete

Cebre'ıl çağırd' aña kim iy İmām
Hak Ta'ālā Hażreti'ne vir selām

740 Pes " تَحِيَّاتٌ " itdi " لِلَّهِ " didi
Hem " صَلَوَةٌ طَيِّبَاتٌ " añ' eyledi

(x) قال النبي وم: التحيات لله والصلوات والطيبات

Ol Nebī'ye Hak dağı virdi selām
Dağı " بَرَكَاتٌ " hem " زَهْمَتٌ " iy hüām

(xx) قال الله السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته

Şefkat itdi ümmete ol dem Resūl
Ol selāma cümle ortağ itdi ol

739^a çağırd': çağırdı /740^{a, b}, (x), (xx) Ahmed b. Hanbel, I, 459; Buhârî, Ezân: 148, 150, İsti'zân: 3, De'avât: 16, Tevhid: 5; İbn Mâce, Salât: 56, 60, 62; Tirmîzî, Salât: 99, 100/740^b añ': aña.

Didi bizüm üzerümüze selām
Hem de şālih̄ kullar üzre iy selām

قال النبي عليه السلام: السلام علينا
وعلى عباد الله الصالحين (x)

S 121^b Cebre' ille cümle gök halkı tamām
İtdiler cümle şehādet iy hümām

745 Didiler kim " أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ " var durur ol ulu şāh
" أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا " yakīn
" رَسُولٌ " iy güzīn "dur hem "عَبْدُهُ"

قال إبراهيم خليل وجميع الملوك: اشهد ان
لا اله الا الله وحده لا شريك له
واشهد ان محمدا عبده ورسوله (xx)

Dağı Hāk didi ki " آمَنَ الرَّسُولُ " Kendüye inan(an)ı girçekler ol

قال الله تعالى: امن الرسول بما انزل اليه (xxx)

Bilki her Qur'ānī kim aña iner
Ol kabūl idübenin hoş şükr ider

Ol Resūl'ün girü döymedi özi
Ortağ itdi bu kerāmetde bizi

(x), 745, 746, (xx) Ahmed b. Hanbel, I, 459; Buhārî, Ezân: 148, 150, İsti'zân: 3, De'avât: 16, Tevhîd: 5; İbn Mâce, Salât: 56, 60, 62; Tirmizî, Salât: 99, 100/747^a, (xxx) Sûre: II, Âyet: 285.

750 Didi mü'minler daḥı iy pādişāh
 Saña imān getürürler bil i şāh
 Hem meleklerüñe senüñ iy Selām
 Hem kitāblara resüllere tamām
 Kamusun girçek bilüp fark itmezüz
 Ol Yahūd ile Naşārā gibi biz
 Mūsī vü 'İsā'da çün fark itdiler
 Ol sebebden kāfir olup gitdiler

قال النبي ءم: والمؤمنون كل آمن بالله وملائكته
 وكتبه ورسله لا تفرق بين اهد من رسله (x)

Didi Ḥak mü'minlere di yā Resūl
 Nicesi kıldılar āyātı kabūl

S 122^a755

Ya'ni " اِنْ تُبَدُّوا " didügi ol Kerīm
 Ahiri āyāta deñlü iy nedim

قال الله تعالى: وان تبدوا ما في انفسكم
 او تخفوه يحاسبكم به الله فيغفر
 لمن يشاء ويغذب من يشاء
 والله على كل شئ قدير (xx)

Ol Resūl didi " سَمِعْنَا " didiler
 Hem daḥı anlar " اَطَعْنَا " didiler

Mağfiret vir dirler anlar yā Ilāh
 Cümlesi saña varur iy pādişāh

752^a girçek bilüp: girçeklerüz SK/(x) Sûre: II, Âyet: 285/755^a, (xx) Sâ-
 re: II, Âyet: 284/756^{a, b} Sûre: II, Âyet: 285.

قال النبي عليه السلام: وقالوا سمعنا واطعنا
غفرانك ربنا و اليك المصير^(x)

Didi ol dem Ḥak ki teklif itmezin
Nefse götürmedügin yükletmezin

(xx) قال الله تعالى: لا يكلف الله نفساً الا وسعها

Hem " لَهَا مَا كَيْتَ " bil iy Münir
Hem " عَلَيْهَا مَا كَتَبْتَ " iy Beşir

(xxx) لَهَا مَا كَيْتَ وَعَلَيْهَا مَا كَتَبْتَ

760 Hayrdan kesb itdügin aña virem
Şerrden kesb itdügin daḥı görem

Hayru şerr işledügin göriser
Cennete yahud ṭamuya giriser

Diñledün uşda Ebū'l-Leyṣ'den ḥaber
Diñle Cāmi'u'l-Letāyif'den eṣer

Bil Resūl'e Ḥak bil i'zāz eyledi
Dilegil benden ne dilerseñ didi

Ol Resul " غُفْرَانُكَ " didi aña
" رَبَّنَا " uş varuruz cümle saña

S 122^b 765

Yarlıgağıl cümlemüzi iy Kerim
Zire sensin ḥalka Rahmānū'r-Raḥim

(x) Sûre:II, Âyet:285/(xx), 759^{a, b} Sûre:II, Âyet:286/(xxx) Sûre:II, Â-
yet:286/760^b itdügin:itdügini S/761^a ḥayr u:ḥayrı S/764^{a, b} Sûre:II,
Âyet:285.

(x) قال النبي عليه السلام: غفرانك ربنا واليك المصير

Ḥak didi kim ümmetüni hem seni
Yarlıgadam cümleñüzi ben Ğanī

Bini birleyüp seni girçekleyen
Raḥmetüme ol durur bil kim iren

Didi girü yā Muhammed istegil
Her ne dirseñ virem anı saña bil

" رَبَّنَا " diyüp Resül itdi taleb
" إِنْ نَسِينَا لَا تُؤْخِزْنَا " i Rab

(xx) قال النبي عليه السلام: ربنا
لا تؤاخذنا إن نسينا أو أخطانا

- 770 Ya'ni unudup ḥaṭā kılduğumuz
‘Afv kılğıl aḥz kılma cümlemüz
- Ḥak didi kim ‘afv kıldum iy Münir
Unidup yañıldığunuz yā Beşir
- Didi girü yā Muhammed istegil
Maḫsūduñı neyse virem iy Halil
- " رَبَّنَا " diyüp Nebi hoş söyledi
Bil " وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا " didi

(x) Sûre:II, Âyet:285/769^{a, b}, (xx), 773^{a, b} Sûre:II, Âyet:286.

769^b Äyette geöen Şekli " لَا تُؤْخِزْنَا إِنْ نَسِينَا " dır. muhtemelen
vezin ğereği yukarıdaki gibi yazılmıştır.

قال النبي عليه السلام: ربنا ولا تحمل علينا اصبراً
 كما هملته على الذين من قبلنا (x)

Ol geçen ümmete ağır yüki hem
 Yükdüp zahmet kılup iy muhterem

775 Anlaruñ gibi bize yükletmegil
 Dilegüm budur didüm uş yā Celīl
 Ya'ni bir zulm itse ol ümmet çalap
 Bil harām ider imiş anlara Rab

S 123^a

Hoş yimekleri(ni) kim küt-ı hayāt
 Didi " هَرَمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ "

قال الله تعالى: فبظلم من الذين هادوا هَرَمْنَا
 عليهم طيباتٍ اهلث لهم (xx)

Pes didi Ḥak yā Muḥammed bil yaqīn
 Ḥacetüñ itdüm revā bil iy güzīn

Dile dahı tā kabūl itdüm dilek
 Eenvenin sultān-ı ma'ni dutma şek

780 Pes Resūl ümmete şefkat eyledi
 " رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا " didi

(xxx) قال النبي عليه السلام: ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به

Gücümüz yitmedügin yükletme sen
 Ümmetüm gāyet za'if iy zü'l-minen

(x), 780^b, (xxx) Sûre:II, Âyet:286/ 777^b, (xx) Sûre:IV, Âyet: 160.

Ol çalap didi kabûl itdüm dahı
İstegil virem anı tã iy saħî

" وَأَعْفُ عَنَّا " didi ol demde Resûl
Hem dahı " وَأَغْفِرْ لَنَا " ol bā-uşûl

Dahı " وَأَرْحَمْنَا " didi ol dem o şāh
" فَانصُرْنَا " o māh "أَنْتَ مَوْلَانَا"

785 Kāfir üzre bizi ġālib kıl didi
Haġ katında bu du'āyı eyledi

قال النبي عليه السلام: واعف عنا واغفر لنا
وارحمنا انت مولينا فانصرنا على القوم (x)

Didi Haġ kim yā Muhammed " اِنْ يَكُنْ " "عِشْرُونَ صَابِرُونَ"
Ya'ni sizden olsa "عِشْرُونَ صَابِرُونَ"

İki yüz kāfire ġālib eyleyem
Sizden on şabr ideni iy muħterem

Ger yüz olur ise şabr iden yakīn
Ġālib itdüm biñden anı iy ġüzīn

s 123^b قال الله تعالى: ان يكن منكم عشرون صابرون يغلبوا
مأتين وان يكن منكم مائة يغلبوا الفاً (xx)

Uşda bu naġli dahı saña didüm
قَابِلِي (?) ma'nisini hoş söyledüm

783^{a,b}, 784^{a,b}, (x) Sûre:II, Âyet:286/786^{a,b}, (xx) Sûre:VIII, Âyet:65.

790 Lîk Ebū'l-Leys'de imām naql eylemiş
İstediben Cebre'îl ile dimiş

Pes Resûl'i Hâk mûkerrem eyledi
Hâcetin virdi mu'azzam eyledi

Kâfir üzre anı gâlib eyledi
Pes Resûl "نصرت بالرغب" didi

(x) قال النبي عليه السلام: نصرت بالرعب مسيرة شهر

Bil bir aylık yola deñlü şeksüzün
Heybetüm kâfirlere irer yakîn

Zî Resûl k'oldı kamu derde Tabîb
Hem ulu sultāna ol görklü Habîb

795 Çün dileğini tamām itdi Resûl
Hâk dahı cümle anı kıldı kabûl

Pes Resûl'e ol Çalap gör ne didi
Ümmetinden biş şikâyet eyledi

Diñle tā kim nefsün inşâf iş ide
Tā ki Hâk'dan hâk sözi ol işide

Birisi bu kim didi bil iy Habîb
Ben yarıngı gün 'amelin iy Tabîb

Teklîf itmezven olara lîk olar
İster ol gün rızkını iy mu'teber

792^b Resûl: Nebî SK/792^b, (x) Buhârî, Teyemmüm:1, Salât:56, Cihâd:122, Ta'bîr:11, İ'tisâm:1; Müslim, Mesâcid:3,5-8; Tirmizî, Siyer:5; Nesâî, Gusl:26, Cihâd:1; Dârimî, Siyer:29; Ahmed b. Hanbel, I, 98, 301, II, 222, 264, 268, 314, 396, 412, 455, 501, III, 304, IV, 416, V, 145, 148, 162, 248, 256.

- 800 Biri daḥı didi aña iy Ḥalīl
Ben virürem ümmetün rızkını bil
Līk olar kulluḡı ğayriye kılur
Baña kullukda kamusı süst olur
- S 124ª Biri daḥı bu rızkum anlar yirler
Şükri benden ğayr' ider iy mu'teber
Baña ḥāyin olur anlar iy Emīn
Ḥalkum ile şulḥ iderler bil yaḳın
Biri daḥı benvenin 'izzet viren
Anlar ister 'izzeti bil ğayrıdan
- 805 Biri daḥı tamuyı ben iy Nezīr
Bil yaratdum kāfir içün iy Beşīr
Līk ümmet sa'ıy ider aña gire
Ol 'azāb-ı mü'limi anlar göre
Vir naşihat yā Ḥabībī ümmete
Sa'ıy ideler tā gireler cennete
Bil ki sensin baña 'izzetlü Ḥabīb
Ümmetün 'asīlerine hem Ṭabīb
Diñle Ḥazret aña 'izzet eyledi
" يا مُحَمَّدٌ دَلِّ رَبِّيكَ " didi
- 810 Ya'ni şarkıt ayāḡuñı iy Ḥabīb
Pes ki şarkıtdı hemān ol dem Ṭabīb
Ayāḡı bir nesneye irdi revān
Girü kaçdı ol dem ol nesne i cān
Pes Resūl ol dem didi kim yā ilāh
Çol ayāḡumdan kaçan nedür i şāh

802^a Mısrâ vezne uymamaktadır./802^b ğayr': ğayra; ider: bil SK.

Didi Hâzret aña kim 'Arşum'dur ol
Nişe kaçdı didi ol demde Resûl

Didi Hâzret aña bilgil iy ğani
Ben irag itdüm ayagũndan anı

815 Zîre seni çün Hâbîbüm eyledüm
Eil ki 'Arşum saña lâyıķ görmedüm

Bir degül on 'Arş dirilse iy Hâbîb
Hâzretüme cümle gelse iy Tabîb

S 124^b Bir avuç ayagũnuñ toprağı bil
Cümlesinden baña yigdür iy Halîl

Zî kemâl i'zâz zî ikrâm iy yâr
K'itdi aña ol Halîm-i Kirdgâr

Cümle maħlûkdan anı kıldı güzîn
Kıldı anı " رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ "

820 Nişe menzil geçdi bilgil iy Emîn
Tâ ki ol sultâna oldı ol yakın

Sidre'den irince ol şâha Resûl
Yidi menzil geçdi bilgil iy usûl

Her biri 'Arş'dan Serâ'ya bellü bil
Yüz biñ ol miķdâr idi key añlağıl

Bu ne rif'atdür Resûl'e iy nedîm
K'ol Hâbîb oldı vü hem oldı Kelîm

Bunca söz söyledi aña ol Kerîm
Nişe râz açdı aña ol dem Rahîm

825 'Akıl iseñ ma'sûk arasında bil
Hoş niyâz u nâz gitdi iy halîl

Ḥāceti neyse bitürdi ol Celīl
Her murādın kıldı ḥāşıl ol Cemīl

Niçe nesne bil aña vahy eyledi
Zīre Ḳur'ān içre " مَا وَفَى " didi

(x) قال الله تعالى: فاوهى الى عبده ماوهى

Ya'ni söyledi ḳulına ol Ḥakīm
Şunu kim ol söyledi kıldı Kelīm

Şol ki āşikār söz itdi uş didüm
Saña bir bir anı taḳrīr eyledüm

830 Şol ki sırdur anı girü iy şebāb
Ḥaḳ bilür va'llāhü a'lem bi's-şavāb

S 125^a

Ḥāceti çünkim anuñ oldı tamām
Dönmek istedi o demde ol hümām

Diñle imdi nicesi döner o cān
Yahu Ḥazret ne virür añ' armağān

İdeyin bu ma'nīyi saña beyān
Aç ḳulağūñı berü imdi i cān

İşḳ ile diñle bu sözi sen i yār
Tā ki dürlü ma'nī ola āşikār

هذه القطعة في بيان ان النبي عليه السلام ربيع
من الحق الى الخلق مع الخوان الله تعالى اعطاه خمسين
صلوة ثم نفصه الى خمسين صلوة وفرضه
عليه وعلى امته الى يوم القيمة ومن لطف
تعالى جعل ثواب خمسين في خمس صلوة
هو الرهيم الكريم على خلقه

835 Uşda cān kumr̄isi yuvasın k̄odı
Ol vaṭan kim aşl idi terk eyledi

Hind ilinden t̄uṭī-i cān girü uş
Rūm'a geldi armağān getürdi hoş

Gel berü imdi alursañ armağān
Cānuña cān katasın bil kim i cān

Armağān virene iresin i yār
Kamu gön̄lüñ ola ol dem sebz̄ezār

Ol maḳāmūñ aşlına hem iresin
Ol hūmā menzilgehine varasın

840 Bil ebed oldur budur dārü'l-fenā
Bil şafā oldur budur dārü'l-'ana

Hey ne ḳalduñ işbu ḥāristāna sen
Var iken gülzār-ı kuds-ı z̄ü'l-minen

İşbu külhāna ne ḳalduñ iy nedīm
Çünki var cennāt-ı Firdevs-i Na'īm

S 125^b

Çünki bayḳuş gibi vīrān isteduñ
Lācirem ol menzili terk eyleduñ

Gėl hümā ol baykuş olma iy yigit
Ol makāmi istegil sözüm işit

845 Armağānı alı gör ki varasın
Ol makāma şeksüzün bil k'iresin

Diñle imdi armağān nedür diyem
Dürlü ma^cnī saña takrīr eyleyem

Çün Ḥabīb'ün işi bitdi ol zamān
Ümmete Ḥak virdi ol dem armağān

Farz kıldı günde elli vaqt namāz
Ḥak ile kılmak münacāt u niyāz

Pes Resūl ol demde Ḥak'dan döndi bil
İrdi Mūsā'ya hemān-dem ol Ḥalīl

850 Sordı Mūsā Ḥak ne buyurdu didi
Didi günd' elli namāz farz eyledi

Didi Mūsā eli namāz' iy güzīn
Ümmetünün güci yitmez bil yakīn

Senden öñdin halkı ben çok şınadum
Bunlara katı mu^cālec' eyledüm

Ḥak sözün anlara dutdurmakda ben
Çok cefā gördüm işit sözümi sen

Ḥazret'e dön girü tahfīf istegil
Kulluğın yiynilde tā kim ol Cemīl

855 Pes ki döndi Ḥazret'e ol dem Ḥalīl
Elli vaktin onını kodı Celīl

850^bgünd':günde /851^anamāz':namāza /852^bmu^cālec':mu^cālece.

Girü döndi Mūsā'ya geldi Habīb
Mūsā n'itdün didi aña iy Ṭabīb

Didi Ḥazret onını bağısladı
Ümmetüme ol Kerīm luṭf işledi

S 126^a

Mūsā didi ümmetün gāyet za'īf
Girü döngil Ḥazret'e sen iy şerīf

Girü döndi Ḥazret'e itdi dilek
Ḥaḳ girü on dahı ḳodı ṭutma şek

860

Pes ki ol dem Mūsā'ya döndi şafā
Mūsā didi dön girü iy zü'l-vefā

Bārī dört kez Ḥazret'e itdi dilek
Onar onar ḳodı Ḥazret ṭutma şek

Bil bişincisinde biş ḳodı Kerīm
Ḳaldı bişi diñle imdi iy nedīm

Pes ki ol dem Mūsā'ya döndi Beşīr
Mūsā didi aña n'itdün iy Münīr

Didi yā Mūsā bişi ḳaldı hemān
Ḳalanın bağısladı ol Bī-mekān

865

Mūsā didi girü döngil iy Emīn
Ümmetün gāyet za'īfdür bil yakīn

Ol Habīb didi utandum yā Kelīm
Rāziyam biş vakt namāza iy selīm

Geldi bir āvāz hemān-dem iy Ṭabīb
Didi kim " اَمْضَيْتُ فَرَضِي " yā Habīb

867^b Euhârî Tercümesi, VIII, (Mi'râc Bâbı) s.3635.

Ya'nî farzum bil ki bişde eyledüm
Kullaruma kalanın bağışladum

Lik bunda Hakk beşâret eyledi
Ol Resûl'e diñle kim ne söyledi

870

Didi " مَا يَبْدُلُ الْقَوْلُ لَدَى " "

Ya'nî sözden dönmezem didi o Hay

Çünkü evvel elli kıldum armağan
Bişde virdüm ellinün müzdin i cān

Kankı ümmet kim kıla biş vakt namāz
Elli müzdini virem ben bî-niyāz

S 126^b

Hak didi kim " مِنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ " "
" فَلَهُ عَشْرٌ " budur Hakk'a 'ādet

(x) قال الله تعالى: من جاء بالحسنة فله عشر أمثالها

Ya'nî bire on virür ol Kirdgār
Biş kez on elli olur bî-şekk i yār

875

Pes ki Hakk'un armağanıdır namāz
Eyle biş vaktde Hakk ile hoş niyāz

Vakti ile kıl namāzı iy cūvān
Ol 'azābdan kurtarasın tā ki cān

Ger namāzı vakt ile kılmayasın
Şeksüzün Hakk rahmetin bulmayasın

Nitekim gelmiş haberde iy harif
Kim dimişdür ol Resûl ü ol şerif

هذا الخبر في بيان عذاب تارك الصلوة وعذاب من فوقها من وقتها

Ya'ni Mi'rāc'ında gördi ol ḥalīm
Çok kavüm katı 'azābda iy nedim

880 Er ü 'avret hem daḥı şeyḥ ile şāb
Ol melekler anlara ider 'azāb

Depelerin şöyle ururlar i cān
Beynleri ırmağ gibi olur revān

Çağrışup vāveyli dir anlar kamu
Hem de dirler vā " نُورًا " iy 'amū

Şordı ol dem Cebre'īl'e ol Ḥalīl
Kim ne ḥalkdur di bular yā Cebre'īl

Cebre'īl didi namāzı bil bular
Vakt ile kılmazlar id' iy mu'teber

885 Daḥı terk iderler idi añ' i cān
Lācirem cümle 'azāb içre nihān

S 127^a

Bu söze bil kim delīldür āşikār
" خَلْفَ مِنْ بَعْدِهِمْ مُلَأَتْ " i yār

قال الله تعالى: فخلف من بعدهم خلف أضاعوا الصلوة
واتبعوا الشهوات فسوف يلقون غيا^(x)

Ya'ni peygāberlerinden soñra bil
Ol Yahūd ile Naşārā iy Ḥalīl

882^b sūre:XXV, Âyet:13,14; Sūre:LXXXIV, Âyet:11/884^b id:idi/885^a añ':añā/
(x), 886^b sūre:XIX, Âyet:59.

Ẓay^c idübenin namāzı ol kavum
Şehvet' uyup nefse itdiler zulüm

Pes bırağılur olar Ğayyā yakīn
Ol cehennem deresidür şeksüzün

890 Terk kılmagıl namāzı imdi sen
Didüm āyetle hadīsi saña ben

Dahı terk itme cemā^cat iy ahī
Sünnet-i mü'ekkede ol iy saħī

Her ki terk ide cemā^cat iy emīn
Mağbūl olmaya namāzı bil yakīn

Şöyle kim gelmiş haberde diñle sen
Rüşen itdüm ma^cnīsini añla sen

هذا الخبر في بيان تارك الجماعة

Ya^cnī bir gün otururdu ol Ḥabīb
Bir kişi geldi didi kim yā Ṭabīb

895 Bu gice bir düş gördüm diñlegil
Eydi virem anı ta^cbīr eylegil

Ya^cnī gördüm bir elümde iy şerīf
Var filoriler yigirmi key laṭīf

Bir elümde dahı dört var iy Emīn
Ol dahı ğāyet laṭīf ü hem güzīn

888^b şehvet': şehvete / (x) Buhārī Tercümesi, II, s.685-86 (Cemā'atle namazın fazileti hakkında)

S 127^b

Ol yigirmi yi yavı kıldum i şāh
 Hem karar dördi elümde i mäh
 Ol Resül didi ki yatsuyı digil
 Sen cemā'atle mi kılduñ söylegil

900 Ol kişi did' evde kıldum ben delü
 Bil cemā'at terk kıldum iy ulu
 Pes Resül didi düşürdüğüni bil
 Ol cemā'at müzdidür key añlağıl
 Hem karar evde kılduğün namāz
 Bil kabül olmadı Hakk'a ol niyāz
 Pes cemā'at terk kılma sa'y it
 Tā namāzuñ makbül ola iy yigit

من ترك الجماعة عليه التعذير و ياتم الجيران
 بالسكوت عن الجماعة سنة مؤكده
 ولو تركها اهل ناصية آثموا و هب
 قتالهم بالصلاح لانها من
 شعائر الاسلام قنية الفتاوى

Diñle bir kaç mes'ele diyem i cān
 Kunye'nüñ nakli durur ol iy cüvān

905 Ya'nī bir kişinüñ 'özri olmasa
 Ol cemā'at sünnetin terk eylese

900^adid':didi.

Şer' de ta'zîr aña vâcib durur
Kõşılıarı dınmasa âşim olur

Hem de bil bir nâhiye halkı tamâm
Terk kılsalar cemâ'at yâ imâm

Şer' de âşim olur iy muhterem
Anları katl ideler seyf ile hem

Gel berü mescidler içre kıl namâz
Ol cemâ'atle ide gör hoş niyâz

S 128^a 910

Tâ ki ol kara yüzi ağardasın
Hem Şırât'ı yıl gibi seyr idesin

Şöyle kim gelmiş haberde iy harîf
Dürr ü gevher gibidür diñle laţîf

Diñle mescidde namâz kılan yakîn
Geçiserdür ol Şırât'ı hoş emîn

هذا الخبر في بيان ان من صلى الصلوة
في المسجد يمر على الصراط ينسر

Ya'nî çün olsa kıyâmet haşr olup
Kopsa kamu halk anda neşr olup

Issıdan çokraya beyinler yārā
Hem nefes tutula gevde qarara

915 Tamu bir kez haykıra ol gün i cān
Cümle halk diz üzre düşeler revān

(x) قال الله تعالى: سمعوا لها تغنياً وزفيراً
 وقال الله تعالى: وترى ظلّ أمةٍ بها شية" (xx)

Her biri nefsī diye ol demde bil
 Ger ola Mūsī ve ger ola Ḥalīl

Ol Nebī diye hem anda ümmetī
 Yā ilāhī ümmete kıl rahmeti

İstemezven nefsümi iy pādişāh
 Ḥadīce vü 'Āyişe dahı i şāh

Fāṭıma Ḥasan Ḥüseyn ile i cān
 İstemezven ümmet isterven hemān

920 Süreler ḥalkı Şırāt'a ol zamān
 Öte geçün diyeler bunu revān

Görelər bu kavm anı ince yüce
 Kuş da pervāz urisa geçmeye ḥ^voca

Ağlaşalar ol dem efgān ideler
 Göz yaşı seyl-āb yürek kan ideler

S 128^b

Gele Cebra'īl diye ol ümmete
 Kim Şırāt'ı nişe geçmezsiz öte

Diyeler korkaruz otdan yā ḥalīl
 Nice geçelüm bunu yā Cebre'īl

925 Diye Cebra'īl ki dünyāda deñiz
 Olsa anı nicesi geçerdünüz

Diyeler Cebra'īl'e bil iy ganī
 Gemilerle geçer idük biz anı

(x) Sûre:XXV, Âyet:12/(xx)Sûre:XLV, Âyet:28/923^bnişe(SK):nice S.

Pes hemān mescidleri getüreler
Ol melekler ortaya yitüreler

Diyeler budur o mescidlerünüz
Kim cemā'at ile namāz kılduñuz

Girüben geçün Şirāt'ı hoş emīn
Kulluğa budur 'ivaz iy pāk-dīn

930 Pes gire mescidlere ol dem o halk
Bil Şirāt'ı geçe anlar hem-çü berk

Gemi nice olsa şu üzre revān
Gide mescidler Şirāt üzre i cān

Mescidi daħı cemā'at iy imām
Terk kılma kurtılasın iy hümām

Zire tamu odı kat' oddur i yār
Daş u demür döymez aña āşikār

Şöyle ki geldi haberde iy kişi
Diñle hem yigil katı sen teşvişi

935 Kendü kayduñ şimdiden yi iy cüvān
Tā ki yarın kurtarasın anda cān

Diñle bir kaç haşlet ideyin beyān
Tā ki kaçasın sen andan iy cüvān

هذا الخبر في بيان ان النبي عليه السلام: راي
s 129^a في ليلة المعراج بهنيم وطوايف فيها معذبون
وراي امة في العذاب وبكى بقاء شديدا

Ya'ni çünkim döndi ol şāh-i kerem
Hazret-i Haq'dan Resul-i muhterem

Gördi bir kara tütün ol dem Halîl
Cebre'îl'e didi kim yâ Cebre'îl

İşbu tütün nireden gelür digil
Ne oduñdur anı takrîr eylegil

940 Didi Cebra'îl cehennemden gelür
Anuñ için böyle katı karadur

Bakdı gördi tamu Mâlik'in Resûl
Kim kamu göklerden ulu idi ol

Katı korkunç yüzlü geydügi kara
Bir kara taht üzre oturmuş yârâ

Hem öninde katı korkunç yüzlüler
Var hisâbsuz kamusu heybetlüler

Ellerind' oddan çomaklar var kamu
Hem dahı kara geyürler iy 'amû

945 Cebre'îl didi ki tahtdağı i şâh
Tamu Mâlik'i durur iy pâdişâh

Ol önindeki zebânî bî-hisâb
Katı anlar cüst durur kılsa 'azâb

Pes Resûl ol demde Mâlik'e didi
Tamuyı göster diyüben söyledi

Didi Mâlik døyemezsin yâ Habîb
Tamu şarp oddur yakîn bil iy Tabîb

Didi kim bir igne yurdısı kadar
Tamuyı göster ki kılâm ben nazâr

939^btakrîr:ma'lûm SK/944^aellerind':ellerinde.

- 950 Pes Resûl'e baĥ didi Mālik i cān
Baĥdı ol dem ıamuya ŧāh-ı cihān
- S 129^b Görđi maymun sūretinde ĥalk o cān
ıamu iĥre yanuban ider fiĥān
- Didi Mālik kim bular iy nev-cūvān
Dünyede nā-ĥaĥ yire bil itdi kan
- Daĥı görđi bir kavüm anda 'ayān
ıamu toñuz sūretinde iy cūvān
- Yanar anlar od iĥinde zār ider
Yaŧ yirine gözlerinden kan iner
- 955 Didi Mālik kim bular yirdi ĥarām
Dünyede kayurmaz idi iy hümām
- Daĥı görđüm bir kavüm baĥlu kamu
El ü ayak zencir iĥre iy 'amū
- Bil ĥamim ŧuyın koyarlar anlara
İriyüp gevdeleri akar yire
- Didi Mālik bil bular süci iĥen
Dünyede kayırmayuban fıŧı iden
- Daĥı görđüm bir kavüm gök gözi var
Cümlesinüñ tenleri koĥar i yār
- 960 Yanar anlar od iĥind' efgān ider
Göz yaŧı akar yürek pür-kan ider
- Didi Mālik zānilerdür iy güzin
Lācirem katı yiyirler ŧeksüzin

960^a iĥind':iĥinde.

Dağı gördi bir kavüm od yir i cân
Key 'azāb içinde olmuşlar nihān

Didi Mālik bilgil iy Dürr-i Yetīm
Dünyede bunlar yidi māl-ı yetīm

Dağı gördi bir kavüm ki etleri
Toğranur şandıyla oddan her biri

965 Didi Mālik bil bulardur iy Münīr
Dünyede zulm eyleyenler iy Nezīr

S 130^a

Gördi bir hatun hem anda iy ulu
Od içinde ol mu'allak aşılı

Çağıruban dir idi vā Aḥmedā
Hem dağı dir idi vā Muḥammedā

Didi Mālik bil anañdur yā Resūl
Uş 'azāb içinde kaldı bunda ol

İşidicek ol sözi key ağladı
Gözi yaşı yüzi üzre çağladı

970 Cebrā'īl gördi ki ağlar ol güzīn
Bile ağladı anuñla ol Emīn

İrdi ol dem Ḥak'dan aña bir melek
Didi yā Aḥmed digil nedür dilek

Ḥak didi ger anasın dirse virem
Ümmetini līk tamuda koram

Ümmetin ister ise benden Ḥabīb
Anasın tamuda terk itsün Ṭabīb

Pes Resûl ol demde zârî eyledi
Yâ ilâhî ümmetüm gerek didi

975 Ümmet için anamı kıldum fidâ
Uşda zârî ile iderven nidê

Pes senünçün gör Resûl'i n'eyledi
Anasını tamuda terk eyledi

Sünnetini sen neçün tutmayasın
Nişe aña cân fidâ itmeyesin

Uş işitdün tamu hâlin iy kişi
Gelgil imdi şimdiden yi teşvişi

Ḥāgî vü bāgî vü hem 'āşî isen
Dünye cāhın isteyüp kâşî isen

980 Nefsün üzre şimdiden sağ sağıyı
Tamudan içmezden öndin ağıyı

S 130^b

Şimdiden olgil peşimān iy yigit
Anda aşş' itmez peşimān key işit

İy karındaş göz göge dikilmedin
Hem de cānuñ hulkumuña gelmedin

Bu vatandaş hem dahı faşl olmadın
'Āşiler menziline vaşl olmadın

Sa'y kıl itgil yarağun sen tamām
Zire kim müşkil makāmdur ol makām

985 Niçe pîr anda diye vâ şeybetāh
Niçe oğlanlar diye vâ hacletāh

981^b aşş':aşşı; key işit (SK):iy yigit S.

Niçe yigitler diye vā ḥasretāh
Niçe atalar diye vā ebbetāh

Diye Mālik dünyedeyken diseñüz
Bu söz' anda kayduñuz hem yiseñüz

Aşşı ider idi ol zārī bilün
Aşşı itmez şimdi biñ feryād kılun

Vay size n'oldı gözüñüz ağlamaz
Yaşlaruñuz yüzler üzre çağlamaz

990 İy 'aceb ki niçe korkmazsın meger
İşidimez kulaguñ Hāk'dan haber

Niçe taşlar var durur sular çıkar
Çağlayup Hāk korkusından ol akar

(x) قال الله تعالى: وان من الحجارة لما يتفجر منه الانهار

Ḳatıdur taşdan senün gönülün meger
Kim şu çıkmaz oradan iy bī-haber

İşbu gözüñ çeşmesinden çağlamaz
Nefsün üzre gice gündüz ağlamaz

Zire nefsun tutıdur ol evde bil
Uş ölüm boynuña binmiş iy zelil

S 131^a 995

Sinle durur varacağıñ menzilün
Hem kıyāmet turacağıñ mevķıfuñ

Çevre yanun anda ḥaşmuñ alısar
Bil kim anda kādī Cebbār olısar

Hem münādī anda Cebrā'īl durur
Hem cehennem ol yirūñ zindānıdur

Mālik ol zindānda zindāncı i yār
Hem zebāniler anuñ a'vānı var

Yok durur şefkat gönüllerinde bil
Hem gılāz u hem şedīd didi Celīl

قال الله تعالى: عليها ملكة غلاظ شداد لا يعصون الله
ما امرهم ويفعلون ما يؤمرون (x)

1000 Anları oddan yaratdı ol Cemil
Pes ki hālūñ nice ola yā zelil

Anda hīle āl şıgmaz iy kişi
Şimdi yigil gel i miskin teşvişi

Döyemezsin güneş ıssısına pes
Nice döyesin cahim odın' i has

Ger büre ışırsa sen incinesin
'Akreb ü yılan ışırsa n'idesin

Yā ilāhī kuluñ ağlar zār ider
Raḥmetüñi Ḥazret'üñden ol diler

1005 Cümle 'āşilerle aña iy Kerim
Raḥmet eyle yā Latif ü yā Rahim

İş senüñdür kul senüñ iy pādişāh
Raḥmet eyle kullara sen yā ilāh

(x) Sûre: LXVI, Âyet: 6/1002^b odın': odına.

Pes ne gülmeĸ saña bugün iy kişi
 Tamudan ĸorĸubanın ĸek teřvīři

Ümmet-i Mūsā'yı bil gülmez i yār
 Tamudan ĸorĸuban aĸlar zār zār

S 131^b

Didi Ħak " مِنْ قَوْمِ مُوسَى " iy cüvān
 " أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ " i cān

قال الله تعالى: و مِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ
 بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ
 (x)

1010 Key işit Ħakk anları medĸ eyledi
 Ol Kitāb'ind' anlara 'ādil didi
 Zīre ĸoř ĸařletleri var idi bil
 Saña takrīr ideyin key añlaĸıl
 İbni 'Abbās'dan rivāyet bu ĸaber
 Nakl-i Tefsīr-i Ebū'l-Leys iy piser
 K'işbu āyet ma'nīsinde söylemiş
 Anların aĸvalini řerĸ eylemiş

هذه القطعة في بيان احوال قوم موسى والخصائل
 الحميدة التي اتصفوا بها ومن اتصف بهذا الخصائل
 الحميدة نيل الدرجة الرفيعة بلا شك
 ولا شبهة

Ya'ni Esrā gicesinde Cebre'īl
 Ol Resūl'i ilti ol ümmete bil

1015 Ol Resül ol dem olara söyledi
 Cümlesini dīne da^cvet eyledi
 Pes Resül'i bilmedi anlar i yār
 Kıldı Cebra'īl hemān-dem āşikār
 Didi size söyleyendür ol nebī
 Ol Muhammed Ümmī'dür hem Hāşimī
 Didi bunlar aña kim yā Cebre'īl
 Ba^cs olundı mı cihāna ol Halīl
 Di nebī oldu mı halka ol İmām
 Didi Cebra'īl ne^cam oldı tamām

1020 Pes İmān getürdiler aña hemān
 Cümle taşdıķ itdiler an' ol zamān
 Kamu ol dem yā Resūla'llāh didi
 Mūsā bize bil vaşıyyet eyledi

S 132^a

Didi sizden her kim irse ol şāha
 Benden ü sizden selām virsün māha
 Ol Resül didi bulara kim diñüz
 Ne sebebden evlerüñüz oldı düz
 Ol berāber(dür) kamusı görürem
 Alçağı yüksegi yokdur bilürem

1025 Didiler bir kavmüz uşda kamumuz
 Birbirümüzden yücelik kılmazuz
 Birümüz evi yücelse iy güzīn
 Bil birinden men^c ider gün şu^clesin

Ol Resül girü didi kim evlerün
Nişe yokdur kapısı diñ anlarun

Didiler birbirümüze iy Habīb
Biz zinā eylemezüz bil iy Tabīb

Her birümüz hāceti olsa gelür
Her ne vakt olsa tekellüfsüz alur

1030 Didi girü nişe gülmezsiz diñüz
Ne sebebden böyle maḥzūn olduñuz

Didiler kim Hak Kitāb'ında didi
Ṭamu vaşfın bize ma'lūm eyledi

İni anuñ maşrıķ u mağribc' i dost
Hem uzunı eñ aşığa yir dürüst

And daḥı içdi Kitāb'ında Ğanī
İns ü cinle tolduram didi anı

قال الله تعالى : لا ملأون بهنم من الجنة
والناس اجمعين (x)

Pes ne düşer bize gülmek iy Beşīr
Çün cehennem böyle ola iy Neẓīr

1035 Girü didi ulu ölse iy kavüm
Üstüne ağlar mısız idüp zulüm

S 132^b Didi kim ağlaşmazuz biz iy Habīb
Zīre kim cümle ölürüz iy Tabīb

Zīre bir yoldur kamumuz varuruz
Cümle var olmuş iken yoğ oluruz

1032^a mağribc' : mağribce / (x) Sûre : XXXII, Âyet : 13.

Anı Hāk virdi Hāk aldı iy laṭīf
Bizüm arada nemüz var iy şerīf

Bil ki anlar şād olurlardı kamu
Uluları ölse bilgil iy 'amū

1040 Dirler idi kim bu zindāndan o cān
Kurtuluban Hāzret'e oldu revān

Ṭoḡsa oḡlan kamusu aḡlar idi
Zīre cān zindāna geldi dir idi

Didi kim hasta olur mısız tamām
Didiler kim hasta olmazuz hümām

Hastalık zīre günāhdandır yakīn
Bil günāh işlemezüz biz iy Emīn

Hāzret'e Mūsā du'ā eyledi bil
Ol sebebden ma'sūm olduk yā Halīl

1045 Didi çünkim hasta olmazsız diñüz
Ölümünüz nice olur söyleñüz

Didiler kim birümüz rızkı tamām
Olsa 'Azrā'īl irişür yā İmām

Ḳabz ider rühını anuñ iy güzīn
Anı anda gömerüz bilgil yakīn

Sinneleri evleri içinde hem
Līk mescidler' irāḡ iy muḡterem

Sinneleri evlerinde kıldı tā
Ölüben unutmayalar iy ata

1043^b biz: bil S/1048^b mescidler': mescidleri .

1050 Diyeler bizcileyindi bu daḥı
Şimdi toprak uş olupdur iy aḥī

S 133^a

Ḳıldılar mescidleri eb'ad i cān
Tā sevāb artuk ola iy nev-cüvān

Her ḳademde yazıla añā sevāb
Götrile yarın cehennem hem 'ıḳāb

Girü didi ḳızuñuz toḡsa i cān
Ḡuşşalu olur mısız söyleñ 'ayān

Didiler ḡuşşalu olmazuz i şāh
Şükr orucın tutaruz bir ay i māh

1055 Er toḡarsa tutaruz biz iki ay
Şükr iderüz Ḥazret'e iy yüzi bay

Didi sizde var mıdur 'akreb yılan
Didiler vardur bil iy şāh-ı cihān

Didi anlara ne ḳılursız i yār
Size anlar ne ḳılır diñ aşikār

Didiler yürürüz üstind' iy Ḥalīl
Yürür anlar bizüm üstümüz(d)e bil

Anları incitmezüz biz iy Ḥabīb
Bizi incitmez olar da iy Ṭabīb

1060 Biz emīnüz ḳamusından hem olar
Bil ki bizden cümle emīn oldılar

Didi kim koyunlaruñuz var mı hem
Didiler var bī-ḥisāb iy muḥterem

1058^aüstind':üstinde.

Yüñlerinden hoş libās idinürüz
Etlerinden hem kifāyetçe yirüz

Ʒamumuz anda berāber bil i şāh
Artuğ olmaz birümüz bilgil i māh

Didi siz tartar mısız baña diñüz
Size tartarlar mı yahud söyleñüz

1065 Didiler kim tartu olmaz bizde bil
Hem de ölçek bizde yokdur yā Halīl

S 133^b

Şatmak almak bizde yokdur iy güzīn
Hālümüz budur yakīn bil iy Emīn

Didi ya pes rızkuñuz kandan i cān
Didiler inen añaruz bil ʿayān

Hak Taʿālā bize yağmur yitürür
Ol ekinlerümüzü hoş bitürür

Biçüp anı hāşıl iderüz tamām
Ʒamusın bir yirde korus iy hümām

1070 Hem kifāyetçe Ʒamumuz aluruz
Bākīsın yirinde bil terk kıluruz

Didi hatunlarla cemʿ olur mısız
Diñle anlardan şafā alur mısız

Didiler bil cemʿ oluruz iy Habīb
Hem de lezzet aluruz bil iy Tabīb

Bil ki vardur karañu evlerümüz
Hem daħı var ayru bil tonlarımız

1072^a oluruz: oluruz bil S.

Çün cimā' itmek dilersevüz i şāh
Giyerüz ol tonları iy pādişāh

1075 Ol karañu evlere girüp revān
Cem' oluruz hatunumuzla i cān

'Avretini görmezüz biz iy saḥī
Görmez anlar daḥı bizüm iy aḥī

Didi sizde kimse kılur mı zinā
Didiler kılmaz yaḥīn bil iy münā

Ger iderse zann iderüz biz i şāh
Kim aña od gönderür ol pādişāh

Yaḥar anı yahu yire geçürür
Uş didük ḥālümüzi bil kim budur

1080 Līk senün' ümmetüne ḥastalık
Bil günāhına kefāretdür bayık

S 134^a

Birümüzün kıızı olsa iy ḡanī
Bir kişi bizden taleb itse anı

Virürüz biz 'iffet isterüz hemān
Daḥı ayruk nesne almazuz i cān

Didi kim altun gümüḡ gömmez misiz
Didiler kim yā Ḥabībī ḥāḡā biz

Gömmevüz şol kişi gömer bil i şāh
Kim Ḥaḡ'a inanmaya iy pādişāh

1085 Rızḡın Allāh'dan bilen gömmez yaḥīn
Rızḡumuz Ḥaḡ'dan bilürüz iy ḡüzīn

Pes Resūl öğretdi Kur'ān anlara
On sūre kamusı Mekki iy yārā

Ger yalancı olur iseñ iy zelîl
Bil ki hażretde olasin sen hacîl

1100 Girçek ol u sözi girçekle i yār
Haķ cemālin göresin tā āşikār

Şol ki yalancı durur yalanlar ol
Haķ katında olmayısar ol kabûl

Ol Resûl'i niçeler girçekledi
Haķ Ta'ālā anı Şiddik eyledi

Niçeler yalanladı oldu zelîl
Haķ katında şeksüzün hor u hacîl

Diñle nice Mekke'ye vardı Resûl
Kimdür ol k'anuñ sözin kıldı kabûl

1105 Yāhu kim yalanladı anı i cān
Key işit kim kıluram uşda beyān

هذه القطعة في بيان ان النبي عليه السلام نزل
الى القبة الصخرة و صلى صلوة مع الاشياء
عليهم السلام وفي بيان المسجد الرباني
والصلوة الحقيقية وان النبي عليه السلام
ربيع منها الى منزله واخبر من سيره
الى اهل مكة وانكروه وكذبوه
وصدقه ابوبكر فطان صديقها

Girü gönüm gözgüsi pāk oldu uş
Dürlü şüretler görindi anda hoş

S 135^a

Kimi anuñ hüb kimi zişt iy halîl
Kimi ifritî kimi insānî bil

1105^b uşda (SK): anı.

Hüb u ziştı gerçi anda görünür
Lîk ol āyîne bil kim arıdur

Yokdur ol āyinede ziştî i yar
Şüret issinüñ durur ol āşikār

1110 Nitekim Hāk luḫfıdur hoş āyine
Dürlü şüret gösterür her -āyine

Her kiş' anda kendü naḫşını görür
Ger ola hüb u veger ni zişt durur

Bu şüretler gerçi görünür 'ayān
Lîk anda bil ki şüret yok i cān

Āyine cümle şuverden pākdür
Rüşen ü tābān durur ol hem-çü dür

Her ki anda şüretini gördi hüb
'Āşık oldu āyinede iy talüb

1115 Her ki zişt gördi yüzini iy halîl
Luḫf-ı Hāk'ı cevır bildi ol zelîl

Sendedür çirkinlük ü hüblük kamu
Āyine ol ikiden pāk iy 'amū

Sa'y id imdi kendüzüñi eyle hüb
Tā ki luḫf-ı Hāk görine saña hüb

Bil ki seni eyleyen hüb iy güzîñ
Ol Resül'ün sevgüsü iy pāk-dîn

Diñle imdi ol Beşîr ü ol Nezîr
Kubbetü's-Şahrā'ya indi ol Münîr

1108^aziştı:zişt ü S/1111^akiş':kişi/1118^bpāk-dîn:pāküdîn s.

- 1120 Cümle peygamberlerüñ ervāhı bil
İrdi ol dem ol Resül'e iy halil
Kutluladılar aña Mi'rāc'ını
Sevdi kamu ol cihān muhtācını
- s 135^b Dökdiler cān hūnını ol dem revān
Hoş ziyāfet kıldılar aña i cān
Şoḥbet idüben şafālar sürdiler
Anda dürlü cān ğidāsın yidiler
Ni'met ol ni'met durur cān yir anı
Lezzet ol kim cān ğidāsı iy ğanī
- 1125 Şoḥbet ol şoḥbet ki cān şādān olur
'Akl dostdan yaña hoş perrān olur
Ba'd-ez-ān ol dem Resül oldı imām
Hoş namāzı kıldılar and' iy hümām
Taşa irdi ol imāme-i şerīf
Nakş oldı taş ol dem hoş laṭif
Bir kavülde ol namāzı bil yakīn
Gökler üzre kıldılar iy pāk-dīn
Anda bir mescidde kim Rabbānī'dür
Anı ol Ḥak bil nūrından bānīdür
- 1130 Bil ki yokdur anda sakf u dahı der
Secde anda hem olur bī-pā vü ser
Kendüliksüz kılınur anda namāz
Hem rükū' u hem sücūd u hoş niyāz
Anda secde baş ile olmaz müdām
Hem ağızsuz içilür anda müdām

1126^band':anda /1128^bpāk-dīn:pāküdīn S.

Cān-ı secde bu durur bilgil yakīn
Secde-i ser ten durur iy pāk-dīn

Tende cānsuz bil ki ḥāşıl olmaya
Ol durur er kim şüretde kalmaya

1135 İbu iki beyti diñle iy güzīn
Mesnevi'nüñdür anı bilün yakīn

سجده سركنه ارن بيل ياكين
سجده صدق است نياز ميل دين

S 136^a

سجده ظاهر برأى فهم توست
Var ne secde عشوق آمد درست

Mescid-i 'uşşāk oldur iy cüvān
'Aşık ol sen de aña irgil i cān

Fī-şalāt-ı dā'imün dir 'aşıkān
Tensüz olurlar o mescidde revān

1140 Anda kılurlar olar bīçün namāz
Bī-kıyam u ka'de pinhān hem-çü rāz

Mescidi 'aşıklarun bil ma'nevī
Geç bu senlikden ki تا انجا روى

Bil ḥakikatde olar kılur namāz
Zīre ki oldur ḥakikatde niyāz

Bu namāz bilgil ki aña sāyedür
Ol serādur bil bu aña pāyedür

Hoş kadem başar bu nerdübāna cān
Şehr-i çūndan Bi-çün'a olur revān

1145 Aşlı oldur bu fer'idür iy güzīn
Ol ḥakikat bu mecāz iy pāk-dīn

1133^b pāk-dīn:pāküdīn S/1138^a mescid-i:mescidi S/1145^b pāk-dīn:pāküdīn
S.

Andan ötrü kondı bil kim bu namāz
Ol durur cān namāzı iy bī-namāz

Sa^fy kı̇l irgüresin teni cāna
Vaşl idesin hem de fer^ci aşlına

Bu namāzı ger kı̇lursañ iy cüvān
Kı̇l o niyyete bulasın tā ki cān

Ağlayup zār oluban di yā Hudā
Ol namāzdan beni kı̇lmağıl cüdā

1150 Tā ki görem ol cemālūñi nihān
Sırlaruñ ol dem baña ola ^fayān

Hem de şekden kı̇rtılup bulam yaqın
Zulmet-i küfrüm ola pes nūr-ı dīn

S 136^b

Çün bu niyyetle kı̇lasın sen namāz
Hāşıl ola saña cān keşf ola rāz

Naqşa kani^c oluban kı̇lsañ namāz
Şeksüzün ola riyā kanı namāz

Pes ki āhir hor u müflis olasın
İşbu milkden şöyle mağbūn gidesin

1155 Gevher-i ^cömri kim oldur bī-bahā
Yile virmiş olasın hem-çün hebā

Gevheri şol tıfl oğlan gibi bil
Boncuğa virmiş olasın iy zelil

Pes ki ol niyyete kı̇lgıl sen namāz
Tā ki hāşıl ola saña bī-niyāz

1146^b bī-namāz (SK): bī-niyāz S/1148^a cüvān: cihān SK/1155^a gevher-i:
gevheri S.

Bu söze yokdur nihāyet bil yakīn
Dīnle maqşūda dönēlüm iy güzīn

Çün imām oldu namāz kıldı o şāh
Menziline irdi pes anda o māh

1160 Çün şabāh oldu namāzı kıldı ol
Ümmihānī'ye didi ol dem Resūl

Kim 'ışā farzın senünle kılmışam
Mescidü'l-Akşā'da sünnet bulmuşam

Vitri 'Arş altında kıldum bil i cān
Şubhı uş senünle kılmışam 'ayān

Bu 'acāyibe nazār kıl iy yigit
Yatsu farzın Mekke'de kıla işit

Sünneti Beytü'l-Mukaddes'de kıla
Mekke'den tā oña kırk gün yol ola

1165 Vitri 'Arş altında kıla ol Ḥabīb
Oradan bil kimse bilmez iy Ṭabīb

Yir yüzine kadr-i menzil iy hümām
Ba'zı gicede kamu oldu tamām

S 137^a

Pes kemāline anuñ ne 'aql ire
Vir şalāvāt 'ışk ile peygāmbere

Pes Resūl mescide gelmek diledi
Ümmihānī dilini tutup didi

Bu sözi ger dir iseñ halka i şāh
Bil ki kavmün seni yalanlar i māh

- 1170 Didi kim hakdur bu sözi söylerem
 Buña inkâr iden itsün ben direm
 Pes ki taşra çıkdı ol şah-ı cihân
 Ol Ebū Cehl irdi aña ol zamân
 Çün haber virdi Resûl ol dem aña
 Ol la'în işidiben batdı taña
 Yâ Benî Ka'b diyü çağırdı katı
 Halkı cem' itdi işitgil ol iti
 Didi işidün Muhammed bu gice
 Mescidü'l-Akşâ'ya vardum dir nice
- 1175 Şırf yalandur işbu söz kılun nazar
 Kandağı Beytü'l-Mukaddes iy beşer
 Pes niçe halk aya çaldı ol zamân
 Niçesi elin başın' urdı i cân
 Niçeler ol demde inkâr itdiler
 Niçeler mürtedd oluban gitdiler
 Niçe müşrik sevnışüben güldiler
 Ol Ebū Bekr'e haberler virdiler
 Pes Ebū Bekr anlara hoş söyledi
 Ol Resûl ne didise girçek didi
- 1180 Didiler bu söz nice girçek ola
 Bir gicede Şâm'a varuban gele
 Didi dahı eb'adı girçeklerem
 Gök sözini dahı taşdik iderem

1175^bBeytü'l:Beyte'l S/1176^bbaşın':başına.

Hem namāzı hem zekāt virün didi
Zīre ol vaktin hemān farz oldıdı

Pes Resül'e didiler anlar i şāh
Hāzretünde hācetümüz var i māh

Bizüm içün kıl du'ā sen yā halīm
Tā ki yiri düre bize ol Raḥīm

1090 Bir yıl içre hacc idevüz iy güzīn
Bizi kimse görmeye iy pāk-dīn

Tā ki fitne düşmeye halka tamām
Gizlü varup gelürüz biz yā İmām

Zīre Şın ardındadı menzilleri
Ne diyem kim key ırakdı illeri

Pes ki ol demde du'ā itdi Emīn
Ol du'āyı Hāk kabül itdi hemīn

Bir yıl içre şimdi anlar hacc ider
Kimse görmez anları gelür gider

1095 Zihī ümmet kim bulardur uş didüm
Cümle hālin saña takrīr eyledüm

S 134^b

Sen de girçek ümmet iseñ şādık ol
Kalbuñı gider ü Hāk'a nāṭık ol

Bil ki girçeklik ide seni halāş
Hem daḥı Hāzret de kılur sini hās

Da'vuñ içre girçek olursañ yakīn
Maḥ'ad-ı şıdkda olasın hoş nişīn

1090^b pāk-dīn:pākūdīn S/1093^b hemīn:yakīn SK.

S 137^b

Ol sebebden aña şiddik didiler
 Hak katında halk içinde mu'teber

Pes Resul oldu hemān-dem āyine
 Kendü nakşın gördi halk her-āyine

Niçesi kendü yüzini kıldı hūb
 Hak katında oldu şiddik iy talūb

1185 Niçeler kendü yüzün zışt gördi bil
 Mü'min iken oldu mürtedd iy halil

Hoş mehekk oldu vü fark itdi hemān
 Kalbı hālişden hem ırdı ol zamān

Pes didiler yā Muhammed söylegil
 Mescidü'l-Akşā nişānını digil

Hak hemān-dem aña luṭf itdi i'cān
 Mescidü'l-Akşā'yı eyledi 'ayān

Pes Resul ol dem aña kıldı nazar
 Anlara virdi nişānın hūb-ter

1190 Didiler kim hoş didün liki digil
 Yolda var kārvanumuz sen söylegil

Pes Resul ol dem bulara söyledi
 Ol fülān kārvana uğradum didi

Yavı kılmışlar idi anlar deve
 Anı isterler idi ive ive

Didiler kaç idi digil anları
 Hem develerini hem hey'etleri

1187^b,1188^bMescidü'l :Mescidi'l S/1190^bsen (SK):hoş.

Ol hisābı bilmedi ol Muṣṭafā
Girü Ḥak luṭf eyledi iy bü'l-vefā

1195 Cümle ol kervānı rüşen eyledi
Ol Nebī de dile geldi söyledi

Kendüler kaçdur develeri daḥı
Yā ne hey'etde durur did' ol saḥī

S 138^a

Daḥı didi ol fülān gün kārban
Gün toḡarken gele ḥakḳ ola 'ayan

Öñlerince bir deve uzak ola
Ol 'alāmetle bilün anlar gele

Pes ki ol gün sevnışüben çıkdılar
Ol ſeniyye üzre yola bakdılar

1200 Kamusı umar ki kervān gelmeye
Ol Resül'i tā kamu yalanlaya

Birisi va'llāhi gün toḡdı didi
Biri de uş kārban irdi didi

Öñlerince bir deve uzak i yār
Ol Nebī didügi oldu āşikār

Pes Resül'ün ḥücceti oldu Celīl
Oldılar anlar kamu ḥor u ḥacīl

Didiler " مَا هَذَا إِلَّا كَافِرُونَ "
Münkir olan kamu oldu kāfirün

1205 Ol Resül'e kamusı inanmadı
Kāfir oluban āna cāzū didi

Ḳalbini şunuñ ki Ḥaḳ kilitleye
Ol gönüli di ya kim feth eyleye

şol göze kim perde aşā añā Ḥaḳ
Nice ḳaldura anı bu ḳamu ḥalk

Yā ilāhī gönümüz eyle küşād
Tā olavuz ḥazretünde cümle şād

Ol Resül'ünden bizi ḳılma cüdā
Yā Kerīm ü yā Raḥīm ü yā Ḥudā

1210 Ümmetiysen vir añā biñ biñ selām
Tā ki raḥmet ide ol Rabbü'l-Enām

s 138^b هذه القطعة في بيان الاختلاف في ان النبي عليه
السلام هل عرج الى السماء بروحه او
مع الجسد والروح وان العروج في البقعة
ام في النوم وان الحق الصريح في البقعة
مع الجسد والروح والله اعلم

Diñle vardur ihtilāf bunda i yār
Anı daḥı pes idelüm āşikār

Ba'zı tā'ife didi Esrā yakīn
Beyt-i Makdis'e cesedledür hemīn

Göklere rüḥıyla seyr itdi Resül
Bil ki Ḥaḳ ḳavliyle ḥüccet itdi ol

Zīre Ḥaḳk Esrā'ya ḡāyet bil i yār
Mescidü'l-Aḳşā'yı ḳıldı āşikār

قال الله تعالى: سبحان الذي اسرى بعبدہ
 ليلاً من المسجد الحرام الى المسجد الأقصى^(x)

1215 Ger ol Esrā artuğımıssa i cān
 Zikr iderdi anı Ḥaḫ bil iy cūvān

Lik İmām-ı Nevevî iy yigit
 Eydeyim ki ne dimiş durur işit

Ol selef ulularınun mecmū'ı
 Hem müfessirler muḥaddisler çoğı

Didiler kim göge ağdı ol Resūl
 Uyanuğ iken cesedle kıl kabūl

Ol Nevevî böyle dimiş uş didüm
 Sözüni dür gibi takrîr eyledüm

1220 Ba'zılar Esrā 'urūc ile i cān
 Uyḫuda didiler anı iy cūvān

Hüccet itdiler ḥadīs ile k'anı
 Mālik ibni şa'şā'a did' iy ganî

Ol Resūl dimiş ki Beyt katında ben
 Hem de beyne'n-nevm ve'l-yakẓān iken

s 139^a

Cebre'îl geldi Burāk ile hemān
 Āhiri Akşā'ya deñlü did' o cān

Hem ḥadīsün āhirin didi Enes
 Ol Resūl'den hoş rivāyet itdi pes

1225 Ya'nî dimiş ol Resūl kim kendüzüm
 Uyanup Mescid'de buldum ben özüm

(x)Sûre:XVII,Āyet:1/1216^aNevevî:Nüvāyi S(Metinde"Nüvāyî" şeklinde ge-
 çen bu kelime,"Nevevî" olmalı.)/1219^aNevevî:Nüvāvî S(Doğrusu "Nevevî"
 olmalı.)/1221^b,1223^bdid':didi.

Pes ki kamu uyhuda ola i yār
Hücceti anlaruñ oldu āşikār

Līk anlara virelüm biz cevāb
Dinlegil tā bilesin nedür şavāb

Cebre'īl geldükde uyurdu Resūl
Bil kalanında uyanuğ idi ol

Uşda evvelden cevāb budur i yār
Dinle säniden dağı sen āşikār

1230 Ya'ni uyandum didügi bil yarar
Ayruğ uyhudan ola iy mu'teber

Zire ba'zı giced' irdi menzile
Uyuyup girü uyansa pes n'ola

Yahu uyandum didügi iy cüvān
Pes ayılmakdur o mestlikden i cān

Beşeriyete girü gelmek durur
Uş cevāb oldu tamām iy dişi dür

Pes sahih oldur uyanuğ idi ol
Cismi ile idi bil kim ol Resūl

1235 Ol Meşarık Şerhleri'nden bu kelām
Uşda nakl itdüm saña ben iy hümām

Līk Keşşāf'da getürmiş bir haber
Dinle diyem ben anı iy mu'teber

Ya'ni 'Ayişe dimiş ki iy güzīn
Cismi va'llāhi dururdu bil yakīn

1231^agiced':gicede S.

s 139^b وفي الخبر قالت عائشة رضي الله عنها والله ما فقد
 جهد رسول الله صلى الله عليه وسلم عروج بروحه

Uş rivāyet k̄amusı oldı tamām
 Ol Resūl'ün cānına yüz biñ selām

Ümmetiysen vir şalāvāt 'ışk ile
 Tā yarın saña şefā'atler kıla

1240 Raḥmetünden kıılma nevmid iy Hudā
 Ol Ḥabīb'ünden daḥı bizi cüdā

Şūrī Mi'rāc'ı tamām oldı anuñ
 Kıl nazār tā kim ola rāḥat cānuñ

Bil yakīn kim bu durur dürr-i semīn
 Hem daḥı cān gülsitānı iy güzīn

Ger temāşā kılasın bu bāḡı sen
 Gül ü reyḥān kōkasın dürlü semen

Kuşlar āvāzını hem gūş idesin
 Şerbet-i cān-perveri nūş idesin

1245 Dürlü ḥ^vānlar dökmişem bunda saña
 Rāygāndur gelibenin yiseñe

Sa'y idüp dürr ü cevāhir dizmişem
 Ma'ni bahrin zevrak ile süzmişem

Çünkü yārī kıldı rūḥ-ı Aḥmedī
 Oldı Mi'rāc'ı tamām ol Aḥmedī

Lik vardur sırrı Mi'rāc'ı i yār
 Eyleyem anı daḥı ben āşikār

Şürî Mi' rāc müşk bu aña koku dur
Ol güneşdür hem dağı nūri budur

1250

Ol güherdür aydını budur i cān
Ol çerāğ u şu'lesi budur 'ayān

Tendür ol bil kim bu anuñ cānıdur
Yahu cāndur bu anuñ cānānıdur

S 140^a

Key katı ince durur bu söz yakīn
Cān ile diñle ki bulasın yakīn

Sirri Mi' rāc neydüğini bilesin
Hoş tılısmı açuban genc bulasın

Yā ilāhī kıl 'ināyet sen bize
Tā savāb ile gele dilüm söze

هذه القطعة في مقدمة المعراج مع الاسرار الالهية
وان الحب في الله والبعض في الله افضل من جميع
العبادات ومخالص لله تعالى

1255

Girü cānum uşda düş gördi i cān
Diñle ta'birin ideyin ben 'ayān

Gördi güneş ay u yılduz iy cüvān
Hem deñizler çeşmeler olmış revān

Dürlü şüretler görindi āşikār
Hem dağı çok gülsitān gördi i yār

Şamusını gördi liki kendüdür
Taşra şanma sen anı iy dişi dür

Şöyle kim Ḥaḫḫ'uñ velīleri i cān
Görse gönlinde temāşālar 'ayān

1260

'Arş u Kürsī görse vü Levḥ u Ḳalem
Dahı nūr leşker-i bā-ṭabl u 'alem

Gökleri uçmakları dahı i yār
Bu şūret görünür anda āşikār

Ol şūret bil şūretüñün 'aksidür
Şūretünden gerçi ayru görünür

Yok durur āyīnede şūret i yār
Kendü naḫşūndur yakīn ol āşikār

Şu içinde gerçi şūret görünür
Sensin ol bil şuda şūret yok durur

S 140^b 1265

Gerçi müşküñ kokusu ṭaşra çıkar
Līk müşkedür yakīn bil ol eşer

Gerçi güneş nūrı ṭolar 'āleme
Göklere vü yirlere vü ādeme

Līk ḫürşī 'aksidür iy mu'teber
Ol durur ḡayrı degül bil iy piser

Ḥaḫ velīlerinde vardur pencere
Seyr ider 'ālemleri anda yārā

Kendüzinden seyr ider ol hoş revān
Kendü ile 'ışk-bāzīlık hemān

1270

Belki kendü nūrıdur seyrān kılur
Kendü güneş olsa ol nūrı olur

İşbu ma'niyi beyān itmez zübān
Bunu bilmezsın ol olmayınc' i cān

1260^b leşker-i:leşker S/1271^b olmayınc':olmayınca.

Gel bu āfelden geç imdi çün Halîl
İresin tã Ĥazret'e Rabbün Celîl

قال الله تعالى مطايعه عن الخليل: فلما رأى الشمر
بازغة قال هذا ربي هذا أكبر فلما افلت قال
يا قوم انى برئ مما تشركون (x)

Dünyanũn ĥüsnine sen aldanmağıl
Zîre geçer uş görürsin yã zelîl

Çün boğazlansa koyun et deprenür
Yãhu budak şinsa bir dem yeşerür

1275 Bir zamāndan bil ki et sākın ʿayān
Ol yaşıllık dağı hem zāyil i cān

Bu kamısı çünki bir sãʿat durur
ʿĀkıl oldur evvel anı yok görür

Uş görürsin ʿālemi böyle hemān
Ṭarfetü'l-ʿayn içre ol zāyil revān

S 141^a Bil ki şāhlık ĥ^vacalık hem serverî
Her ne varsa zîre çarĥ-ı aĥdārî

Kamısı anuñ yakîn zāyil olur
ʿĀkıl oldur şimdi anı terk kılur

1280 Çünki kalmaz kamusını ĥiç bil
Ĥayra meşğul ol gel imdi yã ĥalîl

Ĥayr ehli çün gide bundanı cān
Yiridür anuñ yakîn bil kim cinān

(x)Sûre:VI,Āyet:78/1278^aserveri:sürürî S/1278^bçarĥ-ı:çarĥ u S/
1281^abundan:benden S.

Şol oğullar gibi hayrı dirile
Cennet içre kamu katına gele

Diyeler aña ki iy baba-yı men
Dünyede var eyledün bil bizi sen

Senden olduğ kamumuz bilgil i yār
Ol hayırlardur didüm uş āşikār

1285 Ol eguldandur saña bilgil vefā
Uşbu oğlandan çekesin çok cefā

" إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ أُوْلَؤُكُمْ "
Didi ol Hāk size " عَدُوًّا لَّكُمْ "

قال الله تعالى: إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ
(واولادكم) عَدُوًّا لَّكُمْ فَاظْهَرُوا هُمْ (x)

Māluñuz u oğluñuz düşmen size
Bil ki kalan hoş amel durur bize

Cennet ol eyü ameldendür yaqin
Köşk ü hūrī tāk u hulle iy güzün

Bil eyü işler tohumdur iy cüvān
Cennet içre biter ol ağşān-ı cān

1290 Zikr cennet ravzası ola i yār
Hem oruç niemetler ola āşikār

Eyü söz hilat ola iy yüzi nūr
Kur'an okumak dağı hūr u kuşūr

S 141^b

Ḳavl ü fi'lünden murād çün şāh ola
Şeksüz ol idrār-ı mülk ü cāh ola

Mezra^c a didi buña bil kim Nebî
 ʿUkbā içün pes aña gör iy ğanî

Didi Ḥak " مُثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ
 Hem dahı " مُثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ "

قال الله تعالى: **مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ**
وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ^(x)

1295 Bu kamu ʿamel senüñçündür i yār
 Ḥayr u şer bilgil yakīn her ne ki var

Lik Ḥakk için ʿamel nedür işit
 Saña takriri ideyin ben iy yigit

Bir haber vardur burada hüb-ter
 Şal anı cān haznesine çün güher

Yaʿnî Mūsā'ya münacâtında bil
 Söyledi bir kaç haber aña Celil

Didi benümçün ʿamel sen yā Kelim
 İşledün mi di baña sen yā ḥalim

1300 Didi Mūsā kim senüñçün yā ilāh
 Çok namāzlar kılmışam iy pādişāh

Hem de senüñçün oruçlar tutmuşam
 Hem de senüñçün şadaka itmişem

Hem de sini tesbîh itmişem i şāh
 Hem de ḥamd itdüm saña iy pādişāh

1294^a Sûre:XCIX, Âyet:7/1294^b Sûre:XCIX, Âyet:8/(x) Sûre:XCIX, Âyet:7-8.

Hem daħı senũn Kitāb'ũn okıdum
Hem de senũn zıkrũn ile tokıdum

Didi Ĥak yā Mũsā bilgil kim namāz
Kullıgũn bũrhānidur bil ol niyāz

1305 Hem oruĉ bil kim saña kalkan i dost
Ol cehennem odına perde dũrũst

S 142^a Hem Şadaka saña gölge iy Kelĩm
Ol kıyāmet ıssısında iy ĥalĩm

Tesbĩhũn saña aĥaĉlar olısar
Cennet iĉre ĥoŐ yimişler viriser

Hem Kitāb'um okıduĥũn iy fũtũr
Senũn iĉũn olısar ĥũr u kuŐũr

Beni zıkr eyledũgũn, nũr iy imām
Ol kıyāmetde sana Şu'le tamām

1310 Bu kamusı senũn iĉũn iy Kelĩm
Ya kanı benũm iĉũn di iy selĩm

Pes ki Mũsā 'āciz oldu n'eylesũn
Ĥazret'e yokdur cevābı n'eylesũn

Didi Ĥazret benũm iĉũn iy Kelĩm
Dostumı sevdũn mi cāndan iy ĥalĩm

Benũm iĉũn dũŐmen olanı digil
Anı sen dũŐmenledũn mi sũylegil

Mũsā bildi dost iĉũn iş iŐlemek
Dostı sevmek dũŐmeni dũŐmenlemek

هذه القطعة في بيان الاولياء وسر قوله تعالى
 " اولياء تحت قبائى لا يعرفهم غيرى "
 وسر قول المنصور رحمه الله عليه " ان الحق "

1315 Dostı Hakk'ıñ evliyādur evliyā
 Anları cān ile sevgil bī-riyā

Sen ne bilürsin oları iy cūvān
 Başdan ayğa olardur bil ki cān

Cānı idrak idemez bil kim 'uḳūl
 Hāk durur işbu sözümi kıl kabūl

Evliyāyı Hāk didi " تَحْتُ قَبَائِبُ "
 Hem de " لَا يَعْرِفُهُمْ غَيْرِي " i şāb

S 142^b وفي الخبر قال الله تعالى: اولياء تحت قبائى لا يعرفهم
 غيرى

Evliyāsı perdesi altındadır
 Ğayrı Hāk bilmez oları Hāk bilür

1320 Sırr-ı Hāk'dur bil yakīn kim evliyā
 Anları sevenler oldı aşfiyā

Kendü sırrına teni perd' eyledi
 Gencini bil kim o virānda kodı

Tā ki ol gence irişmeye gedā
 Nakş-ı ten oldı o genc üzre ğitā

Pes "ene'l-Hāk" sırrı oldı āşikār
 Nūr-ı Hāk'dur evliyā bilgil i yār

Nūr-ı Hāk'dan Hāk kaçan ola cüdā
 Sırr-ı Hāk Hāk'dan yahud iy kethüdā

1325 Ḥaḳ deñizi mevcidür bil evliyā
 Mazhar-ı Ḥaḳ'dur olar şanma cüdā
 Geldiler bu ʿāleme bil iy güzün
 Kim olalar rahmeten li'l-ʿālemīn
 Niçe gözsüzlere gözler vireler
 Niçelerün dahı ʿaqlın direler
 Bir güneşdür perde altınd' evliyā
 Nūrlarıyla ʿālem' itdiler ziyā
 Ālet-i Ḥaḳ'dur bular hem-çün kalem
 Kātib elinde ider naḳş u raḳam

1330 Bil kalem ne yazsa kātibden gelür
 Evliyādan hem gelen Ḥaḳ'dan gelür
 Ḳavl u fiʿli anlarun Ḥaḳ'dan durur
 Kendülik öldi vü Ḥaḳ'dan diridür
 Bāḳī oldılar çü bāḳī dutdılar
 Esrük oldılar çü sāḳī tutdılar
 Bunlarun öninde ger sen ölesın
 Bil hayāt-ı cāvidānı bulasın

S 143^a

“مَوْتُ قَبْلَ الْمَوْتِ” virür yüz hayāt
 “مَوْتُ بَعْدَ الْمَوْتِ” durur külli memāt

1335 Ger Ḥudā'yı ister iseñ iy yigit
 Evliyāyı kıl ḳabul sözüm işit
 ʿIşḳ ile dut etegin kıl hizmeti
 Tā ki bulasın o Ḥaḳ'dan rahmeti

1328^aaltınd':altında /1328^bʿālem':ʿālemi;ziyā:şafā SK.

Tizcegez ma^{ks}ūdūna irişesin
Şeksüzün ma^būd ile bilişesin

Pes ki cān kuşıyla aşlan alasin
‘Ālem içre Rüstem-i Zāl olasin

Ĥāşıl olmaz işbu iş bil serseri
Oyna başuñ tā bulasin serveri

1340 Eyle baş u cānuñ ol yolda fidā
Tā ki Ĥazret'den ire saña nidā

Cān-ı cān katında cān n'olur cānum
Yāhu sır katında ser n'olur cānum

Cān virürseñ alasin cānān ‘ivaż
Ser virürseñ alasin yüz cān ‘ivaż

Ĥar virürseñ alasin ‘Īs' iy hümām
Dāne virseñ alasin Ĥirmen tamām

Ev virürseñ alasin şehri dürüst
Ĥatra virseñ alasin deryā i dost

1345 Pes ki ka^{tr}añ ola ol dem ba^{hr}-i cān
Zerreñ ola Ĥoş güneş iy nev-cüvān

Nefs nārı pes ki ol dem ola nūr
İre Ĥak'dan dürlü zevk u Ĥoş sürür

Senligünden gelgil imdi ol fenā
Tā ki bulasin be^{kā}-ender-be^{kā}

Nesneden geç tā ki nesne bulasin
Geç tıfıllıktan ki bālig olasin

1341^bser(SK):sır S/1343^a‘Īs’:‘Īsī.

S 143^b

Dünye zindānın çü elden atasın
Lā-mekān bostānına tiz yitesin

1350

Pes ki bir dirlik vire sañ' ol Aḥad
İşk-ı Ḥak'la şöyle pāyende ebed

Yimek içmek dirliği cevvanīdür
İşk-ı Ḥak bil dirliği Rabbānī'dür

Nefse dirlik bil ki derd ü merg durur
Nefse dirlik bil ki bār u berg durur

Bil çerāğ-ı nefis eger rūşen yana
Yağı eksük olur ise sövine

Yimek içmek yağıdur anuñ i yār
Yiyüp içmeseñ söyünür āşikār

1355

Nūrı anuñ çünki kendüden degül
Lācirem ma'lül bir nesnedür ol

Güneşün nūrı çü kendüden durur
Kamu yağdan fāriğ ol iy dişi dür

Evliyā nūrı daḥı bil iy güzīn
Şol güneş nūrı gibi dürür yakīn

Kendü ile kendüsi kāyim durur
Yimek içmeksüz yakīn dāyim durur

Nürdur ol başdan ayāğa bil i yār
Gün gibi ol şu'le virür āşikār

1360

Nūrı anuñ berk urur her dem i cān
Toludur andan mekān u lā-mekān

İşk-ı Ḥak'dur ol güneş gögi yakīn
Ölülere cān virür ol iy güzīn

Ol güneşden her kime kim oldu t̄āb
Milk-i cāndan kim açıldı āna bāb

Bu mürīde cān derisi oldu t̄āb
Cān taşını ider hoş la'1-i nāb

S 144^a

Ol güneş nūrı irer taşā girür
Pes ki taşlık gider andan la'1 olur

1365

Kendüzini gösterür taşdan güneş
Ya'nī taş la'1 oldu benden uşda hoş

Taş içinde güneşe kılmaz nazar
Ma'nī istersen şūretden kıl güzer

Pes gör imdi ol Nebī'de bī-hicāb
Hakk'ı sen va'llāhü a'lem bi's-şavāb

Bir durur vahdetde şeyh ile mürīd
Her ki iki gördi bil oldu merīd

Bu te'addüd 'ālem-i şūretdedür
'Işk mesti 'āleminde bir durur

1370

Bu sebebden mü'minān didi Resūl
Nefs-i vāhiddür bu sözi kıl kabūl

Pes ki şūretden geç imdi sen i yār
Tā ki vahdet gösterevüz āşikār

Kabı koğıl kab içine kıl nazar
Tā ki vahdet göresin iy bī-başar

Ger olursa yüz tulum bal iy şerīf
Kamu birdür şaşı bakma iy harīf

Şūretā gerçi üzüm şağışdadur
Līk şıksañ sen anı bir işdedür

1375 Kabı gitse vahdet olur āşikār
 Cümlesi bir şīre olur pes i yār
 Pes gel imdi kabı terk it iy cüvān
 Tā ki vahdet görine saña ‘ayān
 Bir kezin sen ol olasin āşikār
 Çünki senlikden geçesin merd-vār
 Zīre yokluk aşl-ı aşl ‘ālemi
 Cān cānı nūr nūr-ı ādemī

S 144^b

Gel berü var etegin dutgıl i cān
 Tā bu esrārı bilesin sen ‘ayān

1380 Çünki şākirdsin gel üstāda iriş
 Gice gündüz hizmetine hoş düriş
 Tā ki şan‘at öğrenesin iy şebāb
 Saña ol sırdan ola hoş feth-i bāb
 Şan‘at öğrenilmeye bī-pīšekār
 Ne kadar cehd eyler iseñ bil i yār
 Şan‘at üstāddan çü öğrenmeyesin
 Şan‘etuñda pes hüner bulmayasın
 Kendüzinden kimsene ender-cihān
 Şan‘at öğrenmedi bilgil iy cüvān

1385 Pes ki Hakk'ı ister iseñ iy yigit
 Evliyāya münkār olma söz işit
 Anlaruñ evşāfını didüm saña
 Tā ki inkār itmeyesin sen aña
 Sözlerin fehm itmesen iy bī-haber
 Münkir olup ol söze sen olma har

Zīre kim 'aḳluḅda vardur bil kuşūr
Nicesi fehm idesin deryā-yı nūr

Şol kişi kim gözi anuñ baḡludur
Ol cemāli hūbı pes nice görür

1390 Anadan gözsüz toḡan bil kim i yār
Bilmez ol yir ile gögi āşikār

Nice görür gözi naḳş-ı Ferş'i de
Ya şafā-yı luḡfı nūr-ı 'Arş'ı da

Her yaña gider kamudan bī-haber
Zīre kim yokdur anuñ nūr-ı nazar

Zevkı yok ger hūb ola vü daḡı bāḡ
Ol hamākatdan ider şādī vü lāḡ

S 145^a

Bu şafāyı bilmedügin bile di
Bir sâ'atde zehresi çāk oladı

1395 Ger gözüñden perdeyi sen atasın
Yidi kat gök üzre 'Arş'a yitesin
'Arş'dan öte göresin milkler iecān
Nē' diyem kim dil ile olmaz beyān

Pes meşāyıl sözün' inkār itmegil
Gözün açmaḡlıḡa sa'y it iy halīl

Uş iderem anlaruñ sözün beyān
Sırrı Mi'rāc'ı direm saña 'ayān

Olmasun bu söze inkār idesin
Çün kuşūrı 'aḳldan terk idesin

1397^asözün':sözini.

Hem 'ukūluñ hem nüfusuñ 'ālemi
Ol durur bilgil yakīn iy ādemī

1410 Bil cevāhir kim o māddiyye i yār
'Ālemi uşda bu 'ālem āşikār

Ol ki berzah ol mişālūñ 'ālemi
'Ālem üç oldı yakīn iy ādemī

Birisi mülk 'ālemidür iy yigit
Birisi dahı ceberüt key işit

Hem melekūt 'ālemi biri i yār
Ol ikiye bil (ki) berzah āşikār

Bil mişālūñ 'ālemi budur yakīn
Key ulu 'ālem durur bu iy güzīn

1415 Var durur iki cihet bun' añlağıl
Bu ikiye beñzer ol ikiye bil

Bil ki bu mülk 'āleminde her ne var
Ol mişālūñ 'āleminde var i yār

Hem mişālūñ 'āleminde nesne çok
Kim bu 'ālemde anuñ hiç biri yok

Bu sebebden didi 'ārifler i yār
Bu şehādet 'ālemini āşikār

Ol mişālūñ 'ālemi katında bil
Yazı içre şanki bir halk' iy halīl

1420 Zihī Halk gör ne 'ālem yaradur
Şanmağıl kim 'ālemi ancak budur

Pes mişālūñ 'ālem' oldı cevherī
Şanma 'araz anı sen iy cevherī

1415^a bun': bunı/1419^b halk': halka/1421^a 'ālem': 'ālemi/1421^b şanma 'araz':
'arzi şanma S/1412^a Bir melekut alemidür iy yigit SK.

S 146^a

Ba'zılar didi 'arazı iy hakīm
Ya'nī anlar şöyle 'arz eyledi kim

Şol şüretler k'olur 'aklī iy halīl
Hem hakāyıkdan olur münfekke bil

Böyle zu'm itdiler anlar iy yigit
Līk hak nedür diyeyim key işit

1425

Bil hakāyık cevher-i mevcūdedür
Kamu 'ālemdə yakīn iy dişi dür

'Ālem-i rūhānīde var iy güzīn
Hem hayālīde vü 'aklīde yakīn

Ol hakāyık şüretler var i cān
'Ālemine göre bil iy nev-cūvān

Pes ki berzah 'ālemidür cevherī
'Ārizī dime bulasın cevheri

Hıfz kıl bu aşlı gönlünde i yār
Tā ki sırlar ola saña āşikār

هذا شروع في بيان ستر المعراج وفي بيان
عالم المحال الذي هو عالم البرزخ بين
عالم الشهادة وعالم الجبروت ويسمى
ايضاً بعالم الملكوت وبالخيال
المنفصل له غير مادي

1400 Diñle imdi cevheri iy cevherī
Cevheriysen pes alasın cevheri

İşbu ma'nîyi bilür ol yol eri
Zîre ol meydānuñ oldur serveri

Var durur bir 'ālem-i rūhānī bil
Cevher-i nūrāniden key añlağıl

Cevher-i cismāniye benzer i yār
Līk mādī cismi degül āşikār

Cevher-i 'aklī degül hem iy cüvān
Ara yirde bil ki berzahdur i cān

1405 Şol ki iki nesnede berzah durur
Ol ikinüñ ğayr' olur iy dişi dür

Şol cevāhir kim mücerreddür laţif
Hem cevahir k'oldı mādī vü keşif

S 145^b

Bu ikinüñ arasında haddür ol
Bu ikisin faşl ider iy yüzi gül

Ol cevāhir kim mücerred iy güzīn
Ol hayāret 'ālemidür şeksüzīn

1401^a işbu:uşbu SK/1402^b cevher-i:cevheri S/1403^a cevher-i:cevheri
S/1404^a cevher-i:cevheri S/1405^b ğayr':ğayra.

هذه القطعة في بيان محلّ عالم المثال وهو قوة الخيالة
 النفس الكلية وفي بيان عالم الرؤيا
 والباب الصواب والخطاء فيهما وكذا
 الرؤيا بالمشاهدة بعضه صواب
 وبعضه خطأ شيطاني عرف
 بعرف بينهما بالميزان الخاص
 والعام والله اعلم

1430 Diñle ol 'ālem maḥallin diyelüm
 Tütī gibi dürlü şeker yiyelüm

Gülsitānda bitürelüm tāze gül
 Virelüm maḥmūr-ı 'akla şāfī mül

Dürlü sırlar idelüm girü 'ayān
 Ol şadefden ma'nī dürrin hoş beyān

Aç kulağın bu dürre iy yigit
 'Akluñı cem' eylegil sözüm işit

S 146^b

Sırrı Mi'rāc neydüğini bilesin
 Hokka açuban cevāhir bulasın

1435 Lācirem ḥ^voca olasın iy güzīn
 Kurtılup şekden bulasın hoş yakīn

Bil ki vardur nefş-i külliyye laṭīf
 Bu kalan nefş kaṭra andan iy ḥarīf

Aña var kuvvet ḥayāliyyet i yār
 Bil o 'ālem yiri oldur āşikār

Bil kalan kuvvet ḥayāliyyeyi ol
 Oldı cāmī' bu sözi kılğıl kabül

Pes mişālün 'ālemi oldı deñiz
 Düşdi ol kuvvet aña yir iy 'azīz

1438^a ḥayāliyyeyi: ḥayāliyeyye SK.

1440 Ol deñizden akar ırmaklar i yār
 İrer ol kalan kuvāya āşikār
 Pes mişāl-i muṭlak oldı ol deñiz
 Oldı ırmaklar muḳayyed kıl temīz
 Düşde seyr itdügün ol ırmak durur
 Tolıdur içi şüret iy yüzi nūr
 Çāšnī virdi saña Ḥak bil yakīn
 'Ālem-i rūhāniden iy pāk-dīn
 Tā o 'ālem varduğunu bilesin
 Sa'y idüp ol muṭlakı tā bulasın

1445 Ol mişāl k'oldur muḳayyed iy yigit
 Ol hayālündür senün sözüm işit
 Bu muḳayyedden kaçan faşl olasın
 Ol mişāl-i muṭlaka vaşl olasın
 Her ne görseñ girçek olur iy hümām
 Levh-ı Mahfūz'a muṭabık ol tamām
 Levh'ı bil Ḥak 'ilmine maḫhar i yār
 Her ne görseñ girçek olur āşikār

S 147^a Dağı 'ayn-ı s̄ābite kim bil i cān
 Muṭṭali' olursın ol dem iy cūvān

1450 Hem olursın muṭṭali' aḫvāline
 Naql idersin hūb buradan ḫāline
 Ger muḳayyedde kalürsañ iy şebāb
 Geh ḫatā ider seni gāhī şavāb

1443^b pāk-dīn:pākūdīn S/1449^b, 1450^a muṭṭali': Metinde "
 şeklinde olan kelimenin doğrusu "muṭṭali'" olmalıdır.

عِلْمٌ "

Düşde gördüğün hakikî emr ise
Nefs-i emrde cümle anlar var ise

Şeksüz ol vâkı^c olur bil iy ahî
Gördüğün düş girçek olur iy sahi

Ger hakikî emr degülse i yâr
Fikr-i fâsidden kopar ol âşikâr

1455 Bil ki ol iş vâkı^c olmaz iy kişi
Gerçi virür düşde saña teşvişi

Vâkı^c olmak olmamak esbâbı var
Diñle diyem ikisin dañı i yâr

Ba^c zı râci^c nefse vü ba^c zı tene
Ba^c zı da râci^c durur ikisine

Nefse râci^c Hak ile ülfet tuta
Hem dañı girçekligi ^câdet duta

^cÂlem-i rûhâniye meyl ide cân
Hem nakâyışdan ola pāk iy cüvân

1460 Terk kıla hem bu beden eşgâlini
Muṭṭasıf ola meḥâmidl' iy gani

Pes ki nefis ol dem münevver bil olur
Yırtmağa hüsn ^câlemin kuvvet bulur

Bil ki zulmet götrilür andan revân
Ol hakikî emr olur hoş ^cayân

Pes kamu gördüğü olur hûb-ter
Bî-ḥitâb u bî-zelel iy mu^cteber

1460^b meḥâmidl' : meḥâmidle.

S 147^b

Ya kavî olur münâsebet i yâr
Ol mücerred cānlara hoş âşikâr

1465

Zîre ervâhuñ şıfâtın iy yigit
Nefs urınur işbu sözi key işit

Nefse cānlardan pes ol dem feyz ider
Nefsi anlar kendülere cezb ider

Ol hakîkî emre pes hâzır olur
Ol şüretler bil ki anda yazılur

Çün kesilse feyz anlardan i yâr
‘Âlem-i milke döner ol âşikâr

‘İlm il’ olmuş muttasıf key mu‘teber
Zîre kalmışdur hayâlde ol şuver

1470

Pes ki kamu gördügi olur şavâb
Zîre kim görmişdi anı bî-hicâb

Diñle cisme râci‘ olanı nedür
Ten şahîh olmak durur iy dişi dür

Hem mizâc-ı şahşı ola mu‘tedil
Hem dimâğı müstakim ol’ iy halîl

Diñle nefse tene râci‘ olanı
Tâ‘at itmek hem ‘ibâdet iy ganî

Ger bedeniyye ve ger mâliyyedür
Sa‘y idüben işleye iy yüzi nür

1475

Mücib-i emr için isti‘mâl ide
Ol kuvâyı sa‘y idüp Hakk’a gide

1469^ail’;ile /1472^bol’çola./1466^afeyz ider: feyz nür SK.

Hem Hakk'ı endişe ide her zamān
Gayr-ı Hakk'ı terk kıla iy cūvān

Zikr ile ya gayrısıyla iy güzīn
Haşşa k'ide uyhu vaktine degin

Diñle esbāb-ı haṭā nedür i cān
Ol geçenlere muhālifdür 'ayān

S 148^a

Ya'nī kim olsa mizācī münharif
Meşgūl olsa lezzet-i nefis' iy harif

1480

İtse isti'māl kuvāyı hem i cān
Fikr-i fāsıdlerde anı iy cūvān

Şehvete baksa muhālif nesnelere
Arzū itse bil yakīn iy mu'teber

Nefsün ol dem zulmeti artar tamām
Hem hicābı gālib olur iy imām

Uyhu ile çünki varsa bāṭına
Ol fikirler cümle gelür ögine

Şöyle kim fikr eyledi anı görür
Ol ma'anī şeksüzün bulur zuhūr

1485

Ya hased baḡlu fikirler iy halil
Perde olur 'ālem-i ervāha bil

Pes kamu gördüğü düşde iy uşul
Şeksüzün "اضغان افلام" olur ol

Hem dimāḡı olsa anuñ münharif
Düş içinde nesne görür iy harif

1479^bnefs':nefse /1486^bSûre: XII, Ayet:44.

Şöyle k'ider ten mizācını ḥarāb
Arturur za'fını anuñ iy şebāb

Pes kamu gördügi anuñ bil i yār
Kendü ahvālinden olur āşikār

1490 Olur " **ان خيراً فخييراً** " iy cüvān
Hem de " **ان شراً فشرراً** " bī-gümān

Ancılayın uyanuklukda 'ayān
Görinür dürlü şüret iy kār-dān

Ba'zısı emr-i ḥakīkī iy yigit
Nefs-i emrde ol durur vākı' işit

Ba'zısı tahyīlī vü şarfa semīn
Yok ḥakīkat aña şeytānī yakīn

S 148^b

Vakt olur şeytān aña karar i cān
Emr-i vākı' tā gören aza revān

1495 Pes ki lāzım oldu mürşid iy denī
Mehlekeden kurtara tā kim seni

Ol ḥakīkī emr iki kısım oldu bil
ikisin daḥı diyeyin anlaḡıl

Bil ḥavādise ta'allukdur biri
Ol şüretler vākı' olur serserī

Ya budur geldügi gibi ol gelür
Yahu ol ta'bir ile vākı' olur

Fark olur tahyīliden bil iy emīn
Vākı' olmaz zire tahyīlī yakīn

1500 Birisi ta'allukı yok ḥādise
Tā ki bu 'ālemde ola ḥādise

Gösterür şüret velî içde kalur
Ol hakikat hükmini böyle kılur

Pes bize mizân yakîn lâzım ola
Emrî tahyîliden ol tâ fark ola

Ehl-i zevkuñ var durur mizânı bil
Keşfine göre bu sözi añlagıl

Her birine ism-i hâkim var durur
Âna ol mizân-ı hâsı ol virür

1505 Hem dahı mizân-ı 'âm vardur i yâr
Cümle halk anda berâber âşikâr

Ol durur Kur'an hadîş-i hoş-beyân
Ol durur bil keşf-i tâmm iy nev-cüvân

Gördüğün urgıl o mizân' iy güzîn
Mekr-i şeytândan olasın tâ emîn

Diñle bir mizân diyeyin hoş laţîf
Anuñ ile dahı fark it iy şerîf

S 149^a Gördüğün ger hayra yilterse seni
Şonı dahı hayr olursa iy gani

1510 Hakk'a meylüñ artar ise iy yigit
Tâ'ate lezzet bulursañ key işit

Bil yakîn ol keşf-i Rahmânî durur
Ya melekî dime şeytânî durur

Ba'zılar sağ ile öñden belüren
Ekseri melekî dimiş diñle sen

Şoldan u artdan belüren iy güzîn
Ekserî şeytânî dimiş bil yakîn

1507^amizân':mizâna/1512^bmelekî:mâlikî S.

Lik bu mizān olımaz iy piser
Zire şeytān her yañadın mekr ider

1515 Ḥakk " لَا تَيِّنُّهُمْ " didi i yār
Pes bu ma'niyi Ḥak itdi āşikār

قال الله تعالى: ثم لا تيينهم من بين ايديهم ومن
خلفهم وعن ايمانهم وعن شمائلهم (x)

Hoş beyān itdüm saña uş ben daḥı
Kılmadum takşir pes oldum saḥī

هذه القطعة في بيان وجه التسمية
العالم المثل بالمثل وان هذه العالم
مشمول على العرش والكرسى والسموات السبع
والارضين وما يبيعهما من الاملاك وغيرها وذلك
رعى النبي عليه السلام في العالم المثل آدم في السماء الاولى
ويحيى و عيسى في الثانية ويوسف في الثالثة وادريس
في الرابعة و هرون في الخامسة وموسى في السادسة
وابراهيم في السابعة وبيان ان الصور المحسوسة
في هذه العالم المشاهدة ظلال تلك الصور
المثالية لذلك يعرف العارف بالفراة الكشفيه
من صور العبد احواله والله اعلم

s 149^b

Diñle girü ḥazne-i dürden durer
Cān göginde bil budur şems ü kamer

Bú güneşden taşuñ eyle la'1-i nāb
Bu kamerden göñlüñi bedr it i şāb

1515^a, (x) Sûre:VII ,Āyet:17/1518^a la'1-i:la'1 ü S.

Çünkü gön̄lün̄ bedr ola bil iy güz̄in̄
Viressin 'ālemlere nūr-ı yak̄in̄

1520

Diñle imdi uşda geldük maḳşūda
Çān ile diñle k'iresin ma' būda

Ol mişālün̄ 'ālemin diñle i yār
İşbu 'ālemde ne varsa sende var

Ger ola ma'nī (vü) ger rūḥ iy ḥalīl
Ḳamusınun̄ şūreti var anda bil

Pes mişāl āna anuñçün didiler
Bu adı āna anuñçün ḳodılar

Yahu ol 'ālem ilāhī'de yak̄in̄
Ḳamu a'yān şūretine iy güz̄in̄

1525

Bu durur evvel mişāl-i şūrī bil
Pes mişāl andan didiler añlağıl

Hem āna dirler ḥayāl-i munfaşıl
Zīre kim mādī degül bu sözi bil

Müştemil durur o 'ālem 'Arş'a hem
Ḳürsī'yi vü gökleri iy muḥterem

Yidi ḳat yiri daḥı hem iy güz̄in̄
Yirler ü göklerde varın iy emīn

Ger melek ger Sidre ger cennet i yār
Ḳamusını müştemildür āşikār

1530

Pes ki bildün̄ ol Resūl ü ol şerīf
Nice gördi Cebre'īl'i iy ḥarīf

S 150^a

Altı yüz kanatlarıyla görd' anı
Ol mişālün̄ 'āleminde iy ḡanī

Hem de Cebra'īl'i gördi her seḥer
Ol ḥayāt ırmagına iy mu'teber

Çıkuban silkinür idi iy şebāb
Kaṭralar dökilür idi bī-hisāb

Ḥaḳ melekler yaradurdu bī-aded
Ol dökülen kaṭradan iy ercümend

1535 Hem daḥı bildün ki ol şāh-ı cihān
Enbiyāyı nice gördi iy cüvān

Her semāda bir nebīyi iy emīn
Gördi ol 'ālemde bilgil iy güzīn

Saḥa tertib ile didümdi anı
Girü tekrār itmeyelüm iy gani

Hem de bildün nice gördi ol imām
'Arş'ı Kürsī'yi semāvātı tamām

Gökde yirde ne var ise iy güzīn
Nicesi gördi kamusun ol Emīn

1540 Hem daḥı farka düşündün sen tamām
Uyhuda göge çıkanla iy hümām

Şunuñ arasında kim göre 'ayān
Seyr ide ol 'ālem içre iy cüvān

Bir degül durur sülükda aşikār
Uyhuda gören miyānedür i yār

Bil ki bu 'ālemde şüretler i dost
Andağı şüretlere perde dürüst

Bu sebebden 'ārifün bilür i cān
Ol firāset keşf ile bī-şek 'ayān

1545 Şüretinde kullarun aḥvālını
Kamu bilür bil yaḳin sen iy gani

1536^bgüzīn (SK):emīn S.

S 150^b

Ol Nebî bu sırr' işâret eyledi
 " اتَّقُوا فِرَاقَةَ الْمُؤْمِنِ " didi

قال النبي صلى الله عليه وسلم : اتَّقُوا فِرَاقَةَ
 الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يُنْظَرُ بِنُورِ اللَّهِ (x)

Hem didi Deccāl'ün alnında i yār
 Yazlu durur " ك ف ر " bil āşikār

Okımaz anı hemān mü'min okur
 Böyle dimiş şeksüzün iy yüzi nūr

وفي الخبر قال النبي عليه السلام : الدجال مكتوب
 في ناصيته ك ف ر لا يقرؤه إلا المؤمنون (xx)

Ḥak Ta'ālā dahı " سِيْمَا فُمْ " didi
 Cennet ehliçün bu sözi söyledi

قال الله تعالى : سِيْمَاهُمْ فِي وَجْهِهِمْ مِنْ آثَرِ الْجَوْرِ (xxx)

1550 Ḥak didi kim " يَعْرِفُ الْمَجْرِمُونَ " didi
 Tamu ehliçün işit iy mü'minün

قال الله تعالى : يعرف المجرمون بسيماهم
 فيؤخذ بالنواصي والآقدام (xxxx)

Hep o ma'niye işâretdür i yār
 Bil yakīn kim uşda didüm āşikār

1546^asırr':sırıra /1546^b,(x)Tirmîzî, Tefsîru Sûre:6,15/ 1547^b,(xx) Buhârî, Hac :30,Enbiyâ:8,Libâs:68,Fiten:26,Tevhîd:17; Müslim, İmân:270,Fiten:45,95,101,105; Ebu Dâvud, Melâhim:14; Tirmîzî,Fiten:56,62;İbn Mâce,Fiten:33; Ahmed b.Hanbel,I,277,III,115,173,201,206,207,228,229,249,250,290,327,V,38,221,386,433,VI,140,356;Buhârî,Tercümesi, III,s.1473, XV,s.6980/1549^a,(xxx)Sûre:XLVIII,Âyet:29/1550^a,(xxxx) Sûre:LV,Âyet:41.

هذه القطعة في بيان ان ماله و جوهه في العالم الحتي
 هو موجود في العالم المثل العكر فاذا اراد الله
 تعالى ظهور ماله صورة النوع في هذا
 العالم الحتي في صور الحتي كالعقول
 المحردة وغير ما تطل باشكال
 المحوسات بالمناسبات بينها
 وبين كظهور بهرائيل
 عليه السلام بصورة
 التدمية الكلبية
 وبصور آفر وكذلك باقي الملائكة يشكلون
 ايضا وفي بيان
 باشكال يتلون
 غير اشكالهم المحوسه
 وهم في دار الدنيا لقوة
 انشغالهم من ابدانهم وبعد انشغالهم
 ايضا الى الآفر لاديار الملك القوة بارتفاع
 المانع لعدتي ولهم الدخول في العوالم المكتوبية
 كلها كدخول الملائكة هذا العالم وهو لا وهم
 المستوصون بالبدن

S 151^a

Girü ma'nî yüzi gösterdi cemâl
 'Alem-i rühânîden iy sözi bal

Sa'y idüp ger bu sözi sen bilesin
 Şahid-i ma'nî ile zevk kılasın

İşbu 'âlemden varasın anda hem
 Bunda girü gelesin iy muhterem

1555 Key ulu 'ālemdür ol bilgil i yār
 Bunda ne var ise cümle anda var
 Nice nesne var durur bil anda çok
 Bunda aña şüret-i nev'iyeye yok
 Şol 'ukül gibi mücerreddür olar
 Şüret-i nev'iyesi yok iy piser
 Lîk Hakk isdese anları i yār
 Kim bu 'ālemdē belürde āşikār
 Bir şüretten görünür ol iy imām
 Kim münāsib ola kendüye tamām

1560 Şöyle kim Cebra'îl olurdu 'ayān
 Dihye-yi Kelbî yüzinden iy cüvān
 Bil münāsebet var idi iy güzīn
 İkisünün arasında şeksüzün

Gayrı şüretten dağı görindi ol
 Şöyle kim didi 'Ömer iy yüzi gül

S 151^b

Bir kişi şordı Resül'den āşikār
 İmān u İslām u ihsāndan i yār

Cebre'îl idi şoran ahı yakīn
 Bil Meşābih naklidür bu iy güzīn

1565 Dağı bilgil ol kalan melekleri
 Ger semāvī olalar ger'unşurī

Şüret-i maḥsūsadan olur 'ayān
 Kim münāsib ola kendüye i cān

Cinn egerçi nārī durur iy ahī
 Bir şüretten görünür anlar dağı

قال الله تعالى: فخلق الانسان من صلصال
كالفخار ❀ وخلق الجان من ما بين من نار^(x)

Nefs-i insāniyye kāmīl olsa bil
Hem bedenle dünyede ols' iy halīl

Görinür eşkāl ile anlar daḥı
Gayrı şūrete girerler iy saḥī

1570 Ol mişālūñ 'ālemine cümle hoş
Girür anlar işbu sözi eyle gūş

Nitekim kalan melek kıllur zuhūr
İşbu 'ālemde yakīn iy yüzi nūr

İşbu 'ālem ḥalkı şeklin urınur
Nicesi dilerse ḥalka görünür

Daḥı ol nefis zāhir olur bil i yār
Ol mükāşifler ḥayālind' āşikār

Nitekim cinn ü melek iy dişi dūr
Bil ḥayālinden olara görünür

1575 Bunlara ebdāl didiler iy güzīn
Tebdīl olurlar zīre bunlar yakīn

Bil mükāşifler buları fark ider
Ol meleklerden yakīn bil iy piser

S 152^a Anlaruñ mīzān-ı ḥāşı var durur
Anuñ ile fark ider ol bī-kuşūr

Vakt olur kim Ḥakk āña ilhām ider
Fark' arasında anuñ i'lām ider

(x)Sûre:IV, Âyet:14-15/1568^böls':ölse/1573^azāhir:ṭāhir S/1573^bḥa-
yālind':ḥayālinde/1578^bfark':farkı;anuñ:āña SK.

Nefslerinden vakt olur virür haber
Ol haberle fark olur iy mu'teber

1580 Lik olmayan mükāşif bil yakīn
Fark idemez ol ikiyi iy güzīn

Şöyle kim şālihler'e 'ābidlere
Ger görinse fark idemezler yārā

Ola meger kim karīne iy emīn
Anuñ ile dahı zann olur hemīn

Şöyle kim gönüldekini bile ol
Ya gayıbdan hoş haberler virse ol

Ya gönüle gelecek nesneyi hem
Gelmedin virse haber iy muhterem

1585 Hāsıl olur zann aña k'ebdāldür
Hāsıl olmaz 'ıymı bil iy dişi dür

هذه القطعة في بيان ان البررخ اثنين الاول
عالم المثال وهو بررخ التنزل وهو قبل النشأة
الدنيا ويسمى بالغيب الامكاني لامكان ما فيه
في الشهادة والثاني بررخ الروح بعد
المفارقة من الابدان ويسمى بالغيب
المجالي لامتناع ظهور ما فيه
في الشهادة الا في الاخرة
وقليل من مطاشفه
بخلاف الاول

Diñle bir ma'nī girü sen hem-çü şehd
Tā ki lezzet bulasın iy ercümend

S 152^b

Key gereklüdür anı sen vehm it
Tā hayāta iresin sen iy yigit

Şol mişāl ki āna biz berzah didük
Anda saña dürlü tafşıl eyledük

Gayrıdur şol berzahūn kim āna cān
Anda varur çıksa andan iy cūvān

1590

Diñle bu ma'nīy! idelüm biz beyān
Altun üzre incü gibi hoş 'ayān

Ol mişāl bil ki tenezzül berzahı
Berzah-ı evvel durur ol iy saħı

Neş'eti dünyāviden ol soñradur
Uş beyān itdüm bu sözi hem-çü dür

Ol 'ameller şüretidür iy cūvān
Kim anı dünyāda kazandı o cān

Berzah-ı evvelde şüretler i yār
Bile degüldür yakın bil āşikār

1595

Pes iki berzah degül bir iy güzīn
Şol ki sözdür uş didüm iy pāk-dīn

Lik iki durur bilgil müşterek
'Ālem-i rūhānī olmakda ne şek

Cevher-i nūrānī ol ik' iy hümām
İşbu 'ālem şüretin cāmī' tamām

Şeyh Fütūhātında tasriħ eyledi
Üç yüz on birinci bābında didi

1590^ama'nīy':ma'nīyi/1595^bpāk-dīn:pāküdīn S/1596^aMısrâ vezne uy-
mamaktadır./1597^aik':iki.

- Kim bu sānī berzah evvel ğayrıdur
 Uşda ben dahı didüm iy dişi dür
- 1600 ğayb-ı imkânī dārler evvele
 Zīre mümkün andağı bunda gele
- s 153^a İşbu ‘ālemde bula bir bir zuhūr
 Añlağıl bu sözi sen iy yüzi nūr
- Bil ki dirler sānīye ğayb-ı muhāl
 Zīre bunda gelmek andağı muhāl
- Anda varan çünkü bunda gelmedi
 Lācirem ğayb-ı muhāl oldu adı
- Āhiretde bulur anlar bil zuhūr
 Uş didüm bu ma‘nīyi de bī-kuşūr
- 1605 Hem mükāşifler çoğı bil āşikār
 Ol tenezzül berzahın görür i yār
- Her ne hādīs olacağ ise yakīn
 Dünyede anlar bilür iy pāk-dīn
- Ol ‘urūcuñ berzahın bil az kişi
 Görür anlardan yakīn bāl bu işi
- Keşf idemez mü'min ahvālın i cān
 Kulınuñ sultān bilür hālin ‘ayān
- Ol ‘Alīm ü ol habīr'dür iy imām
 Kulınuñ ahvālın ol bilür tamām
- 1610 Karañu gicede bilür iy güzīn
 Kara karınca ayğın başğın

1600^a Mısrâ vezne uymamaktadır./1606^b pāk-dīn:pākūdīn S.

Ƙara deñizde balıklar iy em̄in
Ol bilür nice dönüben ağduğın

Gicelerde ehl-i zühdün ta'atin
Ehl-i fıskun fıskını bilür yakın

Kamu sırrı ol bilür iy bahtulu
" يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى " iy ulu

(x) قَالَ اللهُ تَعَالَى : اِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى

Yā ilāhī sen bilürsin hālümüz
Hep bilürsin kılümüz ü kālümüz

S 153^b1615

Saña lāyık yok 'amel biz de i şāh
Lik rahmet umaruz iy pādişāh

Rahmet it biz 'āsīlere yā Raḥīm
Eylegil Firdevs-i A'lā'da mukīm

Ol Ḥabīb'üñi şefī' itgil bize
Tā şefā'at eyleye cānumuza

Ümmetiysēñ 'ışk ile virgil selām
Ol Resül'üñ cānına sen yā imām

Diñle imdi ol nebīler serveri
Nicesi seyr eyledi 'ālemleri

1620

Diñler iseñ sırrı Mî'rāc'ı tamām
İşbu kıt'ada bilesin iy hümām

هذه القطعة في خاتمة سّر المعراج وفي بيان ان الحضرات
الالهية الطلية فمن وباعتبارها صارت
العوالم الطلية الجامعة فمنة وان كانت
العوالم غير متناحية وان هذه العوالم
بعضها روح لبعضها نار النبي
هذه العوالم فوصل الى الحضرت الالهية

girü gön̄lüm bahri mevce geldi uş
Gevherini cümle taşradökdi hoş

Gevher alana şalādur iy cüvān
Cānına cān isteyen gelsün i cān

Ger bu gevherden alursañ sen i yār
Dürlü ‘ālem geçesin bil āşikār

İresin bir nesneye ‘ālem degül
Cān-ı cān-ı cān-ı cān-ı cāndur ol

1625 Pes ki mi‘ rācuñ ola ol dem tamām
Fāniyiken bākī olasın hemīn

Ol hımāriyyet gide tuzluk gele
Bil ki senden her ta‘ām lezzet ala

S 154^a

Baz isen anka olasın (sen) i yār
Dilkü iken şir olasın āşikār

Bil ki hāzret biş durur iy muhterem
‘Işk ile diñle ki bir bir uş direm

Biri gayb-ı muṭlak oldı iy aḥī
Hem şehādet muṭlakā biri daḥı

1630 Birbirine bu iki ‘ālem i dost
Bil mukābildür didüm uşda dürüst

1625^b hemīn: iy hemīn S./1621^b dökdi: saldı SK/1627^a Olasın anka vü
baz isen i yar S. Vezin ve mânâ itibarıyla yukarıdaki şekilde
değiştirilmiştir.

Biri de ğayb-ı muzāfdur diñlegil
Bil iki kışm oldı bunı añlağıl

Biri ğayb-ı muṭlağa yaqın i cān
Hem şehādet muṭlağa biri i cān

Neyçün iki kışm oldı iy güzün
Zire ervāha şuverdür şeksüzün

Ol şuver durur mişāliyye işit
Kim şehādete münāsib iy yigit

1635 Hem şuver-i ‘akliye ervāha bil
Ğayb-ı muṭlağa münāsib añlağıl

Bil bişinci ḥazret-i cāmī‘ durur
Cem‘ ider ol dördüni iy dişi dür

Bil ‘avālim bī-nihāyet iy imām
İ‘tibārūñ ḥazret ile biş tamām

Biri a‘yān-ı sevābit ‘ālemi
Bil ki oldur ğayb-ı muṭlağ hem-demi

Birisi de ‘ālem-i ervāḥ durur
Ol ceberūtiyyedür iy yüzi nūr

1640 İşbu ‘ālem ol muzāfa kışm olan
Ya‘nī ğayb-ı muṭlağa yaqın olan

‘Alemidür bil yaqın ol ḥazretūñ
Şakla bu sözüm ki arta devletūñ

S 154^b

Biri daḥı ol mişālūñ ‘ālemi
Kim anı kıldum beyān iy ādemī

Ol muzāfuñ kışm-ı sänisine bil
İşbu ‘ālem aña ‘ālem añlağıl

- Biri daḥı 'ālem-i mülkdür i cān
Ol şehādet 'ālemidür bī-gümān
- 1645 'Ālem-i insānī durur bir daḥı
Cāmi' ol dört 'ālemi bil iy aḥī
- Ḥāzret'i kim cāmi' adur iy ulu
Bu aña 'ālem durur iy baḥtulu
- 'Ālem-i milk bil ki bu 'ālem i yār
Ol mişāle ola mazḥar āşikār
- Ol melekūt 'ālemidür iy cūvān
Şakla bu sözi ki budur cāna cān
- Hem mişāl de bil ki mazḥardur yaḫīn
Ol ceberūt 'ālemine iy güzīn
- 1650 Ol 'uḫulūn hem nüfūsūn 'ālemi
Añlaḡil bu sözi sen iy ādemī
- Hem ceberūt 'ālemi iy yūzi nūr
'Ālem-i a'yāna mazḥar bī-kuşūr
- 'Ālem-i a'yān daḥı mazḥar durur
Ḥāzret-i esmāya bil iy dişi dūr
- Ḥāzret-i esmāya dirler iy ulu
Vāḥidiyyet ḥāzreti iy baḥtulu
- Vāḥidiyyet ḥāzreti mazḥar durur
Aḥadiyyet ḥāzretine söz budur
- 1655 Birbirinden diridür bunlar i cān
Birbirinden tazedür çün gülsitān
- Ba'zısı ten ba'zısı cān gibidür
Ba'zısı şahş ba'zı imān gibidür

S 155^a

Bil bu 'ālem ten durur iy nev-cüvān
Ol mişālūñ 'ālemi cāndur i cān

Ol ceberüt 'ālemidür cāna cān
'Ālem a'yān cān-ı cān-ı cān i cān

Ḥazret-i esmā durur bilgil i cān
Cān-ı cān-ı cān-ı cān iy nev-cüvān

1660

Hem aḥadiyyet daḥı bilgil i cān
Hem-çü cān-ı cān-ı cān-ı cān-ı cān

Diñle imdi sirrī Mi'rāc'ı tamām
Cān kulağını berü aç iy imām

Çünkü ol ṭāvūs-ı " مَزَاغُ الْبَيْزِ "
Ol mişāli seyr kıldı hūb-ter

Her ne varsa gördi anda bī-kuşūr
'Arş'ı Kürsī vü cinān u hem kuşūr

Geçdi andan ilerü ol dem Ḥalīl
Ol ceberütı temāşā kıldı bil

1665

Anda daḥı her ne varsa gördi ol
'Ālem-i a'yāna andan irdi ol

Hoş teferrüc eyledi anı daḥı
Geçdi esmāya hem andan iy aḥī

" قَابِ قَوْسَيْنِ " e irişdi ol Resūl
Ol deñizde bil ki gavvās oldı ol

1658^b cān-ı cān-ı:cān cān-ı S/1659^b cān-ı cān-ı cān-ı:cān cān-ı cān-ı
S/1660^b cān-ı cān-ı cān-ı cān-ı:cān cān-ı cān-ı cān-ı S/1662^a sū-
re:LIIII,Āyet:17/1665^b 'ālem-i:'ālemi S/1666^b aḥī:sahī SK/1667^a sū-
re:LIIII,Āyet:9.

Dürlü dūr-dāne çıkardı bī-hisāb
Geçdi " اَوَّاذِنِي "ya andan iy şebāb

Ya'nī kim irdi Vücūd-ı Muṭlak'a
Şeksüzün irişdi ol dem ol Ḥak'a

1670 Gitdi hicrān buldı ol demde vişāl
Dost tecellī itdi görindi cemāl

Gitdi 'āşık kaldı ma'sūkı hemān
Pes fenā buldı bekā buldı o cān

S 155^b Kātralık gitdi hemān baḥr oldı ferd
Mīm-i Aḥmed maḥv olup oldı Aḥad

Pes ki nūra karışuban oldı nūr
Ol deñizde irdi āna hoş sürür

Pes ki ma'sūk açdı āna dürlü rāz
Gitdi ara yirde yüz biñ dürlü rāz

1675 Niçe biñ söz ma'sūk āna söyledi
Zīre Ḥak " اَوَّاهِي إِلَىٰ عَبْدِهِ " didi

(x) قَالَ اللهُ تَعَالَى: مَا كَذِبَ الْفَوَادِ مَارَايَ

Bil fu'ādī göz ile görđi Ḥak'ı
Ḥak didi kim " مَا كَذِبَ " iy mütteki

(xx) قَالَ اللهُ تَعَالَى: مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى

Ya'nī gördügin fu'ād ile Resül
Bil yakīn bildi anı ol bā-uşul

Zayğ idüp yalanlamaz ol mu'teber
Ḥak didi āna ki " مَا زَاغَ الْبَصَرُ " "

1668^b Sûre:LIII, Âyet:9/1675^b Sûre:LIII, Âyet:10/(x) Sûre:LIII, Âyet:11/

(xx) Sûre:LIII, Âyet:17.

هذه القطعة في بيان اشتياق الى لقاء
الحبيب عليه السلام

Kamusını çün göre ol muhterem
Pes fu'ād gözi nice zayğ ide hem

1680 Ol makāmātuñ kamusun geçdi ol
Bil şarāb-ı Lā-yezāl'i içdi ol

Şol kişi kim sāk' aña Ḥazret ola
Pes yakīn diridür ol nice öle

Süreti pinhān ise anuñ ne var
'Alemler ider taşarruf āşikār

Ol durur Ḥakk'a vesīle iy cüvān
'Aşıkı ma'sūka irgürür 'ayān

S 156^a Oldur aḥī dertlere dermān olan
Oldur aḥī tenlere hem cān olan

1685 'Aşīlere ol durur şefkat kılan
Gözleri yaşın kıyāmetde silen

Oldur aḥī Ḥazret'e olan Ḥabīb
Ol günāh hasretlerine hem Ṭabīb

هذه القطعة في بيان اشتياق الى لقاء الحبيب

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Yā Ḥabībī inlerem uş hem-çü çeng
Zīre hicrān sīneme urdı ḥadeng

'Ud gibi çalınuram her seher
Zahme gibi hicrūn urdı baña seng

Çünkü içmişem firākuñdan kadeḥ
Pes ki gönülüm gonca gibi oldı teng

- 1690 Ol vişālũñ şaykalın ,ur yā Münir
Zire gönlüm gözgüsi uş taldı jeng
- Vaşluñuñ kullābı çekmezse beni
Nice varam hāzretüñe leng leng
- Baņa vaşluñ kılıcın urmaz iseñ
Fūrkatũñ yudar beni hem-çü neheng
- N'ola hicründe yüzüm şarardısa
Uşda gözüm yaşı virür aña reng
- Ol mübārek türbeñe çek yā Resul
Niçeye dek olayın bunda direng

هذه القطعة في خاتمة الكتاب

- 1695 Ben ki 'Arif'ven sözi hatm eyledüm
Bil yakın kim dürr ü cevher söyledüm
- Sırrı Mi'rac'ı dañı itdüm beyān
Ol Resul'ũñ cānına yüz biñ selām

S 156^b

Mecma'u'l-bahreyn oldı bu kitāb
Biri zāhir biri bāṭın iy şebāb

Bahr-i zāhir zāhirī Mi'rac i yār
Bahr-i bāṭın sırrı Mi'rac āşikār

Bu iki Mi'rac dañı oldı şahih
İkisini dañı kıldı ol Faşih

- 1700 Kendü nice cāmi' ise iy güzün
zāhir ile bāṭını iy pāk-dīn

1695^bdürr ü:dürr-i S/1696^abeyān: Bu kelimenin mânâ ve kafiye bakı-
mindan "tamām" olması daha uygundur./1697^amecma'u'l-:mecma'a'l S/
1700^bpāk-dīn:pāküdīn S.

Cāmi' oldu pes ki Mi'rāc'ı daḥı
zāhir ile bāṭını bil iy ahī

Bu iki deryā yakīn bil ṭolıdur
Cevher ü incüler ile oldu pür

Ol ki zāhir baḥridür bil iy ḥarīf
Ṭoludur incüler ile hoş laṭīf

Ol ki bāṭındur deñizdür iy cüvān
Ṭoludur cevherler ile hem-çü kān

1705 Ol iki deryāya var baḥrī i cān
Ṭalıp āna gevher alurlar revān

Ol ki zāhir deñizi iy müslimūn
Āna ḡavvāş sāliḥūn u vā'izūn

Ol ki bāṭın deñizi iy mü'minūn
Āna ḡavvāş 'āşıkūn u 'ārifūn

Gelgil imdi yüzgüci iseñ i yār
İncü hem gevher çıkar hoş şu'le-dār

Bu kitābı çünki tekrār kılasın
Bil ki dürlü dürlü gevher bulasın

1710 Çok kişi Mi'rāc idüpdür iy cüvān
Līk tendür cümle budur āna cān

'Ākıl iseñ fark idesin cevheri
Görmeyesin pāy ile sen bir seri

S 157^a

Cāhil iseñ nūr ile zulmet saña
Bir durur ne söyleyem hikmet saña

Şöyle ḥayvān gibi sen belki aḍal
Zulmet-ender-zulmet olduñ fi'l-meşel

Gözlü iseñ hūbdan zevk idesin
Kör iseñ hūba kaçan şevk idesin

1715

Burnuñ açuğ ise koku alasin
İşbu gülden hoş şafālar bulasin

Ger kulağūñ var ise bülbül sözün
İşidūben zevk idesin iy güzīn

Pes ne sa'y itdūgūmi hem bilesin
Pes baña dürlü du'ālar kılasın

Dercdür bu dürcde iy mu'teber
Biñ sekiz yüz elli biş dāne güher

Bil sekiz yüz kırk birinde hicrete
Hatm idüp Mİ'RAC'ı irdük devlete

1720

Çünkü Mİ'RAC'ı tamām itdüm yakīn
İbtidā itdüm VEFĀT'a ben hazīn

Diñle uş çeng gibi inlerem i yār
Çün rebābı zār iderem dil-fikār

Uş düdük gibi ciger pāre pāre
İñleyüp idem cigerleri yāre

Eyleyem yürekleri hem-çün kebāb
Gözleri kan yaş ile idem harāb

Üd gibi göklere nālem yite
Āhum odıyla cihān yanup tüte

1725

Nice dil ola VEFĀT'ı söyleye
Nice yürek ola tākat eyleye

İşbu oda taş u demür döymeye
Kamu gökler yir yüzine ağlaya

S 157^b

Çün VEFĀT'ı söyleyem ben derd ile
Yakalar hem sīneler bil çāk ola

Ümmetiysēñ göz yaşın sil eylegil
Yaş yirine derd ile kan ağlagıl

Gice gündüz ruhına virbi selām
Tā ki rāzī ola ol Rabbü'l-Enām

—
Dīn şī'ārıdur cemā'at zīre kim
terk kılma kurtılasın iy hakīm (x)

(x) Bu beyit unutulduğı için buraya ilave edilmiştir. Metin içindeki yeri 908 ile 909 beyitler arasındır.

VEFATÜ'N-NEBÎ

S 157^b هذا وفات النبي صلى الله عليه وسلم من كلام العارف
وهذه القطعة في توحيد الله تعالى

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Hamd ol sultān(a) k'itdi āşikār
Alem içre gülsitān hoş nev-bahār

Gülleri güldürüp itdi hüb-rū
Eülbüli hem karşına kıldı zār

Eyledi yir yüzini atlas bisāt
Hoş revān itdi orada cūybār

Alemi uş rüşen itdi ol Cemīl
Eyledi içini pür-naķş u nigār

5 Yir yüzinde hikmet ile kıldı ol
Heft kişver hem dağı yidi bihār

Ḳullar için gör ki kıldı ol Kerīm
Dürlü yimiş yir yüzinde āb-dār

Ḳullarınuñ kimini kıldı fakīr
Kimine taht virüp itdi şehr-yār

Kimini kāfir kıilup redd eyledi
Kimini mü'min kıilup itd' ihtiyār

Kimini zulmānī kıldı bil o nūr
Kimini itdi münevver şems-vār

10 Kimisinde bil ki tiryāk eyledi
Kimisinde hem kodı ol zehr-i mār

Gör ne hikmetler kılur ol Zü'l-celâl
Aç ahî gözünü kılğıl i'tibār

S 158^a

Gör bu yirler üzre ezrak kubbeyi
Nicesi devr itdürür ol Kirdgār

Ay u güneşle bezedi gökleri
Hem dahı ılduzlar' itdi şüle-dār

Zihî Kādir bir kezin çün "كن" didi
Oldı 'ālem hoş müretteb āşikār

15

Gerçi böyle hūb u zibādur bu gün
Līk kalmaz kimseye bu rūzgār

Kamusını Hāk girü kılur fenā
Pes ki bī-çündür bu kamu kār-bār

"كُلُّ شَيْءٍ طَائِلٌ بِكَ"
Bākī vech-i Hāk kalur iy nām-dār

Pāre pāre kılısar bu gökleri
İdiser ılduzları yire nişār

Aya güneşe husūf ile kūsūf
Viriserdür bil yakīn ol Kār-dār

20

Kopara tağları yirinden o şāh
Ol deñizleri şoğulda her ne var

Boza işbu yirleri kıla harāb
Kamu halkı öldüre hem zār zār

İşbu gördüğün müzeyyen dünyede
Bil ki ne sakfı kalur ne hod dīvār

13^b ılduzlar': ılduzları / 14^a Sûre: II, Âyet: 117 / 17^a Sûre: XXVIII, Âyet: 88.

Ṭarfetü'l-[°]ayn içre ol sultān-ı Hay
Cümlesini kılısardur tār-mār

Çün kamu ola fenā ol Hāk kala
Pes ki vahdet ola ol dem āşikār

25 "بَلِّغِ الْمَلِكُ" diye ol dem ilāh
Kimse virmeye cevāb aña i yār

Pes cevābın kendü vire kendüye
Diye Kaḥhār'uñ durur kamu diyār

s 158^b

Gel yi imdi kendü kayduñ şimdiden
Çünkü ne dāyir kalur ne ḥod medār

Ḳanda vardı enbiyā vü evliyā
Yāhu kanı ol Resūl-i nām-dār

Yāhu kanı dünyenūñ sultānları
Ḳanda vardı Rüstem ü Sām-ı süvār

30 Uş görürsin kim kamusı gitdiler
Varubanın tutdılar anda karar

Bil ḥakīkat kim saña mülk ol durur
Şeksüz işbu fānī dünya müste'ār

Pes ki ol mülki 'imāret ide gör
Tā ki olmaya o ravza saña ḥār

Gice gündüz eyle ḥizmet ol Hāk'a
Añ günāhuñ eyle istigfār i yār

Yā ilāhī rahmet it 'āşilere
İşbu ben āşiyi de iy Kir(d)gār

35 Uşda istigfār idevüz saña biz
Gice gündüz rahmetüne intizār

25^asûre:XL, Âyet:16/32^bḥār:tar SK.

هذه القطعة في مدح النبي صلى عليه وسلم
صدق رسول الله

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

Hem şalāt anuñ Nebī'sine i yār
Bil Habīb'idür anuñ ol āşikār

Çünki işbu 'āleme geldi Münīr
Yir yüzün kıldı münevver şems-var

Zulmet ile tolmış idi yir yüzi
Şer'ini şaçdı pes ol nām-dār

Yir yüzün tutmuş idi cümle diken
Gül ile toldurdı ol hem-çün bahār

40 Cümlesi küfr ile zulmetde iken
Gelüben 'adlin yüritdi şeh-r-yār

S 159ª Enbiyā cem'ine ol şem' oldı bil
Evliyā anuñla itdi iftihār

Şamu halkı dīne da'vet eyledi
Girdiler pes fevc fevc ol dem i yār

Mü'mine oldur Ra'ūf u hem Raḥīm
Kāfiruñ cānına urur bil ki nār

Heybetinden iki aylık yola dek
Ağlar idi kāfir andan zār zār

45 Hoş 'imāret kıldı işbu 'ālemi
Her tarafda kıldı dürlü murgzār

Şer' suyun hoş akıtdı 'āleme
Din ağacı virdi ol demde simār

38^b Mısra' vezne uymamaktadır.

Düzdü İslām içre dürlü gülsitān
Ma'rifetden çün akıtdı cūy -bār

Çün bu mülki tutdı ol şāh-ı güzīn
Vardı ol mülke ki tā ide şikār

Çün bu 'ālemden tulundı ol güneş
Vardı anda virdi nūr ol şems-vār

50 Vardı anda ümmetiçün yir tuta
Dürlü ni'met hāşıl ide bī-şümār

Anuñ içün bizden ayru düşdi ol
Uşda görmezüz anı biz āşikār

Vah bu şüret ayrulığından n'idem
Uş ciger kan oldı gözüm hoş bīnār

İşbu hicrāndan yürek delük delük
Yok mıdur bu ayruluğa hīç kenār

Oldı beñzüm şaru yaşum lāle reng
Çünkü bu hicrān içüme urdı nār

55 İy 'aceb kim nişe gözüñ ağlamaz
Yoħsa bağruñ taş mıdur senüñ i yār

S 159^b

Nişe yaka yırtup inlemeyesin
Diye kanı ol güher kim şu'le -dār

Döymedi ayruluğa cānsuz direk
Mescid içre inledi ol zār zār

Sen ki ümmetsin katı taşdan katı
Bu firāka nice döyersin i yār

Bir deveçük döymedi ayruluğa
Virdi yolında anuñ cān zār zār

60 Pes neçün sen sine çāk itmeyesin
 İşbu mülkde tutasın böyle karār
 Gel gidelüm biz o şāhuñ katına
 Zīre bizümçün çekdi ol intizār
 Bī-vefādur dün̄ye bilgil iy cūvān
 Gör ki göçürdi anı bu rüzgār
 Dün̄ye kalsa aña kalurdi hemīn
 Aña daħı kalmadı kıl i'ctibār
 Fursat eldeyken düriş kılğıl 'amel
 Zīre kim bir gün ölürsin zār . zār

65 Dök günāhuñ yüklerini. bunda sen
 Tā ki ol çukur saña olmaya tar
 Ol Nebī'den daħı ayrılmayasın
 Şef'ati ola anuñ senüñle yār
 Pes gidersin cennete şādān olup
 Var ki Aħmed ola saña belki yār
 Yā ilāhī ol Resūl'ünden bizi
 Ayru kılmağıl yarın iy Kirdgār
 Maksūdına irüren sen kulları
 Maksūdumuz ol durur uş āşikār

هذه القطعة في مدح الآل والأصحاب رضوان الله
 عليهم اجمعين

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

S 160^a 70 Āline ašhābına daħı i yār
 Kim Resūl'e anlar oldı toğrı yār

61^b Mısra' vezne uymamaktadır. Ancak "Zīre çekdi ol bizümçün inti-
 zār" şeklinde düşünülebilir.

Cem^c-i mü'minlere hoş şem^c oldılar
Kıldılar küffāra yir yüzini tar

Sünneti anlar hoş ihyā itdiler
Kıldılar halk içre şer^ci āşikār

Ümmete Kur'ān şarābın irgürüp
İtdiler cān hastasına hoş temār

Hem hakikat hem tarikat buldılar
İşk şarābın içüp oldılar humār

75

Sundılar hem cür'asını ümmete
Lācirem anlar da mest oldu i yār

Bahrilerdür cümle anlar iy cüvān
Uşda şer^c oldu olara hoş bihār

Taldılar dürler cevāhir aldılar
Ümmet üzre kıldılar anı nişār

Pes cehālet zulmetini sürdiler
Halka şu'le virdiler hoş şems-vār

Şer^c bāgına kamusı girdiler
Anda cilve urdılar tāvūs-vār

80

Sünnetün sahrāsın şayd itdiler
Dīn hümāsın itdiler anda şikār

Dīn yolında zahmete şabr itdiler
Oldılar ok u kılıca hoş hişār

Kamu halk içre olar kıldı güzīn
Ol Resūl'i cümle itdi ihtiyār

Cem^c idi anlar ara yirde Resūl
Nūr virürdi kamusına şem^c-vār

74^a buldılar: bildiler SK.

Çünkü gitdi zulmet içre kaldılar
Pes kamu ağladı ol dem zār zār

s 160^b 85

Yaka yırtup sīneler çāk itdiler
Odlara yakdı oları derd-i yār

Vā Resūlā diyüp ağlarlar idi
Gözlerinden akar idi eşk-bār

Dirler idi eyledün bizi yetīm
Kaldı kullar kanda vardı şeh-r-yār

Uş koyunlar kaldı gitdi bekçisi
Kurtlar idiser imiş bizi şikār

Atamız gitdi vü kalduk biz yetīm
Bağrı başlu gözi yaşlu bī-karār

90 Vay ol oğlana ki kala ol yetīm
Yalımı alçak olup olur nizār

Böyle diyüp cümlesi ağlar idi
Kan akardı gözlerinden çün bīnār

Çeng gibi nāle iderdi kamusu
Kara olmuşdı bulara rüzgār

Şol düdük gibi yürek delük delük
İñleyüp olmuşlar idi bī-karār

Ol rebāb gibi figān u zārımı
Göklere irgürüp oldılar nā-çār

95 Her ki anları severse cān ile
Āna rahmet eylesün ol Kirīgār

هذه القطعة في ابتداء الوفاة
(x) " و تفسیر " اذا جاء نصر الله "

Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün
Şevk-1 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
Gönlüme itdi eser bil iy hakim

Ol eserden uşda gözüm yaşludur
Cigerüm kan bu yüregüm başludur

Uş perişan-hāl bî-çāre olmışam
Miskin ü dil-hast' avāre olmışam

S 161^a

Dirvenin zārī ile kim iy 'aceb
İrişem mi dosta ben kılup taleb

100

İrişe mi işbu zerre ol güne
İrişe mi işbu kaṭra bahrine

Fer'-i cān aslına ire mi 'aceb
Yohsa bunda çeke mi dāyim te'ab

İy 'aceb ol dost cemāli mi görem
Yohsa zārī ile ben cān mı virem

İşbu hicrānda ciger pāre pāre
Uşda gözüm kanı döndi biñara

Çün yüregüm toldı andan kara kan
Kan revān olup dile geldi i cān

105

Dil diledi hicrden ide beyān
Tā ki yürekleri ol dile revān

Uşta ister ol Vefāt'ı söyleye
Göz yaşına halkı pes gark eyleye

(x) Sûre: CX, Âyet: 1/98^b hast': hasta .

Ayruluk odını ol yakmak diler
Kati yaydan okları urmak diler

Anuñ ile ümmeti yakmak diler
Bu yetimler yüregini ol diler

İşbu hicrānda büküldüm çeng-vār
Oda düşdüm ü çü 'ūd uşda i yār

110 İnleyüp zārī iderem hem-çü nāy
Gice gündüz uşda direm vay vay

Vā Resūlā vā Habībā direm uş
Gözlerüm yaş aḥmadın hem itdi cūş

Bu firāka taş u demür iy halīl
Katlanımaz tağlar işbu oda bil

İşbu oddan kamu odlar söyine
Çeşmeler kamusı hem kana döne

Sogula cümle deñizler boş kala
Köşkler ü daḥı sarāylar yıkıla

S 161^b115 Per kakup kuşlar havāda ağlaşa
Yirde cinniler şagular şaglaşa

Ümmet arasında hem efgān ola
Ay u güneş nūrı hem perrān ola

Hem döküle cümle ılduzlar yire
Ola gökler kamusı pāre pāre

Hem melekler gök yüzind' ağlayalar
Hüriler cennetde yas eyleyeler

Fes kıyāmet kopdı ol dem bil yakın
Çünki gitdi dünyeden şāh-ı güzīn

110^bvay vay:vah key SK/111^baḥmadın(SK):içmedin S /112^bişbu:uş-
bu SK/113^aişbu:uşbu SK/113^bçeşmeler(SK):çeşmler S/118^ayüzind':
yüzinde .

120 Çün Ḥabībüm menzilün oldı türāb
Bu cihān olsun ḥarāb-ender-ḥarāb

Ḳanı anuñ " وَالضُّحَىٰ " yüzi digil
Ya ḳanı " وَاللَّيْلِ " şaşı söylegil

Ḳanda vardı ol ḳamer alnı i cān
K'ansuz uşda ḳarañudur bu cihān

Ḳanda vardı " قَابِ قَوْسَيْنِ " ḳaşı
Yahu ḳanı anuñ ol incü dişi

Ḳanı şekkerden anuñ tatlu dili
Söze gelse māt iderdi bülbülü

125 Ol mükeḥḥal gözleri ḳanı i şāb
La'l-i aḥmer lebleri taḥte'l-türāb

Ḳanda vardı servi boyı di anuñ
Vah ki berk imiş senün cānum cānuñ

Çün ḳamumuz andan olavuz cüdā
Nişe cān virmeyevüz biz iy Ḥudā

Gitdi ol biz ḳamumuz ḳalduḳ yetim
Lācirem ümmet daḥı oldı yetim

Yā ilāhī bize rahmet eylegil
Biz yetimi ol şāha bağışlaḡıl

s 162^a130 Ayru ḳılduñ ise dünyāda i şāh
Ayru ḳılma āhiretde iy ilāh

Diñle imdi ol Vefāt¹ şerḥ idem
Ümmetün yüreklerini şerḥ' idem

Çün " إِذَا بَا " süresi indi yire
İrdi aşḥābuñ yüregine yara

121^a Süre:XCIII, Ayet:1/121^b Süre:XCIII, Ayet:2/123^a Süre:LIII, A-
yet:9/131^b şerḥ':şerḥa /132^a Süre:CX, Ayet:1.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 اِذَا مَا نَصَرَ اللّٰهُ وَاَفْتَحُ ۝ وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُوْنَ
 فِیْ دِیْنِ اللّٰهِ اَفْوَاْجًا ۝ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ
 اِنَّهٗ كَانَ تَوَّابًا (x)

Diñle evvel sūreyi şerh' ideyin
 Şonra ümmet yüregi şerh' ideyin

Hall-i Keşşâf üzre şerh' idem i yâr
 Hoş haberler saña virem âşikâr

135 Hakk "اِذَا جَاءَ" didi bil iy şerif
 Hem de "نَصَرَ اللّٰهُ" didi ol Latif

Ya'nî Hakk'un nusreti geldi ise
 Ol Resûl'e yardımın kıldı ise

Arab üzre ya Kureyş üzre i yâr
 Ma'nî budur uşda didüm âşikâr

Hem dahı "وَأَفْتَحُ" didi ol Celil
 Ya'nî feth-i Mekke geldi ise bil

Bir kavulda mutlakâ Hakk nasırdur
 Kim kamu mü'minlere yardım kılur

140 Hem dahı feth-i bilâd-ı müşrikin
 Böyle demişler bu sözi iy güzün

Feth-i Mekke ol Resûl'e iy hümâm
 Diñle kankı aydadur diyem tamâm

s 162^b Şehr-i Savmũn onı geçmişd' iy güzün
 Hicretũn sekiz yılındaydı yakın

(x) Sûre: CX, Âyet: 1-3/133^b şerh': şerha /135^{a, b}, 138^a. Sûre: CX, Âyet: 1/
 142^a geçmişd': geçmişdi.

Var idi on biñ kişi ol şāh ile
Cümle enşār umuhācirler bile

Çünkü gördi Mekke'yi ol mu'teber
Ka'be kapusına vardı iy piser

145 "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" didi o han
"وَأَشْرِكُ لَهُ" i cān hem "وَأَشْرِكُ لَهُ"

قال النبي عليه السلام: فتح مكة عند باب الكعبة
لا اله الا الله وهداه لا شريك له صدق
(x) وعده ونصر عبده وهزم الاقرب وهداه

Pes ki didi Mekke halkına Resūl
Ne kılayım şimdi size iy fuzūl

Didiler anlar hayır kıl yā kerīm
Kardaş u hem kardaş oğlının rahīm

Pes Resūl anda hemān luṭf işledi
Cümlesin āzād idüp bağışladı

Mekke'yi çün güç ile açdı o cān
Mekke halkı cümle kulıydı 'ayān

150 Çünkü kamusu āzādlu oldılar
Anlara pes kim talakā didiler

145^{a,b}, (x) Buhârî, Cihād:133, Umre:12, De'avât:53; Müslim,
Hac :428; Darimî, Cihād:158, Menâsik:56; Neseî, Kâmet:33;
İbn Mâce, Diyât:5; Muvattâ, Hac :243; Ahmed b.Hanbel, I,444,
II,105,10,11,15,38,63,105, III,410,V,412.

Ya'ni āzādlu dimekdür ma'nisi
Ol Resül āzādusıdur cümlesi

Bi'at itdiler Resül ile i cān
Kamusı oldu Müsülmān ol zamān

Turdu on biş gice anda ol Münir
Gitdi andan bil hevā üzre Beşir

Hem "يَذُفُلُونَ" didi "وَرَأَيْتَ النَّاسَ"
Dīn-i Hakk'a fevc fevc iy müslimūn

S 163^a155

Ya'ni sen gördünse halkı iy imām
Fevc fevc girürler İslām'a tamām

Diñlegil Cābir ki bir gün ağlamış
Ol Resulu'llāh'dan işitdüm dimiş

Kim nice girürse halk İslām'a bil
Şöyle çıkısar girü key añlağıl

وعن جابر بن عبد الله رضى الله عنه انه بكى يوم
بم تبكى فلما سمعت رسول الله صلى الله
عليه وسلم يقول: دخل الناس
في دين الله أفواجاً ويستخرجون منه أفواجاً^(x) - نقل كشاف

Bu zamān aña yakīndur iy ulu
Şaklağıl imānuñi iy bahtulu

Yā ilāhī şaklağıl imānumuz
Hāzretüñe tā yüzi ak varavuz

160

Diñle imdi nāsda vardur ihtilāf
Ba'zılar didi Yemēn halkı i sāf

(x) Ahmed b. Hanbel, III,343 /154^aSûre:CX,Āyet:2.

Ol Ebū Hüreyre nitekim dimiş
Bu hadîsi Muştafâ'dan söylemiş

Kim Resûl'e çün bu sûre indi bil
Didi kim "اللهُ أَكْبَرُ" iy halil

Kim Hâk'uñ naşrıyla fetih geldi uş
Pes Yemen'den geldi bir halk göñli hoş

Kamusınuñ göñli yufka iy halim
Cümlesi oldı Müsülmân iy selim

165 Bil Yemānī didi imāna Resûl
Fıkh u hikmet hem Yemānī kıl kabûl

Hem didi Raḥmān nefesin buluram
Pes Yemen'den yañadan iy muhterem

قال النبي عليه السلام: الإيمان يمانى والفقہ
يمن والحكمة يمانية (x)
وقال النبي عليه السلام أهدت نفس ربكم
من قبل اليمن (xx)
كشاف كقوله عليه السلام: لا تسبوا الريح
فإنها من نفس الرحمن المراد من الريح اللطيف
يدخل في بدن الانسان ويشرح منه (xxx)

S 163^b

Ol Ḥasan dimiş Nebî çün Mekke'yi
Feth kıldı cunf ile ol Bekke'yi

(x) Buhârî, Menâkıb:1, Magâzî:74; Müslim, İmân:82,84,88-90;
Tirmîzî, Menâkıb:71; Dârimî, Mukaddime:14; Ahmed b.Hanbel, II,
235,252,258,267,277,280,380,474,480,488,502,541/ (xx) Ahmed
b.Hanbel, II,541/(xxx) İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte tercüme ve
şerhi, C.VII, s.90.

Çün 'Arab birbirile söyleşdiler
Bil Müsülmān olmağa tanışdılar

Didiler kim şimdiye dek Mekke'yi
Kimse açmadı güç ile Bekke'yi

170 Ebrehe gibi kişi filler ile
Bil helāk oldu kamu leşker ile

Çün Muhammed açdı dīni Hāk durur
Aña yārī iden ol Mutlak durur

Böyle diyüben kamusu geldiler
Fevc fevc anlar Müsülmān oldılar

Mekke'yi açmazdan öndün iy yigit
Dīne bir bir girür idi key işit

Mekke feth oldukda geldi fevc fevc
Dīne girüp urdı anlar bil ki mevc

175 Diñlegil dahı ne didi " رَبِّكَ "
Didi " قَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ "

Ya'nī "سُبْحَانَ اللَّهِ" di iy ganī
Hamd idici olduğun halde beni

Ya'nī kılğıl sen ta'accüb yā İmām
Saña Mekke açduğundan Hāk tamām

Zīre gönlünden şek geçmez idi
Hem dahı bir gönlüne gelmez idi

Kim Ahad açaydı Mekke'yi i cān
Hamd kıl pes işbu şun'a bī-kerān

180 Yā Hāk'ı tesbīh ü tahmīd eylegil
Kulluğın artur u temcīd eylegil

175³⁰ Sûre: CX, Âyet: 3/176^a Sûre: XII, Âyet: 108/178^a Mısrâ' vezne uy-
mamaktadır.

Zîre in'âmı Hâk'uñ çokdur saña
Kulluğın sen de ziyâde kıl aña

S 164^a

Yâhu kılğıl yâ Muhammed sen namâz
Ol ulu sultâna hoş kılğıl niyâz

Nitekim gelmiş haberde iy yigit
Dimiş Ümmehânî bu sözi işit

روث أمهانی رضی الله عنها انه لما فتح باب الكعبة
على النبي عليه السلام صلوة الضحى ثمان ركعات

185

Ya'nî Ka'be kapısı feth oldu çün
Hoş namâz kıldı Resûl iy mü'minün

Ol Nebî kuşluk namâzın iy hümâm
Hoş sekiz rek'at anı kıldı tamâm

Dahı "وَاسْتَغْفِرُهُ" didi ol Hâkîm
Diñle ma'nîsin diyeyin iy nedîm

Ya'nî sen "اسْتَغْفِرُ اللَّهَ" digil
Ol ulu sultâna tevbe eylegil

Nite istigfâra Hakk emr itd' anı
Tesbîhe tahmîde dahı iy gani

Emr-i dîni tâ anuñ bula kemâl
Tâ'at idüp ma'siyet bula zevâl

190

Yâhu "اسْتَغْفِرُ اللَّهَ" iy Beşîr
Ümmetün 'aşîleriyçün iy Nezîr

186^asûre:CX, Ayet:3/187^a, 190^aAhmed b.Hanbel, II,45, V,394,396,
397,402; Müslim, Zikr:41; Ebû Dâvud, Vitr:26; Tirmîzî, Tefsîru
Sûre:47; İbn Mâce, Edeb:57; Dârimî, Rikak:15/188^a itd':itdi.

‘Āyşe bil ki rivāyet eyledi
Bu sözi saña teberrük söyledi

قالت عايشه رضى الله عنها طان النبي عليه السلام
يكثّر قبل موته ان يقول سبحانك اللهم و
بمحمدك استغفرك واتوب اليك

Ya‘nī kim ölmezden öñdin ol Habīb
Bu du‘āyı çok kılurdu ol Tabīb

Dir idi "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ" ol
Hem "وَبِحَمْدِكَ" dir idi ol Resūl

S 164^b

Hem dahı "اَسْتَغْفِرُكَ" dir idi
Tevbe idüp kendü kayduñ yir idi

195 Bu du‘ā bil kim teberrükdür saña
Pes du‘ā dāyım bunuñla kılsaña

Hem de gündüzle gicede iy güzün
Yüz kez istiğfār ider idi hazīn

عن النبي صلى الله عليه وسلم: اني لا استغفر
في اليوم والليل مائة مرة^(xx)

Pes iy ‘āşī sen neçün kılmayasın
Tevbeler Hak rahmetin bulmayasın

(xx) Ahmed b. Hanbel, II, 45, V, 394, 396, 397, 402; Müslim, Zikr: 41; Ebû Dâvud, Vitr: 26; Tirmizî, Tefsîru Sûre: 47; İbn Mâce, Edeb: 57; Dârimî, Rikak: 15.

Ol Çalap gör kim Resûl'e söyledi
 " إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا " didi

Ya'ni kim Hak yaradaldan ya Resûl
 Tevbelerin şeksüz iderven kabûl

200 Pes gel imdi tevbe kılğıl iy kişi
 Tâ ki yarın çekmeyesin teşvişi

Tevbe suyuyla yuğıl sen cânuñı
 Tevbe ile muhkem it imānuñı

Çünkü imān hil'atin kir eyledün
 Ol günāh ile seni gör n'eyledün

Hak saña su ile şābūn virdi bil
 Pes yuğıl ol hil'ati pāk eylegil

Bir kişiye bir ulu sultān i cān
 Virse bir hil'at āna iy nev-cūvān

205 Ol kişi kılsa çepel ol hil'ati
 Āna hişm ider o sultān key katı

Dir ki işbu hil'atüm kılduñ çepel
 Beni begenmeduñ miydi iy dağal

Geyüp andan karşuma gelduñ benüm
 Var kıyās it hāli n'ola iy cānum

S 165^a

Saña dañı bil ki imān hil'atin
 Hakk ezelde geydürüpdür iy güzün

Sen günāh ile anı kılduñ çepel
 Tevbe ile yuğıl iy şāhib-ñiyel

210 Varacağūñ yir zīre Hazret i şāb
 Kıl tefekkür anda olmaya 'azāb

198^b Sûre: CX, Ayet: 3./198^b, 206^b Mısrâ'lar vezne uymamaktadır.

Ḥak didi "تُوبَآلَى اللّٰه" i cān
Tevbe ki ola naşūhī iy cūvān

قَالَ اللهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ
تَوْبَةً نَّصُوحًا (x)

Uşda Keşşāf ḥallini kıldum tamām
Ol Resūl'ün cānına yüz biñ selām

Diñle Tefsīr-i Ebū'l-Leys'de i yār
Söylemiş bir vech diyem āşikār

Ya'nī Ḥak didi ki yā Ahmed seni
Kulluğa gönderdüm idi ben Ğanī

215 Tā ki kullarımı da'vet idesin
Cümlesini Ḥakk'a alup gidesin

Çünki gördün bunları sen iy güzīn
Dīne girür fevc fevc iy pāk-dīn

Bil yakīn kim ḥizmetün oldı tamām
Girü benden yaña döngil yā imām

Bil ki yol ağır durur bilgil i cān
Yol azığın alı gör iy kār-dān

Baña tesbīh ile taḥmīd eylegil
Dahı istiğfār u tevbe iy Ḥalīl

220 Zire ben tevbe idervenin kabūl
Kullaruma rahmetüm çok yā Resūl

211^a, (x) Sûre: LXVI, Âyet: 8/216^b pāk-dīn: pākūdīn S.

S 165^b

Bir iki söz dahı Keşşâf'da dimiş
Anuñ ile ol yürekde od komış

Ya'ñi bir sûre Nebî'ye geldi çün
Okıdı aşhâba bil iy mü'minün

Hem şahâbeler ferah oldu i yâr
Lîk 'Abbâs ol dem oldu katı zâr

Ağladı göz yaşını sıyl eyledi
Ol düdük gibi içinden inledi

225

Pes Resûl aña ki yâ 'ammî didi
Nişe gözün böyle katı ağladı

Didi ol kim nicesi ağlamayam
Hasret ile cân u dil tağlamayam

Kim burada uş işâret var tamâm
Eizden ayrılır vücuduñ iy hümâm

Kalısaruz cümlemüz uşda yetim
Gözi yaşlu bagrı başlu key sakim

Ol Resûl didi ki girçek söyledün
Bunda var durur işâret key bilün

230

Pes şahâbeler hemân itdi figân
Zâr u nâle göklere irdi revân

Didiler vâ hasretâ biz n'idelüm
Senden ayru biz nireye gidelüm

Pes iki yıl diri oldu ol Resûl
Cümle aşhâb gülmediler kıl kabûl

Ol iki yıl gussalu oldu kamu
Gözleri pür-hün ciger kan iy 'amû

227^aMısrâ' vezne uymamaktadır./232^bgülmediler:gümlödiler S.

Bil ki sevgü böyl' olur iy mü'minün
 رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ أَجْمَعِينَ

235 Bir kavülde ibni 'Abbās idi ol
 Pes anuñçün didi ol demde Resül

Kim bu oğlanuñ olısar 'ilmi bol
 Zire aşhāb bilmedügin bildi ol

Şöyle kim didi Resül eyl' oldu hem
 'ilmi çoğ oldu anuñ iy muhterem

Dahı anda bir rivāyet eylemiş
 Gözleri yaş cān cerāhat eylemiş

Ya'ni bu sūre Resül'e geldi çün
 Çıkdı hutbe okıdı ol zü-fünün

240 Hutbe içinde Nebi bir söz didi
 Cümle aşhāb cigerin kan eyledi

Didi Hak kulına virdi ihtiyār
 Dünye ile Hak cemālind' aşikār

Kankısın diler ise kıla kabül
 Hak cemālin pes kabül itdi o kul

Ol Ebū Bekr işidicek bu sözi
 Cigeri kan yaş ile tıldı gözi

Didi kim saña fid' olsun cānumuz
 Hem oğul kız dahı hān-mānumuz

245 Ata ana n'ola yoluña i cān
 Kamumuz kurbān saña uşda bī-cān

234^aböyl':böyle /237^aeyl':eyle /241^bcemālind':cemālinde /244^a
 fid':fidā.

Ol güler yüzün senün tek şolmasun
Ol mübârek gön̄lüne gam gelmesün

Dünyede sen bākī olgıl iy cānum
Biz yoluña cān fidā eyleyelüm

Sen gidersen oluruz cümle yetim
İşbu cem'iyet tağılur iy halim

Böyle diyüp katı katı ağladı
Cümle aşhāb hem yürekler tağladı

250 Didiler kaması kim vā hasretā
Sen idün cümlemüze müşfik ata

Senden ayrılırsavuz biz n'idevüz
Yirümüz yok kancarıya gidevüz

S 166^b

Yā ilāhī ayru kılma ümmeti
Ol Resul'ünden bize kıl rahmeti

Bir haber dahı var anda diñlegil
Yüregüni kan idüben inlegil

Ya' nī çün indi bu süre iy güzün
Fāṭıma'yı okıdı ol dem Emin

255 Didi aña bilgil iy cānum kuzı
Geldi Ḥak'dan uş baña ecel sözi

Ben giderven bil kalursın sen yetim
Gözi yaşlu bağı başlu hem sakim

Fāṭıma çün bu sözi güş eyledi
Ağladı şanki ağu nüş eyledi

Didi iy gözüm nürı cānum baba
Gön̄lümün şazisi cānānum baba

Sen gidüp beni kılur mısın yetim
İşbu gurbetde garib ü hem sakim

260 Yetīm olanuñ gözi yaşlu olur
 Sözi alçak yüregi başlu olur
 Ölme sen senüñ için iy yüzi nūr
 Yoluña cānum virem ben bī-kuşūr
 Sen gidersen di kime vahy iriser
 Ol çalap sözün bize kim viriser
 Vah ki miskīn ü ciger pār' olmışuz
 Haşve vü āvāre bī-çār' olmışuz
 Ağlar idi dir idi vā hasretāh
 N'eyleyelüm n'idelüm vā ebbetāh

265 Pes Resūl āna didi ki iy kızum
 Ağlamagıl sil yaşuñ tutgıl sözüm

S 167^a

Kim baña evvel iren sen olasin
 Cümle ehlümden sen öñdin gelesin
 Ol Resūl didügi gibi oldu hem
 Öldüğinden sonra şāh-ı muhterem
 Altı aydan sonra nakl itdi i yār
 Āhirete Fātima bil āşikār
 Dinle dahı anda dimiş iy güzīn
 İbni Mes'ūd'dan bu sözi bil yakīn

270 Ya'nī aşhāba vidā' itdi Resūl
 Kıldı bundan sonra aşhābı melūl
 Yahu vahy indi vidā' mü'minlere
 Zīre āhir sūre budur bil yārā

Bil ki bundan sonra Kur'ān inmedi
 Key işit kim ba'zılar böyle didi

263^apār':pāre /263^bbī-çār':bī-çāre .

Lik ba'zılar didi āhir inen
Oldı " أَكْمَلْتُ لَكُمْ " bil anı sen

Āhiri āyete deñlü sen i yār
Var okı Qur'an içinde āşikār

275 Uşda sūre şerhi bil oldı tamām
Ol Resūl'ün cānına yüz biñ selām

Diñle imdi ol vefāt'ı söyleyem
Ümmetün yüregini kan eyleyem

هذه القطعة في بيان عليه السلام لما علم أنه
سافر وانثقل من دار الدنيا إلى دار الآخرة
أشهد الله تعالى على تبليغ الرسالة
واسئلك من أصحابه وأراد أن يقبض
من نفسه

Uşda tıldı girü yürek baş ile
Gözlerümün nūrı gitdi yaş ile

Pürkat ile bu ciger pāre pāre
Hicr odına girü yandum kapkara

Uş benefşe gibi kaddüm oldı ham
İşbu derde nice olasıdur em

S 167^b280

Hem-çü sünbül uş perişān olmışam
Gice gündüz zārī ile kalmışam

Gözlerüm nerges gib' oldı bī-başar
Aglamakdan oldum uşda bī-haber

273^b Sûre:V, Âyet:3/281^a gib':gibi.

Her makāmda çeng gibi çalınuram
Fūrkatūñ kılıcına çalınuram

Uş düdük gibi içümden inlerem
Üd gibi hicr odına yanaram

Ger bu āhum odı irse göklere
Eriyeydi aka idi yirlere

285 Ger bu oddan yidi tamuya ire
Kamusınūñ odını söyündüre

Pes bu oda nicesi şabr ideyin
Di ya baña n'eyleyeyin n'ideyin

Āh u vāh u vāh u vāh u vāh u vāh
Kanda vardı diy' ahī ol pādīşāh

Vah ki cānum katı imiş cānumuz
Kim bu hicrānda anı biz virmezüz

Çün Habībüm menzilūñ oldı tūrāb
Bu cihān olsun harāb-ender-harāb

290 Ümmetiyeñ ışık ile di eş-şalāt
Tā kim ire cānuña nev nev hayāt

Diñle imdi göz yaşıyla bir haber
Kim dimişdür rāvīler iy mu'teber

İbni Abbās ile Cābir söylemiş
Ümmetūñ cānın zahımlu eylemiş

Ya'nī çünkim Sūre-i Feth indi bil
Ol Resūl'e bu sözi key añlagıl

Pes ki didi Cebre'īl'e ol Halīl
Kim bu ölüm sözidür yā Cebre'īl

S 168^a295

Didi Cebra'îl aña bilgil i mäh
 Ahiret yig dünyeden saña i şāh

Dost katı yigdür saña bil iy Habīb
 İşbu fānide bekā yok iy Tabīb

Çünkü bildi ol Resül kılur sefer
 Pes Bilāl'i okıyuban emr ider

Kim kamu aşhābı cem^c ide Bilāl
 Hoş münādī eyleye ol sözi bal

Pes Bilāl ol dem münādī kıldı bil
 Mescide cem^c eyledi halk' iy halīl

300

Ol Resül kıldı olaruñla namāz
 İki rik^cat ol Hāk'a kıldı niyāz

Pes ki çıkdı minbere ol dem Nezir
 Ol Hāk'a hamd ü senā kıldı Münir

Okıdı bir hutbe anda ol Resül
 Nice hutbe ki gönüller açdı ol

Mescid içre göz yaşı oldı revān
 Yaş mıdı akan orada yohsa kan

Pes ki ol demde Resül-i mu^cteber
 Didi kim iy Müslimün virün haber

305

Kim nice peygamber oldum ben size
 Hāk sözün virdüm mi ben kamuñuza

Ol kavum didi aña kim yā Habīb
 Hāk saña çok hayr virsün yā Tabīb

Kim bize rahmetlü ata gibidün
 Hem dahı şefkatlu ana gibidün

299^b halk': halkı .

Hoş naşihat eyledün kamumuza
Hak sözini cümle didün sen bize

Ol Hak'un vahyini kamu söyledün
Hikmet ile dine da'vet eyledün

S 168^b310

Merhamet kıldun bize va'z eyledün
Şol ki Hak'dur anda eksük komadun

Pes saña kılsun 'ivaż ol Hak çalap
Ümmet için çok hayır ol Ferd ü Rab

Ol resüllerden saña ecri i şāh
Artuk itsün ümmet için ol İlāh

Pes Resul ol dem şehadet barmagin
Hem dañı ol barmağı egdi Emin

Didi iy Hak işbu söze tanuk ol
Üç kezin didi bu sözi ol Resul

315

Nite tanuk tutdı Hak'ı ol Habib
Zire ümmetden sorılır ol Tabib

Kamu peygamber sorılır iy güzün
Ümmetinden işbu sözi bil yakın

Kim degürdi mi Hak'un ahbarını
Ümmetine ne didiyse ol Ganı

Kendü kaydın pes Resul ol dem yidi
Hak'ı ol tebliga tanuk eyledi

Pes ki girü halka ol dem söyledi
Ümmetinün cigerün kan eyledi

320

Didi bilün kim baña düşdi sefer
Uşda cānum benüm ol dosta gider

Kankınızun hakkı var ise disün
Üzerümde baña ma'lum eylesün

Tā anuñ ḥakkını ben bunda virem
Olmasun kim Ḥakk'a ḥakk ile varam

Ol makām müşkil makāmdur key bilün
Şimdiden siz yarağūnuzi kılūñ

Ol Resūl'den kimse ḥakk istemedi
Tā bu sözi ol Resūl üç kez didi

S 169^a 325

Ḳalkdı dördüncide bir pīr iy cūvān
Geldi menber öñine ol dem revān

Bil Ukāşe idi ol pīrūñ adı
Didi kim atam anam saña fidi

İşbu sözi kılmasāñ tekrār i şāh
Gelmez idüm katūña iy pādişāh

Diñlegil bir hāl diyeyin iy Mūnīr
K'oldı vāki baña senden iy Nezīr

Çün Ğazā-yı Bedr'den döndük i şāh
Bil devem deveñe tokındı i māh

330 Pes devemden indüm ol dem iy güzīn
Dizūñ öpmeklige vardum iy Emīn

Ḳamçuñı ḳalduruban urduñ beni
Eögrüm üzre bir kezin bil iy ğanī

Bilmezem deveñe mi şalduñ anı
Yoḥsa ḳaşd ile mi urduñ sen beni

Yā Ukāşe didi ol dem ol Ḥalīl
Sigunurvan ben celāl-i Ḥakk'a bil

Ben Resūl ḳaşd ile urmağdan seni
Nite ḳaşd ile uraydum iy ğanī

335 Yā Bilāl ol kamçıyı sen var getür
Fātıma evindedür tizcek yitür

Pes Bilāl ol demde feryād eyledi
Elini başına koyup ağladı

Fātıma evine geldi ol zamān
Kakdı kapuyı hemān-dem ol revān

Kapu açdı Fātıma gird' içerü
Didi aña kamçısın getür berü

Fātıma didi n'ider anı Resül
Hacca mı yahūd gazāya gider ol

s 169^b 340 Ağlayup ol dem Bilāl aña didi
Kim aceb seni ne gāfil eyledi

Uşda atañ dünyeyi terk idiser
Seni vü bizi koyuban gidiser

Dünyeden kıllur vidā^c uş ol Resül
Kendü nefsinden kısās eyler bil ol

Kamçı ile bir kişinün hakkını
Kendü nefsinden virür bil ol ganī

Fātıma vā hasretā didi hemān
Şanki ol dem terk kıldı cismi cān

345 Didi kim vā fürkatā biz n'idevüz
Hasta vü bī-çāre kanda gidevüz

Yā Bilāl kim ola andan hakk ala
Kamçı ile ura yahūd müşk ile

Gül ile urmaya anı ümmeti
Zire kim Allāh'un oldur rahmeti

338^agird':girdi.

Yā Bilāl Hasan Hüseyn'e söylegil
Arkañuzı kamçıya virgil digil

Anları ursun Resül'i urmasun
Derdümüzi dahı artuk kılmasun

350 Biz hod uşda dertlü olduĝ n'idelüm
Yirümüz yok kancaruya gidelüm

Pes Bilāl ol kamçıyı aldı revān
Mescide geldi Resül'e vird' o cān

Ol Ebū-Bekr ü Ömer ol toĝrı yār
İşbu hāli gördiler çün āşikār

Döymediler ağlaşuban tırdılar
Ol Ukāşe'nün önine irdiler

Didiler kim iy Ukāşe bil yakīn
Uş mutī'uz biz saña iy pāk-dīn

S 170^a 355

Bizden algıl haĝkūnı sen iy kişi
Ol Resül'e virmegil sen teşvişi

Olmasun kim ol Resül'i urasın
Derdümüzi dahı sen arturasın

Uş görürsin biz hod dertlü olmışuz
Hasta vü dil-beste renclü olmışuz

Pes Resül ol dem olara söyledi
İy yārenlerüm oturuñ siz didi

Çünki bendedür anuñ haĝkı ayān
Pes nice haĝk alısar sizden i cān

360

Kalkduĝuñuzçün size ol Haĝ Çalap
Raĝmet itdi şeksüzün ol Ferd ü Rab

351^b vird':virdi /354^b pāk-dīn:pāküdīn S/357^a Mısrâ' vezne uy-
mamaktadır.

Pes oturdılar olar 'Osman revan
Kalkdı ciger p̄are p̄are gözi kan

Gözlerinden dökdi ol dür-dāneyi
Göz yaşıyla balçık itdi hāneyi

Pes 'Ukāşe'ye didi kim iy ganī
Ne kadar diler iseñ gel ur beni

Olmasun kim urasın ol hanımı
Ol cihān müştākını ol cānumı

365

Ya ne el ile urursın sen anı
İncidesin korkmadın ol gülşeni

İtme bu işi bizi yakma i yār
Cümle aşhāb oda yandı āşikār

Pes Nebī ol demde girü söyledi
Aña yā 'Osman otur sen de didi

Çün hakı ol kişinüñ bende yakīn
Senden alsa sākıt olmaz iy güzīn

Kalkduğūñ içün saña ol Hāk Çalap
Raḥmet itdi şeksüzün ol Ferd ü Rab

S 170^b370

Bu oturdı kalkdı ol demde 'Alī
Katı katı ağlar idi ol velī

Ol 'Ukāşe'ye hemān-dem söyledi
Derd ü sūzın aña takrīr eyledi

Didi kim uş diriven gözüm bakar
Hem önümde ol Resūl-i mu'teber

Yüregüm döymez anı urmak i cān
Ol mübārek cismin incitmek 'ayān

Uşda arkam uşda karnum iy güzīn
Baña ur yüz kamçı sen iy pāk-dīn

375

Ol H̄abīb'e olmasun iş kılāsın
Cümle aşhābūñ yūregın dilesin

Pes Nebī didi añā kim yā 'Alī
Sen dahı otur yirūñde yā velī

Çünki h̄akkı ol kişinūñ bendedür
Lācirem kim h̄akkını benden alur

Kalkduğūñ için saña ol H̄ak Çalap
Rahmet itdi şeksüzin ol Ferd ü Rab

Pes oturdı kalkdı Hasan'la Hüseyñ
Ağlamakdan gözleri olmışdı Çayñ

380

Yaş yirine kan akıdurlar idi
Vay bize vü vay size dirler idi

Pes 'Ukāşe'ye didiler derd ile
Ol cigerler dele yūrekler dile

Kim Resūl'ūñ sıbtıyuz biz iy halīl
Ol H̄abīb reyhānıyuz key añlagıl

Bizi cānı gibi sever ol Resūl
Gel bizi ur bu sözi kılğıl kabūl

Bizi urmakdan ol artuk incinür
Kendüyi urmakdan ise h̄ak budur

S 171^a 385

H̄āşā senden ol Resūl'i urasın
Külümüzi göklere şavurasın

Yūregümüz delesin baş idesin
H̄āşā senden kim bu işi idesin

Ol Nebī anlara dahı söyledi
Oturūñ iy gözlerüm nūrı didi

Bendedür h̄akkı anūñ pes nicesi
İkinüzden h̄akkını ol alası

Ḳalkduḡuñuzçün size ol Ḥak Ḳalap
Raḥmet itdi şeksüzün ol Ferd ü Rab

390

Pes ʿUkāşe'ye Resül hoş söyledi
Berü gelgil ḥakkuñ alursañ didi

Bugün algıl kim yarın müşkil i cān
Nice yüzler kararur ol gün ʿayān

Pes ʿUkāşe didi aña iy cānum
Urdugũnda ḳarnum açukdı benüm

Ol mübārek ḳarnuñı aç yā Resül
Tā ki ḥak yirine gele iy uşul

Pes hemān-dem ḳopdı mescidde fiḡān
Ol şahābeler gözinden dökdi ḳan

395

Ḳıldılar ḥüzn ile cigerler kebāb
İtdiler delük delük yürek i şāb

Didiler görüñ ʿUkāşe ne ḳılur
Ol Resül'i ḳarnı açuk ol urur

Böyle diyüp ḳamusı ağlaşdılar
Hasret ile cān u dil taḡlaşdılar

Pes hemān-dem ol Resül-i dü cihān
Ol mübārek ḳarnını açdı ʿayān

Ḳoldı mescid içre andan nūr tamām
Sanki yire indi ay gün iyhümām

S 171^b 400

Pes ʿUkāşe bakdı nūrına i cān
Düşdi yüzi üzre ḳarnına revān

Sürdi yüzün aña hem öpdı didi
Atam anam ḳamusı saña fidī

396^b açuk ol (SK): açukla S/398^b açdı (SK): itdi S.

Yā Resūl ne el ola seni ura
Ya ne yūrek ola olmaya yara

Kamçı ile seni nicesi uram
Ya gül ile müşg ile iy muhterem

Līk diñle neyidi maksūdumı
Sürmek ak karnuña kara yüzümü

405 Tā ki anı yakmaya tamu i māh
Ol sebebden cennete girem i şāh

Pes ki aña didi ol demde Beşir
Hakkuñı al yahu ʿafv eyle i pīr

Ol ʿUkāşe didi ʿafv itdüm i şāh
Şol ümide tā ki ʿafv ide ilāh

Ol kıyāmetde beni āzād ide
Cennetinde cānumı ābād ide

Pes Resūl ol dem beşāret eyledi
Luṭf ile ol döndi halka söyledi

410 Didi kankı göz severse görmegi
Cennet içre konşuma ol irmegi

İşbu pīrūñ yüzine kılsun nazār
Kim benüm cennetde konşum olusar

Pes hemān-dem cümle aşhāb tırdılar
Ol ʿUkāşe'yi öpüp yüz sürdiler

Didiler طوبى لك bil iy güzīn
Hem Resūl'ün konşısı olduñ yakīn

Bir dereceye irişdün sen i cān
Kim aña ʿālimler irüşür hemān

S 172^a 415

Pes gel imdi sen dahı iy muʿteber
Biregü hakkını boynuñdan gider

Hem de halkuñ suçların ʿafv eylegil
Halkda hakkuñ var ise bağışlağıl

Tā ki ol Hak da saña ʿafv eyleye
Suçlaruñ cümlesini bağışlaya

Tā ki yarın hoş makāma iresin
Ol Resūl'e sen de konşu varasın

Ol Resūl'ün işbu fi'li saña bil
Şeksüzün ta'lim durur key añağıl

420 Tā kılasın ölmedin sen hoş yarak
Olasın hazretde yarın yüzi ak

Zire kim kamu zünübü şeksüzün
Hak bağışladı anı iy pāk-din

قال تبارك تعالیٰ فی شأنه : لیغفر لك اللہ ما
تقدم من ذنبك وما تأخر (x)

Çün okıdı huṭbeyi ol mu'teber
Hasta düşdi o gün ol Hayrū'l-Beşer

On sekiz gün hasta oldu ol şerif
Zehre içre böyle dimiş iy harif

Lik Tefsir-i Kebir'de ol imām
Söylemiş bir nice kavli ol hümām

425 Bir kavül ol huṭbeden sonra Resūl
Bil ki seksen bir gün oldu diri ol

421^b pāk-din:pāküdīn S/(x)Sûre:XLVIII, Âyet:2.

Bir kavulda bil yigirmi bir i dost
Bir kavulda hem de yidi gün dürüst

Bir kavulda üç sâ'at didi hemân
Oldı bilgil ol Resûl-i dü cihân

Diñle imdi hâli n'oldı söyleyem
Ol Vefât'ı saña takrîr eyleyem

هذه القطعة في بيان ان النبي عليه السلام مرض
ثمانية عشر يوماً يعوده و طأن و لذر
يوم الاثنين و بعث يوم الاثنين و قبض
يوم الاثنين في الثالث عشر من شهر
ربيع الأول حين استدال الضحى
فلما كان يوم الاحد ثقل مرضه فاذن بلال فدعى النبي
عليه السلام الى الصلوة ولم يخرج النبي
عليه السلام الى الصلوة لضعفه فامر
ابا بكر ان يصلى مع اصحابه فاراد
ابو بكر ان يصلى مع الاصحاب
فلما نظر الى ثلوة المكان عن رسول الله صلى الله
عليه وسلم لم يتمالك ان مرعشياً عليه
فضع المسلمون و خرج على و ابن عباس
من المسجد و جاء النبي عليه السلام
واضرباه الى المسجد و صلى عليه
السلام مع الاصحاب
ركعتين قاعداً

Girü gözüm fūrkat ile yaşludur
Hicr okıyla bu yüregüm başludur

430 Ğuşsa deñizi beni ğark eyledi
 Hasret odı uş ciger ğark eyledi
 Tenüm inceldi vü oldı çün hilāl
 Gitdi şādī cānuma irdi melāl
 Ol sebebden uş za^cefrān olmışam
 Lāle rengdür uşda gözüm yaşı hem
 Çeng gibi kaddüm bükilüp inlerem
 Gice gündüz uşda zārī iderem
 Ergānūn gibi uş āvāzum çıkar
 Ergāvān gibi yaşum rengin akar

S 173^a 435

Fürkat āġusı tolu tolu kadeh
 Nüş kıldum nice olam pes ferah
 Çün rehāvīde düzetdüm sāzumı
 Göklere irürdüm uş āvāzumı
 İşbu āvāzuma kuşlar āġlaşa
 Gök melekleri şāġular şāġlaşa
 Ol deñizler döymeye cüş eyleye
 Çünki işbu rāzumı ğuş eyleye

Sen ki ümmetsin nice olmayasın
 Kara giyüp hüzn ile tolmayasın

440 Nite yüzün rengi senün şolmaya
 Hem-çü nerges şaru rengi almaya

Nişe gözün yaşı rengin olmaya
 Lāle gibi rengi surhı bulmaya

Yaslu olmasān benefşe gibi bil
 Tonuñı bandurmasān göġ' iy halil

430^a ğark:ğark SK/441^a nişe (SK):nice S.

Nice ümmetven diyesin iy cüvān
Pes kuru da'vī ola bu söz hemān

Çün Ḥabībüm menzilün oldı türāb
Bu cihān olsun ḥarāb-ender-ḥarāb

445 Her ki ol sultān için yaş indüre
Yaşı anuñ tamuyı söyündüre

Her kişi k'anuñ için maḥzūn ola
Cennet içre lācirem mevzūn ola

Her kişi k'anuñ için guşsa yuda
Şeksüz ol cennet şarābın nūş ide

Anuñ için her ki yürek baş ide
Ḥürilerle bil ki ol baş hoş ide

Anuñ için her ki yüz saru kıla
Ḥaḳ katında ağ ola ol yüz güle

S 173^b 450

Anuñ için her ki yürek kan ide
Eil ki yarın derdine dermān ide

Ağlayup anuñ için görmez olan
Yarın oldur Ḥaḳ cemālini gören

Yā ilāhī bize göstergil cemāl
Bizi maḥrūm eyleme iy bī-melāl

Ol Resūl'ünden bizi ayırmağıl
Yā Kerīm ü yā Raḥīm ü yā Cemil

Ümmetiyseñ 'ışk ile di eş-şalāt
Tā ki cānuña ire nev nev ḥayāt

455 Diñle imdi göz yaşıyla bir ḥaber
Çünkü ḥasta düşdi ol Ḥayrū'l-Beşer

Ol mübārek ten' anuñ oldu hilāl
Da'vet eyledi anı ol Zü'l-celāl

On sekiz gün hasta oldu bil o han
Cümle aşhābuñ yüregin kıldı kan

Gelüben her gün görürlerdi anı
Sorar idi cümlesi ahvālını

Bil Rebi'ü'l-Evvel ayıydı ol ay
Geçmiş id' on üç günü iy yüzi bay

460 Hem düşünbehgünü kuşluk vaktidi
Hem o aşık ma'sūkına gitdidi

Dünyeye geldi düşünbeh gün Resül
Hem nebīlik buldı ol gün ol usul

Girü düşünbeh günü kıldı sefer
Hāzret'e bil ol Resül-i mu'teber

Çünkü yikşenbeh günü oldu i yār
Hastalığı katı artdı āşikār

Ol mübārek cism' anuñ oldu za'if
Dosta gitmeklige meyl itdi şerif

S 174^a 465

Ol Bilāl gelürdi aña her seher
Es-şalāt dir idi yā Hayrū'l-Beşer

Bakmaz idi hastalığına Resül
Anuñ ile mescide varurdu ol

Anda aşhāb ile kılurdu namāz
Ol Hak'a ider idi dürlü niyāz

Pes o gün dağı girü geldi Bilāl
Didi kim gel gidelüm iy yüzi bal

456^aten':teni /459^bid':idi /464^acism':cismi .

Fāṭıma aña didi bil yā Bilāl
Uşda geldi kamumuza key melāl

470 Pes Resūl ol Ḥāzret'e gitmek diler
Cümlemüzi uş yetim itmek diler

Bu gün artdı hastalığı bil yakīn
Nefsine meşgūl olupdur iy güzīn

Pes Bilāl ağlayu geldi mescide
Hem şahābe kamu geldi mescide

İRte vakti katı ağarmış idi
Ol Bilāl ol demde va'llāhi didi

Kim bu gün ben bu namāzı kılmayam
Tā ki Seyyidüm haberin almayam

475 Pes ki geldi kapuya ol söyledi
Eş-salā gel yā Resūla'llāh didi

Pes Resūl ol dem aña virdi cevāb
Kim bu gün nefsüme meşgūlem i şāb

Bil ki cismüm uş za'īf oldu tamām
Di Ebū Bekr'e ki ol olsun imām

Çün Bilāl işitdi bu sözi i cān
Yaş yirine dökdi ol dem bil ki kan

Elini başına koyup çağırur
Cān içinden inleyüp nāle kılur

S 174^b 480

Didi eyvah ki ümidüm kalmadı
Uşda arkam şındı cānum kalmadı

لَيْتَ أَيُّ نَمِّ يَلِدُنِي oladı
Keşke anam beni toğurmayadı

Çünkü toğurdu n'olaydı gözlerüm
Görmeyeydi işbu hāli iy cānum

Böyle diyüp zārī zārī ağladı
İnleyüp ol mescide geldi didi

Kim Resūl didi Ebū Bekr'e bilün
Ol imām olsun namāzı siz kılun

485 Pes ki ol demde Ebū Bekr iy hümām
Turdı kim ashāba ol ola imām

Gördi ol demde Resūl'ün yiri boş
Pes içinden ol mahabbet itdi cüş

Döyemedi 'aklı gitdi iy yārā
Düşdi yüzi üzre ol demde yire

Pes ki ashāb içre key oldı figān
Dökdiler yaş yirine bil kara kan

İbni 'Abbās u 'Alī turdı revān
Ol Resūl'e geldiler anlar i cān

490 Gördiler kim key za'if olmuş Resūl
Hāzret'e gitmege yakın kalmış ol

Didi anlara ki beni turgurun
Mescidümden yaña tizcek ırgürün

Tā ki ashābum ile kılām namāz
Anlarıñla eyleyem Hakk'a niyāz

Hem naşihat eyleyem bir kaç nefes
El -vedā' idem oları şon nefes

Pes Resūl'ün koltugına girdiler
Zārī ile mescide getürdiler

S 175^a 495

Otururken kıld' iki rik'at namāz
İtdi ashāb ile andan hoş niyāz

Pes ki ashāba dönüp kıldı vidā'
Didi ashāb dahı ol dem el-vidā'

495^a kıld':kıldı.

مذا وداع المصطفى من لسان الاصحاب رضوان الله
عليهم اجمعين

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

El-vidā' iy cānlar cānı el-vidā'

El-vedā' iy gözlere nūr el-vedā'

Gitdüñ iy 'ālem güli biz kamumuz
Karañuda kalduk iy mäh el-vedā'

Ḳul idük biz kamu sen sultān idün
Ḳaldı kullar gitdi sultān el-vedā'

500

Sen gül idüñ biz kamu bülbül idük
Ḳaldı bülbül gitdi sen gül el-vedā'

Biz kamu bostān idük sen şu idüñ
Uş kuruduk gitdi sen şu el-vedā'

Ḳalduk uşda kamumuz miskīn yetīm
Gitdi sen şefkatlu ata el-vedā'

Odlara tutuşduk uşda şem'-vār
Yanaruz vay ile dirüz el-vedā'

Cān gibi zinde tutar idüñ bizi
Ḳalduk uş ten gitdi sen cān el-vedā'

505

Gözi yaşlu bağırlı başlu uş direm
'Arif'ün derdine dermān el-vedā'

هذه القطعة في بيان النبي عليه السلام اعلم
اصحابه ان ينتقل من دار الدنيا الى دار الاخرة
وان الله تعالى ارسل اليه عزرائيل ليقبض
واصره ان يدخل عليه النبي عليه السلام باذنه ويقبض
روحه باذنه فنزل عزرائيل واستأذن فاءذن ثم
دخل الى بيته ثم نزل بهيرائيل الى النبي
عليه السلام فارسل النبي بهيرائيل الى الله تعالى
فئل منه مسائل فاعطاه الله تعالى جميع ما سئل

S 175^b

Çunki aşhāba vidā itdi Resūl
Şoñ nefesinde bir iki söz didi ol

Kim bu gün dünyānuñ āhir günidür
Āhretüñ evvel günü hem bî-kuşur

Kamuñuzı ol Hāk'a ısmarladum
Üstüñüze ol ulu şāhi kodum

Tā atında tā sizi dāyim tuta
Kulluğında hem daħı kāyim tuta

510 Ben giderem uşda dosta bilüñüz
Siz de ol ilüñ yarağın kılıñuz

Çün bu sözi ol şahābe diñledi
Ol sā at cümle yürekden inledi

Yakalar çāk idüben ağlaşdılar
Kañ yaş akıdup kamu şağlaşdılar

Uş cigerden cümlesi inleşdiler
Şol uşak oğlan gibi siñleşdiler

Mescidün taşları ağlardı ʿayān
Pes gönül nite taş ağlamaz i cān

515 Hasret ile ağlar idi kâmusı
Yire urmuşlardı anlar nāmüsü

Bir birine didi kanda gidelüm
Elümüzden nesne gelmez n'idelüm

Pes Resül'i evine getürdiler
Menziline o şehi yaturdılar

Çün dü-şenbih günü oldu ol Resül
Key za'if oldu hemān-dem ol uşul

S 176^a Pes ki ol sultān-ı a'zam ol metin
Didi ʿAzrāyīl'e bilgil sen yakīn

520 Bu gün ol gündür Habīb'e varasın
Hâzretüme tiz anı irgüresin

Var aña hoş sûret ile iy emīn
Hem dahı key luṭf ile algıl cānın

Saña destür virse eve gir revān
Virmez ise girme girü dön i cān

Hem de destür virür ise cānın al
Virmez ise dönübenin girü gel

Pes ki ʿAzrā'īl hemān indi yire
Bedevī şeklin urındı iy yārā

525 Hoş selām virdi kapudan söyledi
İy nübüvvet beytinün ehli didi

Var mı destür kim içerü konavan
Yohsa yok mıdur ki girü döneven

‘Ayıſe pes Fātıma'ya ſöyledi
 Kapudağına cevāb virgil didi

Fātıma pes göz yaşıyla didi kim
 Bil Nebī nefſine meſgūl iy hākīm

Geldüg(ün) içün ſaña ol Hāk Çalap
 Rahmet itsün iy kiſi ol Ferd ü Rab

530 Girü ‘Azrā’ıl hemān itdi kelām
 İçerü girmege virdi ol ſelām

‘Ayıſe didi ki iy cānum kuzı
 Kuladı ſağırdur iſitmez ſözi

Katı çağır tā ki ſözün iſide
 Dönübenin ol makāmına gide

Fātıma pes āna girü ſöyledi
 Bil Reſūl nefſine meſgūldür didi

S 176^b

Girü ‘Azrā’ıl āna virdi ſelām
 Pes iſitdi anı ol dem ol İmām

535 Fātıma'ya ſöyledi pes ol Reſūl
 Ne kiſidür kapudağı didi ol

Fātıma didi āna kim yā Habīb
 Bir kiſi kapuda ſöyler iy Tabīb

Deſtūr iſteyübenin virür ſelām
 İçerü girmek diler bil yā İmām

Fātıma girü āna pes ſöyledi
 Kim Nebī nefſine meſgūldür didi

Çünkü dördünci ſelāmı virdi ol
 Fātıma'ya didi ol demde Reſūl

540 Kim bilür misin kapudağını sen
 Oldur ahî cümle halkı zār iden
 Oldur ahî dürlü lezzetler bozan
 Harbesine halk-ı dünyâyı dizen
 Oldur ahî dürlü dirnek tağıdan
 Cümle halkuñ yüregini dāğ iden
 Oldur ahî evler ü köşkler yıkan
 Oldur ahî sinnileri hoş yapan
 Oldur ahî begleruñ tahtın yıkan
 Tācını yile urup oda yakan

545 Oldur ahî dostı dostdan ayıran
 Yüregin kan eyleyüben zahm uran

Oldur ahî analar kuzusını
 Alduruban zārī kıldurur anı

Oldur ahî atalardan oğlını
 Alubanın hasta kılur cānını

S 177^a

Oldur ahî iki tatlu kardaşı
 Ayırup yakar oda içi taşı

Oldur ahî beni senden ayıran
 Yüregüñi dürlü hançerle uran

550 Ol Melekü'l-Mevt durur sen anı bil
 Ğāfil olmağıl yarağuñ imdi kıl

Pes Resül ol Fātima'ya söyledi
 K'iy kızum sen aña destür vir didi

Fātima pes kim aña destür virür
 Ol zamān 'Azrā'il içerü girür

Hoş selām virüp didi kim yā Habīb
Uşda gelmişem kapuña yā Tabīb

Pes selāmın aldı anuñ ol Resūl
Hem didi ol dem aña ol bā-usūl

555 Kim ziyāret kıla mı geldüñ beni
Yahu kabz ide mi geldüñ iy ğani

Didi 'Azrā' il ziyāret iderem
Destūr olsa rūhı alup giderem

Hak baña emr eyledi iy muhterem
Kim senüñ iznüñle üstüne girem

Cānuñı destūruñ ile kabz idem
Virmeseñ destūr dönem girü gidem

Sordı 'Azrā' il'e ol demde Halil
Didi kandadur habībüm Cebre' il

560 Didi 'Azrā' il aña kim yā Cemil
Dünye göğinde turur ol Cebre' il

Gök melekleri senüñçün bil yakın
Aña virürler 'azā iy pāk-din

Pes Resūl'e irdi ol dem Cebre' il
Başı ucında oturdı ol halil

S 177^b

Cebre' il'e didi ol demde Resūl
Kim ecel yakın durur bil iy usūl

Cebre' il didi belı iy pāk-din
Dosta gitmeklik yakındur iy güzın

565 Pes Resūl ol demde didi kim aña
Kıl beşāret Hak katındağın baña

561^b pāk-din:pāküdin S/564^a pāk-din:pāküdin S.

Benüm için ne yarakladı o şāh
Tā ki gönlüm hoş ola benüm i māh

Cebre'īl didi āna kim yā imām
Uşda gökler kapısı açuk tamām

Ol melekler anda şaf tutdı revān
Tā ziyāret ide cānuñı i cān

Pes Resūl ol dem Hāk'a şükr eyledi
Cān ile el-hamdü li'llāhi didi

570

Girü didi kıl beşāret iy halīl
Dahı ne vardur digil yā Cebre'īl

Didi Cebra'īl ki tut gönlüni hoş
Sekiz uçmak kapısı açıldı uş

Kamu hūriler müzeyyen oldılar
Hem ağaçları aşāğa indiler

Cümlesi cānuñadur bil muntazır
Gönlüni hoş eyle imdi iy Münir

Pes girü hamd itdi Hāk'a ol Resūl
Didi dahı kıl beşāret iy usūl

575

Pes Resūl'e didi ol dem Cebre'īl
Kıl beşāret cānuña kim yā Halil

K'evvel eyleyen şefā'at yā Habīb
Ahiretde sen olasın yā Tabīb

Girü didi ol Şefi' u'l-Müznibin
Dahı kılğıl sen beşāret yā Emin

S 178^a

Cebre'īl didi Habībüm iy 'aceb
Böyle teftişle sorup kılduñ taleb

575^b kim: sen SK/577^a Şefi' u'l-: Şefi' a'l- S.

- Pes Resül ol demde didi kim aña
Kendü gussaından sorarın ben saña
- 580 Gice gündüz gussa yidüğüm benüm
Ümmetümdür ümmetüm bil iy cânüm
- Nefsüm için bil ki kaydum yok durur
Ümmetümçün lık gussam çok durur
- Asi ümmet hali nice olısar
Di baña Hakk anlara ne kılısar
- Ol oruç tutanlara Hak ne kıla
Hacc idenler cennet içre ne bula
- Tā kıyāmetd' ümmetüm hali benüm
Ne olısar kıl beşāret iy cânüm
- 585 Pes ki Cebra'ıl hemān oldı revān
Hāzret'e gönüldi ol sā'at i cān
- Tarfetü'l-ayn içre girü geldi bil
Hoş haber virdi Resül'e Cebre'ıl
- Didi ol sultān ider saña selām
Hem dağı eydür işitgil yā imām
- Tevbe kılsa ümmetün bil iy Emīn
Bir yıl ölmezden öndin iy güzīn
- Tevbesin maqbül idem didi ilāh
Uş beşāret eyledi saña i māh
- 590 Ol Resül didi ki yıl çok ümmete
Girü dön yā Cebre'ıl ol Hāzret'e
- Pes ki Cebra'ıl girü döndi revān
Ol sā'at içre girü geldi i cān

579^b sorarın (SK): sormazvan S/588^b Mısrâ' vezne uymamaktadır.

S 178^b

Ol Resül'e didi kim bil iy Emīn
 Hakk selām itdi saña iy pāk-dīn

Dir ki ümmet ölmedin bir ay tamām
 Tevbe eylese baña ol iy İmām

Tevbesini ben idem anuñ kabūl
 Tam' odından idem āzād yā Resül

595

Girü didi ay da çokdur ümmete
 Girü dön yā Cebre'īl sen Hāzret'e

Hāzret'e döndi hemān-dem Cebre'īl
 Girü geldi ol sā'atde ol halīl

Didi Hakk ider selām iy mu^cteber
 Hem dahı virdi saña bir hoş haber

Ya^cnī ümmet tevbe kılsa iy güzīn
 Ölmedin bir hafta öñdin bil yakīn

Tevbesin makbūl idem didi anuñ
 Uş beşāret eyledüm şād it cānuñ

600

Girü didi Cebre'īl'e ol Emīn
 Hafta dahı çok durur dön iy güzīn

Girü pervāz urdı Hakk'a Cebre'īl
 Ol Resül'e girü geldi ol halīl

Didi tevbe itse ümmet iy Emīn
 Bir gün ol ölmezden öñdin iy güzīn

Tevbesin makbūl idem didi o şāh
 Hoş beşāretdür saña iy pādīşāh

Girü didi gün dahı çok bil yakīn
 Girü döngil Hāzret'e sen yā Emīn

592^b pāk-dīn:pākūdīn S./599^atevbesin: tevbesini S; didi anuñ:ümme-
 tuñ SK.

605 Pes ki Cebra'îl girü döndi hemân
Ol Resûl'e girü geldi ol zamân

Didi tevbe itse ümmet yâ Habîb
Ölmedin bir sâ'at öndin yâ Tabîb

Tevbesini Hakk anuñ kılur kabûl
Key beşâret eyledüm uş yâ Resûl

S 179^a

Ol Resûl ol dem girü luţf eyledi
Ümmet için bir sâ'at çokdur didi

Hazret'e döngil girü yâ Cebre'îl
Tâ ki luţf işleye baña ol Celîl

610 Pes ki Cebra'îl Hak'a vardı revân
Girü geldi ol Resûl'e iy cüvân

Diñlegil Hak ne beşâret eyledi
Dertlü cāna ne işâret eyledi

Ol Resûl'e didi kim iy pâdişâh
Hoş selâm itdi saña ol ulu şâh

Ümmetüñe yıl çoğ ise didi kim
Ay u hafta gün ü sâ'at iy hakîm

Ümmetüñden bir kişi cömrin tamâm
Ma'siyet içre geçürse iy hümâm

615 Ölmedin ol bir yıl öndin iy güzîn
Yâhu bir ay yâhu bir hafta yakîn

Yâ(hu) bir gün yâhu bir sâ'at i şâh
Tevbe kılmasa Hak'a iy pâdişâh

İRse ol şol hâlele bil yâ Habîb
Kim gelür cān hulkumına iy Tabîb

605^ahemân(SK):revân S/611^bcāna ne:cānlara SK.

İdemese tevbe ol dili ile
Pes utansa Hâk'dan ol gönli ile

İşlerine hep peşimān olsa ol
Gözi giryān olsa anuñ yā Resūl

620 Hâk didi kim tevbesin kılam kabūl
Gönlüñi hoş eylesün tek ol Resūl

Hem daħı didi Habībüm girmedin
Cennetümde hoş şafālar bulmadın

Kalan enbiyāya cennetdür harām
Gönlüñi hoş eylesün tek ol İmām

S 179^b Hem Habībüm ümmeti ol cennete
Girmedin irişmedin ol rāhata

Kalan ümmete anı kıldum harām
Gönlüñi şād eylesün dek ol hümām

625 Bu ne izzet bu ne rahmet ne kemāl
Kıldı Hâk aña didi celle celāl

Enbiyādan oldı efdal ol Emīn
Ümmeti hem kalan ümmetden yakīn

Ümmetiysen cānına yüz biñ selām
Vir ki rahmet ide ol Rabbü'l-Enām

Senüñ için gör ki ne sa'y eyledi
Şoñ nefesde kayduñı nice yidi

Pes anuñçün nişe sen ölmeyesin
Hasretiyle cān fidā kılmayasın

630 Cigerüñ nişe senüñ kan olmaya
Gice gündüz işüñ efgān olmaya

Beñzi şaru gözi yaşlu içi baş
Olmaya saña harām işbu ma^{ca}aş

Bu ne gülmekdür saña di iy şebāb
Çün Resūl'ün menzili oldu tūrāb

Toprak içre sen dahı olgıl zelīl
Ol Resūl'e tā kim olasın halīl

Yā İlāhī bize rahmet eylegil
Cümlemüzi ol şāha bağışlağıl

635 Diñle imdi ol Resūl-i mu^{ca}teber
Cānı kuşı nicesi pervāz ider

Ol hümā nice kavışur aşlına
Gidüben fūrkat irüşür vaşlına

Nice irer ^{ca}āşık ol ma^{ca}şūkına
Hem de ^{ca}ābid nic' irer ma^{ca}būdına

S 180^a Hem kuli nice irer ol hanına
Diñle cān nice irer cānānına

Diñle saña ānı ben şerh ideyin
Gözünü yaş cigerün cerh ideyin

هذه القطعة في بيان ان النبي عليه السلام طاب قلبه
ورضى بانتقاله الى دار الآخرة وامر عزرائل يقبض
روحه واوصى الى علي ما اوصى واستفق لامته
بين الترع و قبض والحال انه يقول امتي امتي
وصل على محمد وآله اجمعين

640 Uş girü gözüm yaşı oldu revān
Akdı yürekden girü uş kara kan

637^ama^{ca}şūkına:makşūdına SK/637^bnic':nice.

Girü feryādum göge irdi benüm
Ağlamakdan eridi cānum tenüm

Kaddüm uş büküldi oldı çün kemān
Çünki hicrāndan yidi oklar bu cān

Guşsa buludı içümden itdi cūş
Lācirem göz yaşı yağmur oldı uş

İşbu oda ne ciger ola döye
Nice gönül ola katlana di ya

645 Seng-i hārā döymeye hicre yakīn
Pes nice ümmet döyiser iy güzīn

Çünki ümmet ten ola ol cān ola
Gitse cān tende nicesi fer kala

Şādīlık evi girü oldı harāb
Çün Resūl'ün menzili oldı türāb

Bu cihān olsun yebāb-ender-yebāb
Cānlar u tenler kamu olsun kebāb

Ümmet olan cān u cismi eridür
"Aşık olanın bu dāyim kārıdur

S 180^b 650 Çünki andan ayru düşdük kamumuz
Pes fidā eyleyevüz biz cānumuz

"İşkumuzda tā ki lezzet alavuz
Ol Resūl'e girçek ümmet olavuz

Çün Ḥabībüm menzilün oldı türāb
Bu cihān olsun harāb-ender-harāb

Yā ilāhī bizi yalan itmegil
Ol Resūl'ünden daḥı ayırmagil

Diñle imdi ol Resül-i mu'teber
 Hazret'e nicesi kıldı ol sefer

655

Çünkü Cebra'ıl beşâret eyledi
 Ümmet için bir nice söz söyledi

Pes Resül'ün gönli hoş oldu tamâm
 Didi 'Azrâ'il'e gel kim yâ imâm

Tiz irürgil cânımı ol Hazret'e
 İşbu zindândan dahı hem cennete

'Aşıkı ma'sûkına irgür revân
 Kamu eksük bitdi tiz tutgıl i cân

غَايِلَانْ اَزْ مَرْكُ مُهَلْتْ هُوَسْتَنْد
 عَاشِقَانْ كُو يَنْدِ فِي نِي زُوْدْبَاَدْ

660

Pes ilerü geldi 'Azrâ'il hemân
 Tâ Nebî'den ala ol rûhı revân

Ol 'Alî ağlayu didi yâ Resül
 Seni kim yusun digil iy bā-uşul

Kim kefenleyüp namāzuñ kıla ol
 Kabre kıya seni hem iy yüzi gül

Pes Nebî didi 'Alî'ye sen yugıl
 Hem kefen baña uç ak ton eylegil

Sırruma sen muṭṭali' olgıl hemân
 İbni 'Abbās şu koyu virsün i cân

S 181^a665

Cebre'ıl getüre cennet kıkısın
 Kefene hem baña anı saçasın

Çün yuyup kefenleyüp götüresiz
 Mescidüme hem beni yitüresiz

Mescidüm içre beni hoş koyasız
Pes ki andan taşra çıkup küyesiz

Zire benümçün kılan evvel namāz
Arş üstinden olur ol bī-niyāz

Soñra Cebra'īl ü Mikā'īl dahı
Hem bölük bölük melekler iy ahı

670 Soñra siz de mescidüme girünüz
Çün melek hoş şaf tutuban turunuz

Geçmesün öñe orada bir imām
Cebre'īl tekbirine uyun tamām

Çün namāzum kılasız siz bī-kuşūr
Kabre koñ toprak atun üstüme pür

Döy yürek kim öle ol şah-ı cihān
Toprak içre olmayasın kara kan

Nişe şaru olmayasın iy yüzüm
Nite kan ağlamayasın iy gözüm

675 İy cigerüm nişe togranmayasın
İy tenüm yā nite sen yanmayasın

Katı imiş vah ki bizüm cānumuz
Kim diriyüz ayru düşdi cānumuz

Sen şalātuñ ma'nisin diñle i yār
Tā ki bu söz ola saña aşikār

İl yakīn kim Hāk'dan ol rahmet 'ayān
Hem meleklerden dah' istiğfār i cān

675^anişe(SK):nice S/ 678^bdah':dahı.

Ḳamu mü'minden du'ā durur yakīn
Pes ki bu sözde gümān itme sakın

S 181^b680

Mü'mine sünni kefen hem de i dost
Oldı üç ak ton ricāle bil dürüst

Lik ḥatunlarda bişdür iy güzīn
Kefen -i sünni didüm uşda yakīn

Hem vasiyyeti tamām itdi Emin
Şundi 'Azrā'īl hemān-dem elin

Ol Resūl'ün lutf ile ol cānını
Ḳabz kılmaklığa başladı anı

Fāṭıma ol demde feryād eyledi
Ol Resūl'e göz yaşıyla söyledi

685

Didi iy gözüm nūrı cānum baba
Derdümün dermānı ümmīdüm baba

Uşda senden ayruluram di n'idem
Uş ecel geldi saña kanda gidem

İy 'aceb girü saña kanda irem
Ol mübārek yüzüni kanda görem

Ol Resūl aña didi kim iy kızum
Tā kıyāmetde görisersin yüzüm

Ḥavzum üzre şusuz ümmetüme ben
Şu virürem bulınasın anda sen

690

Fāṭıma didi ki anda daḥı ben
Seni bulmazsam nirede bulavan

Didi iy kızum bizi itgil taleb
Ol terāzūda bulasın bi-te'ab

Anda yüzüm urısarvan Hâzrete
Yardım itsem gerek anda ümmete

Diyiserven yâ ilâhî luṭf kıl
Ümmetüm müzdini ağır eylegil

S 182^a

Girü didi Fâtıma anda dahı
Bulmaz isem kanda bulam iy saḥî

695

Ol Resûl didi şırât'ı da bul beni
Hasretüne anda irgil iy ganî

Anda dahı yüz uram ben Hâzrete
Yardım idem bil o 'âsî ümmete

Pes diyem yâ Rabbi kılğıl rahmeti
Sen geñez geçür Şırât'ı ümmeti

Tâ ki tamu odı yakmay' anları
Cennetünde râhat ola cānları

Fâtıma 'ya çün Resûl virdi cevâb
Cānı dahı dizine geldi i şâb

700

Pes Resûl ol demde itdi bir kez âh
Derd ile didi Nebî vâ kürbetâh

Fâtıma dahı hemân-dem kıldı âh
Gussañ için gussañ uş yâ ebbetâh

Çün göbege irdi cān girü o şâh
Âh idübenin didi vâ hasretâh

Çün göbekden cānı geçmek diledi
Ol Nebî ol dem girü âh eyledi

Didi Cebra'îl'e bilgil iy Emîn
Cān acısı key katıdur iy güzîn

705

Döymedi bakmağa aña Cebre'îl
Kendüzin dönderdi andan ol halîl

Ol Resūl didi aña yā Cebre'īl
Nite dönderdün yüzün benden digil

Cebre'īl didi aña kim yā Habīb
Kim ola kim gönli döye yā Tabīb

Sen bu ser-hoşlukda uş iy mu'teber
Döymedin ol yüzüne kıla nazar

S 182^b

هر دیده که صورت جانان نکرد
شک نیست که در قدرت یزدان نکرد
710 بیزارم از آن دیده که در وقت اجل
از یار فر و ماند در بان نکرد

Cān acısın çünkü gördi ol saḥī
Didi 'Azrā'īl'e arkun tut aḥī

Didi 'Azrā'īl aña kim iy Beşīr
Kātı arkun tutduğumdur iy Nezīr

Līk cān çıkmak kātı müşkil durur
Ol sebebden ḥazretün uş incinür

Ol Resūl didi aña kim iy cānum
Böyle mi zahmet çekiser ümmetüm

715

Didi 'Azrā'īl aña kim bil i şāh
Bunda ne var kātı çekerler i māh

Ḡāyet arkun tutduğum bil kim budur
Kātı tutduğum ne diyem nicedür

Pes Resūl ümmete şefkat eyledi
Bil ki 'Azrā'īl'e ol dem söyledi

Didi vir cānuma hep acıyı sen
Ümmet acı görmesün iy zū'l-minen

709-10.beyitler bir rübâfidir. Birinci mısra.ı vezne uymayan rübâfinin vezni, Mef.ülü Mefâ.îlü Mefâ.îlü Fa.ül.dür.

Ümmetümçün çekeyin cān acısın
Tā Hākā anlar geñez vire cānın

720 Bu ne şefkat bu ne rahmet ümmete
Vir şalāvāt sen dahı ol hāzrete

Cān acısı çünki artdı iy Tabīb
Şuya şokdı elini ol dem Habīb

Gögsi üzre ol şudan döker idi
Yā ilāhī yiyni eyle dir idi

Cān acısın baña āsān eylegil
Hem ölüm ser-höşliğin iy Celīl

S 183^a Çünki cān hulkuma geldi ol Resūl
Bir kez ah itdi girü ol bā-usūl

725 Didi kim ah şol seferden bī-iyāb
Didi kim ah şol şekerden bī-şarāb

Didi kim ah şol rikābdan bī-rikāb
Didi kim ah بِنِ فَرَاتٍ مِّنْ مِّسَابٍ

Şuña irişdi ki anuñ gözleri
Hoş süzüldi hem kesildi sözleri

Kaldı el ü ayag işden iy güzün
Bir nefes kaldı hemān ol pāk-dīn

Līk tuṭakları deprenür idi
Bilmez idi kimse ol ne dir idi

730 Pes Alī añladı diñledi anı
Arkun arkun söyler idi ol gani

Dir idi kim ümmetī yā ümmetī
Añar idi seni ol Hāk rahmeti

727^a şuña irdi ki mübārek gözleri SK/730^b söyler idi (SK): söyle-
di S.

Seni şol vaktde unutmadı o şāh
 Ümmetī yā ümmetī didi o māh

Sünnetin pes nite sen tutmayasın
 Yolına cānuñ fidā itmeyesin

Çünkü ol hāle irişdi ol Halīl
 Aña kıldı pes tecellī ol Celīl

735 Cān kuşı ol demde pervāz eyledi
 Maşukından yaña āvāz eyledi

Dosta kavuşdı hemān-dem ol Ḥabīb
 Kalduk uş dertlü kamu gitdi Ṭabīb

فاکت‌های آدهی مرک از برای آدهی
 عمر بقای آدهی مانند بادست‌ای عجب

نه دور مانند زمان نه پیرمانده هوان
 جشک بمیرد ناکهان هر که بزادست‌ای عجب

S 183^b

Çün kamu aşhāb o hāli gördiler
 Ağlaşubanın yürekler yardılar

740 Ol Medīne içi hem toldı fiğān
 Kopdı ol günde kıyāmet bil i cān

Şöyle ağlarlar idi kim tağ u taş
 Bile ağlar idi kamu kurı yaş

Ağlar idi ol denizler iy güzīn
 Ağlar idi hem balıklar şeksüzīn

Yir yüzinde cinnīler ağlardı hem
 Cennet içre hūrīler iy muhterem

Hem havāda kuşlar ağlar idi bil
 Hem melekler gökde ağlar iy halīl

735^b āvāz: āgāz SK/737-38. beyitlerin vezni: Müstef'ilün Müstef'
 ilün Müstef'ilün Müstef'ilün.

745 Yir yüzinde ümmeti ağlar idi
 Kamusı cān u ciger tağlar idi
 Ol Ebū Bekr ağlar idi zār zār
 Vā Resulā dir idi ol toğrı yār
 Hurka ile ol ʿÖmer ağlar idi
 Derd ile ol vā Halīlā dir idi
 Derd ile ʿOsman dahi inler idi
 Yana yana vā Habībā dir idi
 Ol ʿAlī yüregini eyledi kan
 Zārī ile vā şafiyyā dir idi

750 ʿAyşe ağlayuban dir idi ol
 Arpa etmegine toymayan Resul

Gevdesi üzre harīrlər geymeyen
 Döşek üzre yatuban uyumayan

Hoş döşeklerden haşiri yigleyen
 Tamudan korkup gice bīzār olan

S 184^a Böyle diyüp ağlar idi zār zār
 Yüregini yakmış idi tatlu yār

Fātıma eydür idi vā ebbetāh
 Vā Resulā va Nebiyyā rahmetāh

755 Uş kesildi vahy gelmez iy halīl
 Yire ayruk gelmeyiser Cebre'īl

Böyle diyüp zār zār ağlar idi
 Kan yaş akıdup ciger tağlar idi

Dir idi kim cānumı sen yā ilāh
 Cānına irgür anuñ iy pādīşāh

756^a zār ağlar idi (SK): zārī ağladı S.

Böyle diyüp ağlaşurlardı kamu
Yakmış idi anları şanki tamu

Cümleninün yüregi pür-kan idi
Gözleri giryān ciger biryān idi

760 Çün Habībüm menzilün oldı türāb
Bu cihān olsun harāb-ender-harāb

Çünki gitdi ol Habīb-i Mustafā
Odlara yakdı kamusun ol Şafā

Pes ki dünyā kimseye kalmaz yakīn
Kalsa idi aña kalurdı hemīn

لو كانت الدنيا تدوم لواحد
لطان رسول الله فيها محمد

Çünki dünyā kimseneye kalmaya
Akıl iseñ yarım arpa degmeye

765

ملك دنيا چون نديرد شيم هو
يك نفس از آفرت غافل مشو
مرکز ایوسته پیش هشتم دار
آن وفات دیگر آن کن اعتبار

سافته کن توشه زار سبیل
تاچه دانی تا که کی باشد رهیل

S 184^b

Çün gidesin işbu milkden kıl yarak
Tā ki ol mülke varasın yüzi ak

Menzil uzak azık algıl dünyeden
Tā ki ol yola varasın baş esen

770

Ol Resūle bağlağıl gönlünü sen
Tā ki rahmet ide saña zü'l-minen

762.beytin vezni bulunamadı.

Diñle imdi ol şahābe n'eyledi
Ol Resūl'i nicesi defn eyledi

Ol 'Alī yudı Resūl'i bil yakīn
İbni 'Abbās şu koyu virdi hemīn

Gönlegin çıkarmak istedi 'Alī
Geldi bir āvāz çıkarma yā velī

Olmasun kim gönlegin çıkarasız
Ol Habīb'ūñ cismini siz göresiz

775

Gönlegi içinde yudı bil 'Alī
Evliyā kutbı durur ol Hāk velī

Bu sebebden şāfi'ī dir iy güzīn
Gönleginden meyyiti yumak yakīn

Ol Resūl'ūñ sünneti durur 'ayān
Mezheb idindi bu hāli iy cūvān

Lik biz dirüz ki maşsūdur bu hāl
Ol Resūl'e şeksüzin bī-kīl ü kāl

Bizde yokdur ol şerīf iy mu'teber
Lācirem ümmeti 'uryān yuyalar

780

Ol mübārek cismini çün yudılar
Cebre'īl koku getürdi şaçdılar

Hem üç ak ton kıldılar āna kefen
Na'ti üzre kodılar iy zū'l-minen

Götürüp mescide kodılar revān
Cümlesi pes taşra çıkdı ol zamān

S 185^a

Ol 'Alī dimiş işitdüm iy ganī
Ol melekler kanadı āvāzını

Kendülerin lîk görmezdüm 'ayān
Pes birezden geldi bir āvāz i cān

785

Kim kılūñ girūñ Nebī üzre namāz
Size rahmet eylesün ol bī-niyāz

Girüben mescidde şaf tutduk tamām
Hīç birümüz olmadı anda imām

Cebre'īl tekbīrine uyduk kamu
Böyle dimişdi 'Alī bil iy 'amū

Çün bu vech ile namāzın kıldılar
Hücrelerinde anı kabre koydılar

Āhiri hālūñ budur bilgil 'ayān
Kim ol tar yire girisersin i cān

790

سرای آدهی کوراست لیکن
نداغم که اندر جوان باشد شکار
اگر طاعت کنی بجا بیت بهشت است
و اگر زلت کنی جا دوزخ و نار

Ol Resūl'i anda çün defn itdiler
Üzerine kara toprak örttiler

Menzile geldi girü cümle i yār
'Ālem işi bu durur uş āşikār

Fāṭıma didi 'Alī'ye yā 'Alī
Ol Resūl'i n'itdünüz siz yā velī

795

Anı yirde nicesi defn itdünüz
Üzerine nice toprak örttüünüz

Ol Nebī rahmet degül miydi size
Ol Nebī ni'emet degül miydi size

788^b koydılar: kodılar SK/789^b Mısra' vezne uymamaktadır.
790-91. beyitlerin vezni: Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'ülün.

Ol 'Alī didi belī biz nice'delüm
Allāh emri bu durur biz n'idelüm

S 185^b

Fātıma pes kabre geldi ol zamān
Bir avuç toprakın aldı ol revān

Ɔoklayup işbu beyiti söyledi
Gündüzin şankim karañu eyledi

800

ما ذا نكتم بعد فرقت ائمه
ان لا نكتم مدى الزمان غواليبا
صبت على مصائب لو انفا
صبت على الايام صزن لياليا

Altmış üç yaşında idi ol Habīb
Dosta kıldukda sefer bil kim Tabīb

Kırk yılında vahy geldi ba'd-ez-ān
Mekke'de durdı on üç yıl iy cūvān

Mekke'den geldi Medīne'ye o şāh
Turdı on yıl anda dañı bil o māh

805

Altmış üç yıl 'ömri çün oldı tamām
Hazret'e kıldı sefer pes ol imām

Dünyeden tulundı ol 'ālem günü
Karañu eyledi bize bu günü

Hak didi aña Beşir ü hem Nezīr
Hem dañı Dā'i Sirāc u hem Münir

(x) قال الله تعالى: انا ارسلناك شاهداً ومبشراً ونذيراً
(xx) وداعياً الى الله باذنه و سراهما مشيراً

(x) Sûre: XXXIII, Âyet:45; Sûre:XLVIII, Âyet:8/(xx) Sûre:XXXIII, Â-
yet:46./801.Beyit:Abdullah Aydınlı, Sünen-i Dârimî Tercümesi .I,
s.191.

Hem sirāc didi güneşe Ḥakk i yār
Pes Resūl oldı güneş uş āşikār

قال الله تعالى: و جعل القمر فهن نوراً و جعل الشمس
سراجاً
(x)

Güneşün toğması vardur ol Resūl
Anadan toğdı cihāna ol uşul

S 186^a 810

Güneşün tulunması var iy ḥarīf
Ol mağāra içre tulundı şerīf

Güneşün tulunması var ol güzīn
Uşda 'ālemden tulındı bil yakīn

Sen Resūl'e dimegil kim ölüdür
Ol cihāna yahtu bil kim ol virür

Ol güneş çün dünyeyi eyledi nūr
Varur anda vire nūr ol bī-kuşūr

Bir çırāğ iki evün olsa i yat
Kim alur andan kamu eşyā hayāt

815

Bil ki mü'minler daḥı ölmez i cān
Bil bir evden bir eve göçer 'ayān

Ol Resūl bil kim didi الْمُؤْمِنُونَ
بِذُنُوبِهِمْ بِذُنُوبِهِمْ
بِذُنُوبِهِمْ بِذُنُوبِهِمْ

قال النبي عليه السلام: المؤمنون لا يموتون بل
ينقلون من دار الفنا الى دار البقاء

Pes ki girçek mü'min olğıl sen i cān
Ya'ni dostı bunda görgil iy cūvān

Tā ki ayruk olmayasın iy şerif
Ol ebed cānı bulasın hoş laṭif

Uş görürsin dünyeyi hod fānīdür
Bunda gelenler kamu anda varur

820 İşbu 'ālem enbiyāya kalmadı
Evliyāya daḥı mahrem olmadı

Pes saña nice kalısar iy cūvān
Sa'y kıl tā kurtarasın anda cān

Ḳanı aṣluñ u köküñ oğluñ kızuñ
Bil senüñ de yumulur bir gün gözüñ

Ḳanda vardı sevgilü dostlar diye
Düriş aḥī ḳayduñı bunda yiye

s 186^b Uşda dünyā ejdehā ağzın açup
Çevre yanına hem ol zehrin şaçup

825 Cümleyi bir bir yudar virmez emān
Pes nice kurtarasın sen bunda cān

Gözüñ ile gördüğüñ fikr it i şāb
Uş didüm va'llāhu a'lem bi's-şavāb

Uş Vefāt'ı diñledüñ sen iy cüvān
Anuñ için diñle kimler virdi cān

Anuñ için yahu kim gözsüz kalur
Anuñ için yahu kim āzād olur

Döymeyüben yahu kim kılur sefer
Diñle bir bir eydeyin iy mu'teber

هذه القطعة في تشيئة الوفات ويبين ان بعض الناس
دعى على نفسه طوت النبي عليه السلام
فصارا عبي وبعض الناس سافروا ولم نصير
وبعض الناس مات ولم يطقوا عمق
ان الله تعالى اعرابيا من القار الحرمه النبي عليه السلام
وانا ناقة النبي عليه السلام ولم يطق الفراق
عن رسول الله صلى عليه وسلم

830 Girü 'ışkdan cānuma irdi eser
Gitdi 'aklum oldum andan bī-ḥaber

Hem-çü bulut irüben yağdurdı kan
Kime tokındı ise oldu revān

Kimi gözsüz kimi āvār'eyledi
Ḥasta vü miskin (ü) bī-çār'eyledi

Ol ešerden niceler zārī kılur
Şol delü gibi oluban çağırur

S 187^a Ol ešerden niceler oldu ḥarāb
Gice gündüz iñler ol hem-çün rebāb

832^aāvār':āvāre /832^bbī-çār':bī-çāre.

835 Ol e_şerden nice gözler yaşludur
Nice ciger kan yürekler başludur

Ol e_şerden nice kadd oldu kemān
Çeng gibi bükülübün kılur figān

Ol e_şerden nice cānlar hastadur
‘Akl hayrān u gönül dil-bestedür

Ol e_şerden nice yüzler oldu zerd
Nice gönüllere tōldı āh u derd

Ol e_şerden yandı oda niceler
‘Ūd gibi gice gündüz nāl ider

840 Ol e_şerden niceler āh eyledi
Şol düdük gibi içinden inledi

Ol e_şerden nice dil oldu kebāb
Şu yirine kan āna oldu şarāb

Ol e_şerden nice yaka oldu çāk
Şerha şerha sīne yüzler oldu hāk

Çün Ḥabībüm menzilün oldu türāb
Bu cihān olsun ḥarāb-ender-ḥarāb

Ol Nebī'nün ‘ışk āsarın diñlegil
Kim neler kıldı diyeyin añlağıl

هذا الشرفى بيان عبد الله ابن الزبير الثمارى
وعلى نفسه شئ عمية عيشاه

845 Bir e_şerde diñle gelmiş iy güzün
Tā ki bilesin maḥabbet neydügin

Ya'ni vardı bir kişi kim işi hayr
Adı 'Abdu'llāh idi ibni Zübeyr

Düşde görmiş idi ol kişi ezān
Ol sebebden Müslim olmuşdı o cān

s 187^b Ol Resūl'ün şāhibiydi bil yakīn
Sever idi cāndan anı ol güzīn

Çün işitdi ol Resūl tulunduğın
Bōstānındaydı bil ol pāk-dīn

850 Yüzünü göge dutuban kıldı āh
Didi kim al gözlerüm sen yā ilāh

Ol du'āyı hatm kılmadın i cān
Görmez oldu gözleri anuñ hemān

Zihī 'āşık zihī şādık zihī yār
Dost yolında virdi cānın āşikār

Didiler kim bu du'āyı iy güzīn
Nişe kıldıuñ sen saña iy pāk-dīn

Didi gözüm lezzeti bilün hemān
Ol Resūl'ün yüzini görmek hemān

855 Çünki gitdi ol Resūl-i mu'teber
Yir yüzine pes neçün kılam nazar

Yir yüzinde nice di ola şafā
Çünki gitdi ol Muhammed Muştafā

'Aşıkā göz ne durur cānın virür
Ma'şukı yolına ol kurbān durur

بی روی تو من بهمان روشن چه کنم
 چون کل بنود بهار گلشن چه کنم
 در فرقت او سرای مکن چه کنم
 چون گشته شدم سلاح و جهوشن چه کنم

860 Pes ki girçek 'aşık iseñ iy cüvān
 Ol Resūl'üñ yolına vir sen de cān

Tā 'ivaz cānuña cānān bulasın
 Raḥm-ı Raḥmān 'avn-ı sultān bulasın

Zire 'izzetlü Nebi'dür ol güzīn
 Ḥak katında key şerif ü key mīn

S 188^a هذه الاثر في بيان ان الله تعالى اعثق اعرابيا
 من النار الحرمه النبي صلى الله عليه وسلم

Şöyle kim gelmiş haberde iy şerif
 Diñle ma'nīsın diyeyin ben laṭif

Ya'nī gelmiş bir 'Arab iy mu'teber
 Ol Resūl'üñ kabrine yüzün sürer

865 Pes yüzini Ḥazret'e tutdı revān
 İşbu sözi didi ol dem ol 'ayān

Kim ilāhī sen bize emr eyledün
 İşbu sözi kullara sen söyledün

Sevdüğümüz sinlesi başında biz
 Kullar āzād eyleyevüz iy 'azīz

Uşbu yatan kim Ḥabib'üñdür senün
 Hem dahı ben 'aşīven uşda kuluñ

Pes H̄abīb'ün başına sen iy Ğanī
Eylegil āzād cehennemden beni

870 Geldi bir āvāz ki āzād eyledüm
Ğuşşalardan seni bil şād eyledüm

İsdeseñ ger şeksüzin hem viredüm
Ol H̄abīb için hoş āzād idedüm

Zire ğāyet sevgülüdür ol H̄abīb
Baña key 'izzetlü durur ol Ṭabīb

Zihī 'izzet kim anuñ vardur i yār
Ḥak katında uşda didüm āşikār

Pes ne yürek ola kim yar' olmaya
Ya ne kişi ola āvār' olmaya

875 Sevgüsi çün Ḥak katında böyledür
Ādem oĝlı aña nice katlanur

هذه الاثر في بيان ان بلال الحبشي رضى الله عنه
مبزع مبرعاً شديداً الموت النبي عليه السلام
ولم يصبر فافر الى ايلته

S 188^b

Ya'nī kim gelmiş eşerde diñlegil
Göz yaşıyla uş direm key añlagıl

Ya'nī çün tulundı ol 'ālem günü
Urdı aşhāb yüregine düĝüni

Odlara yandı hemān-dem ol Bilāl
Cigeri kan oldu gönli pür-melāl

Ol H̄abīb ayrulıĝına döymedi
Kendüzine pes sefer farz eyledi

874^a yar' :yara /874^b āvār' :āvāre.

880

Ağlayu pes Fātıma'ya geldi ol
Didi aña bil yakın iy bā-uşul

İşbu derde döymedüm ben giderem
Uş Medīne'yi yakın terk iderem

Ol Resul'ün minberin ü mescidin
Boş görürem kendüden uşda yirin

Ben bu derde nicesi katlanayın
Delü olup tağa gidüp yanayın

Baña virgil bir teberrük kim alam
Hasta gönülüne anuñla em kılam

885

Fātıma ağlayuban tırdı revān
Ol Resul'ün cübbesin virdi i cān

Pes Bilāl aldı anı girdi yola
Dinlegil hāli anuñ nice ola

Eyleye geldi k'o bir yir iy halil
Şām ile Medīne arasında bil

Bilmez idi Eyle halkı k'ol Resul
Hāzret'e gönüldüğün ol bā-uşul

Çün şabāh oldı ezān itdi Bilāl
Eyle halkına tamām virdi melāl

s 189^a890

Zār u efgān itdiler ol mü'minūn
Didiler " اَنَا إِلَيْهِ رَابِعُونَ "

Hāzret'e gitdi meger ol hūb cemāl
Anuñ için bunda gelmişdür Bilāl

Yügrişüben kaması pes geldiler
Ol Bilāl'den cümle hāli bildiler

Pes ki cümle ağlaşup baş aşdılar
Göz yaşını yir yüzine saçdılar

Yağa yırtup sîneler çāk itdiler
Hem yürek kan gözlerin hāk itdiler

895 Oda yanuban gönül pas itdiler
Ol Resûl için katı yas itdiler

Pes Bilâl eglendi anda iy hümâm
Oldı bir yıl anlaruñ ile tamâm

Ol Alî dahı Hüseyn ü hem Hasan
İstedi cümle Bilâl'i iy hasen

Cümle müştāk old' anuñ ezânına
Kim şafâ virürdi âdem cânına

Pes Resûl'i düşde gördi ol Bilâl
Ol Habîb ol gice gösterdi cemâl

900 Ol Bilâl sürdi yüzün ayagına
Hoş şifâ virürdi hasta cânına

İrdi ol dem derdinuñ dermânına
Hem dahı ol cânınuñ cânânına

Pes itâb itdi aña ol dem Resûl
Yâ Bilâl diyübenin söyledi ol

Ehl-i Beyt'e nice idersin cefâ
Terk idesin anları iy bü'l-vefâ

Anları sen nişe müştāk idesin
Terk idüp kamusını sen gidesin

S 189^b905

Çün uyandı ol figân itdi hemân
Çün örü türdü yirinden ol revân

Kamu ol halkı vidâ^c itdi o han
Geldi Medîne'ye girü ol zamân

898^aold':oldı /903^aEhl-i:Ehli S;nice:nişe SK .

Fāṭıma döymemiş idi hasrete
Ol daḥı gönülmüş idi Ḥazret'e

Altı aydan sonra kılmışdı sefer
Atası katına ol arı güher

Çün Bilāl ol hāli gördi ağladı
Dağı üstine hemān dāğ eyledi

910 Didi vā Fāṭımetā vā Aḥmedā
Bu firāka kim döyiser iy Ḥudā

Pes kileydın cümle itdi ulu yas
Cem' oldı katına kamu ünās

Çün ezān vakti irişdi iy cüvān
Kamu halk aña didiler bil i cān

Cümle müştākuz senün ezānuña
Kıl ezān Ḥak rahmet itsün cānuña

Ol Resül fevt olalıdan iy ahī
Senün āvāzuñ işitmedük daḥı

915 Pes Bilāl ol demde çıkdı minbere
Tā ezān eyleye andan iy yārā

Hoş ezān kıldı şu lafza geldi bil
Kim Muhammed adıdur ol iy ḥalīl

Ya'ni kim ^{اشهد ان} iy güzün
Ol ^{رسول الله} yakın

Çün Muhammed adını añdı o cān
Düşdi uşşı gitdi ol dem iy cüvān

Güci yitmedi tamām ol bañlaya
Ol Ḥabīb adına di ya kim döye

S 190^a 920

Pes Resül'ün çıkdı hep ḥatunları
Kalmadı bil perde altında biri

Didiler kim Allāh Allāh yā Bilāl
Kim döyiser bu oda iy zü'l-celāl

Yā Bilāl biz de döyemezüz yakīn
İşbu aduñ zikrine iy pāk-dīn

Ol Bilāl didi ki bu dünyā bize
Şeksüzün zindān idi kamumuza

(x) قال النبي عليه السلام: الدنيا سجن المؤمن وهدية الذاكر

Ol Resül ölmeklig ile bilüñüz
Şimdi zindān ehli bī-şekk olmışuz

925 Böyle diyüben katı ağlaşdılar
Fürkat ile cān u dil tağlaşdılar

Şan kıyāmet kopdı girü anlara
Derd ile feryād iderler yiksere

Dirler idi n'eyleyelüm n'idelüm
Di ki bize kaçaruya gidelüm

Pes kileydin yas oldı ol zamān
Ne diyem kim göklere irdi fiğān

Pes maḥabbet böyle gerek mü'mine
Añıcaḳ derdi gine yiñilene

930 Ümmet olan derdnāk olmak gerek
Gözi yaş u yiri ḥāk olmak gerek

Döyemez ümmet bu oda iy ganī
Eil kaçınca çekemez Kāf Tağı'nı

922^b pāk-dīn:pāküdīn S/(x) Müslim, Zühd:1; Tirmizî, Zühd:16; İbn Mâce, Zühd:3; Ahmed b.Hanbel, II,323; Keşfü'l-Hafâ,I,h.nu:1318.

Döymedi hayvān bu hicrāna yaķın
 Ādem oğlı nice döye iy güzın

s 190^b هذه الحبر في بيان ان ناقة النبي عليه السلام
 ماتت وفات النبي عليه السلام ولم يطق
 الم الفراق انها ديوان واثت من امته فكيف
 تقبر الفراق عنه ولم تمت وتفرح
 في الدنيا كانك خالد فيها

Şöyle kim gelmiş haberde āşikār
 İbni 'Abbās'uñ rivāyet bil i yār

Ya' nī hutbe eydür idi ol Resūl
 Şadakaya kındururdu halkı ol

935

Bir 'Arab geldi elinde bir deve
 Ya' nī kim anuñ ile zahmet şava

Pes Resūl'e didi ol dem yā Resūl
 Hakk için bu deveyi kılğıl kabūl

Çün nazār kıldı Resūl ol nākaya
 Key 'acebledi anı sen diñleye

Pes 'Ömer'e didi ol dem yā 'Ömer
 Bu deveyi şatsañuz iy mu'teber

Benüm için şatun alasın bunu
 Pes 'Ömer aldı Resūl için anı

940

Her gazāsında Resūl-i mu'teber
 Aña binerdi yaķın bil iy piser

Şaşra çıkdı bir gice ol pāk-dīn
 Ol deve havlıda çökmişdi yaķın

Geçmek istedi öñinden ol İmām
Dile geldi ol deve virdi selām

Pes nazar kıldı aña ol dem Resūl
Hoş selāmın aldı anuñ bā-uşūl

Ol deve didi işitgil hālūmi
Yā Resūl uş eydürem ahvālūmi

945 Bir kişinüñ milki idüm iy Habīb
Bil Kureyş'den adı Ağzab iy Tabīb

Kaçup andan yazıya düşdüm i şāh
Dinle hālūmi benüm iy pādişāh

S 191^a Gice oldı yırtıcılar geldiler
Çevre yanum cümle anlar aldılar

Birbirine didi kim incitmeñüz
Ol Resūl'ün merkebidür bilüñüz

Gündüz oldı diledüm ki otlayam
Aç idi karnum yiyüp tā ki toyam

950 Her ağaç her ot baña bil söyledi
Gel berü sen benden otlağıl didi

Zire sensin ol Resūl'ün merkebi
Ol ulu sultāna oldur hāk nebī

Pes ki düşdüm uşda kapuña i şāh
Merkebün oldum binersin sen i mäh

Ol deveden çün bu sözi dinledi
Ol Nebī adın anuñ Ğazbān kodı

İssi adından aña ism' iştiyāk
Eyleyüp virdi aña ol yüzi ak

- 955 Pes deve didi Resül'e yā Ḥabīb
 Ḥācētüm vardur katūnda yā Ṭabīb
 Ol Resül ḥācēt nedür didi āna
 Di ki tā virem o maksūdı saña
 Deve didi ḥācētüm budur yakīn
 Ol Çalap'dan isteyesin yā Emīn
 Āhiretde merkebün kıla beni
 Nitekim dünyada kıldı iy Ğanī
 Hem dahı bir ḥācētüm bu iy Ḥabīb
 Benden öñdin sen ölürseñ iy Ṭabīb
- 960 Kıl vaşiyet kimse baña binmeye
 Arkama nesne dahı yüklenmeye
 Zire döymez yüregüm bil kim i şāh
 Odlara yakıluram iy pādīşāh
 Kim şoñunda baña kimsene bine
 Senden özge arkama nesne kona
 Pes Resül āna didi bilgil yakīn
 Ḥācētün itdüm revā senün hemīn
 Çünki ol 'ālem günü tulund' i yār
 Fāṭıma'y' itdi vaşiyet āşikār
- 965 Kim anı şuvarıban yimley' o cān
 Binmeye üstine kimse iy cüvān
 Fāṭıma ol sözi kıluban kabül
 Suvaruban yimler idi ol uşul
 Taşra çıkdı Fāṭıma bil bir gice
 İşid ahī işbu sözi iy h'oca

964^a tulund': tulundı /964^b Fāṭıma'y': Fāṭıma'ya /965^a yimley': yimleye.

958^b kıldı iy Ğanī(SA): kılduñ iy Ğanī S.

Havlı içre ol deve çökmüş idi
Fâtıma gelüp öñine uğradı

Pes deve aña hemān virdi selām
Fâtıma bakdı aña aldı selām

970 Didi aña iy Resûlümüz kıızı
İy yüzi görklü şeker gibi sözi

Kim yimek içmek baña sinmez yakın
Hâzret'e gideliden şâh-ı güzîn

Uş firâka döymedüm ben giderem
Ol Resûl'e dünyeden naql iderem

Gönderür misin haber sen ataña
Anda varuram diyem tâ kim aña

Göynükün nedür baña di söyleyem
Ol Resûl'e varıcak şerh eyleyem

975 Fâtıma çünkim bu sözi diñledi
Ol devenün boynını kucakladı

°Aklı gitdi oldu bî-huş ol zamān
Koltuğında ol deve de virdi cān

S 192^a

Kendüye gelübenin gördi anı
Kaçan ise dosta naql itmiş cānı

Ağlayuban katı zārī eyledi
Aña girçek °aşık imişsin didi

Zîre ma°şukuñdan ayru döymedün
Cānuñı yolına kurbān eyledün

980 Biz yalancı olduk uşda diriyüz
Ma°şukumuzdan ırak u ayruyuz

çün şabāh oldu anı kefenledi
Sinle kazdurup anı defn eyledi

Ol devenüñ mertebesin diñlegil
Sevgü ile neye irdi iy halil

Yidi günden soñra sini kazdılar
Kabr içinde bulmadılar iy piser

Ne deri kalmış ne süñük iy cüvān
Cān u ten hep cennete olmuş revān

985 Cennete dirler ki on hayvān girür
Ol onuñ birisi bu nāka durur

Birisi hem nāka-i Şālih i yār
‘icl-i İbrāhīm biri de āşikār

Birisi İsmā‘il’uñ kebşi i dost
Birisi de hütı Yūnus’uñ dürüst

Biri dahı bil Süleymān nemlesi
Biri bilgil Mūsā’nuñ bakarası

Biri ‘Üzeyr’uñ hımārı iy cüvān
Biri Belkīs hüdhüdi durur ‘ayān

990 Birisi Ashāb-ı Kehf’uñ itidür
İşbu onı cennete bil kim girür

Bil laṭif koç şüretinde kamusun
Cennete giyüriser Hāk cümlesin

S 192^b

Çünki cümle dosta yoldaş oldılar
Her birisi dürlü koğu aldılar

Pes ki cümle cennete gire olar
Şek getürmegil ki dosta ireler

Sen dahı gel dosta yoldaş olı gör
Bir veliye dünyede iş olı gör

986^aŞālih:Şālih’dür S/991^bcümlesin:iy güzīn SK/992^acümle dosta:
cümle dosta cümle S.

995 Tā ki yarın cennete sen giresin
Ni^cmet-i dīdāra bil kim iresin

Görgil ol Aşhāb-ı Kehf'ün itini
Kim ne mertebe bulupdur ol denī

Hak kitābında ögüp durur anı
"كَذِبْتُمْ" bil "بَابُ" did' ol ganī

(x) قَالَ اللهُ تَعَالَى: وَكَلِمَةً بَابُ ذَرَايِهِ بِالْوَصِيدِ

Pes ki sen itden kötü nit' olasın
Tā 'azāb içinde yarın kalasın

Ol Resūl'i cān ile seven kişi
Tā ki yarın çekmeye ol teşvīşi

1000 Ol devecük çünkü sevdi 'ışk ile
Lācirem irdi mübārek menzile

Çünkü virdi cānını aña i cān
Pes ki oldı aña ol dem hoş revān

Ol şu hayvānlig' ile döymedi bil
Yolına cānın fidā kıld' iy halīl

Gör ahī biz uşda taşdan katıyuz
Kim yolına tatlu cānı virmezüz

Nice küfr içinde kişi bil yakīn
Sevdi anı diñlegil iy pāk-dīn

1005 Hoş Misūlmān oldı getürdi imān
Yolına hem daħı virdi tatlu cān

997^bdid':didi /997^b,(x) Sûre:XVIII,Āyet:18/998^anit':nite/999^bçek-
meye ol(SK):çekmeyesin S/1002^bkıld':kıldı/1004^bpāk-dīn:pāküdīn S.

S 193^a هذا الاثر في بيان ان يهودياً في الشام وهد
 نعت النبي عليه السلام واوصافه فغشق
 الى رؤيته النبي عليه السلام فحاء
 الى المدينة بعد وفات النبي عليه
 السلام فامن على قبره ومات عليه رحمة الله عليه

Şöyle kim gelmiş eşerde iy cüvān
 Diñle eydem ma'nīsini hoş 'ayān

İbni 'Abbās'ūñ durur bil bu eşer
 Ol şahābe serveri ol mu'teber

Ya'ni şām'da bir yahūdī iy gūzīn
 Sebt güninde Tevrīt okurmuş yakīn

Çünkü Tevrīt'i açup kıldı nazār
 Diñlegil ne gördi anda iy piser

1010 Dört varakda gördi yazılmış laţif
 Ol Resūl'ūñ na't ü vaşfı iy herif

Pes ki ol dört kāğıdı kesdi revān
 Oda yakdı cümlesini iy cüvān

Kim ikinci sebtde girü na'tini
 Buldı sekiz yirde anuñ vaşfını

Kesdi anuñ cümlesini iy gūzīn
 Oda yakdı bil yakīn iy pāk-dīn

Hem üçünci sebtde girü na'tini
 Bil on iki yirde buldı vaşfını

1015 Fikr kılup didi kim kessem bunı
 Cümlesini oda yakşam iy ganī

1013^b pāk-dīn:pākūdīn S,

Külî Tevrît aña vaşf olur tamām
Anı görmek bize lâzım iy hümām

Böyle diyüp halkına çıkdı revan
Didi kimdür ol Muhammed diñ 'ayān

s 193^b

Didiler kim bir yalancı kişidür
Eil yalan söylemek anuñ işidür

Yigrek oldur sen anı hem ol seni
Görmeysesiz birbirüñüz iy ganī

1020 Ol kişi halkına ol dem söyledi
Diñlegil kim anlara ol ne didi

Didi şol Hāk hakkıçün Mūsā'ya ol
Tevrît indürdi anı kıldı kabūl

Beni men' itmeñ siz andan varayın
Hoş ziyāret kılup anı göreyin

Pes 'icāzet aldı anlardan hemān
Ol Medīne'den yaña oldı revān

Pes Medīne'ye irişdi iy cūvān
Gördi Selmān'ı hem anda ol 'ayān

1025 Yüzi Selmān'ıñ laţif idi i yār
Hüsn ü hūb u hoş münevver şems-vār

Ol Resūl'i şandı Selmān'ı hemān
Hoş selām eyledi aña iy cūvān

Didi aña ol Muhammed sen misin
Hem daħı didükler' Ahmed sen misin

Pes Selmān ağlayup itdi figān
Zīre fevt olmışdı ol nūr-ı cihān

Üç gün idi kim o 'ālem güneşi
Mağribinden batmış idi iy kişi

1027^b: didükler': didükleri/1028^a: Mısrâ vezne uymamaktadır.

1030 Didi Selmān aña kim ben kuliyam
Ol Resūl'ün bil ki ben maḥkūmiyam

Ol kişi didi ya Aḥmed kandadur
Bunda midur ol Muhammed kandadur

Pes ki Selmān fikr kıld' iy mu'teber
Öldi dirsem bu kişi döner gider

S 194^a

Diridür dirsem yalancı oluram
Pes bunı aluban aşhāba varam

Düşdi önine anuñ oldı revān
Mescide iletdi anı ol zamān

1035 Mescid içi toldı aşhābı kamu
Hem yürekleri tolu kan iy 'amū
Mescide geldi içerü girdi ol
Ḥak selāmını daḥı hem virdi ol
Didi yā Aḥmed selām olsun saña
Yā Ebā'l-Kāsım selām olsun saña
Eyle şandı kim Resūl'i diridür
Kamu aşhāb arasında oturur

Çünkü aşhāb ol selāmı aldıdı
Kamusı bil kim yürekden inledi

1040 Çünkü aşhāb ol selāmı aldılar
Kamusı bil kim yirinden tırdılar
Mescid içi toldı bil efgān ile
Göz yaşı akdı cigerden kan ile
Ol 'Alī kaldurdu başın ağlayu
Gözi yaşı yüzi üzre çağlayu
Didi kim kimsin ki sökdün yaramuz
Tuzlar ekdün kalmadı hiç çaremüz

1032^a kıld'kıldı .

Didi meger ki ğarībsin iy kişi
Bī-habersin bilmedün mi bu işi

1045 Uşda üç gündür bu gün ol şāhumuz
Naql kıldı dünyeden ol māhumuz

Bu sözi çünkim işitdi itdi āh
Derd ile bir kez didi vā hasretāh

Key katı zārī kılup itdi figān
Yaş yirine dökdi ol dem anda kan

S 194^b

İşbu sa'yum zāyī^c oldu uş didi
Keşke anam beni toğurmayadı

Çün toğurdı kāşkeydi n'oladum
Yevm-i sebtde Tevrīt okımayadum

1050 Çün okıdum kāşkeydi n'oladum
Vaşfını Tevrīt'de ben bulmayadum

Çünki buldum kāşkeydi n'oladum
Ol mübārek yüzün anuñ göredüm

Hasret ile bir zamān ol dökdi yaş
Bir zamāndan sonra hem kaldurdı baş

Didi kimse var mıdur ki söyleye
Vaşfın anuñ baña takrīr eyleye

Ol ^cAlī didi ki vardur bil yakīn
Uş anuñ vaşfını takrīr ideyin

1055 Ol kişi didi ^cAlī'ye iy güzīn
Aduñı digil baña iy pāk-dīn

Ol ^cAlī didi aña bilgil i yār
Kim adum turur ^cAlī bil āşikār

Ol kişi didi ki aduñ yā ^cAlī
Eulmuşam Tevrīt içinde yā velī

Eyle imdi vaşfını ol Aḥmed'ün
Na^ctini işideyin bir bir anuñ

Pes ^cAlī didi aña kim ol Resūl
Orta boylu idi bil ol bā-usūl

1060 Hem degirmi başı beyzī alnı bil
Kaşı çatuk gözi kara añağıl

Hem açuk dişlü kaçan gülse o şāh
Dişlerinden nūr çıkar hem-çü māh

Yoğ idi kıl gevdesinde iy ḥarīf
İllā gögsi üzre var idi laṭīf

S 195^a Kalıñ idi ayası zire Resūl
Evde arpa ögüdürdi bil kim ol

Karnı arkasına yapışmışdı hem
Yimegi az yir idi ol muḥterem

1065 Ol nübüvvet ḥātemi yağrında bil
Et ile kanda anı yazdı Celil

Nakşı " لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ " idi
Hem " مُحَمَّدًا رَسُولَ اللَّهِ " idi

كان بين كثف رسول الله فاتم الذبوه المكتوب
بين اللحم والسلام لا اله الا الله محمد رسول الله

Hem dahı et üzre nakş olmış idi
Şun^c-ı Ḥak'dan anda yazılmış idi

Kim " تَوَجَّهَ هَيْثُ شِئْتِ " iy güzin
Kanda istersen yüri manşürsın

و مکتوبه علی فاطمه اللهم توبه حیث شئت فانک منصور

Ol kişi çünkim bu sözi diñledi
Zārī zārī ol dem anda inledi

1070 Didi girçek söyledün sen yā 'Alī
Tevrit içre böyle buldum yā velī

Lik anuñ yüzini göremedüm
Yüzümi ayagına süremedüm

Var mıdur bir tonı kim koçulayam
Ahmed'ün kokusını andan alam

Yüzünü görmiş gibi anuñ olam
Dertlü cānuma anuñla em kılam

Pes 'Alī Selmān'a ol dem söyledi
Var Resūl'ün cübbesin getür didi

S 195^b1075 Geldi Selmān Fāṭıma'ya iy güzİN
Kağdı kapuyı hemān ol pāk-dİN

Fāṭıma katı katı ağlar idi
Hasret ile cān u dil tağlar idi

Dir idi kanı o fahr-ı enbiyā
Kanda vardı yāhu zeyn-i evliyā

Hem Hasan'la ol Hüseyin ağlar idi
İşidenün yüregİN tağlar idi

Fāṭıma işitdi kapu kağılur
Pes didi kim kapudağı kim durur

1080 Bu yetimlerün kapusın kim kaçar
Bağrı başlu uşda kan olmuş ciger
Didi Selmān kim benem iy muhterem
Ol Resūl'ün cūbbesini isterem
Fāṭıma didi aña kim iy güzīn
Kim giyer ol cūbbeyi di yā emīn
Kim olısar aña lāyık kim giye
Aña lāyık bil kim ādem olmaya
Didi Selmān aña kıssayı tamām
Ol Resūl'ün mu'cizātın iy hümām

1085 Cūbbeyi pes Fāṭıma şundi revān
Aldı Selmān anı ol dem iy cūvān
Yidi yirde yaması vardı i cān
Hurma līfiyle dikilmiş bī-gümān
Sen i miskīn tonuñ olmasa yiñi
Yaḥu anuñ dirsilür ise yiñi
"Ar idersin geymege iy bī-ḥaber
Gör ne geyürdi Resūl-i mu'teber
Terk id imdi işbu dünyā lezzetin
Tā bulasın ulu sulṭān raḥmetin

S 196^a 1090 Çün metā'ı dünyenün ola kalīl
Kıl taleb hem āḥiret sen iy halīl
"قُلْ مَتَاعٌ" didi bilgil ol Celīl
Pes metā'ı dünyenün oldı kalīl

قال الله تعالى: قل متاع الدنيا قليلٌ والآخرة
 خيرٌ لمن اتقى (x)

çünkü Selmān cübbeyi aldı i cān
 Mescide getürdü anı iy cüvān

Şundı anı ol ʿAlī'ye iy güzīn
 Pes ki alup kōkdı anı ol emīn

Dost kōkusın aldı bil ol cübbeden
 Rāhat oldı ol kōhudan cān u ten

1095 Pes ki aşhābı kamu gezdürdi ol
 Cümlesi kōkdı anı iy yüzi gül

Ol Resūl'i sankim ol dem gördiler
 Ol kōhudan cümle rāhat oldılar

Pes ki soñra ol kişiye şund' o cān
 Ol dañı kōkdı anı buldı emān

Didi bu koku diñüz ne kōkudur
 Ne ʿabir ü ʿanber ü ne müşg durur

Bu kōkuya hiç kōku irmedi uş
 Bu kōkuyı alan imān buldı hoş

1100 Pes ki gönli tōldı ol demde imān
 Ol kōhudan buldı ol dem tende cān

Didi kabrin gösterün tā kim varam
 Topragına anda yüzümi sürem

Pes ki kabrine iletdiler anı
 Topragına sürdi ol dem yüzüni

(x) Sûre: IV, Âyet: 77/1097^a şund': şundı.

Kaldurup gökden yaña tutdı yüzin
Didi kim iy Hayy u Kayyüm iy Metin

S 196^b

Hoş tanukluk virürem sensin Ahad
Hem şerikün yok durur sensin Şamed

1105 Hoş tanukluk virürem iy pādīshāh
K'işbu kabr issi Resül'üñdür i şāh

Hem Habīb'üñdür ne kim didi haber
Yok gümānum cümle girçek mu teber

Yā ilāhī ben kuluñ İslām'ını
Sen kabül itdün ise imānını

Cānumı kabz eylegil sen yā Selām
Uşda dirlik baña olmışdur harām

Ol Resül'ün cānına irgür beni
Uş du'ā itdüm saña ben yā Ganī

1110 Çün du'ayı hatm kıldı ol zamān
Düşdi ol demde hemān ol virdi cān

Zihī 'āşık zihī sādık zihī yār
Dost yolına virdi rühı ol i yār

Cümle aşhāb çün o hāli gördiler
Yasları üstine hoş yas itdiler

Cümlemüzden yig. imişsin iy güzün
Zire kim sen dosta vasl olduñ yakīn

Dost yolına oynaduñ sen cānuñı
Hoş fidā itdün anuñçün cānuñı

1115 Bizi gör kim uşda taşdan katıyuz
Dost yolına tatlu cānı virmezüz

Girçek olduñ sen biz uşda kamumuz
Virmedük cān pes yakīn yalancıyuz

Böyle diyüben kamu ağlaştılar
Yir yüzine kanlu yaşlar saçdılar

Pes 'Alī yudı anı kefenledi
Ol Bakī' içre anı defn eyledi

S 197^a

Sen ki ümmetsin neçün ölmeyesin
Ol Habīb ayrulığına döyesin

1120 Ah ki taşdan katı imiş yüzümüz
Ah ki ağaçdan kurumış gözümüz

Gör ahī taşdan nice şular çıkar
Yahu bağ kesilse gör nice akar

Bizden ol rahmet kesildi iy yārā
Gözümüzden katra yaş inmez yire

Vay baña vü hem saña vay iy zelīl
Nice ümmet diyiser bize Halīl

Emr-i ma'rūf nehy-i münker itmezüz
Şerri koyup hayra dāyim gitmezüz

1125 Dünya için dīnümüz virdük yile
'Akıl olan bu işi nice kıla

Sünnetin tutmakta gāyet süstüz uş
Şer'in işitmekte şagır oldu gūş

Nice kişi var ki ol şāh-ı cihān
Anasından toğmadın bunda o cān

Aña imān getürüp sevdi anı
Emr-i ma'rūf itdi halka ol gani

Ol Nebī şer'ine da'vet eyledi
Halkı aña dürlü zahmet eyledi

1130 Sonra kabrine gelüben virdi cān
Girçek aña dirler bil 'ayan

1130^b Mısrâ vezne uymamaktadır.

هذا الاثر في بيان ان مضر ابن دارم رحيل من العرب
 وله من العمر ثلاثمائة وستون سنة فلما ذهبت
 مائة من عمره انذر قومه وبشرهم بخروج
 النبي عليه السلام ووصفه شريعته وامته
 فلما تم مقالته ضربوه وسبحوه على وجهه والقوه
 في بئر عميق فمكث فيه الى مات ان النبي عليه
 السلام فاهلك الله قومه بالمطر فاجابه
 من بئر فسمع نداء يا مضران صحدا
 فقدمت وانت من زمن اصحابه اذهب الى المدينة
 وزر قبره فارهق اتي الى المدينة وزار قبره ومات
 على قبره رهمة الله عليه فعلاوه وكفنوه ودفنوه عند قبر
 حمزة رضي الله عنه

şöyle kim gelmiş haberde key işit
 Ruşen idem ma'nîsini iy yigit

Ya'nî çünkîm ol Resûl-i mu'teber
 Dünyeden ol Һazret'e kıldı sefer

Geçdi on gün üstine anuñ tamām
 Cümle aşhāb ağlaşurdı iy hümām

Kamusı mescidde oturmuş i cān
 Mescid içi göz yaşı olmuş revān

1135 Nā-gehān bir kişi irdi iy ulu
 Var elinde kaççı yüzi örtülü

Çün içerü girdi virdi ol selām
 Eyledi aşhāb ile ol dem kelām

Didi kim vardur halef Allāh için
 Cümle hālikden ki bil iy mü'minün

- Hem daḥı vardır derek iy şālihīn
 Kāmu fevt olmışlara bilün yakīn
- Pes Muhammed öldise ol pādişāh
 Hay durur ölmez yakīn ol ulu şāh
- 1140 Hak Ta'ālā ecrūñüz kılsun 'azīm
 Mağfiret kılsun size Hayy u Kadīm
- S 198^a Key muşibet geldi size derd ile
 Seyyidūñüz Hazret'e gitmek ile
- Hak Ta'ālā'nun şalātı iy hümām
 Seyyidūñüz cānına hem ve's-selām
- Pes ki aşhāba nasīhat eyledi
 Cümlesine luṭf ile ol söyledi
- Girü didi bu Nebi'ye vāsī kim
 Pes işāret itd' Ebū Bekr iy hakīm
- 1145 Ol 'Alī'den yaña zīrā kim 'Alī
 Ol Resūl'ün vāsīsidür ol velī
- Pes selām virdi 'Alī'ye ol kişi
 Aç kulaguñı işit sen bu işi
- Ol 'Alī aldı selāmın iy cūvān
 Merhabā gel yā Mużar didi i cān
- Iy kuyu issi kişi didi āña
 Pes Ebū Bekr ol söze kaldı taña
- Kim nice bildi anı ol mu'teber
 Yüzi örtük cümle andan bī-haber
- 1150 Pes Mużar didi āña kim yā halīl
 Nice bildün adımı sen söylegil

Sen neden bildün ki kuyu issiyem
Vir haber işideyin iy muhterem

Pes 'Alī didi ki bilgil yā Mużar
Ol Resūlu'llāh baña virdi haber

Aduñı vü hālūñi didi baña
İsder iseñ şerh ideyin ben saña

Pes Mużar didi 'Alī'ye söylegil
Bileyin aduñ nedür baña digil

1155 Ol 'Alī didi ki adumdur 'Alī
Bil Resūl'e ibni 'ammem iy velī

S 198^b Pes 'Alī'yi gördigine ol Mużar
Allāh'a hamd eyledi ol mu'teber

Ol 'Alī didi aña iy muhterem
Diñle hālūñ saña takrīr iderem

Sen 'Arab'dan bir kişisin yā Mużar
Dārem oğlısın yakīn iy mu'teber

'Ömrün üç yüz altmışındadır yakīn
Dünyede zahmetdesin iy pāk-dīn

1160 Çün geçürdün 'ömrünün yüz yılını
Emr-i ma'rūf eyledün sen yā ganī

Ḳavmüne hem hoş beşāret eyledün
Bu Resūl'ün çıkacagın söyledün

Didün anlara çıkısar yā Resūl
Mekke'den belüriser ol bā-uşūl

Yüzi nūrlu olısar aydan anuñ
Hem sözi tatlu ola baldan anuñ

Her ki hüccet eyleye anuñ ile
Dü cihānda ol belādan kurtıla

1165 Cümle eytām u mesākīne yakīn
Ata olısar durur ol pāk-dīn

Göñli alçak ola eşege bine
Hem daħı nā^clīn geye ayagına

Hem kağibi seyf-i bürrān olısar
Süciyi şeksüz harām ol kılısar

Hem zināyı katl-i nefsi ide men^c
Hem zinādan halkı bilüñ ide men^c

Enbiyālar hātemi olısar ol
Evliyālar serveri olısar ol

1170 Ümmeti kıla anuñ biş vakt namāz
Ḥakk ile ideler anlar hoş niyāz

S 199^a

Ramazān ayın oruç tuta kamu
Beyt-i Ḥakk'a hacc ideler iy ^camū

Pes siz aña kamu imān getirüñ
Her ne dir ise siz anı ḥak görüñ

Çün tamām itdün sözi sen yā Mużam
Ḳavmüne key acı geldi bu ḥaber

Pes ki dögdiler seni iy pāk-dīn
Yüzüñ üzre süridiler iy güzīn

1175 Bir derin kuyuya seni atdılar
Dürlü cevr ü çok cefālar itdiler

Ḳalduñ işbu vakte deñlü iy hümām
İki yüz altmış yıl anda sen tamām

1165^b, 1174^a pāk-dīn: pāküdīn S/1176^a kalduñ: kalduḳ S.

Çün Resūlu'llāh vefāt itdi i cān
Cümlemüzi itdi mecrūh uş 'ayān

Hak Ta'ālā kavmüni itdi helāk
Yağmur ile cümlesini kıldı hāk

Siyle ğark oldu kamusı iy Mużar
Seni kurtardı o şāh-ı mu'teber

1180 Çün halās olduñ kuyudan sen i yār
Geldi kulāğūna bir ün āşikār

K'iy Mużar bilgil vefāt itdi Resūl
Ol nebīler serveri ol bā-uşul

Sensin aşhābı bölüğinden anuñ
Var ziyāret eyle kabrin ol cānuñ

Çün işitdün (ol) üni kılduñ sefer
Gıceyi gündüze katdun iy Mużar

Tā ki irişdün sen işbu hālete
Ağlağıl sen de yürekden iy ata

1185 Uşda kabri bundadur ol şāhumuñ
Ol nebīler serveri ol māhumuñ

s 199^b

Çün Mużar işitdi işbu sözleri
Kan ile tıldı hemān-dem gözleri

Ağlar idi zār zār eydür idi
Seni görmedüm n'ideyin dir idi

Hasret itdi key katı ol dökdi yaş
Cümle kırı göz yaşından oldu yaş

Pes ki ağlayu 'Alī'ye ol didi
Bu sözi saña Nebī mi söyledi

1178^b hāk(SK):ğark S./1182^b kabrin:kabrün S.

1190 Ol ʿAlī didi belī didi Resūl
 ʔamu aḥvālūn senūn bildürdi ol
 İşbu sīretde geliser ol ʿazīz
 Öldüğümden soñra kılasın temīz
 Hem Nebī bilgil saña virdi selām
 Uşda ben dahı degürdüm iy hümām
 Çün selām işitdi andan ol Mużar
 Ol selāmı aldı ʿizzetle ol er
 Hem ʿAlī'ye vardı ol dem ol imām
 Öpdi başın da yüzün d'ol nīk-nām

1195 Hoş oturdı anuñ öñinde Mużar
 Aç yüzün didi ʿAlī iy muʿteber
 Pes Mużar açdı yüzün ol dem hemān
 Mescid içi nūr ile toldı i cān
 Pes Mużar didi ʿAlī'ye iy güzīn
 Uş süʿālāt iderem saña yakīn
 Kim Nebī bilür anı bilgil hemīn
 Yahı anuñ vaşisi iy pāk-dīn
 Pes ʿAlī didi ki şor virem cevāb
 Ol süʿālūne sözüm ola şavāb

سؤال مضموع جواب علی رضی اللہ عنہ

S 200^a 1200 Ol Mużar didi aña kim yā ʿAlī
 Kim durur ol er digil sen yā velī
 Ata ana yokdur aña bil i yār
 Hakk anı toprakdan itdi aşikār

1194^bd'ol:de ol /1198^bpāk-dīn:pākūdīn S/1201^ai yār(SK):yakīn S.

Ol 'Alī didi ki bilgil yā Muẓar
Ādem atamızdur ol iy mu'teber

Hakk anı toprakdan itdi halk i cān
Atası anası yok durur 'ayān

سؤال مضموع بهواب علی رضی الله عنه

Ol Muẓar didi şu 'avret kim durur
Ata ana yok aña iy dişi dür

1205 Ol 'Alī didi ki Havvā'dur yaqin
Ata ana yokdur aña iy güzīn

Cenb-i Ādem'den yaratdı Hakk anı
Toğru söz budur didüm uş yā ganī

قال الله تعالى هو الذي فأتاكم من نفس واحدة ويجعل
منها زوجها ليكن اليها

Ol Muẓar didi şol irkek kim durur
Aña ata yok durur iy yüzi nūr

سؤال مضموع بهواب علی رضی الله عنه

Ol 'Alī didi ki 'İsā'dur i yār
K'atasuz geldi cihāna aşıkar

Cebre'il'ün nefhasından oldu ol
Üç sā'atdan anasından toğdı ol

1203^ahalk(SK):bil S/1205^bata:kim ata S/1207^byüzi nur (SK):dişi
dür S.

سؤال مفرغ بهواب على رضى الله عنه

S 200^b 1210

Ol Mużar didi şol ilçı kim i cān
Ne cinidür ne hod insidür ʿayan

Ne melā'ikden durur bilgil yakın
Ne sibā' u ne bahāyim iy güzün

Ol ʿAlī didi şu kargadur yakın
Kābil'e gönderdi Hakk iy pāk-din

Yire ölü gömmek öğretti aña
Uş cevābin ol sözün didüm saña

قال الله تعالى: فبعث الله غراباً يبث في الأرض
ليريه كيف يواري سواه^(x) انزيا

Ol Mużar didi nedür şol sinle kim
İssi ile seyr kıldı iy hakim

سؤال مفرغ بهواب على رضى الله عنه

1215

Ol ʿAlī didi şu balık iy hümām
Yūnus'ı Hakk emrile yutdı tamām

Ol balık karnın aña sinle kılur
Anuñ ile deñizün seyrin kılur

قال الله تعالى فالتقى الحوت وهو مليم

Ol Mużar didi şu hayvān iy uşul
Kankıdur ki aşhābı kōrkutdı ol

Ol ne insīdūr ne cinnīdūr ‘ayān
Vir cevābın bu sözüñ iy kār-dān

سؤال مضموع بهواب على رضى الله عنه

Ol ‘Alī didi şu karınca i dost
Kim kamu aşhāb ile çıkmış dürüst

1220 Tam direklerinde yürürler idi
Cümle anda rızkın’ isterler idi

S 201^a

Altlarında otururdu bil yakīn
Ol Süleymān-ı nebī iy pāk-dīn

Pes karınca yoldaşına söyledi
Cümlesine katı yürimeñ didi

Tā nebī üstine toprak düşmesün
Uş cevābı söyledüm iy zü-fünün

سؤال مضموع بهواب على رضى الله عنه

Ol Mużar didi nedür şol ten kim ol
Yidi ayruk acmayısar iy uşul

1225 Ol ‘Alī Mūsā ‘aşāsıdur didi
Cazūlaruñ sihrini hep ol yidi

(x) Sûre: XXXVII, Âyet: 142/1221^b Süleymān-ı: Süleymān u S; pāk-dīn:
pāküdīn S.

Tā kıyāmet acmayısardur yakīn
Uş cevābını didüm iy pāk-dīn

سؤال مضموع جواب على كرم الله وجهه

Ol Muzar didi nedür şol yir kim ol
Aña bir kez gün tokundı iy uşul

Tā kıyāmet gün tokunmaz aña bil
Vir cevābın bu sözüñ sen yā halīl

Ol Alī didi ki Mūsā iy güzīn
Kavmi ile geldi Nīl'e bil yakīn

1230 Altı yüz biñ kişi idi ol tamām
Düşdi Fir'avn artlarına iy hümām

Bil on altı yüz biñ er idi olar
Pür-yarağ içre kamu iy mu'teber

İrdiler Mūsā'ya ol dem iy halīl
Mūsā darb itdi 'asāyı Nīl'e bil

S 201^b Päre päre oldı bil ol dem i yār
On iki yol oldı anda aşikār

Pes belürdi Nīl'ün ol demde yiri
İrdi güneş kıldı ol yiri kırı

1235 On iki sıbt idi Mūsā kavmi hem
Dutdı her sıbt bir yolu iy muhterem

Pencereler oldı yollar(a) i yār
Tā göreler birbirini aşikār

1226^b pāk-dīn:pāküdīn S/1227.beyitten sonra 1225.beyit tekrar kaydedilmiştir. İlk kaydedildiği yere uygunluğu sebebiyle orada kaydedilerek buradan çıkarılmıştır. /1236^a yollar(a):ol yollar S.

Tā ki anlar ğuṣṣalu olmayalar
Fırbiri hālını çün bilmeyeler

Dostlarına gör ne luṭf eyler Celīl
Sen de sa'y eyle ki olasın Halīl

Çün safā ile kamu geçdi olar
Girdi ol yollara bil Fir'avniler

1240 Çünkü Fir'avn'un daḥı hep leṣkeri
Girdiler ol yollara cümle varı

Nīl deñizi bunları itdi türāb
Cümlesin ğarḳ idüben kıldı harāb

Bir kez ol yire güneş irdi i dost
Tā kıyāmet ırmeyiserdür dürüst

سؤال مضموع جواب علی کرم الله وجهه

Ol Muḫzar didi ne cānsuzdur kim ol
Cānlu ṭoĝurdı digil iy bā-uṣūl

Ol 'Alī didi şu taṣdur iy halīl
Şāliḫ'un devesi andan çıkdı bil

1245 Deve cānlu taṣda ḥod cān yok i cān
Cānlu cānsuzdan ṭoĝup durur 'ayan

سؤال مضموع جواب علی کرم الله وجهه

S 202^a

Ol Muḫzar didi ne 'avretdür kim ol
Üç sā'atde ṭoĝdı andan bir oĝul

Ol ʿAlī didi ki Meryem'dür yakīn
Üç sâ'atde toĝdı ʿİsâ iy güzīn

Bir sâ'atde yüklü oldu bil i yār
Bir sâ'atde burı tutdı āşikār

Bir sâ'atde dahı bil toĝurdu ol
Uş cevābı söyledüm iy bā-usūl

سؤال مضموع بهواب علی کرم الله و بهبه

1250 Ol Mużar didi iki nesne nedür
Kim ebed deprenmez ol iy yüzi nūr

Ol ʿAlī didi göĝ ü yir iy hümām
Tā kıyāmet ol iki sākīn müdām

سؤال مضموع بهواب علی کرم الله و بهبه

Ol Mużar didi şol iki di nedür
Tā kıyāmet turmaz anlar deprenür

Ol ʿAlī didi ki oldur ay u gün
Deprenür anlar ebed iy zü-fünün

سؤال مضموع بهواب علی کرم الله و بهبه

Ol Mużar didi nedür şol iki dost
Birbirin ĝāyet sever anlar dürüst

1255 Düşmen olmazlar olar bil tā ebed
Vir cevābın bu sözüñ iy ercümend

Ol 'Alī didi ten ü cāndur i yār
Birbirini sever anlar āşikār

Düşmen olmaz birbirine iy güzīn
Uş cevābı söyledüm bilgil yakīn

S 202^b

سؤال مضموع جواب علی کرم الله وجهه

Ol Mużar didi iki nesne nedür
Kim ebed birbirine düşmen durur

Birbirini sevmez anlar bil yakīn
Vir cevābın bu sözün iy pāk-dīn

1260

Ol 'Alī didi ki ol iki emīn
Dirlik ile bil ölümdür iy güzīn

Bil ebed sevmez bular birbirini
Uş cevābın söyledüm ben iy ganī

سؤال مضموع جواب علی کرم الله وجهه

Ol Mużar didi di ki nesne nedür
Nesne olmayan nedür di bī-kuşūr

Ol 'Alī didi ki nesne bil i yār
Cümle mü'minler durur uş āşikār

Nesne olmayan yakīn kāfir durur
Uş cevābın saña didüm hem-çü dūr

سؤال مضموع جواب علی کرم الله وجهه

1265

Ol Muzar didi ki gāyet hūb i māh
Hem daḥı gāyet de çirkin di i māh

1259^b pāk-dīn: pākūdīn S.

Ol 'Alī didi ki gāyet hūb i dost
Bil benī Ādem yüzidür ol dürüst

Hem daḥı gāyet (de) çirkin iy güzın
Bil ki başsuz gevdedür iy pāk-din

سؤال مشر مع جواب علی کرم الله وجهه

Ol Mużar didi ki evvel halk olan
Ana rahminde eñ evvel belüren

S 203^a

Hem daḥı sinlede āhir çürüyen
Ne durur ol vir cevābın baña sen

1270

Ol 'Alī didi bulan evvel zuhūr
Raḥm içinde halk olan iy yüzi nūr

Ol şehādet barmagıdur iy hakīm
Anı evvel yaradur bil ol Raḥīm

Hem daḥı sinlede āhir çürüyen
Ol sekirden kemügi bil anı sen

Uş tamām oldı sü'āl ü hem cevāb
Hoş didüm vallāhü a'lem bi's-şavāb

Bil sü'ālidür yigirmi iy güzın
Hem cevābıdur yigirmi şeksüzın

1275

Çün cevābını işitdi ol Mużar
Turdı yirinden hemān ol mu'teber

Ol 'Alī'yi öpüben kuçdı revān
Bāreka'llāh didi ol rüh-ı revān

Pes kamu aşhāb hemān-dem turdılar
Ol 'Alī'yi hoş ziyāret kıldılar

1267^b pāk-din:pāküdın S.

Didiler kim ol Resūl'ün ʿilmini
Sen yimişsin anı mīrās iy ǧanī

Pes Mużar ol demde bir āh eyledi
Kendü derdini hemān-dem söyledi

1280 Ol Resūl'e didi ḥasret gitmişem
Ol sebebden uş yürek kan itmişem

Ṭakatüm kalmadı benüm n'ideyin
Bu firāka nicesi şabr ideyin

Ṭiz beni iltün anuñ kabrine siz
Topraǧıyla yüzüm ideyin temiz

Aǧlayuban anda derdüm dökeyin
Bu yüregüm yarasını sökeyin

s 203^b

Çünkü döyemedüm anuñ derdine
Fārī başum oynayayın gerdine

1285 Böyle diyüp zārī zārī itdi āh
Cümle aṣḥāb yüregin itdi tebāh

Pes ki ol demde anı götürdiler
Ol Resūl'ün kabrine yitürdiler

Çünkü gördi ol Reşūl'ün kabrini
Üstine düşdi hemān kuçdı anı

Pes ʿAlī ol dem işāret eyledi
Cümle aṣḥāba çıkuñ taşra didi

Taşra çıkdı kamusı anı kodı
Ol sin üzre durmadın hī(ç) inledi

1290 Bir zamān ol inledi katı katı
Varduǧınca artdı anuñ ḥurkatı

Bir zamāndan sonra itdi katı āh
Derd ile cāndan didi vā hasretāh

Pes ki ayruk inlemedi ol güzīn
Dīnlegil kim hāli n'oldı eydeyin

Çünkü aşhāb türbeye girdi revān
Ol mübārek pīri gördiler 'ayān

Dost sini üstinde başını komış
Kaçan ise anda cān ısmarlamış

1295 Didiler kim sevgüyi, kılduñ tamām
Zīre virdüñ dost için cān iy hümām

Dost yolında sen şehīd olduñ i cān
'Işkdan ölen bil şehīd olur 'ayān

كما قيل: من مات من المشق فقد مات شهيداً

S 204^a

Şem^c gibi çün yanıp nūr olduñ uş
Virisersin dost katında şu^cle hoş

Böyle diyüben karara yandılar
Fürkat odına katı göyündiler

Ol mübārek pīri yudılar 'amū
Hem kefenleyüp namāz kıldı kamu

1300

Hamza'nun kabri katında gömdiler
'Işk şehīdin aña konşu kıldılar

Zihī 'aşık kim fidā kıldı cānın
Sen dahi n'olduñ gel ahi iy güzīn

Cānuñı kılğıl fidā yolına hoş
Tā idesin şerbet-i vaşlını nüş

Çünki ümmetsin Resül'e iy cüvān
Pes neçün virmeyesin yolına cān

Bir cānuñ virür iseñ yüz alasin
Bire belki şad hezārān bulasin

1305

Bir saḥī sultāna virseñ armağān
Çün 'ivaz virür yirine iy cüvān

Gel berü imdi bu cānı tuhfe it
Ol Resül'ün ḥazretine iy yigit

Tā ki şad çenden 'ivazlar alasin
Hicri koyup vaşlına yol bulasin

هذه القطعة استمدار المصنف من الحبيب ليوصله الى لقاءه

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

Yā Resula'llāh baña kılğıl meded
Uşda hicr odına yandum kıl meded

Gözi yaşlu bağrı başlu ḥastaya
Beñzi saru 'aşıka kılğıl meded

1310

Yüregi pür-guşşa ciger yaraya
Dügüni yas olana kılğıl meded

S 204^b

Gicede ağlayuban zār olana
Gündüzi kara olana kıl meded

Bu perişān-hāl ü sevdāyī kula
Gönli āvār' olana kılğıl meded

Her seher nālān u gicede fiğān
Bu vücūdum maḥv olısar kıl meded

1302^b şerbet-i: şerbeti S/1304^b belki (SK): bil ki S/1312^b āvār': āvāre.

Hicr yazusunda uş hayrān olup
Gel bu ser-gerdāna irgil sen meded

- 1315 Uş beriyyede şusuz cān virürem
Vaşluñuñ şuyın(ı) irgür kıl meded
İy 'aceb bu derdüme em ola mı
Hażretüñden ire mi cāna meded
Ol Kerīm'üñ ol Raḥīm'üñ ḥakḳıçün
zāt-ı pāküñ ḥakḳıçün kılğıl meded
" وَالضُّمِّي " yüzüñ kamer alnuñ ḥakı
Kaşlaruñ tākı ḥakıçün kıl meded
Hem dahı tā-hā vü Yā-sin ḥakḳıçün
Ḥakḳ-ı Kur'an-ı Mübīn itgil meded

- 1320 Ka'be vü zemzem ḥakıçün iy Şafā
Hem Şafā Merve ḥakıçün kıl meded
Ḥakḳ-ı ihrām u Ḥarem ḥakḳ-ı Makām
Ol Hacer Esved ḥakıçün kıl meded
Ḥacīlar " نَبِيكَ " i ḥakı yā Ḥabīb
Ġazīler tekbiri ḥakı kıl meded
Ol mübārek kabrinüñ toprağıçün
Nüruñ için kim çıkar kılğıl meded

Kuds için ol Kubbetü's-Sahra için
Anda olan tā'at için kıl meded

- 1325 Ol yetimler bağırı başı ḥakḳıçün
Yüzine konan toz için kıl meded

S 205^a Hastalar inildüsi ḥakı i şāh
Aşıkun zārīsi ḥakı kıl meded

1318^a Sûre: XCIII, Âyet: 1/1319^a Sûre: XX, XXXVI/1319^b ḥakḳ-ı: ḥakḳ u S/
1320^a Ka'be: Ka'be'yi S/1321^a ḥakḳ-ı: ḥakı S/1322^a Buhârî, Libâs: 69;
Müslim, Hacc: 147, 269, 271; Ebû Dâvûd, Menâsik: 22; Tirmizî, Hacc: 97;
Dârimî, Menâsik: 13, 15, 34; Neseî, Menâsik: 54, 60, 197, 212; İbn Mâce,
Menâsik: 15, 84; Ahmed b. Hanbel, I, 302, 374, II, 3, 76, 131, V, 191,
VI, 360.

Ol ğazā içre dökülen kan için
Ol şehidler cānı için kıl meded

Cennet ü hürīyle Rıdvān hakkıçün
Hakk-ı Sidre hakk-ı Tübā kıl meded

Arş u ʿurs u Levh Kalem hakkı i mäh
Ay ü güneş hakkıçün kılğıl meded

1330

Analar yüregi kanı hakkıçün
Atalar āhı haki kılğıl meded

Şol oğullar hakkı kim kurbān olur
ʿArif'ün cānına irgil sen meded

مزه القطعة في فائمة الكتاب

Pes ki ʿArif'ven Vefāt'ı zār zār
Uş tamām itdüm ciger hasta i yār

Göz yaşıyla işbu odı iy cüvān
Kāğid üzre yazmışam uşda ʿayān

Uşbu oda hīç ciger döymeye bil
Seng-i hārā key olursa iy halil

1335

Uşda kıldum bunu bir terkeş i yār
Ağulu ok içi tolu āşikār

Uşda yay elde okı hoş gizledüm
Toldurup ümmet yüregın gözledüm

İşbu okdan her ki ölürse i şāh
Hazret'e irüp ola ol pādīşāh

İşbu okdan her ki yir ise yara
Hüriler ol yaraya merhem ura

İşbu okdan kankı yüz kim sarara
Yarın ol Hazret katında ağara

S 205^b 1340

Her yürek ki işbu oddan kan ola
Hak Ta'ālā rahmetiyle ol tola

Her ciger ki işbu okdan toğrana
Şeksüzün ol Havz-ı Kevser'den kana

İşbu okdan her beden k'ola nizār
Yarın ol tamuda bil olmaya zār

İşbu okdan kankı kad k'ola kemān
Şeksüzün rāhat ola ender-cihān

İşbu okdan el kaçan tutmaz ola
Hak'dan āna hoş kadehler şunıla

1345

Ger bu okdan sağır olursa kulak
Kendü sözün diñlede bil āna Hak

Ger (bu) okdan söylemez olursa dil
Anuñ ile söyleşe bil ol Celil

Ger bu okdan görmez olursa gözün
Şeksüzün yüzün göresin Hazret'ün

Pes ki her 'uzva 'ivaz virile bil
Hiç 'ivazsuz nesne yokdur yā halil

Dost için her ne kılursañ iy güzün
Yirine bil bi-nihāyet alasin

1350

Pes 'ivaz istervenin bil yā Resul
Görklü yüzüñi senün iy bā-uşul

Bu kitābum bil ki saña tuhfedür
Key 'acib ü key garib ü tuhfedür

1339^a işbu:uşbu SK/1346^b Celil:Halil SK.

Çün senüñdür bî-nihâyetdür i şâh
Çün benümdür key kalîl iy pâdişâh

Bu azacuk tuhfeyi uş virürem
Bil 'ivaż ben bî-nihâyet aluram

İltürem bir şalkum üzüm tapuña
Tâ ki bâğ-ı kudsi viresin baña

S 206^a 1355

Hem de bir gül iltürem uşda saña
Uş gülistânı viresin tâ baña

Ev virürven şehri isterven 'ivaż
Bir avuç buğdaya hem hirmen 'ivaż

Sen kabûl eyle bu tuhfeyi i şâh
Ger kalîl ü ger hakîr iy pâdişâh

Hâşâ senden kim kabûl kılmayasın
Bu fakîrün tuhfesin almayasın

Tuhfe iltse bir ulu şâha i şâh
Bir hakîr ü bir fakîr iy pâdişâh

1360

Ol ulu sultân anı kılur kabûl
Pes nice redd idesin sen yâ Resûl

Hamdü lillâh kim kitâb oldı tamâm
Ol Resûl'ün cânına yüz biñ selâm

MEVLİD ü Mİ'RAC hem dahı VEFAT
Uş tamâm oldı hayât-ender-hayât

Uşda üç gevher durur bir hokkada
Kıl nazar tâ gönlünü rüşen ide

Üç güneşdür bir felekde yahtulu
Üç kamer bir gökde bil iy bahtulu

1365

Bir ev içre üç şem'idür yanar uş
Bir şadefde bil kim üç dür-dâne hoş

Bir gülistānda uş uç güldür latīf
Kok ki lezzet alasin sen iy şerīf

Uşda üç ırmak olup akar revān
Hamr u şir ü hem 'asel iy nev-cüvān

Alur anlardan şafā rūh-ı revān
İç ki tā lezzet bulasin iy cüvān

Uşda üç çeşme kamu Āb-ı Hayāt
İç ki tā görmeyesin ayruk memāt

S 206^b 1370

Üç gülistāndur açılmış reng reng
Her gülünde var hezāran dürlü reng

Üç deñizdür uşda kamu mevc urur
Mevcı anuñ inci vü cevher durur

Bahrī isen gel berü imdi i cān
Dürr ü cevher al deñizden rāygān

Halka anı rāygāne vir i yar
Ol Resul'ün cāniçün kılğıl kabul

Tā ki saña cennet içre hūr-ı hüb
Dürr ü cevher şaça dürlü iy talüb

1375

Ādemī dañı melā'ik hūr u 'in
İşbu üçden lezzet ala iy güzīn

Sa'y kıl bu üç deñize tala gör
Dürlü gevher her birinden ala gör

Taldugunca gevher algıl iy hümām
Şanmağıl kim gevheri ola tamām

Çok cevāhir dizmişem bu silkde ben
Sa'y kılğıl mālīk olğıl aña sen

Tā ki h^voca olasin sen cevheri
Kara taşdan fark idesin cevheri

1373.beyit mesnevi kafiye düzenine uygun değildir./1376^atala(SK):
giri s.

1380

Sende çün ola ma'ānī-i şerīf
Bah̄r olasin mevc-zen sen hoş latīf

Gün gibi şu'le viresin 'āleme
Çünki sa'y idüp iresin ol deme

İrmeyenler ol deme ādem degül
Bil ki hayvāndan dahı ednādur ol

Yā ilāhī ol deme ırgür bizi
Ol deñize vasl kıl cānumuzı

Bil Saferden nısfı geçmişdi tamām
Nazm kıldum bu kelāmı iy hümām

S 207^a 1385

Hem Rebi'ü'l-Āhir'ün bişinde bil
Hatm kılduk bu kitābı iy halīl

Hem sekiz yüz kırk ikiydi hicrete
Hatm kılduk hoş irişdük rahmete

Cum'a gicesi dahı hem vakt-ı şām
Hoş mübarek vakte hoş oldı tamām

Bil VEFĀT ebyātıdur iy mu'teber
Biñ dahı dört yüz iki tane güher

MEVLİD ü Mİ'RAC VEFĀT ebyātı hem
Bil ki dört biñ gevher oldı iy muhterem

1390

Key işitdün hak durur işbu kitāb
Uş didüm vallāhü a'lem bi's-savāb

1380^a ma'ānī-i: ma'ānī vü S, ma'āniyi SK/1383^b cānumuzı (SK): cānımı-
zı S/1389^b oldı: oldı.

ISIMSIZ BİR MESNEVÎ

S 207^aMef^cülü Mefâ^cilün Fe^cülün

°Älem girü töldi nür-ı Allāh
Aç gözünü kim görine ol mäh

Ḥak luṭf eli ile burka^c açdı
Kevn ile mekāna nūr saçdı

Bitürdi tecellī nūrı gülşen
Şahrā-yı vücūdı kıldı gülşen

S 207^b

Cān anuñ ile mu^caṭṭar oldı
°Akl anuñ ile mu^canber oldı

5 Mey-hānesi Ḥakk'ūñ uş açıldı
°Işk şişeleri tolu içildi

Ol meyden uş esridi bu °ālem
Ger hūr u melekdür ü ger ādem

Mey-hāne vü hum u badıya mest
Çeng ile rebāb u °ūd u ney mest

Mest itdi bu halkı ol mey-i Ḥak
Her zerre diyü turur."ene'l-Ḥak"

Açıldı tılısmı " کنت کنز "ün
Neydügi bilindi işbu remzün

10 Deryā-yı muḥīt mevc urdı
Kaṭraların uşda taşra sürdi

Kaṭrada deñiz deñizde kaṭra
Zerrede güneş güneşde zerre

Zāhir oluban nice görindi
Gözün var ise °ayān gör indi

Gel sen seni uyhudan uyarğıl
Gönlün evine çırāğ uyarğıl

Ġaflet sücüsinden ayılı gör
Elün ile kayduñı yiği gör

15 Hırş odına kendüzüñi yakma
Hakk'ı koyup aşuruya bakma

Zulmetde niceye dek kalasın
İşk odına yan ki nūr olasın

Şeytān çerisini sür gönülden
Cünd-i Hakk'ı sev bu cān u dilden

Gönül çü Hakk'ın hazines' oldı
Şeytāna virenler anı öldi

S 208^a

Yüzleri kara kopısar anda
Şeytāna mürīd çün oldı bunda

20 Bil Hakk'dan ümidleri üzile
Şeytān ile zencīre dizile

Kaṭrān olara libās idile
Alubanı ṭamuya gidile

Yandura oda oları sultān
Dimeye gedādur u yā sultān

قال الله تعالى: مفرنين في الاصفار * سراويلهم
من قطران وتغشى و يوههم النار

Eriye kamu et ü derile
Dāyim ölüben girü dirile

قال الله تعالى : كلما نصبت اليهود هم بدلنا هم
يهوداً غير هالينذوقوا العذاب (x)

Çağrışa bular diye i Sübhān
Gönder bizi dünyāya i sultān

25 Ayruḡ saña 'āsi olmayalum
Tā kim diri olup ölmeyelüm

Hizmet kılalum dün ü gün anda
Tā yakmaya tamu odı bunda

قال الله تعالى حكيا عنهم: ابصرنا وسمعنا فاربعتنا
نعمل صالحاً انا موقنون (xx)

Hak diye sizi anda viribdüm
Hāl nice olacağını didüm

Peygamber ü hem Kitāb hakkı
Gönderdüm ü rüşen itdi Hakk'ı

Likin ola(ra)siz uymaduñuz
Şeytān etegini koymaduñuz

30 Gönderür isem sizi gir' anda
İblise olursız anda bende

S 208^b

Yokdur buradan halāş olmak
Yāhud şınanan girü şınanmak

(x) Sûre:IV, Âyet:56/(xx)Sûre:XXXII, Âyet:12/30^a gir':girü .

(x) قال الله تعالى: ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه

Ḳalalar orada zār u ḥayrān
Dilleri kebāb u cismi biryān

Ayruluk odına yana dün gün
Karañuda ḳala görmeye gün

‘Ārif çü didūn bu sözi rüşen
İtdūn ḳamu ḥalka Ḥakk'ı rüşen

35 ‘Ārif olan oldu Ḥakk'ı ṭālib
Cāhil olan oldu ḳurı ḳālib

Şeyṭān ile nefse meyl itdi
Bī-şek cānını cehennem^a atdı

Ḳaldı ebedī o çāh içinde
Gündüz gice āh ü vāh içinde

Gel ‘ārif ol imd' işit bu sözi
Tā kim göresin o görklü yüzi

Māḳsūdunā irgüre seni Ḥaḳ
Yāricūn ola o Ferd ü Muṭlak

(x) Sûre: VI, Ayet: 28/33^a dün: dün ü S/36^b cehennem^a: cehenneme/
38^a imd^a: imdi.

DIGER MANZÛMELER

عارف فرمايد

I

Mef'ulü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- s 208^b
- 1 Vakt-i seherde irdi girü nür-ı zü'l-celāl
İtdi vücüd milkini düpdüz irem mişāl
 - 2 Her zerresini kıldı anuñ şems-i bî-bedel
Her kaḫrasını itdi anuñ baḫr-i bî-mişāl
 - 3 Ma'şuk çü irdi 'aşıka vasl oldu bil yakın
Gitdi ikilik aradan ol dem zî-ḫoş vişāl
 - 4 Düşmiş idüm bu toprak arasında ḫor olup
Kaldurdu göklere beni eyledi māl-ā-māl
 - 5 Sırr-ı "ene'l-Hak" anda açıldı baña didüm
Çün vahdete irişdüm o demde zihî kemāl
 - 6 Sundı şarāb-ı Lem-yezel'i baña ol nigār
Nüş itdüm anda ben daḫı oldum lā-yezāl
 - 7 Ger anladuñ ise "لی مع الله" vaktini
Getürmeyişer özüne bu söz yakın melāl
 - 8 "اقرا" و ما رويت Kitābından ol ḫak'uñ
Tā bilesin ma'iyyeti nice olur celāl
 - 9 'Arif çün oldu kul yüz urup dir ki yā ilāh
'Afv eyle suçuni kerem idüp i zü'l-celāl

6^b Mısrâ vezne uymamaktadır.

7^a Keşfü'l-Hafâ , II, h.nu:2159/8^a vsûre:VIII, Âyet:17.

II

Fā'ilatün Fā'ilatün Fā'ilün

- S 209^a 1 Uş gönül taşdı girü cüş eyledi
 İşk şarābı cānı ser-hoş eyledi
- 2 Uşda girü mey-fürüş-ı Lem-yezel
 Açdı mey-hāne gönül hoş eyledi
- 3 Şāhid-i ma'ni yörendi cānlara
 Leb-be-leb cān ile baş hoş eyledi
- 4 Bu şarābı her kim içdi bil yakīn
 Varlığını kamu yağma eyledi
- 5 Görme misin sen o şāh-ı Edhem'i
 Bu şarābı içdi tahtın n'eyledi
- 6 Bu şarābı çünkü içdi Bāyezīd
 Ser-te-ser kendüzünü cān eyledi
- 7 Gel bu şerbetden iç imdi sen i yār
 Rüstem ü Sām u Nerīmān n'eyledi
- 8 Uş saña Ārif naşihat kıldı hoş
 Tut sözün kim dürr ü gevher söyledi

3^aşāhid-i:şāhidi S/8^bgevher:cevher SK.

III

Fa'ilatün Fa'ilatün Fa'ilün

- s 209^b
- 1 Uş girü 'ışk ilçisi irdi revān
Eyledi bu ten bakırın zer-i kân
 - 2 Bendi götrüldi bu kamu göklerin
Kamu sırr ol dem baña oldı 'ayan
 - 3 Nā-gehān çıkdı bu genc vīrāneden
Toldı 'ālem milkine ol demde cān
 - 4 Pes vücūd' ol demde yağma eyledi
Gitdi benlik kaldı ol bende hemān
 - 5 Kudretüm irdi tamāmet milküme
Zīre kim oldum Süleymān-ı zamān
 - 6 Nireye bakşam görüldi ol cemāl
Bī-niṣāndan buldum ol demde niṣān
 - 7 Külli şey'e olmuş ol sultān muhīt
Kamu gark olmuş o deryāda i cān
 - 8 Gel hicābı sil gözünden iy yigit
Tā görine gözine ol bī-mekān
 - 9 Saña 'Arif hāli takrīr eyledi
Ger imānuñ var ise aña inan

4^avücūd':vücūdı /5^amilküme:mülküme SK/7^bderyāda(SK):deryāya S.

IV

Müstef'ılün Müstef'ılün Müstef'ılün Müstef'ılün

- S 209^b
- 1 Aç gözünü kıl bir nazar uş toldı 'ālem nūr ile
Gönül gözün açar iseñ nūr olasın ol nūr ile
 - 2 Gel sen seni elden bırak ol dost yüzine toğrı bak
Tā kim cānuñ dīdār göre dostı bulasın dūr ile
 - 3 Uçmak senün ola kamu görmeyesin yidi tamu
'Arş üzere senün için kızıl yākūt taht kurıla
 - 4 Kulluk ide kamu melek bil bağlayup dünin günin
Çünki bu cānuñ seyr idüp dostı buluban turıla
 - 5 Şöyle ki dostı bulasın diri olup ölmeyesin
Olmaya hācet saña kim İsrāfīl'ün şūr' urıla
 - 6 İsrāfīl'ün şūr' olasın hem Mūsī'nün Tur' olasın
Yirler ü gökler bir sā'at senün için hep dūrile
 - 6 'Arif eger dilün senün dost adını tekrār ide
Karañulığı dünyenün dost nūrıla hep sürile

5^b şūr': şūrı / 6^a şūr': şūrı; Tur': Tur'ı.

V

Müstef^cilün Müstef^cilün Müstef^cilün Müstef^cilün

S 210^a

- 1 Anmaz mısın sen şol günü kim pādīshāh kāzī ola
Halk arasında hükm ide kullar aña rāzī ola
- 2 Göz perdeleri götrile cümle ^cayıb āşkār ola
Vay hāline şol kişinün kim Hakk'a ol ^cāşī ola
- 3 Cümle zebānī yügrişe ^cāsīlere berk yapışa
Atalar anı tamuya işi anuñ zārī ola
- 4 Mīzān terāzū kurıla anda hükümler sürile
Yirler ü gökler dürile mahşer içi efgān ola
- 5 Gevde kararup beynler çokraya anda ıssıdan
Ayak ayaka binüben ^cakl anda bil zāyil ola
- 6 Bir od çıka ol tamudan kaplaya anda cümlesin
Bil korkulu gündür o gün Hakk'dan (saña) yārī ola
- 7 Nice güzel yüzler o gün Hāzret katında karara
Dünyāda nice kara yüz Hāzret katında ağ ola
- 8 Gel kayduñı yi şimdiden yarın yüzi ağ olasın
Şer^c-i Resül'e berk yapış tā kim şefī^cuñ ol ola
- 9 ^cArif naşīhat eyledi hoş yol(a) irşād eyledi
Tutup gidersen ol yolu kabrūñ içi pür-nūr ola

VI

Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün Müstef' ilün

S 210^a

- 1 Añgıl unutma şol günü cān kumr̄isi pervāz ura
'Azrā' il ecel cāmını saña güç ile içüre
- 2 Heybet ile çünkim baka cānuñ bedenden tiz çıka
Ehl ü 'ıyālūñ zārını göklere deñlü irgüre
- 3 Dostlar gelüp dögineler üstüne yaka yırtalar
Hatun(uñ) 'azā oturup senūñ için giye kara
- 4 Ol dem seni götüreler taht üzere yaturalar
Cān çü teni 'üryān göre feryād idüben çağıra
- 5 Çünkim seni pāk ideler üstüne kefen örteler
Cān çağıra açuñ yüzüm tā hatunum gelüp göre
- 6 Evden kaçan kim çıkasın ehlūñ ziyāret idesin
Cān uşacuk oğlanlara feryād idüp yüzün süre
- 7 Diye ki kalduñuz yetim hatunum oldı pes sakım
Zinhār buları hoş tutuñ diyüp ol halka yalvara
- 8 Çün sinleye gönilesin hasret ile āh idesin
Ol kızlaruñ saçın çözüp sinleye dek arduñ süre
- 9 Namāzgāha getüreler dostlar namāzūñ kılalar
Ol tar yire yaturalar giresin anda çukura
- 10 İçi tar anuñ karañu ilan u 'akreb hem tolu
Münker ü Nekir'e cevāb virdüñse batduñ sen nūra
- 11 'Arif saña dir kim uyan bu işleri bildüñ 'ayan
Her kim anuñ sözün tuta dost yüzünü bil kim göre

3^bMısrâ vezne uymamaktadır.

İ N G İ L İ Z C E Ö Z E T

This very study of us about the Literary Personality and works of Arif, of whom we could tell the fact that he lived in the second half of 14th C. and in the first half of 15th C., just referring to the copyright-dates of his works, aims at putting forward the correct place of the poet in Turkish Literature as well as the nature of his works.

Through this study, six Mesnevies, i.e. the poems composed in rhymed couplets, and six poems in conventional forms have been arranged in transcribed texts, and all of them have been subjected to a thorough analysis.

In our Literary examination, the "First Chapter" under the heading of "The Life, Works and Literary Characteristics of Arif" takes the second place just after the "Introduction Part" in which the Mesnevies of 15th C. are presented to be typical examples of the period. In this chapter, taking a start from the examples of the poetic works of the poem, the analytic studies and searches committed in the recent-period with which his name is referred are introduced under the title of "His Life". Following it, the copies of all works of Arif, the metrical arrangements and explanatory summaries of them, are presented; and then their formal and contextual characteristics are discussed in detail under the title of "Analysis of his Works".

In the next Chapter, having the title of "His Literary

Personality", the points and considerations on the "Theme" are pointed out in the general Lines. Because, all informations and evaluations regarding the form and the Context are actually intended to put forward the literary personality of the poet. Additionally, such points as "Literary Arts", "Proverbs and Idioms" are dealt with, too in this part. Finally, in the "Conclusion" Chapter, the facts we have found firmly out about the works and personality of Arif are listed item by item.

The "Second Chapter" of our study consists of the "Transcribed Text", "Bibliography" and "Index" sections. In referring to the texts, the common and traditional scientific Turkish transcription Alphabet is used, and the equivalents of the differently-used marks and references are expressed within the footnotes. Comparison of only three copies belonging to the first two mesnevies of the poet could be made, for the copies of others are missing.

Only the works noted in the footnote could be included in the bibliography. And the Indexes are grouped under three headings, as "Person Names", "Works Names" and "Place Names".

BIBLIYOGRAFYA

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Akar,(Prof.) Dr.Metin, Türk Edebiyatında Manzûm Mi'râc-nâmeler,
Kültür Bak. Yay.1000 Temel Eser Dizisi:131,Ankara,1987.
- Aksoy, Yard.Doç.Dr.Hasan, "Bihîştî Ahmet Sinan Çelebi", İslam
Ansk. Diyânet Vakfı Yay .C.VI.
- Aliyyü'l-Karî, El-Mevzûât, Matba'a-ı Âmire,İstanbul,1289.
- Ateş,Prof.Dr.Süleyman, İslam Tasavvufu, Yeni Ufuklar Neşr.
İstanbul,1992.
- Ayan,(Prof.) Doç.Dr. Gönül, Tebrizli Ahmedî, Esrâr-nâme (İnce-
leme-Metin), Konya (Atatürk Kültür Merkezince Yayımlan-
mak üzeredir.)
- Ayan,(Prof.) Dr.Hüseyin, "Dîvan Edebiyatında Hamseler", Atatürk
Ünİv.Edeb.Fak.Araştırma Der. Ahmet Caferoğlu Özel sayısı,
Fasikül:1,S.10,Atatürk Üniv. Edeb.Fak.Yay. Ankara, 1979.
- Aydemir,Semra, Dede Ömer Rûşenî, Hayatı, Eserleri,Edebî Kişili-
ği ve Dîvanının Tenkidli Metni (Basılmamış Yüksek li-
sans Tezi), Selçuk Üniv.Sos.Bil.Enst. Konya, 1990.
- Aydınlı, Doç.Dr.Abdullah, Sünen-i Dârimî C.I (Tercüme ve Tah-
kik), Madve Yay. İstanbul,1994.
- Canan,(Prof.)Doç.Dr. İbrahim, Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercü-
me ve şerhi,18 cilt, Akçağ Yay. Ankara,1988-1993.
- Çelebioğlu,(Prof.Dr.),Âmil, Mesnevî-i Şerif, Aslı ve Sadeleş-
tirilmişiyile Manzûm Nahifî Tercümesi, Sönmez Neşr.
C.I,II, İstanbul,1967, 1969.
- _____,Yazıcıoğlu Mehmed ve Muhammediyye'si(Doktora Tezi),
Atatürk Üniv.İslamî İlim.Fak. Erzurum,1971, Yayımlı:
Yazıcıoğlu Mehmed,ve Muhammediyye, 4 cilt, Tercüman
1001 Temel Eser, İstanbul,1975.
- _____, "Yazıcıoğlu Sâlih ve Şemsiyyesi", Atatürk Üniv. İslamî
İlim.Fak.Der.(Erzurum,1976),S.1.

- _____, Sultan II.Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevileri (Basılmamış Doçentlik Tezi), Atatürk Üniv. İslami İlim. Fak. Erzurum, 1976.
- _____, "Kabus-nâme Tercümesi Murâd-nâme'ye Dâir", Türk Kültürü, C.XVI, S.192.
- _____, "XIII-XV. (İlk Yarısı) Yüzyıl Mesnevilerinde Mevlânâ Tesfiri", III.Mevlânâ Semineri Bildirileri, Mevlânâ ve Yaşama Sevinci, Konya Turizm Derneği, Konya, 1978.
- El-Aclûni, İsmail ibn Muhammed, Keşfü'l-Hafâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut (Lübnan), 1977.
- Eraydın, (Doç.) Dr. Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatler, Marifet Yay. İstanbul, 1990.
- Ertaylan, İsmail Hikmet, "Yeni ve Değerli Bir Dil ve Edebiyat Belgesi ; Tarikat-nâme", TDED (İstanbul, 1946), C.I, S.3-4.
- Erünsal, Dr. İsmail, The Life and Works of Tâcizâde Cafer Çelebi with a Critical Edition of His Divan, İstanbul, 1983.
- Eş-Şerebâsi, Prof. Dr. Ahmed, 75 Kudsi Hadis'in (Tercüme ve Şerhi), çev: Naim Erdoğan, Çile Yay. İstanbul, 1981.
- Gölcük, (Prof. Dr. Şerafettin - (Prof.) Doç. Dr. Süleyman Toprak, Kelâm, Tekin Kitabevi, Konya, 1991.
- Gülsoy, Nebahat, Ârif, Mi'râç-nâme, Vefât, İsimsiz Bir Mesnevi (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük), Marmara Üniv. Türkiyat Araş. Enst., İstanbul, 1993.
- Güzel, (Prof.) Doç. Dr. Abdurrahman, Kaygusuz Abdal, Kültür Bak. Yay. Ankara, 1981.
- Kadı İyaz, Şifâ-i Şerif, çev: Hüseyin Erdoğan - Naim Erdoğan, Çile Yay. İstanbul, 1977.

- Kara Davud, Delâil-i Hayrât Şerhi, sad: Abdulkadir Akçiçek, Merve Yay. İstanbul, 1975.
- Kaplan, Yard.Doç.Dr. Mahmut, Hayriyye-i Nâbi (İnceleme-Metin), Atatürk Kültür Merk.Yay., Ankara,1995.
- Karahan,(Prof.)Dr.Abdulkadir, İslam-Türk Edebiyatlarında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri,İstanbul,1954.
- Kavcar, Cahit, "Hamdullah Hamdi'nin Yûsuf u Züleyhası",TDAY-Belleten(1968), Ankara,1969.
- Keklik,Prof.Dr.Nihat, İbnü'l-Arabî'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak olarak EL-FÜTÜHAT EL-MEKKİYYE, Kültür Bak.Yay. 1000 Temel Eser Dizisi:153, Ankara, 1990.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, Türk Edebiyatı Tarihi, Ayyıldız Matb. Ankara,1964.
- Konuk, Ahmed Avni, Fusûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, haz: (Doç) Dr.Mustafa Tahralı-(Doç.)Dr.Selçuk Eraydın, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yay. C.II-III, İstanbul, 1989-1990.
- Kortantamer,(Prof.)Dr.Tunca, Nev'izâde Atayı ve Hamsesi (Basılmamış Doçentlik Tezi),Ege Üniv.Edeb.Fak,İzmir,1982.
- Köksal,M.Asım, Peygamberler Tarihi, 2 Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara,1993.
- Kuşeyri, Risâle-i Kuşeyri (Tasavvufun İlkeleri), 2 Cilt,haz: Tahsin Yazıcı,Tercüman 1001 Temel Eser,İstanbul,1978.
- Kut(Alpay),(Prof.Dr.)Günay, "Aşkî ve Heft-Peyker Tercümesi",TDAY-Belleten(1972), Ankara,1973.
- _____, "Furkat-nâme", TDAY-Belleten(1978), Ankara,1979.
- _____, "Cemâli", İslam Ansk.,Diyanet Vakfı Yay.C.VII.

- Levend, Agah Sırrı, Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi, TTK. Ankara,1956.
- _____, Ali Şîr Nevâî, Hayatı, San'atı ve Kişiliği, C.I, TDK. Ankara,1965.
- _____, "Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevisi",VIII.Türk Dili Kurultayı Bildirileri, ayrı basım, Ankara,1959.
- _____, "Attâr ile Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevileri", TDAY-Belleten, Ankara, 1959.
- _____, "Ahmed Rıdvan'ın Hüsrev ü Şîrîn'i", TDAY-Belleten (1966), Ankara,1967.
- _____, "Dîvan Edebiyatında Hikâye I",TDAY-Belleten(1967), Ankara,1968.
- _____, "Hamdi'nin Yûsuf u Züleyhası", TDAY-belleten(1968), Ankara,1969.
- Mazıoğlu,Prof.Dr.Hasibe, "Yeni Mevlid Metinleri", Bilimsel Bildiriler (I.Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bildiriler, 27-29 Eylül,1972), TDK.Ankara,1972.
- _____, "Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şâirler", Türkoloji Dergisi, C.VI,S.1(Ankara,1974).
- _____, "Eski Türk Edebiyatı", Türk Ansk.C.XXXII,S.256, Ankara,1982.
- _____, "Dede Ömer Rûşenî ve Çoban-nâme'si", I.Milletlerarası Mevlânâ Kongresi Tebliğleri (3-5 Mayıs 1987), Selçuk Üniv. Yay. Konya,1988.
- Mengi,(Prof.Dr.) Mine, "Mesihî'nin Hayatı, Şâirliği ve Eserleri", Türkoloji Dergisi, C.VI,S.1(Ankara,1974).
- Okiç, M.Tayyib, "Çeşitli Dillerde Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercemeleri", Atatürk Üniv.İslamî İlim. Fak.Dergisi, S.1 (Erzurum,1976).
- Onur,Yard.Doç.Dr.Naci, Yusuf u Züleyha (Hamdi), Akçağ Yay. Ankara,1991.

- Öz, Doç.Dr.Mustafa, "Ehl-i Beyt", İslam Ansk., Diyanet Vakfı Yay. C.X.
- Özcan, Prof.Dr. Abdulkadir, "Düstür-nâme-i Enveri", İslam Ansk. Diyanet Vakfı Yay.C.X.
- Pekolcay, (Doç.Dr.) Necla, Türkçe Mevlid Metinleri (Basılmamış Doktora Tezi), Türkiyat Enst. İstanbul, 1950, nu:346.
- Sarıkaya, Bekir, Ârif, Mürşidü'l-'Ubbâd, Nüsha-i Âlem ve Şerhü'l-Âdem, Mevlid (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniv. Türkiyat Araş.Enst. İstanbul, 1993.
- Sofuoğlu, Mehmed, Sahih-i Buhârî ve Tercümesi, 16 Cilt ve İndeks, Ötüken Yay. İstanbul, 1987-1989; İndeks: Hikmet Tekin, İstanbul, 1990.
- Sühreverdî, Avârifü'l-Ma'ârif (Tasavvufun Esasları), haz: H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz-Mustafa Uzun, Erkam Yay. İstanbul, 1990.
- Şebüsterî, Gülşen-i Râz, çev: Prof.Abdulbaki Gölpınarlı, MEB. Yay. İstanbul, 1993.
- Şibli, Asr-ı Saâdet, C.II, III. çev: Ömer Rıza Doğrul, sad: O.Zeki Mollaoğlu, Eser Neşr. İstanbul, 1977.
- Tekin (Alpay), Gönül, Ahmed-i Dâî and His Çeng-nâme (An old Ottoman Mesnevi), Cambridge, 1975; TÜYATOK, 34/I (1981).
- Timurtaş, Prof.Dr.Faruk Kadri, Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirîn'i, (İnceleme-Metin), İstanbul, 1963.
- _____, Süleyman Çelebi, Mevlid, İstanbul, 1970.
- _____, Şeyhî'nin Har-nâmesi, İstanbul, 1971.
- Tolasa, (Prof.) Doç.Dr.Harun, "15.Asır Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri", Ege Üniv.Sos.Bil.Fak.Türk Dili ve Edeb. Araştırma Dergisi, S.1 (İzmir, 1982).
- Tuman, Nâil, Tuhfe-i Nâilî, Millî Kütüphane (Ankara), Yazmalar Bölümü, nu:611.

- Uludağ, (Prof)Doç.Dr.Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay. İstanbul,1991.
- Uzun, Mustafa, Dede Ömer Rüşenî ve Miskinyik Kitabı (Öğretim Üyeliği Tezi), Marmara Üniversitesi,İstanbul,1982.
- Unver,Prof.Dr. İsmail, "Mesnevî", Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II(Diwan Şiiri), S.415-417,(Ankara,1986).
- _____, "Ahmed Rıdvan", İslam Ansk. Diyanet Vakfı Yay.C.II.
- _____, "Aşkî, Kadîm", İslam Ansk.Diyanet Vakfı Yay.C.IV.
- Vensinck, Prof. A.J., Concordance et Indices de la Tradition Musulmana, 8 Cilt, Çağrı Yay. İstanbul,1988.
- Yavuz,(Prof.Dr.)Kemal, Maneviyyü'l-Muradî, I.Cilt (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniv. İstanbul,1976.
- Yüksel,(Doç.) Dr.Sedit, Mehmed, Işk-nâme (İnceleme-Metin), Ankara Üniv. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yay:150, Ankara,1965.

INDEKSLEK

Ş A H İ S A D L A R I

Abbâs: VN/223

Abdullâh ibni Zübeyr: VN/846

Âdem: MU/671,1415,1445,1447,1449,1465-66,1474,
1478,1591,1921-22,2045, M/30,98,157,200,
MN/187-88,320,500-01,503-04,702,708,1202

Agzâb: VN/945

Alî: MU/1085, M/57, MN/110,453,458,495
VN/370,376,489,661,663,730,749,772-73,775,
783,787,794,797,897,1042,1054-57,1059,1070,
1074,1093,1118,1145-47,1152,1154-57,1189-90,
1194-95,1197,1199,1200,1202,1205,1208,1212,
1215,1219,1225,1229,1244,1247,1251,1253,1256,
1260,1263,1266,1270,1276-77,1288

Ashâb-ı Kehf: VN/996

Âyişe: MN/258,918,1237, VN/191,527,531,750

Azrâ'îl: MU/1325, NA/170,341, MN/1046,
VN/519,524,530,534,550,552,556,559-60,
656,660,682,711-12,715,717,MAN.VI/1

Bâyezîd-i Bistâmî: MU/1008,1713,1718,NA/66,MAN.II/6

Belkîs: VN/989

Bilâl-i Habeşî: VN/297-99,335-36,340,346,348,351,
465,468-69,472-73,478,878,886,889,891-92,
896-97,899-900,902,909,915,921-23

Buhârî: MN/589

Câbir b. Abdullâh: VN/156,292

Cebrâ'îl: MU/624,1141, NA/13,15, MN/6,118-19,144-45,
151-52,182-84,187,192-93,195,199,201,205,
207,211-12,217,219,239,244,246,250-51,253,
282,319,-20,322-23,328,335,356-57,380,382,
423-24,462,466,491,508,536-37,540,542,544-
45,552,554,648,739,744,790,883-84,923,925-
26,938,940,945,970,997,1014,1016,1018-19,

1223,1228,1530,1532,1560,1564,
 VN/294-95,559-60,562-64,567,570-71,575,
 578,585-86,590-91,595-96,600-01,605,
 609-10,655,665,669,671,704-07,755,780,
 787,1209

Cüneyd-i Bağdâdî: NA/71

Dâvûd: MU/188, MN/722

Deccâl: MN/1547

Dihye-i Kelbî: MN/1560

Ebrehe: VN/170

Ebû Bekr: MU/1078, M/54,58, MN/1102,1178-79,1182,1184,
 VN/243,352,477,484-85,746,1144,1148

Ebû Cehl: M/36, MN/100,1171-72

Ebû Hüreyre: VN/161

Ebû'l-Hasan: MU/1766

Ehl-i Beyt: VN/903

Enes b. Mâlik: MN/1224

Fâtıma: MU/1075,1097,MN/444,448,450,454,456,459,
 461,470,480,919, VN/254,257,268,335,337-39,
 344,469,527-28,533,535-36,538-39,551-52,684,
 690,694,699,701,754,794,798,880,885,907,910,
 964,966-70,975,1075-76,1079,1082,1085

Fir'avn: VN/1230,1240

Hadıce: MN/473,918

Harka'ıl: MU/1584

Hârûn: MN/213-14

Hasan: MU/1351, MN/416,426,428,557,919, VN/167,348,
 379,897,1078

Havvâ: MU/1415,1474, VN/1205

Hızr: MN/727

Hüseyn: MN/416,426,430,919, VN/348,379,897,1078

Irâkî(Fahredden-i Irâkî): MU/679

- İbni Abbâs: MN/108,452,495,570,1012,
 VN/235,292,489,664,772,933,1007
- İbni Atâ: MN/559
- İbni Fâriz: MU/1867
- İbni Mesûd: MN/561, VN/269
- İbni Ömer: MU/1741
- İbrâhîm(Halîl,Halîlullâh): MU/673,1215, NA/80,345,
 MN/247,714,916,1272, VN/986,1238
- İbrahim b.Edhem: MAN.II/5
- İdrîs: MN/207-08,296
- İsâ (Rûhullâh): MU/672,1965, M/10,30, MN/63,195,
 295,694,697,720,729,1343,1208,1247
- İsmâil: MN/716-17, VN/987
- İsrâfil: MU/1372,1376,1597-98, NA/151, MN/581,
 588, MAN.IV/5,6
- Ka'b: MN/257
- Kabil: VN/1212
- Karun: MU/1671,1674-75
- Mâlik: MN/701,941,945,947-48,950,952,955,958,961,
 963,965,968,987,998
- Mâlik ibni Sa'sa'a: MN/1221
- Meryem: M/10, MN/693,697, VN/1247
- Mevlânâ: MU/317
- Mikâil: MN/129, VN/669
- Muhammed(Resûlullâh): MU/23,138,280,320-23,331,336,
 364,494,561,624,673,693,1104,1156,1161,
 1202,1206,1350-51,1403,1472,1483,1573,
 1663,1670,1681,1702-03,1737,1745,1769,
 1862,1923,2004-06,2010,2012,2014,
 NA/8,9,12,37,62,86,196,351-52,
 M/26,40,49,132,145-46,156,183,195,202,204-05,
 MN/5,7,9,11,13,20,52,64,94,96,99,102,105,
 110,118,121,123-26,128,131,142-44,151,161-
 62,179-80,183-84,187-88,193,195-96,198,
 202,205,207-08,211,213,230,232,235-36,239,
 242,244,246-48,251-52,255,264,283-84,287,

289,293,296,299,301,316,319-20,323-26,
328,330,332-33,336-37,341,351,361,372,
392,394,396-97,399,404,421,424-25,429,
431-32,434,438,441-42,451,458,463,466,
471,475,478,481,488,507-08,515,517,526,
530,534-36,547-48,554,567-68,589-90,593,
625-26,631,643-45,648,651,662,666,668-69,
676,686,688,691-93,696,699,703,707,718,
721-22,730-32,734,736-39,741-42,749,754,
756,759,763-64,768-69,771-73,778,780,783,
786,791-92,794-96,798,800,803,805,807-08,
810,812-13,815-17,820-21,823,828,847,849,
855-56,860,863,865-67,878,883,894,897,899,
917,937-38,941,947-48,950,963,965,967-68,
970-71,973-74,976,999,1014-19,1021,1023,
1027-28,1034,1036,1043-44,1046,1058-59,
1065-66,1072,1083,1086,1088,1092,1102,1104,
1119-20,1126,1160,1165,1167-68,1172,1174,
1179,1183,1187,1189,1191,1194-95,1200,1202,
1205,1209,1213,1218,1222,1224-25,1228,1234,
1240,1293,1367,1370,1530,1538-39,1546,1563-
64,1617,1664,1667,1672,1677,1686-87,1690,
1694,1699,
VN/28,36,37,66,68,70,82,83,111,136,141,146,
148,152-53,156,161-62,165,167,171,182,184-
85,190,192-93,198-99,214,219-20,222,225,229,
232,235,237,239-40,252,254,265,267,270,293-
94,296-97,300-02,304,306,313-15,318,324,328,
330,333-34,339,342,349,351,355-56,358,367,
372,375-76,383,385,387,390,393,396,398,402,
406,409,418-19,422,425,427,453,455,461-62,
465-66,470,474-76,484,486,489-90,494,506,517-
18,520,528,533,535-39,551,553-54,559,562-63,
565,567,569,573-79,586-88,590,592-94,600-02,
604-08,610,612,617,619-23,626,633,635,651,
653-54,660-61,663,682-84,688,695,699,700,703-
04,706-07,712,714,717,721,724,734,736,746-50,

754-55, 761, 770-72, 777-78, 785, 792, 794, 796,
 802, 807-09, 812, 816, 844, 848-49, 855-56, 860,
 862, 868-69, 871-72, 879, 882, 888, 895, 899, 902,
 910, 914, 916, 918-19, 924, 934, 936-37, 939-40
 942-45, 953, 955-57, 959, 963, 972, 974, 999, 1010,
 1017, 1026-27, 1030-31, 1037-38, 1058-59, 1063, 1072,
 1088, 1096, 1105-06, 1123, 1132, 1139, 1141, 1144,
 1152, 1155, 1161-62, 1181, 1189-90, 1192, 1198,
 1280, 1303, 1306, 1320, 1322, 1350, 1360-61

Muhyiddîn-i Arabî: MU/1910, 1930, NA/65, MN/1598

Mûsâ: MU/672, 1627, 1630, 1673, 1675, M/29, MN/218-20,
 223, 231-33, 236-37, 241, 719, 728, 753, 849-51,
 856, 858, 860, 863-66, 916, 1021, 1044, 1298-1300,
 1304, 1306, 1310-12, 1314, VN/988, 1021, 1029,
 1232, MAN.IV/6

Muzar:bin Dârem: VN/1147, 1150-52, 1154, 1156, 1158,
 1173, 1179, 1181, 1183, 1186, 1193, 1195-97,
 1200, 1202, 1204, 1207, 1210, 1214, 1217, 1224,
 1227, 1243, 1246, 1252, 1254, 1258, 1262, 1275,
 1279

Münker-Nekir: MAN.VI/10

Nakkâş-ı Çîn (Mani): MU/701

Nerîmân: MAN.II/7

Nevevî: MN/1216, 1219

Nûh (Neciyullâh): MU/671, MN/711

Rıdvân: MU/1356, NA/94, M/135, MN/424-25, 427-28, 664,
 VN/1328

Osmân: MU/1083, M/56, VN/361, 367, 748

Ömer: MU/1081, M/55, 58, MN/1562, VN/352, 747, 938-39

Rüstem-i Zâl: MN/1338, VN/29, MAN.II/7

Sâlih: VN/986

Sâm: VN/29, MAN.II/7

Selmân: MU/1087, VN/1024-26, 1028,1030,1032,1074-75,
1081,1084-85,1092

Süleymân: MU/996-97, NA/135, VN/988,1221,MAN.III/5

Ukkâge: VN/326,333,353-54,363,371,381,390,392,396,
400,407,412

Ümmihânî: MN/105,110,1160,1168, VN/183

Üzeyr: VN/989

Yahyâ:MN/195

Yûnus: MN/723, VN/987,1215

Yûsuf: MN/201-02

Zekerîyyâ: MN/694,697

E S E R A D L A R I

- Câmi'ü'l-Letâ'if: MN/762
 Fusûsü'l-Hikem: MU/1612, NA/65,66
 Fütihatü'l-Mekkiyye: MU/1911,1930, MN/1598
 İncil:MN/729,731
 Keşşâf: MN/256, MN/511,1236, VN/134,212,221
 Kunyetü'l-Fetavâ: MN/904
 Kur'ân-ı Kerim: MU/480,1483,1598,1656,1908
 NA/49,153,245,300,301, M/ 56,179
 MN/48,748,827,1010,1031,1033,1086,
 1291,1303,1308,1506
 VN/272,274.1319, İM/28, MAN.I/8
 Melek Şerhi: MN/290,298
 Mesâbih: MN/1564
 Mesnevî: MN/1135
 Meşârik: MN/260,509,511,1235
 Muhtarü'l-Mevâ'iz: MN/512
 Mukâtil: MN/273
 Tefsir-i Ebû'l-Leys: MN/271,509,512,735,762,790,
 1012, VN/213
 Tevrit: MU/1685, MN/728,731, VN/1008-09,1016,1021,
 1049-50,1057,1070
 Zebûr: MN/722
 Zehre (Tefsir-i Kebir): VN/423,424

Y E R A D L A R I

Arafât Dağı: MU/1706-07

Arş, Arş-ı Azîm: MU/12,14,71,76,172,431,607,765,
 837,1495,1515,1578-79,1587,1589-90,1592,
 1594-95,1724-26,1728,1749,2010,
 NA/61,63,64,67,70, M/27,29,132,
 MN/8,69,79,94,242,278,318,324,516,533,557,
 565,575-76,592-93,596-97,600,604,607-08,
 617,625,644,654,813,815-16,822,1162,1165,
 1260,1395-96,1538,1598,1663,MAN.IV/3,VN/668

Bakî' Mezarlığı: VN/1118

Beyt-i Ma'mûr: MN/491-92,506

Dımışk: MN/54

Eyle: VN/887-89

Felestin: MN/54

Furât: MN/284-86,288

Harem: VN/1321

Hayber, Hayber Kal'ası: MN/453,455

Hind: MU/1050,1498,1500, MN/836

Irak: MU/1050,1233

İsfahân: MU/1233

Ka'be (Beyt, Beyt-i Azîz): MU/123,129,135-36,1687-88,
 1690,1695,1699,1700-01,1714,1724-27,1729-30,
 1734,1778,1912,1915, NA/79,80,81, M/137,
 MN/1222, VN/144,184,1171,1320

Kaf Dağı: MU/1418, VN/931

Kişmîr: MU/669

Kubbetü's-Sahra: MN/1119, VN/1324

Kuds: MU/124,130, VN/1324

Kürsî: MU/14,172, NA/61,69,85, M/27,
MN/554-55,557,559-60,563-64,568,1260,
1527,1538,1663

Medîne: MU/124, VN/740,804,881,887,906,1023-24

Mekke (Bekke): MN/51,58,59,60,1104,1163-64,
VN/138,141,144,149,167,169,173-74,177,
179,803-04,1162

Merve: VN/1320

Mescid-i Aksâ (Beyt, Beytü'l-Mukaddes): MN/51,52,
130,142-43,550,1161,1164,1174-75,1187-88,
1212,1214,1223,1225

Mısır: MU/124,334, NA/283

Nîl Nehri: MN/284-86, 288, VN/1229,1232.1234,1241

Rûm: MU/669,1050,1499,1766, MN/836

Safâ: VN/1320

Seniyye: MN/1199

Sidre (Müntehâ, Sidretü'l-Müntehâ): MU/1140, MN/250,
259,261,266-69,273,280,303,366,535,552,676,
821,1529, VN/1328

Sîn(Çîn): MU/701, MN/1092, NA/175

Şâm: MU/124,130, M/39, MN/1180, VN/887,1008

Tûr-ı Sînâ (Tûr Dağı): MU/1501,1997, NA/243,
MN/78,231,237,719, MAN.IV/6

Yemen: M/39, VN/163,166